THOMÆ DEMPSTERI

DE

ETRURIA

REGALI.

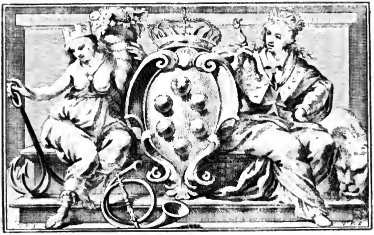
THOMÆ DEMPSTERI
DE
ETRURIA REGALI LIBRI VII.
NUNC PRIMUM EDITI

CURANTE

THOMA COKE
MAGNÆ BRITANNIÆ ARMIGERO

REGIÆ CELSITUDINI

COSMI III.
MAGNI DUCIS ETRURIÆ.

FLORENTIÆ. M.DCC.XXIII.

THOMÆ DEMPSTERI A MURESK SCOTI

Pandectarum in Pisano Lyceo Professoris Ordinarii

DE

ETRURIA REGALI

LIBRI SEPTEM

Opus Postumum

IN DUAS PARTES DIVISUM

Tomus Primus

Priores tres Libros comprehendens.

FLORENTIÆ. M.DCC.XXIII.
Typis Regiæ Celsitudinis

Apud Joannem Cajetanum Tartinium, & Sanctem Franchium
CUM APPROBATIONE.

COSMUS III MAGNUS DUX
ETRURIÆ VI ÆTATIS SUÆ
ANNO LXXX

REGIA CELSITUDO.

T*RACTATUS bujuſcè ſcripturam originalem inter libros meos manuſcriptos aſſervatam evolventi, ita mihi & argumentum, & recondita eruditionis varietas, & in*

dicen-

dicendo eloquentia placebant, ut eundem ab aliis quoque cum voluptate fructuque legi posse facile mihi persuaderem. Quod cum argumenti ratio me invitet, ut opusculum hoc nemini prius quam Etruriæ Principi dicarem, occasionem facile hinc arripuit ambitio mea Regiam Tuam Celsitudinem publice adeundi, quam ut summa tum veneratione privatim colerem, & virtutes tuæ regiæ, & singularis erga me & nostrates omnes humanitas jamdiu effecerunt. Auctorem itaque de Etruria Tua bene mereri volentem accipe, Magne Dux Etrusce: & de Etruria optime merite, Auctorem de literis bene merentem accipe,

Prin-

Princeps Medicee, quandoquidem eruditis patrocinari Mediceum est: Vestræque gentis ea singularis est laus, ut per eam præcipue resurrexerit, quicquid interierat literarum. Sunt vero & aliæ porro causæ, propter quas Tractatum hunc Tibi ad pedes offerre non volui solum, sed & debui. Scriptorem adduco speciali necessitudine, & antiqua Domus Tuæ clientela Tibi obstrictum: Dempsterus nempe quum jurisprudentiæ fama claruisset maxime, & in præcipuis Europæ cathedris magna cum laude se gessisset, ad Pandectas in Academia Pisana docendas a COSMO *II. tandem accitus est; quam provinciam or-*

nare non contentus, genio ſuo, hiſtoriæ & antiquitatum amantiſſimo, ſatisfacere inſuper voluit, librumque hunc compoſuit, ipſo forſitan jubente Principe. Hoc quidem mirum videri poteſt, ita diſpoſuiſſe Fortunam, ut de rebus Etruſcorum antiquis ſcribere & Britanno homini contingeret unice, & quod idem liber in Britanni pariter hominis manus incideret, quo nec rerum Etruſcarum amantior quiſquam, nec nominis Tui ſtudioſior. Tu vero, Sereniſſime Princeps, quanta fuit vel antiquiſſimis temporibus Patriæ Tuæ gloria ex hoc libro lubens videbis: qui qualeſque Populi terram Veſtram inco-

luc-

luerint; quibus regebantur instituti, quibus belli pacisve utebantur artibus; quam disciplinam, quales religiones ab Etruscis magistris accipere non erubuit ipsa Roma: quot denique & quam egregia inventa in usus humanos peperit Etrusca solertia; quo minus miremur eandem terram in hunc usque diem artibus florere, & magnorum semper fuisse ingeniorum feracem. Tu ergo, Serenissime Princeps, opus hoc tantæ eruditionis plenum, & ex innumeris Auctoribus summo cum labore collectum benignus accipe. Quod si Æneam Virgilius in Elysium deducere voluit, ut venturi e

stirpe heroës, & futura gentis suæ fama ob oculos ei ponerentur; Tu antiquam patriæ Tuæ gloriam, & defunctorum heroum egregia facta tamdiu sepulta, Dempstero inter tantas remotissimi temporis tenebras facem præferente, mirabundus aspice. Quod quum Dempsterus hoc libro alienam famam e tenebris vindicare potuerit, ipsum vero librum (ea rerum humanarum est conditio) ab iisdem præservare non potuit; ego hanc mihi reservatam esse partem fortunæ meæ gratulor, ut hunc, nempe Dempsteri Tractatum ab integro jam seculo sepultum, in lucem proferendo, habeam unde testari

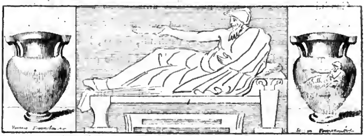
possem

possem, quanto grati devotique animi affectu memet profitear

REGIÆ TUÆ CELSITUDINIS

Londini Pridie Kal. Septembr. CIƆ.IƆ.CCXXIII.

Obsequentiss. & Humill. Servum
THOM. COKE

Vas Fictile Altum Pedes Romanos Antiquos I · Vncias II · Florentiæ in Museo S · M · Ducis Etruriæ.

AD LECTOREM

HUMANISSIMUM.

CUM Etruriæ veteris permiſte, atque interciſe Auctores mentionem faciant, eamque confuſam generalemque, docentes nempe & populos quosdam Etruſcos dictos extitiſſe, & virtute ſolertiaque, rebuſque geſtis & inventis celeberrimos fuiſſe: ſpecialis vero de iisdem nulla in hæc ſecula reſervetur hiſtoria, doleantque eruditi gentis tantarum rerum inventricis ipſam pæne memoriam periiſſe; non exiguam certe laudem meruit Dempſterus noſter, qui opus Literatis omnibus intactum felici auſu aggreſſus, ab innumeris Auctoribus, quæcumque ſparſim tradebantur notitiæ, immenſo labore collegit, collectaſque accurato judicio perpendens ita diſpoſuit, ut luculenta jam de Etruſca gente concinnetur nobis Hiſtoria. Hunc autem Dempſterum ſcias,

Can-

Candide Lector, eumdem esse, qui & aliis similis argumenti operibus satis nobile in Republica literaria nomen sibi comparavit: qui in Academiis Tornacensi, Tolosana, Parisiensi, Pisana, Bononiensi, nec easdem semper scientias docendo, multiplici laude per Europam claruit: qui innumeros ferme libros conscripsit, omnigena eruditionè refertissimos, quorum Catalogum Jo: Nicolaus Pasqualius Alidosius retulit in suo, quod anno 1633. edidit, opere de Exteris Doctoribus Academiæ Bononiensis, quem hic ex ipso referimus:

Carmina omnis generis, in his Satyræ in Elizabetham Anglam, sanctorum occisorem: & de omnibus totius mundi Principibus Acrosticha. Duaci affixa, & partim edita.

Orationes, & Præfationes solemnes, alieno & proprio nomine habitæ, ut Duaci, Tornaci, Lutetiæ, Tolosæ, Pisis, Bononiæ: Editæ iis locis.

Silva Poëmatum variorum, ubi Protreptica, Lyrica, Comica, Ludicra, Strenæ, Expostulatoria. Libr. VII.

Panegyrici: in his Clementio VIII. & Paulo V. Romæ.

Epithalamia: in his Electoris Brandeburgi, Comitis Perthani, Vicecomitis Hadintoniæ. Francofurti, & alibi locorum:

Lessi & Epicedia: in his Henrici IV. Galliarum Regis, conjugis Illustriss. Timoleontis Despinay Sanlucii proregis Brunopolis, Comitis Augustæ. Lutetiæ.

Epigrammata, Doctorum operibus præfixa. Libr. II.

Declamationes Scholasticæ adinstar Senecæ, natalis S. Catharinæ Lexoveo dictæ, & publicatæ. Libr. I. Lutetiæ.

Genethliaca: in his Ludovici XIII. Galliarum Regis. Libr. I. Flexiæ.

Tragediæ, Maximilianus, Stilico, Decemviratus abrogatus, Jacobus I. Scotiæ Rex. Libr. I. Lutetiæ.

Epistolæ ad summos Pontifices, Reges, Cardinales, Duces, Principes, viros eruditos omnium gentium cum responsoriis eorum. Libr. IV. MS.

Trium-

Triumphi sacrorum, de S. Thoma de Aquino, Catherina Martyre, Triduana, Richarda Augusta, & aliis. Libri III. Parisiis.

Judicium de omnibus omnium gentium, temporum, & pene linguarum Historicis. Libri IX. Parisiis.

Cosmographia, frequenti Lutetiæ auditorio dictata. Lib. I. Audio Lugduni postea editam.

Politica Parecbases in gratiam Alexandri Razivilli Principis Poloni emissa. Lib. I. Lutetiæ.

In Claudianum Notæ. Lib. I. Flexiæ.

In Statium Notæ. Libr. I. Flexiæ.

In Claudianum Commentarius. Libri XI. Lugduni & alibi.

In Æliani Variã Historiã Notæ. Libri XIV. Lutetiæ.

In Corippum Notæ. Libri IV. Lutetiæ.

Mythologia ex numismatis & inscriptionibus. Libr. I.

Antiquitatum Romanarum. Libri X. in quibus nonnulla sunt retractanda, & maxime ubi de jurejurando militari libr. 10. cap. 3. egent castigatione, quæ jam parata est.

De triplici Juramento. Libri III. opus Illustrifs. Card. Mellino nuncupatum. Propediem edetur.

Ad Benedictum Accoltum de bello sacro Commentarius, & Notæ uberiores. Libr. IV. opus susceptum in gratiam Leonardi & Petri Accoltorum, patriciorum Arretinorum & Florentinorum, fratrum, qui Magno Duci a Scriniis, & juris civilis professione inclyti. Prodiit Florentiæ.

Etruriæ Regalis libr. VII. suggessit Camillus Guidius Eques Volaterranus, flos hujus seculi hominum, alter parens meus, imperavit Cosmus II. Magnus Etruriæ Dux, & magno pretio invitavit. Opus inter arcana illius Principis asservatur.

Historia naturalis quadrupedum. Lib. I. supplementum Ulyssis Aldovrandi. Senatus Bononiensis imposuit, prodiit Bon.

Ὀβελοὶ καὶ Χήρισκοι. in glossas Viviani, Accursii, & aliorum: Principi Virginio Cæsarino a me dicatum: Comiti Ruino a bibliopola. Lib. I. Bononiæ.

Observationes in glossas per totum corpus Civile, in Codicem, & Pandectas, Feuda, & Novellas. Adhuc MSS. Lib. LXXVII.

Mendicabula repressa. Lib. I. Lugduni.

Apparatus ad Historiam Scoticam. Libri II. Bononiæ, Illustrissimis Cardinali Antonio Cajetano Legato, & Angelo Cæsio Prolegato inscripti.

Menologium Scotorum: potius apices Menologii. Lib. I. Bononiæ, Illustrissimo Cardinali Mapphæo Barberino nuncupatum.

Nomenclatura Scotorum Scriptorum de viris claris ab initio regni, quater edita. Lib. I.

Historia Scotica. Libri XIX. MSS.

Episcopatuum, Monasteriorumque Scotiæ omnium fundatio, & successio. Libri IX. MSS.

Scoti bello illustres CCCCXCV. Lib. I. MSS.

Scotorum Regum affinitas. Libri III. MSS.

Chronicon Pictorum Lib. I. MSS. de origine, & fine illius Regni, regibus enumeratis, & præclara tantæ gentis domi forisque acta; Virginio Cæsarino Principi Romano inscriptum.

In Historiam Hibernicam P. Edmundi Campiani Societatis Jesu Notæ. Lib. I. MSS.

Anatomia partium humani corporis Antiquaria & Historica. Lib. I. Flexiæ.

Commodianus contra Gentes cum notis. Libri II. jamdudum Typographo datus, ut ederetur. Auctorem eum antiquissimum, sed nunquam editum, R. P. Jacobus Sirmondus Soc. Jes. doctissimus, & de literis optime meritus, mihi concessit.

Apparatus Scotici. Lib. XI.

Man-

Mantissam de fabulosis veterum Diis in hoc Etruriæ Regalis opere lib. 1. cap. 17. ipse Dempsterus a se scriptam fatetur; sed fortasse hæc eadem est ac *Mythologia ex numismatis & inscriptionibus*, in superiori catalogo allata.

Ferdinandus Ughellius Tom. 3. Ital. Sacræ de Episcopis Lucensibus, affirmat Dempsterum de Ecclesia Pisana, deque ejusdem Præsulibus scripsisse; verum hoc non arbitror ipsum fecisse peculiari quodam opere, quum nullam illius mentionem faciat Alidosius in laudato catalogo, quem ab ipso Dempstero accepit, ac iisdem verbis in suum opus transtulit, ut apparet ex titulo Etruriæ Regalis, in quo *alter parens* dicitur Cammillus Guidius, quæ verba non Alidosii, sed Dempsterii esse, atque ad ipsum referri nemo non videt. At Ughellius puto ad libr. 5. cap. 2. Etruriæ Regalis respexisse, ubi in hoc argumento multus est noster Auctor.

Hic autem præterea summo genere natus est, patre Barone Murescki, Achterlesi, Chislemonti; Banfiæ vero, ac Buchaniæ Prorege, seu Irenarca, ut illum vocat Dempsterus noster in Epistola, qua Romanas Antiquitates dicat Jacobo I. Britanniæ Regi, ubi etiam illius infortunia recenset: Matre vero Baronissa Balconiæ, ac Alberdonii Principi. Celeberrimo eruditissimoque viro Justo Lipsio usus est præceptore, sub quo adeo profecit, ut sextum decimum annum agens Tornaci humaniores literas publice docuerit: ac sequenti anno Lutetiæ Parisiorum Jurisprudentiæ Doctor renunciatus fuerit, & in ea toto orbe laudatissima Academia Davidi Sinclero successerit, quam postea reliquit, quum a Magnæ Britanniæ Rege accitus, eique historiæ conscribendæ munus demandatum fuit. Tantus autem Vir innumeris doctorum virorum testimoniis meruit laudari; sed loco omnium sit, quod de eo affert Thobias Magirius in Eponymologico Critico: *Thomas Dempsterus Baro Scotus J. C. Erat hic, uti refert Matthæus Peregrinus, indefessus in legendo, ita ut XIV. diei*

horas in librorum lectione continuare soleret. Mentis acumine satis valuit, sed memoria tenacitate longe plurimum, adeo ut multoties diceret, ignorare se quid sit oblivio. Nihil adeo abditum antiquitatis monumentis, cujus non meminisset; ita ut Fr. Cospius, vir in literis omni comparatione major, Dempsterum magnam Bibliothecam loquentem compellare consueverit. Stylus ei copiosus, confragosus tamen, moribus aptus, & simulandi nescius: sive amore odiove quempiam prosequeretur, utrumque palam. Ut amicis obsequentissimus, ita inimicis maxime infensus. Vide Miraeum de scriptoribus seculi XVI. pag. 161. *ubi & ejus scripta ex parte recenset.*

Quamobrem, quum ejus nominis celebritas adeo percrebuerit, fuissetque a Pontifice Maximo per Cardinalem Bonsium Magno Etruriae Duci commendatus, inter Professores celeberrimi Pisani Athenaei allectus fuit anno MDCXVI. ut Jurisprudentiam doceret statimque ad hoc de Etruria Regali praeclarum opus animum appulit; ut testatur Janus Nicius Erythraeus cap. 9. Pinacoth. his verbis: *Atque hanc Pisanam commorationem arbitror fuisse causam, cur septem illos elegantissimos de Regali Etruria libros scriptos reliquerit, qui nondum editi, summa Magni Etruriae Ducis cura asservantur*. Et jam Nonis Martiis anni CIↃIↃCXVII. Petro Strozzio, Pauli V. Pontificis Maximi a secretis, hujus operis epitomen, seu potius rudimenta per epistolam misit. Quum autem mense Junio in patriam rediisset, ac mense postea Novembri ejusdem anni CIↃIↃCXVII. Pisas remeasset, ingentem librorum vim, ad hoc opus perficiendum conducentium, attulit. Ac tandem quum e vestigio Pisas relinquere decreverit anno CIↃIↃCXIX. librum hunc, quamvis non adhuc ad umbilicum perductum, vel saltem non omnino castigatum, Magnae Etruriae Duci hac epistola dicavit, quae una cum plurimis aliis ejusdem Dempsteri epistolis autographis, apud Cammillum Guidium Volaterranum asservabatur, nunc apud nobilissimos heredes:

Sere-

Sereniſſimæ Principi D. N. Magnæ Etruriæ Duci Matri
Thomas Dempſterus.

Diſceſſurus mecum tacitus deliberavi, quid honore accepto dignum poſſem rependere, quum in tanta novercantis fortunæ inopia nihil T. C. S. dignum invenirem. Obtulit ſe Etruria Regalis; opus a S. T. C. imperatum olim, & a me ſtudioſe laborioſeque adornatum, cui ordinando nec labori meo, nec ſumptibus parſum. Si deſiderabitur aliquid, adero quandocumque lubebit T. C. S. ſupremam manum impoſiturus, nec me unquam beneficiorum capiet oblivio, & ſeu verbo potero, ſeu ſcripto, Sereniſſimæ hujus familiæ preconia quæram, & laudes prædicabo, & intelligent poſteri, me quum pauciſſima obſequii ſigna exhibuerim, maxima affectaſſe. Hoc ergo munus, ingeniique mei teſſeram lubens accipe; majorem & meliorem, ſi potuiſſem, notam habitura. Vale Sereniſs. D. N. Piſis XI. *Kal. Sextilis* CIƆIƆCXIX.

Bononiam igitur profectus eſt, poſtquam tres annos Piſis Pandectas explicaſſet, ibique ſummo honore complexus, atque omnium plauſu ad humaniores literas in illa Academia docendas electus, quod munus per ſeptennium magna ſui nominis gloria obivit, nec minori etiam lucro; ubi tandem mortuus eſt anno CIƆIƆCXXV. Non. Septembr. & ad Divi Dominici ſepultus. *Academici Noctis* quum clariſſimo Viro parentarent, Ovidius Montalbanus Orationem habuit, quam publici juris fecit Bononiæ anno CIƆIƆCXXVI. ex qua multa ad ejus vitam pertinentia erui poſſunt. Verum poſtquam Piſis profectus eſt, numquam præterea vel de limanda, vel de edenda Etruria Regali cogitavit Dempſterus. Quamobrem minime mirum eſt, ſi cuipiam corrigi aliquid debere, aut addi poſſe videatur. Satis egiſſe egomet mihi videbor, ſi in cauſa fuero, ut e Literatis aliquis, præcipue autem ex illis, quos hodierna habet Etruria, excellentis ingenii & præſtantis eruditionis viros, ut horum, inquam,

quam, aliquis fortaſſe novo conatu deſiderata ſuppleat, aut luculentius explanet. Ad ulteriorem itaque operis perfectionem, ut quod in me eſt, conferam, librum hunc nullibi potius quam in ipſa Florentia imprimendum volui, ut ubi opus hoc præclariſſimum ſcriptum fuerat, ibi tandem ederetur. Etenim hac urbe quoque commodius antiqua Etruſcorum Monumenta, quæ per Etruriam ſparſa ſupererant, colligi poterant, ac diligenter delineata figuris ære impreſſis in lucem venire, quod nec a Dempſtero excogitatum, nec ab ullo alio umquam factum fuerat. Quapropter, Lector, quiſquis hæc curas, theſaurum Etruſcarum Antiquitatum locupletiſſimum, & nunc primum collectum admirare, eoque feliciter fruere.

Vrna Fictilis Ex Clusio Adueta Florentiam Apud Nobiles De Bonarrotis

V. Franceschini Sc.

INDEX

INDEX
CAPITUM
Hujus Primi Tomi.

LIBER PRIMUS

CAP. I.

CAP. II.

CAP. III.

CAP. IV.

CAP. V.

CAP.

CAP. VI.

CAP. VII.

CAP. VIII.

CAP. IX.

CAP. X.

CAP. XI.

CAP. XII.

CAP.

CAP. XXI.

CAP. XXII.

CAP. XXIII.

CAP. XXIV.

CAP. XXV.

CAP. XXVI.

LIBER SECUNDUS

CAP. I.

CAP. II.

CAP.

CAP.

CAP.

CAP.

CAP. XXXVIII.

CAP. XXXIX.

CAP. XL.

CAP. XLI.

CAP. XLII.

CAP. XLIII.

CAP. XLIV.

CAP. XLV.

CAP. XLVI.

CAP.

CAP.

LIBER TERTIUS

CAP. I.

ETruscus Tages invenit divinationem per auguria: libros de ea scripsit, qui Acherontici dicti. Augurum dignitas & collegium: Christianis interdicta. pag. 239.

CAP. II.

Etruscorum inventum Divinatio per aruspicinam: Tagetis discipulus Bacchetis: peritissimi in Etruria aruspices: in vicis etiam. pag. 244.

CAP. III.

Etruscorum inventum observatio fulminum, & expiatio: Bigois Nymphae libri, & scripta de ea re: Caeli in partes sedecim divisio: Jupiter fulgurator: alii Dii fulminum praesides: bidental locus conditi fulminis. pag. 246.

CAP. IV.

Etruscorum inventum, ostentorum observatio, & procuratio: monstra, aut comburi, aut in altum mare deportari, demergique solita, ex Etrusca disciplina. pag. 252.

CAP. V.

Etruscorum inventum Caerimonia, illeque dictae Etrusca disciplina, Etrusca ars, maximeque circa prodigia procuranda occupata. pag. 255.

CAP. VI.

Etruscorum inventis accensendus mos orandi manibus supinis, & stando. pag. 256.

CAP. VII.

Parentalia Tauitii Etrusci causa haereditatis nata: exequiae anniversariae: cenotaphium: Romuli nutrix. pag. 259.

CAP. VIII.

Etruscorum inventum Salii sacerdotes: Samothracum sacra: ii postea ad Martem & Herculem a Romanis traducti: Praesul: ampiruare, redampiruare: coenae Saliares ex decimis: polluctus: Scyphus Herculaneus ad sacra: axamenta: chori Saliorum duo. pag. 262.

CAP.

C A P.

C A P.

CAP.

C A P.

C A P.

CAP.

CAP. XCIV.

Etruscis in usu servi delicati, probeque vestiti, qui mensis famularentur: Romani hoc etiam æmulati, pueros Alexandrinos, & symphoniacos in triclinia admittebant. pag. 461.

CAP. XCV.

Etruscorum mores delicati ab Auctore perstricti: æmulati Romani Gaditanas puellas mensis adhibebant. pag. 463.

PRÆ-

PRÆFATIO

AD LIBRUM PRIMUM.

IN Pandia gemma, etiam[1] *immobili, varii se ostentant colores: ita venerandus ipse Etruriæ aspectus, etiam gentis potentiam & gloriam ignoranti peregrino, quid olim fuisset, ingessit, atque ultro insinuavit; nam hoc mare portuosum, hi colles frugiferi, hic Apenninus perpetuo jugo, veluti excubias præstiturus, hi amnes piscosi, agri fertiles, nemora opaca, & viridanti coma silvæ pampinatæ, tot civitates, mutatis licet nomine, situ, interdum & salubritate, tot arces amœnæ, tot valida propugnacula, denique ingens rerum gestarum fama accenderunt animum, ut qui primis seculis tam felicem terram coluissent, investigare vellem: quod non verbose, neque*[2] *Abydeno more, sed ubique laudatis idoneis auctoribus agendum censui. Dent modo Etrusci eruditissimi veniam, peregri-*

regri-

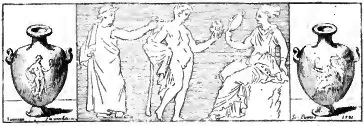
(1) Cassiod. libr. 5. Epist. 34. (2) Suid.

regrinum nomen cum suorum majorum laudibus haud ingravate legi: (1)

Si modo coniferas inter viburna cupressus,
Aut inter pinos corilum frondescere fas est.

LIBER

(1) Nemesian. Eclog. 2. fine.

Vas Fic·Al· un ·X· in Mus· Mediceo

LIBER PRIMUS

Etrufci, & Etruria unde: Etruria, an Hetruria efferendum? Etruri, idem ac Etrufci: R. *&* S. *litteræ ufus: termini regionis: barbaro feculo Tufcani dicti, & Tufcianenfes.*

C A P. I.

ETRURIAM bello juxta, paceque olim florentem, ac bis mille annis Regibus parentem, variafque humanæ viciffitudinis vices expertam, nunc tandem fub Sereniffimis principibus Monarchico imperio reftitutam, pietate, eruditione, divitiis pollentem illuftraturus, a nomine exordium duco. Ivo Carnotenfis MS. ex Bibliotheca Auguftiffimi Regis Britanniarum, in opere de undecim Europæ Provinciis : *Etrufci populi indigenæ in bello fortes, in pace pietati deditiffimi, ab Etrufco Herculis filio nominati, qui cum patre ex Hifpania in Italiam trajiciens, genti illi præfuit, Regifque munus gloriofe obivit, quod nomen antea habuerint, ignoratur*. Servius

Honoratus ad libr. 10. Æneid. v. 164. *Etruria ab Etrusco Principe.* Fanucius Campanus, & ipse egregius auctor, MS. quo utor beneficio Reverendissimi D. Raphaëlis Roncionii, Patricii Pisani, ad bonas literas nati, & ibidem Archipresbyteri: is ergo libr. 2. de Familiis illustribus Italiæ cap. 2. *Etrusci populi sunt antiquissimi & nobilissimi, & præ ceteris Italiæ populis, eorum, quæ ad religionem & sacrificia pertinent, ad superstitionem usque studiosi erant. Horum metropolis fuit civitas Etruria, & sub se continet hos populos, scilicet: Tuscos, Tyrrhenos, Faliscos, Vejentes, & Ciminos.* Aliter profecto, quam quisquam Cosmographorum, & nec civitas ulla apud eos Etruria, nec ea populorum divisio, quam ille, nescio unde, aut quam vere, induxit. Servius Maurus Honoratus ad libr. 11. Æneid. v. 596. *Etruria dicta est, vel quod ejus fines tendebantur ad proximam ripam Tiberis, quasi* ἑτερόυρια; *nam* ἕτερος *est alter, &* ὅρος *finis vocatur. Roma enim antea unam tantum Tiberis ripam tenebat.* Juvenalis:

Quæ imperii fines Tiberinum virgo natavit.

quidam sane & ruri legunt (restituendum est omnino *& Etruri legunt*) *ab Eturie trus .... trans Tiberim enim Etruriam dicebant, homines Etruros, quos nunc Etruscos.* Ex quibus, etsi truncatis Servii verbis, non est obscurum elicere, antiquissimam hanc regionis fuisse appellationem: *Etrurosque* idem, ac *Etruscos*, veteri consuetudine valuisse; nam ante Appium Claudium nullus erat literæ R usus: postea ea inventa ab eo, promiscue dictionibus illæ adhibebantur literæ R. S. Pomponius J. C. l. 2. §. juris civilis ff. de orig. jur. Hic Appius fuit cognomento Crassus, Consul cum Camillo Anno 405. ut patet ex tabulis Capitolinis; usque adeo ut *vapos*, *labos*, *arbos*, abjecta litera R, assumptaque S. dicerent. Quintilian. libr. 1. cap. 6. Rationem puraverim, quod R *canina littera* vocaretur. Q. Cassiodor. in Psalm. 73. gloss. vet. *birrire canum, ringere.* A Persius sat. 1. ad finem. Lucilius apud Ælium Donatum in Adelphos:

Irritata canis quod R complurima dicat.

Ab hoc more *Etruri*, *Etrusci* sunt dicti: & *Etruria*, *Etrusia*. Fatue hic, stolideque ineptit Leander Albertus, qui pag. 24 *Etruscos ab Etruria regione* deducit: & cur non verius ab Etruscis populis Etruria regio? Sed hoc insulsissimus ei persuasit Annius Viterbiensis. Si Etrusci ab Etruria, Etruria unde? Somniat deinde uterque Monachus de Etrusca gente, & Etrusca civitate; sed ego pergo. Isidor. libr. 14. cap. 4. *Etruria pars Italiæ dicta, quod ejus fines tendebantur usque ad ripam Tiberis, quasi* ἕτερος ὅρος, *ulterior terminus; Romæ enim finis antea una tantum Tiberis ripam tenebat.* Servii verba, ut solet, transcripsit. Alii Etruriam ab Etrusco principe putant. Hoc quoque juris controversi, *Etruriane*, an vero *Hetruria* efferendum? Græci Scriptores, & derivatio omnino convincunt *Etruriam* dicendum; ita omnes Latinorum etiam codices. Martian. Capella libr. 6. Nupt. *Etruria regio tam indi-*

getis

getis Æneæ fœdere, quam remediorum origine, atque ipsius Tagetis exaratione celebrata. Ita vulgata lectio; at in MS *Etruria regio a rege Etrusco tam indigetis*. At usus obtinuit apud aliquos contra rationem, ut *Hetruria* scriberetur. Lapis vetus Romæ ad D. Cæsarii, non longe a ponte Sixto. (1)

L. TARQVINIO
L. F. POM
ETRVSCO
SVLPICIANO
SCRIBAE. QVAESTOR
EX. TESTAMENTO
D . H-S XX

Alius in agro Senensi in pila aquæ benedictæ.

L. TITI. T. F
ETRVSCI

Termini ab initio latissimi; nam & Mantuam, & Bononiam, & Genuam, & Mediolanum inde: hinc vero Capuam, Nolam, Puteolos, adeoque Volscos, & Campanos omnes Etruscis fuisse subjectas colonias infra hoc opere dissereretur; quin imo Diodor. Siculus libr. 5. Λείπεται δ' ἡμῖν εἰπεῖν περὶ τῶν Τυῤῥηνῶν. οὗτοι γὰρ τὸ μὲν παλαιὸν ἀνδρείᾳ διενέγκαντες, χώραν πολλὴν κατεκτήσαντο, καὶ πόλεις ἀξιολόγους καὶ πολλὰς ἔκτισαν. *Restat ut de Tyrrhenis etiam dicamus: hi quondam fortitudine præcellentes, magnum terræ tractum occuparunt, urbesque multas, & celebres condiderunt*. Faventior T. Livius 1. Dec. libr. 1. *Tanta opibus Etruria erat, ut jam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem, ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui implesset*. Junius Philargyrius, doctissimus Grammaticus, ad libr 2. Georgic. v. 534. *Maximum enim imperium Etruscorum in Italia fuit, ut ait Livius, ab Alpibus usque ad fretum Siculum, unde totum mare, quod a dextra Italici litoris est, Tyrrhenum dicitur. Hoc Varro doctius dividit in provincias marinas*. Servius ad eumdem locum: *Secundum historiam, nam constat Tuscos usque ad fretum Siculum omnia possedisse*. Neque vero tantum Italiæ principatum ab Alpibus, seu prima Liguria, usque ad terminum ultimum Brutiæ tenuerunt, & armis pepererunt; sed etiam extra Italiam longe lateque dominabantur. Anonymus Poëta in prosopopœja Tusciæ:

Me Janus tenuit primus, formataque ab illo
Imposui leges populis, & nomina ponto
Inferno & Supero, missos auxique colonos,
Imperiumque Italos trans fines, fœdera natis

(1) Apud Grut. pag. 625. num. 4. ubi habetur L. TARQVITIO, &c.

Dum servata meis; sed me discordia praeceps
Romuleae domitam genti servire coëgit,
Quae decus antiquae longo post tempore linguae
Auxilii male grata mei, male grata laborum
Abstulit, & mansit nomen, quod thura dederunt;
Arcades, & Lydi, vel quod mutare Pelasgi
Non ausi . . . .

Posteriori tandem seculo, Romanis jam rerum potitis, arctior Etruriæ limes, ab amne scilicet Macra ad Tibridem: quo nomine comprehensa regio illa, quæ vulgo *Toscana*, & ejus pars *Umbria*. Incolæ vero *Tuscani*, auctore vetusto Anastasio, Bibliothecario S. R. E. qui vivebat ann. 867. Is in Stephano IV. *Tuscani, & Campani Romæ aggregati*. Iidem & *Tuscianenses* dicti. Idem in Zacharia: *Ramingum Romæ Castaldum Tuscanensem*: & in Leone III. *In territorio Orbetano intra fines Clusinienses, seu Tuscianenses*. Sed hæc vocabula barbaro tantum ævo usurpata.

Tuscia & Tusci a thure nomen deductum non videri, quod thuris usus non sit antiquus: Tusci, an Thusci? a Rege vox tracta.

CAP. II.

HOc etiam isti provinciæ nomen, incolisque impositum. Dionys. Halicarn. libr. 1. pag. 24. (1) Καὶ ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας τῶν περὶ τὰ θεῖα σεβάσματα λειτουργιῶν, διαφέροντας εἰς αὐτὴν ἑτέρων, νῦν μέντοι ἀσαφέστερον, πρότερον δ' ἀκριβοῦντες τοὔνομα ὥσπερ Ἕλληνες Θυοσκόους ἐκάλουν. *Et ob excellentem sacrorum, ac divini cultus peritiam, nunc quidem obscurius Thuscos, olim vero exactiori voce quemadmodum Græci Thyoscoos vocabant*. Paul. Varnefrid. libr. 2. Hist. Longobard. c. 16. *Sexta provincia Thuscia est, quæ a Thure, quod populus illius superstitiose in sacrificiis Deorum suorum incendere solebat, sic appellata est*. Ivo Carnotensis MS. *Thusci, vel a thure, vel etiam a rege Thusco nominati videntur*. Fanucius Campanus & ipse MS. *Thusci a thure dicti sunt, ob sacrificiorum frequentiam, quorum municipium principale fuit Sena*. Itaque Cosmographo & Historicis nullum dubium, sed unanimis consensus. Audiamus Grammaticos. Servius Maurus ad libr. 2. Æneid. v. 784. *Thusci a frequentia sacrificii dicti sunt, hoc est* ἀπὸ τοῦ θύειν *a suffiendo*. Eadem repetit ad libr. 10. Æneid. v. 164. & addit, quod nullus alius, quod legere quidem memini, asseruit: *Thuscos bene dicimus populos: Thusciam vero non debemus dicere, quia nequaquam in idoneis auctoribus legitur*.
Et

(1) Edition. Francof. 1586.

Et de sacrificiis repetit idem ad libr. 8. Æneid. v. 477. Ea denique ex illo, more suo, transcribit Isidorus Hispalensis libr. 14. cap. 4. Ex his liquido constat, aut *a thure*, aut ἀπὸ θύειν, *ab adolendo*, appellationem genti impositam; quare non est admodum vetusta ea dictio: quod manifestum faciam. Nam diu post heroica tempora, ac ne regnante quidem Numa Pompilio, thuris aut notitia, aut in sacris usurpatio. C. Plin. libr. 13. cap. 1. *Iliacis temporibus thure non supplicabatur*. Pleniori manu Arnobius libr. 7. adversus gentes: *Percunctamur de thure, unde, aut quo tempore nosse illud, aut scire poteritis, ut merito existimetis aut esse diis dandum, aut eorum acceptissimum voluntati: novella enim propemodum res est: neque annorum inexplicabilis series, ex quo ejus notitia profluxit in has partes, & delubris meruit interesse divinis; neque enim temporibus, quemadmodum creditur & perhibetur, heroicis, quidnam esset thus, scitum est, scriptoribus ut comprobatur a priscis, quorum in libris posita nulla ejus mentio reperitur: neque genitrix & mater superstitionis Etruria opinionem ejus novit, aut famam, sacellorum ut indicant ritus, neque quadringentis annis, quibus Albana res viguit, in usum cuiquam venit, sacra res quum fieret: neque ipse Romulus, aut religionibus in comminiscendis artifex Numa aut esse scivit, aut nasci*. Certe itaque antiquo ævo thus ignotum, at sub Romanis cupidissima superstitione diis oblatum, & maxime Jano, ut docui libr. 2. Antiquitat. Roman. cap. 3. Pro thure unguentis utebantur, ad suffienda deorum altaria, & sulfure, de posteriori Dioscorides Pedavius libr. 5. cap. 124. Homerus, apud quem nulla thuris mentio, sulfuris ad purgandas ædes sacras, aut noxium quemlibet halitum eximendum, adhibiti meminit libr. 22. Odyss. in fine. Plinius libr. 35. cap. 15. Ita Poëtæ. Tibull. libr. 1. Eleg. 5.

Ipseque ter circum lustravi sulfure puro,
Carmine cum magico præcinuisset avus.

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 9.

Dein quemcunque locum externa tetigere puellæ,
Suffiit, & pura limina tergit aqua.
Imperat, & totas iterum mutare lucernas,
Terque meum tetigit sulfuris igne caput.

D. Juvenal. Satyr. 2. in fine:

. . . . . *cuperent lustrari, si qua darentur*
Sulfura cum tædis, & si foret humida laurus.

Ovid. libr. 7. Metamorph. fab. 1.

Terque senem flammis, ter aqua, ter sulphure lustrat.

Et libr. 2. de Arte:

Preferat & tremula sulfur, & ova manu.

Papin. Stat. libr. 4. Thebaid. v. 416.

Visceribus laceris, & odori sulfuris aura,
Graminibusque novis, & longo murmure purgat.

De

De unguentorum, aut odoriferarum stirpium suffitu ante thuris inventionem, Alcimus Avitus libr. 3. v. 237.

Vivida quin etiam miscebant cinnama thalli,
Et suffita domus pingui fragrabat amomo.

Non igitur a thure, cujus nullus antiquitus usus, ut ostensum, nomen hæc regio habuit, & errant, qui ita censent; sed *a rege Tusco*. Ivo Carnotensis initio hujus capitis. Festus Pomp. libr. 8. *Tusci a Tusco rege filio Herculis sunt dicti*. Servius Maurus ad v. 71. libr. 1. Æneid. paulo aliter *a Tyrrheno quodam, qui submersus fuit in mari, quod Tusciam alluit, cujus filius Tuscus, a quo fuit Tuscia.*

Anxie quoque viri docti inquirunt: *Tuscia*, an vero *Thuscia* sit efferendum. Lapides adscribam. Unus est Præneste. (1)

Quos. Vmber. Sulcare. Solet. Quos. Tuscus. Arator.

Orta difficultas vel potissima a thure, quod quidam *a tundendo* deduxerunt. Sosipater Charisius libr. 1. Alii ἀπὸ τοῦ θύειν, *a suffiendo:* inter quos est Julius Modestus; sed lapides, ut dixi, sine aspiratione passim efferunt, & exempla apud Aldum Manutium in Ortographia. Vide Inscript. 4. c. 2. quam inscriptionem paulo diversam reperies apud Wolfgangum Latium libr. 2. Commentarior. Reip. Roman. cap. 7. pag. 186. Alter lapis in ædibus Capranicorum. (2)

ASTERII

L. TVRCIO. APRONIANO. V. C
FILIO. L. TVRCII. APRONIANI. V. C
PRAEFECTI. VRBI (3). NEPOTI
L. TVRCII. SECVNDI. V. C. CONSVLIS
QVAESTORI. PRAETORI. QVINDECIM (4)
VIRO. SACRIS. FACIVNDIS. CORREC
TORI. TVSCIAE. ET. VMBRIAE. OMNI
VIRTVTE. PRAESTANTI. STATVAM
EX. AERE. ORDO. SPOLETINORVM
AD. MEMORIAM, PERPETVI. NOMINIS
CONLOCAVIT

CVRANTIBVS. FLAVIO. S. P. R. V. P. (5) ET. CONDO
NIO. TAVRO. IVN

POST. AMANTI. ET. ALBINI. COS

Visi-

(1) Apud Gruter. pag. 72. num. 5. (2) Grut. pag. 476. num. 7. (3) Gruter. VRBIS.
(4) Grut. QVINDECEM. (5) Gruter. SPE. V. P.

Visitur alius etiam Narniæ ad portam antiquissimam. (1)

T.·.·.·. IL.·.·. AVII
P. PVBLILIO. CAEIONIO
IVLIANO
CORRECTORI. TVSCIAE. ET
VMBRIAE. OB. INSIGNIA. EIVS
GESTA. ET. INLVSTRE. NOMINIS
ET. RATIONIS. MERITVM
ORDO. NARNIENSIVM. VNA. CVM
CIVIBVS. STATVAM. CONLOCAVERVNT
PATRONO. DIGNISSIMO

Quintum lapidem possidet Interamnæ Statius Donatus. (2)

IVLIO.·.·.·.·.·. EVBVLIDAE
C. V. CORR. TVSCIAE
X. VIRO. PRAEFECTO
AERARII. S. SATVRNI

OB. INLVSTRIA. IPSIVS
MERITA. ET. AMOREM. IVX
TA. CIVES. ORDO. INTE
RAMNATIVM. PATRONO

Denique sextam Inscriptionem extare dicunt Florentiæ. (3)

APPIVS. CLAVDIVS
C. F. CAECVS
CENSOR. COS. BIS. DICTATOR. INTERREX. III
PR. II. AED. CVR. II. Q. TR. MIL. III. COM
PLVRA. OPPIDA. DE. SAMNITIBVS. CEPIT
SABINORVM. ET. TVSCORVM. EXERCI
TVM. FVDIT. PACEM. FIERI. CVM. PYRRHO (4)
REGE. PROHIBVIT. IN. CENSVRA. VIAM
APPIAM. STRAVIT. ET. AQVAM. IN
VRBEM. ADDVXIT. AEDEM. BELLONAE. (5)
FECIT

Tyrrhe-

(1) Apud Gruter. pag. 387. num. 2. & pag. 460. num. 4. (2) Gruter. pag. 422 num. 1. (3) Nunc in Museo Magni Ducis. (4) Errore lapidarii TYRRO. (5) In marmore BELLONA, sed E videtur detrita cum marmore.

Tyrrheni, Turrheni, Tyrseni: Tyrrhenia: indigenæ, an advenæ? a Rege appellationem sortiti: claritudo, & bella prima: Metropolis: Romulus inde ortus.

CAP. III.

Gens eadem *Tyrrhenia* dicta, & Latino more *Turrhenia*, Y. in U. mutato, quod sæpe contingit: quod a Gaspare Scioppio notatum: iidemque *Turreni*, aut *Tyrrheni*, ac *Tusci*, vel *Etrusci*. Suidas in voce Τυρσηνία χώρα. Vet. Gloss. *Etrusca* τυῤῥενή. Sunt eruditi nonnulli, qui a turribus, quas græce τύρσεις dicunt, eos *Tyrsenos* nominatos volunt. Dionys. Halicarnass. libr. 1. Antiquitat. Roman. Τὰς δὲ Τυῤῥηνὰς οἱ μὲν αὐτόχθονας Ἰταλίας ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ ἐπήλυδας, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτοῖς τάυτην, οἱ μὲν αὐθιγενὲς τὸ ἔθνος ποιοῦντες ἀπὸ τῶν ἐρυμάτων, ἃ πρῶτοι τῶν τῆδε οἰκούντων κατεσκευάσαντο τεθῆναι λέγουσι. τύρσεις γὰρ καὶ παρὰ Τυῤῥηνοῖς αἱ ἐντείχιοι καὶ στεγαναὶ οἰκήσεις ὀνομάζονται, ὥσπερ παρ' Ἕλλησιν. ἀπὸ δὲ τοῦ συμβεβηκότος ἀξιοῦσι τεθῆναι τοὔνομα, ὥσπερ καὶ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ Μοσυνοίκοις. *Hos quidam ajunt indigenas esse Italiæ, quidam advenas, & qui negant eos externi esse generis, nominatos dicunt a domiciliis munitis, quæ primi in his regionibus struxerunt; turres enim ut Tyrrheni, ita Græci Tyrses, clausa muris, & firma ædificia nominant. Volunt igitur ex re nomen eos invenisse, ut in Asia Mosynæcos.* Et τύρσις quidem pro *turre* usurpatur, cum ab optimis Scriptoribus Græcis, tum a Xenophonte libr. 7. Pædias. pag. 190. Et libr. de Expedit. Cyri 4. pag. 327. Et libr. 5. ejusdem operis sæpe post principium. Et eodem opere libr. 7. ad finem. Vide loca. Hæc est prima opinio ab ædificiis sic dictos, ut Hamaxobios audimus apud Herodotum, Burgundiones in nuperis Francorum historiis: quod si verum, indigenas eos esse oportet. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerar. in fine:

Famam Lachanii veneratur numinis instar
Inter Turrigenas Lydia tota suos.

M. Lucan. libr. 2. v. 429.

Gallica rura videt, devexasque excipit Alpes:
Tunc Umbris, Marsisque ferax, domitusque Sabello
Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes
Indigenas Latii populos, non deserit ante
Hesperiam, quam cum Scylleis clauditur undis.

Ex quibus verbis Etruriam cultam ab indigenis testatur: quod & lingua diversissima a Græca, Latina, Asiaticisque omnibus idiomatis ostendit,

dit, ut doceo cap. ult. hoc libr. 1. infra, & aliquid obiter J. Tzetzes in scholiis suis ad Lycophronem. Altera sententia est, Asiaticorum Tyrrhenos esse colonos. Plutarchus in Romulo: Διὸ καὶ νῦν ἔτι θύοντες ἐπινίκια, γέροντα μὲν ἄγουσι δι' ἀγορᾶς εἰς Καπετώλιον ἐν περιπορφύρῳ βοῦλλαν αὐτῷ παιδικὴν ἅψαντες, κηρύττει δ' ὁ κήρυξ, Σαρδιανοὺς ὠνίους. Τυῤῥηνοὶ γὰρ ἄποικοι Σαρδιανῶν λέγονται. *Unde mansit, cum ob partam victoriam sacrificant, ut senem per forum in Capitolium traducant in prætexta, cui bullam puerilem addunt, & proclamat preco: Sardeis venales; nam Sardium* (male Lapus *Sardianorum* vertit) *fama est Etruscos colonos esse*. Adi parœmiographos.

Tertio placet quibusdam, *Etruscos* quidem αὐτόχθονας, seu indigenas esse; sed *Tuscos*, *Lydos*, *Tyrrhenos* ex Asia venisse, uti & *Pelasgos*, & *Arcades*, quorum commixtione una gens, unusque populus coaluerit, nomine mutato. Festus Pomp. libr. 18. ex Verrio Flacco: *Turrhenos Etruscos appellari solitos, aut Verrius, a Turrheno duce Lydorum*. Servii Honorati Grammatici verba sunt ad v. 71. libr. 1. Æneid. *Forte autem recessit Tyrrhenus a fratre suo Lydo, quærens aliam terram, dimisit suam, regnumque fratri, sed præventi submersio illius; evasit vero filius ejus, & habitavit in Tuscia*. Et ad v. 781. libr. 2. Æneid. *Lydius Tibris, sic dictus a fratre Tyrrheni; Tusci enim a Lydis originem ducunt; nam Lydus & Tyrrhenus duo fratres, cum eos provincia una non ferret, in sortem miserunt, ut divisis copiis proficisceretur unus ad novas sedes quærendas. Profectus Tyrrhenus est, qui ex suo nomine Tuscos Tyrrhenos vocavit*. Ejusdem sunt etiam ista ad v. 470. libr. 8. Æneid. *Supra diximus, Mæoniam provinciam esse, cujus dum brevitas duos fratres, Lydum & Tyrrhenum, ferre non posset, ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus est, & partem Italiæ tenuit, & Tyrrheniam nominavit*. Quod alii sponte Tyrrhenum egisse, ille ut ageret, sorte inductum prodit; sed parum est discriminis, dummodo constet, illum & multitudinis ducem fuisse, & in Italia consedisse. Ipse Virgilius loco proxime laudato:

. . . . Lydia quondam
Gens bello præclara, jugis insedit Etruscis.

Cosmographos subnectam Julius Solinus cap. 8. Polyh. *Quis ignorat &c. Tyrrhenos a Tyrrheno Lydiæ rege* dictos? C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Umbros inde exegere antiquitus Pelasgi, hos Lydi, a quorum rege Tyrrheni, mox a sacrifico ritu lingua Græcorum Tusci sunt cognominati*. Strabo Amasianus libr. 5. Geograph. pag. 151. Οἱ Τυῤῥηνοὶ τοίνυν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις Ἐτροῦσκοι καὶ Τοῦσκοι προσαγορεύονται, οἱ δ' Ἕλληνες οὕτως ὠνόμασαν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Τυῤῥηνοῦ τοῦ Ἄτυος, ὥς φασι, τοῦ στείλαντος ἐκ Λυδίας ἀποικίαν δεῦρο. ἀπὸ γὰρ λιμοῦ καὶ ἀφορίας ὁ Ἄτυς εἷς τῶν ἀπογόνων Ἡρακλέους, καὶ Ὀμφάλης, δυοῖν παίδων ὄντων, κλήρῳ Λυδὸν μὲν κατέσχε, τὸν δὲ Τυῤῥηνὸν τὸν πλείω συστείλας λαὸν, ἐξέστειλεν. ἐλθὼν δὲ τὴν χώραν ἀφ' ἑαυτοῦ Τυῤῥηνίαν ἐκάλεσε, καὶ δώδεκα πόλεις ἔκτισεν. Vertit Guil. Xilander, vir eruditus: *Tyrrheni ergo a Romanis Etrusci & Tusci nominantur: Græci sic appellarunt a Tyrrheno Atyos filio, qui eo coloniam ex Lydia duxerit; fame enim, & sterilitate coactus Atys, unus ex Hercule &*

Omphale prognatis, de duobus filiis alterum, Lydum nomine, sortito detinuit: alterum Tyrrhenum, cum majore populi parte amandavit. Is quum in Italiam venisset, regionem a suo nomine Tyrrheniam nuncupavit, & duodecim urbes condidit. Historicos Grammaticis & Cosmographis adjungam, quo clarior res fit. Vell. Patercul. libr. 1. *Per hæc tempora Lydus & Tyrrhenus fratres cum regnarent in Lydia, sterilitate frugum compulsi, sortiti sunt, uter cum parte multitudinis patria decederet: sors Tyrrhenum contigit: pervectus in Italiam, & loco, & incolis, & mari nobile ac perpetuum a se nomen dedit*. Dionysius Halicarn. genus ejus sic deducit: Manes, ex Jove & Terra genitus, primus Mœoniæ imperavit: ex hoc & Callirhoe, Oceani filia, natus Cotys: nupta Cotyi Halies, Tulli filia, duos enixa est filios, Adiem & Atym: ille duxit Callitheam, Chorœbi vel Torœbi filiam, sive, ut alii vocant, Choræi, a qua suscepit Lydum & Tyrrhenum. Καὶ τὸν μὲν Λυδὸν (ait ille libr. 1. pag. 21. (1)) αὐτοῦ καταμένοντα τὴν πατρῴαν ἀρχὴν καταλαβεῖν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ Λυδίαν τὴν γῆν ὀνομασθῆναι, Τυῤῥηνὸν δὲ τῆς ἀποικίας ἡγησάμενον πολλὴν κτήσασθαι τῆς Ἰταλίας, καὶ τοῖς συναραμένοις τοῦ στόλου ταύτην θέσθαι τὴν ἐπωνυμίαν. *Lydum domi manentem successisse in paternum imperium, ab eoque denominatam terram Lydiam: Tyrrhenum, coloniæ deducendæ auctorem, occupasse bonam partem Italiæ, sociisque profectionis suum imposuisse vocabulum*. Eadem pæne Herodotus libr. 1. pag. 25. quem consule, Sigismundum Gelenium Fridericus Sylburgius jure arguit. Q. Florens Tertullian. ex Timæo libr. de spectac. cap. 2. *Lydos ex Asia transvenas in Etruria consedisse, ut Timæus refert, duce Tyrrheno, qui fratri suo cesserat regni contentione. Igitur in Etruria inter ceteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituunt: inde Romani accersitos artifices mutuantur, tempus, enunciationem*. Quem locum integrum & probissimæ sententiæ frustra critici torquent: quem locum integrum verbatim Isidorus Hispalensis libr. 18. cap. 16. transcripsit, nisi quod verba nonnulla corrupta. L. Seneca ad Helviam matrem cap. 6. *Tuscos Asia sibi vindicat*. Fanucius Campanus MS. libr. 2. de Illustrib. Italiæ Famil. cap. 2. *Tyrrheni a Tyrrheno quodam Atyos filio, qui relicta Mæonia in Italiam se contulit, & in ora maris Inferi consedit, ac horum municipium fuit civitas Cariara*. Aut mendum est, aut nugæ de Cariara civitate Metropoli Tyrrheniæ: certe Stephanus libr. de Urbibus in Tyrrhenia tres κρότωνας urbes collocat, & harum unam esse vult Metropolim.

Gentem hanc Virgilius *bello præclaram* supra dixit: nec unquam Græci Scriptores aliter Etruriam, quam Τυῤῥηνίαν vocant. Philostrat. Iconib. pag. 759. & alii passim. Eorumque res gestæ antiquissimis seculis cum Latinis memorantur. Serv. Maur. ad v. 426. libr. 7. Æneid.

Tyrrhenas, i, sterne acies;

Sane notum est, bello multum potuisse Tyrrhenos, & fuisse præcipue infestos Latinis; ut libr. 8. Æneid. v. 54.

Hi

(1) Editionis Francofurt. anno 1586.

Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.

Iidem bellum non minus strenue, quam necessario cum Siracusanis gesserunt, ut abunde describit Diodorus Siculus libr. 14. Historiar. Ferunt etiam celebritate famæ allectum Homerum eam regionem invisisse. Heraclid. Pontic. libr. de Politiis in Cephaleniis: Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἐκ Τυῤῥηνίας Ὅμηρος παραβαλεῖν εἰς Κεφαληνίαν καὶ Ἰθάκην, ὅτε τοὺς ὀφθαλμοὺς λέγεται διαφθαρῆναι νοσήσας. *Testatur etiam Homerus, se ex Tyrrhenia in Cephaleniam & Ithacam trajecisse, cum morbo correptus oculos amisisset.* Memoriæ commisit Alcimus historicus vetustissimus *ex Tyrrhenia natum filium Æneæ Romulum*, a quo longa serie Romulus ille, qui urbem Romam condidit, descendit. Festus libr. 16. in *Romam*. Ita Poëtæ. Claudian. de Bello Gildon.

. . . . quatitur Tyrrhena tumultu
Ora . . . .

M. Lucan. libr. 2. Pharsal. v. 401.

. . . . Tyrrhena vado frangentes æquora Pisæ.

Sil. Italic. libr. 10. Punicor.

Cui si mutasset sexum natura, reverti
Forsan Tyrrhenas tibi non licuisset in oras
Porsena. . . . . . .

Et libr. 12. Idem:

. . . . . ubi cum Tyrrhena natarent
Stagna cruore virum.

Joann. Tzetzes Chiliad. Historiar. 8. cap. 235.

Ἐκ Τυῤῥηνῶν τὸ πανουργῶν τυρσεύειν ὠνομάσθη.
A Tyrrhenis docte agere, seu astute, Tyrsevein est dictum.

Lydia, Lydi, voluptatibus ante appulsum in Etruriam dediti: sortitio de principatu obtinendo: a Poëtis pro Etruscis appellati.

CAP. IV.

Etruria appellata est Tyrrhenia a Tyrrheno rege, ut superiori capite fuse probatum. Eadem gens Lydia dicta, vel a gente, quam ille in Italiam secum, novos futuros colonos, traduxit; vel a fratre ipsius Lydo, qui hereditarium & paternum Regnum in Lydia obtinuit; quare & hoc quartum regionis nomen. Servius Maurus ad libr. 2. Æneid. v. 781. *Lydia autem dicta est, in qua frater Lydus remanserat, unde nunc traxit, ut Lydium diceret.* Q. Tertullian. Florens libr. de Pallio sub init. *Prob quantum circummeavit, a Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Romanos, ut ab humeris sublimioris populi*

Carthaginienses complecteretur. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 1. tit. 17. *Eaque res Ludium ex Etruria accersendi causam præbuit, cujus decora pernicitas vetusto ex more Curetum Lydorumque, a quibus Etrusci originem traxerunt, novitate grata Romanorum oculos permulsit*. Quod usque adeo verum est, Etruscos Lydorum esse colonos, ut communi appellatione populus uterque contineatur; licet Xanthus Lydius, antiquitatis patriæ peritus, id inficietur apud Dionysium Halicarnasseum libr. 1. pag 22. affirmat tamen Plutarchus Problemat. Rom. cap. 52. Ἐπεὶ δὲ Λυδοὶ μὲν ἦσαν οἱ Τυῤῥηνοὶ ἐξ ἀρχῆς. *Etrusci a Lydis originem trahunt*. Satisfacit plene C. Tacitus in certamine Asiaticarum urbium libr. 4. Ann. *Ita Sardianos inter Smyrnæosque deliberatum, Sardiani decretum Etruriæ recitavere, ut consanguinei; nam Tyrrhenum Lydumque, Atye rege genitos, ob multitudinem divisisse gentem, Lydum patriis in terris resedisse &c. illis per Asiam, bis in Italia, auctamque adhuc Lydorum opulentiam, missis in Græciam populis, cui mox a Pelope nomen*.

Atque ut verum sit, quod nemo negare potest, Lydos Etruscos dictos, ita pleraque de Lydis, ante eorum appulsum in Italiam, apud veteres leguntur Scriptores, quæ nequaquam Etruscis conveniunt, ut cum ἄσεβοι audiunt apud Strabonem Amasianum libr. 5. Geogr. cum idem *Servos Athenienfium* refert *Lydos* libr. 7. pag. 211. item cum voluptatibus fœdissimis, & mollitiei dediti scribuntur ab Athenæo lib. 12. Dipnosophist. cap. 3. & Clearchus id ipsum confirmat. Διὰ τρυφὴν παραδείσους κατασκευασάμενοι καὶ κηπαίους αὐτοὺς ποιήσαντες ἐσκιατραφοῦντο. *Præ luxu constructis viridariis, & ad hortorum similitudinem redactis, in umbra degebant*. Consule poëtas utriusque linguæ de Omphale, regina Lydorum, cujus turpis mollities in Italiæ incolas quadrare non potest, uti nec fluxæ vestes, & in muliebrem lasciviam pendulæ, quibus Lydi illi Asiatici infamantur. C. Petronius in Satyrico pag. 184.

Nympharum Bacchique comes, quem pulchra Dione
Divitibus silvis numen dedit, inclyta paret,
Cui Lesbos, viridisque Thasos, quem Lydus adorat
Vestifluus, templumque tuis imponit Hypæpis.

Promiscue sane utrumque populum efferunt. Silius Italic. libr. 9.

Strage virum mersus Trebia est, atque ora sepulto
Lydia Flaminio premitur.

Idem libr. 10. Punicor.

Auditus tibi si Cocles, si Lydia castra.

Et eodem opere libr. 11.

Lydia Romano turbarit stagna cruore.

Et libr. 13. in principio, & ad finem:

Illa est, quæ Tibrim, quæ fregit Lydia bella.

P. Virgil. libr. 9. Æneid. & alibi sæpe:

Lydorumque manum collectos armat agrestes.

Quia autem supra dixit Servius, & cum eo Tacitus, Vellejusque, ac Stra-

Strabo consenserunt, videndum, quis ille mos antiquitus fuerit. Ego sane reperio de regno ambiguo sortem jactam, & maxime apud Græcos. Herodot. libr. 3. & ex illo Polyænus libr. 7. Stratagemat. iisque posterior Ammianus Marcellinus libr. 23. quem consule. Idemque de Gothis proditum a Sidonio Apollinare libr. 6. epist. 6. *Limes Gothicæ sortis*, ideft regni. Et libr. 8. epist. 3. *Promotæ limitem sortis*, hoc est principatus aut imperii. Et libr. 9. epist. 5. *Diversarum jure sortium revocaremur*. Idque in omnibus inter reges controversiis observatum loquuntur Polynices & Eteocles, Thebarum principes, & Oedipi filii, qui sortis arbitrio paternum & hereditarium regnum inter se partiti sunt; ut est apud Diodorum Siculum plene libr. 5. cap. 6. & Euripidem in Phœnissis: idque voluntate patris factum narrat Julius Hyginus Fabular. cap. 67. Ita Poëtæ. L. Seneca Thebaid. Act. 2.

Jam regna repetens frater ex pacto venit.

Stat. Papin. libr. 1. Thebaid. v. 167.

. . . . jam sorte cadebat
Dilatus Polynicis honor.

Et libr. 2. Thebaid.

Quippe animum subit illa dies, qua sorte secunda
Fratris, Echionio steterat privatus in aula.

Et eodem libro postea:

Quæ sors justa mihi, quæ non indebitus annis,
Sceptra dicavit honos, teneo.

Observare licet idem factitatum ab Atreo & Thyeste. L. Seneca Act. 1. Choro:

Alternæ scelerum ne redeant vices.

Si exemplis agere placer, innumera sunt. Successores Alexandri, sorte jacta, provincias ab eo partas diviserunt. Plutarch. in Eumene. Augustus, Antonius, Lepidus triumviri orbem sorte arbitra partiti. Appian. Alexandr. libr. 1. Bell. Civil. Darius Persarum principatum sorte est adeptus. Justin. Junianus libr. 1. hoc enim ei cognomen ex MS. Vaticano adstruxit politissimus Jacobus Sirmondus, Sacerdos Societatis Jesu. Adstipulatur Paulus Orosius libr. 2. cap. 8. *Darius, Cyro apud Scythas interfecto, post aliquantum intervallum, sorte regnum adeptus est.* Et quid multis? Apostoli, lucem Evangelii per omnes orbis partes sparsuri, sorte provincias inter se diviserunt. Ruffinus Histor. Ecclesiast. libr. 10. Ab hoc ritu fluxerunt fabulæ, Jovem, Neptunum, Plutonem sorte partitos dominationem patris Saturni, cujus rei testis Homerus libr. 15. Iliad. vers. 190. Servii apponam verba ex libr. 1. Æneid. vers. 143. *Jupiter, & Neptunus, & Dis pater, Saturni & Opis filii, cum de mundi positione certamen iniissent, placuit, ut imperium sorte dividerent; ita effectum est, ut Cœlum Jupiter, maria Neptunus, Dis pater inferos sortirentur.* Locus suspectus; restitue audacter: *cum de mundi possessione certamen iniissent*. Idem ad libr. 10. Æneid.

Æneid. verſ. 39. *Sors rerum, ideſt regnum; nam per ſortem inter ſe fratres; Jupiter, Neptunus, & Pluton mundi regna diviſerunt*. Ad Juven. Satyr. 13. verſ. 49. *Cum adhuc nec Jupiter regnum cæleſte teneret*, ait Vetus Scholiaſtes, *nec Neptunus mare, nec infera Pluto cum Proſerpina: dixerat Satyricus:*

. . . . . ſortitus triſte profundi
Imperium . . . .

Luctatius Placidius, Grammaticus optimus, ad libr. 8. Theb. Statianæ v. 196. *Claria, civitas eſt, in qua tres Dii, Jupiter, Neptunus, & Pluto mundum dicuntur fuiſſe ſortiti*. Evhemerus vetuſtiſſimus hiſtoricus, qui ex ſacris inſcriptionibus, & donariis, titulisque templorum geſta Deorum dicitur collegiſſe, apud Lactantium Firmian. libr. 1. Divin. Inſtitut. cap. 11. *Ajunt Jovi Cœlum obtigiſſe, Neptuno maria, infera Plutoni; cur non terra potius in ſortem tertiam venit?* Sic intelligendi ſunt Poëtæ. Claudian. libr. 1. de Rapt.

Tertia ſupremæ patior diſpendia ſortis.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

Tuque fretum, divoſque, pater ſortite, biformes.

Sil. Italic. libr. 17. Punicor.

. . . . . cujus proles, terramque, fretumque,
Sideraque, & manes regnorum ſorte gubernat.

Cornelius Severus in Ætna:

. . . . ſors data cælo
Prima ſecuta maris, ſubſeditque infima tellus.

Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 5.

Dicite pallentes umbras quicunque tenetis,
Duraque ſortiti tertia regna Dei.

D. Auſon. in Moſella:

. . . . . haud ille ſinit, cui cura ſecundæ
Sortis, & æquorei ceſſit tutela tridentis.

Tellus ad Jovem apud Ovidium libr. 2. Metamorph.

. . . . . cur illi tradita ſorte
Æquora decreſcunt.

L. Seneca in Hercule Oetæo:

Et ſi placerent tertiæ ſortis loca,
Regnare poteram.

Sortitionem tamen hanc factam negat Callimachus in hymno Jovis, & non eſt tanti, ut longiori diſquiſitione uti velim: utut eſt, certe ſub fabularum involucris antiquum ſortiendi regni morem expreſſere.

Pela-

Pelasgi, Pelargi, Etruriæ incolæ vetustissimi: ver sacrum votum: ut Coloniæ vere deductæ, ita Mundus vere creatus: regio non dicta Pelasgia ab illis incolis.

CAP. V.

PElasgos, nobilissimam Greciæ gentem dictam *διὰ τὴν πλάνην*, *ab errando*, prodit Strabo Amasian. libr. 9. Geogr. pag. 273. Fuisse autem incolas Etruriæ, loquitur C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Etruria est ab amne Macra, & ipsa mutatis sæpe nominibus. Umbros inde exegere antiquitus Pelasgi, hos Lydi*. Poëta Anonymus in Prosopopœja Tusciæ:

. . . Et mansit nomen, quod thura dederunt,
Arcades & Lydi, vel quod mutare Pelasgi
Non ausi . . . .

Quod autem Plinius dicat, exactos Etruria Lydos a Pelasgis, contradicit Strabo, qui cum Tyrrheno Rege in Italiam eos navigasse asserit, ex Anticlide historico libr. 5. Geogr. pag. 152. Ἀντικλείδες δὲ πρώτους φησὶν αὐτοὺς τὰ περὶ Λῆμνον καὶ Ἴμβρον κτίσαι, καὶ δὴ τούτων τινὰς, καὶ μετὰ Τυῤῥηνοῦ τοῦ Ἄτυος εἰς Ἰταλίαν συνάραι. *Anticlides primos Pelasgos Lemnon & Imbron condidisse scribit, quosdamque eorum cum Tyrrheno, Atyos filio in Italiam navigasse*. Recte quidem Imbri insulæ mentionem fecit; nam Pelasgi, priusquam in Italiam venirent, ibi habitabant, suntque, Athenienſium viribus plurimum infestati, regionem suam deserere coacti. Polyæn. libr. 8. Stratagemat. ideoque non sponte videntur in Etruriam irrupisse, sed necessitate novarum sedium id fecisse. Servius Honoratus ad v. 600. libr. 8. Æneid. ex auctoritate Julii Hygini Augusti Liberti, & M. Varronis, & Filiocori, quem raro leges ab alio nominari: *De his* (Pelasgis) *varia est opinio; nam alii eos ab Atheniensibus, alii a Lacedæmonibus, alii a Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius; nam multas in Thessalia Pelasgorum constat esse civitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur. Filiocorus ait, ideo nominatos esse Pelasgos, quod velis, & verno tempore advenire visi sunt, ut aves. Hyginus dicit, Pelasgos esse, qui Tyrrheni sunt: hoc etiam Varro commemorat*. Ipse Virgilius ibidem:

Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum, pecorisque Deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.

Q. Tertullian. libr. de Pallio sub init. *A Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Roma-*

Romanos, ut ab humeris sublimioris populi Carthaginienses complecteretur, toga circummeavit. *Exinde tunicam longiorem cinctu arbitraute suspenditis, & pallii jam teretis redundantiam tabulata congregatione fulcitis, & siquid praeterea conditio, vel dignitas, vel temporalitas vestit*. Ultima verba censet corrupta Hadrianus Turnebus libr. 7. Adversarior. cap. 20. & legit: *conditio, vel dignitas, vel temporalitas vertit*. Primos eos colonos Etruriæ insinuat esse Virgilius jam proxime laudatus. Ab iis conditæ urbes vetustissimæ, Agylla, Pisæ, Saturnia, Alsium: Falerium vero, & Fescennium ævo Dionysii Halicarnassei, ut ipse testatur libr. 1. pag. 16. Μικρὰ ἄττα διασώζεται ζώπυρα τῦ Πελασγικῦ γένυς. *Parvas quasdam scintillas servant Pelasgici generis*. Quando autem deflorere Pelasgorum in Etruria cœperit imperium, disertis ejusdem Dionysii verbis discere licet, ex eod. libr. pag. 20. Ο' δὲ χρόνος ἐν ᾧ τὸ Πελασγικὸν κακῦσθαι ἤρξατο, δευτέρα γενεὰ σχεδὸν πρὸ τῶν Τρωικῶν ἐγένετο. *Tempus, quo res Pelasgorum cœperunt deficere, incidit in alteram fere ante bellum Trojanum ætatem*. Apparet sane ex istis, & bellicosos fuisse, & summa potentia Pelasgos, nec minus antiquos Italiæ, sed potissimum Etruriæ incolas.

De quorum adventu alia proditur, quam Lydorum, aut Tyrrheni ferat historia; nam ille forte cum fratre missa, hi vero *vere sacro* in Etruriam delati, ut & plerique alii Italiæ coloni, teste Julio Hygino libr. de Coloniis, & suffragante Solino cap. 8. Id autem de Pelasgis intelligendum, docuit Filiocorus proxime supra laudatus. Hunc sane morem ab aliis gentibus hausere Romani, de quo pauca dicenda. Republica aliqua gravi plaga, &, ut videbatur, Deorum indignatione laborante, conventu indicto, quidquid vere sequenti natum esset, Diis vovebant: idque conceptis verbis, & jurejurando interposito facturum se magistratus in se recipiebat. Itaque bestias omnes, pecudesque vere illo natas, aris Deorum admotas, sacrificabant: juvenes vero utriusque sexus ad fines principatus sui possessionumque deducebant, opertisque capitibus extra limites agebant: qui progressi inde, ad novas quærendas sedes ipsa rei necessitate adigebantur. Festus Pompejus libr. ult. *Ver sacrum vovendi mos fuit Italis, magnis enim periculis adducti vovebant, quæcumque proximo vere nata essent apud se animalia, immolaturos: sed quum crudele videretur, pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines suos exigebant*. Idem libr. 11. morem eum non tantum Italorum esse dicit; sed & Siculorum, sive Messanensium, qui etiam Mamertini a Geographis appellantur, ut cuilibet est obvium: *Mamertini appel. . . . . c de causa; cum de toto Samnio gravis incidisset pestilentia, Sthenius Mettius, ejus gentis princeps, convocata civium suorum concione, exposuit, se vidisse in quiete præcipientem Apollinem, ut si vellent eo malo liberari, ver sacrum voverent, idest, quæcumque vere proximo nata essent, immolaturos sibi: quo facto levatis, post annum vicesimum deinde ejusdem generis incessit pestilentia*;

tia;

tia; rursus itaque consultus Apollo respondit, non esse persolutum ab iis votum, quod homines immolati non essent; quod si eos expulissent, certe fore, ut ea clade liberarentur; itaque ii jussi patria excedere, cum parte ea . . . . consedissent. Locus mancus est, quem vide. Excripsit Festus eam historiam ab Alfio libr. 1. belli Carthaginiensis. Idem porro Festus libr. 16. natos vere, diisque legitime devotos, *Sacranos* ait veteri vocabulo dictos. *Sacrati appellati sunt Reate orti, qui ex Septimontio Ligures, Siculosque exegerunt; nam vere sacro nati erant.* Servius ad libr. 7. Æneid. v. 796. *Ardeates cum pestilentia laborarent, ver sacrum voverunt, unde Sacrani dicti fuerunt.* Virgilius ipse:

Et Sacranæ acies.

Historicos addam, qui non infrequenter hujus moris meminerunt. Sisenna Historiarum libr. 4. *Quondam Sabini feruntur vovisse, si res communis melioribus locis constitisset, se ver sacrum facturos.* Idest vere nata omnia apud se animantia immolaturos; est enim *facere* idem ac *sacrificare:* quod, plerisque auctorum probatorum locis, a Barnaba Brissonio adnotatum, hic non repeto. Eumdem ritum significantissime insinuat Dionysius Halicarnass. libr. 1. pag. 13. τὸ μὲν πρῶτον ἱερὰ τις ἐξελθοῦσα νεότης ἄνδρες ὀλίγοι κατὰ βίου ζήτησιν, ὑπὸ τῶν γειναμένων ἀποςάλεντες, ἔθος τι πληρῶντες ἀρχαῖον ᾧ πολλὺς βαρβάρων κ᾽ Ἑλλήνων ἐπίςαμαι χρησαμένυς. *Primum enim finibus egressa est sacra quædam juventus, exigua numero, ad quærendum victum, a suis emissa parentibus, more antiquo, quem receptum scimus a multis, tam Græcis, quam barbaris.* Pulcherrima sunt, quæ sequuntur; idcirco adscribam Latini interpretis verba, ne textum geminando inutiliter, longior videar. *Quoties enim vulgi multitudo in aliqua civitate nimium excresceret, nec alimenta domi omnibus sufficerent, aut aeris intemperie læsa terra fruges proferret pauciores solito, aut alia talis civitatem occuparet calamitas, sive bonum, sive malum minui cogeret multitudinem, Deo cuipiam sacrantes, quantum hominum annus pareret, emittebant armis instructos e suis finibus, si pro juventutis felici proventu, aut victoria feliciter bello reportata gratias Diis agerent, peractis ante solemnibus sacris, fausta ominatione prosequentes abituros in coloniam; sin irata numina placarent, finemque præsentium malorum poscerent, eodem modo sacris operati, mœsti veniamque petentes a suis, quos ablegare necessitas cogeret. Illi vero, ut posthac carituri patria, nisi aliam pararent, quæ se reciperet, quicquid terrarum armis acquisissent, aut gratia, habebant vice patriæ, creditumque est eis adesse Deum, cui dicabantur, & supra humanam spem prosperare hujusmodi colonias.* Ita coloni istius gentis omnes prisci aut alio terras novas quæsituri, aut aliunde hanc possessuri vere voto descenderunt, ut ex ea, quam jam attuli, narratione clarum. Idem libr. 2. Hist. Rom. statim in limine: ἱερά τις αὕτη νεότης καθοσιωθεῖσα θεοῖς, κατὰ τὸν ἐπιχώριον νόμον, ὑπὸ τῶν πατέρων ἀποςαλῆναι λέγεται χώραν οἰκήσουσα τὴν ὑπὸ τοῦ δαίμονος σφίσι δοθησομένην. *Hi fuerunt quædam Diis sacra juventus, patrio ritu a parentibus missa ad incolendas sedes, quas fortuna datura esset.*

eſſet. Plin. libr. 3. c. 13. *Orti ſunt Sabinis, voto vere ſacro*. De Picenis loquitur; uti & de Catillo, Tiburis conditore, Solinus loco laudato: *Tibur, ſicut Cato facit teſtimonium, a Catillo Arcade, præfecto claſſis Evandri, ſicut Sextius ab Argiva juventute; Catillus enim Amphiarai filius poſt prodigialem patris apud Thebas interitum, Oeclei avi juſſu cum omni fœtu vel ſacro miſſus, tres liberos in Italia procreavit*. Locum corruptum facile ex iis, quæ allata ſunt, reſtitue: *Vere ſacro miſſus*. Itaque Argivis in more etiam poſitum *Ver ſacrum vovere*, ut Sextius indicat, auctor antiquus, & gravis, cujus locum hunc cum correxiſſem, inveni idem ſenſiſſe doctiſſimum Turnebum libr. 24. Adverſarior. cap. 13. Corrigendus etiam Juſtinus Juvianus libr. 24. *Namque Galli abundante multitudine, cum omnes terræ non caperent, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad ſedes novas quærendas, veluti peregrinatum, miſerunt*. Mutilatus fœde locus; quid enim eſt: *veluti peregrinatum*? Neque enim ea exatio a patria peregrinatio dici poteſt, cum abierint animo non redeundi. Legendum itaque ſuaſit ex MSS. primus Jacobus Bongarſius: *veluti ver ſacrum miſerunt*. De Laconibus idipſum teſtatur D. Hieronymus in verſione Chronici Euſebiani; quippe cum Euſebius Cæſarienſis dixiſſet: Λακεδαιμόνιοι ἀπῴκισαν Ἡράκλειαν, *Lacedæmonii colonos Heracleam deduxerunt*; D. Hieronymi verſio ſupplevit: *Lacedæmonii, ver ſacrum deſtinantes, Heracleam urbem condunt*. Miſſos ex hoc voto quo nomine vocaverint, pete ex Feſto ſupra; Nonius vero cap. 12. num. 18. *Religioſos* nuncupat, ut & Poëtæ *ſacros*. Silius Italic. libr. 8.

> *Faunigenæ ſocio bella iuvaſère Sicano*
> *Sacra manus Rutuli*.

Formulam vero vovendi hujus veris ſacri diſce ex T. Liv. 3. Dec. libr. 2. *L. Cornelius Lentulus Pont. Max., conſulente collegio pontificum, omnium primum populum conſulendum de vere ſacro cenſet: injuſſu populi voveri non poſſe. Rogatus in hæc verba populus: velitis, jubeatiſne hoc ſic fieri? ſi res populi Romani ad quinquennium proximum, ſicut velim eam, ſalva ſervata erit hiſce duellis, datum donum duit populus Romanus, quod duellum populo Romano cum Carthaginienſi eſt, quæque duella cum Gallis ſunt, qui cis Alpes ſunt: quod ver attulerit ex ſuillo, ovino, caprino grege, quæque profana erunt, Jovi fieri*. Hoc modo legendus locus ille, non ut in vulgaribus habetur editionibus, *ſi res populi Romani Quiritium*; & rurſus: *donum duit populus Romanus Quiritium*; utrobique enim *Quiritium* e margine in textum irrepſiſſe incuria librarii, ut gloſſema inutile videri cuilibet poſſet.

Denique ut coloniæ gentium pæne omnium vere deductæ, ita & mundus etiam ex Ethnicorum, non modo recceptiori Theologorum ſententia, vere creditur conditus. Interpretes Virgilii ad libr. 2. Georgic. v. 334.

> *Non alios prima creſcentis origine mundi*
> *Illuxiſſe dies, aliumve habuiſſe tenorem*

Credi-

Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Mundus, & hibernis parcebant flatibus Euri,
Cum primum lucem pecudes hausere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissaeque ferae silvis, & sidera caelo:

Pervigillum Veneris elegans est carmen incerto auctore, sed tamen antiquo; in eo ita legitur:

Ver novum, ver jam canorum, ver natus orbis est.

Vacillat sensus, & indubie mendum est. Ego putavi unius elementi adjectione commode posse legi: *Vere natus orbis est*; sed Joann. Marius Mattius, vir doctus, Variar. Opinion. libr. 1. cap. 18. restituit sic:

Ver novum, Ver jam canorum, Ver natalis orbis est.

Sed ad Pelasgos redeo, quos & Pelargos appellari volunt Atticae historiae Scriptores apud Strabonem libr. 5. pag. 153. eaque voce Attici colonos significare solent; itaque S. in R. mutato, ut superioribus capitibus ostendi, Pelasgi, non Pelargi sunt appellati. De quibus multa futilia, nec ullius bonae frugis adfert Joann. Goropius Becanus in Croniis libr. 4. atque ille quidem Megasthenem Persam, seu Metasthenem, Catonis Origines, Fabium Pictorem, Myrsilum Lesbium, & Archilocum jure refutat, & poterat videri aliquid lectu dignum attulisse; sed ea, quae ipsi ingeniosa videntur, merae sunt nugae, affaniae, & buttabattae, nec tanti, ut legantur. Quod etiam indoctus monachus Leander Alberti ait, Etruriam *Pelasgiam* a Pelasgis vocatam, falsum; nam illi quidem Etruriae veteres incolae, sed nomen non mutarunt genti. Anonymus Poeta:

. . . mansit nomen, quod thura dedere,
Arcades, & Lydi, vel quod mutare Pelasgi
Non ausi . . . .

Arcades Etruriæ incolæ & ipsi vetustissimi: iidem cum Pelasgis: servos & dominos æqualiter habebant: eorum posteri fœdus cum Ænea pepigerunt: glande vescebantur: Luna priores: ab iis quædam Romani mutuati.

CAP. VI.

HOs etiam aliquando Etruriam incoluisse, non dubium. Plena manu, ut solet, Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 152. ex Ephoro Cumano. Νομίζειν δὲ φησὶν Ἔφορος, τὸ ἀνέκαθεν Ἀρκάδας ὄντας ἑλέσθαι στρατιωτικὸν βίον, εἰς δὲ τὴν αὐτὴν ἀγωγὴν προτρέποντας πολλοὺς, ἅπασι τοῦ ὀνόματος μεταδοῦναι, καὶ πολλὴν ἐπιφάνειαν κτήσασθαι, καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις, παρ' ὅσους ποτὲ ἀφιγμένοι τετυχήκασι. *Ephorus ait, arbitrari se eos* (Pelasgos scilicet, seu Pelargos Etruriæ priscos colonos) *cum a prima stirpe Arcades essent, militarem amplexos vitam, & in studii ejus, nominisque societatem multis perductis, magnum sibi nomen, cum apud Græcos parasse, tum apud alios, ad quos pervenissent.*. Isti erant gente quidem, & domo Arcades, sed a studio, vitæque ratione eos Πελαργοὺς, *colonos*, appellarunt; antequam in Etruriam appulerunt, Cretam Insulam occuparunt. Homer. libr. 19. Odyss. v. 175.

Ἄλλη δ' ἄλλων γλῶσσα μεμιγμένη, ἐν μὲν Ἀχαιοὶ
Ἐν δ' Ἐτεόκρητες μεγαλήτορες, ἐν δὲ Κύδωνες,
Δωριέες τε τριχάϊκες, δῖοίτε Πελαργοί.
Diversis illic linguis utuntur Achæi,
Magnanimique Eteocretes, intusque Cydones,
Dorieesque habitant triplices, divique Pelargi.

Simpliciter C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Tam tenues primordia imperii fuere radices, colonis sæpe mutatis, tenuere alii aliis temporibus, Aborigenes, Pelasgi, Arcades.* Apparet hinc, eumdem esse populum, Pelasgos, & Arcades; quare Servius Maurus ad libr. 2. Æneid. v. 84. *Pelasgi a Pelasgo Terræ filio, qui in Arcadia genitus, ut Hesiodus tradit.* Vult igitur *Hesiodus*, Pelasgos ab *Arcade* quodam Pelasgo dictos, ut nulli esse possit dubium, quin eadem sit gens. De eorum in Etruriam adventu idem Servius ad libr. 8. Æneid. v. 51. sine quo manca certe foret omnis rei Romanæ cognitio. Sic ille: *Evander Arcas fuit, nepos Pallantis regis Arcadiæ: hic patrem suum occidit, suadente matre Nicostrata (quæ etiam Carmentis dicta est, quia carminibus vaticinabatur) alii ipsam Nicostratam matrem Evandri, cum esset centum decem annorum, a filio peremptam tradunt: constat autem, Arcades plurimum*

mum vixisse, in tantum ut quidam usque ad trecentos annos vivendo pervenerint: Ipse autem Evander dimissa provincia sua, non sponte, sed exilio compulsus, venit in Italiam, & pulsis Aboriginibus, tenuit ea loca, in quibus nunc Roma est, & modicum oppidum fundavit in Monte Pallatino, sicut ait Varro: nonne exsules Arcades confugerunt in Palatium duce Evandro? Ipse Poëta:

Arcades his oris, genus a Pallante profectum
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallantæum:
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina,
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.

Videri ex his cuilibet posset, Arcades non Etruriam, sed Latium incoluisse, nisi certum ex Virgilio jam laudato foret, Æneam ab Arcadibus Tusciæ incolis suppetias accepisse, eamque *regionem Æneæ fœdere celebratam* diceret Mineus Martianus Capella libr. 6. pag. 236. Eos certe adverso Tiberi devectos puto non inferi maris oram, ut Lydi Tyrrheno olim Duce, sed eam Etruriæ partem insedisse, quæ mari supero adjacet, inter Umbros & Sabinos, quippe auxilium inde Trojanis advenis. Servius ad libr. 7. Æneid. v. 714. *Omnis vero Tuscia superior, & Venetia Æneæ præstat auxilium.*

Populum hunc antiquissimum multa loquuntur, ut ab Historicis discussum, quare & ipsi se Luna priores jactitabant, & veluti primi illius moris, quo Natura omnes æqualiter liberos nasci voluit, memores, una eademque mensa, dominos servosque accumbere, & vesci voluerunt. Theopompus libr. 46. Philippicorum. οἱ Ἀρκάδες ἐν ταῖς ἑστιάσεσιν ὑποδέχονται τοὺς δεσπότας, καὶ τοὺς δούλους, καὶ μίαν πᾶσι τράπεζαν παρασκευάζουσι, καὶ τὰ σιτία πᾶσιν, εἰς τὸ μέσον παρατιθέασι, καὶ κρατῆρα τὸν πᾶσι κιρνῶσι, φησίν. *Scribit, Arcades solemnibus epulis heros ac servos excipere, unam mensam apponere, cibaria in medium omnibus præbere, idem poculum miscere omnibus.* Hæc ex Athenæo libr. 4. Dipnos. Ex quibus clarum pleraque eos vetusti instituti observare solitos, quale est communia habere dominos cum servis multa, quippe calamitate servitutis ignota, & bellis cessantibus, nec domini, nec servi nomina cognita, quod & Saturnalia Romana etiam possunt referre. Non puto oblivioni tradendum, quod eorundem antiquitatem eximiam sapit, scilicet solitos eos glandibus vesci, quo solo esu mortales contenti ante frugum inventionem. Claudius Ælianus libr. 3. var. Histor. cap. 39. Ὅτι βαλάνους Ἀρκάδες, Ἀργεῖοι δ' ἀπίους, Ἀθηναῖοι δὲ σῦκας, Τιρύνθιοι ἀχράδας δεῖπνον εἶχον, Ἰνδοὶ καλάμους, Καρμανοὶ φοίνικας. *Arcades glandes, Argivi pira, Athenienses ficus, Tirynthii Silvestria pira comederunt, Indi arundines, Carmani palmas.* Justus Vultejus male vertit δεῖπνον εἶχον, *comederunt*: rectius *in cœnam sumpserunt*. Accedit Julius Pollux libr. 1. Onomast. cap. 12. num. 9. Δρῦς τάχα δ' ἂν εἴη ἀμφίβολος πρὸς τὰ ἔγκαρπα διὰ τοὺς βαλανηφάγους Ἀρκάδας, καὶ μάλιστα εἰ

πρὸ

πρὸ πυρῶν τὺς ἀνθρώπυς ἔθρεψεν ἡ βάλανος. *Quercus dubium mox erit, an frugifera habeatur, propter glandivoros Arcades, & maxime quod homines ante frumenti usum glande pascebantur*. Artemidorus Daldianus libr. 2. cap. 25. Δρῦς ἄνδρας σημαίνει πλυσίυς, διὰ τὸ τρόφιμον, ταύτης γὰρ τὸν καρπὸν ἤσθιον οἱ Α'ρκάδες. *Quercus viros significat opulentos, ob alimentum; hujus enim fructum comedebant Arcades*. Hanc ob causam illi βαλανηφάγοι *glandivori* dicti. Notat Cælius Rhodigin. libr. 28. Antiquar. Lection. cap. 2. Archæus vetus poëta:

Α'ρκαδες εσσαν βαλάνηφάγοι.
Arcades sunt glandivori.

Huc pertinet Oraculum illud vetus, relatum ab Herodoto libr. 1. pag. 28.

Α'ρκαδίην μ' αἰτεῖς; μέγα μ' αἰτεῖς ὔντοι ἐδώσω
Πολλοὶ ἐν Α'ρκαδίῃ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασσιν.

Vertit Valla non incommode:

Me petis Arcadiam? multum petis, haud tibi tradam,
Multi apud Arcadiam vescentes glande viri sunt.

De solo glandium priscis illis seculis usu dixi ad illud Claudiani libr. 1. de Raptu.

. . . . *& glande relicta*
Cesserit inventis Dodonia quercus aristis.

Et libr. 3. de Raptu.

. . . . *Si frangunt communia pabula glandes*.

Sed quia Etruriam illustramus, hoc ejus possessoribus antiquissimis dabitur, ut quia ipsorum cibus glandes erant, fusius earum memoria repetatur. Legendi Aurel. Macrob. libr. 2. in Somn. Scipion. cap. 10. A. Gell. libr. 5. cap. 6. L. Apul. libr. 11. Milesiar. in principio. *Vetustæ glandis remoto pabulo*. Pub. Fulgent. libr. 1. Mytholog. in præfatione: *Quidam sunt, qui spreta capitis generositate, Atricinis atque Arcadicis sensibus glandium quippiam sapiunt*. Vet. Scholiast. D. Juvenal. ad v. 57. Sat. 13. *Quia antea homines fraga & glandes comedebant*. Arnob. libr. 2. Cont. gent. *Sit panis ex farre, aut, ut secula imitemur antiqua, ex calido cinere glandes*. Vetus Scholiastes jam laudatus C. Plinium transcripsit libr. 7. cap. 56. & Præfat. ad libr. 12. *Primumque munus homini datum arbores, silvæque intelligebantur, hinc primum alimentum*. Julius Pollux libr. 6. Onomast. cap. 7. Adeundi etiam Poëtæ. P. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 6. Virgil. libr. 1. Georg. princ. & Servius ibidem. Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 3. Horat. libr. 1. Sat. 3. Juvenal. Sat. 6. statim in principio.

Et sæpe horridior glandem ructante marito.

T. Lucret. libr. 5.

Glandiferas inter curabant corpora quercus.

Sulpitia poëtria in Satyra illa sua ævo Domitiani:

Non aliter quam cum primo surreximus ævo.

Glan-

Glandibus, & puræ rursus procumbere lympha.
Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

. . . *flava quercum damnavit arista.*
Fest. Anien. Descript. Orb. Terræ.

Conjugibus natisque simul cibus aspera glando.
D. Auson. Monosyllabis.

Olim communis homini cibus, & pecori glans
Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmach.

. . *Iliguis melius saturatur glandibus alvus.*

Ex hoc ritu profluxit lex illa X. viralis, *Ut glandem, in alienum fundum procidentem, liceret colligere;* ut utar Plinii verbis libr. 16. cap. 5. & ab illo Jacobus Rænardus ad leges Duodecim Tabularum cap. 26. & Ludovicus Charondas ad easdem leges cap. 73. Theodorus Marcilius in easdem cap. 51. & alii perplures. Et sane existimo, non tantum quercum ferre glandes, aliasque quatuor arbores, ab eruditissimo Barnaba Brissonio enumeratas, sed indifferenter omnium arborum fructus ita solere vocari. Suidas, in voce βάλανοι, etiam de palmis id refert; *ex iis* enim *selectas quasdam glandes dominorum fuisse, alias in servorum usus expositas, ex illisque vinum factum.* Sic & *Cerrus glandifera arbor* dicitur Junio moderato Columellæ libr. 8. Rei Rust. c. 17. & diserte Jurisconsulti omnes fructus nomine eo intelligi docent. Cajus L. 236. ff. de Verbor. signification. ut mirum sit Homerum, qui 13. Odyss. porcos glande saginari dixerit, de hominum usu nil dixisse; existimo itaque, aut rem notissimam præteriisse, aut, si scivit, peregrinum morem consulto omisisse; nam Arcades ei vocantur ἐπιστάμενοι πολέμοιο, *rei militaris periti*, libr. 2. Iliad. & ab eodem antiquitatis callentissimo ἐγχεσίμωροι, *hastis utentes*, libr. 7. Iliad. v. 134. & Arcadiam a pecoris pascendi cura celebrat libr. 2. Iliad. v. 604. & in Hymno Mercurii in principio: & Hymno Panos πολυπίδακα μητέρα μήλων, *copiosam fontibus matrem ovium*; nusquam tamen glandium in cibis illorum meminit.

Iidem credi volebant Luna priores. Servius Honoratus ad libr. 2. Georg. v. 342. *hunc ordinem propter Arcades tenuit, qui se Arcades Proselenos esse asserunt, idest ante Lunam natos: quod & Cicero in Fundaniana commemorat.* Locus fabulæ datus, quia post diluvium genus humanum ab iis propagatum credatur. Quod unanimi consensu prodiderunt Flavius Blondus de Roma triumphante libr. 9. Cælius Rhodiginus libr. 20. Antiquar. Lection. cap. 7. Joann. Pierius Hieroglyphic. libr. 44. concors idem Servius Maurus ad illud libr. 8. Æneid.

. . . . *Arcades ipsum*
Credunt se vidisse Jovem.

Luctatius Placidius ad v. 276. libr. 4. Thebaidos Statianæ.

Arcades hinc veteres, astris Lunaque priores,
Agmina fida satis.

P. Ovid.

P. Ovid. libr. 1. Fastor.

Orta prior Luna, de se si creditur ipsi,
A magno tellus Arcade nomen habet.

Et libr. 2. ejusdem operis.

. . . . *Luna gens erat illa prior.*

Nota est disceptatio Phrygiorum, & Ægyptiorum de generis sui antiquitate apud Herodotum, & alios: in eademque contentione fuerunt Arcades, qui, ut superiores iis ea esent nobilitate, finxerunt, se ante Lunam res gestas pose proferre. Forte, quia ab iis Lunæ cursus, motus, & natura, primum ab illis inventa, & gentibus demonstrata; quod ab Joanne Tzetze traditum non possum silere Chiliad. Histor. 4. cap. 2.

Φασὶ τινὲς, ὡς ἔφασκον, τὰ γένη τῶν Ἀρκάδων
Εἶναι πρεσβυγενέστερα, πρὸς χρόνυς τῆς σελήνης
Ὅθεν ὡς ἄφρονας καλῦσι προσελήνυς
Ἄλλοι δ' ὡς ὄντας ὑβριστὰς καλῦς προσελήνυς,
Τὸ γὰρ ὑβρίζειν, προσελῆν καλεῖται τοῖς Ἀρκάσι
Ἐγὼ τῦς ἄνδρας τύτυς λέγω τῶν προσελήνων
Ὅτι σελήνης ἔυρηκε πρῶτον τὰς περιόδυς,
Καὶ τὰς αὐξημειώσεις δὲ, ἃς κατὰ μῆνας πάσχει
Ἑρμῆς ὁ μέγας Ἕλλησιν, ὢν ἐκ γονῆς Ἀρκάδων.
Καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἕνης δὲ ἀεὶ τῆς σεληνίας
Πυρὶ βαλάνυς ἕψοντες κατήσθιον ἐκείνας.

Dicunt quidam, ut dicebam, progenies Arcadum
Esse antiquiores, ante tempora Lunæ:
Unde scilicet imprudentes vocant antelunares,
Alii velut contumeliosos vocant proselinos;
Contumelia enim afficere, ante lunari dicitur Arcadis.
Ego vero viros hos dico Antelunares,
Quia Luna invenit primum circuitus,
Et crescendi vices, quas secundum menses patitur
Mercurius magnus Græcis, de semine Arcadum,
Et quod ante unam semper lunarem
Igne glandes coquentes, edebant illas.

Ultimos duos versus puto solemnem quendam Arcadum notare ritum, qui in generis sui antiquissimi memoriam semper renovandam, pridie ante Lunæ coitum, sive ultimo die mensis, epulis communibus accumbere in more habebant, & prisca consuetudine servata, glandes torrere, quibus omnes promiscue vescerentur; atque hunc puto Tzetzis esse genuinum sensum.

Romani certe, ut ab Arcadibus ortum suum genus, & quam longissime ab iis repetendum ostenderent, ab Etruscis calceos sumpserunt, quibus dimidiatæ Lunæ effigiem adsuebant, ut se gente nobilissimæ vetustatis ortos significarent. Plutarch. Problematum Romanorum cap. 76. *Adsutam* fuisse *Lunam*, Isidorus est testis libr. 19. Etymologiar,

giar. cap. 34. & Vetus Scholiaſt. Juvenalis ad Sat. 7. v. 192. *Patricius Senator eſt; lunula nam adſuta calceis diſcernuntur patricii a novitiis.* Herodes Sophiſta, *inſolentius fratri ſuo nobilitatem ſuam jactanti, certe in talis* (inquit) *nobilitatem tuam habes*; ut interpres Philoſtrati in eo loquitur. Atque hi calcei lunati etiam patricii appellabantur. Vetus lapis in Antiquitatibus meis libr. 5. cap. 36. Martial. libr. 1. Epigr. 50.

Lunata nuſquam pellis, & nuſquam toga.

Et libr. 2. Epigr. 29.

Non extrema ſedet lunata lingula planta.

D. Juvenalis Satyra laudata:

. . . . . . & nobilis, & generoſus
Appoſitam nigræ lunam ſubtexit alutæ.

Papin. Stat. libr. 5. Silv. 2.

. . . . genitum ſi curia ſenſit,
Primaque patricia clauſit veſtigia luna.

Ab Arcadibus hoc nobilitatis a plebeiis diſcrimen profectum, cum laudati ſcriptores teſtantur, tum diſerte doctiſſimus Andreas Alciatus Emblem. 137.

Calceus, Arcadico ſuberat cui lunula ritu,
Geſtatur patribus mullea Romulidis.

Non tantum ſane calceos ab Etruſcis, ſive Arcadibus ii habuere, ſed forte etiam *haſtæ* in bello uſum; unde & ab haſta *Quirites* dicti. Arcades ſane haſtis uſos, Homerus ſupra laudatus docuit; ſed & Saturnalia ab iisdem tracta ſuſpicari licet, ex Theopompo ſupra etiam laudato hoc capite.

Aborigines primi omnium Etruriæ cultores: ſedes eorum, non in Latio, ſed Tuſcia: indigenæ, non advenæ: ob antiquitatem truncis orti crediti.

CAP. VII.

Aborigines etiam Etruriæ incolas fuiſſe inter omnes convenit, de quorum origine, & principatu varie diverſi ſentiunt. Feſt. Pomp. libr. 1. *Aborigines appellati ſunt, quod errantes convenerint in agrum, qui nunc eſt populi Romani; fuit enim gens antiquiſſima Italiæ.* Videtur ille Grammaticus *Aborigines* quaſi *aberrigenes* interpretari, quod nullis certis ſedibus vagantes vicatim habitarent, nulla ævo illo civitate condita. Alii veriſimilius *Aborigines* exponunt populum eſſe, cujus ortus ſit incertus, ſcilicet

quod tam longinqua memoria ſit rerum ab iis geſtarum, ut ortus ſciri non poſſit; itaque ſic dicti, quod ortu careant, & ſint poſteris ſuis auctores gentis habiti, quos Græci γενάρχας, *generis principes*, aut πρωτογόνους, *progenitores, aut parentes primos* ſoliti vocare. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 1. pag. 8. Nec deſunt, qui ab ὄρη, quod *montes* ſignificat, vocabulum deducant; quia ſtatim poſt orbem terrarum, diluvio illo, cælitus immiſſo, demerſum, illi metu alterius cataclyſmatis montium juga inſederint, unde & nomen ſint conſecuti; ſed ſtultum eſt, meo quidem judicio, nomina Italiæ priſca a Græco fonte derivare, cum non niſi poſt ſexcentos annos linguæ Græcæ cognitio Romam migraverit. Sunt, qui indigenas fuiſſe probabili ratione contendant. Halicarnaſſeus loco laudato. Vet. gloſſ. *Aborigines*, αὐτόχθονες, quod idem ſonat, ac ſi *indigenas* dicas. Eoſdem Virgilius arboribus natos fingit: quod exponit Servius pag. 505. libr. 8. v. 305. Æneid. *Hoc figmentum ortum eſt ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos, aut in cavis arboribus, aut in ſpeluncis manebant: qui cum exinde egrederentur, aut ſuam educerent ſobolem, dicti ſunt inde procreati.* Poëta ipſe:

Hæc nemora indigenæ Fauni, Nymphæque tenebant,
Gensque virum truncis, & duro robore nata,
Queis neque mos, neque cultus erat, nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto.

Ob inſignem gentis antiquitatem illi truncis orti credebantur, quale eſt illud, quod Melantho Ulyſſi obiicit libr. 19. Odyſſ. v. 163.

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός ἐσσι παλαιφάτου, οὐδ᾽ ἀπὸ πέτρης.
Non enim a quercu es antiqua, neque ex petra.

quo in verſu lectio variat, nam non παλαιφάτου, ſed in quibuſdam παλαιφάγου, ut ſignificet, quercum glandes veteribus ſuppeditaſſe, unde frugibus carentes, tamen viverent: quod vide ſuperiori capite.

Aborigines hoſce Umbrorum alii ſobolem contendunt eſſe, nonnulli a Græcis eorum ſtemma trahunt. Anonymus Hiſtoriæ Cumanæ compoſitor apud Feſtum Pompejum libr. 16. *Athenis quosdam profectos Sicyonem, Theſpiasque, ex quibus porro civitatibus ob inopiam domiciliorum, compluris profectos in exteras regiones, delatos in Italiam, eosque multo errore nominatos Aborigines, quorum ſubjecti qui fuerint, Cæx imparum viri.* M. Porcius Cato diligentiſſimus Italicarum antiquitatum Scriptor, & C. Sempronius in Diviſione Italiæ (non quidem illi, qui hodie eo nomine a bardo Annio intruſi, inſulſi, indoctique circumferuntur, & parente ſuo Viterbienſi vere digni) eruditi, & vetuſti ſcriptores, Græcis eos ortos volunt; ſed illi οὔτε φῦλον Ἑλληνικὸν, οὗ μετεῖχον, οὔτε πόλιν, ἐξ ἧς ἀπανέστησαν, οὔτε χρόνον, οὐδ᾽ ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας, οὐδ᾽ ὁποίαις τύχαις χρησάμενοι τὴν μητρόπολιν ἀπέλιπον. *Nec diſerte tradunt, ex qua natione Græca, quave urbe migraverint, ac ne tempus quidem, aut ducem coloniæ, aut quo caſu patrias ſedes reliquerint.* Verba ſunt Dionyſii libr. 1. pag. 9. qui ibidem Aborigines Arcadum eſſe progeniem probat,

bat; nam Lycaoni regi filii viginti duo fuere, quorum unus, Oenotrus, in Tyrrheniam septendecim ætatibus ante bellum Trojanum trajecit, hoc est, ut ego interpretor, mille septingentis annis, seculum enim est annorum centum spatium; at si seculum annorum viginti septem tempus intelligamus, quod facit Onufrius Panvinius in urbe Roma, anni erunt ab adventu Aborigenum sive Arcadum in Etruriam, ante heroica tempora & Trojanam expeditionem, quadringenti sexaginta. Ut ut sit, Etruriam incoluerunt, sive Umbriam: quod video observatum a Leandro Alberti in Descript. Ital. pag. 99. Teophantus Scotus Monachus Herbipolensis MS. ad Juvenal. Sat. 5. v. 95. *Etrusci iidem sunt cum Umbris, Tyrrhenis, Tuscis, Lydis, Oenotris, & Arcadibus: qui omnes prisco vocabulo Aborigines dicuntur, quasi ortu carentes: & sunt a diluvio primi populi, quorum in profanis historiis extent monimenta.* Georg. Cedren. Compend. Historiar. pag. 121. *Et cum diu Tusciam possedissent, Latium invaserunt, incolasque ejus bello lacessitos expulerunt.* Servius Maurus ad v. 794. libr. 7. Æneid. *Ubi nunc Roma est, ibi fuerunt Sicani, quos postea expulerunt Aborigenes.* Ii legibus vero soluti vivebant. Virgilius supra laudatus. Sallust. in Catilinar. *Aborigines genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio liberum atque solutum.* Eratque M. Varronis Satyra Menippea, cui epigraphe *Aborigines* περὶ ἀνθρώπων φύσεως, *de hominum natura*. Vult igitur Varro hac inscriptione, Italiæ incolas vetustissimos Aborigines institutis civilibus carentes, omnique humanioris vitæ cultura destitutos, in unum cum Trojanis advenis corpus coaluisse: & pro libidine, qua sola olim regebantur, leges accepisse: pro montibus, quibus inerrabant, urbes condidisse; atque ita humani ingenii mores posse bonis artibus excoli, & in melius redigi. Ita videtur Ausonio Popmæ placere. Hi insequentibus seculis, quia agrum Reatinum, pulsis Sicanis, incoluerunt, qui palatium dicebatur, & ipsi Palatini appellati. Idem M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. pag. 11. Diserte Strabo Amasian. libr. 5. Geogr. pag. 158. Ἀβοριγῖνες τὸ δὲ περὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην: *& Aborigines circa ipsam Romam.* Jul. Solin. cap. 2. Polyh. *Palatium vero nemo dubitaverit, quin Arcades habeat auctores, a quibus primum Pallanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Aborigines habitarunt.*

Ambiguum tamen inter scriptores laudatos, utrum alienigenæ, an indigenæ: & probabilia utrinque argumenta. Indigenas esse loquitur Suidas in voce αὐτόχθονες, cujus hæc Latine sunt versa: *Indigenæ dicebantur, Aborigines, Athenienses, Arcades, Æginetæ, & Thebani, vel quod primi terram coluissent, vel quod advenæ non essent.* Adstipulatur Junianus Justinus ex Trogo Pompejo libr. 43. *Italiæ cultores primi Aborigines fuere.* Contra vero advenas fuisse videtur innuere Plutarchus apud Pierium Valerianum libr. 22. Hierogl. Et Q. Florens Tertullianus concors est libr. de Anima cap. 30. *Invenimus etiam apud Commentarios humanarum antiquitatum paulatim humanum genus exuberasse, dum Abo-*

gines, vel vagi, vel extorres, vel gloriosi quique occupabant terras.
Mansit hoc Aboriginum nomen usque ad Æneæ in Ausoniam adpulsum, quo seculo Latinus, eorum rex, eos Latinos vocavit. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in principio. Sunt tamen, qui putent, Aboriginum nonnullos pro Turno, Rutulorum rege, contra Trojanos stetisse. Servius ad v. 621. libr. 4. Æneid. *Quidam eum* (Æneam) *cum adversus Aborigines pugnaret, exsanguinem dicunt repertum*: ubi novo more Grammaticus optimus *exsanguinem* pro *exanguem* dixit. Sed ante ea tempora, quam varie bella gesserint, idem ad v. 324. libr. 8. Æneid. doctissime expressit: *Sicani autem, secundum nonnullos, populi sunt Hispaniæ, a fluvio Sicori dicti. Lucanus*: (1)

Hesperios inter Sicoris non ultimus amnis.

Hi duce Siculo venerunt in Italiam, & eam tenuerunt, exclusis Aboriginibus: mox ipsi pulsi ab illis, quos ante pepulerant, insulam vicinam Italiæ occuparunt, & eam Sicaniam a gentis nomine, Siciliam vero a ducis nomine dixerunt. Denique ut certum sit Aborigines Etruscos fuisse, Virgil. libr. 7. Æneid. v. 178. Janum inter Aboriginum reges ponit:

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro, Italusque, paterque Sabinus,
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant, aliique ab origine reges.

Ubi Servius: *Ab origine, pro Aboriginum reges; sed est metro prohibitus.* Hi primi mortalium in corticibus arborum scribere gentes docuerunt. Q. Symmach. libr. 4. epist. 28. postea in ceratis tabulis scribebant, S. Wilibaldus Scotus in vita S. Bonifacii etiam Scoti in fine: *Hæc ego primo in ceratis tabulis descripsi.* Vide locum.

Etruriæ alii incolæ vetusti & recentiores: & obiter de Italiæ mutato sæpe principatu, barbarisque ejus incolis.

C A P. VIII.

Omnes isti, quos numeravi, Etruriæ incolæ, aut ante bellum Trojanum, aut certe ante Romam conditam, provinciam istam tenuerunt: sunt & alii, qui iisdem seculis, aut sequiori ævo, ut Italiam totam, ita quoque Tusciam possederunt. Jul. Solin. cap. 8. Polyhist. *Tam clarum decus veterum oppidorum, quæ primum Aborigines, Aurunci, Pelasgi, Arcades, Siculi, totius postremo Græciæ advenæ &c. condiderunt.* Non dissimilia C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Tam tenues primordio imperii fuere radices: colonis sæpe mutatis,* *tenue-*

(1) Libr. 4. v. 14.

tenuere alii aliis temporibus, Aborigines, Pelasgi, Arcades, Siculi, Aurunci, Rutuli, & ultra Circejos, Osci, Volsci, Ausones. Lepide Favorinus philosophus apud A. Gell. libr. 1. cap. 10. *Curius, & Fabricius, & Coruncanus antiquissimi viri nostri, & his antiquiores Horatii illi trigemini, plane ac dilucide cum suis fabulati sunt, neque Auruncorum, aut Sicanorum, aut Pelasgorum, qui primi incoluisse dicuntur, sed ætatis suæ verbis locuti sunt.* Mendum est, & forte supplendum esset: *qui primi Italiam incoluisse dicuntur.* Virgil. libr. 7. Æneid. in fine:

. . . densantur campis Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici.

Atque hi primi, ut dixi, cultores; ætate vero insequenti, insigni gentis opulentia allecti, alii successerunt, tempore, moribus, regionibusque discreti. Fanutius Campanus MS. libr. 1. de Illustrib. Italiæ Familiis: *Aborigines, duce Oënotro, Lycaonis Arcadiæ Regis filio, relicta Peloponneso, Latium occuparunt, propter cœli temperiem, & agrorum uberrimam fertilitatem: & iisdem modis Arcades iterum, duce Evandro Pelasgi ex Thessalia, Hercules ex Peloponneso, sedem omnium rerum & fortunarum in Latio collocarunt: diruta postmodum, & funditus eversa Troja a Græcis, Æneas profugus multa cum gente, primo in Lybiam, mox in Italiam venit: & habitando in curia regis Latini, devicto Turno, accepit in uxorem Laviniam, filiam regis Latini: & tandem mortuo Latino successit in regno.* Multis deinde regum Albanorum successionem, ac Italicarum rerum vicissitudinem exequitur, tandemque in pauca contrahit.

Prima Nobilitas Italiæ incipit post diluvium ad Athalum.

2. *Nobilitas ab Athalo rege, ad Latinum regem.*
3. *Nobilitas ab Aboriginibus.*
4. *Nobilitas a Trojanis adventante Ænea.*
5. *Nobilitas a Romulo, & aliis regibus.*
6. *Nobilitas a Consulibus post expulsos reges.*
7. *Nobilitas ab Imperatoribus.*
8. *Nobilitas incœpit a Pontificibus, & initiavit tempore Constantini Magni Imperatoris sub Silvestro Papa.*

Per nobilitatem intelligit scriptor iste varios possessores Italiæ, penes quos erat jus nobilitatem conferendi. Adscribam & alium locum Joannis Solini MS. de Notabilibus & Mirabilibus, quo utor beneficio Reverendiss. D. Raphaëlis Roncionii, viri humanissimi ac eruditissimi, Pisanæ Metropolis Archipresbyteri: *Quantum autem fuerit, & sit decorata provincia Italiæ, immensæ ac vastæ urbium, civitatum, & oppidorum moles, & egregia facta gentium & populorum ejus ostenduut: pars enim pulcherrima est felicissima Europæ, ac totius orbis exornatissima aula: origo ejus splendidissima sub aureo seculo, propter incolentium & progenitorum splendorem: ejus auctoritas tanta est, ac excellentissima dignitas, ut divinæ literæ sacræ historiæ numero divino ac perfectissimo*

septem

septem in locis ejus meminerunt sub nomine Kychyn. Sub ejus imperio jam omnia mundi regna pacata permansere. Fertilissima atque uberrima omnium provinciarum, in qua, quidquid a natura optimum ac bellum effici potuit, affatim conspicitur. Ejus amœnitas tanta est, ut omnes gentes huc advenientes, proximæ & externæ, propter ejus decorem, sedibus illustribus incoluerint, & aliquæ propter invidiam devastaverint. Auctoribus antiquis Polybio, Catone, Livio, Solino, Dionysio, atque Procopio testibus, Italiam coluere Oënotrii, Aborigines, Arcades, Lydi, Aurunci, Pelasgi, Ausonii, Trojani, Veneti, Ligures, Ardeates, Rutuli, Siculi, Japyges, Lacedæmones, Salentini, Delii, Eniani, Achei, Orapitii, Pylii, Pisi, Galli Senones, Carthaginienses, Heruli, Gothi, Ostrogothi, Hunni, Pannones, Turinges, Avari, Longobardi, Saraceni, Britanni, Cymbri, & Germani. Ex his enim & eorum gentilitiis primordiis populi & gentes Italiæ prodiere. Quæ si olim sub Diis alienis ac falsis, tot Regibus, Dictatoribus, Consulibus, & Imperatoribus, atque Ducibus serenissimis suum decorem servavit; nunc vero sub vexillo divinissimæ majestatis, individuæ Trinitatis, Sanctissimis ac Beatissimis Pontificibus, Illustrissimis ac Reverendissimis Cardinalibus, Reverendissimis Archiepiscopis, & Episcopis, atque Patriarchis Catholicis, Serenissimis ac Christianissimis Imperatoribus, ac Regibus, atque Excellentissimis Ducibus, Illustrissimis ac Clarissimis Principibus, & Dominis, expulsa idolorum vanitate, militat, tuetur, atque decoratur. Populorum autem antiquissimorum ac nobilissimorum Italiæ origo talis est. Cujus auctoris, quia alibi vix extarent, e MS. verba adposui, quibus aliqua auctoritas, ob vetustatem tribuenda est. Porro qui sint *Eniani*, *Orapitii*, aut *Delii*, quos ille Italiæ colonos facit, non memini legisse me alibi, & forte ab aliquo corrupta librario nomina; nam autographum est Romæ trecentorum fere annorum: exemplar, quod penes me asservatur, a nupera est manu. Nec *Cimbri*, a Mario victi, incolæ fuerunt Italiæ: nec *Carthaginienses*, duce Hannibale, amplius quam octodecim annos eidem provinciæ sunt immorati, ut immerito inter incolas reponi debeant. *Heruli* autem anno Dom. 559. in Italiam irruperunt, Anno 33. Justiniani Aug. Anastasius Bibliothecarius in Joanne III. *Eodem tempore Heruli in Tarsia venerunt, & levaverunt sibi regem Sindualt, & premebant cunctam Italiam.* Ubi legendum omnino est: *Heruli in Tusciam venerunt*. Jornand. in Reb. Gothor. cap. 50. Sidon. Apollin. Carm. 7. v. 224. *Britanni* autem sunt *Scoti*, qui bis in Italiam venerunt; ut omittam insignem eorum in visitandis locis sanctis pietatem. Theodoricus a Niem libr. 3. Schismatis cap. 14. Primo quidem Fergusius secundus Scotiæ Rex, cum Alarico Gothorum Rege, valido suorum præsidio Romam contendit, urbemque diripuit, & ex præda nihil præter libros quosdam manuscriptos in patriam tulit, qui furiis in Scotiam immissis, hæreticorum facibus, magna veræ pietatis jactura, arsere. Historici, Jornand. libr. de Reb. Getic. Hector Boëthius Scotus libr. 7. Hist. Scot. pag. 114. Claudian. libr. de Bello Getico.

Venit

Venit & extremis legio prætenta Britannis
Quæ Scoto dat fræna suo.

Iterum cum Carolo magno Scoti quidam proceres in Italiam venere, si vera narrat Egolismensis Monachus in vita Caroli Magni. Et ex his quidam Florentiam restauravere: Leones ut ibi alerentur perpetuo, qui gentile sunt regum Scotorum insigne, caverunt: pontem struxerunt: muros auxerunt, aliaque ad tantæ civitatis ornatum amplificandum adjecerunt. Joann. Leslæus libr. 5. alii aliis civitatibus mansuram sedem fixere, ut Duglassii Placentiæ, a quibus *Scotorum* comitum initium Anno Dominicæ assertionis 779. Umbertus Locatus in Chronic. Placent. Et ex illo Franc. Sansovin. libr. de Illustr. Ital. Famil. pag. 112. Sed ad Etruriam redeo.

Etruscorum fama, opulentia, ac potentia: Italiam totam domuerunt: Romæ tributum imposuerunt: trecentas Umbrorum urbes subegerunt: cum Jasone, & Argo nautis pugnaverunt: Mantuam, Nolam, Capuam, Bononiam, ipsamque Romam condiderunt: in Alpibus Colonias plantaverunt: Volscis, & Cumanis imperarunt: Phlegræos campos tenuerunt, ubi Gigantomachia.

CAP. IX.

NUlla gens aut factis illustribus clarior, aut nominis celebritate Etruscis prior: sive bonarum artium, artificiorumque nobilitatem spectes, ab iis pleræque originem traxerunt: sive res bello gestas intuearis, Italiam totam, insulasque adjacentes patriis exercitibus subjecere: seu denique opulentiam perpendas, æqualibus animis, opibusque non inferioribus quingentis annis cum Romanis contenderunt. Vide Diodorum Siculum libr. 5. pag. 316. Junium Philargyrium, Serviumque Honoratum ad libr. 2. Georg. & Poetam Anonymum laudatos libro hoc cap. 1. superius. Adde T. Livium 1. Decad. libr. 1. in principio, & post eodem libro in concione Metii: *Illud te, Tulle, monitum velim, Etrusca res quanta circa nos teque maxime sit, quo propiores vos, hoc magis scis: multum illi terra, plurimum mari pollent.* Et ejusdem Decadis libr. 5. *In Italiam Galli trascenderunt,*

nec

nec cum his primum Etruscorum, sed multo ante cum iis, qui inter Apenninum, Alpesque incolebant, saepe exercitus Gallici pugnaverunt. Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere: mari Supero, Inferoque, quibus Italia insulae modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Tuscum communi vocabulo gentis, alterum Hadriaticum mare, ab Hadria Tuscorum colonia, vocavere Italicae gentes. Graeci eadem Tyrrhenum, atque Hadriaticum vocant. Ii in utrumque mare vergentes incoluere urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum ad Inferum mare, postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant, colonis missis, qui trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenuere. Alpinis quoque gentibus ea haud dubie origo est, maxime Rhaetis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, praeter sonum linguae, nec eum incorruptum, retinerent. Claritudo itaque Etruscorum ex Livio potissimum duplex: prior Italiam totam, exceptis Venetis, occupasse: altera utrique mari nomen imposuisse, cum antea ab ortu Italiae mare, quod alluit, *Superum*, ab occasu *Inferum* appellaretur. Virgil. libr. 2. Georg.

An mare quod supra memorem, quodque alluit infra?

Vetus Inscriptio, seu verius Trophaeum Augusti Octaviani. (1)

IMP. CAESARI. DIVI. F. AUGUSTO.
PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIBUNIC. POTESTAT. XVII.
S. P. Q. R.
QUOD. EJUS. DUCTU. AUSPICISQUE.
GENTES. ALPINAE. OMNES. QUAE. A. MARI.
SUPERO. AD. INFERUM. PERTINEBANT.
SUB. IMPERIUM. P. R. REDACTAE. SUNT.

Superum vero mare etiam *Jonium* invenio vocatum. Testis Joannes Tzetzes Chiliad. Historiar. 11. cap. 361.

Ὁ πέλαγος Ἰόνιον καλεῖται τοῦ ἀδρίου
Ἀπ' Ἰονίου Ἰλλυρικοῦ τὴν κλῆσιν δεδεγμένον,
Τοῦ τόπου βασιλεύοντος

Quod Pelagus Jonium vocatur Hadriaticum,
Ab Jonio Illyrio nomen adeptum,
Hoc loco regnante.

Constantissima tamen postea consuetudine invaluit, ut illud a celebri civitate *Adria*, seu *Atria*, de qua libr. 4. infra dicam, Hadriaticum diceretur; istud vero a principe *Tyrrhenum* audiret. Symmach. libr. 7. Epist. 36. Vetus Scholiast. Juvenalis ad v. 95. Sat. 6.

Tyrrhenos igitur fluctus, lateque sonantem
Pertulit Jonium.

Ita Poëtae Graeci, Latinique, & Historici, usque adeo ut a Sicilia usque in Galliae Occitaniae & Aquitanicae littus protendatur; nam Rhodanus

danus dicitur in mare Tyrrhenum influere. Isidor. libr. 13. cap. 21. Philostrat. libr. 5. de Vita Apollonii cap. 3. Polybius Megapolitanus pleniſſime libr. 2. pag. 105. Plutarch. in Lucullo pag. 136. in Paulo Æmilio pag. 257. in Pompejo pag. 632. in M. Antonio pag. 944. D. Paulin. Natali 3. Felicis:

. . . . . & cuncti, quos alluit æstus uterque

Aurel. Prudent. περὶ στεφ. in D. Hippolito:

Pertulerat rabiem Tyrrheni ad littoris oram
Quæque loca æquoreus proxima pontus habet.

Claudian. Conſul. Manlii Theodori:

Ultima Sardiniam, Cirnon, trifidamque retentat
Sicaniam, & quicquid Tyrrhena clauditur unda,
Vel gemit Jonia.

Ubi, ut Tzetzes ſupra, Jonium mare cum Adriatico confundit. Servius ad v. 71. libr. 1. Æneid. multis de nominis ratione diſſerit, quem conſule. Rutil. Numatian. libr. 2. Itinerarii.

In latum variis damnoſa anfractibus errat
Tyrrheni rabies Hadriacique ſalis.

Domuiſſe totam Italiam non tam mirum, quam ipſi Romæ tributum impoſuiſſe, & multis ætatibus impoſitum ab eadem exegiſſe: erat autem id tributum decimæ omnium frugum, fructuumque in Latio perceptorum, quod reperies apud Gregorium Petrum Toloſanum libr. 18. Syntagmat. Jur. Univerſ. cap. 2. num. 19. & tradidit fide dignus Plutarchus Problemat. Roman. cap. 17. διὰ τί τῷ Ἡρακλεῖ πολλοὶ τῶν πλουσίων ἐδεκάτευον τὰς οὐσίας; πότερον ὅτι κ᾽ ἀκεῖνος ἐν Ῥώμῃ τῶν Γηρυόνου βοῶν ἀπέθυσε τὴν δεκάτην, ἢ ὅτι Ῥωμαίους ὑπὸ Τυῤῥηνῶν δεκατευομένους ἀπηλλάξεν. *Cur multi divitum Herculi decimam partem bonorum ſuorum conſecrant? An quod is quoque Romæ decimam boum Geryonis partem depoſuit? aut quod effecit, ne Romani porro decimas Etruſcis penderent.* Herculem itaque vult Romanos tributo, quod Etruſci annuum exigebant, liberaſſe, poſt ſuperatum in Hiſpania Geryonem, & in Latio Cacum.

Hoc ſatis ad tantæ gentis laudem videri poterat, niſi ampliora reſtarent, quæ ejus gloriam, & rei militaris peritiam; ſucceſſumque in omnibus bellis ſupra fidem optatum loquerentur. Quale enim eſt, quod a C. Plinio relatum libr. 3. Nat. Hiſtor. cap. 14. *Siculi & Liburni plurima ejus tractus tenuere, in primis Palmenſem, Prætutianum, Adrianumque agrum: Umbri eos expulere, hos Etruria, hanc Galli. Umbrorum gens antiquiſſima Italiæ exiſtimatur, ut quos Ombrios a Græcis dictos putent, quod inundatione terrarum imbribus ſuperfuiſſent: trecenta eorum oppida Tuſci debellaſſe reperiuntur.* Leni correctione locus eget, itaque legendum: *ut quos Ombricos a Græcis dictos putent.* Confirmat Herodotus libr. 1. quem conſule. Strabonis Amaſiani verba ex libr. 5. Geogr. adponam, ut vertit Guilielm. Xylander; Græcus enim codex ad manum non eſt: *Superfuerunt Liguſticæ gentes & Coloniæ Romanæ-*

manorum, Romanis Umbrica etiam gens admixta erat, & alicubi etiam Tyrrbena; Umbri enim & Tyrrbeni, antequam Romanorum aucta fuit potentia, diu de principatu inter se contenderunt: cumque Tiberi fluvio dividerentur, facile ultro citroque bellum inferebant, quod si alteri expeditionem in aliam gentem susciperent, curæ erat alteris, ut eodem tempore ipsi quoque eo ducerent. Itaque cum Tyrrbeni in barbaros circa Padum babitantes exercitum misissent, ac re bene gesta, ob luxuriam mox vice versa ejicerentur, Umbri bellum iis fecerunt, qui Tyrrbenos expulerant: deinde ex successione de locis disceptantes, multas Colonias Tyrrbenas, plures Umbricas fecerunt, quod Umbri propiores locis essent. Hæc ille parum fideliter, nam antiquis illis seculis una tantum Etruriæ pars erat Umbria, non etiam, ut æmula de imperio certare illi posset, atque ita concors omnium Geographorum est opinio: deinde cur trecentas Umbrorum urbes, ab Etruscis debellatas, non pro dignitate rerum gestarum commemorat?

Atque ista quidem terra ab iis sunt gesta; navali vero expeditione eo usque provecti gloriæ, ut Lunensem portum nobilissimum in Etruria ὁρμητήριον θαλαττοκρατησάντων ἀνθρώπων τοσαύτης μὲν θαλάττης τοσοῦτον δὲ χρόνον vocet Strabo libr. 5. pag. 153. *receptaculum hominum, qui principatum tanti maris tenuerunt tamdiu*. Quare eos & naves invenisse, & piraticam exercuisse libr. 3. infra hoc opere probatum invenies: quin imo ante Jasonem & Argonautas, quem primum navem longam struxisse fabulata est Græcia, Etrusci mari potentes deprehenduntur. Testis est Possis Magnesius libr. 3. Amazonidis, apud Athenæum libr. 7. Dipnosophist. pag. 296. Τῆς Ἀργοῦς φησὶ δημιουργὸν γένεσθαι τὸν Γλαῦκον καὶ κυβερνῶντα αὐτὴν, ὅτε Ἰάσων μετὰ τῶν Τυῤῥηνῶν ἐμάχετο, μόνον ἄτρωτον γένεσθαι ἐν τῇ ναυμαχίᾳ. κατὰ δὲ Διὸς βούλησιν ἐν τῷ τῆς θαλάττης βυθῷ φανῆναι, κὴ οὕτως γένεσθαι θαλάττιον δαίμονα, ὑπὸ μόνου τ' Ἰάσωνος θεωρηθῆναι. *Navis Argi Glaucum Architectum gubernatoremque fuisse tradit, & in Jasonis cum Tyrrbenis navali pugna, solum eum nullo vulnere sauciatum fuisse, sed ut Jovi placuerat, in fundo maris apparuisse, Deumque maris ita factum, ab Jasone solo visum.* Ex his celebritatem gentis hujus quilibet facile percipiet. In Tyrrhenum mare Argonavem venisse, videtur subindicare M. Valerius Flaccus libr. 4. Argonaut. ad finem:

Tum freta, quæ longis fuerant impervia seclis,
Ad subitam stupuere ratem, pontique jacentis
Omne solum, regesque patent, gentesque repostæ,
Non alibi effusis cesserunt longius undis
Littora, nec tantas quamvis Tyrrbenus, & Ægon
Volvat aquas.

Expressius Strabo Amasian. libr. 1. Geogr. pag. 31. Τινὲς δὲ καὶ τὸν Ἴστρον ἀναπλεῦσαι φασὶ μέχρι πολλοῦ τοὺς περὶ τὸν Ἰάσονα, οἱ δὲ καὶ μέχρι τοῦ Ἀδρίου. *Quidam etiam bonam Istri partem adverso flumine subvectum Jasonem cum suis autumant, nonnulli usque ad Adriam.* C. Plin. libr. 3. cap. 18.

Ultra

Ultra quam sex millia passuum Formio amnis, ab Ravenna centum octoginta novem millia passuum, antiquus auctæ Italiæ terminus: nunc vero Istriæ, quam cognominatam tradunt a flumine Istro, in Adriam effluente e Danubio amne, eidemque Istro ex adverso Padi fauces contrario eorum percussu mari interjecto dulcescente, plerique dixere falso, & Nepos Cornelius etiam Padi accola; nullus enim ex Danubio amnis in Hadriaticum mare effunditur. Deceptos credo, quoniam Argo navis flumine in mare Hadriaticum descendit, non procul Tergeste, nec jam constat quo flumine. Pudenda sunt errata, quæ de Argonautarum reditu, & vellere relato reperiuntur apud Apollonium Rhodium libr. 4. Argonaut. nam eos Istro delatos in Hadriaticum mare scribit: exinde Padum ingressos in Rhodanum devenisse, qui eos secundo alveo in mare Ligusticum detulit, insulasque Stœchades: quæ prodigiosa geographia indignationem, an risum mereatur? Pessimi illius Poëtæ optimum Scholiasten ibidem loci consule, & Eustathium ad libr. 12. Odiss. v. 70. ubi Argonavis Homero est *πασιμέλουσα, omnibus curæ habita*. Tu adi eos, ego non exscribo.

Hucusque fama, opes, res terra marique antiquissimo ævo explicatæ: videndum nunc, quid monimenti tantarum virtutum posteris reliquerint. Id optime testantur Coloniæ extra Tusciam suam ab iis victoribus transmissæ, civitatesque pro jure victoriæ, veluti trophæa, erectæ: quarum prima Mantua, in Transpadana regione, quæ nunc Longobardia dicitur, ea sane condita ab Ocno Bianoro rege Etruriæ. Virgil. Eclog. 9. in fine:

> *Hinc adeo media est vobis via; namque sepulchrum*
> *Incipit apparere Bianoris.*

Ubi Servius Maurus ad verba BIANORIS: *Hic est, qui & Ocnus dictus est, de quo ait in decimo:*

> *Fatidicæ Mantus & Tusci filius amnis,*

conditor Mantuæ. Dictus Bianor autem est, quasi animo & corpore fortissimus, ἀπὸ τῆς βίας καὶ ἀνορέης. Idem ad libr. 10. Æneid. v. 201. *Ocnus iste est Avenus, quem in Bucolicis Bianorem dicit: ... hic Mantuam dicitur condidisse, quam a matris nomine appellavit; nam fuit filius Tiberis & Mantus, Tiresiæ Thebani vatis filiæ, quæ in Italiam post parentis venit interitum. Alii Mantos filiam Herculis vatem fuisse dicunt: hunc Ocnum, alii Auletis filium, alii fratrem, qui Perusiam condidit, referunt: & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico* (1) *Celsenam, quæ nunc Bona dicitur, condidisse: permisisse etiam exercitui suo, ut castella munirent, in quorum numero Mantua fuit. Alii a Tarchonte, Tyrrheni fratre, conditam dicunt. Mantuam autem ideo nominatam, quod Etrusca lingua Mantum Ditem patrem appellant, cui etiam cum ceteris urbibus & hanc consecravit.* Insignis sane antiquitas, sive ab Ocno tempore Tiresiæ Thebani, sive a Tarchonte sub appulsum Lydorum in Tusciam, uterque parens Tuscus est.

E 2 C. Plin.

(1) Cluverius Ital. Antiq. libr. 1. cap. 28. pag. 284. recte emendat *Felsinam, quæ nunc Bononia dicitur*.

C. Plin. libr. 3. cap. 19. *Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua*. Ipse Virgilius loco laudato:

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantus, & Tusci filius amnis,
Qui muros, matrisque dedit tibi, Mantua, nomen:
Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.

In eodem tractu Bononia auctorem agnoscit *Felsinum*, Etruriæ regem; quare eam ob caussam *Felsina* prius dicebatur: & postea a *Bono*, etiam Etruriæ rege, cœpta est *Bononia* dici, ut libr. 2. infra in Catalogo Regum fiet clarum. C. Plin. libr. 3. cap. 15. *Bononia Felsina vocata, cum princeps Etruriæ esset*. Locus procul omni dubio corruptus est; nam tantum abest, ut princeps Etruriæ civitas Bononia esset, quin ne in Etruscarum urbium numero censeretur: certe inter duodecim præcipuas eam nemo, quod sciam, reposuit. Corrigendum igitur Plinium censeo: *cum princeps Etruriæ Felsinus conditor esset*. Raphaël Volaterranus libr. 4. pag. 117. *Felsinæ* quidem nomine prius vocatam, sed deinde *Bononiam* vult appellatam, quasi *Bojoniam*; quod scilicet Bojorum fuerit colonia: quæ sententia & suos habet auctores. T. Liv. 4. Decad. libr. 7. *Eodem anno*, scilicet ab urbe condita 565. Coss. M. Fulvio nobiliore, & Cn. Manlio Vulsone, *ante diem III. Calendas Januarias, Bononiam Latinam Coloniam ex S. C. L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. Tria millia hominum sunt deducta: equitibus septuagena jugera, ceteris colonis quinquagena sunt data: ager captus de Gallis Boiis fuerat, Galli Tuscos expulerant*. Eadem sed brevius, Vellejus Paterculus libr. 1. Histor. Rom. Petrus Marsus ad illud libr. 8. Punicor. Silii Italici:

Et quondam Teucris comes in Laurentia bella
Ocni prisca domus, parvique Bononia Rheni.

Hæc quidem trans Apenninum; ad meridiem vero non minor rerum fortiter gestarum gloria, aut humiliores potestatis reliquiæ. Ac primum trans Tiberim opulentissimam Volscorum gentem subdidere Etrusci. Nam cum Virgilius libr. 11. Æneid. dixisset:

Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum;

Servius Honoratus subdit: *Et hic ostendit, dicendo Tyrrhena per oppida, quod etiam Volsci in Tuscorum fuerint potestate*.

Campaniam totidem pæne annis, quot Galliam togatam, hoc est quingentis ante Romam conditam, sui juris ante, & libere viventem, in potestatem suam iidem Etrusci redegerunt, notat Janus Parrhasius ad libr. 3. Claudiani de Raptu. Unde & Lucrinus lacus, & sinus Puteolanus Tyrrheni nomen habuerunt, ut doceo cap. de Lacubus libr. 5. infra hoc opere. In eodem etiam tractu *Cumæ* ab Etruscis originem ha-

habent. Vellejus Patercul. libr. 1. Histor. *Cumanos Osca mutavit vicinia:* quod de Etruscis intelligendum probabo cap. hujus libri 21.

Nolæ conditores Tusci, uti & Capuæ. Idem Patercul. ibidem loci: *Dum in externis moror, incidi in rem domesticam, maximeque erroris, & multum discrepantem auctorum opinionibus; nam quidam hujus temporis tractu ajunt, a Tuscis Capuam Nolamque conditam ante annos fere octingentos triginta: quibus equidem assenserim; sed M. Cato quantum differt! qui dicit Capuam ab iisdem Tuscis conditam, ac subinde Nolam; stetisse autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter ducentis sexaginta: quod si ita est, cum sint a Capua capta anni ducenti quadraginta, ut condita est, anni sunt fere quingenti. Ego, pace diligentiæ Catonis dixerim, vix crediderim, tam mature tantam urbem crevisse, floruisse, concidisse, resurrexisse.* Probo Paterculi de antiquitate harum illustrium civitatum sententiam; nam si vera est Catonis opinio, diu post Romam conditam structas illas fateri oportebit, quo tamen tempore exiguæ Etruscorum vires, bellis assiduis vexatis utrinque populis, cum ante Romam conditam præcipua fuerit Etruscorum claritudo.

Capua, omnium Campaniæ urbium mater, quæque ausa est Consulatus participationem secundo bello Punico, legatis Romam missis, petere, eodem tempore iisdem auctoribus Tuscis condita. Vellejus proxime supra laudatus. Pompon. Mela libr. 2. cap. 4. *Ad dextram Capua a Tuscis, & Roma quondam a pastoribus condita.* Polybius Megapolitanus, Africani comes, libr. 2. Historiar. pag. 105. Πλὴν ταῦτα γε τὰ πεδία τὸ παλαιὸν ἐνέμοντο Τυῤῥηνοί, καθ' οὓς χρόνους, καὶ τὰ Φλέγραιά ποτε καλούμενα τὰ περὶ Καπύην, καὶ Νώλην πεδία..... καὶ διὰ τὸ πολλοῖς ἐμποδὼν εἶναι καὶ γνωρίζεσθαι μεγάλην ἐπ' ἀρετῇ δόξαν εἰληφέναι. διὸ καὶ τοὺς ἱστοροῦντας τὰς Τυῤῥηνῶν δυναστείας, οὐ χρὴ ποιεῖσθαι τὴν ἀναφορὰν ἐπὶ τὴν νῦν κατεχομένην ὑπ' αὐτῶν χώραν, ἀλλ' ἐπὶ τὰ προειρημένα πεδία, καὶ τὰς ἐκ τούτων τῶν τόπων ἀφορμάς. οἷς ἐπιμιγνύμενοι κατὰ τὴν παράθεσιν Κελτοί, καὶ περὶ τὸ κάλλος τῆς χώρας ὀφθαλμιάσαντες, ἐκ μικρᾶς προφάσεως μεγάλῃ στρατιᾷ παραδόξως ἐπελθόντες, ἐξέβαλον ἐκ τῆς περὶ τὸν Πάδον χώρας Τυῤῥηνοὺς, καὶ κατέσχον αὐτοὶ τὰ πεδία. Quæ sic Latina civitate donari possunt: *Igitur planitiem istam tenuere quondam Etrusci, cum quidem & campos circa Capuam & Nolam, Phlegræos quondam dictos, possidentes... quod multorum pravis conatibus obstarent, exteris innotuerunt, magnamque opinionem virtutis apud eos sunt consecuti: idcirco qui historias legunt de Etruscorum dynastiis & variis dominatibus, eos oportet non ad illam ditionem, quam nunc obtinent, oculos referre; verum ad campos, de quibus verba fecimus, & opes, quas ex iis locis colligebant. Adsidebant Tuscis Galli, ideoque cum ipsis commercia frequentabant: deinde cupiditatis oculis in pulcherrimam planitiem conjectis, arrepta occasione levi numeroso cum exercitu, nihil cogitantes Etruscos invadunt, ex regione Circumpadana eiiciunt, atque ipsi planitiem illam occupant.* Quod vetustissimum præclarissimi Scriptoris testimonium magni faciendum est, qui Etruscos veluti publicos criminum inter mortales

tales ætate illa vindices facit. Illud non minus nobile, Phlegræos campos ab iis possessos, in quibus fabulata antiquitas gigantomachiam commissam: de qua hoc obiter dixerim, a multis olim tentatam, a nullo potuisse absolvi, obiter describunt illam Marcianus Heracliota Cosmogr. v. 635. & hos etiam campos: quem vide. Valerius Flaccus libr. 2. Argonaut. in limine. Pindarus Nemear. od. 1. in fine. Gigantum nomina eleganter Sidonius Sollius Apollinaris Carm. 9. v. 85. & Carm. 15. v. 17. Pulchram reddit hujus fabulæ rationem Alcimus Avitus libr. 4. cap. 4. quem adi. Inter veteres vero plerique aggressi sunt illud argumentum infeliciter, & sine successu. Claudianus libello imperfecto, sed eleganti, Julius Cerealis, Martial. libr. 11. Epigr. 53.

Ipse tuos nobis relegas licet usque Gigantas.

Et Jonius quidam non incelebris poëta. D. Paulinus Epistola ad eum:

Non modo judicium Paridis, nec bella Gigantum
Falsa canas.

M. Manilius libr. 1. Astronom.

. . . . . . vastos cum terra Gigantes
In cœlum furibunda tulit.

Inter nostræ ætatis viros tentavit idem Stroza Ferrariensis non ignobiliter. Quare Ovid. libr. 2. Trist. ad Augustum:

At si me jubeas domitos Jovis igne Gigantes
Dicere, conantem debilitabit onus.

Et ad eundem libr. 4. Trist. Eleg. 10. Hercules Ciofanius. Xenophanes Colophonius:

Οὔτι μάχας διέπειν Τιτήνων, οὐδὲ Γιγάντων.

Nolim pugnas commemorare Titanum, nec Gigantum.

Ad Capuam redeo. T. Liv. 1. Decad. libr. 4. *Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta. Vulturnum, Etruscorum urbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye, vel, quod propius vero est, a campestri agro appellatam. Cepere autem prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis agrorumque accepti: deinde festo die gravatos somno epulisque incolas veteres novi coloni nocturna cæde adorti.* Itaque *Vulturnum* conditores Tusci *Capuam* vocavere, secundum Livium; nomen vero recentius Samnitum est. His Servius Maurus contradicit ad libr. 10. Æneid. pag. 581. *Iste quidem hoc dicit, sicut Ovidius, qui Capyn de Trojanis esse commemorat:*

Ille dedit Capys repetita vocabula Trojæ;

Cæliusque Trojanum Capyn condidisse Capuam tradidit, eumque Æneæ fuisse sobrinum. Alii hunc Capyn filium Capeti volunt esse, Tiberini avum, ex quo fluvius Tiberis appellatus est, eumque Capuæ conditorem produnt. Alii Capyn Samnitem condidisse Capuam confirmant; sed Capuam vult Livius a locis campestribus dictam, in quibus sita est. Constat tamen eam a Tuscis conditam, de viso falconis augurio, qui Tusca lingua Capys dicitur, unde est Capua nominata. Tuscos autem omnem pæne Italiam subju-

bju-

bjugasse manifestum est. Alii a Tuscis quidem retentam, & prius Alterunm vocatam, Tuscos a Samnitibus exactos Capuam vocasse, ob hoc, quod hanc quidam Falco condidisset, cui pollices pedum curvi fuerunt, quemadmodum falcones aves habent, quos viros Tusci Capuas *vocarunt*. Vide, quæ de Varrone ibidem adfert. Locus est suspectus; ibi enim, *prius Alterunm vocatam*, puto legendum ex Livio, *prius Vulturnum vocatam*; credibile enim est ab amne nobili Vulturno nomen quoque civitati impositum. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Vulturnum oppidum cum amne*. Multum Etruria Servio debet, qui hanc nobilissimam urbem ei asseruit, quam omnes pæne alii Capyi Trojano assignant. Ut disquirit Ant. Sabellicus libr. 1. Ennead. 2. non Tuscis, sed Capyi originem ejus attribuit Dionysius Halicarnasseus libr. 1. pag. 59. & deducta eo Colonia, *tabula ænea in monimento, in quo dicebatur: Capys conditor Capuæ sepultus, inventa est, conscripta literis, verbisque Græcis*. Sueton. in Julio cap. 81. Ita poëtæ constanter non Tuscos, sed Trojanos, auctores agnoscunt. Virgil. loco laudato:

Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

Sil. Italic. libr. 12. Punicor.

Tum Capys, ut primum dederit sua nomina muris.

M. Lucan. libr. 2. Pharsal.

Mœnia Dardanii tenuit Campana coloni.

Quos omnes puto intelligendos de Capy restauratore urbis, quæ jam, florentibus Etruscorum rebus, condita, appellentibus in Italiam Trojanis reparata; ita Romulus Romam condidisse dicitur, cum diu ante illum Evander oppidum ibi struxerat: & Semiramis condidisse Babylonem putatur a plerisque, cum conditam diu antea urbem muris tantum cinxerit. Jul. Hygin. Fabular. cap. 233. Fuse Joann. Tzetz. Chiliad. 9. Histor. cap. 275. Priscian. in Periegesi.

Ad partes Austri Babylon, quam mœnibus olim
Mirandis posuit, firmisque Semiramis urbem.

Et pæne semper evenit, ut illustres urbium restauratores pro conditoribus habeantur: quod de Capy restaurante Capuam verum est, quam diu ante Etrusci jam condiderant.

Mediolanum etiam ab Etruscis possessam, totamque eam amœnissimam planitiem, quæ circumjacet, constans est historiæ fides. Isidor. *Galli quidam intestina discordia, & assiduis dissensionibus suorum permoti, sedes novas quærentes, in Italiam profecti sunt, sedibusque propriis Tuscis expulsis, Mediolanum, atque alias urbes condiderunt*. Hæc ille libr. 15. cap. 1. Etymolagiar. cui adde Procopium libr. 2. Hist. Gothor.

Denique extra Italiam in Alpes Rhæticas colonias iidem traduxerunt. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. laudatus hujus capitis principio. Junianus Justinus libr. 20. conditam Mediolanum secutam hanc Coloniæ deductionem narrat: *Gallis causa veniendi in Italiam, sedesque novas quærendi, intestina discordia, & assiduæ domi dissensiones fuere; cum in*

Ita-

Italiam venissent, sedibus Tuscos expulerunt, & Mediolanum, Comum, Brixiam, Bergomum, Veronam, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Tusci quoque, Duce Rhæto, avitis sedibus amissis, Alpes occupavere, & nomine Ducis gentem Rhæticorum condiderunt. C. Plin. eadem pæne libr. 3. cap. 20. *His contermini Rhæti & Vindelici, omnes in multas civitates divisi. Rhætos Tuscorum prolem arbitrantur, a Gallis pulsos duce Rhæto.* Eadem Plutarchus in Mario pag. 411. quem vide.

Quæ omnia parva videbuntur, si cum Romanæ urbis primordio conferantur, quam certum est ab Etruscis conditam; si fides Alcimo vetustissimo historico, & Cumanæ historiæ compositori apud Festum libr. 16. Et ne tam vetera sectemur, Romulus ipse non potuit civitatem suam condere, nisi Tuscis advocatis, ut narrat Plutarchus in ejus vita pag. 17. quod miror a nullo adhuc notatum.

Quæcumque de claritudine Etruscorum hic dicta sunt, priscum florentemque veteris Tusciæ statum spectant: quæ vero cum Romanis gesserint, suis locis libr. 4. infra expediam; nam ut reliquæ mundi gentes, ita quoque Tuscia, a Romanorum potentia, veluti maligno sidere percussa, viluit, & elanguit.

Etrusci soli qualitas: silvis abundans: venatui aptæ illæ: apri, glandes, feracitas frugum: nobiles Clusinæ, Senenses: etiam mare piscosum.

CAP. X.

Sic se habent incolæ, & præclare ab iis gesta. Nunc de soli ipsius natura, leni veluti manu tractandum, quæ omnia ad victum necessaria affatim subministrabat, & proventu uberrimo incolas suos ditabat. Fl. Eutrop. libr. 3. *Etruriæ per Aureliam usque ad Alpes maritimas ingentes agri sunt, hique fertiles & silvosi.* Abundabat itaque silvis. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerar. de tractu agri Volaterrani:

Sed nemorosa viret densis vicinia silvis,
Pineaque extremis fluctuat umbra fretis.

Et eodem libro paulo post:

Littorea noctis requiem metamur arena,
Dat vespertinos mirtea silva focos.

Agrum sane *Tuscum* celebrat Festus Pomp. libr. 9. in voce *Janiculum*, & libr. 14. in voce *pectusculum*. Creberrimus hic venatus. Q. Symmach. libr. 9. Epist. 26. *Agitare te venatibus feras, & hibernis mensibus Apennini gelida lustrare valetudinis tuæ æstimatione nunquam puta-*

putavi. Gelida Apennini Etruria sunt, ut libr. 4. docui infra. C. Plin. libr. 5. Epist. 18. *Ego in Tuscis & venor, & studeo*. Rutil. idem libr. 1. ad finem;

Otia vicinis terimus navalia silvis,
Sectandisque juvat membra movere feris.
Instrumenta parat venandi villicus hospes,
Atque olidum doctas nosse cubile canes.
Funditur insidiis, & rara fraude plagarum,
Terribilique cadit fulmine dentis aper.
Quem Meleagræi vereantur adire lacerti,
Qui laxet nodos Amphitryoniade.

Usque adeo ut Etrusci illi prisci vitam venatu transigerent. Virgil. libr. 8. Æneid. de Aboriginibus:

Sed rami, atque asper victu venatus alebat.

Et libr. 9. Æneid.

Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant.

Glandiferæ hic arbores multæ, unde maximus saginatorum suum proventus. Suidas aliis observatus, & Strabo libr. 5. Τῆς δ' ἀρετῆς τῶν τόπων τεκμήριον, ἥ τ' εὐανδρία καὶ τὰ μεγέθη τῶν πόλεων, καὶ ὁ πλῆτος, οἷς πᾶσιν ὑπερεβέβληντο τὴν ἄλλην Ἰταλίαν οἱ ταύτῃ Ῥωμαῖοι. καὶ γὰρ ἡ γεωργουμένη γῆ πολλοὺς, καὶ παντοίους ἐκφέρει καρποὺς, καὶ αἱ ὗλαι τοσαύτην ἔχουσι βάλανον, ὥς τ' ἐκ τῶν ἐντεῦθεν ὑοφορβίων ἡ Ῥώμη τρέφεται τὸ πλέον. ἔστι δὲ καὶ κεγχροφόρος διαφερόντως, διὰ τὴν εὐυδρίαν, τοῦτο δὲ μέγιστον λιμοῦ ἐστὶν ἄκος. *Quanta sit ejus regionis præstantia, judicari potest ex incolarum frequentia, urbium magnitudine ac opibus, quibus rebus Romani istbic habitantes omnibus aliis præstant Italis; nam & quæ colitur terra omnis generis copiosos præbet fructus, & silvæ tantum glandis suppeditant, ut ex porcorum gregibus, qui ibi pascuntur, Roma fere alatur: tum ob aquæ copiam, milii feracissima est, quod est præsentissimum famis remedium*. Apri itaque Tusci in pretio habiti Romæ, Martial. libr. 7. Epigr. 26.

Tusca glandis aper populator, & ilice multa
Jam piger, Ætolæ fama secunda feræ.
Quem meus intravit splendenti cuspide Dexter,
Præda jaces nostris invidiosa focis.

Et duplex aprorum Tuscorum usus; nam vel integri apponebantur mensis, vel amphitheatris servabantur, venatoribusque confecti cedebant. Athen. libr. 4. in principio, ubi inclusa apro assato describit, turdos, vulvas, ficedulas, vitellos ovorum, ostrea, & pectines. Magnum sane, sed damnosum luxuriæ insanientis exemplum: assatum sic porcum appellabant nepotes *Trojanum*, sic vocatum, *quasi aliis inclusis animalibus gravidum, ut ille Trojanus equus gravidus armatis fuit*. Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 13. Vide Desiderium Erasmum in proverbio: *Porcus Trojanus*. Juvenal. Sat. 1. v. 141.

. . . . *quanta est gula, quæ sibi totos*

Ponit apros, animal propter convivia natum!

Vetus Scholiastes: *Apud antiquos munificentia videbatur apparatior, si in convivio aper integer fuisset exhibitus*. Tiberius itaque Augustus, ut aliquam parsimoniæ curam ostentaret, sæpe *dimidiatum aprum* apponi voluit. Sueton. cap. 34. In venatione etiam Circensi exhibitos invenio apros Tuscos. D. Juvenal. Sat. 1. v. 22.

Cum tener uxorem ducat spado, Mævia Tuscum
Figat aprum.

Feracitas vero frugum apud Diodorum Siculum libr. 5. Bibliothec. pag. 316. Χώραν δὲ νεμόμενοι πάμφορον, καὶ ταύτην ἐξεργαζόμενοι, καρπῶν ἀφθονίαν ἔχουσιν, οὐ μόνον πρὸς τὴν ἀρκοῦσαν διατροφὴν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀπόλαυσιν δαψιλῆ καὶ τρυφὴν ἀνήκουσαν. *Cum autem terram incolant uberrimam, eamque probe exerceant, largissimos inde fructus percipiunt, non modo ad alimenta sufficientes, verum etiam ad prolixas voluptates delitiasque conducentes*. Idem paulo infra eodem loco: Καθόλου γὰρ ἡ Τυῤῥηνία παντελῶς εὔγειος οὖσα, πεδίοις ἀναπεπταμένοις ἐγκάθηται, καὶ βουνοειδέσιν ἀναστήμασι τόπων διείληπται γεωργησίμοις. ὑγρὰ δὲ μετρίως ἐστὶν, οὐ μόνον κατὰ τὴν χειμερινὴν ὥραν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τοῦ θέρους καιρόν. *Etruria nulli terræ fecunditate cedens, in late patentibus campis recumbit: clivosos tamen interim colles habet, arationi idoneos: humore etiam mediocri, non solum hiberno tempore, sed etiam æstivo rigatur*. Plutarchus in Mario pag. 429. Γεωργούντων, καὶ νεμόντων τῆς Τυῤῥηνίας. *Aratorum, & pastorum Etruriæ*; circa portum scilicet Telamonis meminit. Tanta certe olim crescente Republica Romana ubertas Tusciæ credebatur, ut non aliunde Roma alcretur. Claudian. libr. de Bello Gildonico in principio:

Quid mihi septenos montes, turbamque dedistis,
Quæ parvo non posset ali? felicior essem
Augustis opibus, mallem tolerare Sabinos,
Et Vejos, brevior duxi securius ævum.
Ipsa nocet moles: utinam remeare liceret
Ad veteres fines, & mœnia pauperis Anci:
Sufficerent Etrusca mihi, Campanaque culta,
Et Quinti, Curiique seges.

Idem Cererem, filiam suam quærentem, a Sicilia per Etruriam circumducit libr. 3. de Raptu in fine:

. . . . *clarescit Etruscum*
Litus . . . .

Egregium illud est Papinii Statii testimonium libr. 4. sil. 6. in princip.

Ab miseri, quos nosse juvat, quid Phasidis ales
Distet ab hyberna Rhodopes grue: quis magis anser
Exta ferat: cur Tuscus (1) *ager generosior Umbro.*

Vetus Inscriptio Prænestina, quam propter elegantiam adscribam integram.

Tu-

(1) In nonnullis MSS. editisque libris legitur: *Tuscus aper*, & ita fortasse legendum.

Tu . quae . Tarpeia . coleris . vicina . Tonanti [1]
Votorum . vindex . semper . Fortuna . meorum
Accipe . quae . pietas . ponit . tibi . dona . merenti
Effigiem . nostri . conservatura . parentis
Cuius . ne . taceat . memorandum . litera . nomen
Caesius . hic . idemq. Titus . primusq. vocatur
Qui . largae . Cereris . messes . fructusq. renatos
Digerit . in . precium . cui . constat . fama . fidesq.
Et . qui . divitias . vincit . pudor . ire . per . illos
Consuetus . portus . cura . studioq. laboris
Littora . qui . praestant . fessis . tutissima . nautis
Notus . in . urbe . sacra . notus . quoq. finibus . illis
Quos . Vmber . sulcare . solet . quos . Tuscus . arator
Omnibus . hic . annis . votorum . more . suorum
Centenas . adicit . numero . crescente . coronas
Fortunae . simulacra . colens . et . Apollinis . aras
AEgeriumque . Iovem . quorum . consentit . in . illo
Maiestas . longae . promittens . tempora . vitae
Accipe . posteritas . quod . per . tua . secula . narres
Taurinus . cari . iussus . pietate . parentis
Hoc . posuit . donum . quod . nec . sententia . mortis
Vincere . nec . poterit . fatorum . summa . potestas
Sed . populi . salvo . semper . rumore . manebit

Ideo opulenta arva ejus dicuntur a Tit. Livio 1. Decad. libr. 9. *Postera die, luce prima, juga Ciminii montis tenebat: inde contemplatus opulenta Etruriae arva, milites emittit.* Opulentam vocat Etruriam, hoc est feracem.

Et frumentum quidem Clusinum & Senense laudat Plinius libr. 18. cap. 7. Prius etiam M. Martialis libr. 13. Epigr. 8.

Imbue plebejas Clusinis pultibus ollas.

Ut terra frugum fertilis, ita mare portuosum, ut libr. 4. doceo, & piscosum, quod de utroque intelligendum; nam de Hadriatico Juvenal. Sat. 4. v. 40.

Incidit Hadriatici spatium admirabile rhombi.
Ante domum Veneris, quam Dorica sustinet Ancon.

(1) Apud Gruter. pag. 72. num. 5.

De Infero, seu Tyrrheno idem Sat. 5. v. 94.

Et jam defecit nostrum mare, dum gula sævit
Retibus assiduis penitus scrutante macello
Proxima, nec patitur Tyrrhenum crescere piscem.

Pub. Ovid. libr. 3. Fastor.

Ecce libet subitos pisces, Tyrrhenaque monstra
Dicere, sed non est carminis hujus opus.

Observatumque, ne contra Circium ventum fererent, ob ejus violentiam in Etruria. Plin. libr. 17. cap. 2.

Etruria vini ferax: asservatum in doliis picatis: fumo expositum: vetustate æstimatum, Lunense, Florentinum, Faliscum, alia recentia.

CAP. XI.

UBertati fructuum frugumque, vinearum proventum addit felicissima hæc regio, pastui animantium eadem accommoda: quod longissimo, sed verissimo encomio extollit Dionysius Halicarnasseus libr. 1. pag. 29. Ποίας δ' οἰνοφύτου Τυῤῥηνία, καὶ Ἀλβανή, καὶ Φαλερίνων (legendum est indubie Φαλερίων, sunt enim *Falerii*, iidem ac *Falisci*) χωρία θαυμαστῶς ὡς φιλάμπελα, καὶ δι' ἐλαχίστου πόνου πλείστους ἅμα καὶ κρατίστους καρποὺς ἐξενεγκεῖν εὔπορα; χωρὶς δὲ τῆς ἐνεργοῦ, πολλὴν μὲν ἂν τις εὕροι τὴν εἰς ποίμνας ἀνειμένην αὐτῇ, πολλὴν δὲ τὴν αἰγονόμον. ἔτι δὲ πλείω καὶ θαυμασιωτέραν τὴν ἱπποφορβόντε καὶ βουκολίδα, ἡ γὰρ ἕλειος καὶ λειμωνία βοτάνη δαψιλὴς οὖσα, τῶν τε δργάδων ἡ δροσερὰ καὶ κατάῤῥυτος, ἄπειρος ἢ θέρος νέμεται παρέχει δια παντὸς εὐθηνούσας τὰς ἀγέλας. πάντων δ' εἰσὶν οἱ δρυμοὶ θαυμασιώτατοι, περί τε τὰ κρημνώδη χωρία καὶ τὰς νάπας, καὶ τοὺς ἀγεωργήτους λόφους, ἐξ ὧν πολλῆς μὲν εὐποροῦσι, καὶ καλῆς ναυπηγησίμου, πολλῆς δὲ τῆς εἰς τὰς ἄλλας ἐργασίας εὐθέτου. καὶ τούτων οὐδὲν οὔτε δυσπόριστον ἐστιν, οὔτε πρόσω τῆς ἀνθρωπίνης χρείας κείμενον, ἀλλ' εὐκατέργαστα καὶ ῥάδια παρεῖναι πάντα, διὰ πλῆθος τῶν ποταμῶν, οἱ διαῤῥέουσιν ἅπασαν τὴν ἀκτήν, καὶ ποιοῦσι τάς τε κομιδάς, καὶ τὰς ἀμείψεις τῶν ἐκ γῆς φυομένων λυσιτελεῖς. Quæ sic civitate cultuque Latino donata sonant: *Cui vitifera Etruria, Albanus atque Faliscus ager, mirum in modum amicus vitibus, & modico labore optimos atque uberrimos reddentes fructus? præter eam autem, quæ colitur, multum terræ invenies patere ovium, multum caprarum gregibus, plus etiam & præstantius armentis equorum & boum; pratensis enim, & palustris herba, copiosa illa, cultivæque terræ irrigua & roscida, immensum quantum æstate compascua, omni tempore vegetam præbet gregum copiam; sed saltus in primis admiratione digni sunt: circa prærupta & nemorosa loca, tumulosque culturæ parum idoneos, ex quibus multam ac*

ac pulchram fabricandis navibus, multam etiam aliis operibus aptam petunt materiam. Atque horum nihil est vel paratu difficile, vel longe ab humanis usibus remotum; sed omnia & confici facile, & convehi facile possunt, propter fluviorum frequentiam, qui universam oram permeant, & magnam commoditatem importandis ac permutandis, quas terra fert, rebus, afferunt. Ex quibus apparet, Dionysium nihil æque in Etruria spectasse atque vinearum abundantiam. Et certe de vino hujus regionis Galenus Pergamenus libr. de Succorum bonitate & vitio cap. 11. Verba apponam ex interpretatione Julii Alexandri, Medici Tridentini; Græcus enim codex non est ad manum: *Sola ea bona esse possunt, si bibantur novella, quæ substantia tenuia sunt: quod genus in Italia est, quod Gaurium vocant* (*Gauranum* Latine dixeris a monte Gauro) *& Albanum, eorumque, quæ in Sabinis & Tuscis nascuntur.* Idem libr. 5. de Sanitate tuenda cap. 5. ex versione Thomæ Linacrii Angli, & recognitione Hieronymi Donzellini: *Sane Vinum, sicuti pueris est alienissimum, ita senibus est aptissimum. Esto autem id ex iis, quæ calidioris naturæ sunt, qualia sunt in Græcia quidem Arusium, & Lesbium, & quod Mysium vocant: non ex ea Mysia, quæ ad Istrum est; sed ex ea, quæ Hellespontia dicitur, quæ nimirum in nostra est Asia, Pergamo vicina. Ex Italicis vero Falernum & Surrentinum. Proxima his sunt, in Italia quidem, Tiburtinum & Signinum, ambo vetera, quando novella nec deductionem nutrimenti in corpus adjuvant, nec urinas promovent, sed diu in ventre fluctuantia permanent. Secundo ab his loco sunt Adrianum, & Sabinum, & Albanum, & Gabrianum, & Tryphilinum: præterea omnia Amineæ, quæ in Italia nascuntur, & circa Neapolim, & in Tuscia.* Quod autem Etruscum vinum vel in præcipuis fuerit delitiis, nobilissimisque epulis inferretur, discimus ex Auctore quodam pervetusto Græco, cujus nomen periit, sed puto Alexim fuisse, apud Athenæum libr. 15. cap. ult. in fine:

Κρεανομῶμαι, καὶ τὸν ἐκ Τυῤῥηνίας
Οἶνον σὺν ἀκτὼ λαμβάνειν ἐπίσαμαι.
Reginæ Musæ, siquidem ex Etruria
Vinum cum voluptate sumere didici.

Discedens etiam Italia cum Gothis suis Alaricus, ubertatem & præstantiam vini Etrusci extollit apud Cl. Claudianum libr. de Bello Getico:

. . . . *quid palmitis uber Etrusci.*

Vinum suum Tusci gypsatis diligenter doliis imponebant, quo diutius asservari posset. Strabo libr. 5. Ἔχει δὲ καὶ πιττουργία θαυμαστά· τοῦ δ᾽ οἴνου τὸ πλῆθος μηνύουσιν οἱ πίθοι, ξύλινοι γὰρ μείζους οἴκων εἰσί, προσλαμβάνει δὲ πολὺ ἡ τῆς πίττης εὐπορία πρὸς τὸ εὐώνητον. *Habet quoque* (Etruria) *picis opificia mirabilia, jam vini copiam dolia arguunt, quæ ex ligno ædibus majora conficiuntur, ac picis copia multum conducit ad utilitatem pretii.* C. Plin. libr. 14. cap. 21. *Ligneis vasis circa Alpes condunt, circulisque cingunt,*

atque

atque etiam bieme gelida ignibus rigorem arcent, mirum dictu, sed aliquando visum, ruptis vasis stetere glaciatæ moles, prodigii modo, quoniam vini natura non gelascit. Joann. Brod. libr. Miscellaneor. cap. 31. Aul. Gell. libr. 17. cap. 8. Aurel. Macrob. libr. 7. Saturnal. cap 12. itaque vinum condebatur picatis gypsatisque doliis in frigidis regionibus. Virgil. libr. 3. Georg.

. . . . cæduntque securibus bumida vina.

At in Tuscia, ut diutius conservari, pretiosiusque fieri posset, picatum diligenter, gypsatumque; quare vetustas in vino pretium addebat, ut ex multis Scriptorum testimoniis probaturus sum. L. Apul. libr. 2. Milesiar. *Commodum meridies accesserat, & mittit mibi Byrrbena xeniolum, porcum opimum, & quinque gallinulas, & vini cadum in ætate pretiosi.* L. Sen. libr. 4. Natural. Quæstion. cap. ult. *Nos vero quæramus potius, quomodo fiant nives, quam quomodo serventur; quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatesque disponere invenimus, quomodo stiparemus nivem, ut ea æstatem evinceret, & contra anni fervorem defenderetur loci frigore.* Et. libr. de Vita beata cap. 17. *Quare cultius tibi rus est, quam naturalis usus desiderat? cur non ad præscriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior suppellex est? cur apud te vinum ætate tua vetustius bibitur?* Pomponius J. C. l. 3. ff. si certum petatur: *Cum quid mutuum dederimus, etsi non cavimus, ut æque bonum redderetur, non licet debitori deteriorem rem, quæ ex eodem genere sit, reddere, veluti vinum novum pro vetere.* Scævola etiam J. C. l. 37. ff. de leg. 3. *Cum boc elogio fideicommissum reliquit: Mævio liberto meo, de me nibil merito, dari volo lagynos vini vetusti centum quinquaginta.* Sic legitur in Plantiniana Lud. Charondæ editione, non male; nam antiquitus *lagunam*, non vero *lagenam* scribebant, ut notavit Fulvius Ursinus in Appendice pag. 178. ex Athenæi libris 7. & 11. itaque *y* in *u* mutato, quod frequenter contingere alii animadverterunt, *Lagynam* pro *Laguna* efferebant. Meminit & Anastasius Aug. l. 16. C. de erogat. milit. ann. libr. 12. Vinum hoc vetus ut palato gratius esset, addebatur defrutum. Columell. libr. 12. cap. 21. Et Poëtæ, Q. Catull. Epigr. 27.

Minister vetuli puer Falerni,
Inger mi calices amariores,
Ut lex Posthumiæ jubet magistræ
Ebriosa acina ebriosioris.

Ita legitur apud A. Gellium libr. 7. cap. 20. licet Sabellicus Coccius *avariores* contendat legendum. Hermolaus Barbarus mavult *amariores*, ut videre est ex Joanne Brodæo libr. 1. Miscellan. cap. 3. sed Gellii lectio potior est, meo judicio: quam confirmat L. Seneca Epist. 64. *In vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat.* Alcimus Avitus libr. 3. cap. 20.

Fulgebat priscum cristallo algente Falernum,

Vivi-

Vivida quin etiam miscebant cinnama Thalli,
Et suffita domus pingui flagrabat amomo.

Posteriorem versum ita refinge:

Et suffita domus pingui fragrabat amomo.

P. Ovid. libr. 2. de Arte:

Qui properant, nova musta bibant: mihi fundat avitum
Consulibus priscis condita testa merum.

Idem libr. 5. Fastor.

Quæque puer quondam primis diffuderat annis,
Promit fumoso condita vina cado.

Papin. Stat. libr. 4. Sil. 6.

Jam moriente die rapuit me cœna benigni
Vindicis, hæc imos animi perlapsa recessus
Inconsumpta manet; neque enim ludibria ventris
Hausimus, aut epulas diverso a sole petitas,
Vinaque perpetuis ævo certantia fastis.

M. Martial. libr. 3. Epigr. 62.

Centenis quod emis pueros, & sæpe ducenis:
Quod sub rege Numa condita vina bibis.

Et libr. 7. Epigr. 78.

Potavi modo Consulare vinum:
Quæris, quam vetus atque liberale?
Ipso consule conditum; sed ipse
Qui ponebat, erat, Severe, Consul.

M. Plaut. Aulular. sc. *Nimium:*

. . . . at ego jussero
Cadum unum vini veteris ad me afferrier.

Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 2.

Et primum annoso spargant collecta Lyæo.

M. Annæus Lucan. libr. 4. Pharsal. v. 379.

Nobilis ignoto diffusus Consule Bacchus.

Idem libr. 10. v. 164. Ægyptiis vetustum vinum in pretio fuisse videtur indicare, nisi forte ad exteras gentes Romanam trahere consuetudinem voluerit, quod poëtis perquam familiare est; sic enim in Cleopatræ convivio:

. . . . merum sed non Mareotidos uvæ
Nobile, sed paucis senium cui contulit annis
Indomitum Meroë cogens spumare Falernum.

Modus vinum sic condendi, inque annos multos asservandi, erat, ut dolia primum lavarent, deinde diligenter pice oblinerent, ac mox gypsum inducerent, & demum eo statuerent loco, quo facile posset fumus pertingere: quod diligentissime exequitur Palladius Æmilianus libr. 11. Rei Rust. cap. 14. quem consule. M. Cato libr. de Re Rust. cap. 2. *dolia lavari, picari* dixit inter rustica opera: & quî id fiat, idem

idem expedit eodem opere cap. 39. Hic mos Allobrogum. Jun. Moderat. Columella libr. 12. Rei Ruſt. cap. 23. Marcell. de Medicam. *Operculo ſuperpoſito, & clauſo, vel gypſato diligenter de argilla*. Porphyrio ad libr. 1. Horat. od. 20. *Dicit hoc vinum per ſemetipſum inveteratum, leniſſe ergo ſe gypſo utique vult intelligi*. Dixit Poëta;

. . . Græca quod ego ipſe teſta
Conditum levi.

Unde Junius Moderatus Columella libr. 1. Rei Ruſt. cap. 6. *Vinum celerius fumo matureſcit:* quod inſaluberrimum exiſtimat C. Plin. libr 23. cap. 1. ſi fumo ſit inveteratum. Hunc tamen morem ſanitati adverſaturum, ut pleroſque alios, inſana uſurpavit luxuria. Q. Horat. libr. 3. od. 8.

Hic dies anno redeunte feſtus
Corticem adſtrictum pice dimovebit
Amphoræ fumum bibere inſtitutæ
Conſule Tullo.

Papin. Stat. libr. 4. Silv. 8.

Albanoque cadum ſordentem promere fumo.

Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 1.

Nunc mihi fumoſos veteris proferte Falernos
Conſulis, & Chio ſolvite vincla cado.

Martial. libr. 13. Epigr. 122.

Cum tua centenos expugnet ſportula cives,
Fumea Maſſiliæ ponere vina potes.

Primus auctor picandi gypſandique dolia, vinique ad commendationem vetuſtatis aſſervandi, dicitur L. Opimius Conſul; quare & vetera vina ab illius nomine Opimiana audiunt. C. Plin. libr. 14. cap. 4. *Fuit omnium generum bonitas, L. Opimio Coſ. cum C. Gracchus Tribunus ſeditionibus plebem agitans interemptus, ea cæli temperies fulſit, quam cocturam vocant, ſolis opere natali Urbis DCXXXIV. durantque adhuc vina, jam a ducentis fere annis, jam in ſpeciem reducta mellis aſperi, etenim hæc natura vinis in vetuſtate eſt, nec potari per ſe queunt, ſi non pervincat aqua uſque in amaritudinem carie indomita*. Et ejuſdem libri cap. 14. *Apothecas fuiſſe, & diffundi ſolita vina anno DCXXXIII. Urbis apparet* (in Conſulatu L. Opimii) *indubitato Opimiani vini argumento, jam intelligente ſuum bonum Italia*. Joann. Britannic. ad illud Juvenalis Sat. 5.

Ipſe capillato diffuſum Conſule potat.

Martial. libr. 1. Epigr. 27.

Feſta ſed antiqui felix ſiccatur Opimi,
Egerit & nigros Maſſica cella cados.

Notabantur autem dolia hæc picata gypſataque, inſcripto nomine & auctoris & Conſulis. Vet. Scholiaſt. Juvenal. ad v. 3. Sat. 5. *Vinum de montibus Albanis, ita vetus, ut non poſſit ex ſuper inſcriptione, antiquitate deleta, cognoſci quanti ſit temporis*. C. Petron. Satyrico, in Trimal-

malchionis convivio lautissimo: *Statim allatæ sunt amphoræ vitreæ, diligenter gypsatæ, quarum in cervicibus pittacia erant affixa, cum hoc titulo,* FALERNVM. OPIMIANVM. ANNORVM. CENTVM. *Dum titulos perlegimus, complosit manus Trimalchio: & heu, inquit, ergo diutius vivit? Verum est vinum Opimianum præsto.* Locum puto corruptum, & facile sanari posse, si legatur; *quarum in cervicibus πιττάκια erant affixa;* ut significet morem illum priscum, quo tabellis signabant etiam in horreis vina, ut sciri posset, cujus essent notæ: quod cum observassem, inveni idem Josiæ Mercero placuisse. Helen. Acron ad Q. Horat. libr. 1. Sat. 10. *Nota; ideo quod aut vina notantur in lagenis, aut Consules.* Ipse Horat. ibid.

. . . . ut Chio nota si commista Falerni est.

D. Juvenal. loco proxime supra laudato:

Cras bibet Albanis aliquid de montibus, aut de
Setinis, cujus patriam titulumque senectus
Delevit, multa veteris fuligine testæ.

Elegantissime, ut semper solet, M. Plautus in Poënulo, Sc. *Satis spectatum:*

Ibi tu videas literatas fictiles epistolas,
Pice signata nomina insunt cubitum longis literis
Ita vinariorum habemus nostræ delectum domi.

Vinum hoc vetus percolabant, quo defæcatius esset, suaviusque biberetur. Hoc Græci σακκίζειν σακκολίζειν, Latini vero dicunt *sacco liquare*, Plin. libr. 19. cap. 4. *Inveterari vina, saccisque castrari.* Melius MS. *saccisque castigari.* Pomp. J.C. l. 21. ff. de auro & arg. leg. *In argento potorio utrum id tantum sit, quo bibi possit, an etiam illud, quod ad præparationem bibendi comparatum sit, veluti colum nivarium & urceoli, dubitari potest.* Ita præferunt optimæ editiones, & Antonius Nebrissensis confirmat, ut & Andr. Alciat. libr. 8. Parerg. cap. 4. alii legunt *colum vinarium*, quod ferri potest. Morem illum Græcanicum fuisse loquuntur Chares Mitylenæus historicus, Strattis poëta in Psycastis, Lysippus in Bacchis, & Protagorides libr. 2. Comicarum historiarum, & Diphicus in Mnematio apud Athenæum libr. 3. Dipnosophist. cap 21. Consulantur illi. C. Lucil. apud M. Ciceronem libr. 2. Finib.

Cui nil dempserit nix, & sacculus abstulerit nil.

Martial. libr. 14. Epigr. 101. & Epigr. 102. Et libr. 12. Epigr. 60.

Turbida sollicito transmittere Cæcuba sacco.

T. Lucret. libr. 2.

Et quamvis subito per colum vina videmus
Perfluere; at contra tardum cunctatur olivum.

Horat. libr. 2. Sat. 4. v. 54.

Integrum perdunt lino vitiata saporem.

Percolato sic vino, mel addebant. Proculus J.C. l. 16. ff. de trit vin. & oleo leg. Cajus l. 7. ff. acq. rer. dom. Macrob. libr. 7. Saturnal.

cap. 12. L. Apul. libr. 10. Videantur Antiquitat. mear. libr. 5. cap. 30.

Ad vina Tusca redeo, quæ antiquitus celebrata, atque etiamnum hodie, de quibus succincte, ut possum.

Primum vinum in Etruria fuit *Faliscum*. Dionys. Halicarn. libr 1. supra initio hujus capitis: duratque in hunc diem ejus nobilitas.

2. Celebre fuit *Spoletinum*. Galenus Pergamenus apud Athenæum libr. 1. Ὁ Σπωλητῖνος δὲ οἶνος καὶ πινόμενος ἡδὺς, καὶ τῷ χρώματι χρυσίζει. *Spoletinum jucundum haustu, auri colore fulgescit.*

3. In pretio fuit *Hadrianum*, sive *Hadriaticum*, ex Colonia videlicet Tuscorum Hadria nomen sortitum. Plin. libr. 14. cap. 6. Menippus Cynicus apud eumdem Athenæum libr. 1. pag. 33. Ὁ δὲ Ἀδριανὸς καλούμενος εὔπνους, εὐανάδοτος, ἄλυπος τὸ σύνολον. *Quod Adrianum vocant, facile transpiram, & digeritur, omninoque molestia caret.*

4. Laudatum est *Tudertinum*. C. Plin. libr. 14. cap. 3. *Siquidem in Tuscis peculiaris est Tudernis*. Plura libr. 5. infra hoc opere.

5. Invenio & *Florentinum* non parvi nominis. C. Plin. ibidem loci. Est *& ejus nominis Florentia*. Itaque sine dubio *Florentia* non *Fluentia* Plinio nota, contra quam voluit ille nugator Annius: & ego libr. 5. hoc Opere infra expediam.

6. Memorabile quoque & *Arretinum*. Idem, loco laudato: *Est opima Arretio Talpana, & Etesiaca, & Conseminia. Talpana nigra candidum facit mustum. Etesiaca fallax, quæ quo plus tulit, eo laudabilius fundit; mirumque, fœcunditate cessat: Conseminia nigra, vino minime durante, uva maxime: post quindecim dies, quam ulla alia metitur, fertilis, sed cibaria: hujus folia, sicut labruscæ, prius quam decidant, sanguineo colore mutantur*. Etesiaca itaque vitis, quæ Etesiis ventis mutatur: Conseminia, quæ ex diversis vitibus constat, notat Jac. Dalechampius.

7. Non habebatur ignobile *Pisanum*. Plin. ibid. *Pharia gaudent Pisæ.*

8. *Graviscanum*. Plin. libr. 14. cap. 6.

9. *Statoniense*. Plin. ibid.

10. Supra omnia alia genera evectum *Lunense*. Idem Plinius loco jam laudato proxime: *Etruriæ palmam Luna habet*.

11. *Mæcenatianum* fuit in Etruria. Plin. ibid Sed ubi loci? quæratur: Hoc tantum in confesso est, Mæcenatem, Augusti familiarem, quarto gradu Cecinnam Etruscorum regem contigisse, quod libr. 4. hoc Opere docebo.

12. Extollitur *Caretanum*. Jun. Moderat. Columella libr. 3. Rei Rust. cap. 3. *Nam illa videntur prodigialiter in nostris Caretanis accidisse, ut aliqua vitis apud te excederet uvarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ stirpes insitæ intra biennium septenos culleos peræquarent, ut primæ vineæ centenas amphoras jugeratim præberent, cum prata, & pascua, & silvæ, si centenos sestertios in singula jugera efficiant, optime domino consulere videantur.*

13. Recentiores nonnulli laudant *Vinum Græcum*, & præcipue quod

prope

prope oppidum Sangeminianum nascitur. Platina libr. de Re Culinaria 10. ad finem: atque istud tota Italia nobilitatum.

14. *Nobilitate & elegantia* (idem ait pag. 364.) *Trebianum in Etruria excellit*.

Locus est depravatus Macrobii libr. 3. cap. ult. *Uvarum ista sunt genera, Aminea scilicet a regione; nam Aminei fuerunt, ubi nunc Falernum est, Asinusca, Atrusca, Albiverus, Albena, Apiana, Apicia, Bumammia*. Quæ uva sit *Atrusca*, nullibi lectum; itaque *Etrusca* lege, una mutata litera.

Etruriæ constitutio: ager pinguis: boves compacti: & aëris temperies: litorea insalubria: mediterranea sana.

CAP. XII.

ITa se habet feracitas, sequitur qualitas, & constitutio. M. Varro libr. 1. de Re Rustica cap. 9. terram esse triplicem docet: *macram, pinguem, mediocrem*, & medii esse generis Etruriam: *Contra* (inquit) *in agro pingui, ut in Etruria, licet videre segetes fructuosas, ac restibiles, & arbores prolixas, & omnia sine musco*. Præclarum certe elogium, quo nihil, quod quidem ad humani victus necessarios usus conducat, Etruriæ deesse ostenditur, & ad incolarum felicisque ingenii gloriam soli uberrimi accessionem fieri, quod paucissimæ gentes sunt consecutæ.

De equis dico abunde libr. 3. hoc opere: de bobus Jun. Moderat. Columella libr. 6. Rei Rust. cap. 1. *Campania plerumque boves progenerat albos & exiles, labori tamen & culturæ patrij soli non inhabiles: Umbria vastos, & albos, eademque rubros, nec minus probabiles animis, quam corporibus: Etruria & Latium compactos, sed ad opera fortes*.

Aëris autem constitutio veteribus varia judicata; nam quæ mari Infero sive Tyrrheno pars adjecta erat, noxio aëre, & interdum pestilenti censebatur: contra vero quæ Mediterranea, aut montosa loca incolebant Tusci, ea omnibus Italiæ provinciis salubritate prælata. Insalubrem fuisse oram litoralem docent plerique optimæ notæ Scriptores. Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 5. *Hinc cetera Flaminiæ oppida statim ut ingrediebar, egressus, lævo Picentes, dextro Umbros latere transmisi, ubi mihi seu Calaber Atapulus, seu pestilens regio Tuscorum, spiritu aeris venenatis flatibus inebriato, & modo calores, modo frigora alternante, vaporatum corpus infecit; interea febris sitisque penitissimum cordis medullarumque secretum depopulabantur*. Quod ille Gallus de Tu-

Tuſcia, alii de tota Italia conqueſti, inter quos Petrus Venerabilis libr. 3. Epiſt. 3. & libr. 5. Epiſt. 44. uſque adeo ut Roma *cœmeterium Tranſalpinorum* audiat. Joannes Dempſterus, genere doctrinaque nobiliſſimus, Venetæ Reip. Sereniſſ. Bibliothecarius Epiſt. 14. Q. Symmach. libr. 7. Epiſt. 39. ***Plerumque fors diſpoſita conturbat, quod nunc mihi uſu venit, qui Etruſcos vapores ſalubritatis cauſa adire non potui, rebus detentus urbanis.*** Id de Graviſcis teſtatur quoque M. Cato in Originibus apud Servium Maurum ad libr. 10. Æneid. *Graviſcæ, quod gravem aerem ſuſtinent;* hoc eſt *peſtilentes*. Rutilius Numatianus libr. 1. Itiner.

Inde Graviſcarum faſtigia rara videmus,
Quas premit æſtivæ ſæpe paludis odor.

Quæ cauſa, quærant alii: ego ab halitu ſulfuris, creberrimis, quæ ea in regione ſunt, aquis, corrupto, provenire poſſe non difficulter; ſiquidem juxta paludes poni non debet ſtatio ulla, cui ſalubritas quæritur: & Homerus ſemper a flumine antelucanas auras inſalubres tradit, teſte Plinio libr. 18. cap. 6. principio. Legendi Vitruvius libr. 6. cap. 8. Theophraſt. libr. 5. cauſſ. cap. 5.. Ariſtotel. Section. 3. problemat. 23. Thucidid. libr. 2. Moderat. Columell. libr. 1. cap. 3. Locus Homeri, quem indicat Plinius, eſt v. 471. libr. 5. Odyſſ.

Si tamen ora maritima vitetur, mediterranea ſaluberrima. C. Plinius Junior libr. 5. Epiſt. 6. ***Amavi curam & ſollicitudinem tuam, quod cum audiſſes, me æſtate Tuſcos meos petiturum, ne facerem, ſuaſiſti, dum putas inſalubres. Eſt ſane gravis & peſtilens ora Tuſcorum, quæ per littus extenditur; ſed hi procul a mari receſſerunt; quin etiam Apennino ſaluberrimo montium ſubjacent, atque adeo, ut omnem pro me metum ponas, accipe temperiem cœli, regionis ſitum, villæ amœnitatem, quæ & tibi auditu, & mihi relatu jucunda erunt.*** Æſtivabant itaque in Tuſcia proceres Romani. Idem libr. 9. Epiſt. 40. ***Scribis pergratas tibi fuiſſe literas meas, quibus cognoviſti, quemadmodum in Tuſcis ocium æſtatis exigerem.*** Ego certe tolerabilem etiam peregrino Etruriæ ſitum experior, hieme jucundiſſima Piſis, æſtate Senis & Florentiæ actis: nec video, cur Michaël Brutus Florentiam ab intolerandis caloribus tantopere infamet Epiſt. 41.

Etru-

Etruriæ aquæ medicatæ, & thermæ celebres: unde Tusci Aquileges: Homerus calidarum aquarum meminit, Cæretanæ, Tauri, Narnienses.

CAP. XIII.

HAnc aëris intemperiem compensant aquæ multæ & salutares, ut dubium sit, an ulla regio magis iis abundet, quæ ad victum, aut hominum sanitatem conducunt. M. Varro libr. 8. Ling. Lat. *Item reprehendunt analogias, quod dicantur multitudinis nomine publicæ balineæ, non balinea: contra quod privati dicunt unum balineum, quod plura balineas dicant. Quibus responderi potest, non esse reprehendendum, quod scalæ, & aquæ calidæ, & pleraque, quæ cum multitudinis vocabulis sint appellata, neque eorum singularia in usum venerint, idemque ita contra balineum novum & Græcum introiit in urbem, publice ibi consedit, ubi eo juncta essent ædificia lavandi causa, unum ubi viri, alterum ubi mulieres lavarentur, ab eadem ratione domi suæ quisque habebat, ubi lavabatur, balineum dixerit, & quod non erant duo balinea, dicere non consueverunt, cum hoc antiqui non balineum, sed lavatrinam appellare consuevissent. Sed aquæ calidæ a loco, & quæ ubi scaterent, cum ut colerentur, & venissent in usum nostris, cum aliæ ad alium morbum idoneæ essent, hæ cum plures essent, ut Puteoleis & in Tusceis, quibus utebantur, multitudinis potius, quam singulari vocabulo appellarunt.* Aquæ itaque tota Italia celeberrimæ sanandis ægris Puteolanæ & Tuscæ, si Varroni fides. Unde *Aquilegem Tuscum* legimus apud illustres auctores, cujus officium est, aquam explorare, an ex illo fonte commode alio derivari possit, an salubritatem conferat: quod *quærere ac investigare* reddidit Palladius Rutilius libr. 9. Rei Rust. cap. 8. Locus est corruptus Aurelii Cassiodori libr. 3. variar. Epist. 53. *Comperimus aquilegium Romam venisse:* in margine erat scriptum *aquilegum*, sed corrigendum omnino *aquilegem*: & vide ibidem loci rationem inveniendæ aquæ, & confer cum Palladio C. Plin. libr. 26. cap. 6. *Habent & hoc signum aquileges.* Ibidem etiam *aquilices*, ab elicienda aqua dicti. Callistratus J. C. apud Guilielmum Budæum in Annotationib. posterioribus in Pandectas. Tarruntenus J. C. l. 6. ff. de Jure Immunitat. Flor. Tertullian. libr. 3. adversus Marcionem: *Quia nec statim aquilicem sedens repromisit.* Nonius Marcellus cap. 2. num. 8. *aquam colligentem* interpretatur. M. Terent. Varro in Quinquatribus:

An hoc præstat hero filius Diogenis

Quod

Quod ille e ventre aquam mittit? an hoc te
Jactas? at hoc pacto utilior te Tuscus aquilex,

Quos versus ego suspicor corruptos, & egete manu critica; itaque sic videntur posse nitori suo testitui:

An hoc præstas hero, filii Diogenis,
Quod illi ex utre aquam mittis? an hoc te
Jactas? at hoc pacto utilior te Tuscus aquilex.

Nonnullis Criticis placet legi ita:

An hoc præstat Herophilus Διογένης.

Et de his quidem, qui plura cupis, adi Antiquitates meas libr. 1. cap. 14. Ego ad Etruriæ aquas medicatas redeo. Dionys. Halicarnass. libr. 1. pag. 29. Ἔχει δὲ ἡ γῆ κὴ νάματα θερμῶν ὑδάτων ἐν πολλοῖς ἐυρημένα χωρίοις, λυτρὰ περασχεῖν ἥδιςα, κὴ νόσους ἰασαθαι χρονίους ἄριςα: *Eadem terra habet aquarum calidarum multis in locis scaturigines, jucundissima exhibentes lavacra, morbisque inveteratis sanandis utilissima.* Pluta Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 157. Πολλὴ δὲ καὶ τῶν θερμῶν ὑδάτων ἀφθονία κατὰ τὴν Τυῤῥηνίαν τῷ. πλησίον εἶναι τῆς Ῥώμης, ὐχ ἧττον δ' ἐυανδρεῖ τῶν ἐν Βαΐαις, ἃ διωνόμαςαι πολὺ πάντων μάλιςα. *Abundat etiam calidarum fontibus aquarum vicina Romæ Etruria, cujus thermæ non minus quam famosissimæ illæ omnium maxime Bajæ frequentantur.* Nobile profecto elogium. Atque hæc ab aquis calidis remedia antiquissima sunt, etiam ante heroica tempora memorata, quo magis miror C. ı linium, virum alioquin omnium diligentissimum, doctissimumque, in eo tamen errasse; nam libr. 31. cap. 6. *Homerum calidorum fontium mentionem non fecisse demiror, cum alioquin lavari calida frequenter induceret, videlicet quia medicina tunc non erat hæc, quæ nunc aquarum perfugio utitur.* Hæc ille parum vere, nam locus est apud Homerum libr. 22. Iliad. v. 148. quo calidarum fontium meminit,

Κρουνὼ δ' ἵκανον καλλιῤῥόω, ἔνθα δὲ πηγαὶ
Δοιαὶ ἀναίσσουσι Σκαμάνδρου δινήεντος
Ἡ' μὲν γὰρ θ' ὕδατι λιαρῷ ῥέει, ἀμφὶ δὲ καπνὸς
Γίνεται ἐξ αὐτῆς ὡσεὶ πυρὸς αἰθομένοιο.
Ad fluentum vero venerunt pulchrifluum, ubi fontes
Duo scaturiunt Scamandri vorticosi.
Alter quidem aqua tepida fluit, circum ante fumus
Oritur ex ipso velut ignis ardentis.

Constat itaque & antiquitus medicatas aquas plurimo in usu mortalibus fuisse, & Etruriam iis præ aliis quibuscunque regionibus abundasse: atque illæ quidem quibus in locis fuerint, investigandum est. Celeberrimæ indubie fuere Cætetanæ. Strabo libr. 5. Geogr. pag. 152. Ἐυανδρεῖ δὲ αὐτῆς μᾶλλον τὰ πλησίον θερμὰ, ἃ καλῦσι Καιρετανὰ, διὰ τὺς φοιτῶντας θεραπείας χάριν. *Magis frequentantur ab hominibus thermæ vicinæ Cæretanæ,*

tana, propter eos, qui valetudinis causa eo commeant (1). Sed hodie nec ubi urbs illa fuerit tam splendida & tantæ famæ, licet vel ruderetis dignoscere: neque aquæ illæ medicatæ vires habent, aut nomen, arescente jam tot seculis vena, vel ab hominibus neglecta: nec dubito, quin illæ sint thermæ, quas Dionysius Halicarnass. Romæ vicinas celebrat. Aquas etiam *in Narniensi agro* extollit Plinius eodem libro; sed quarum hodie nullæ reliquiæ. Reperio & aquas insigni virtute prope Centumcellas, quibus nomen *Tauri* inditum. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerarii:

Nosse juvat Tauri dictas de nomine thermas,
Nec mora difficilis millibus ire tribus.
Non illic gustu latices vitiantur amaro,
Lymphaque fumifico sulphure tincta calet.
Purus odor, mollisque sapor, dubitare lavantem
Cogit, qua melius parte petantur aquæ.
Credere si dignum famæ, flagrantia Taurus
Investigato fonte lavacra dedit.
Ut solet excussis pugnam præludere glebis,
Stipite cum rigido cornua prona terit.
Sive Deus faciem mentitus, & ora juvenci,
Noluit ardentis dona latere soli.
Qualis Agenorei rapturus gaudia furti,
Per freta virgineum sollicitavit onus.
Ardua cum solos deceant miracula Grajos,
Auctorem pecudem fons Heliconis habet.
Elicitas simili credamus origine lymphas,
Musarum latices ungula fodit equi.
Hæc quoque Pieriis spiracula comparat antris
Carmine Messalæ nobilitatus ager.
Intrantemque capit, discedentemque moratur
Postibus affixum dulce poëma sacris.

Sed hodie non locus ostenditur, nec ulla Messalæ memoria superest, qui ut Rutilius vult, thermas has eleganti carmine descripserat: & dolendum sane, non tam aquam medicam exaruisse, quam pulcherrimum ingenii fœtum amissum. Sed redeo ad thermas. (2)

Sunt in Etruria nostro ævo balnea salubria: in ago Lucensi, de quibus tribus Michaël Savonarola libr. 2. cap. 10. & Ugulinus apud me MS., qui vivebat anno Domini 1417. & Bartholomæus Taurinensis

(1) Cluverius & Holstenius recte agnoverunt urbem Cæretanam ubi nunc *Cerveteri*: & Holstenius in Notis ad Cluverium credit aquas Cæretanas illas, quæ nunc *Bagni del Sasso*, quæ 3. dumtaxat m. p. a Cæretano oppido distant: & ut ipse notat, duobus emanant fontibus D p. circiter invicem distant: superius in colle *Balneum vetus*: inferius in planicie *Balneum novum* vulgo vocatur.

(2) Meminit aquarum Nepesinarum in Etruria tanquam salubrium Cælius Aurelianus Tardarum passionum libr. 3. cap. 1. cap. 2. & cap. 4. ubi dicit eas habere qualitatem aluminis.

fis cap. 23. Iidemque de Pisanis balneis (1) expressis agunt verbis: uti & de Viterbiensibus & Volaterranis Mengus Faventinus pag. 74. Gentilis de Fulgineo pag. 182. Sunt & hac ætate celebres prope D. Cassiani, de quibus sigillatim libr. 5. hoc opere.

Etruscorum Religio, aut potius superstitio, quam Senatorum Romanorum filii docebantur: Dii ipsorum Consentes, seu Complices: Jovis, non Jupiter: Menses Diis illis sacri.

CAP. XIV.

Opulentum hoc, lateque terra ac mari patens Imperium Etruscorum, hæc admiranda fertilis soli felicitas, & larga Naturæ indulgentia, non alio potius modo, neque aliis artibus aut parari potuit, aut retineri, quam sancta religionum observationumque divinarum severitate ac disciplina; ideo nihil ab ista gente omissum, quod pietatis opinionem in incolis promoveret, ut jure dicatur ab Arnobio libr. 7. Cont. Gent. pag. 291. *Genitrix & mater superstitionis Etruria*. Eam ob causam religionis istius æmuli Romani, quotannis Fæsulas vel Volaterras, ubi urbium sedem fuisse augurum infra libr. 5. docebo, optimatum filios prætextatos mittebant, veluti sacris mysticis initiandos. Valer. Max. libr. 1. cap. 1. *Tantum autem studium antiquis, non solum observandæ, sed etiam amplificandæ religionis fuit, ut florentissima tum, & opulentissima civitate, decem principum filii Senatusconsulto singulis Etruriæ populis, percipiendæ sacrorum disciplinæ gratia, traderentur*. Quod autem ille decem tantum Etruriæ populos faciat, cum alii duodecim astruant, aut quindecim, ut expeditum libr. 4. infra hoc Opere reperies, parum jam refert, dummodo constet, procerum liberos consuevisse Etruscorum sacras cæremonias edoceri: quod & ipsum tradidit M. Cicero libr. 1. de Divinat. *Quocirca bene apud majores nostros Senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque quæstum*. Ab his iisdem & auguria primum excogitata, & aruspicina, & fulmina expiandi scientia, & por-

(1) De aquis calidis Pisanis Plinius libr. 2. cap. 103. *Patavinorum aquis calidis herbæ virentes nascuntur, Pisanorum terræ.*

portentorum procuratio: ab iis primæ Diis statuæ erectæ, prima templa ædificata, ut plene libr. 3. in principio discussum a me invenies. Sed jam de Diis, quos illi venerabantur, est dicendum.

Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Hos Consentes ac Complices Etrusci ajunt ac nominant, quod una oriantur, & occidant una, sex mares & totidem fœminas ignotis nominibus, & miserationis parcissimæ; sed eos summi Jovis consiliarios ac principes existimari*. Plura ibidem loci Nigidius libr. 16. quæ consule. Dii itaque isti Etruscorum sunt *Consentes* sive *Complices*: quæ ultima appellatio apud nullum alium est, quod sciam: nec tamen glossema est; nam in Etrusca disciplina pleraque erant aliter se habentia, atque in ritu Romano. Isidori glossæ: *Complex, qui in uno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum, ad bonum vero nunquam dicitur*; quod Desiderius Heraldus observat. Anastasius S. R. E. Bibliothecarius in vita Felicis Tertii: *Si invenirent complicem Petri Acacium*. Aurel. Prudent. in Romano Martyre:

Quid differo, inquit ille, utrosque perdere,
Puerum ac magistrum, complices sectæ impiæ?

Iidem ex disciplina arcana appellati *Consentes*, scilicet *Maximi*, qui omnium gentium consensu recepti, divinis honoribus colebantur. D. Augustin. libr. 4. Civit. Dei cap. 23. *Quis ferat, quod neque inter Deos Consentes, quos dicunt in consilium Jovis adhiberi, nec inter Deos, quos Selectos vocant, Felicitas constituta est?* M. Terentius Varro libr. 1. Rei Rust. cap. 1. eos enumerat, sed ex Q. Ennio, uti D. Augustinus ex L. Seneca libr. 2. Nat. Quæstion. cap. 41. *Fulmina dicunt a Jove mitti, & tres illi manubias dant: prima, ut ajunt, monet & placata est, & ipsius consilio Jovis mittitur: secundam mittit quidem Jupiter, sed ex consilii sententia; duodecim enim Deos advocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit; sed tunc quoque non aliter, quam ut noceat*. Vide reliqua, quæ, in solis Etruscorum aditis nota, Varro scriptis commiserat. Martianus Mineus Felix Capella, vir Consularis, libr. 1. Satyrici: *Tunc etiam ut inter alios potissimi rogarentur ipsius collegæ Jovis, qui bisseni cum eodem Tonante numerantur*. Isti non modo iis, quæ dixi, nominibus vocabantur, scilicet *Consentes, complices, Jovis Consiliarii*, sed etiam a numero *Duodecim*. Idem loco laudato: *Ex his septem residui, qui inter duodecim non vocantur*. Hi non Etruscorum modo, Romanorum atque Italorum fuisse deprehenduntur, sed etiam Græcorum, aliarumque etiam gentium: quod innuit sententia Demadis Athenis rogantis, ut Alexander Macedo τρισκαιδέκατος θεὸς, *decimus tertius Deus* ab Areopagitis diceretur; ut retulit Claudius Ælianus libr. 5. Var. Histor. cap. 12. & ex eo Pierius Valerianus libr. 43. Hierog. Huc referendi veteres lapides. (1)

(1) Apud Gruter. pag. 3. num 1.

I . O . M
CETERISQ.
DIS. CONSENTIBVS
M. OPPELLIVS
ADIVTOR
II. VIR. COL

Alia est etiam vetus Inscriptio. (1)

I . O . M
DIS. DEA
BVSQ. PVB
CONSENTIB
V . M . S

Et fragmentum istud lapidis Spoletini. (2)

CONSENTIO. DEORVM
MARIANA. SOZOMENE
IMPERIO. L. M. ......
EX. VOTO. FECIT

Hinc intelligendus e C. Suetonio locus in Augusto cap. 70. *Cœna quoque ejus secretior in fabulis fuit, quæ vulgo δωδεκάθεος vocabatur, in qua Deorum Dearumque habitu discubuisse convivas, & ipsum pro Apolline ornatum, non modo Antonii epistolæ singulorum nomina amarissime enumerantis, exprobrant sed & sine auctore notissimi versus:*

Quum primum istorum conduxit mensa choragum,
Sexque Deos vidit Mallia sexque Deas,
Impia dum Cæsar Phœbi mendacia ludit,
Dum nova Divorum cœnat adulteria;
Omnia se a terris tunc numina declinarunt,
Fugit & auratos Jupiter ipse thronos.

Hos Etruscorum Deorum Deos Poëtæ describunt passim. M. Plautus Epidico sc. *Male*, in principio:

Si undecim Deos præter se se secum adducat Jupiter.

P. Ovid. libr. 6. Metamorph. fab. 2.

Bis sex cœlestes, medio Jove, sedibus altis
Augusta gravitate sedent, sua quemque Deorum
Inscribit facies.

Et licet secundum Etrusca sacra, nominari eos esset nefas; habebant tamen pontificio jure Romano sua nomina. Refert Ennius his versiculis: (3)

Juno

(1) Apud Grut. pag. 3. num. 3. (2) Apud eumdem pag. 3. num. 1. (3) Apud Martianum Capellam libr. 15.

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Ubi Ennius *Jovis* pro *Jupiter* dixit, eratque rectus olim casus. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. *Jovis Feretri, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero*: pro quo quidam blenni substituerunt inepte, *Jupiter Feretri*. C. Jul. Hygin. fabular. cap. 31. *Jovis inter eos fulmen misit*. Et cap. 152. *Jovis fulmine ardenti pectus ejus percussit*. Et cap. 176. *Ad Lycaonem, Pelasgi filium, Jovis in hospitium venisse dicitur*. Et cap. 179. *Jovis cum Semele voluit concumbere*. Et cap. 195. *Jovis, Neptunus, Mercurius in Thraciam ad Byrseum Regem in hospitium venerunt*. Et cap. 271. *Ganymedes, Erichthonii filius, quem Jovis amavit*. In quibus omnibus locis ab imperito librario, vel a quopiam sciolo, in ora libri cum asterisco scriptum erat *Jupiter*, quod & posterior Lugdunensis editio recepit. Est & locus Claudiani in 3. Consulatu Honorii apud D. Augustinum libr. 5. Civit. Dei cap. 26. ita conceptus:

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab astris
Se Jovis armatus, vehemens cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Ita legit hunc locum Joannes Cuspinianus Commentario in Fastos Consulares Cassiodori pag. 521. Ita quoque habent editio Basilejensis Joannis Amerbacensis anno 1490. eamque lectionem recipiunt Thomas Valois & Nicolaus Triveth Scholiastæ; cum tamen & Paulus Orosius libr. 7. Histor. cap. 35. & Abbas Urspergensis in Chronico pag. 122. & Paulus Diaconus libr. 13. Historiæ Miscellæ, unanimi consensu velint in Divo Augustino ita legi:

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Tamen omnes & MS. Codices, quos non paucos vidi, & Veneta antiquissima editio anno 1495. Thomæ Ugolini ita constanter habent:

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Sed revertor ad Deos Complices, quibus singulis menses singulos hoc ordine adscribebat vetustas, notante Pomponio Læto, & Cœlio Rhodigino libr. 25. cap. 30. *Januarius Junoni, Februarius Neptuno, Martius Minervæ, Aprilis Veneri, Majus Apollini, Junius Mercurio, Julius Jovi, Augustus Cereri, September Vulcano, October Marti, November Dianæ, December Vestæ*. Hoc quidem ita factum, quia revera nihil aliud sunt illi, quam duodecim signa zodiaci, quibus totus anni cursus disponitur. Diodor. Sicul. libr. 3. Bibliothec.

Etruscorum Dii proprii, Vertumnus, Volumnus, Volumna, Voltumna, Viridianus, Valentia, Curis, Nurtia: clavi in ejus templo fixi, annorum indices: & forte Ammudates.

CAP. XV.

PRæcipua veneratione quosdam Deos Tusci colebant, qui cum nulla alia gente communes: quorum hi memorantur illustriores: *Vertumnus*, ob beneficia sua inter Deos relatus, cum multis annis populo illi regio imperio præfuisset, ut libr. 2. dicam. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Ab iis dictus vicus Tuscus; ideoque ibi Vertumnus stare, quod is Deus Etruriæ*. Et contra Varronem de vici Tusci nomine alibi commodius agetur. Hunc non *Vertumnum*, sed *Vertunum* dici debere contendit Hadrianus Turnebus libr. 13. Adversar. cap. 17. eodem modo, quo Portunus, Neptunus, aliaque similiter cadentia efferuntur. Multa de eo Antonius Fanensis ad libr. 6. Fastorum Publ. Ovidii, quem vide. Asconius Pædianus in 3. Verrin. *Vortumnum* non *Vertumnum* scribit: *Signum Vortumni in ultimo vico thurario est, sub basilicæ angulo flectentibus se ad postremam dextram partem. Vortumnus autem Deus est invertendarum rerum, idest mercaturæ*. Locus corruptus est; itaque legendum ex Varrone jam laudato: *in ultimo vico Tusco est:* & facilis fuit error vicinia dictionum. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 2.

At tu, Roma, meis tribuisti præmia Tuscis,
Unde hodie vicus nomina Tuscus habet.

Mercaturæ Deum Asconius facit, & ab invertendis mercimoniis deductum vult nomen; ipse tamen aliam causam apud eundem Propertium reddit:

Hac quondam Tiberinus iter faciebat, & ajunt
Remorum auditos per vada pulsa sonos.
At postquam ille suis tantum concessit alumnis,
Vertumnus verso dicor ab amne Deus.
Seu quia vertentis fructum percepimus anni,
Vertumni rursus creditit esse sacrum.
Prima mihi variat liventibus uva racemis,
Et coma lactenti spicea fruge tumet.
Hic dulces cerasos, hic autumnalia pruna
Cernis, & æstivo mora rubere die.

Insi-

Institor hic solvit pomosa vota corona,
Cum pyrus invito stipite mala tulit.

Non ergo mercatorum tantum is numen, sed rusticorum, & præcipue agricolarum; nam *ara communis & Cereri & Vortuno*. P. Vict. Reg. 8. Urbis. Sed & idem tutela censebatur olitorum, ad significandam prisci illius ævi frugalitatem, cum scilicet ipsis principibus viris cordi erat agricultura, &, cum fines admodum angusti essent, hortorum cura. Idem Propertius paulo post eodem loco:

Nam quid ego adiiciam, de quo mihi maxima fama est,
Hortorum in manibus dona probata meis?
Cæruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre
Me notat, & junco brassica vincta levi.
Nec flos ullus hiat pratis, quin ille decenter
Impositus fronti langueat ante mea.

Ad quæ eruditissimus Joann. Passeratius, Professor Regius eloquentiæ Parisiis, & doctor meus plurimum colendus, consulatur. Corruptus Junii Columellæ locus libr. 10. de Re Rust.

Jam rosa distendat contorti stamina junci,
Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha,
Mercibus & vernis dives Portumnus abundet.

Quid Portuno, marino Deo, cum mercibus? lege igitur:

Mercibus & vernis dives Vertunus abundet.

Dies festos Romæ ei nuncupavere III. Kalend. Novembr. ut in Kalendario Romano habetur, scilicet jam frugibus non maturis modo, sed perceptis etiam.

Sequitur *Volumnus* & ipse religiose in Etruria cultus. M. Terent. Varro Satyra Menippea, cui titulus *Marcipor*. *Dein mittit virile veretrum in flumen, offendit buccam Volumnio*. Sacrificia ei solemnia, non ad opes honoresve sollicite consequendos, sed ad bonam mentem. D. Augustin. libr. 4. Civit. Dei cap. 21. *Deo Volumno & Deæ Volumnæ, ut bona vellent*. Videndus A. Persius Sat. 2. in fine. Nescio autem, quid Joanni Rosino in mentem venerit, cur libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 19. Deos nuptiales Volunum & Volunam esse velit. Deceptus, ut credo, loco D. Augustini laudato: *Deæ Menti, inquit, ut bonam haberent mentem: Deo Volumno, & Volumnæ Deæ, ut bona vellent: Diis Nuptialibus, ut bene conjugarentur*. Clarum certe est, hic tria Deorum genera distingui.

Ejusdem cognominis fuit *Valumna* Dea Etruscorum, de qua D. Augustinus supra. Suspicor, eam nomen a turritis arcibus, quibus præesset, accepisse; *Vola* enim Etrusca lingua *arx* aut *urbs* est, ut libr. 5. Comment. nobilissimus Raphaël Mapphæus Volaterranus pag. 135. docet. Deas autem arcibus præsides loquitur fuisse exemplo Græcorum Pallas, Catull. in Argonaut.

Diva quibus retinens in summis urbibus arces.

Et

Et locus ille, adeo vexatus a Criticis, apud eundem Poëtam Epigr. 1.

Qualecunque quod o patrona virgo,

Patrona scilicet praeses arcium.

Eadem gens Deam venerabatur *Voltumnam*, quæ a quibusdam *Voltuna* appellatur: nescio an recte, ut Alexander ab Alexandro libr. 3. Genial. Dier. cap. ult. Cujus nomen longe in Etruria quondam celeberrimum, habebaturque vel omnium Tuscorum numinum prima; ad ejus enim fanum conventus omnibus Etruriæ populis indicebatur, loco scilicet peropportuno, juxta montem Ciminium, non longe Volsiniis. T. Livius 1. Decad. libr. 4. in fine: *Exercitum magna ex parte voluntarium novi tribuni militum consulari potestate Vejos duxere. Fuere autem Tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, C. Julius Tullus iterum, A. Manilius. L. Furius Medullinus tertium, M. Æmilius Mamercus. Ab his primum circumsessi Veii sunt: sub cujus initium obsidionis cum Etruscorum concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum constitit, bellone publico gentis universæ tuendi Vejentes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit.* Ad quem locum vide quæ Blasii Vigenerii editio habebat, quo ostenditur ab omni Etruriæ populo decreta de rebus gravissimis ibi solere fieri. Et miror, tot illustres Scriptores, qualis hæc fuerit Dea, aut quibus sacrificiis placaretur, non exposuisse: puto, quia Etruscorum arcana, religionisque mysteria parum erant Romanis nota.

Alii etiam Dii non minus celebres, scilicet *Narniensis* Deus, sive verius *Narniensium* numen appellatur *Viridianus* apud Florentem Tertullianum Apolog. cap. 24.

Habuere & Ocriculani Tusci Deam suam, cui nomen *Valentia*. Idem eodem loco.

Nec non Sutrinorum Dea erat *Nortia*, nisi mendosus Tertullian. codex ibidem loci.

Illud non obvium: *Faliscorum in honore est pater Curis, unde accepit cognomen Juno*. Ibidem Tertullianus, qui solus, quod sciam, horum quatuor Deorum meminit, tanta erat Romanis Etruscorum sacrorum ignorantia.

Denique eodem loco *Vulsiniensium* dicitur Dea *Nersia*, vel *Narcia*, vel *Nortia*, vel *Nurcia*, vel *Nartia*, tam varia est librorum fides, ut notat Jacobus Pamelius. Vetus Scholiast. Juven. Sat. 10. v. 74. *Fortunam vult intelligi, quæ apud Nyrtiam colitur, unde fuit Sejanus*. Errat sane; nam, ut verum sit, *Nartiam* esse *Fortunam*, illud tamen ineptum, *apud Nyrtiam coli*; nullus enim locus, quod sciam, in Tuscia eo nomine; sed vult Poëta his verbis:

. . . . idem populus, si Nortia Tusco
Favisset, si oppressa foret secura senectus
Principis, hac ipsa Sejanum diceret hora
Augustum . . . .

tan-

tantam esse Fortunæ inconstantiam, ut qui miserrime perierit Sejanus, si a Nurtia Dea tutelari Vulsiniensium, unde ille ortum ducebat, auxilium & favorem accepisset, potuisset fausta populi acclamatione Imperator designari. De hac Dea T. Livius 1. Decad. libr. 7. in principio: *Vulsiniis quoque clavos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Etruscæ Deæ comparere, diligens talium monumentorum auctor Cincius affirmat*. Antiquissimus auctor Cincius, vel ut male alii, Cinthius prodidit in templo *Nurtiæ* annorum supputationem ex clavis fixis consuevisse colligi. Fest. Pomp. libr. 3. *Clavus annalis appellabatur, qui figebatur in parietibus sacrarum ædium per annos singulos, ut per eos numerus colligeretur annorum*. Quemadmodum sane Romani per Consules, Cretenses per calculos versicolores, annos a magistratu numerari volebant, & Græci per Olympicos ludos, aut Archontes tempora dirigebant; ita Etrusci fixis in Deæ Nurtiæ templo clavis. Durantius Casellius libr. 1. Variar. cap. 5. Janus Palmerius in Spicilegio, Georg. Erhardus, qui nuper non pœnitendam operam in Petronii Satyricum locavit, in quo pag. 186. sic legit Janus Douza pater hos versus:

Et paries circa palea satiatus inani
Fortuitoque luto, clavos numerabat agrestes.

Joann. a Woneren nihil putat immutandum:

At paries circa palea satiatus agresti,
Fortuitoque luto, clavos numerabat, & annos.

Invenio *Ammudatem* Deum cultum; sed quis, & a quibus, ne Oëdipus divinarit. Suspicor Etruscum esse; nam cum illi quatuor superius numerati Dii a nullo, nisi solo Tertulliano nominentur, potest fieri, ut hic quoque inter Deos Tuscos, licet Romanis incognito nomine, coleretur. Ejus numen describit auctor antiquissimus, & a Gennadio Massiliensi celebratus Commodianus, qui apud me est MS. dono R. P. Jacobi Sirmondi Soc. Jes. viri Græce Latineque doctissimi. Is auctor exemplo Constantini Manassis, & Joannis Tzetzis politicos versus scribit, solus, quod sciam, inter Latinos hoc scribendi genere usus: cui hoc quoque addit, ut tot sint versiculi, quot literæ in epigraphe. Itaque sic libr. 1. contra Gentiles:

DE AMMUDATE ET DEO MAGNO.

D *iximus jam multa de superstitione nefanda*,
E *t tamen exequimur, nequid præterisse dicamur*.
A *mmudatemque suum cultores more colebant*,
M *agnus erat illis, quando fuit aurum in æde*.
M *ittebant capita sub numine quasi præsenti:*
V *entum est ad summum, ut Cæsar tolleret aurum*,
D *efecit numen, aut fugit, aut transit in ignem*.
A *uctor hujus sceleris constat, qui formabat eundem*.

T ot

Tot viros & magnos seducit false prophetans;
Et modo reticuit, qui solebat esse divinus.
Erumpebant enim voces, quasi mente mutata,
Nunquam illi Deus ligni loqueretur in aurem.
Dicite nunc ipsi, si non sint numina falsa?
Ex eo prodigio quot perdidit ille propheta?
Oblitus est iste prophetare, qui ante solebat.
Monstra adeo ista ficta sunt per vinivoraces,
Audacia quorum damnabilis numina fingit.
Cessabant enim, & aruit tale sigillum:
Nam & ipse silet, nec ullus de illo prophetat
Omnino, sed vos ipsos perdere vultis.

Corruptissima omnia, (1) nec tamen quidquam mutare volui, cum sic omnia in Codice Vaticano legerentur. D. Gothefredus, Dionysii filius, in Senatu Parisiensi Advocatus, magni judicii, & variæ lectionis, putavit hunc *Ammudatem* aliquem ex Africanis Diis esse, ego Tuscum: videris lector.

Etruscorum Deus Janus, seu Janes: nomina relatis in Deos mutari solita: rei rusticæ præerat, & januis: primus Deorum Italorum, ideo Pater dictus: statuæ ejus, & per digitos supputatio.

CAP. XVI.

J*Anum* primum regem Etruriæ fuisse, libr. 2. doceo, hic etiam Etruscorum primæ dignationis Deum expediam. Nomen ei arcanum erat *Janes:* Arnob. libr. 4. Cont. Gent. corrigendus: *Quis Limentinum, quis Lunam custodiam luminum gerere, & janitorum officia sustinere?* Sed quid Lunæ quæso cum janitorum officiis? Lege igitur: *Quis Janem custodiam liminum gerere, & Janitorum officia sustinere?* Q. Florens Tertullian. libr. de Idololatria cap. 15. *Certi enim esse debemus, si quos latet per ignorantiam literaturæ secularis, etiam ostiorum Deos apud Romanos, Cardeam a cardinibus appellatam, & Forculum a foribus, & Limentinum a limine & ipsum Janem a janua:* Et libr. de Corona militis cap. 13. in fine: *At enim nec Christianus ja-* *nuam*

(1) Commodiani Textum emendatum hic & infra damus ex editione Bibliothec. PP. Lugdun. Tom. XXVII pag. 14.

unam suam laureis formabit, si norit, quantos Deos etiam ostiis diabolus assinxerit: Janem a janua, Limentinum a limine, Forculum & Cardam a foribus & cardinibus. Eadem D. Cyprianus libro de Idolorum vanitate, qui mihi non ad manum. Janus itaque vulgari usu, Janes in Saliaribus, mysticis sacris. Idem Tertullian. Apologet. cap. 10. *Si quaeras rerum argumenta, nusquam invenio fideliora, quam apud ipsam Italiam, in qua Saturnus, post multas expeditiones, postque Attica hospitia consedit, exceptus a Jano vel a Jane, ut Salii volunt.* Franciscus Zephyrinus Paraphrastes: *Nec mirum a Saliis Janum vocari Janem; nam prisca illa vocabula in suis carminibus retinebant, jampridem exoleta; nam &* orcula dolosi eso, *pro* oscula dolori ero: *&* mamuriam *veteres pro* memoriam: *&* manos *pro* bonis, *& alia cantitabant.* Non ea est ratio, quam Paraphrastes ille adfert, quod Salii obsoleta nomina usurparent; sed quia post apotheosin ob venerationem nomina mutabant, ne eadem illa manerent, quibus vocati fuissent inter homines. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. de Ænea: *Situs est, quemcumque eum dici jus fasque est, super Numicium flumen, Jovem Indigetem appellant.* Ad hunc ritum allusum a Poëtis. P. Ovidius libr. 14. Transformat. fab. 15.

> *Lustratum genitrix divino corpus odore*
> *Unxit & ambrosia dulci cum nectare mixta*
> *Contigit os, fecitque Deum, quem turba Quirini*
> *Nuncupat Indigetem, temploque arisque recepit.*

Idem fab. 20. in fine ejusdem libri:

> *Hanc manibus notis Romanae conditor urbis*
> *Excipit, & priscum pariter cum corpore nomen*
> *Mutat, Oramque vocat, quae nunc Dea juncta Quirino est.*

Et libr. 11. fab. 10. v. 640.

> *Hunc Icelon superi, mortale Phobetora vulgus*
> *Nominat . . . .*

Homer. libr. 14. Iliad. v. 291.

> Χαλκίδα κικλήσκουσι θεοὶ, ἄνδρες δὲ Κύμινδιν.
> *Chalciden nominant Dii, homines autem Cymindin.*

Idem libr. 20. Iliad. v. 73.

> Ὃν Ξάνθον καλέουσι θεοὶ, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον.
> *Xanthum vocant Dii, homines Scamandrum.*

Et si exemplis opus, Jo Isis post consecrationem dicta, Melicerta Portunus, Ivo Leucothea: Luctatius Statii vetus Interpres, Fulgentius in Mythologicis, & alii. Quare heroum templa transeuntes, taciti digitum ori imponebant, quasi silentio venerationem professi, & cultum, tacito nomine, ne si priori nomine compellassent consecratum, offenderent. Petrus Nannius Alcmarianus libr. 4. Miscellaneor.

Ad Janum seu Janem redeo, qui & inter Deos agrestes habebatur, puto, quia multa eo seculo, quo vivebat, ad agriculturam conducentia monstravit. M. Cato Rei Rust. cap. 134. *Priusquam hasce fru-*

ges condantur, far, triticum, hordeum, fabam, femen, rapicium; thure, vino, Jano, Jovi, Junoni præfato. Sic enim locus ille in omnibus hactenus excufis: & folet ille accufativum pro recto ufurpare. Idem cap. 141. *Janum Jovemque vino præfamino*. Ad alia pergo.

Omnium Deorum Italicorum antiquiffimus habebatur; ideoque religiofo & colendo nomine *Pater* appellabatur. Lactant. Firmian. libr. 4. Divinar. Inftitution. cap. 3. ex C. Lucilio Satyrico: *Itaque & Jupiter a precantibus pater vocatur, & Saturnus, & Janus, & Liber, & ceteri deinceps, quod Lucilius in Deorum concilio irridet*:

Ut nemo fit noftrum, quin aut pater optimu' Divum,
Ut Neptune pater, Liber, Saturnu' pater, Mars,
Janu', Quirinu', pater nomen dicatur ad unum.

L. Seneca in Apotheofi Claudiana: *Illo dimiffo primus interrogatur fententiam Janus pater &c: is multa diferte, quod in foro vivat, dixit*. Septimius, vetuftus Poëta, apud Terentianum Maurum libr. de Metris:

Jane pater, Jane tuens, dive biceps, biformis,
O cate rerum fator, o principium Deorum,
Stridula cui limina, cui cardinei tumultus,
Cui referata mugiunt aurea clauftra mundi.

Jun. Juvenal. Sat. 6. v. 393.

Refpondes his Jane pater.

P. Virgil. libr. 8. Æneid.

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem.

T. Livius 1. Decad. libr. 8. *Jane pater, Jupiter, Mars, audite vota*. C. Plin. libr. 36. cap. 5. *Janus pater in fuo templo dicatus*. Martial. libr. 8. Epigr. 2.

Promifit Pyliam quater fenectam,
Addas, Jane, tuam pater rogamus.

Aut ut in MS. meo:

Addas, Jane pater, tuam rogamus.

Votum eft rufticum apud M. Catonem in Re Ruftica cap. 134. *Jane pater, te hac ftrue commovenda bonas preces precor*. Et infra eodem loci: *Jane pater, uti te ftrue commovenda bonas preces precatus fum*. Martialis idem libr. 10. Epigr. 28.

At tu, fancte pater, tanto pro munere gratus,
Ferrea perpetua clauftra tuere fera.

Q. Horat. libr. 1. Epift. 16.

Jane pater, clare, clare cum dixit Apollo
Labra movet.

In foro Janum habitare fuperius dixit Seneca, quia ei ftatuæ erant in foro Romano erectæ. P. Victor in Reg. 8. Urbis: *Jani duo* (inquit) *celebris mercatorum locus*. Quippiam diverfum T. Liv. 1. Decad. libr. 5. in fine: *Forum porticibus tabernifque claudendum, tres Janos faciendos*. Horat. libr. 2. Sat. 3.

...*quo-*

. . . . quoniam omnis res mea Janum
Ad medium fracta est.

Helenius Acron, vetus & probus Grammaticus, ad eum locum: *Jani statuæ tres erant, ad unam illarum solebant convenire creditores, & fœneratores, alii ad reddendum, alii ad locandum fœnus.* Porphyrion, ejusdem Poëtæ & ipse Scholiastes: *Omnes ad Janum stabant in basilica fœneratores.* Unde dicimus, non sub dio omnes has tres Jani statuas collocatas, sed aliquam earum sub tecto, sive in basilica. Idem Acron consulatur ad illud Horatii libr. 1. Epist. 1.

. . . . quæ Janus summus ab imo
Perdocet. . . . . . .

De iis statuis intelligendus M. Cicero Philippica 6. *Janus medius in Antonii clientela sit?* Et libr. 2. de Offic. in fine: *A quibusdam viris optimis ad medium Janum sedentibus.* Horatius *summum*, Cicero *medium* vocat, uterque in foro collocat, deque ea Jani statua C. Plinius libr. 34. Natural. Histor. cap. 7. *Præterea Janus Geminus a Rege Numa dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita figuratis, ut trecentorum sexaginta quinque dierum nota, per significationem anni, temporis, & ævi, se Deum indicaret.* Sed quæ nam hæc per digitos numerandi ratio? Expediunt docti viri neque vulgaris famæ, Joan. Savaro Arverniæ Præses, Andreas Tiraquellus Senator Parisiensis, Lilius Gregorius Gyraldus Ferrariensis Dialogo 2. Petrus Colvius Brugensis, M. Fab. Quintilian. libr. 11. cap. 3. *Alii igitur digitis complicatis numeri, alii constrictis significabantur.* Martianus Felix Capella libr. 2. de Nuptiis in principio: *in digitos calculumque distribuit.* Et libr. 7. *Digiti vero virginis recusantes, & quadam incomprebensæ scaturiginis nobilitate vermiculati, quæ mox ingressa, septingentos, & decem, & septem numeros, complicatis in eos digitis, Jovem salutabunda subrexit.* Ille de complicatis inter numerandum; at de constrictis Sidon. Apollinar. libr. 9. Epistola 9. *Chrysippus digitis propter numerorum indicia constrictis, Euclides propter mensurarum spatia laxatis.* Q. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 90. *Cum digitorum supputatoriis gesticulis assidendum est.* C. Plin. Junior libr. 2. Epist. 20. *Componit vultum, intendit oculos, movet labra, agitat digitos, computat nihil.* D. Augustin. libr. 18. Civit. Dei cap. 53. *Omnium vero de hac re calculantium digitos resolvit, & quiescere jubet.* L. Seneca Epist. 88. *Numerare docet me Arithmetica, avaritiæ accommodare digitos.* Poëtæ ad hunc sensum passim. P. Ovid. libr. 1. Fastor.

Seu quia tot digiti, per quos numerare solemus.

M. Plaut. Milite Act. 2. Sc. 2.

Ecce autem avortit nixus leva, in femore habet manum,
Dextera digitis rationem computat, feriens femur.

Verum, quo res tota sit clarior, audiendus L. Apulejus libr. 2. Apolog. *Si triginta annos pro decem dixisses, posses videri computationis ge-*

 stu

ſtu erraſſe, quos circulare debueras, digitos aperuiſſe; cum vero quadraginta, quæ facilius ceteris porrecta palma ſignificantur, ea quadraginta in dimidio anges, non potes digitorum geſtu erraſſe, niſi forte triginta annorum Pudentillam ratus, binos cujuſque anni Conſules numeraſti. Nec minus lucis tenebroſæ, & in ipſius antiquitatis latibulis abditæ rei adferet locus D. Hieronymi libr. 1. in Jovinianum in principio: *Triginta referuntur ad nuptias, nam & ipſa digitorum conjunctio, quaſi molli oſculo complexus, ac fœderans, maritum pingit ac conjugem; ſexaginta vero ad viduas, eo quod in anguſtia & tribulatione ſunt poſitæ, unde & ſuperiori digito comprimuntur, quantoque major eſt difficultas expertæ quondam voluptatis illecebris abſtinere, tanto majus eſt premium; porro centeſimus numerus de ſiniſtra transfertur ad dextram, & iisdem quibus digitis, ſed non eadem manu, quibus in læva nuptæ & viduæ, circulum faciens, virginitatis exprimit coronam.* Neceſſarius etiam Venerabilis Bedæ Britanni locus, a tam multis in hanc, quam docemus, rem laudatus, & tranſcriptus: *Cum decem millia ſignificare volebant, medio pectori lævam ſupinam admovebant, digitis ad collum arrectis: cum viginti millia, eamdem expanſam pectori imponebant: cum triginta millia, eadem manu prona, & tamen erecta, pollicem ac cartilaginem medii pectoris affigebant: cum quadraginta millia, eandem in umbilico erectam ſupinabant: cum quinquaginta millia, ejuſdem pronæ & erectæ pollicem umbilico applicabant: cum ſexaginta millia, eadem prona femur lævum comprehendebant: cum ſeptuaginta millia, eandem ſupinam femori item lævo imponebant: cum octuaginta millia, eandem pronam femori imponebant.* Atque hic quidem modus magnos numeros per digitos ſignificandi, minores autem ſic exprimebantur, eodem illo Beda auctore, apud quem hæc leguntur: *Cum dicis unum, minimum in læva digitum inflectens, in medium palmæ figes: cum duo, ſecundum a minimo flexum ibidem pones: cum tria, tertium ſimiliter inflectes: cum quatuor, eundem minimum levabis: cum quinque, ſecundum ſimiliter a minimo eriges: cum ſex, tertium elevabis, medio in medium palmum defixo: cum ſeptem, minimum ſuper palmæ radicem ceteris levatis impones: cum octo, medium: cum novem, impudicum e regione compones: cum decem, unguem indicis in medio pollicis ortu figes: cum viginti, ſummitatem impudici inter nodos indicis & pollicis arcte figes: cum triginta, ungues indicis & pollicis blande conjunges: cum quadraginta, interiora pollicis lateri applicabis: cum quinquaginta, pollicem ad palmum inclinabis.*

Celebre refertur Orontis, Artaxerxis regis generi honore ſpoliati, dictum: *Principum amicos videri ſimiles computantium digitis, nam* ἀριθμητικῶν δάκτυλοι νῦν μὲν μυριάδας, νῦν δὲ μονάδα τιθέναι δύνανται, *Arithmeticorum digiti, qui modo decem millia, modo unitatem repræſentant; ita regum familiares modo eminentiſſimo loco, & fortuna ſplendidiſſima omnibus præfulgere, modo, ubi ſe fortuna verterit, deteriori privatis quibuſcumque conditione vileſcere.* Plutarch. in Apophthegmat. & ex eo

Cælius

Cælius Rhodiginus libr. 23. Antiquar. Lection. cap. 11. & Pierius Valerianus libr. 37. Hierog. Vetus Poëta:

Utile sollicitis computat articulis.

In re tam obscura involutaque, illud certo constat, usque ad centum dextra manu solitos numerare, exinde in sinistram numeri sequentes transferebantur; licet Suidas dicat: *In Jani statua in manu dextra notam CCC. in sinistra LXV.* fuisse. Recte ideo Nicarchus vetus Poëta Græcus, & elegans, in Anthologia libr. 1. cap. 9. epigr. 5.

Η φάος ἀθρήσασ᾽ ἐλάφυ πλέον. ἡ χερὶ λαιῇ
Γῆρας ἀριθμεῖσθαι δεύτερον ἀρξαμένη.

Quæ secla vidit cervo plura, quæ manu sinistra
Senium numerare iterum incæpit.

D. Jun. Juvenal. Sat. 10. v. 246.

Rex Pylius, magno si quicquam credis Homero,
Exemplum vitæ fuit a cornice secundæ,
Felix nimirum, qui per tot secula mortem
Distulit, atque suos jam dextra computat annos.

Etruscorum Dii cum Romanis communes, Jupiter, Bellona, Mars, Fortuna, Juno, Pallas, Apollo: & arcana reconditaque de iis omnibus in medium allata.

CAP. XVII.

Dii descripti, Etruscorum proprii erant: sequuntur illi, quos communes cum Romanis & aliis gentibus venerabantur, inter quos est Jupiter. Vetus lapis Prænestinus:

Fortunæ simulacra colens, & Apollinis aras,
Ægeriumque Jovem.

Omnes gentes communi pæne consensu principes suos *Joves* vocabant. Clemens Alexandrinus in Protreptico. Unde trecenti Joves repetunt ex antiquitatis monimentis Pet. Crinit. libr. 3. de honest. disciplin. cap. 14. Primus eorum omnium fuit Cretensis ille insigni æquitate, ut qui leges Soloni dictitasse credatur. Polyæn. libr. 8. Strategemat. Plutarch. in Numa pag. 551. cui primus sacrificasse Dardanus dicitur. Luctatius Placidius ad v. 599. libr. 4. Thebaid. eundem adorari primus lege præcepit Cecrops. Ado Viennensis Chronic. pag. 24. Hunc volunt Athenis natum, cujus ibi uxor Niobe fuerit. Gottefredus Viterbiensis Chronicor. parte 4. pag. 125.

Ju-

Jupiter ex patre Saturno natus Athenis,
A quo quadrivii triviique ſcientia venit
Legis & artis ibi tunc idioma dedit.

Alii apud Arcades ortum Lycoſuræ, quæ urbium vetuſtiſſima. Nicolaus Leonicus Thomæus libr. 2. Var. Hiſtor. cap. 81. Hunc libr. 1. Cont. Gentiles Commodianus meus MS., licet inelegantiſſimis verſibus deſcripſit, qui communem ſequitur ſententiam, eum in Creta Inſula natum

IUpiter hic natus in inſula Creta Saturno,
Et fuit adultus, patrem de regno privavit.
Proinde nobilium uxores ſororeſque deluſit.
Præterea ſceptra fecerat faber illi Pyracmon.
Initio cælum terram Deus, & mare fecit,
Terribilis autem iſte, medio tempore natus,
Ex antro proceſſit juvenis, furtimque nutritus.
Reſpice quod rerum auctor eſt Deus, non Jovis ille.

Apud Etruſcos autem peculiari religione colebatur ob inſignem diſciplinam, quæ iis curæ fulgurum piandorum, ut habes libr. 3. hoc opere cap. 2. Omnia hujus cognomina ſaltem celebriora diſcuſſi libr. 2. Antiquitat. cap. 5. adde hic, divitiarum eum cenſeri præſidem. Callimach. Hymno Jovis:

Ε'ν δὲ ῥυηφενίην ἔβαλες σφίσιν, ἐν δ' ἅλις ὄλβον.
Opulentiam adjeciſti ipſis, & quod ſatis eſt fortunarum.

Non modo civitatibus præerat, ſed & montiùm cacuminibus. Maximus Tyrius Serm. 38. Interpretè Coſmo Pazio Archiepiſcopo Florentino: *Jovi mortalium primi vertices montium ſacrarunt*. Homer. libr. 11. Iliad. v. 182. videatur. Sceptrum ei ex cupreſſu finxerunt, quod illa arbor nunquam marceſcat. Jamblicus libr. de Vita Pythagoræ cap. 28. Denique reges videri volebant Jove orti, ut de Alexandro Macedone, & aliis liquet ex Arriano Nicomedienſi, Curtio, Gellio, & aliis, quos non exſcribo.

Bellonam inter Deos Tuſcos fuiſſe putem, quod communis illa populis ſit potentia, quodque inter communes Deos locata. Servius Maurus ad v. 118. libr. 12. Æneid. cui contrarium numen *Deus Pauſus*. Arnob. libr. 1. *Qui Pauſos reverentur, atque Bellonas;* obſervat Hadrianus Turneb. libr. 15. Adverſarior. cap. 21. P. Ovid. libr. 6. Faſtor.

Hac ſacrata die Tuſco Bellona duello
Dicitur, & Latio proſpera ſemper adeſt.

Fuit ea vocata *Enyo*, Martiſque ſoror habita. Luctat. Placidius ad v. 55. libr. 5. Thebaid. Stat. Statius ipſe libr. 7. v. 71. Virgil. libr. 8. Æneid. v. 703. Aliis eſt non Martis ſoror, ſed uxor, dictaque *Nerine*, ſive

five *Neriene*. Aul. Gell. libr. 13. Noct. Atticar. cap. 22. Q. Ennius libr. 1. Annal.

Nerienem Mavortis.

M. Plautus in Truculento:

Mars peregre adveniens, salutat Nerienem
Uxorem suam.

Licinius Imbrex (1) vetus Comicus in Neæra:

Nolo ego Neæram te vocent, sed Nerienem,
Cum quidem Marti es in connubium data.

Dixi multa libr. 4. Antiquitat. Romanar. cap. 10. Eam describunt, ejusque sacra & sacerdotes, qui *Bellonarii* dicti, Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 105. Sat. 6. Tertullianus Apolog. cap. 9. Lactant. Firmianus libr. 1. Instit. cap. 21. Minutius Felix in Octavio. L. Apulejus libr. 8. Milesiar. Ælius Lampridius in Commodo. Poetæ quoque; Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 6. Martial. libr. 12. Epigr. 57. Lucanus libr. 1. Pharsal. v. 565. L. Seneca Agamenn. Act. 1. in Choro. Q. Horat. libr. 2. Sat. 3. Juvenalis Sat. 4. v. 124. Quintus Calaber Paralipomenon libr. 8. v. 285.

Λύθρῳ πεπαλαγμένη ὤμους.
Sanie polluta humeros.

Mars etiam eadem causa inter Etruscos Deos, dictusque ab illis *Janus* sive *Eanus*. Servius ad libr. 7. Æneid. pag 476. quem non exscribo.

Sequitur *Fortuna*, quam peculiarem Tuscorum Deam fuisse, appellatamque *Nurtiam*, seu *Nyrtiam* docuit supra præcedenti capite laudatus Vetus Juvenalis Scholiastes. Suidas in voce ἀτάσθμητος. Franciscus Luisinus libr. 1. Parerg. cap. 22. Inconstantia & cæcitas ejus notata ab Horatio, qui ei pennas appingit libr. 3. od. 29. Aristoteles Problemat. 8. Sect. 29. Pacuvius Poëta multis versibus apud Cornificium libr. 2. Rhetoricorum. D. Ausonius Epigr. 133. in Professorib. Carm. 19. Eidillio 7. & alibi. M. Manil. libr. 4. Astronomic. in principio. Res Imperatorum præclaræ gestæ dicebantur ipsorum Fortuna. Mamertin. in Panegyrico Maximiani Aug. L. Flor. libr. 4. Histor. Roman. cap. 6. Claudian. libr. de Bello Gildonico:

Augusti Fortuna dabit.

Corippus in præfatione:

Alternas gentes domini Fortuna necaret.

Illud memorabile, Homerum nunquam nominasse eam, cum alii tanti eam faciant, *ut in rebus humanis utramque paginam facere* dixerint. Joannes Salisburiensis libr. 3. Policratici cap. 9. *Et siquidem hæc* (malim legere *huic*, idest Deo) *adscribenda sunt omnia potius, quam Fortunæ, quæ aut ab ipso, aut quod magis reor, omnino non est; ait enim Ethicus* (Valerius Cato)

Noli

(1) Omnes apud eumdem Gellium.

Noli Fortunam, quæ non est, dicere cæcam.

Homerus quoque in illo celeberrimæ perfectionis opere, dedignatus est nosse Fortunam, adeo quidem, ut in nulla parte tanti carminis nominetur; maluit enim soli Deo, quem Morphan *nominavit, universa regenda committere, quam ut aliquid adscriberet temeritati Fortunæ: quam utique sic constat minime esse Deam, sicut certum est dici & pingi cæcam; frustra ergo cæcitas ejus arguitur, quæ in rerum natura inveniri non potest.* Locus est corruptus, itaque corrigendus hoc pacto: *maluit enim soli Deo, quem* Μοῖραν (idest Fatum) *nominavit, universa regenda committere.* Auctor seu conjecturæ, seu certissimæ correctionis Aurel. Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 16. *Fortunam Homerus nescire maluit, & soli decreto, quem* Μοῖραν *vocant, omnia regenda committit, adeo ut hoc vocabulum* τύχη *in nulla parte Homerici carminis nominetur: contra Virgilius non solum novit, & meminit, sed omnipotentiam quoque eidem attribuit, quam philosophi, qui eam nominant, nihil sua vi posse, sed decreti, sive providentiæ ministram esse voluerunt.* Locus, quem innuit, Virgilii est libr. 8. Æneid.

Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.

Quod apud Homerum nomen Fortunæ non reperiri illi afferant, dissentiunt a Pausania, qui in Arcadic. ait, se reperisse in Hymno Cereris id nominis. Certe nunc non extat; ut omittam Eustathium & plerosque alios, non Homero, sed alteri hymnos adsignare; sed penes Grammaticos judicium esto. De Fortuna corrigendus locus Claudiani e libr. 1. in Ruffin.

. . . . . vacuo quæ currere semina motu
Affirmat magnumque novas per inane figuras
Fortuna, non arte regi, quæ numina censet
Ambigua, vel nulla putat, vel nescia veri.

At MS. meus optime:

. . . . . quæ numina sensu
Ambigua, vel nulla putat, vel nescia nostri.

Menda quoque hæsit in Codice C. Petronii:

Cum Fortuna manet, vultum servatis amici:
Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.

Quam sic elue, & lege:

Cum cedit, turpi vertitis ora fuga.

Junonem præ omnibus Diis impensius colebant Etrusci, & ex iis præcipue Vejentes, & Falerii, ut constat ex T. Livio 1. Decad. libr. 5. *Te simul Juno regina, quæ nunc Vejos colis, precor, ut nos victores in nostram tuamque mox futuram urbem sequare, ubi te dignum amplitudine tua templum accipiat.* Solemne certe hoc erat, ut in obsidione civitatum nefas ducerent, quidquam prius aggredi, quam votivo carmine Deos tutelares evocassent: cujus evocationis formulam habet Q. Sammonicus Serenus libr. 5. Rerum reconditarum, referente

te Macrobio libr. 3. Sat. cap. 9. *Si Deus, si Dea es, cui populus, civitasque Carthaginiensis est in tutela, teque maxime ille, qui urbis hujus, populique tutelam recepisti, precor, veneror que, veniamque a vobis peto, ut vos populum, civitatemque Carthaginiensem deseratis, loca, templa, sacra, urbemque eorum relinquatis, absque his abeatis, eique populo, civitatique metum, formidinem, oblivionem iniiciatis, proditique Romam ad me meosque veniatis, nostraque vobis loca, templa, sacra, urbs acceptior, probatiorque sit.* Vide, quæ sequuntur in hanc rem valde utilia, & cognitu digna. Hinc Virgilius libr. 2. Æneid. Trojæ desolationem describens:

Excessere omnes, aditis, arisque relictis,
Dii, quibus imperium hoc steterat.

Sed obsessi, ne evocati sui Dii urbem desererent obsessam, & ad hostes transirent, metuentes, injectis catenis eos retinere conabantur, ut exemplis clarissimis confirmari potest. Lacedæmones Enyalii, seu Martis simulacrum, ne abiret, vinxerunt, Pausan. libr. 3. Victoriam Athenienses, Diodor. Sicul. libr. 17. Bibliothec. Herculem Tyrii, obsidente Alexandro, Q. Curtius Rufus libr. 4. utque gravitate impedirentur, statuis infundebant plumbum, In Symmach. libr. 1. Prudent.

. . . . *suffuso figunt vestigia plumbo.*

Ad hunc ritum Juno, quæ in arce Vejentum colebatur, evocata, ut ibidem loci Livius describit, Romam translata est; quibus cæremoniis ipse historicus docet: *Delecti ex omni exercitu juvenes, pure lotis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam regina Juno assignata erat, veneralundi templum iniere, primo religiose admoventes manus, quod id signum more Etrusco, nisi certæ gentis Sacerdos attrectare non esset solitus: deinde cum quidam, seu spiritu divino tactus, seu juvenili joco dixisset: Visne Romam ire, Juno? annuisse ceteri Deam conclamaverunt: inde fabulæ adjectum est, vocem quoque dicentis, Velle, auditam.* Quam totam de Junone deportanda Romam historiam, eleganter descriptam, invenies apud Plutarchum in vita Furii Camilli pag. 132., quem consule.

Ex his constat, Deam Vejentum celeberrima religione fuisse Junonem; eandem vero a Faliscis seu Faleriis cultam docent plerique veterum. M. Varro libr. 5. Ling. Lat. *Cubiculum, ubi cœnabant, cœnaculum vocitabant, ut etiam nunc Lanuvii apud ædem Junonis, & in cetero Latio ac Faleriis.* Ovid. libr. 6. Fastor. non multum a principio:

Adde senem Tatium, Junonicolasque Faliscos,
Quos ego Romanis succubuisse tuli.

Porro adnotandum hic tantum, ut viris Genium, ita feminis fuisse Junonem adoptatam. Junius Phylargirius ad Eclog. 4. Virgilii in fine. Angelus Politianus Miscellaneor. cap. 89. Plautus in Mercatore. L. Seneca Epist. 110. & libro de Superstitione, qui periit, laudante D.

Augustino libr. 6. Civit. Dei. Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. ult. Atque ut viri per Genium suum aut Castorem jurabant, ita mulieres per Junonem suam. Tryphena apud C. Petronium: *Junonem meam iratam mihi habeam*. Sosipater Charisius libr. 2. *Ejuno ut Ecastor*. Alb. Tibull. libr. 4. ad finem.

Hæc per sancta tuæ Junonis numina juro.

Juvenal. Sat. 2. v. 98. & Vetus Scholiastes ibidem,

Et per Junonem domini jurante ministro.

Etrusci *Palladem* quoque inter tutelares Deos habebant, & maxime Falisci. Ovid. libr. 3. Fastorum, post multas rationes de nomine ejus adductas, subdit:

An, quia perdomitis ad nos captiva Faliscis
Venit: & hoc ipsum litera prima docet?

Pan quoque ab Etruscis cultus. Rutil. Numatian. Itiner.

Seu Pan Tyrrhenis mutavit Mænala silvis.

Filius hic Mercurii & Penelopes. Theætetus libr. 4. Anthol. cap. 12. Epigr. 85. D. Gregorius Nazianz. 1. Orat. in Julianum. Nonnus libr. 24. Dionysiac. v. 87. Apes in ejus tutela. Zonas poëta libr. 1. Anthol. cap. 60. Epigr. 7. Herculis socius. Philodemus poëta libr. 4. Anthol. cap. 12. Epigr. 86. Oraculum reddebat. Luctat. Placid. ad v. 479. libr. 3. Theb. Statianæ, Alcæus, Arabius Scholasticus, Apollonius Smyrnæus, Erycius, Simonydes, Jul. Hygin Fab. cap. 224. Auson. Mosella v. 174. & alii videantur libr. 3. Antiquitatum mearum cap. 2.

Denique *Apollo* in Etruria celebri cultu observatus. Præneste vetus Epigramma cap. hoc in limine supra allatum. Et maxime in monte Soracte ejus sacra, ut docui libr. 5. infra hoc Opere: de quo pauca dicam. Ejus cognomina discussi plene Mantissa de Fabulosis veterum Diis cap. 12. & libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 7. quæ non exscribo, tu vide. Adde vocatum *Malæoteu a Malæo Tusculorum rege*, ut ait Luctatius Placidius ad v. 224. libr. 4. Thebaid. sed corrige *Tuscorum rege*, ut libr. 2. infra hoc Opere ostendam. Vide & Statium libr. 1. Thebaid. in fine.

Comam ei sacrabant. Non. Marcell. in voce *Cirri*. M. Martial. libr. 1. Epig. 32. Stat. libr. 8. Thebaid. v. 494. Callimach. in hymno Deli v. 296. Xiphilin. in Nerone. Theophrastus Eresius Aristotelis auditor in Ethicis characteribus cap. 57. Τοιαυτός τις ἷος σπεδάσαι ἐπὶ δεῖπνον κληθὲις, παρ' ἀυτὸν τὸν καλέσαντα κατακείμενος δειπνῆσαι, καὶ τὸν ὗιον ἀποκεῖραι ἀπαγαγὼν ἐις Δελφὸυς. *Homo vero inepte ambitiosus is est, qui ad cœnam vocatus, convivatori studeat assidere: qui filium suum Delphos adducat, ubi comam ponat*. Censorinus libr. de Die Natali cap. 1. Idque voto composito fiebat. Stat. libr. 6. Thebaid. v. 604. & v. 634., Diemque illum, quo crinem Apollini sacrassent, inter festos semper cole-

colebant. Dio Coccejan. in Augusto libr. 48. Juvenal. Sat. 3. v. 186. Theodoridas vetus Poëta Epigrammatarius libr. 6. Antholog. cap. 23. cujus verba Latinis numeris expressit elegantissime Federicus Morellus Professorum Regiorum Parisiis Decanus, optime de literis meritus. Tu vide, neque enim transcribo.

Hic etiam Ἀλεξίκακος, *malorum depulsor*, Theophylactus Simocatta in Dialogo. Accius Æneadis:

Te sancte venerans precibus invicte vocabo,
Portenta ut patriæ populo verruncant bene.

Pacuvius in Pæribea, Afran. Dinor. Aristenet. libr. 2. Epist. 1. & de Diis Averruncis, dixi ad illud Claudiani libr. 1. in Eutrop.

. . . . . peregrina piacula forti
Pellantur longe Latio.

Idem Νόμιμος a peritia rei musicæ. Proclus in Chreistomatheja apud Photium in Biblioth. Cod. 234. Porphyrius in libr. cui *Sol* Inscriptio est. Servius ad Eclog. 5. Apud Hyperboreos in præcipuo ob æquitatem honore erat. Isacius Tzetzes, Pindari Scholiastes, ad Od. 3. Olympic. & ad Od. 10. Pythior. Suid. in voce Ἄβαρες Ælian. libr. 2. Var. Histor. cap. 26. De eidem sacris gryphis. Claudian. de 6. Hon. Consul. fuse. Apul. libr. 11. Milesiar. Philostr. libr. 3. Vit. Apollonii. cap. 14. Creditumque, cum leges Lycurgo salutares dictasse. Polyæn. libr. 8. Stratagemat. Δοκεῖ μὲν ἐμοὶ ζηλωτὴς ἐγένετο Μίνω, καὶ Λυκύργυ, καὶ γὰρ οὕτω τὺς νόμυς, ὁ μὲν παρὰ Διὸς, ὁ δὲ παρὰ Ἀπόλλωνος μάθοντες, ἢ μαθεῖν φάσκοντες, ἔπειθον αὐτοῖς χρῆσθαι, ὁ μὲν Κρῆτας, ὁ δὲ Λάκωνας. *Mihi videtur quidem Minoem & Lycurgum æmulatus; nam ex iis leges, alter a Jove, alter ab Apolline discentes, aut saltem didicisse se profitentes, alter Cretensibus, alter Lacedæmoniis, ut his uterentur, persuasit.*

Nominabatur etiam a divinandi peritia *Myriceus*. Nicandri Schol. Atque hanc totam divinandi scientiam in Branchum quendam Thessalum transtulit, quem sibi charissimum templo & sepulchro consecravit. Locum apponam M. Varronis de Rebus divinis: *Olus quidam decimus ab Apolline, cum in peregrinatione pranderet in litore, ac deinde proficisceretur, oblitus est filium suum Simerum: qui pervenit in saltum Patronis cujusdam, & cum esset receptus cum suis pueris, cœpit pascere. Aliquando prehenderunt cygnum, & ipsum veste cooperuerunt: dumque ipsi pugnarent, uter illum munus patri offerret, & essent certamine fatigati, rejecta veste mulierem invenerunt: & cum fugerent, revocati ab ea sunt, & moniti, ut Patron unice diligeret Simerum puerum. Illi, quæ audierunt, Patroni indicarunt: tunc Patron pro filio suo Simerum nimio dilexit affectu, eique filiam suam ducendam locavit uxorem. Illa cum prægnans ex eo esset, vidit in somnis per fauces introiisse Solem, & exiisse per ventrem; ideo infans editus Branchus vocatus est, quia mater ejus per fauces viderat uterum penetrasse. Hic cum in silvis Apollinem osculatus esset, comprehensus est ab eo: & accepta corona virgaque, vati-*

cinari cœpit, & subito nusquam comparuit. Templum ei factum est, quod Branchiadon nominatur: & Apollini Philesio pariter consecrata sunt templa, quæ ab osculo Branchi, sive certamine puerorum, Philesia nuncupantur. Stat. libr. 3. Thebaid. v. 482..

. . . . . *patrioque æqualis honori*
Branchus . . . . .

Terentianus Maurus libr. de Metris:

Hymnum Branchiadæ Phœbo cantasse, Jovique
Pastorem Branchum, cum captus amore pudico
Fatidicas docuit sortes depromere Pæan.

Commodiani MS. e libr. 1. versus, licet corruptos, apponam:

A pollinem facitis citharædum atque divinum,
P rimum de Maja natus in insula Delo,
O blata mercede postmodum structor, obsecutus
L aomedonti Regi Trojanorum muros eduxit.
L ocavitque sese, quem Deum seducti putatis:
O ssibus cujus amor Cassandræ flagravit,
S ubdole quem lusit virgo, falliturque divinus.
O fficio vervecis potuit scire bicordem.
R epudiatus enim discessit inde divinus.
T erruit hunc virgo specie, quam ille deberet.
I lla prior debuerat Deum amavisse,
L ascivieus qui Daphnem sic cœpit amare:
E t tamen insequitur, dum vult violare puellam,
G ratis amat stultus, nec potuit consequi cursu.
V el, si Deus erat, occurreret illi per auras.
S ub tectis illa prior venit, remansitque divinus.
F allit vos gens hominum, nam victu tristi fuerunt.
A dmeti quoque pavisse refertur.
L usibus impositis dum mitteret discum in altum,
S ublapsum non potuit retinere, prostravit amicum;
V ltimus ille dies fuit Hiacynthi sodalis,
S i divinus erat, mortem præscisset amici.

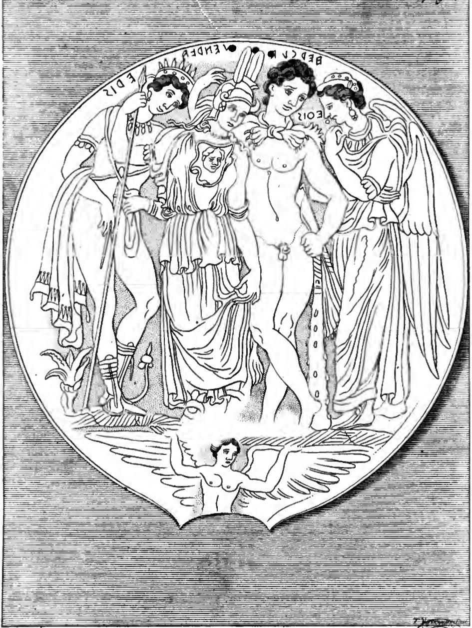
Porro qui mythologiam, reconditaque de Apolline scire vis, adi opus, Latina Græcaque eruditione refertissimum, D. Hieronymi Aleandri.

Quum

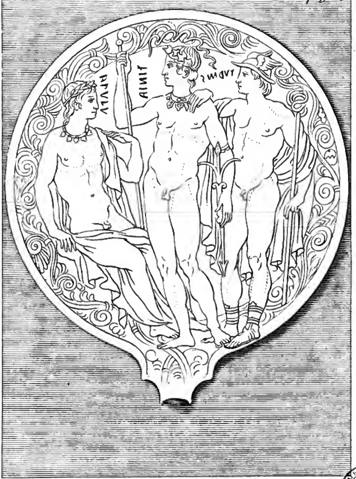
Quum Scriptor de Diis Etruſcis hoc loco diſſeruerit, hæc antiqua afferre monumenta cenſuimus, ut conſtet plures Deos, fabulaſque cum Græcis, & Romanis Etruſcos habuiſſe communes.

Bononiæ In Musæo Cospiano

Florentiæ Apud Nob: Com: della Gherardesca

Romæ apud C. V. Franciscum de Ficoronis

Tab. IV.

Tom. I. pag. 28.

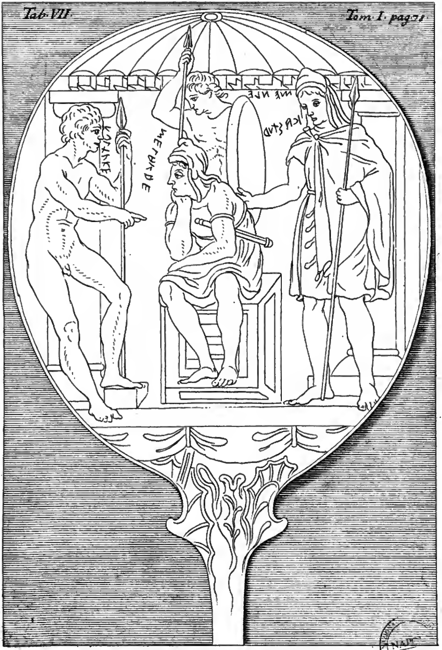
Romæ apud C.V. Franciscum de Ficoronis.

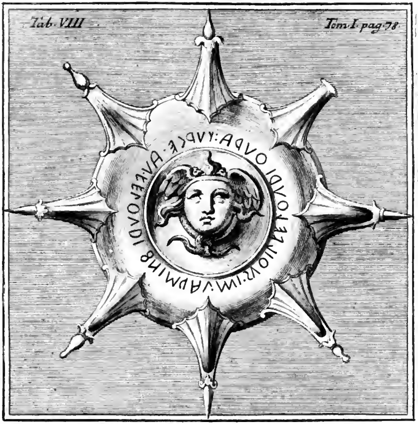
Florentiæ in Musæo S. M. D. Etruriæ

Romae apud Ill. et Rev. M. Ant. Ansidei

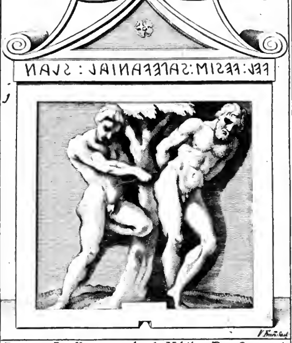
Florentiæ in Musæo S.M.D. Etruriæ

Florentiæ EX Ære In Musæo Medico

Tab. IX. *Tom. I. pag. 78*

1

Perusiae In Marmore Apud Nobiles De Constanziis

2

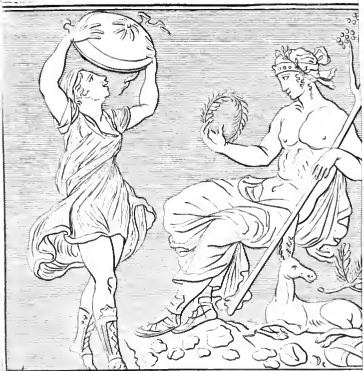

Perusiae In Marmore Apud Nobiles De Ansideis. C. M. scul.

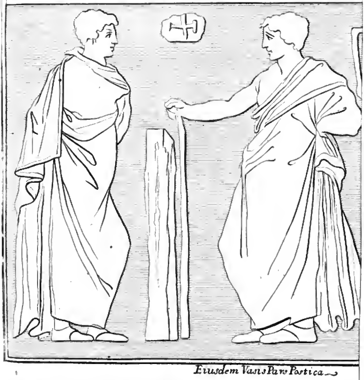
Tab. X

Vas Fictile Alt Pe I Vn. VI Florentiæ In Musæo Mediceo

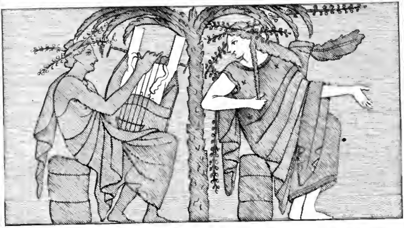
Tab. XI. — *Vasis Pars Antica Notâ Lit. E*

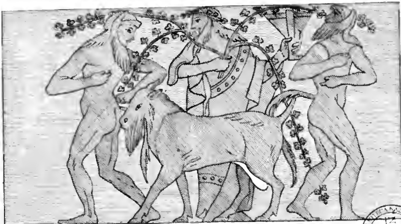

Eiusdem Vasis Pars Postica

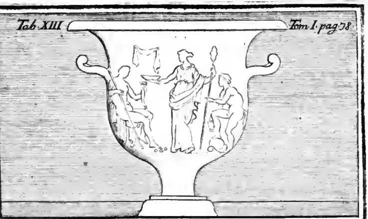
Vas Fictile Altum Ped. I. Vn. III.

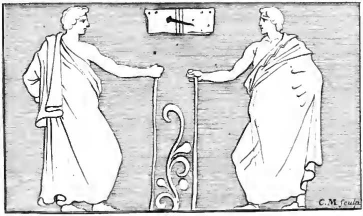
Florentiæ In Musæo Mediceo

F. A. L. Sculp.

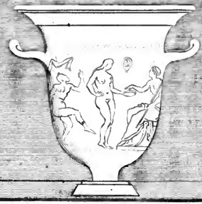
Vas Fictile Altum Ped. I Vn. III.

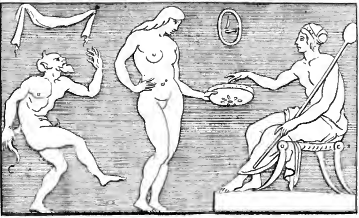

C. M. sculp.

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Vas Fictile Altum Ped. I.

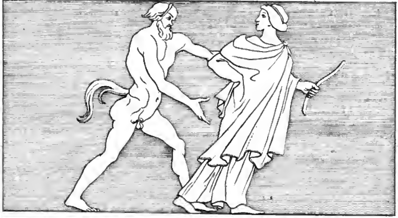

C.M. sculp.

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Vas Fictile Altum Ped. I Vn. VII.

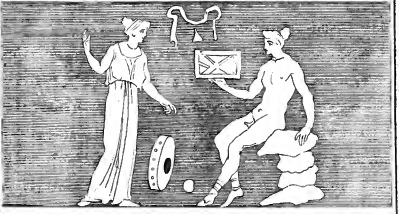

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio F. A. L. Sculp.

Vas Fictile Altum Ped. I Vn. IIII.

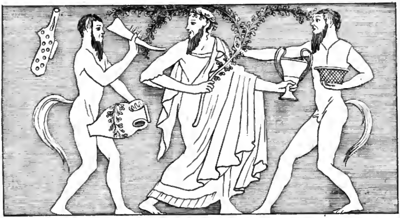

Romae Apud Emi. Card. Gualterio.

Vin. Franceschini Sculp.

Vas Fictile Altum Ped. I. Vn. III

Senis Apud C. V. Hadrianum Sani

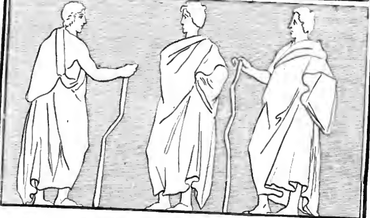
FAL. Jac.

Tab. XVIII

Tom. I. pag. 78

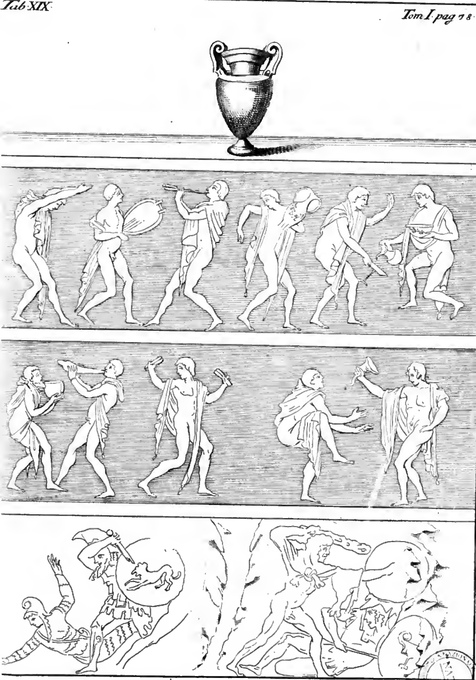

Vas Fictile Musei Ped. I. Vn. III

Senis Apud C.V. Hadrianum Sani

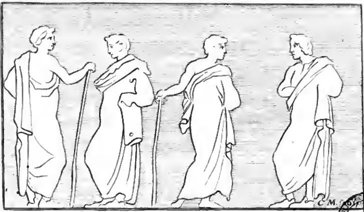

fictile Arretij in Museo Equitis Hieronymi Bacci, fragmentis coagmentatis instauratum pictura alicubi partim deleta. Alt. p. III. unc. 11. et s.

Vas Fictile Altum Ped I Vn VIII

Romæ Apud Emi. Card Gualterio.

Perusiæ In Marmore In Ædibus Angelettis C.M. Sculp.

Perusiæ In Vrna Marmorea Apud Nobiles De Meniconis C.M. Sculp.

Perusiæ In Marmore In Ædibus Angelettis C.M. Sculp.

Perusiæ In Vrna Marmorea Apud Nobiles De Meniconis. C.M. Sculp.

In Etruria oraculum Tethyos, ſeu Themidos, obſcurum & perplexum: & quando oracula ſiluerunt.

CAP. XVIII.

ANte Romam conditam fuit celeberrima religione in Etruria *Oraculum Tethyos*. Plutarch. in Romulo paulo poſt principium: Τηθύος ἐν Τυῤῥηνίᾳ χρηστήριον. *Tethyos in Etruria Oraculum:* de quo altum apud alios, quod ſciam, ſilentium, neque unquam ab ullo vetuſto Scriptore memoratum hoc oraculum valde dignum eſt admiratione, cum res Italicæ florentiſſimis ingeniis ſint omnes decantatiſſimæ. Neque oraculum habuiſſe *Tethyn* comperi apud ullum alium; quare forte non ſit alienum a vero corrigere Plutarchi locum, & pro *Tethyos* ſubſtituere *Themidos:* quam correctionem hiſtorica fides ſi non confirmat, ſaltem probabilem reddit; nam, ſexaginta ante bellum Trojanum annis, Evander cum Arcadum claſſe in vicina Etruriæ Italiæ loca appulit, cujus matrem: Ἕλληνες Θέμιν εἶναι λέγουσι, καὶ θεοφόρητον ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ τὰς Ῥωμαικὰς συγγράψαντες ἀρχιολογίας τῇ πατρίῳ γλώσσῃ Καρμένταν ὀνομάζουσιν, εἴη δ' ἂν Ἑλλάδι φωνῇ Θεσπιῳδὸς τῇ νύμφῃ τοὔνομα, τὰς μὲν γὰρ ᾠδὰς καλοῦσι Ῥωμαῖοι κάρμινα. τὴν δὲ γυναῖκα ταύτην ὁμολογοῦσι δαιμονίῳ πνεύματι κατάσχετον γινομένην, τὰ μέλλοντα συμβαίνειν τῷ πλήθει δι' ᾠδῆς προλέγειν. *Græci Themin fuiſſe dicunt, & divino afflatu inſtinctam: Romanarum Antiquitatum Scriptores, patria lingua Carmentam nominant, Græce Theſpiodos vocari poſſet, nam odas Romani appellant carmina. Hanc mulierem affirmant, dæmonis ſpiritu correptam, futura carmine multitudini prædicere ſolitam.* Verba ſunt Dionyſii Halicarnaſſei libr. 1. Ἀρχαιολογ. pag. 24. Licet itaque coniicere, Nicoſtratæ, ſeu Carmentæ Matris Evandri celebre olim in Latio nomen & oraculum in Tuſciam tranſiiſſe. Ovid. libr. 3. Faſtor. v. 557. plena manu.

Sunt quibus hæc Luna eſt, quia menſibus impleat annum
Pars Themin, Inachian pars putat eſſe bovem.

Oraculum autem Themidis ante natum Apollinem, aut ipſum Jovem Dodonæum, aut Hammonem celebratiſſimum laudant certatim auctores. Lactant. Firmian. libr. 1. Divinar. Inſtit. cap. 11. *Primum in eo, Jove, imprudentia, non Dei providentia, niſi cui Themis futura dixiſſet, ipſe neſciret.* Lucianus Samoſatenſis non uno loco. Feſt. Pomp. libr. 18. in voce *Themis*. Ammian. Marcellin. libr. 21. in principio. *Vaticana verba, quibus numen præeſſe creditur Themidis.* Hercules Ciofanius Sulmonenſis ad libr. 9. Metamorphoſeos Ovidianæ pag. 185.

Mar-

Martian. Felix Capella libr. 2. *Alii quoque hujus generis homines in divinandi usum, & præscientiam procreati, ut Carmentis in Arcadia, ab effuso per vaticinia carmine memorata*. Locus mendosus facile corrigi potest, si legatur, *ut Carmentis ex Arcadia*. Neque enim nobilis illa vaticinandi peritia in Arcadia, sed in Italia. Vet. Scholiast. Juvenalis ad Sat. 1. v. 82. *A Themide, quæ ante Apollinem responsa dabat*. Theophantus Scotus MS. ad eundem locum: *Themis Justitiæ Dea mortalibus oracula olim dabat, ipsumque Jovem instituit, ut legimus apud Sedulium Episcopum*. Opus hoc laudatum Sedulii non extat hodie. Scholiast. Pindari, Isacius Tzetzes pluribus locis. Poëtæ. Sidon. Apollinar. Carm. 9. v. 264.

Si Lyciæ sapiunt sortes, si nostra volatu
Fata loquuntur aves, doctis balatibus Ammon
Si sanctum sub syrte gemit, si denique verum
Phœbe, Themis, Dodona canis.

Et Carm. 9. v. 186.

Responsa aut Themidis priora Delphis.

P. Ovid. libr. 1. Metamorph. fab. 7.

Dic, Themi, qua generis damnum reparabile nostri
Arte sit: & mersis fer opem mitissima rebus.
Mota Dea est, sortemque dedit.

M. Lucan. libr. 5. Pharsal. v. 82.

. . . *cum regna Themis, tripodasque teneret*.

Dixi abunde ad illud Cl. Claudiani libr. 1. de Raptu:

Sic cecinit longæva Themis.

Sed ubi loci in Etruria oraculum istud? Forte in luco aliquo, ut libr. 4. M. Varro in Mysteriis: *Primum horrida silent oracula prisca, crepera in nemoribus:* & infra hoc Opere: aut certe *Cære*. Sidon. Apollinar. loco ultimum laudato:

An sortes Lyciasque Ceritumque

Per sortes enim oraculum significari, vel ignari sciunt. Terentian. Maurus libr. de Metris:

Fatidicas docuit sortes deponere Pæan.

Q. Ennius in Annalib.

Ut se edoceret, obsecrans Apollinem,
Quo se vertant tantæ sortes.

Et quamquam Servius Honoratus *sortes abusive pro oraculis* interpretetur ad illud Virgilii libr. 7. Æneid.

Non patrio ex adito sortes:

Tamen constanter apud melioris notæ auctores idem sunt oracula & sortes. Helen. Acron ad illud Horatii in Arte:

. . . . . *dictæ per carmina sortes*

M. Cicero libr. 1. de Divinat. paulo post principium. Sueton. Tiberio cap. 14. L. Apul. libr. 5. Milesiar. *Cui scopulo sors addixit, sistite;* idest

ideft oraculum Apollinis Milesii. C. Jul. Hygin. Fab. cap. 69. *Adrastus memor fortium suarum*. Ammian. Marcellin. libr. 14. in fine: *Urnam fortium temperat*. Pindari Scholiast. ad od. 4. Pythior. notavit Joann. Hartungus 3. Decuria ex optimis auctoribus cap. 8. num. 4.

Oracula hæc ambiguo sensu, nec ante eventum intelligendo dabantur. Scholiastes Æschyli in Prometheo vincto. Martian. Mineus Capella libr. 1. Philolog. *In fanis, quibus vaticinia obliquis fundebantur ambagibus*. Hinc Apollo Λοξίας, *ab obliquis & incurvis oraculis*, ut Phornutus docet, & ejus interpres Jodocus Velareus. D. Synæsius libr. de Somniis. Scholiast. Sophoclis. Chrysippus apud M. Tullium libr. 2. de Divinat. *Oracula obscura & flexiloqua*. Poëtæ. Stat. Papin. libr. 1. Thebaid. v. 509.

Salve, prisca fides tripodum, obscurique recessus.

Et libr. 3. Thebaid. v. 614:

Expectare queam, dum pallida virgo tremendas
Nuntiet ambages.

M. Lucan. libr. 1. v. 639. Pharsaliæ:

. . . . . Flexu sic omina Tuscus
Involvens, multaque tegens ambage canebat.

Et libr. 5. v. 225.

Terreat ambiguis frustratum sortibus . . . . .

Et libr. 6. v. 772.

. . . . . . tripodes vocesque Deorum
Sors obscura tenet.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

Jamdudum longa Minyas ambage, ducemque
Terrificat.

Et libr. 4. ejusdem operis:

. . . dedit tacitis iterum responsa tenebris.

Sil. Italic. libr. 9. Punicor.

Jamque alter tibi, nec perplexo carmine, coram
Fata cano vates.

L. Seneca in Oëdipo Act. 2. sc. 1.

Responsa dubia sorte perplexa latent.

Sequitur deinde subinde:

Ambage nexa Delphico mos est Deo,
Arcana tegere.

Claudian. libr. 2. in Ruffin.

Has canit ambages, occulto fallitur ille
Omine.

Et libro de Bello Getico:

O semper tacita sortes ambage malignæ,
Eventuque potens, & noxia vatibus ipsis
Veri sacra fides!

In Italia itaque *Themidis* Etruscum oraculum vetustissimum fuit: apud Chaldæos *Zoroastris*, in quæ scholia extant Plethonis & Pselli: aliorum vero, ut *Jovis Dodonæi*, Apollinis *Ismenii*, Apollinis *Clarii*, Apollinis *Milesii*, Apollinis *Pythii*, Apollinis *Sarpedonii* Seleuciæ: *Mercurii*, *Hecates*, *Serapidis*, *Æsculapii*, *Trophonii* Lebadiæ: *Amphilyti*, *Acarnanis*, *Bacidis*, *Diopithis*, *Xenocleæ*, *Phennidis*, *Phemonoës*, *Peliadum*, & *Sibyllarum* in unum corpus congessit nuper Joannes Opsopæus, quæ vide.

Jam de oraculorum defectu pauca addam, non ignarus a magno purpurato Principe Illustrissimo Cæsare Baronio Cardinale libr. 1. Annal. Ecclesiast. præoccupatum. Id quando contigerit, non satis video constare: nec Plutarchus eleganti opere, ea super re edito, explicuit, contentus inanes quasdam & aniles rationes investigasse. *Terram nimis effœtam*: quod & ante illum Cicero libr. 2. de Legibus prodiderat: & *maligniores esse homines, quam ut Deorum colloquia responsaque mereantur*, id sensit Edesius apud Eunapium Sardianum. Denique ei videtur, *adeo sapientum sua secula feracia, ut nihil Deorum consilio sit opus*. In quo ridicula est Philosophi opera, dum a naturæ principiis causam scrutatur, quæ a solo naturæ Auctore foret desumenda. Neque vero inter Christianos scriptores de abolitis cessantibusve oraculis satis convenit; nam quibusdam placet, quinquaginta annis ante natum humani generis assertorem obmutuisse conficta illa dæmonum & portentosa responsa. Paul. Oros. libr. 6. cap. 15. *Appius Claudius Censorinus, qui jussu Pompeii Græciam tuebatur, jam abolitam Pythici oraculi fidem voluit experiri; quippe ab eo adacta vates descendere in specum, respondisse fertur de bello consulenti: nihil ad te hoc, Romane, bellum pertinet, Eubææ Cœla obtinebis*. Subdit deinde idem auctor, paucis interjectis: *Cur ergo longe ante imperium Cæsaris, nativitatemque Christi, sicut ipsorum auctores attestantur, abolita fuerat Pythici oraculi fides? Abolita autem ideo, quia contemta. Porro autem quare contemta, nisi quia vel falsa, vel vana, vel dubia? Unde prudenter Poëta præmonuit:* (Virgil. 6. Æneid.)

Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.

Siluisse Pompejano hoc bello oraculum, Ethnici etiam auctores volunt; nam Sextus Magni filius, Erichtho magam anxie, non vero oracula consuluit. Historicos mitto facio: unicus M. Lucanus sufficiet libr. 6. Pharsaliæ, v. 423.

Qui stimulante metu fati prænoscere cursus
Impatiensque moræ, venturisque omnibus æger,
Non tripodas Deli, non Pythia consulit antra,
Nec quæsisse libet, primis quid frugibus altrix
Ore Jovis Dodona sonet: quis noscere fibra
Fata queat, quis prodat aves, quis fulgura cœli
Servet, & Assyria scrutetur sidera cura,

Aut

Aut si quid tacitum, sed fas, erat.

Atque hæc quidem prima est sententia. Aliis probabilius videtur, non nisi nato Assertore nostro & oracula toto orbe terrarum siluisse, & superstitiosa omnia: Ægypto Deorum statuas corruisse, ut ex Sozomeno libr. 5. Histor. Ecclesiast. cap. 20. colligit Simon Majolus Dier. Canicular. Dialog. 21. quod placuisse video Aurelio Prudentio in Apotheosi:

Spiritus ille Dei, Deus & se corpore matris
Induit, atque hominem de virginitate creavit.
Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra,
Non tripodas cortina regit, non spumat anhelus
Fata Sibyllinis fanaticus edita libris:
Perdidit insanos mendax Dodona vapores:
Mortua jam mutæ lugent oracula Cumæ:
Nec responsa refert Libycis in syrtibus Ammon.

Menda est in tertio versiculo, quam sic elue, & lege: *Non tripodas Cortina tegit;* nam cortinæ illæ ad submovendos plebis, aut etiam consulentium oculos tripodem circumdabant, & ab adytis templum discernebant.

Nec Christiani modo, sacrique scriptores prostratam illudentium dæmonum impietatem, superstitiososque idolorum cultus memoriæ commiserunt in universum sublatos, nascente Jesu Christo; sed & Gentiles ipsi gravi indignatione & querela persequuntur: inter quos Strabo Amasianus primas tenet, qui temporibus Tiberii Augusti vixit; is quippe nulla ab oraculis suo ævo responsa reddita, libr. 17. testatum reliquit: & duo acerrimi Christiani nominis hostes idem asseruere, Q. Symmac. Præfectus Urbis, & Q. Optatianus Porphyrius: ille quidem libr. 4. Epist. 33. *Quid si pergat longum tacere? non vides oracula, olim locuta, desisse, nec ullas in antro Cumano literas legi, nec Dodonam loqui frondibus, nec de spiraculis Delphicis ullum carmen audiri?* Alter vero ita canit apud Eusebium libr. 5. Præparat. Evangel. cap. 8. interprete Georgio Trapezuntio:

Ablata est Pythii vox haud revocabilis ulli;
Temporibus longis etenim jam cessat Apollo,
Clavibus occlusus silet; ergo rite peractis
Discedas patria, & redeas ad limina sacris.

Aliis ejusdem impietatis asseclis Paganis id non fuit obscurum. De Neronis ævo Lucanus libr. 5. Pharsal.

. . . . . multosque obducta per annos
Delphica fatidici reserat penetralia Phœbi.

Sub Domitiano, & Nerva, Trajanoque, ut plerique probabili ducti ratione credunt: D. Juvenalis Sat. 6. v. 552.

. . . . . . credunt a fonte relatum
Ammonis, quoniam Delphis oracula cessant.

Et eodem seculo Papinius Statius libr. 8. Thebaidos, v. 200.

An tibi felices lucos miseratus Averni
Rector, & Elysias dedit inservare volucres?
Quidquid es, aeternus Phoebo dolor, & nova clades
Semper eris, mutisque diu plorabere Delphis
Hic Tenedon, Cyrrhamque dies, partuque ligatam
Delon, & intonsi solvet penetralia Branchi.
Nec Clarias hac luce fores Didymaaque quisquam
Limina, nec Lyciam supplex consultor adibit,
Quin & corniger vatis nemus, atque Molossi
Quercus aubela Jovis, Trojanaque Thymbra tacebit.

Imperante Honorio Aug. Cl. Claudianus libr. 2. de Raptu:

Delphica quin etiam fratris delubra tacebunt.

Et de 4. Honorii consulatu; vere oraculorum arguit defectum: adulatorie deinde ea in gratiam Imperatoris denuo locuta innuit:

Quis vatum discursus erat? tibi corniger Ammon,
Et dudum taciti rupere silentia Delphi.

Adulatori inquam, & falso ille; nam ubi semel siluerunt oracula, nihil unquam consulentibus postea responderunt, ut fusissime ab eodem Eusebio Caesarienti probatum invenies. Quo magis mirum videri debet, a Nicephoro Callisto in literas relatum fuisse, Juliano Aug. Apostatae oraculum redditum: cujus verba, civitate Latina donata a Joanne Lango, adponam ex libr. 10. Histor. Ecclesiast. cap. 29. *Exercitum adversus Persas ducturus, Delphos & Dodonem, qui vates ibi consulerent, misit: & illi non solum bellum, sed etiam victoriam denuntiaverunt; tantum vero a veritate ipsa aberrarunt, quantum postea rerum exitus ostendit. Porro ex responsis ejus unum ad mendacium redarguendam apponam:*

Nunc Di Deaque omnes consurgite, sumite bellum,
Atque fero certum de flumine ferte trophaeum:
Dux ego vester ero, Mars saevus belligerator.

Sunt & alia duo eidem reddita, ut creditur, oracula, quorum istud unum:

Terrigenum quondam genus sustulit prudens Jupiter,
Inimicissimum beatis, caelestes domos incolentibus:
Romanorum Rex Julianus, Deo similis,
Pugnando, Persarum urbes, & muria longa
Bellicosorum vastavit igne, duroque ferro:
Fortiter domuit urbes, & gentes multas:
Quin & Occidentalium virorum, Alamanicum solum
Pugnis crebris rapiens, vastavit agros.

Plura de modo oracula consulendi, deque celebribus totius mundi oraculis dixi in Mantissa de fabulosis gentium Diis.

Etru-

Etruscorum leges primæ, atque politicus status, cum in Italia celebrari primum cœperunt.

CAP. XIX.

UNicum hoc dolendum est, alto silentio involutum, quibus legibus prisci illi & primi Etruriæ incolæ, seu indigenæ, sive advenæ, vixerint; nam qui tam religiose Deos colebant, qui tam fortiter bella gerebant, colonias deducebant, populos subjugabant, bonis legibus indubie usi, quas scripto commisit Aristoteles, ut relatum ab Athenæo libr. 1. Dipnos. pag. 23. sed ille quoque temporis diuturni injuria perierunt. Ἀριστοτέλης ἐν Τυῤῥηνῶν νομίμοις, ἐν δὲ Τυῤῥηνοὶ δειπνοῦσι μετὰ τῶν γυναικῶν, ἀνακείμενοι ὑπὸ τῷ αὐτῷ ἱματίῳ. *Aristoteles in Etruscorum institutis: Etrusci cœnant cum mulieribus, sub iisdem aulæis accumbentes*. Sola hæc & unica lex a me erui potuit, quæ convivandi consuetudinem indicat, quam Romani mutuati sunt. Vide infra hoc libr. cap. 24. Siquidem in cœnis uxores habebant gremiis suis impositas. M. Cicero Orat. 2. Catilinaria: *In convivio accubantes, complexi mulieres impudicas*. L. Apul. libr. 6. Milesiar. *Accumbebat summum thorum maritus, Psychen gremio suo complexus*. P. Scipio Africanus insectans mollitiem Sulpitii Galli, ut est apud A. Gellium libr. 7. cap. 12. *Qui in convivio adolescentulus cum amatore, cum chiridota tunica inferior accubuerat*. Apul. libr. 1. Milesiar. Cœnare incipientem invenio. *Assidebat pedes uxor & mensa vacua posita*. Male Philippus Beroaldus legit: *Assidebat penes uxor;* nam in maritorum gremiis uxores accubabant, ut dixi. Suet. Calig. cap. 25. & expressius cap. 24. P. Ovid. libr. 1. Amor. eleg. 4. libr. 2. Amor. eleg. 18. libr. 3. Amor. eleg. 2. & Epist. Paridis ad Helenam:

Pœnitet hospitii, cum me spectante, lacertos
Imponit collo rusticus ille tuo.
Rumpor, & invideo: quid nunc tamen omnia narrem?
Membra superjecta cum tua veste fovet.

D. Juvenal. Sat. 2. v. 119.

Signatæ tabulæ, dictum feliciter, ingens
Cœna sedet: gremio jacuit nova nupta mariti.

Etrusca lingua, diversa a Latina Græcaque: literæ Etruscæ, & inscriptiones nonnullæ, quæ non possunt intelligi: vocabula ex ea varia, quo fonte: ipsa Romana lingua sæpe mutata.

CAP. XX.

SUperest de lingua discutiendum, qua usi Etrusci illi antiqui: atque eam quidem nec Latinam, nec Græcam esse, nec Volscam liquet ex iis, quæ proxime adferentur. Existimant docti *Arameam* fuisse origine: & nuper, cum Romæ eruditissimus Jacobus Bonaventura Scotus, Minimorum Ordini adscriptus Theologus, Hepburnus, ortu quidem gentis nobilis, sed virtute nobilior, septuaginta duo Alphabeta Orientalium linguarum edidisset, Etruscum inter illa recensuit. Ego sane suspicabar, Græcæ fuisse originis, quod Tyrrhenos & Pelasgos eandem gentem esse animadvertissem, & Lemnum Athenasque inhabitasse, ut ex Thucydide relatum est ab Halicarnasseo libr. 1. Antiquitat. Accedit, quod Tyrrheni appellantur Pelasgi. Sophocles in Inacho:

Ἴναχε πατὲρ καὶ κρηνῶν πατρὸς ὠκεανῦ
Μέγα πρεσβεύων Ἄργυς τε γύαις
Ἥρας τε πάγοις, καὶ Τυῤῥηνοῖσι Πελασγοῖς.
Inache pater, fili fontium patris Oceani,
Qui maximos honores habes in Argivis agris,
Junonisque collibus & Tyrrhenis Pelasgis.

Hoc ego argumento inducebar, ut crederem, cum Asiaticis hominibus linguam etiam in Italiam migrasse; sed Xanthus Lydius historicus Antiquitatis, si quis alius, peritus, negat ex Lydia unquam in Italiam coloniam deductam: ideoque nec linguam illatam. Omnem dubitationem tollit Dionysius Halicarnasseus libr. 1. Histor. Rom. pag. 23. Κοινὸν δὲ ἀμφω μετειληφέναι γένος ὐ πέιθομαι, πολλοῖς τε ἄλλοις, καὶ μάλιςα ταῖς φωναῖς ἀυτῶν διηλλαγμέναις, καὶ ὐδεμίαν ὁμοιότητα σωζύσαις τεκμαιρόμενος. *Commune ambarum fuisse genus non credo, cum aliis multis argumentis inductus, tum linguarum diversitate, & quod nulla similitudinis apud eas vestigia supersint.* Ex his patet, Etruscam linguam aliam esse a Græca, sive Pelasgica; nunc vero aliam esse a Latina docemur ex ejusdem pulcherrima narratione de Mutio Scævola libr. 5. pag. 298. Διαβαίνει τὸν ποταμὸν, καὶ παραγενηθὲις ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν Τυῤῥηνῶν ἐισέρχεται, παρακρυσάμενος τὺς φυλάττοντας τὰς πύλας, ὡς τῶν ὁμοεθνῶν τις, ὅπλων τε ὐθὲν

φανερὸν

φανερὸν ἔχων, καὶ γλώττῃ Τυῤῥηνικῇ διαλεγόμενος, ἣν ἐξέμαθεν ἔτι παῖς ὤν, ὑπὸ τροφοῦ Τυῤῥηνίδος τὸ γένος ἐκδιδαχθείς. Fridericus Sylburgius Veterensis vertit: *Ille transmisso fluvio, ubi ad castra Etruscorum pervenit, ingreditur, simulata Tusci specie, deceptis portarum custodibus: quod eo fuit facilius, quod nec ullum telum gestabat propalam, & lingua utebatur Tuscanica, quam puer a nutrice Etrusca didicerat*. Hæc verba: *quod eo fuit facilius*, in contextu Græco non sunt: & frustra, sensu non exigente, videntur addita. Illa vero: ὅπλων τε οὐθὲν φανερὸν ἔχων, versio Lapi agnoscit genuina, sicque reddit: *armorum nihil manifestum habens*. Aliis vero placet non genitivus pluralis, sed τὸν ὅπλον οὐκ ἔχων, *telum non habens*; sed parum interest, dummodo constet, alio opus ei fuisse idiomate, quam Romano: quod locus elegantissimus probat, dum ait, eum Etruscum sermonem, veluti peregrinum, a nutrice didicisse. Adstipulatur Plutarchus in Publicola: Ἐπιβαλεύων δὲ τὸν Πορσήναν ἀνελεῖν, παρεισῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον Τυῤῥηνίδα φορῶν ἐσθῆτα, καὶ φωνῇ χρώμενος ὁμοίᾳ. *Cum constituisset Porsenam incautum opprimere, veste indutus Tusca, & simili lingua utens, in castra penetravit*. Eadem verbatim Joan. Zonaras Tom. 2. Annal. pag. 19. Idem ex Polyæno clarum est libr. 8. Stratagem. ita enim Justus Vultejus vertit: *Tyrrheni cum Romanis bellum gerebant: Tyrrhenorum Rex erat Porsennas, Romanorum imperator Publicola tertium Consul, Mutius civis Romanus in re militari præstantissimus, interficiendi Porsennæ causa*, εἰς τὸ Τυῤῥηνικὸν στρατόπεδον ἦλθεν, ἐσθῆτα ἔχων Τυῤῥηνίδα, καὶ τῇ φωνῇ Τυῤῥηνίζων: *in Etrusca castra venit, habitum habens Etruscum, & Etruscum sermonem exprimens*. *Tyrrhenos* male pro *Etruscis* transtulit; siquidem historici Tuscos eos aut Etruscos appellant; poëtæ vero Lydos aut Tyrrhenos. Hanc itaque linguam, præter auctores laudatos, aliam a Romana Latinaque probant vetustissimæ inscriptiones, cum literis Tuscis, tum etiam characteribus Romanis, quæ extant Eugubii in Umbria. (1)

Ita autem se lingua habet, ut ne syllaba quidem intelligi possit. Jam vero de literis aliquid observandum, quas diversas a Latinis Græcisque & inscriptiones testantur, & Perusinæ quædam tabulæ fidem faciunt, & ibidem urnæ iisdem notatæ: similesque characteres in veteri palatio Florentiæ visuntur, ad scalam quandam, in dextro pede statuæ Chymeræ (2) cujusdam, quam Arretio eo translatam didici. Literarum istarum meminere Livius & Plinius, ut alii jam præoccuparunt. Plinius quidem libr. 16. cap. 44. *Vetustior autem Urbe in Vaticano ilex, in qua titulus literis æreis Etruscis, religione arborem jam tum dignam fuisse significat*. Et Isidor. libr. 15. cap. 2. *Capitolium Romæ vocatum, eo quod fuerit Romanæ urbis caput summum, alii ajunt, cum Tarquinius Priscus* (*Superbum*, ait Livius, Florus, & alii, ut verear, ne erra-

(1) In fine hujus capitis adferuntur Tabulæ omnes Eugubinæ.
(2) Vide in fine hujus capitis post Tabulas Eugubinas Chimeræ effigiem cum aliis quibusdam Etruscis monumentis.

erraverit Isidorus) *Capitolii fundamenta Romæ aperiret, in loco fundamenti caput hominis* (Tolonem eum vocat Arnobius libr. 6.) *literis Tuscis notatum invenit, & proinde Capitolium appellavit* Verum ut hæc clariora sint, vocabula quædam prisca adscribam, quæ ab Etruscis petita, Romani in usum suum converterunt.

Æsar Deus. Sueton. in Augusto cap. 97. & Dio Coccejan. libr. 56. Histor. Rom. pag. 675. totidem pæne, quot Suetonius, verbis rem narrat, & ex eo Joannes Xiphilinus verbarim in Augusto pag. 97. Guilelmi Blanci hæc interpretatio est: *Fulmen, quod cecidit in statuam ejus, positam in Capitolio, primam literam e nomine Cæsaris delevit: ex quo aruspices responderunt, eum centesimo post die participem fore alicujus divinitatis.* Ὅθεν οἱ μάντεις τῇ μετὰ τοῦτο (1) αὐτὸν ἡμέρᾳ θείας τινὸς μοίρας μεταλήψεσθαι ἔφασαν, τεκμαιρόμενοι, ὅτι τό τε στοιχεῖον ἐκεῖνο τὸν τῶν ἑκατὸν ἀριθμὸν παρὰ τοῖς Λατίνοις, καὶ τὸ λοιπὸν πᾶν ὄνομα θεὸν παρὰ τοῖς Τυρσηνοῖς νοεῖ. *Idque conjiciebant, ex eo quod prima litera ejus nominis* (scilicet Cæsar) *centum apud Latinos, reliqua pars Etrusco sermone Deum significabat.*

Arimi, Simiæ. Janus Parrhasius in libr. 3. Claudiani de Raptu pag. 43.

Arse vorse, Averte ignem. Verrius Flaccus apud Festum Pompejum libr. 1.

Capra. Hesychius Illustrius Grammaticus.

Κύπρα. Juno. Strabo libr. 5.

Capys, Falco. Serv. ad v. 145. libr. 10. Æneidos.

Capuæ, cui curvi sunt pedum pollices. Idem ibidem loci.

Itis, Jovis fiducia. Aurel. Macrob. libr. 1. cap. 15. Saturnalium.

Idulis, ovis. Ibidem loci.

Iduare, dividere. Ibid.

Balteus, cingulum. M. Varro libr. 18. Rer. Humanar. apud Sosipatrum Charisium.

Nepos, projector, abliguritor. Fest. libr. 14.

Falantum, sive *Falandum*, cœlum. Fest. libr. 6.

Helvacea, genus Lydii ornamenri. Fest. libr. 8.

Hister, ludio. Livius 1. Decad. libr. 7.

Lanista, carnifex. Isidor. gloss At licet ille primam ejus verbi significationem velit servo publico convenisse; tamen gladiatorum magistri sic dicti, sive qui gladiatorum familiam alerent. Ita accipiendi auctores: Sueton. Julio cap. 10. cap. 26. in Augusto cap. 42. in Caligula cap. 26. in Domitiano cap. 10. M. Cicero Orat. pro Sylla. Spartian. in Hadriano: *Puerum aut ancillam lenoni aut lanistæ vendi vetuit.* Jul. Capitolin. Antonino Philos. *Nullus lanista scænicus, nullus arenarius.* Consentiunt veteres glossæ Philoxeni. *Lanista*. Λουδοτρόφος, μονομαχοτρόφος,

(1) Post τοῦτο desideratur vel numeralis nota ρ', vel numerale nomen ἑκατοστῇ, uti etiam in Dione, qui iisdem verbis hæc eadem narrat, ut notat quoque Sylburgius ad hunc locum.

φις, ἐπιςάτης μονομάχων. Ammian. Marcell. libr. 19. ad finem: *Qui peritus artium cruentarum, ut lanista ex commerciis libitinæ, vel ludii, ex eculeo quæstum captabat*. L. Seneca libr. 10. Controv. 4. *Crudelem rem facit & lanista, nec damnatur reipublicæ læsæ*. Vide eundem libr. 6. de Benef. cap. 12. fine. T. Livius 3. Decad. libr. 8. *Scipio Carthaginem ad vota solvenda diis, munusque gladiatorium, quod mortis causa patris patruique paraverat, edendum rediit. Gladiatorum spectaculum fuit, non ex eo genere hominum, quos ex lanistis comparare mos est*. Valentinianus & Valens L. 11. C. Thedos. de pœnis: *Neminem de numinis nostri sacrario prodeuntem arena suscipiat, lanista doceat, sæva meditatio & pugnatrix exerceat*. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmach.

. . . . sedet illa verendis
Vittarum innexis faleris, fruiturque lanistis.

M. Martial. libr. 6. Epigr. 82. Et libr. 11. Epigr. 67. Juvenal. Sat. 3. v. 158. Et Sat. 11. v. 9.

Scripturus leges, & regia verba lanistæ.

In tot auctoribus nullus est, qui non lanistam pro patre familias gladiatorum usurpet, ut mirum sit nativam verbi significationem obsolevisse. Sed ad dictiones Etruscas demum redeo.

Læna, vestis. Fest. libr. 10. Varias autem de hac veste, seu toga duplice opiniones invenies apud Servium in illud libr. 4. Æneid. v. 264.

. . . . Tyrioque ardebat murice læna.

Lucumo, seu *Lucumus*. Rex. Vide supra, ubi fuse de regum variis nominibus actum.

Luceres. nomen tribus. Vide infra, *Taties*.

Mantissa. additamentum, quod ponderi adiicitur, sed deterius, & quod sine ullo usu est. Fest. libr. 11. C. Lucilius in Satyris.

. . . . mantissa obsonia vincit.

Croton. Urbs Tyrrhenia. Dionys. Halic. libr. 1. Hist. Rom. pag. 22.

Mantus. Dis pater. Servius ad libr. 10. Æneid. v. 198. pag. 585. ubi de Mantuæ origine.

Mastarna. Mons Cœlius. Vetus Inscriptio, quæ Lugduni reperta, cujus fragmentum vide infra libr. 2. cap. 47.

Nativari. factiones esse. Fest. libr. 12.

Neptunus. Deus maris. Scalig. ad M. Varronem.

Rhamnes. nomen tribus. Vide paulo infra.

Subulo. tibicen. M. Varro libr. 6. de Ling. Lat. Fest. libr. 17. Verbum illud reddendum C. Plinio Juniori libr. 2. Epist. 17. *Adhæret dormitorium membrum, transitu interjacente, qui suspensus & tabulatus conceptum vaporem salubri temperamento huc illucque digerit & ministrat*. Doctius alii Codices, quod & Maria Catanæus vidit; *qui suspensus & sublatus subulonibus conceptum vaporem*; notissimum enim est tibicinibus solere fulciri ædificia.

Taties. nomen tribus. Volumnius vetus Poëta apud M. Varronem libr. 4. de Ling. Lat. Erant certe initio crescentis Reipublicæ tres tantum tribus, Tatiensis, Rhamnensis, Lucerensis; licet nonnihil Festus diversum tradat libr. 17. in voce *sex Vestæ*. *Civitas Romana in sex est distributa partes, in primos, secundosque, Titienses, Rhamnes, Luceres*. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Hinc Titiens, Rhamnesque viri, Lucaresque coloni.

R. Ovid. libr. 3. Fastor. v. 129.

Quin etiam partes totidem Tatiensibus ille,

Quosque vocant Rhamnes, Luceribusque dedit.

Tyrses. turres. Halicarnass. libr. 1. pag. 21.

Tiberis. fluvius. Varro libr. 4. de Ling. Lat. pag. 9.

Vadimon. Janus Vertumnus. Myrsilus, Fabius Pictor, Cato in Originibus, auctores futiles, & suppositi, apud Mariam Catanæum in C. Plinii libr. 8. Epist. 20.

Vidua. a viro valde divisa. Macrob. libr. 1. cap. 15. Saturn.

Vola. oppidum, aut arx; unde Volaterræ, Volcæ, Volumnius, Volumnia, aliaque ejus generis, ut hoc opere dictum, & notat Raphaël Volaterranus, diligens patriæ suæ illustrator, libr. 5. pag. 135. Commentar.

Volcanus. Deus. Jos. Scal. ad Varronem. Atque hæc quidem nomina, uti a plerisque, quos laudavi, doctis, Tusca habentur; ita de iis, quæ sequuntur, valde est ambiguum: nisi forte dicamus ab Etruscis aruspicinam profectam, ideoque videri nomina ad eam spectantia, inde etiam petita; quare, quia literatis viris visum ea Tusco fonte derivata, apponam.

Apexabo. Arnob. libr. 7. farcimen, in quo quiddam eminet. Varro libr. 4. Ling. Lat.

Isicia. Arnob. libr. 7. farcimen ex pisce quadam. Isidor. libr. 20. cap. 2. Paxamus vetus scriptor laudatus ab Athenæo libr. 9. Dipnosophist. pag. 376.

Longano. Arnob. libr. 7. Varro libr. 4. Ling. Lat. farcimen longius, quam duo hila. Desiderius Heraldus in Adversariis.

Nænia. Arnob. libr. 7. Fest. libr. 12. est etiam farcimen. M. Plautus.

Confossiorem faciam soricina nænia.

Offa penita. Arnob. libr. 7. farcimen ex carne porcina. Fest. libr. 14.

Polimina. testiculi porcini, qui & *polimenta* apud Festum libr. 14. Plaut. in Milite glorioso.

Palasca, seu *plasea*. Arnob. libr. 7. farcimen quoddam.

Africia. Arnob. libr. 7. farcimen ex sanguine hircino.

Gratilla. Arnob. libr. 7. pars hostiæ.

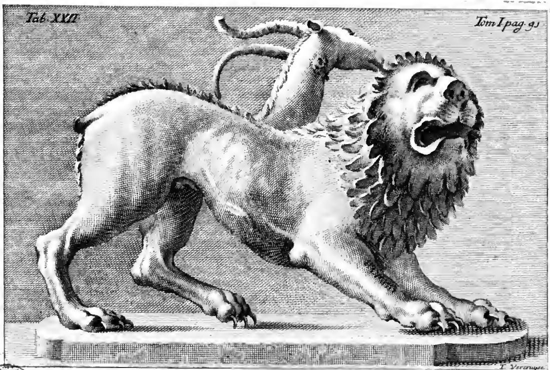
Cratumeum. Arnob. libr. 7. pars extorum in hostia.

Fendicæ. Arnob. libr. 7. pulpamenti quoddam genus.

Me-

Tab. XXII

Tom. I pag. 91

Ex Aere Alta Ped. Rom. II Vnc. VIII Longa Ped. IIII Florentiae In Musaeo Mediceo

Literae Incisae In Tibia

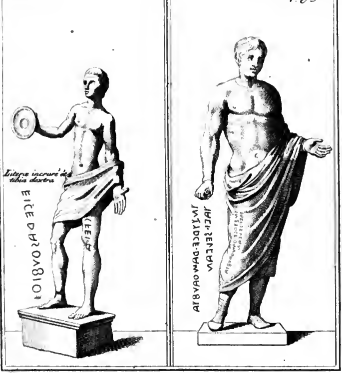
Reperta Arretii An. 1554. dum aedificaretur Arx, et fossae excauarentur

Vasari Vit. Tom. I pag. 170.

Tab XXIII Tom.I pag.91

Ex Aere In Musaeo Mediceo Alt. Vn. V.

Signum æreum Florentiæ in Muséo Nobb. de Bonarrotiʃ

Signum æreum Romæ in Muʃeo Carpin Repertum in ditione Carpineæ

Tom. I. pag. 91.

TABULÆ
EUGUBINÆ.

Quum Dempsterus in hoc Capite de Tabulis Eugubinis mentionem fecerit, operæ pretium erit, ut eruditorum curiositati satisfiat, eas omnes in medium afferre, archetypo similes, diligenterque emendatas. Unam tantum Bernardinus Baldius, binas vero Gruterus, quarum alteram Etruscis, alteram Latinis characteribus exaratas, edendas curarunt; sed quantum a veris differant, facile dignoscere poterunt qui nostras inspexerint; hæ namque respondent in omnibus (præterquam in characterum magnitudine) formis quibusdam, super iisdem Tabulis impressis, quas ad nos jamdiu transmisit Illustrissimus ac Reverendissimus Dom. Sebastianus Pompilius Bonaventuri, Montis Physconis Episcopus: novissime autem Illustrissimus & Reverendissimus. Fabius Mancinforte, Archiepiscopus Neopolitanus, qui ambo Eugubinam Ecclesiam jam gubernarunt.

JACOBI TAURELLI
F A N E N S I S.

De Tabulis, Iguvii, sive Eugubii in Theatro repertis.

HÆc quicumque venis veterum ad monumenta virorum,
Quæ septem in Tabulis ære notata vides;
Suspensum ignotus ne quem fortasse character
Neve peregrinus sermo diu teneat;
Etruscas dic esse notas, & Lydia verba,
Ante quibus usa est Tuscia Romulidas.
Scilicet antiquis cum fortis Etruria seclis
Crevisset, tenuit jura utriusque maris.
Fluctibus Adriacis, huic Tusca colonia nomen,
Ipsaque Tyrrhenis fluctibus ora dedit
Et tenuit pulchra quantum supra æquor, & infra,
Atque etiam a Gallis usque fretum Ausonium;
Unde a Tyrrhenis turres, dictique Tyranni:
Illa domos celsas vox notat, hæc dominos.
Ergo tam longe populo, lateque potenti
Cum sua lingua fuit, tumque elementa sua.
Paulatim linguam sed perdidit alta vetustas,
Romanumque magis perdidit imperium.
Namque ubi Roma potens, rerum & pulcherrima facta est,
Septem arces muro cinxit & una sibi,

Finibus

Finibus extenſis Romanas diſcere voces
    Imperat, & Dominos verba Latina ſequi.
Sic patrios gens Lyda ſonos in ſecula mille
    Deſueta ignorat nunc magis atque magis.
Sunt elementa ſuper noſtris quæ verſibus infra
    Scripta, Abrahamæo more legenda damus.
More Abrahame tuo, primus tu namque figuras
    Scribendi in medium ponis ab orbe Syro.
Aſſyria, & Solymus, Janus, Noa vitifer hic eſt,
    Tranſtulit ad fontes, ò Tyberine, tuos.
Forma characterum, numeruſque parumper ab illis
    Mutati, eſt idem curſus, & ordo tamen.
Sic etiam Latio Græcos Evandria mater
    Deducens, eadem cernitur, atque alia.
Ordine quæque fuit prope par, ductuque notarum
    Græcis nec ſpecie, nec numero eſt ſimilis.
Sed lege jam, Eugubioque vale bona multa precatus,
    Virtutum, atque virum quod decora alta colit.

TABULA I.

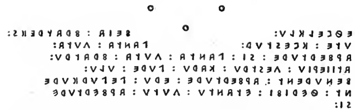
PURTUVITU : ERARUNT : STRUHÇLAS : ESKAMITU : AVEITU
INUMEK : TERTIAMA : SPANTI : TRIIATEFRA : PRUSEKATU
EŘEK : SUPRU : SESE : EREÇLUMA : VESUNE : PUEMUNES
PUPŘIÇES : PURTUVITU : STRUHÇLA : PETENATA : ISEK
AŘVEITU : ERERUNT : KAPIŘUS : PUEMUNE:
VESUNE : PURTUVITU : ASAMAŘ : EREÇLAMAŘ
ASEÇETES : KARNUS : ISEÇELES : ET · VEMPESUNTRES
SUPES : SANES : PERTENTU : PERSNIMU : AŘPELTU
STATITATU : VESKLES : SNATES : ASNATES : SEVAKNE
EREÇLUMA : PERSNIMU : PUEMUNE : PUPŘIKE : VESUNE
PUEMUNES : PUPŘIKES : KLAVLES : PERSNIHMU
PUEMUNE : PUPŘIKES : ET : VESUNE : PUEMUNES
PUPŘIKES : PUSTIN : EREÇLU : INUK : UMTU
PUTRESPE : ERUS : INUK : VESTIÇIA : MEFA : PURTUVITE
SKALÇETA : KUNIKAZ : APEHTRE : ESUF : TESTRU · SESE
ASA : ASAMA : PURTUVITU . SEVAKNE : SUKATU
INUMEK : VESVEÇA : PERSUNTRU : SUPU : EREÇLE : HUZE
SEVAKNE : SKALÇETA : KUNIKAZ : PURTUVITU : INUNTEK
VESTIÇIA : PERSUNTRU : TURSE : SUPER : EREÇLE : SEVAKNE
SKALÇETA : KUNIKAZ : PURTUVIHU : INUMEK : TEHTEŘIM
ETU : VETU : EŘEK : PERSUNTRE : ANTENTU : INUMEK
AÇLATAF : VASUS : UFESTNE : SEVAKNEF : PURTUVITU
INUMK : PRUZUŘE : KEFU : SEVAKNE : PERSNIHMU
PUEMUNE : PUPŘIÇE : INUMEK : KLETRA : VESKLES:
VUFETES : SEVAKNIS : PERSIHMU : VESUNE
PUEMUNES : PUPŘES : INUMEK : SVEPIS : HERI:
EZARIAF : ANTENTU : INUMEK : ERUS : TAÇEZ:
TERTU : INUMEK : KUMALTU : AŘKANI
KANETU : KUMATES : PERSNIHMU : ESUKU
ESUNU : UPETU : TAPISTENU : HABETU : PUNE
FREHTU : HABETU : AP : ITEK . FAKUST : PURTITU
FUTU : HUNTAK : PIŘI : PRUPEHAST : EŘEK
URES : PUNES : NEIŘHABAS

TABULA II.

ESUNU : FUIA : HERTER : SUME :
USTITE : SESTENTASIARU :
URNASIARU : HUNTAK : VUKE : PRUMU : PEHATU :
INUK : UHTURU : URTESPUNTIS :
FRATER : USTENTUTA : PUŘE :
FRATRU : MERSUS : FUST :
KUMNAKLE : INUK : UHTUR : VAPEŘE :
KUMNAKLE : SISTU : SAKRE : UVEM : UHTUR
TEITU : PUNTES : TERKANTUR : INUMEK : SAKRE
UVEM : URTAS : PUNTES : FRATRUM : UPETUTA :
INUMEK : VIA : MERSUVA : ARVAMEN : ETUTA :
ERAK : PIR : PERSKLU : UPETU : SAKRE : UVEM :
KLETRA : FERTUTA : AITUTA : ARVEN : KLETRAM :
AMPARITU : ERUK : ESUNU : FUTU : KLETRE : TUPLAK :
PRUMUM : ANTENTU : INUK : ÇIHÇEŘA : ENTENTU :
INUK : KARI : FERIME : ANTENTU : ISUNT : FEŘEHTRU :
ANTENTU : ISUNT : SU·FEŘAKLU : ANTENTU : SEPLES
AHESNES : TRIS : KARI : ASTINTU : FEŘEHTRU : ETRES : TRIS
AHESNES : ASTINTU : SUFEŘAKLU : TUVES : AHESNES
ANSTINTU : INENEK : VUKUMEN : ESUNUMEN : ETU : AP
VUKU : KUKEHES : IEPI : PERSKLUMAŘ : KAŘITU : VUKE : PIR
ASE : ANTENTU : SAKRE : SEVAKNE : UPETU : IUVEPATRE
PRUMU : AMPENTU : TESTRU : SESEASA : FRATRUSPER :
ATIIEŘIES : AHTISPER : EIKVASATIS : TUTAPE : IIUVINA
TREFIPER : IIUVINA : TIÇLU : SEVAKNI : TEITU :
INUMEK : UVEM : SEVAKNI : UPETU : PUEMUNE :
PUPŘIKE : APENTU : TIÇLU : SEVAKNI : NAŘATU
IUKA : MERSUVA : UVIKUM : HABETU : FRATRUSPER
ATIIEŘIE : AHTISPER : EIKVASATIS : TUTAPER
IIUVINA : TREFIPER : IIUVINA : SAKRE :
VATRA : FERINE : FEITU : ERUKU : ARVIA : FEITU : UVEM
PEŘAEM : PELSANU : FEITU : ERUEK : TUVA : TEFRA
SPANTIMAŘ : PRUSEKATU : EŘEK : PEŘTME : PURTUVITU
STRUÇLA : AŘVEITU : INUMEK : ETRAMA : SPANTI : TUVATEFRA
PRUSEKATU : EŘEK : EREÇLUMA : PUEMUNE : PUPŘIKE

TABULA III.

ESUK : FRATER : ATIIEŘIUR:
EITIPES : PLENASIER : URNASIER : UHTRETIE
K. T. KASTRUÇIIE : AŘFERTUR : PISI : PUMPE:
FUST : EIKVASESE : ATIIEŘIER : ERE : RI : ESUNE:
KURAIA : PREHABIA : PIŘE : URAKU : RI : ESUNA:
SI : HERTE : ET : PURE : ESUNE : SIS : SAKREU:
PERAKNEU : UPETU : REVESTU : PURE : TEŘTE:
ERU : EMANTUR : HERTE : ET : PIHAKLU : PUNE:
TRIBŘIÇU : FUIEST : AKRUTU : REVESTU:
EMANTU : HERTE : AŘFERTUR : PISI : PUMPE:
FUST : EREK : ESUNESKU : VEPURUS : FELSVA:
AŘPUTRATI : FRATRU : ATIIEŘIU : PREHUBIA:
ET : NURPENER : PREVER : PUSTI : KASTRUVUF:
FRATER : ATIIEŘIUR : ESU : EITIPES : PLENASIER:
URNASIER : UHTRETIE : K. T. KLUVIIER : KUMNAH
KLE : ATIIEŘIE : UKRE : EIKVASESE : ATIIEŘIER:
APE : APELUST : MUNEKLU : HABIA : NUMER:
PREVER : PUSTI : KASTRUVUF : ET : APE : PURTIIU:
FUST : MUNEKLU : HABIA : NUMER : TUPLER:
PUSTI : KASTRUVU : ET : APE : SUBRA : SPAFU : FUST
MUNEKLU : HABIA : NUMER : TRIPLER : PUSTI:
KASTRUVU : ET : APE : FRATER : ÇERSNATUR : FURENT:
EHVELKLU : FEIA : FRATREKS : UTE : KVESTUR:
SVE : REHTE : KURATU : SI : SVE : MESTRU : KARU:
FRATRU : ATIIEŘIU : PURE : ULU : BENURENT:
PRUSIKURENT : REHTE : KURATU : ERU : EPEK:
PURE : SI : SVE : MESTRU : KARU : FRATRU : ATIIEŘ
IU : PURE : ULU : BENURENT : PRUSIKURENT:
KURATU : REHTE : NEIP : ERU : ENUK : FRATRU

CLAVERNIVR . DIRSAS . HERTI . FRATRVS . ATIERSIR . POSTI . ACNV

FARER . OPETER . P. IIII. AGRE . TLATIE . PIQVIER . MARTIER . ET . SESNA

HOMONVS . DVIR . PVRI . FAR . EISCVRENT . OTE . A . VI. CLAVERNI

DIRSANS . HERTI . FRAT[a]■ER . ATIERSIVR . SEHMENIER . DEQVRIER

PELMNER . SORSER . POSTI . ACNV . VEF . X. CABRINER . VEF. V. PRETA,

TOCO . POSTRA . FAHE . ET . SESNA . OTE . A . VI. CASILOS . DIRSA . HERTI . FRATRVS

ATIERSIR . POSTI . ACNV . FARER . OPETER . P. VI. AGRE . CASILER . PIQVIER

MA[R]TIER . ET . SESNA . HOMONVS . DVIR . PVRI . FAR . EISCVRENT . OTE . A . VI

CASILAT . E . DIRSANS . HERTI . FRATEER . ATIERSIVR . SEHMENIER . DEQVRIER

PELMNER . SORSER . POSTI . ACNV . VEF . XV. CABRINER . VEF . V[a]■S . ET

SESNA . OTE . A . VI

(a) Duobus in locis videtur deleta litera ad corrigendam fcripturam.

TABULA IV.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(a) Tribus in locis videtur deleta litera ad corrigendam scripturam.

TABULA V.

𐌔𐌄𐌌𐌄 : 𐌍𐌉𐌄𐌔 : 𐌕𐌄𐌊𐌖𐌓𐌉𐌄𐌔 : 𐌔𐌉𐌌 : 𐌊𐌀𐌐𐌓𐌖𐌌 : 𐌖𐌐𐌄𐌕𐌖 : 𐌕𐌄𐌊𐌅𐌉𐌀𐌔 :
𐌚𐌀𐌌𐌄𐌓𐌉𐌀𐌔 : 𐌐𐌖𐌌𐌐𐌄𐌓𐌉𐌀𐌔 : 𐌗𐌉𐌉 : 𐌀𐌕𐌉𐌉𐌄𐌓𐌉𐌀𐌕𐌄 : 𐌄𐌕𐌓𐌄 : 𐌀𐌕𐌉𐌉𐌄𐌓𐌉𐌀𐌕𐌄 :
𐌊𐌋𐌀𐌅𐌄𐌓𐌍𐌉𐌉𐌄 : 𐌄𐌕𐌓𐌄 : 𐌊𐌋𐌀𐌅𐌄𐌓𐌍𐌉𐌉𐌄 : 𐌊𐌖𐌓𐌄𐌉𐌀𐌕𐌄 : 𐌄𐌕𐌓𐌄𐌊𐌖𐌓𐌄𐌉𐌀𐌕𐌄
𐌔𐌀𐌕𐌀𐌍𐌄𐌔 : 𐌄𐌕𐌓𐌄𐌔𐌀𐌕𐌀𐌍𐌄 : 𐌐𐌄𐌉𐌄𐌓𐌉𐌀𐌕𐌄 : 𐌄𐌕𐌓𐌄𐌐 : 𐌄𐌉𐌄𐌓𐌉𐌀𐌕𐌄 : 𐌕𐌀𐌋𐌄𐌍𐌀𐌕𐌄
𐌄𐌕𐌓𐌄𐌕𐌀𐌋𐌄𐌍𐌀𐌕𐌄 : 𐌌𐌖𐌔𐌄𐌉𐌀𐌕𐌄 : 𐌄𐌕𐌓𐌄𐌌𐌖𐌔𐌄𐌉𐌀𐌕𐌄 : 𐌉𐌖𐌉𐌄𐌔𐌊𐌀𐌍𐌄 :
𐌄𐌕𐌓𐌄𐌉𐌖𐌉𐌄𐌔𐌊𐌀𐌍𐌄𐌔 : 𐌊𐌀𐌔𐌄𐌋𐌀𐌕𐌄 : 𐌄𐌕𐌓𐌄𐌊𐌀𐌔𐌄𐌋𐌀𐌕𐌄 : 𐌕𐌄𐌓𐌕𐌉𐌄𐌊𐌀𐌔𐌄𐌋𐌀𐌕𐌄 :
𐌐𐌄𐌓𐌀𐌔𐌍𐌀𐌍𐌉𐌄 : 𐌕𐌄𐌇𐌕𐌖𐌀𐌓𐌌𐌖𐌍𐌄 : 𐌉𐌖𐌅𐌄 : 𐌐𐌀𐌕𐌓𐌄 : 𐌚𐌄𐌕𐌖 : 𐌔𐌉 : 𐌐𐌄𐌓𐌀 :
𐌊𐌍𐌄 : 𐌔𐌄𐌅𐌀𐌊𐌍𐌄 : 𐌖𐌐𐌄𐌕𐌖𐌄 : 𐌅𐌄𐌉𐌄𐌕𐌖 : 𐌔𐌄𐌅𐌀𐌊𐌍𐌄 : 𐌍𐌀𐌓𐌀𐌕𐌖 : 𐌀𐌓𐌅𐌉𐌖 :
𐌖𐌔𐌕𐌄𐌕𐌖 : 𐌄𐌖𐌍𐌖𐌓𐌕𐌖 : 𐌐𐌖𐌊𐌄 : 𐌚𐌀𐌐𐌄𐌚𐌄𐌕𐌄 : 𐌔𐌄𐌅𐌀𐌊𐌍𐌄 : 𐌇𐌄𐌓𐌉 : 𐌐𐌖𐌍𐌉 :
𐌇𐌄𐌓𐌉𐌅𐌉𐌍𐌖𐌚𐌄𐌕𐌖 : 𐌅𐌀𐌋𐌀𐌕𐌖 : 𐌔𐌖𐌐𐌉 : 𐌀𐌌𐌐𐌄𐌕𐌖 : 𐌊𐌀𐌋𐌓𐌖 : 𐌐𐌄𐌓𐌀 : 𐌊𐌍𐌄 : 𐌔𐌄𐌅𐌀
𐌊𐌍𐌄 : 𐌖𐌐𐌄𐌕𐌖 : 𐌅𐌄𐌅𐌉𐌄𐌕𐌖 : 𐌍𐌀𐌓𐌀𐌕𐌖 : 𐌐𐌉𐌅𐌄 : 𐌀𐌌𐌐𐌄𐌕𐌖 : 𐌚𐌄𐌔𐌍𐌄𐌓𐌄 : 𐌐𐌖𐌓𐌕𐌖
𐌄𐌕𐌖 : 𐌉𐌚𐌄 : 𐌖𐌔𐌚𐌄𐌓𐌕𐌖 : 𐌀𐌖𐌚𐌋𐌄 : 𐌄𐌐𐌉𐌚𐌄𐌓 : 𐌕𐌖 : 𐌊𐌀𐌋𐌓𐌄𐌔 : 𐌐𐌓𐌖𐌔𐌄𐌐𐌄𐌕𐌖 :
𐌉𐌚𐌄𐌀𐌓𐌅𐌄𐌉𐌕𐌖 : 𐌐𐌄𐌓𐌔𐌖𐌕𐌓𐌖 : 𐌅𐌀𐌋𐌖𐌕𐌉𐌔 : 𐌌𐌄𐌚𐌀 : 𐌅𐌉𐌔𐌕𐌉𐌛𐌀 : 𐌚𐌄𐌕𐌖𐌚𐌄𐌓𐌕𐌖 :
𐌔𐌅𐌉𐌔𐌄𐌅𐌄 : 𐌚𐌄𐌓𐌕𐌖 : 𐌐𐌖𐌍𐌄 : 𐌄𐌕𐌓𐌄 : 𐌔𐌅𐌉 : 𐌔𐌄 : 𐌅𐌄 : 𐌅𐌉𐌍𐌖𐌚𐌄𐌓𐌕𐌖 : 𐌕𐌄𐌓𐌕𐌉𐌄 :
𐌔𐌅𐌉𐌔𐌄𐌅𐌄 : 𐌖𐌕𐌖𐌓𐌚𐌄𐌓𐌕𐌖 : 𐌐𐌉𐌔𐌕𐌖𐌍𐌉𐌓𐌖𐌚𐌄𐌓𐌕𐌖 : 𐌅𐌄𐌋𐌄𐌔𐌀𐌕𐌓𐌖 : 𐌚𐌄𐌓𐌕𐌖 :
𐌌𐌀𐌍𐌕𐌓𐌀𐌊𐌋𐌀 : 𐌚𐌄𐌓𐌕𐌖 : 𐌐𐌖𐌍𐌄 : 𐌚𐌄𐌓𐌕𐌖 : 𐌐𐌖𐌍𐌄 : 𐌚𐌄𐌔𐌍𐌀𐌚𐌄 : 𐌚𐌄𐌍𐌀𐌔 :
𐌊𐌀𐌁𐌓𐌖𐌐𐌀𐌓𐌕𐌖 : 𐌅𐌄𐌕𐌖 : 𐌅𐌀𐌋𐌀𐌕𐌖 : 𐌔𐌖𐌐𐌉 : 𐌉𐌖𐌅𐌄𐌐𐌀𐌕𐌓𐌄 : 𐌐𐌓𐌄𐌐𐌄𐌔𐌍𐌉𐌌𐌖 :
𐌅𐌄𐌋𐌄𐌔𐌀𐌕𐌓𐌖 : 𐌐𐌄𐌔𐌍𐌉𐌌𐌖 : 𐌅𐌄𐌔𐌊𐌋𐌄𐌔𐌐𐌄𐌔𐌍𐌉𐌌𐌖 : 𐌖𐌕𐌓𐌄 : 𐌐𐌖𐌓𐌖𐌕𐌖 :
𐌀𐌓𐌋𐌄𐌋𐌕𐌖 : 𐌔𐌕𐌀𐌕𐌉𐌕𐌀𐌕𐌖 : 𐌅𐌄𐌔𐌊𐌋𐌀 : 𐌐𐌖𐌔𐌕𐌓𐌖 : 𐌐𐌄𐌔𐌕𐌖 : 𐌓𐌖𐌍𐌀 :
𐌐𐌄𐌔𐌍𐌉 : 𐌌𐌖 : 𐌐𐌖𐌍𐌉 : 𐌐𐌄𐌔𐌍𐌉𐌌𐌖 : 𐌅𐌉𐌍𐌖 : 𐌐𐌄𐌔𐌍𐌉𐌌𐌖 : 𐌖𐌍𐌄𐌐𐌄𐌔𐌍𐌉
𐌌𐌖 : 𐌄𐌍𐌖𐌄𐌓𐌖𐌔𐌕𐌄𐌕𐌖 : 𐌅𐌉𐌕𐌋𐌖 : 𐌅𐌖𐌚𐌓𐌖 : 𐌐𐌖𐌍𐌄𐌇𐌄𐌓𐌉𐌄𐌔 :
𐌚𐌀𐌛𐌖 : 𐌄𐌓𐌖𐌇𐌖 : 𐌕𐌉𐌛𐌛𐌀 : 𐌔𐌄𐌔𐌕𐌖 : 𐌉𐌖𐌅𐌄𐌐𐌀𐌕𐌓𐌄 : 𐌐𐌖𐌍𐌄𐌔𐌄𐌔𐌕𐌄 :
𐌖𐌓𐌚𐌄𐌕𐌀 : 𐌌𐌀𐌍𐌖𐌅𐌄 : 𐌇𐌀𐌁𐌄𐌕𐌖 : 𐌄𐌔𐌕𐌖 : 𐌉𐌖𐌊𐌀 : 𐌇𐌀𐌁𐌄𐌕𐌖 :
𐌉𐌖𐌐𐌖𐌕𐌄𐌓 : 𐌔𐌀𐌛𐌄 : 𐌖𐌕𐌄𐌁𐌄 : 𐌄𐌔𐌕𐌖𐌅𐌉𐌕𐌋𐌀 : 𐌅𐌖𐌚𐌓𐌖 : 𐌔𐌄𐌔𐌕𐌖 :
𐌐𐌖𐌓𐌕𐌉𐌚𐌄𐌋𐌄 : 𐌕𐌓𐌉 : 𐌉𐌖𐌅𐌄𐌛𐌕𐌄𐌉𐌕𐌖 : 𐌕𐌓𐌉𐌉𐌖𐌅𐌄𐌓 : 𐌅𐌖𐌚𐌓𐌖 : 𐌍𐌀𐌓𐌀𐌕𐌖 :
𐌚𐌄𐌕𐌖 : 𐌉𐌖𐌅𐌄𐌐𐌀𐌕𐌓𐌄 : 𐌅𐌖𐌛𐌉𐌉𐌀𐌐𐌄𐌓 : 𐌍𐌖𐌕𐌉𐌍𐌄 : 𐌚𐌓𐌀𐌕𐌓𐌖𐌀𐌕𐌉𐌉𐌄𐌓𐌉𐌖 :
𐌐𐌖𐌍𐌄 : 𐌀𐌍𐌐𐌄𐌍𐌄𐌔 : 𐌊𐌓𐌉𐌊𐌀𐌕𐌓𐌖 : 𐌕𐌄𐌔𐌕𐌓𐌄 : 𐌄𐌖𐌕𐌄 : 𐌇𐌀𐌁𐌄𐌕𐌖 : 𐌀𐌐𐌄𐌀𐌐𐌄𐌐
𐌖𐌔 : 𐌌𐌄𐌚𐌄 : 𐌀𐌕𐌄𐌍𐌀𐌖 : 𐌀𐌐𐌄𐌐𐌓𐌕𐌖𐌅𐌉𐌄𐌔 : 𐌕𐌄𐌔𐌕𐌓𐌄 : 𐌄𐌖𐌕𐌄𐌇𐌀𐌚𐌄𐌕𐌖
𐌊𐌓𐌉𐌊𐌀𐌕𐌓𐌖 : 𐌀𐌓𐌅𐌉𐌖 : 𐌖𐌔𐌕𐌄𐌕𐌖 : 𐌐𐌖𐌍𐌉𐌚𐌄𐌕𐌖 :

PRE . VERIR . TESENOCIR . B
FETV . TASES . PERSNIMV
POST . VERIR . TESENOCIR . S
SVRVR . NARATV . PVSI . I
STRVSLA . ARSVEITV . API
OCRIPER . FISIV . TOTAPEI
TOTAPER . IIOVINA . ERER
ERAR . NOMNE . ARSIE . TI
PONI . PESNIMV . MEFASPI
ERER . NOMNEPER . ERAR
PETVRPVRSVS . FATOFITO
ERER . NOMNE . ERAR . NO
OCRER . FISI . ER . TOTAR .
TVA . OCRE . FISI . TOTE . I
TOTAPER . IIOVINA . ERER
SEMV . VESTICATV . ATRIP
PIRSTV . ENOMEFA . VESTIS
CAPIF . PVRDITA . DVPLA .
PRE . VERIR . VEHIER . BVFTRI
HERIE . PONI . FETV . ARVI
TREBLANIR'
POST . VERIR . VEHIER . HABI
FETV . TASIS . PESNIMV . PI
ERONT . POI . HABINA . PVI
NERTRV . TENITV . ARNIPC
SVBOCAV . SVBOCO . TEFRO
IOVINE . ERER . NOMNE . ER
IOVIE . TIOMESV . SORSVPEF
IOVIE . ORER . OSE . PERSE OC
PERSETOVER . PESCLER . VA
TEFRE . IOVIE . PERSE . MER
OCRER . FISIER . TOTAR . IIO
IIOVINE . ERER . NOMNE . ER
TOTAR . IOVINAR . NOME .
NOMNE . ERAR . NOMNE . T
NOMNEPER . TEFRE . IOVIE.
PES[illegible]

ESTE . PERSCLO . AVEIS . ASERIATER . ENETV . PARFA
I.STEESO . TREMNV . SERSE . ARSFERT . VRE . EHVEL
DEICO . MERSTO . PEICA . MERST . A . MERSTA . AVV
IF . ASERIO . PARFA . DERSVA . CVRNACO . DERSVA .
ANCLAF . ESONA . MEHE . TOTE . IIOVEINEESMEI . S
ASERIATO . EST . ERSE . NEIP . MVGATV . NEP . ARS
IVST . SVE . MVIETO . FVST . OTE . PISI . ARSIR . ANE
VERFALE . PVFE . ARSFERTVR . TREBEIT . OCRER . PEIF
HONDOMV . PORSEI . NESIMEI . ASA . DEVEIA . EST .
EST . EINEANGLVTOSOMO . VAPEFEAVIEHCLV . TOE
TVDER . EINE . TODCEIR . TVDERVS . SEIPODRVHPI

TVDEROR . TOTCOR . VAPERSVS TOAVIECLIR . EBETRA
EMVRSIME . TETTOME . MILETINAR . TERTIAME . I
VESTISIER . RANDEME . RVFRER . TETTOME . NON
HONDRA : ESTO . TVDERO . PORSEI . SVBRA . SCREH
TVDERO . PEICO . MERSTO . PEICA . MERSTA . SERI
COMBIFIATV . ARSFERTVRO . NOMNE . CARSITV . P
MERSTA . AVEIF . MERSTA . ANCLA . EESONA . TEFE .
POPLER . ANFERENER . ET . OCRER . PIHANER . PER
PEHANER . PACA . OSTENSENDI . EO . ISO . OSTENDV
VERISCO . VEIIIEIR
PRE . VEREIR . TREBLANEIR . IVVE . GARBOVEI . BVF . TI
DEIGRABOVI . OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA
TOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . A
SVBOCO . DEI . GRABOVE . DI . GRABOVIE . TIO . ESVI
ERAR . NOMNEPER . DEI . GRABOVIE . ORER . OSE . PI
SVBATOR . SENT . PVSEI . NEIP . ERITV . DEI . CRABOV
FROSETOMEST . DAETOMEST . TVER . PERSCLER .
PERACREI . PIHACLV . PIHAFEI . DI . GRABOVIE . PIF
FISIER . TOTAR . IOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . V
TOTE . IIOVINE . ERIR . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI
GRABOVIE . SALVO . SERITV . OCRER . FISIER . TOTAI
SERITV . FVTV . FOS . PACER . PASE . TVA . OCRE . FI
PERACRI . PIHACLV . OCREPER . FISIV . TOTAPER . II
[illegible] BVE . PERACRI . PIHACLVETV

O O O O

. CVRNASE . DERSVA . PEICLV . PEICA . MERSTV . POEI . ANGLA . ASERIATO
TV . STIPL . OASERIAIA . PARFA . DERSVA . CVRNACO . DERSVA
EI . MERST . A . ANGLA . ESONA . ARFERTVR . ESOANSTIPLATV
PEICO . MERSTO . PEICA . MERSTA . MERSTA . AVEIF . MERSTAF
TAHMEI . STAHMEITEI . SERSI . PIRSI . SESVSTPOIANGLA
IR . ANDERSISTV . NERSA . COVRTVST . PORSI . ANGLA . ANSERIATO
DERSESVSPDISLERALINSVST
IANER . ERSE . STAHMITO ESO T VDERATO ESTANGLVTO
ANGL . OME . SOMO . PORSEI . NESIMEI . VAPER SVS . AVIEHCLEIR
COMETVDER . ANGLVTO . HONDOMV . ASAME . DEVEIATODCOME
EI . SERITV

FE . OOSERCLOME . PRESOLIAFE . NVRPIER . VASIRSLOME
RACOPRACATARVM VAPERSVSTO . AVIECLIR . CARSOME
IAR . TETTOMESALIER . CARSOME . HOIER . PERTOME . PADELLAR
ITOR SENT . PARFA . DERSVA . CVRNACO . DERSVA . SERITV . SVBRA . ESTO
TV . SVB . ANCLAR . PROCANVRENT . ESO . TREMNV . SERSE
ARFA . DERSVA . CVRNACO . DERSVA . PEICO . MERSTO . PEICA . MEERSTA
TOTE . IIOVINE . ESMEI . STAHMEI . STAHMITEI . ESISCO . ESONEIR . SEVEIR
CA . ARSMATIA . HABITV . VASOR . VERISCO . TREBLANIR . PORSI . OCRER
. PVSI . PIR . PVRETO . CEHEFI . DIASVRVR . VERISCO . TESONOCIR . SVRVR

REIF . FETV . ESO . NARATV . VESTEIS . TEIO . SVBOCAV . SVBOCO
A . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . FOSSEI . PACERSEI . OCRE . FISEI
RSIE . TIO . SVBOCAV . SVBOCO . DEI . GRABOVE . ARSIER . FRITE . TIO . SVBOCAV
IVE . PERACREIPIHACLVO . CREPER . FISIV . TOTAPER . IOVINA . IRER . NOMNEPER
ERSEI . OCREFISIE . PIR . ORTO . EST . TOTEME . IOVINE . ARSMOR . DERSECOR
IE . PERSEI . TVER . PERSCLER . VASETO . EST . PESETOMEST . PERETOMEST
VIRSETO . AVIRSETO . VAS . EST . DI . GRABO . VIE . PERSEI . MERSEI . ESV . BVE
IATV . OCRE . FISIEI . PIHATV . TOTA . IOVINA . DI . GRABOVIE . PIHATV . OCRER
EIROPECLVO . CASTRVO . FRI . PIHATV . FVTV . FOS . PACER . PASE . TVA . OCREFISI
. GRABOVIE . SALVO . SERITV . OCRE . FISI . SALVA . CERITV . TOTA . IIOVINA . DI
R . IIOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VEIRO . PECLVO . CASTRVO . ERI . SALVA
SI . TOTE . IOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI . GRABOVIE . TIOESV . BVE
OVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . DI . GRABOVIE . TIOSVBOCAV
R . OCREPER . FISIV . TOTAPER . IOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . DI
ORTOEST . TOTE . IOVINE . ARSMOR . DERSECOR . SVBATOR . SENT . PVSEI . NEIP
. VASETOM . EST . PESETOMEST . PERETOMEST . FROSETOMEST . DAETOMEST . TVER
BOVIE . PERSI . MERSI . ESV . BVE . PERACRI . PIHACLV . ETRV . PIHAFI . DI . GRABOVIE
GRABOVIE . PIHATV . OCRER . FISIER . TOTAR . IIOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VEIRO
CER . PASETVA . OCRE . FISIE . TOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI
RITV . TOTAM . IIOVINA . DI . GRABOVIE . SALVVOM . SERITV . OCRER . FISIER . TOTAR
CASTRVOFRIF . SALVVA . SERITV . FVTV . FONS . PACER . PASE . TVVA . OCRE . FISI . TOTE
OVIE . TIOMESSVBVE . PERACRI . PIHACLV . ETRV . OCRIPER . FISSIV . TOTAPER . IOVINA . ERER
OM . SVBOCAV
ERTIV . OCRIPER . FISIV . TOTAPER . IIOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . DI
RTOM . EST . TOTEME . IOVINEM . ARSMOR . DERSECOR . SVBATORSENT . PVSI . NEIP
SETOMEST . PESETOM . EST . PERETOM . EST . FROSETOM . EST . DAETOM . EST . TVER
OVIE . PIRSI . MERSI . ESV . BVE . PERACRI . PIHACLVTERTIV . PIHAFI . DI . GRABOVIE
IAM . DI . GRABOVIE . PIHATV . OCRER . FISIER . TOTAR . IIOVINAR . NOME . NERFASMO
FONS . PACER . PASE . TVA . OCRE . FISITOTE . IIOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI
AM . SERITV . TOTAM . IIOVINAM . DI . GRABOVIE . SALVOM . SERITV . OCRER . FISIER
PECL . VO . CASTRVO . FRIF . SALVA . SERITV . FVTV . FONS . PACER . PASE . TVA . OCREFISI
I . GRABOVIE . TIOM . ESV . BVE . PERACRI . PIHACLV . TERTIV . OCRIPER . FISIV . TOTAPER

SVRVRONT . PESI
BENVSO
TONDIRE . ABROF .
HOVINA . VATVO
SVRONT . NARAT
RVBINE . PORCA . TF
IOVINA . PERSAIA
PROSESETIR . STR
SERFER . MARTIER
SERFIA . SERFER . N
ERAR . NOMNEPER
TVRSCE . NAHARC
NERVS . SITIR . AN
PACER . PASE . TVA
HOSTATIR . ANOST
TOTAM . IIOVINAM
NOME . NERF . ARSM
TOTE . IIOVINE . ER
TOTAR . IIOVINAR .
SVBOCAVV . PRESTC
PRESTOTA . SERFIA
HOVINA . ERER . NO
SERFIAR . SERFER . M
PERSCLV . VESTICAT
ALFIR . PERSNIMV . S
FSIR . VESCLIR . ALFIE
SERFIA . SERFER . MA
TOTAR . HOVINAR . I
SERFER . MARTIER . S
MARTIER . SALVOM .
SALVA . SERITV . FVT
SERFIA . SERFER . MAR
NOMNEPER . PRESTO
SABOCAVV . ENNOM
POPLVPER . TOTAR .
SVBOCAVV . PRESTOT
VESTISA . ET . MEFA .
NARATV . PVSE . POS
SVBRA . SPAHAMV . T
SACRA . AITV
TRAHAF . SAHA TE . VITI
FETV . ARVIO . FETV .
PVRDINSIVST . CARSI
DERSA . ENEM . TRAHA
CAPIF . SACRA . AITV
POSTERTIO . PANE . POP
PERSNIHIMVMO . TVI
TARSINATER . TRIFOI
TVRSITV . TREMITV .
PACER . PASE . TVA . P
NOMNE . ERAR . NOMI
PRINVATVR . HOND
FETV . TVRSE . IOVIE .
PERSAEA . FETV . STRV

PISI . PANVPEITRATREXS . FRATRVSATIERSIER . EV
ATIERSIO . DESENDVF . PIFI . REPER . FRATRECA
APPEI . ARFERTVR . ATIERSIR . POPLOM . ANDI
FRATRECIMOTAR . SINS . A . CCC

Magmenta. Arnob. libr. 7. farcimen ex pulmonibus.

Augmina. Arnob. libr. 7. quod quid fit, quæratur, & forte Etruſcum non eſt, nec pleraque ex his alia. Viderint eruditi, mihi aqua hæret.

Sunt quædam etiam voces, quas ſine ullo auctore Tuſcis eſſe comminiſcitur Annius Viterbienſis, quæ etiam a me hic ponentur, non quod aliquam illis auctoritatem tribui velim, ſed ut ineruditi hominis ſtulta & nihil profutura diligentia vilipendatur.

Botigos. Padua. Apud quem? Anni illiteratiſſime. Plinius quidem libr. 3. cap. 16. ait *Bodincus* Gallicam eſſe vocem, & ſignificare *Padum*. Ita tibi urbs fluvius eſt, & Galli Etruſci.

Picena. Ancona. Non pudet analphabetum hunc inſcitiæ ſuæ? cum tota regio *Picenum* dicatur, ſitque non adeo vetuſtum nomen, & *a pica, quæ cum ejus regionis habitatores a Sabinis illuc properarent, in eorum vexillo conſedit, atque hac de cauſa Picenus nomen accepit;* ut ait Paulus Varnefridus libr. 2. de Geſt. Longobardor. cap. 19. Ecce nomen nec vetuſtum, & Latinæ originis. Vade impudens, & tui ſimiles falle.

Larinum. metropolis. Anni, quid audes ſine auctore Larinum nobis obtrudere?

Laro. princeps. quia ab aliquo docto percipere potuiſſes, Reges Etruſcos *Larthes* olim dictos, inde cacoethes tibi portentoſa fingendi.

Sagi. expiatores. Ubi loci? (1)

Certum ſane ex his, lingua propria, nec Romanis intellecta uſos Tuſcos: ipſique etiam Romani ſæpe ſermonem patrium mutaverunt, ſumptiſque aliunde dictionibus ditaverunt; quod a Grammaticis vetuſtis notatum prætereo, contentus unico Q. Horatii loco in Arte Poetica:

> . . . . *ego cur acquirere pauca*
> *Si poſſum, invideor? cum lingua Catonis, & Enni*
> *Sermonem patrium ditaverit, & nova rerum*
> *Nomina protulerit?*

Feſt. libr. 10. in voce *Latine* conſulatur, egregia enim habet.

 Etru-

(1) His addi poſſunt quædam vocabula Tyrrhenorum, ſeu Tuſcorum, quæ ex Heſychio affert Bochartus Ἀγαλλήτορα, Puer. Δέα, Dea, Rhea. Αὐκήλως, Aurora Ἄνλαρ, Aquila Ἄρακος, accipiter Γνίς, Grus. Γάπος, Vehiculum Βυῤῥος, canth rus, poculi genus. Ἀταισον vitis arbuſtiva, ex aliis auctoribus. Ἴταλος Taurus Apoll. libr 2 Tzetz. ad Lycophron & Chil. Ποπλώνιον, ferrum aut aes ex Ilua, Ariſtotel. Mirab. Νάνος, hoc eſt πλανήτες, Ulyxis nomen apud Tyrrhenos. Tzetzes in Lycophron. *Camillus*, Mercurius, Servius, Macrobius.

Etrusco sermone usi quatuor populi, & ob id quadruplex ejus dialectus, Osca, Rhetica, Umbrica, & Phalisca.

CAP. XXI.

Etruscam hanc linguam in varias divisam species, pro ratione populorum huic regno subjectorum, jam expediam. Ac primum *Oscam linguam* hujus esse dialectum, primus, quod sciam, observo. Fest. libr. 13. *Eodem etiam nomine* (Oscum) *appellatur locus in agro Vejenti, quo frui soliti produntur augures Romani*. Ita ille; unde liquido constat, eosdem esse & Vejentes, & Oscos, qui prius Opsci dicebantur. Vertius Flaccus Ennio teste:

. . . . *de muris rem gerit Opscus.*

Antiquissimum fuisse populum, & suo ævo jam deletum, superstite tamen sermone, tradit Strabo libr. 5. pag. 161. Ἴδιον δέ τι τοῖς Ὄσκοις, καὶ τῷ τῶν Αὐσονίων ἔθνει συμβέβηκε, τῶν μὲν γὰρ Ὄσκων ἐκλελοιπότων, ἡ διάλεκτος μένει παρὰ τοῖς Ρωμαίοις. *Peculiare quiddam Oscis & Ausonibus usu venit; nam cum Oscorum gens interierit, sermo eorum apud Romanos restat*. Diserte dixit, linguam superesse; an eandem cum Latina? an diversam? diversam sane, & ad fabulas quasdam scænicas accomodatam docet ibidem Strabo, & ego, ubi de ludis, repeto: & manifeste evincit Titinnii vetustissimi Poëtæ versus fab. 5.

Qui Osce, & Volsce fabulantur, nam
Latine nesciunt.

Ex hac etiam quædam vocabula adscribam, fidem factura, quantum a Latino sermone hic distaret.

Casnar, Senex, Oscorum lingua. Festus.

Dalivus, Insanus. Santra apud Festum libr. 4. ita glossæ veteres Latino-Græcæ, *Davum* ἄφρονα, & item *Davus* ἄφρων, ἄπειρος.

Famel, Servus. libr. 6. *Famuli origo ab Oscis dependet, apud quos famel servus nominabatur, unde & familia vocata*.

Mamers, Mars. Fest. libr. 11.

Meddix, Magistratus. Fest. libr. 11. Q. Ennius.

Summus ibi capitur Meddix, occiditur alter.

Mamercus, prænomen. Fest. libr. 11. ex Alfio Historico.

Multa, pœna. Fest. libr. 11. ex M. Varrone libr. 1. Epistolicar. quæstion. Vide L. 131. ff. Verbor. significat.

Medixtutibus, Campanus Magistratus. T. Liv. 3. Decad. libr. 4. & alii. In quibusdam editionibus habetur *Mediastuticus*.

Mesius, Mensis Majus. Fest. libr. 11.

Pe-

Petora, quatuor. Fest. libr. 14. & abbreviator ipsius, aut verius detruncator Paulus. Inde *Petoritum*, currus quatuor rotarum. Helenius Acron ad Horat. libr. 2 Epist. 1. air *vehiculum ope famularum captivarum*; at Porphyrio: *Vehiculum, quo vehitur familia Regum*. Idem ad Sat. 6. libr. 1. *vulgo carrum dicitur*. Acron ibidem: *Alii carpenta, nonnulli intelligunt carrucas*. Metellus Tegeerfensis Monachus in Quirinalibus.

Ibant in theatrum data
Auro largiflui munera Cæsaris:
Carrucas ibi gemmeas
Thraces regis equi abripiunt feri.

Errat itaque A. Gellius, qui Valerio Probo scribente ditionem esse Græcam, ipse ex Varrone libr. 14. Rer. Divinar. voluit esse Gallicæ originis libr. 15. cap. 30. cum sit Osca vox, ut jam dictum est. Ibidem apud Gellium vitiose scriptum *petorritum*, nam *petoritum*, sive *petorium* dici debet. Horat. libr. 2. Epist.

Esseda festinant, pilenta, petorita, naves

Et libr. 1. Sat. 6.

. . . . . *ducenda petorita* . . . . .

D. Auson. Epist. 1.

Cornipedes rapiant imposta petorita mulæ.

Et Epist. 14

. . . . . *male nota petorita vites*.

Pipatio, clamor plorantis. Fest. libr. 14.

Pitpit, quicquid. Fest. libr. 14.

Sollum, Solidum, totum. Fest. libr. 17. C. Lucilius Satyr.

Suasa quoque omnino dirimit non solla dupondi

Sollicuria, in omni re curiosa, ita enim Fest. libr. 17. legendus; male, *in omni re curiosa*.

Solliferreum, teli genus, totum ferreum. Livius apud Festum eod. libr. A. Gell. libr. 10. cap. 25.

Sollers, in omni re prudens. Fest. libr. 17.

Sollemne, quod omnibus annis præstari debet. Fest. libr. 17.

Supparus, veli genus. Varro libr. 4. Ling. Lat.

Veja, plaustrum. Fest. libr. 19.

Ungulus, annulus. Fest. libr. 19.

Utebantur hac lingua tota Campania, Brutia, Salentini. Fest. libr. 2. in voce *bilingues*. Porphyrio ad illud Horatii:

. . . . . *Canusini more bilinguis*.

Eratque lingua Latina ex aliis mixta. Plut. Romulo, & in Numa pag. 64. & in Marcello. pag. 302.

Etruscæ linguæ secunda species est Rhetica, de qua nihil. Vide Paulum Merulam. Rhetos enim esse Tuscorum prolem, abundantissime habes supra hoc libro cap. 9.

Ter-

Tertia species est *Umbrica*. cujus vox est *Strebula*. Hostiarum coxendices. Plautus in Frivolaria, quæ periit. Fest. libr. 17.

Denique dialectus ultima est *Falisca*, quæ, uti infra dicetur, a gente potentissima nomen habet. Ex ea quoque vocabula nonnulla hæc sunt.

Triatrus, tertium Iduum. Fest. libr. 18.

Sexatrus, Sextum Iduum. Fest. libr. 17.

Septenatrus, Septimum Iduum. Fest. libr. 17.

Decimatrus, post diem decimum Iduum. Fest. libr. 4.

Strupparia, dies festus. Ateii Philologi verba sunt: *Strupus est, quod Græce* στρόφιον *vocatur, & quod Sacerdotes pro insigni habent in capite. Quidam coronam esse dicunt, aut quod pro corona insigne in caput imponatur, quale sit strophium; itaque apud Faliscos diem festum esse, qui vocatur Struppearia, quia coronati ambulent.* Hæc lingua per Romanos sublata, Latina inducta, ut ex Poëtæ incerti verbis liquet, quæ vide hoc libr. cap. 1.

Quæ decus antiquæ longo post tempore linguæ
Auxilii male grata mei, male grata laborum
Abstulit.

Ac de lingua quidem, & literis Etruscis, quod diversæ fuerint a Romana, probant, præter ea, quæ superiori capite sunt dicta, loca hæc T. Livii 1. Decad. libr. 1. in rebus Tulli: *Tullus &c. redire in prælium jubet: nihil trepidatione opus esse: suo jussu circumduci Albanum exercitum, ut Fidenatium nuda terga invadat. Idem imperat, ut hastas equites erigere jubeat: id factum magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus intersepsit: qui viderant id, quod a Rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant: terror ad hostes transit; & audiverant clara voce dictum, & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis essent, Latine sciebant.* Ecce Etruscos Fidenates narrat, plerosque saltem, Latine scire, argumento claro non omnes. Et sane docebantur Romani literas hasce Etruscas, non minus, quam nunc Græcam Latinamque linguas in omnibus Europæ provinciis pueri discimus. Doceo ex eodem T. Livio 1. Decad. libr. 9. *Tum ex iis, qui aderant, Consulis frater, M. Fabium, Cæsonem alii, C. Claudium quidam, matre eadem qua Cos. genitum tradunt, speculatum se iturum est professus, brevique omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Etruscis inde literis eruditus erat, linguamque Etruscam probe noverat. Habeo auctores, vulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita tunc Etruscis literis erudiri solitos. Sed propius est vero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. Servus ei dicitur unus comes fuisse, nutritus una, eoque haud ignarus linguæ ejusdem. Nec quicquam aliud proficiscentes, quam summatim regionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis excepere, ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes, deprehendi possent. Iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gesisque binis armati. Sed neque*

com-

commercium linguae, nec vestis armorumque habitus sic eos texit. Dionys. Halicarnass. libr. 3. pag. 184. Καὶ παιδεύσας ἀμφοτέρως Ἑλληνικήν τε καὶ Τυῤῥηνικὴν παιδείαν. *Utrumque instituit Graecis, atque Etruscis disciplinis*. Ugolin. Verinus libr. 3. Illustrat. Urbis Florentiae. pag. 35.

Elsa fuit multis, ut Ghinis, Ponnia sedes,
Ponnia Tuscorum statio celeberrima quondam,
Marmora Tyrrhenis testantur sculpta figuris,
Quae nunc agricolae posuere sedilia praelis,
Obruta ruderibus testudo inclusa tegebat,
Temporibus nostris reclusa, & cognita nullis
Litera, quippe notis sculptor signarat Etruscis.
Haec lingua antiqua, & populi periere vetusti.

Plurimi est testimonium Plutarchi in Problemat. Romanis pag. 269. quem consule, nam mihi non est ad manum. Errat Isidorus libr. 9. Etymologiar. cap. 1. qui priscam linguam Latinam eam vult fuisse, *qua usi sub Saturno, & Jano, Latinam vero eam ait esse, quam sub Latino, & regibus Tusciae loquebantur, ex qua fuerunt duodecim tabulae scriptae*. Quasi vero eadem fuerit lingua, qua Reges Etruriae, ac Romani uterentur, aut quasi Etrusco idiomate duodecim tabulae sint scriptae; docent falsissima esse illa, quae & superiori capite, & isto a me sunt dicta: neque eget veritas ampliori probatione; sed in aliis plerisque solemne ei scriptori, quamquam sancto, & in disciplinis diligenti, circa res has errare: quod non tam illi, quam barbaro, quo vivebat, seculo imputandum.

Etruscorum politia vetustissima, ac primum singularis eorum peregrinos affectus prosequentium.

CAP. XXII.

HEraclides Ponticus, gravis & antiquus Scriptor, Aristotelis condiscipulus, Platonis auditor, Etruscae Politiae quatuor omnino capita recenset aureo illo libro de Politiis, ac primum καὶ τοὺς καταλύοντας ξένους φιλοῦσιν. *peregrinos ad se divertentes quovis officio prosequuntur*. Confirmatque Athenaeus libr. 3. pag. 123., cujus verba, quia mihi non ad manum, tu consule: & libr. 10. pag. 700. Quod praeclarissimum humanitatis argumentum non tam veteres illi Etrusci observabant, quam hodierni studiose colunt: a quibus divitibus peregrinis honor, quantus nullibi terrarum, defertur: pauperibus large commeatus suppeditatur, ut jure mihi dicturus videar, sine ullius assentationis suspicione, in sola Etruria expedire advenam esse. Et sane, sive aula modesta illa, & suo domino simil-

simillima, spectetur, Palatini hic plerique alienigenæ: sive præsidia, regnique munimenta intuearis, primos pilos exteri gerunt: sive largissimis impensis, & singulari liberalitate Musarum adyta, Academiasque lustres, hic Galli, Hispani, Allobroges, Græci, Scoti primarias tenent, Italis permixti, cathedras, sine ulla æmulatione, nisi quæ a virtute proficiscatur, & ad Serenissimi Domini obsequium, communemque juventutis numerosæ profectum tendat. Hoc illud est, quod audio lubens apud L. Apulejum libr. 1. Apologiæ: *Non ubi prognatus, sed uti moratus quisque sit spectandum: nec qua regione, sed qua ratione vitam inierit, considerandum est: olitori & cauponi merito est concessum, olus & vinum ex nobilitate soli commendare, vinum Thasium, olus Phliasium, quippe illa terra alumna multum ad meliorem saporem juverit, & regio fœcunda, & cælum pluvium, & ventus clemens, & sol apricus, & solum succidum; enimvero animo hominis extrinsecus in hospitium corporis immigranti, quid ex illis addi vel minui ad virtutem vel malitiam potest? quando non in omnibus gentibus varia ingenia provenere?* Unde aurea illa commendatio apud Claudianum libr. 2. de laudib. Stilicon.

. . . . , non obruta virtus
Paupertate latet, lectos ex omnibus oris
Evehis, & nunquam meriti cunabula quæris,
Et qualis, non unde satus, sub teste benigno
Vivitur, egregios invitant præmia mores,
Hinc priscæ redeunt artes, felicibus inde
Ingeniis aperitur iter, despectaque Musæ
Colla levant, opibusque fluens, & pauper, eodem
Nititur ad fructum studio, cum cernat uterque,
Quod nec inops jacet probitas, nec inertia surgat
Divitiis.

Hæc exempla atrociter contempsere Athenienses, qui capitali pœna statuta, peregrinos Megarenses urbe sua prohibebant. A. Gell. libr. 6. cap. 10. At illam mansuetudinem ab Etruscis priscis Roma ipsa est mutuata, quæ peregrinos eodem quo cives modo fovebat, iisque, ne civium injuriis obnoxii essent, suum Prætorem constituit, cujus habitus rationem pete ab Aurelio Cassiodoro libr. 2. Variar. Epist. 1. & Q. Symmach. libr. 2. Epist. 7. Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 388. & Carm. 5. in limine. Dixi ad illud Claudiani de Consul. Olybrii, & Probini.

Audacem retegit mammam. . . . .

Corippus Africanus libr. 1. de laudib. Just. Minor. Num. 15.

Addidit antiquam tendentem brachia Romam,
Exerto & nudam gestantem pectore mammam.

Etru-

Etruscorum Politiæ artes plurimas exercere: & artifices ipsius Etruriæ Regis domestici.

CAP. XXIII.

HOc etiam caput in Politia Tyrrhenorum ponitur ab Heraclide Pontico: οὗτοι (Τυῤῥηνοὶ) τέχνας ἔχουσι πλείστας. *Isti Tusci plurimas habent artes, sive exercent*. Eadem hæc transcripta sunt a Julio Polluce, Hadriano Turnebo, & Cœlio Rhodigino: & liber tertius hujus operis omnes artium radices & semina, ab Etruscis ad Romanos derivata, clare docet. Sive enim Religionis habeatur cura: aut Regni ornandi administrandique ratio spectetur: seu bellica, seu rustica, seu navalis dignitas occurrat, quicquid in iis magnificum aut gloriosum, id totum Etruscis debetur; sed non attingo, ibi ex professo dicenda. Hoc tantum addo, artifices fuisse in ipsius Regis comitatu & domo. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. in principio: *Offendit ea res populorum Etruriæ animos, non majore odio Regni, quam ipsius Regis: gravis jam is antea genti fuerat, opibus superbiaque, quia solemnia ludorum, quos intermitti nefas est, violenter diremisset: cum ob iram repulsæ, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius servi erant, ex medio ludicro repente abduxit.*

Nec plura addo.

Etruscorum Politia in conviviis, sub eadem veste cum uxoribus recumbere.

CAP. XXIV.

Pergit porro Heraclides Ponticus libr. de Politiis, agens de iisdem Tyrrhenis: Πάντες δὲ ὑπὸ τῷ αὐτῷ ἱματίῳ μετὰ τῶν γυναικῶν κατάκεινται, κἂν παρῶσί τινες: *Omnes sub eadem veste cum uxoribus concumbunt, quicumque tandem adsint*. Præclarum mehercule institutum, quo & humanitas exhibebatur, & æqualitas, optimum societatis vinculum, conservabatur: quam vel præcipuam Reipublicæ Spartanæ normam loquitur Plutarchus in Lycurgo: & multis allatis probat Nicolaus Cragius libr. 3. de Rep. Lacedæm. Politiam hanc Græci aversati, qui uxores non patiebantur conviviis interesse. Æmil. Probus, seu Cornelius Nepos in præfatione Vitar. Excell. Viror. Unde illud P. Terentii Eunucho Act. 4. Sc. 1.

. . . . . heus, inquit, puer Pamphylam
Accerse, ut delectet hic nos. illa exclamat: minime gentium,
In convivium illam?

At Romani magno studio hoc ab Etruscis acceptum colebant, ut & eidem mensæ uxores suas adhiberent, & sub eodem cum iis stragulo accumberent. Cicero Orat. 2. Catilinar. *In convivio accubantes, complexi mulieres impudicas*. L. Apul. libr. 6. Milesiar. in epulis nuptialibus Cupidinis & Psyches. P. Scipio Africanus apud A. Gellium libr. 7. cap. 12. C. Sueton. Calig. cap. 25. Videantur & Poëtæ. P. Ovid. libr. 1. Eleg. 4. & libr. 2. Amor. Eleg. 18. Et libr. 3. Amor. Eleg. 2. Et Epist. Paridis Helenæ:

Pœnitet hospitii, cum me spectante, lacertos
Imponit collo rusticus ille tuo.
Rumpor, & invideo; quid nunc tamen omnia narrem?
Membra superjecta cum tua veste fovet.

Ecce enim vestem uxori Menelaum superinjecisse ait: quid apertius? nisi forte ille, ut frequens est & solenne Poëtis, Tuscum & Romanum morem ad Græcos male traduxerit. D. Juvenal. Satyr. 2.

Signatæ tabulæ, dictum feliciter, ingens
Cœna, sedet: gremio jacuit nova nupta mariti,

Qui plura cupis de ritu accumbendi, adi Antiquit. Rom. libr. 5. cap. 26.

Etruscorum Politia debitores, qui versuram fecissent, probo afficere, gestareque pone eos vacuam crumenam.

CAP. XXV.

Ultimum hoc ab Heraclide Pontico libr. laudato de Politia Tuscorum refertur: Ὅταν δέ τις ὀφείλων χρέος μὴ ἀποδιδῷ, παρακολουθοῦσιν οἱ παῖδες ἔχοντες κενὸν θυλάκιον εἰς δυσωπίαν. *Si quis debito obnoxius, solvendo non sit, insequuntur eum pueri, vacuum gestantes marsupium in ejus contumeliam.* Debitores itaque, qui teste Cicerone *nomina* dicebantur, consentiente Pomponio J. C. scribebantur studiose a rationariis in calendario, quia scilicet fœnus, quod Calendis contraxerant, Idibus solvebant. Helen Acro, & Porphyrio ad Q. Horatii Epod. od. 2. in fine. Errat Cruquius, qui optimi Grammatici verba corrumpit. Q. Flor. Tertullian. libr. de habitu mulièbri in fine. L. Sen. libr. 1. Benefic. cap. 2. & Epist. 13. & Epist. 88. Et in libr. de Remed. Fortuitor. Horat. libr. 1. Sat. 3. & Satyr. 6. Martial. libr. 8. Epigr. 44. Ovid. libr. 2. de Remedio Amoris.

Qui Puteal, Janumque timet, celeresque Calendas.

Ita & illud Corippi Africani interpretor libr. 2. de laudib. Just. Minor. num. 10.

. . . . innumeræ mox advenere catervæ
Fortia centenis portantes brachia libris.

Sed & meminit calendarii vetus lapis Beneventanus. (1)

C. OCTAVIO. C. F
PAL. MODESTO
AUGUR. II VIR. I. D. QUAEST. II
PRAEF. FABR. DOMAE. PRAEF
COH. II PANNONIOR. PRAEF
COH. III ITYREOS. TRIB. MIL
LEG. IIII SCYTHIC. CURAT. REI
P. AECANORUM. ITEM. HONORA
TO. AD. CURAM. KALENDARI
REIP. CANUSINOR. A DIVO. TRA
JANO. PARTHICO. ET. AB. IMP. HA
DRIANO. AUG. HIC. OPUS. QUA
DRIGAE. CUM. EFFIGIE. IMP. HADRI

N 2 ANI.

(1) Apud Gruter. pag. 444. n. 5.

ANI. AUG. CITRA. ULLIUS. POSTU
LATION. (1) A MUNICIPIBUS
SUIS. OBLATUM. EX. ARGENTI
LIBRIS. DXVII ☰ LIBRIS ∞. AD
JECTIS. AMPLIUS. VIRITIM. PO
PULO. X. SING. DISTRIBUTIS
DEDICARI. CURAVIT
P. D. D. (2).

Si debitor non potuisset, vel potius nollet, die præstituta, calendario huic nomen suum solvendo eximere, apud Romanos lege 12. Tab. creditori permissum, corpus ejus secare, ut disserit Favorinus apud A. Gellium libr. 20. cap. 1. Et quia illud valde durum videbatur, corpus pro bonis torqueri; idcirco legis illius Græcanicæ durities postea temperata, & tantum *bonis jussi cedebant, zona incidebatur, tabernæ seu mensæ publicæ, quæ in foro plerumque, frangebantur*, ut exequitur Petrus Gregorius libr. 22. Syntagmat. Jur. capp. 7. 8. 9. & eleganti volumine *de Creditorum jure*, nuper edito, Adamus Abrenethæus Scotus, vir doctissime Græca Latinaque callens, Medicinæ doctor Monspeliensis, ad quem te lectorem remitto. Hoc tantum addo, marsupia e zonis pendula esse olim consuevisse, imo nullas alias crumenas, quam zonas. Vetus Scholiast. Antholog. libr. 7. Epigr. 12. Aristophanes, Antiphanes, Apollodorus apud Julium Pollucem libr. 7. Onomast. cap. 33. num. 9. & Rudolphus Gualterus *Sacellum* vertit σακκίον C. Sueton. Vitell. cap. 16. L. Apul. libr. 7. Milesiar. Tiberius Gracchus referente A. Gellio libr. 15. cap. 12. Ulpian. J. C. l. 6. de bon. damnator. Andr. Alciat. libr. 1. Parerg. cap. 40. M. Plaut. in Mercatore, Sc. *Divum*. Symonides vetus poeta libr. 7. Antholog. Epigr. 12. Aristophanes in Thesmophoriazusis apud Pollucem libr. 10. cap. 32. Ælianus apud Suidam in voce τιμωρήτος. Hæc zona non lumbos cingebat, sed e collo pendebat. Plaut. Truculento Sc. ult. Et eadem fab. Sc. *Rus mane*.

. . . . . bomo crumenam
Sibi de collo detrabit.

Et in Epidico Sc. *Fecisti*.

. . . in meo collo tuus pater crumenam collocavit.

Et in Asinaria Sc. *Cur me*

. . . hic istam colloca crumenam in collo plane.

Etru-

(1) Sic legitur in libro, manu ipsius Dempst. scripto; verum Gruterus habet: CVM A. MVNICIPIBVS. sed Gronovius libr. primo de Pecun. Vet cap 7. τὸ CVM delendum putat.
(2) De Curatore Kalendarii Vid. Reines Class. I. n. 24. & Class. VI. n. 112., & Class. XIV. n. 166. & Noris Cœnotaph Pisan.

Etruria mater multarum aliarum gentium, Volscorum, Campanorum, Oscorum, Opicum, Frontonorum, Marrucinorum, Picenorum, Rhetorum, Euganeorum, aliorumque.

CAP. XXVI.

Gentem hanc & potentissimam & antiquissimam fuisse, si ea minus probant, quæ diximus, at hoc certe evincet, tot nobilissimos populos ortum suum ad hanc referre. Et de Volscis quidem, quod & originem suam ab Etruscis olim deduxerint, & sub eorundem potestate diu vixerint, disquisivi hoc libro superius cap. 9.

2. De Campanis, præter ea, quæ ibidem loci sunt dicta, Fanusius Campanus MS. libr. 2. de Illustrib. Ital. Famil. cap. 4. *Campani populi sunt prisci, & nobilitate immensa insigniti, qui ab Etruscis descenderunt, a Capy eorum duce: horum municipium est Capua.* Vere & erudite, ut multa alia.

3. Sequitur de Oscis apud eundem: *Osci prisci populi ab Etruscis originem ducunt, quorum municipium fuit Pometica civitas.* Vide ea, quæ de Oscorum lingua, quæ Etruscæ dialectus est, a me sunt exposita hoc ipso libro supra cap. 21.

4. De Opicis hæc apud eundem Scriptorem habentur: *Opici populi antiquissimi, ab Etruscis sumunt originem, & dicti ab Opico eorum duce, de quibus Polybius & Strabo.* Hinc apparet, quanta hujus antiqui Scriptoris fuerit, vel sedulitas, vel sollicitudo, ad ornandam Italiam, maximeque Etruriam.

5. Frontonos ab eadem origine idem deducit, his verbis: *Frontoni ducunt originem a Liburnis, Dalmatis, & Etruscis: & Larinus civitas fuit eorum municipium. Strabo, Plinius, Appianus Alexandrinus, Livius, Cæsar, & Silius Italicus.*

6. Marruccinorum mater eadem Etruria, sic enim Fanucius: *Marrucini ab Etruscis trahunt originem, & horum principale municipium fuit Atria civitas.*

7. Nec Picenos omittit, sed & Tuscorum eos facit coloniam; sic enim eodem libro cap. 7. *Piceni populi sunt nobilissimi & antiquissimi, & ducunt originem ab Etruscis, & dicti a Piceno eorum rege, qui pro armis & insignibus suis asinum aureum in campo cyaneo deferebat,* ut narrat Joannes Caram. libr. 6. de Antiquitatibus Orbis. Horum municipium fuit Picenum civitas, ubi primum sedem constituit. Strabo, Livius, Plinius, Cornelius Tacitus, & Pomponius Mela.

8. De Rhætis in Alpibus positis libro isto supra cap. 9. & plenius libr. 2. infra cap. ...., sed & Fanucius MS. *Rhæti populi a Tuscia ducunt originem, & dicti a Rhæto Lydorum duce.* Sed haud scio, an non erret, quum Rhætus fuerit princeps indigena, qui ex Transapennina Etruria vi Gallicorum armorum expulsus est, ut ibi latius ostenditur, ut mihi sit plane improbabile eum Lydium fuisse, aut Lydorum ducem; ut omittam diu in Etruria consedisse Lydos, deducente Tyrrheno Atyos filio, antequam Galli Senones aut in Italiam irruperint, aut bellum cum Etruscis gesserint.

9. De Venetis ipsis, sive Euganeis idem quoque a Fanucio est proditum in hæc verba: *Euganei sunt populi nobilissimi, & magnifici, atque honestissimi, & ducunt originem ab Etruscis nobilibus, quorum fuit dux Dardanus Etruscus, quorum metropolis fuit Verona. Plinius, Lucanus, & Silius.*

Hæc quidem ille non indignus laudari liber in charta recenti manuscriptus, quæ & auctores, quos ipse laudat, confirmant, neque ego eos transcribendi otium nancilcor, nec tanti est, ut tempore abutar, cum res sit clara; nihilominus tamen, ut satisfiat plene suscepti operis proposito, confirmabo sigillatim, quæ ab eo obiter tantum attinguntur.

FINIS LIBRI PRIMI.

Perusiæ In Ædibus Angelettis N. Ab. Sc.

A D

PRÆFATIO

AD LIBRUM SECUNDUM.

PRinceps hæc ſuſcepti operis cura, & quaſi ſcopus, ſeriem aliquam (nam continuam ne voto quidem ſperare poteram) bis mille & quingentis annis, quibus jure regio hæc provincia uſa eſt, levi tabella adumbrare: quod ut anxie ſum molitus, ita laborioſe aſſequutus mihi videor; nam rara apud Scriptores Latinos Regum Etruſcorum mentio, ut quingentis pæne annis, quibus glorioſe cum Romanis bellarunt, Reges tres tantum nominati reperiantur; ſed ſemper Vejentes, Volaterrani, Fidenates, Cluſini, Faliſci, Lunenſes, Vulſinenſes, Peruſini, Cæretani, Arretini, Fæſulani, Capenates, Piſani, Piſtorienſes, Lucenſes, Ciminii legantur; cum tamen certum ſit, illos populos ſub ſuis Regibus, ea ætate & ditibus & potentibus, militaſſe: quod ego malignitati & hoſtili Romanorum in Etruſcos animo, an rerum peregrinarum imperitiæ tribui debeat, ambigo. Accedebat peſtis deterior; nam Joannes Annius & ſequaces ita fabulis commentiſque portentoſis totum hunc

Re-

Regum ornatum obduxerant, ut non minor labor in eruendis veris Regibus deposceretur, quam sollicitudo amentes has affanias eluendi: & utrumque quidem ita præstiti, ut aliquid mihi gnaviter adlaboranti obvenisse glorier; quod hactenus eruditos latuit. Et licet illi blenni res praclarissimas inquinaverint, ut[1] *Exampeus amaritudine dicitur Hypanim fluvium corrumpere; dedi tamen operam, ut & gloria Tuscis constaret, & postliminii jure Principes suos Etruria reciperet. Et quamquam sciam, mulctam esse apud Thebanos*[2] *positam male pingentibus; tamen ego obsequio excusationem obtendam: & si Reges, parcius quam dignitas majestasve exigebat, tractasse sum visus,*[3] do quantum maximum possum, daturus amplius si potuissem.

LIBER

(1) Solinus cap. 20.
(2) Cl. Ælianus libr. 4. ποικιλ. cap. 4.
(3) Plin. libr. 3. Epist. ult.

Vas Fic· Alt· P·R·I· in Mus· Mediceo

LIBER SECUNDUS

Etruscorum Regum quadruplex series, & varia stemmata.

CAP. I.

BIS mille annis & quingentis suo jure liberi Etruriæ Reges, bello juxta ac pace supra omnes finitimos egregie floruere; neque tamen una Regum aut familia, aut stemma deprehenditur, sed multiplex ut in aliis principatibus evenire solet. Sed cum nullus ex professo Scriptor de Etruscorum rebus egerit, reliquum est mihi, ut ex Græcis Latinisque auctoribus, qui cum Romanorum res exequerentur, coacti sunt ad Etruscas nonnunquam deflectere, vel ob loci viciniam, vel negotia communia, vel etiam ab his illis tradita memorantes, quod possum, in unum conferam. Existimo itaque, quadruplici serie Reges hos distinguendos, ut prima linea sit *Janigenarum* a *Jano* scilicet, qui primus a diluvio princeps regionem hanc rexit, cujus successores retento nomine diu claruerunt. Secundum stemma erit *Corithorum*, qui fabulosis illis Regibus, quos stulta credulitas ob beneficia, virtutisque admiratrix in Deos retulit, successerunt, quorum & nomina & gesta obscura. Tertia series est *Larthum*, qui clariori principatu, ut-

pote rebus Romanis viciniori ævo usi, præclara suæ virtutis monimenta reliquerunt. Denique quartus ordo habetur *Lucumonum*, qui terra, marique potentissimi, quingentis pæne annis victricia Romanorum arma fregerunt, & velut; soli fatorum magnitudini obstantes, spem improbam victorum compresserunt: nec tam vi externa, quam seditione domestica fracti, ut suis locis patebit, in peregrinam ditionem concesserunt. Et de his ordine suo agam, si prius pauca præmisero necessaria. Atque hæc stemmata ego nuper in Bando Medicæo complexus, pauculos hic apponam versiculos.

Janus adest, ratitumque petit solemne quadrantem
Munus, & Etrusco felicia quæque Dynastæ
Exoptat, velletque suis dare dona Kalendis
Congrua, qui ter millenos ex ordine soles
Et placido vidit decurrere secula lapsu,
Dum Samius LUCUMO, *dum* LAR, CORITUSQUE *tenebant*
Imperia, & Consul, Cæsarque, ac denique rerum
Libera conditio placuit, jam rursus ad unum
Res redit, meliorque status, Tyrrhenia MAGNO
Jamdudum subjecta DUCI, *prisca illa recludit*
Secula, JANIGENIS *qua nobilitata colonis*
Egregiam Regni speciem liquere vetusto,
Inque uno TRIPLICES *veneratur Etruria* REGES.

Triplices Reges sunt tria illa postrema stemmata, nam primum stemma non tam Regum est, quam Deorum, ut lib. 1. supra videre potes.

Etruriæ Regum ornamenta & insignia: toga palmata, sella eburnea, sceptrum seu hasta, corona, corporis custodes, administratio legum, jus comitia publica seu conventus indicendi: & nomen Regis aliud aliquando, quam Principem significare.

CAP. II.

SUnt qui Etruriam reges habuisse negent, sed tantum optimates quosdam, eo nomine vocatos. Quod fortasse supponit Porphyrion, vetus Grammaticus ad od. 1. libr. 1. Horatii: *Mæcenatem ait regibus atavis editum, qui nobilibus Etruscorum ortus sit*. Certe ergo Romani cives quosque potentes, Reges appellare solebant. Jun. Moderat. Columella præfat. al libr. 1. de Re Rust. *An honestius duxerim mercenarii saltatoris mendacissimum aucupium, circumvolitantis limina potentiorum, somnumque regis sui rumoribus inaugurantis?*

neque

neque enim quid agatur intus, servi respondere dignantur. Qua significatione Regis nomen apud M. Martialem invenitur libr. 2. Epigr. 18.

Sum comes ipse tuus, tumidique anteambulo Regis,
Tu comes alterius, jam sumus ergo pares.
Esse sat est servum, jam nolo vicarius esse,
Qui Rex est, Regem, Maxime, non habeat.

Terentius Afer:

Nemo pro meritis gratiam Regi refert.

Parasitus Plautinus in Captivis:

Nam postquam est meus Rex potitus hostium.

D. Jun. Juvenalis Sat. 1. v. 136. pro patrono divite videtur usurpare:

Optima silvarum interea pelagique vorabit
Rex horum.

Et Sat. 7. v. 45.

Nemo dabit Regum.

Et Satyra 8. v. 161.

Hospitis affectu dominum, Regemque salutat.

Quin imo potentiam suam rerumque gestarum famam Romani auctori, quoscumque exercituum, urbiumque externorum duces subegissent, Regum appellatione dignabantur; unde *Rex Arvernorum*, qui re vera Rex non fuit, neque enim in Gallica Historia reperi, Reges habuisse Arvernos. Cæsar libr. 1. de Bello Gallico, & Eutropius libr. 4. *Betultum* Regem memorat, uti & Strabo Amasian. libr. 4. Vetus Inscriptio: (1)

Q. FABIUS. Q. AEMILIANI. F. Q. N. AN. DC
MAXIMUS. PRO. COS. DE. ALLOBRO
ET. REGE. ARVERNORUM. BETULTO. X. K

Hunc alii *Bituitum*, alii *Vituitum*, alii Βίτιον appellant, ut ad Eusebii Chronicon pag. 136. Josephus Scaliger contendat, falsam esse Inscriptionem, & pro I. literam L. temere sculptam; ita tamen extat in bibliotheca Farnesiana, ut fidem facit Fulvius Ursinus, qui exinde descriptam exhibuit Notis in Comment. Cæsar. pag. 175.

Licet hæc significatio interdum obtineat apud Romanos auctores, tamen de Etrusco Rege id dici non potest, qui vere ut Romæ, ut Macedoniæ, ut Ponti, ut Armeniæ, aliarumque Provinciarum Reges, jus regium habebat; nam & omnia regalia insignia in eo: comitatus sive armigeri custodes, sceptrum, corona, purpurea toga. De satellitio dicam infra hoc libro abunde; nunc videndus tantum Polyænus libr. Stratagemat. ad finem. L. Florus libr. 1. Histor. Roman. cap. 10. *Scævola Regem per insidias in castris ejus aggreditur, sed ubi frustratum circa purpuratum ejus ictum tuetur, ardentibus focis iniicit manum*. De eadem historia Martial. libr. 1. Epigr. 78.

 Cum

(1) Apud Gruter. pag. 298. num. 3.

Cum peteret Regem, decepta satellite dextra
Injecit sacris se peritura focis.

Corporis itaque custodes sive σωματοφύλακας adhibebant aulico comitatui reges isti, neque minus ornatum Regali dignitati parem gestabant, *Sceptrum*, *coronam*, *bullam*, *togam prætextam*. Neque plura Homerus in suis Regibus exigit, Σκηπτῦχος βασιλεὺς *Sceptrifer Rex* ei dicitur libr. 1. Iliad. v. 279. & libr. 2. Iliad. v. 86. & libr. 2. Odyss. v. 231. & alibi sæpe. Probare ex multis possum, sed maxime ex Festo Pompejo libr. 17. cujus locum truncatum, & lacerum Josephus Scaliger sic restituit: *Sardi venales, hoc est alius alio nequior, ex hoc natum proverbium videtur, quod ludis Capitolinis, qui fiunt a vicanis prætextatis, auctio Vejentum fieri solet, in qua novissimus is, qui omnium deterrimus, producitur a præcone in medium senex cum toga prætexta, bullaque aurea, quo cultu Reges soliti sunt esse Etruscorum, qui Sardi appellantur, quia Etrusca gens orta est Sardibus ex Lydia; Tyrrhenus enim inde profectus cum magna manu eorum, occupavit eam partem Italiæ, quæ nunc vocatur Etruria.* Qui locus miserrime truncatus, reliquiæque fœdissime corruptæ, feliciter ab eo, quem jam laudavi, sic recensitus; nam pro *vicanis* scriptum erat *vicinis*, & pro *Vejentum* diserte, licet nullo sensu, videbatur *Valentium*. Obiter de Sardibus istis, ludibrio Romæ habitis, & per jocum circumductis, M. Cicero libr. 7. Familiar. Epist. 25. fine: *Habes Sardos venales, alium alio nequiorem*. Sic illi, ut fortunam regiam insolentissime contemnerent, quendam habitu Regis Etrusci circumferebant. Plutarchus in Problemat. Roman. cap. 53. Διὰ τί τῆς Καπιτωλίοις θέας ἄγοντες ἔτι νῦν κηρύττουσι Σαρδιανοὺς ὠνίους; καὶ γέρων τις ἐπὶ χλευασμῷ προάγηται, παιδικὸν ἐναψάμενος περιδέραιον, ὃ καλοῦσι βούλλαν; ἢ ὅτι Ῥωμύλῳ πολὺν χρόνον ἐπολέμησαν, οἱ λεγόμενοι Οὐήιοι Τυῤῥηνῶν, καὶ ταύτην πόλιν ἐσχάτην εἷλε, καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους ἀπεκήρυξε μετὰ τοῦ βασιλέως, ἐπισκώπτων αὐτοῦ τὴν ἠλιθιότητα καὶ τὴν ἀβελτηρίαν; ἐπεὶ δὲ Λυδοὶ μὲν ἦσαν οἱ Τυῤῥηνοὶ ἐξ ἀρχῆς, Λυδῶν δὲ μητρόπολις Σάρδεις, οὕτω τοὺς Οὐηιόυς ἀπεκήρυττον, καὶ μέχρι νῦν ἐν παιδιᾷ τὸ ἔθος διαφυλάττουσι. Quæ Latinis verbis ita sonant: *Cur ludis Capitolinis etiamnum præconis voce proclamant, Sardianos venales? & senex quidam ludibrii gratia producitur bullam collo appensam gerens puerilem? An quia Vejentes, Etruscorum populus, per longum tempus Romulo bello restiterunt, hancque is ultimam urbem cæpit, multosque captivos sub hasta vendidit, una cum ipsorum Rege, stultitatem ejus, & stultitiam deridens? nam Etrusci a Lydis originem trahunt, Lydorum primaria urbs Sardes; ideo Vejentes Sardianorum nomine proclamant, & in hunc usque diem ludicri gratia morem istum observant.* Et quidem de prætexta & bulla aurea, Regum insignibus, vide libr. 3. infra hoc opere, uti & de sella regia, quæ ad magistratus Romanos traducta, & *curulis* ab iis appellata; hic vero nonnihil de sceptro, quo usi illi primitus Reges. Non bacillum fuere sceptra, ut nunc; sed hastæ, atque illæ quidem divinis cultæ honoribus, puto, ut Reges fortitudinem

præ

præ ſe debere ferre ſignificarent, eoque nomine veneratione divina dignos eſſe. Junianus Juſtinus libr. 43. *Per ea adhuc tempora reges haſtas pro diademate habebant, quas Græci* ſceptra *dixere; nam & ab origine rerum pro diis immortalibus veteres, haſtas coluere, ob cujus Religionis memoriam adhuc deorum ſimulacris haſtæ adduntur*. De qua re abunde, ut exiſtimo, in Antiquitatibus Romanis diſſerui. Et δορὶ, *haſta*, ſceptrum vocatur ab Euripide in Hecuba, ut colligit Hadrianus Turnebus libr. 22. Adverſarior. cap. 12. & Æſchylus apud eundem libr. 8. cap. 16. Divinis itaque honoribus ſceptra colebant, uſque adeo ut nullum religioſius jusjurandum fuerit, quam quod per haſtam conciperetur. Eraſmus in proverbio Καινέως δόρυ, *Cænei haſta;* ille enim ad ſe venientes per ſceptrum ſuum jurare cogebat. Vetus Scholiaſtes Apollonii libr. 1. Argonaut. quem tranſcribit Euſtathius Archiepiſcopus ad libr. 1. Iliados. Ferientes etiam fœdera ſceptra tenebant, & per ea jurabant. Servius Maurus ad libr. 12. Æneid. pag. 677. *Ut autem ſceptra adhibeantur ad fœdera, hæc ratio eſt, quia majores ſemper ſimulacra Jovis adhibebant, quod cum tædioſum eſſet, præcipue cum fiebant fœdera cum longe poſitis gentibus, inventum eſt, ut ſceptrum tenentes, quaſi imaginem ſimulacri redderent Jovis; ſceptrum enim ipſius eſt imperium, unde nunc tenet ſceptrum Latinus, non quaſi Rex, ſed quaſi pater patratus*. Virgilius ipſe ibidem loci v. 206.

Ut ſceptrum hoc (dextra ſceptrum nam forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta, nec umbras,
Cum ſemel in ſilvis ima de ſtirpe reciſum
Matre caret, poſuitque comas, & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.

Quæ omnia verbatim ex Homero tranſtulit, cujus hæc ſunt eadem ſententia libr. 1. Iliad. v. 236.

Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζυς
Φύσει, ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν
Οὐδ' ἀναθηλήσει. περὶ γὰρ ῥάε χαλκὸς ἔλεψε
Φύλλα τε καὶ φλοιὸν, νῦν αὖτε μιν ὑἶες ἀχαιῶν
Ἐν παλάμης φορέουσι δικασπόλοι, οἵτε θέμιςας
Πρὸς Διὸς εἰρύαται, ὃ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος.

Certe per hoc ſceptrum, quod nunquam folia & ramos
Producet, ex quo ſtirpem ſuam in montibus reliquit,
Neque revireſcet, ferrum enim illud undique delibravit
Foliaque & corticem, nunc vero ipſum filii Achivorum
In manibus geſtant judices, quique leges
A Jove cuſtodiunt, hoc tibi magnum erit juramentum.

Eadem exprimere voluit Valerius Flaccus libr. 3. Argonautic.

Hanc ego magnanimi ſpolium Didymaonis haſtam,
Quæ neque jam frondes virides, neque proferet umbras,

Ut

Ut semel est avulsa jugis, ac matre perempta
Fida ministeria, & duras obit horrida pugnas,
Testor.

In apice Romani Aquilam constituebant, expansis alis, eaque dignitate triumphantem honorabant. Juvenal. Sat. 10. v. 46.

Da nunc & volucrem, sceptro quæ surgat eburno.

Atque hoc gestamen fuisse Regum Etruscorum aperte Dionysius Halicarn. libr. 3. Ἀρχαιολογίας pag. 195. Καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ λόγους αὐτῷ μόνον φέροντες ψιλὰς, ἀλλὰ καὶ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἐκόσμουν αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλέας, κομίζοντες, στέφανόν τε χρύσεον καὶ θρόνον ἐλεφάντινον, καὶ σκῆπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χιτῶνά τε πορφυροῦν χρυσόσημον, καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον, οἷα Λυδῶν τε καὶ Περσῶν ἐφόρουν οἱ βασιλεῖς. *Legati post paucos dies non nuda tantum verba afferentes, sed & principatus insignia, quibus Reges suos ornare consueverunt, coronam auream, & sellam eburneam, sceptrumque in summitate habens aquilam, & purpuream tunicam auro distinctam, purpureumque amiculum varium, qualia Lydorum atque Persarum reges gestarunt.* Eadem sane & Lydorum Regum, & a Lydis Etruscorum oriundorum fuisse ornamenta ex hoc libro constat. Et de Porsena Rege idem Auctor libr. 5. pag. 303. Ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων βουλὴ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Τυῤῥηνῶν συνελθοῦσα ἐψηφίσατο Πορσίνῳ μὲν πέμψαι θρόνον ἐλεφάντινον, καὶ σκῆπτρον, καὶ στέφανον χρύσεον, καὶ θριαμβικὴν ἐσθῆτα, ὑφ' ἧς οἱ βασιλεῖς ἐκοσμοῦντο. *Senatus post discessum Regi mittendam in Etruriam decrevit sellam eburneam cum sceptro, coronamque auream, & triumphalem vestem, quali Reges ornari solebant.* Missa itaque a Romano Senatu ornamenta Regia Porsenæ, non quidem, quod ea dignitate ab eo donari eum videri posset, erat enim Rex antea; sed quia is mos erat Senatui, ut sua quoque triumphantium ornamenta in bene de se meritos conferret, ut scribit idem Halicarnasseus libr. 3. pag. 196.

Alii tamen principes non aquila insignitum sceptrum, sed aratri vomere, ad agriculturæ, ut puto, commoda extollenda. Pierius Valerianus libr. 48. Hieroglyph. pag. 513. nullo auctore laudato.

Eo magis non desino mirari, Servium Honoratum, tanti judicii, tantæque eruditionis Grammaticum, tam pudendo errore lapsum, ut sic scriberet ad libr. 8. Æneid. pag. 517. *Regni coronam, insigne, non revera coronam, quam Tusci Reges nunquam habuerunt.* Mirandum hoc (inquam) non tam ob auctores laudatos, quam ipsius Virgilii auctoritatem, qui hæc clare:

. . . . . . o Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum, virtusque virum, quos justus in hostem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem,
Externos optate duces, tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divum.
Ipse oratores ad me, regnique coronam

Cum

Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.

In sequentibus tamen aliter idem sentit Servius, & quasi a seipso dissentit: *Mandat insignia, aut mittit insignia, idest omnia ornamenta regalia, aut re vera ipse Tarchon oratores ad me misit, coronamque cum sceptro Regni.*

Tertia ratio, eaque validissima est, quod ut alii Reges, & maxime Assyriorum & Persarum, & seculis posterioribus Francorum, certis tantum diebus, nec tamen promiscue, populo se ostendebant; ita Etruriæ Reges semel tantum in mense subditos admittebant, quo augustior esset, ut puto, majestas. Aurel. Macr. Saturn. lib. 1. cap. 15. *Ideo autem minor pontifex numerum dierum, qui ad nonas superessent, calando prodebat, quod post nonam lunam oportebat nonarum die populares, qui in agris essent confluere in urbem, accepturos causas feriarum a Rege sacrorum, sciturosque, quid esset eo mense faciendum, unde quidam hinc existimant nonas dictas, quasi novæ initium observationis, vel quod ab eo die semper ad idus novem dies putentur: sicut apud Tuscos nonæ plures habebantur, quod hi nono quoque die regem suum salutabant, & de propriis negotiis consulebant.* Nævius Poëta *in Lupo*, sed corrige *in Ludo*:

Vel Vejens Regem salutat jube
Albanum milium, comitem senem
Sapientem contra redhostis Menalus.

Locus est depravatus. Putarem rectius legi:

Vel Vejens Regem salutat tuba per
Albanum Mulium.

Militaris enim mos principes suos tubis machinarumque explosionibus salutare, & concussis armis alacritatem profiteri. Claudian. in 4. Hon. Consul.

Sensit adorantes galeas, redditque ferocem
Vagitum lituis.

Et de 6. Honorii Consulatu:

Una omnis submissa phalanx, tantaque salutant
Te dominum galeæ.

Quartum denique argumentum est Reges in Etruria veros fuisse, non tantum magistratus, potuisse illos ad fanum Voltumnæ conventum indicere omnium popularium, cum libuisset, uti lib. 1. supra habes; quod ad nullum nisi ad regem pertinere, quis est, qui non videat? Eleganter Sext. Propert. lib. 4. Eleg. 11.

Et Veii veteres, & Volscum regna fuistis,
Et vestro posita est aurea sella foro.

Janus

Janus, primus Etruriæ Rex, statim a diluvio Noæ: uxor ei Venilia; ideo ei primitiæ omnium sacrificiorum oblatæ: primus sacra ad aras fieri docuit: nummos percussit: agriculturam docuit: fœderibus præest: bifrons, & quadrifrons: belli ac pacis præses: lauru nova ineunte anno coronatus: Indigena.

CAP. III.

HOc quoque quintum argumentum sit, Regum successio, quorum primum certum est *Janum* fuisse. Sed quis ille fuerit, nimium curiose quidam investigarunt: inter quos Opusculum est Petri Leonis Casellæ, quo inutili labore, de *Crana*, *Vesta*, *Jano*, *Sabatio*, *Corito*, futilibusque aliis pœnitenda opera disserit. Nec mitius insanit Thomas Fazellus de reb. Sicul. poster. Decad. libr. 1. pag. 220. qui pæne non est tanti, ut nominari hic debeat; cum omnia ex Annio in suum opus transcripserit. Auctor Theatri Genealogici Tom. 4. eum vult *Nobemum* esse; sed ridiculum illud, qui enim in Italiam ille deflexit? cum sacræ literæ contradicant. Ego certe, ut Nohemum non esse, ac ne potuisse quidem dici contendo; ita aliquem a Nohemi nepotibus primis, qui mundum incoluerint, & post diluvium restauraverint, existimo, vel hoc argumento, quod Janus primas sacrificii cujuslibet deorum partes accipiat: & notum ex sacra pagina, Nohemum aræ a se structæ holocausta adolevisse. Claudius Marius Victor Massiliensis Commentarior. in Genesin libr. 3.

Talia mente gerens, venturaque secula cernens,
Non prius officii quicquam servatus inire
Constituit, quam sacra Deo, laudesque rependat,
Gratesque evaso referat discrimine Noe.
Mox niveo sacra exurgunt altaria saxo,
Agnovitque hæc prima recens altaria mundus.

D. Alcimus Avitus Archiepiscopus Viennensis libr. 4. Sacror. Carmin. cap. 18. ex Genesis cap. 8.

Ante tamen jussus jubeat quam sparsa vagari
Singula de septem, quæ dudum claudere munda
Curavit, natis pariter nuribusque vocatis,
Cespite constructa disponens immolat ara,

Accen-

Accendens sanctum bis primum altaribus ignem.
Plurima dum magnis adolentur corpora flammis,
Et numerosa levat præpinguem victimâ fumum,
Suavis odor tetigit lætum trans æthera cælum,
Primaque purgati suscepta est hostia mundi.

Sic itaque, quia Janus Italos suos, aut verius populares Etruscos aras erigere, hostias adolere docuit, effectum, ut nullum sacrum institui, peragive posset, cujus exordium non fieret a Jano, ut infra hoc capite expediam. Hic vero Regem eum fuisse est probandum. Prætextatus apud Aurelium Macrobium libr. 1. Saturnalium cap. 7. *Regionem istam, quæ nunc vocatur Italia, regno Janus obtinuit.* Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 506. *Saturnus Rex fuit Cretæ, quem Jupiter filius bello pepulit: hic fugiens a Jano Rege, qui urbem habuit, ubi nunc Janiculum est, susceptus est qui regnabat in Italia: quem cum docuisset usum vinearum, & falcis, & humaniorem victum, in partem est admissus imperii.* Gottofridus Viterbiensis in Pantheo Chronicor. parte 4. pag. 117.

Italiæ tunc Saturnus regnabat alumnus,
Primus erat Janus, sed Rex fuit ille secundus,
Tertius est Picus Rex, probitate prior.
Saturnus statuit, super æquora vela moveri:
Denarios posuit, commercia rite mereri:
Ipse prior clypeos militis arte regit.
Navibus Italiam prior hic ornasse putatur,
Ædificans Sutrium, dum vivit, ibi dominatur,
Triticeum semen primus in urbe ferens.
Saturnus natum latuisse Jove recitatur,
In Sutrio latuit, Latium locus ille vocatur;
Illud enim Latii nomen ab inde fuit.

Versum nonum corrige:

Triticeum semen primus in orbe ferens.

Levis notæ adjectio ultimum quoque versum meliorem meo judicio faciet:

Illud enim Latii nomen ab inde fluit.

Uxor ejus fuit *Venilia*, quod a nullo notatum. P. Ovid. libr. 14. Metamorph. v. 333.

Ille colit Nympham, quam quondam in colle Palati
Dicitur ancipiti peperisse Venilia Jano.

In quolibet sacro præfatio ab eo, ut dixi, incipiebat. Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Atque ita per vos Dei nomen ereditur, quem in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere Deorum ad audientiam creditis.* Xenon Rer. Italicar. libr. 1. rationem reddit historicam: *Quod Janus in Italia primum templa Diis fecerit, & ritus instituit sacrorum, ideo in sacrificiis præfationem meruit perpetuam.* M. Tull. libr. 2. Nat. Deor.

Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima & extrema, principem in sacrificando Janum esse voluerunt, quod ab eundo *nomen est ductum, ex quo transitiones perviæ Jani: foresque in liminibus profanarum ædium januæ nominantur*. Fest. Pomp. libr. 3. in voce *chaos*, eadem, sed expressius: *Unde Janus detracta aspiratione nominatur, ideo quod fuerit omnium primus, cui primo supplicabant, velut parenti, & a quo rerum omnium factum putabant initium*. Poetæ passim. M. Martial. libr. 8. Epigr. 8.

Principium des, Jane, licet velocibus annis,
Et revoces vultu secula longa tuo.
Te primum tua thura rogent, te voce salutent,
Purpura te felix, te colat omnis honor.

Secundus versus significantius, *renoves vultu*. In tertio, MS. *te vota salutent*. Et libr. 10. Epigr. 28.

Annorum, nitidique, sator pulcherrime, mundi,
Publica quem primum vota precesque canunt.

P. Ovid. libr. 1. Fastor. v. 173. ex Arnobii loco laudato:

. . . . cur, quamvis aliorum numina placem,
Jane, tibi primum thura merumque fero?
Ut possis aditum per me, qui limina servo,
Ad quoscumque velis, inquit, habere Deos.

Hic primus etiam in Italia nummum percussit, in cujus una parte caput geminum fuit, in altera navis, ad significandum Saturni classe in Italiam adpulsum. Gottofridus Viterbiensis supra hoc capite laudatus. P. Victor Afer, ut vult doctissimus Andreas Schottus: *Istum etiam usum signandi æris; ac monetæ in formam incutiendæ, ostendisse traditur, in qua ab una parte caput ejus imprimeretur, altera navis, qua vectus illo erat; unde hodieque aleatores, posito nummo, opertoque, optionem collusoribus ponunt, enuntiandi, quid putent subesse, caput aut navim, quod nunc vulgo corrumpentes* navi andi *dicunt*. Ovid. libr. 1. Fastor. v. 228.

Multa quidem didici, sed cur navalis in ære
Altera signata est, altera forma duplex?

De hoc signandæ monetæ Etruscorum seu Jani invento, dicam libr. 3. hoc opere infra, uti & de agricultura, & vineis curandis, quæ omnia a Jano Etrusci acceperunt, & Romanis concesserunt, utilia certe Reip. administrandæ instrumenta.

Janum certe Principem *bifrontem*, vel *quadrifrontem* effinxerunt. Rationem hanc a Servio Mauro pete ad libr. 7. Æneid. pag. 476. *Sacrarium hoc* (*scilicet Jano*) *Pompilius fecerat circa imum Argiletum, juxta theatrum Marcelli, quod fuit in duobus brevissimis templis, duobus autem propter Janum bifrontem: postea captis Phaleris civitate Tusciæ inventum est simulacrum Jani cum frontibus quatuor, propter quod in foro transitorio constitutum est illis sacrarium aliud* (lego *constitutum est*

est illius sacrarium, de Jano enim sermo) *quod novimus hodieque quatuor portas habere. Janum sanè apud aliquos quadrifrontem esse, non est mirum; nam alii dici eum dominum volunt, in quo ortus est & occasus. Horatius:*

Matutine pater, seu Jane libentius audis.

Alii anni totius, quem in quatuor tempora constat esse divisum; anni autem esse Deum illa res probat, quod ab eo prima pars anni nominatur, nam a Jano Januarius dicitur. Quidam Janum Eanum *dicunt ab* eundo, *eumque esse Martem, & quod apud Romanos plurimum potest, ideo primum in veneratione nominari. Alii Janum aërem credunt: & quia vocis genitor habeatur, idcirco mandari ei preces nostras ad Deos perferendas. Alii Janum mundum accipiunt, cujus caulæ ideo in pace clausæ sunt, quod mundus undique clausus est belli tempore: aperiuntur ad auxilium petendum, ut pateant . . . . . . nam quasi mundo duas ei facies dederunt, orientis & occidentis, quod jam supradictum est: alii quatuor, secundum quatuor partes mundi.* Idem ad illud Virgilii libr. 12. Æneid. pag. 677.

Latônæque genus duplex, Janumque bifrontem.

Janum rite (Janum bifrontem) invocat, quia ipse faciendis fœderibus præest; namque postquam Romulus & Titus Tatius in fœdera convenerunt, Jano simulacbrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum: legimus tamen Janum etiam quadrifrontem fuisse, unde Martialis ait:

Et lingua pariter locutus omni.

nam omnis *de duobus non dicimus.*

Potest denique credi bifrons Janus, quod sapientis sit principis meminisci præterita, & futuris prospicere; quadrifrons vero, ad quatuor elementa exprimenda. Isidor. libr. 8. Etymologiar. cap. 11.

Quid attinet hic dicere, quod est vulgatissimum, tantam Jani Regis fortitudinis opinionem, animis Italorum ingenitam, ut cum belli pacisque arbitrum unicum æstimarent, ideo templum ejus, pace per universum orbem parta, claudi solebat, indictoque bello rursus aperiri? L. Florus epitomastes Livii libr. 4. Servius Maurus ad illud libr. 1. Æneid.

Aspera tum positis mitescent secula bellis.

Cl. Claudian. de 6. Hon. Consul.

. . . perpetuisque immoto cardine claustris
Janus bella premens, lætæ sub imagine pugnæ
Armorum innocuos paci largitur honores.

Idem de summa Stiliconis auspiciis parta felicitate libr. 2. de ejus laudibus:

. . . nullus Boreæ metus, omnis & Austri
Ora silet, cecidit Maurus, Germania cessit
Et Janum pax alta ligat.

 Semel

Semel hujus templum Numa Rex clausit: iterum Lutatius Catulus, icto cum Pœnis fœdere, Coss. M. Atilio, T. Manlio. Paul. Orosius libr. 4. cap. 10. L. Florus libr. 2. Histor. Rom. cap. 3. Tertio sub Augusto bellis civilibus longo duodecim annorum bello sopitis. Dio Coccejanus libr. 51. in actis anni 725. Freculphus Lexoniensis Tom. 1. Chronicor. libr. 7. cap. 16. *Ab oriente in occidentem, a septentrione in meridiem, ac per totum Oceani circulum, cunctis gentibus una pace compositis, Jani portas tertio Augustus tum clausit, quas ex eo, per duodecim pæne annos quietissimo semper obseratas otio, ipsa etiam rubigo consignavit: nec prius unquam nisi sub extrema senectute Augusti pulsata Atheniensium seditione, & Draconum commotione patuerunt.* Locum corruptum sic restituere potes, congruo historiis illius ævi sensu: *& Dacorum commotione patuerunt*; quorum tunc mota arma, non minoribus animis, quam bellandi pertinacia. Virgil. libr. 2. Georg.

Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.

Otto Frisingensis libr. 3. cap. 3. Chronicor. Vellejus Paterculus libr. 2. Histor. Rom. *Tertio Augusto principe certæ pacis argumentum Janus Geminus clausus dedit.* C. Sueton. in Augusto cap. 22. Benemenutius de Rambaldis libr. Augustali: *Reliquum solus cum magna pace & tranquillitate orbis, clauso templo Jani, egit.* Q. Horat. libr. 4. od. ult.

Janum Quirini clausit.

Et libr. 2. Epist. 1.

. . . totum confecta duella per orbem,
Claustraque custodem pacis cohibentia Janum.

Templum illud quadratum erat. Pierius Valerian. libr. 49. Hierogl. pag. 528. Duas fores habebat, uti *& ipsa Janista tua biformis*, seu duas habens facies. Flavius Blondus libr. 1. de Roma triumphante. Seu quod per *Janum mundum* significarent, cujus *duæ præcipuæ partes Oriens & Occidens*; sive denique, quod *in bellum proficiscens Imperator, de reducendo salvo exercitu curam habere unicam debet.* Allusum ad hoc a M. Valerio Flacco libr. 5. Argonaut.

. . . . aut sanguinei magna ostia belli.

P. Virgil. libr. 7. Æneid.

Sunt geminæ belli portæ.

Papin. Statius libr. 5. Thebaid. v. 145.

Lunatumque putes agmen descendere, ubi arma
Indulget pater, & sævi movet ostia belli.

Hic Consules Romani inaugurabantur, & insignia magistratus decedentes exuebant, novi induebant, qui ob id dicuntur *annum aperire.* Ulpian J. C. L. 20. ff. de petition. hæreditat. Sidon. Apollin. Carm. 2.

Annum pande novum Consul vetus.

Claudian. libr. 2. in Eutrop.

. . . insanum gemino proclamat ab axe,
Eunuchumque vetat fastis accedere Janus.

Ideo-

Ideoque laurea nova singulis Calendis Januariis coronabatur, quod de posterioribus temporibus intelligendum; nam primitus, *non in Januario, sed Calendis Martiis* id fieri solitum, ut liquet ex narratione Aurelii Macrobii libr. 1. Saturn. cap. 12. quod *mutare virides laureas veteribus dixit* C Julius Solinus Polyhistor. cap. 3. Ovid. libr. 3. Fastor.

Laurea flaminibus, quæ toto perstitit anno,
Tollitur, & frondes sunt in honore novæ.

D. Auson. in Cæsaribus:

Ter dominante Tito cingit nova Laurea Janum.

Sidon. Apollinar. Carm. 2. in principio statim:

. . . . . tuque o cui Laurea Jane
Annua debetur, reliqua torpere soluto
Quavis fronde comas, subita nec luce pavescas
Principis.

Idem Carm. 7. in principio.

. . . . jam necte bifrontes
Anceps Jane comas, duplicique accingere lauru.

Denique Janum esse Etruscæ originis, non vero advenam, quod imprudentes quidam falso existimavere, vel unicum hoc convincit argumentum, quod nullibi terrarum, nisi in Italia, coleretur; male itaque Draco Corcyræus Græcum eum facit. P. Ovid. libr. 1. Fast. v. 88.

Quem tamen esse Deum te dicam, Jane biformis?
Nam tibi par nullum Græcia nomen habet.

Etruriæ Regina Cameses, a Jano in partem regni assumpta: soror ejus & uxor.

CAP. IV.

Eodem seculo Janus & Cameses imperarunt; sed hic jure hæreditario, ista in partem principatus tantum a Jano assumpta, eo penitus more, quo Romanos scimus Augustos participes imperii sui fecisse, quos successioni destinassent. Cujus rei testes sunt Protarchus Trallianus, & Hyginus antiquissimi duo Scriptores, ut retulit Macrobius Theodosius libr. 1. Saturnal. cap. 7. *Regionem istam, quæ nunc vocatur Italia, regno Janus obtinuit, qui, ut Hyginus, Protarchum Trallianum secutus, tradit, cum Camese æque indigena terram hanc ita participata potentia possidebat, ut Regio* Camesene, *oppidum* Janiculum *vocitaretur: post ad Janum solum regnum redactum est, qui creditur geminam faciem prætulisse, ut quæ ante, quæque post tergum essent intueretur: quod procul dubio ad prudentiam regis soler-*

tertiamque referendum est. Draco Corcyræus libro de Lapidibus, eam fuisse *sororem Jani* asserit apud Athenæum libr. 15. pag. 692. quem vide. Nugarum plaustra plena apud Thomam Fazelum in reb. Sicul. poster. Decad. libr. 1. pag. 220.

Etruriæ Rex Tiberinus, Jani, lapidibus occisi, filius: filiæ quatuor, Camesene, Clisthene, & Canens, Pico Latinorum Regi nupta: quarta ignoratur.

CAP. V.

TRanquillum admodum & quietum fuit Jani regnum, usque adeo ut totus in vitæ civilis moderationem, agrosque honesto studio colendos, ferocem populum ad mansuetam morum regulam traducere incubuerit; quare præcipuum ei habuit Numa Pompilius honorem, primumque anni mensem ab eo Januarium dixit. Plutarch. Problem. Roman. pag. 274. Et cum multis annis feliciter imperasset, monstrato rusticis vino, ab iis fuit interemptus, quod insueto vini succo ebrii, venenum ab eo sibi datum existimarent; ideoque publica rabie armati, lapidibus eum obruerunt, eodem Plutarcho referente. Quare quam vetustum fuerit id genus pœnæ, ex eo liquet: quam frequens, breviter aperiam. Parthenius elegans auctor Eroticon cap. 21. προτρέψατο τὺς ϛρατιώταις καταλεῦσαι τὴν κόρην. *Exhortatus est milites, ut puellam lapidibus obruerent*. Claud. Ælian. libr. 5. Var. Hist. cap. 19. Ούτων Αθηναίων βάλλειν αυτὸν λίθοις, *cum Athenienses jam parati essent eum lapidibus obruere*. Polyæn. libr. 1. Stratag. Sophocles in Antigone, Philostratus in heroicis, & libr. 1. de vita Sophistarum, in Lolliano: præoccupavit jam elegantissimus Joannes Meursius. Et liquet apud Hebræos idem invaluisse: clare in Actis Apostolorum cap. 7. de Stephano Protomartyre. Vincentius Bellovacensis in Speculo Historico: *Romæ gladiatorio ludo celebrato, Telemachus monachus increpans populum, attentius spectaculis inhiantem, lapidatur a populo*. Quæ ille indubie petiit ex Theodoreto libr. 5. Histor. Ecclesiast. cap. 26. Et M. Aurelio Cassiodoro libr. 10. Histor. Tripartitæ cap. 11. L. Apul. libr. 1. Milesiar. *Publicitus indignatio percrebuit, statutumque est, ut in eam die altera severissime saxorum jaculatione vindicaretur*. Interpres historiæ Apollonii Tirii Latinus: *Tunc cives rapuerunt Strangulionem, & Dionysiadem, atque extra civitatem trahentes, lapidaverunt*. M. Fab. Quintilian. Declamat. 12. *Populus quoque impuni-*

punitum nefas sine lapidibus præteribit? Romulus Amasæus interpres Pausaniæ Latinus in Arcadic. pag. 259. Incerti nominis poëta apud Parthenium, & recitat Ant. Delrio in L. Senecæ Troadem pag. 431. L. Seneca non uno loco. C. Petronius in Satyrico. Abdias Babylonius libr. 1. Histor. Apostolicæ, si tamen non est opus spurium. Æl. Lamprid. in Alexandro Severo, Æl. Spartian. in Pescennio Nigro. Appian. libr. 4. Bellor. civil. pag. 431. Videantur a me laudati libr. 8. Antiquitat. Romanar. cap. 24. Hippolytus Thebanus, cujus in Scriptoribus Ecclesiasticis meminit D. Hieronym. in Chronico. Λιθοβολήσαντες αὐτὸν. *Lapidibus eum obruerunt*. Xenophon docet, apud Græcos hoc supplicium locum habuisse libr. 1. de Expedit. Cyri minoris pag. 258. Poëtæ meminerunt certatim. D. Auson. Eidyllo 7.

. . . . crimen ob illud
Timon Palladiis olim lapidatus Athenis.

Lycophron in Cassandra.

Ὑπερβόλοις ἀραῖσιν ἠρεθισμένη
Κρύψαι κύπας τις χερμάδων ἐπομβρίᾳ.
Convitiosis maledictis irritato
Occultabit quoddam tegmen lapidum diluvio.

Ita Gulielmus Canterus vertit: legibus metricis sic adstrinxit Josephus Scaliger:

Convitiosis percitorum injuriis
Abscondet imber saxeus manu alium.

P. Ovid. in Elegia de Nuce:

Nux ego juncta viæ, cum sim sine crimine vitæ,
A populo saxis prætereunte petor.
Obruere ista solet manifestos pœna nocentes,
Publica cum lentam non capit ira moram.

Idem libr. 13. Metamorph. fab. 2. v. 565.

Clade sui Thracum gens irritata tyranni,
Troada telorum lapidumque incessere jactu
Cœpit.

Joan. Tzetzes Chiliad. Historiar. 11. cap. 260.

Πρὸς τὺς λιμένας τρέχοντες μίσει τῷ Ἀθηναίων
Μικρῦ ἂν διεχρήσαντο τὸν Πλάτωνα τοῖς λίθοις.
Ad portus currentes odio Atheniensium
Ferme occidissent Platonem lapidibus.

Ab ingrato itaque & beneficii immemore populo, Rex optimus Janus hunc in modum sublatus est: cui successere *Janigenæ*, uti a Cæsare & Augusto sequentes omnes Imperatores Cæsares Augustique dicti, ita a Jano Janigenæ Reges Etruriæ: quorum quidem ordo, regna, & gesta in obscuro; persequar tamen, ut in tantis tenebris facem prætulisse videar, & quod certius videbitur, adducam.

Jano successit filius, ex Camesena, *Tiberinus*, qui tertius Etruriæ Rex

Rex habebitur. Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 506. *Alii Tiberinum Jani & Camesene filium, ibi in bello periisse tradunt*. Hic patri, inhumaniter a suis perempto, parentalia instituit, omnesque, quos potuit, honores adjecit: & quia pater Etruriam in duodecim populos divisisset, ut fuse dicitur libr. 4. hoc opere infra, monimento ejus duodecim aras adjecit: vel certe, quia in anno, ab eo ordinato, sint duodecim menses. Pier. Valerian. libr. 49. Hieroglyphic. pag. 527. Nec de eo quicquam praeterea compertum.

Filiae etiam Jano quatuor fuerunt, eamque ob causam, ut nonnullis placet, quadrifrons ipse effictus. Idem Pierius libr. 22. pag. 325. quarum natu maxima *Camasena* a matris nomine appellata: secundam volunt susceptam ex eadem uxore Camese Perrhebæa, quam Plutarchus in Problematis Romanis, nimium favens genti suæ, Græcam facit, uti & ipsum Janum advenam, non vero αὐτόχθονα, *indigenam*, quod nos falsum supra abunde docuimus: hanc *Clisthenem* vocat Draco Corcyræus, libro de Lapidibus apud Athenæum libr. 15. pag. 692. quem consule. Aliæ duæ filiæ, ex Venilia alia, & secunda uxore, ut puto, sublatæ, quarum una penitus latet, neque ab ullo, quod sciam, memoratur: alteram clarissimam fabulæ poëticæ faciunt, nomine *Canentem*: quam vocatam ita, fortassis non fuerit alienum a vero credere, quod vaticinandi peritia inclaruerit; oracula enim omnia versu reddebantur, & ob id *Canens* idem est ac *Sacerdos*, oraculi interpres. Vide, quæ superiori libro cap. 18. de Themide vel Carmenta dixi. Utcumque sit, hæc Pico, Latinorum Regi, nupta deprehenditur; ita enim ipse Picus, a Circe sollicitatus, apud P. Ovidium libr. 14. Metamorph. fab. 7. v. 377.

. . . . ille ferox ipsamque precesque repellit:
Et Quæcumque es, ait, non sum tuus: altera captum
Me tenet, & teneat per longum comprecor ævum.
Nec Venere externa socialia fœdera lædam,
Dum mihi Janigenam servabunt fata Canentem.

Hactenus Janus, filiusque regnarunt. Subjungam alios, qui circa illa rudia tempora regali etiam dignitate in Tuscia emicuerunt.

Etru-

Etruriæ Rex quartus Vertumnus, ſive Vadimon, & ipſe Janigena.

CAP. VI.

ETruriæ Deum *Vertumnum* fuiſſe, ſive *Vortunum*, docui ſupra hoc opere libr. 1. cap. 15. Regem fuiſſ, & Principatum poſt Jani filium tenuiſſe, abunde probat Antonius Fanenſis ad libr. 6. Faſtorum Ovidii. Idem putatur cum *Vadimone*. Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 16. Commentarior. pag. 481. Sunt, qui plenas nugis paginas implent, ut Vertumnum modo *Janum*, modo *Nobemum*, modo *Zoroaſtrem* obtrudant: quorum deliramenta non eſt tanti, ut velim refellere. Supra omnes inſigniter delirat Thomas Fazelus de reb. Siculis poſterior. Decad. libr. 1. pag. 220. Adſcribam tamen Ænææ Galletti Emporienſis locum e libr. 2. Hiſtor. Univerſal. principio:

Poſtquam clade nefas terræ purgavit aquarum
Illuvieque ſator populos ſubvertit iniquos,
Vertumnum, prolemque jubet deſcendere cimba,
Uxoreſque novæ gravidandas ſemine gentis,
Vota dabat, cultumque Dei, rituſque docebat
Agricolam ſobolem, miraque propagine lætus
Reddiderat ſaga Gordiæo vertice terra
Cultores Gallos numeroſa prole redemptor,
Oenotrius, Noa, Vertumnus, ſeu priſcus Ogyges,
Janus, & heroës divino ſemine creti,
Præbuit Oenotrius terræ vineta Lyæi,
Expreſſit, vinumque bibit, dtvoque liquore
Ebrius ac nudus jacuit, genitale Cameſes
Fertile compreſſit Stygia temerarius arte.

Ut hæc ab Joanne Viterbienſi Annio ſint inventa, eſt tamen verum, Vertumnum præclaro exemplo principatum tenuiſſe, & arbores frugiferas, maximeque pomiferas primum ſerere monſtraviſſe, ut libr. 3. hoc opere invenies; ideo fingitur, *Pomonam Deam* in uxorem duxiſſe. Non peregrinæ ſtirpis, ſeu advenam illum, ſed indigenam loquitur Sextus Propertius libr. 4. Eleg. 2.

Tuſcus ego, Tuſcis orior, nec pænitet inter
Prælia Volſinos deſeruiſſe lares.

Diverſas ei formas vetuſtas affinxit; quod prudentis ſit Regis, in omnia ſe ſubditorum commodis & ſolatiis componere. Propertius ibidem. Ludov. Arioſt. in Supplementis ad Rolandum ſuum Ode 1.

luculenter describit, & Ovidius libr. 14. Metamorph. fab. 16.

O quoties habitu duri messoris aristas
Corbe tulit, verique fuit messoris imago!
Tempora sæpe gerens fœno religata recenti,
Desectum poterat gramen versasse videri.
Sæpe manu stimulos rigida portabat, ut illum
Jurares fessos modo disjunxisse juvencos.
Falce data frondator erat, vitisque putator:
Induerat scalas, lecturum poma putares:
Miles erat gladio, piscator arundine sumpta.

Quæ omnia aperte significant, Vertumnum agriculturæ admodum studiosum, quæ eo quidem seculo, cessante bellorum rabie, sola & honorabat, & ditabat. Romam vero, & per totam Italiam fama ejus viventis delata, egregios meruit honores: defuncto etiam, patrio ritu, apotheosis instituta: & post multa secula, a Lucumone Galerito, seu, ut verius existimo, a Cœlio Vibenno Volaterrano templum Romæ structum, ubi summa veneratio ei habita, usque adeo, ut alter Genius putaretur: & versatili inconstantique ingenio homines, irato Vertumno natos dicerent. Horatii interpretes ad libr. 2. Sat. 7.

Jam mæchus Romæ, jam mallet doctus Athenis
Vivere, Vertumnis, quotquot sunt, natus iniquis.

Et quia Jani filio in regno successerat, templa statuasque prope Janum Romæ ei erexerunt, ea fori Romani parte, qua librarii stabant, & bibliopolæ. Helenius Acron ad Q. Horatii libr. 1. Epist. ult. hæc scribit: *Vertumnus & Janus Dii sunt, qui præsunt rebus ementium & vendentium, ante quorum templa erant loca, in quibus cum ceteris rebus etiam libri venales erant: per deos autem etiam loca significat.* Porphyrion & ipse vetus ejusdem Poëtæ Scholiastes: *Vertumnus Deus est vertendarum rerum, hoc est vendendarum & emendarum, qui in vico thurario sacellum habebat. Janus quoque scilicet vicus est, a Jano Genio appellatus, qui in eo arcum sibi habet consecratum, per quos deos signat loca, in quibus cum ceteris rebus etiam libri venales erant.* Locus corruptus facile potest restitui, si legatur: *a Jano gemino appellatus.* Janum autem Geminum dicebant ob duas facies, cum quibus depingebatur, uti supra est demonstratum. Eadem Christophorus Landinus: videatur & Lævinus Torrentius, pius & doctissimus vir, ad eum locum, & ad libr. 2. Sat. 7. Ipse Horatius Epist. 20. libr. 1.

Vertumnum Janumque liber spectare videris,
Scilicet ut prostes Sosiorum pumice mundus,
Odisti claves.

Acro idem ad Sat. 7. libr. 2. *Vertumnus Deus est, qui præest mentibus humanis, a vertendo: hic quondam Romæ colebatur: alii Deum Tiberis volunt, qui verterit ejus alveum: aliter Vertumnus dicitur Deus, qui præest sensibus, ab eo quod mutet cogitationes humanas, & vertat; scribitur*

tur itaque multiformis. Interjectis aliquot de eo pulchra: *Quotquot, ideo dixit, quia is Deus positus erat in multis locis civitatis, fere enim omnibus municipiis Italiæ consecrabantur ejusmodi simulacra, quibus ambigui vultus essent, prout dedissent eis habitum, ita in diversas facies numinum verterentur*. Quare de utroque Deo paræmiæ, ut: *Vertumno inconstantior;* de mutabili mente homine. Desider. Erasm. Chiliad. 2. Cent. 2. Adag. 74. Et *Alter Janus;* de prudenti, & sagaci. Idem Chiliad. 4. Cent. 2. Adag. 93.

Etruscorum Rex quintus Aunus Janigena.

CAP. VII.

HUnc quartum, ut puto, Etruriæ Regem erui ex uno loco Silii Italici libr. 5. Punicor. statim in principio:

Ceperat Etruscos occulto milite colles
Sidonius ductor, perque alta silentia noctis
Silvarum anfractus cæcis insederat armis;
At parte e læva restagnans gurgite vasto
Effigiem in pelagi lacus exundabat, inerti,
Et late multo fœdabat proxima limo,
Quæ vada Janigenæ regnata antiquitus Auno,
Nunc volvente die Thrasimeni nomina servant.

Meminit alibi idem Poëta libr. 3. Punicor. *Auni.*

Apenninicola regnator filius Auni.

Ex quibus constat, Etruriæ Regem fuisse, quam cingit, &, ut ita dicam, mediam propugnat Apenninus, ut infra hoc Opere libr. 4. doceo.

Etruscorum Regum Catalogus.

CAP. VIII.

Quia varia est, & perplexa Etruriæ Regum series & successio, nec tam veritati historicæ innixa, quam inutilium fabularum involucris obscurata, fœdataque; idcirco priusquam ad secundum stemma pergam, operæ pretium duxi, elenchum Etruscorum Regum hic inserere, ex Auctore Theatri Genealogici, Tomo 4. Sic itaque ille auctor:

1. *Janus, qui est Noe dictus, terram filiis, & nepotibus distribuit, anno mundi millesimo septingentesimo quinquagesimo nono.* Delirium apertum, Janum Etruriæ Regem velle facere, ac eundem Nohemum: qui nec venit in Italiam unquam, nec venisse potuit; sed figmentum agnosco Joannis Annii Viterbiensis. Annum certe, quo Janus regnare cœpit, vult probabilius Raphaël Volaterranus lib. 13. Commentarior. pag. 371. incidisse in mundi conditi *annum ter millesimum octingentesimum octuagesimum*. Vide Jacobi Gordonii Scoti religiosi viri, Societatis Jesu presbyteri Chronica.

2. Desideratur.

3. Itidem non nominatur ab eo.

4. *Cam filius, qui & Camises Camisenna, idest infamis est dictus, & Saturnus, & Zoroaster.* Zoroastrem, Saturnum, & Camum ferrem æquo animo confundi, nisi imperitissimi bonarum literarum homines Reges Tusciæ eos facerent. Et quis unquam Zoroastrem, Bactrianorum vetustissimum Principem, in Etruriam appulisse, aut regnasse probatus Scriptor prodidit? Saturnum certe a Jano hospitio exceptum Poëtæ canunt: quod ut verum sit, Latii ille, non etiam Tusciæ Rex habetur. De quo nihil dicendum. Unicus Commodianus MS. sufficiet, qui libr. 1. hæc scribit:

> *S aturnusque senex, si Deus, Deus quando senescit?*
> *A ut si Deus erat, cur natos ille vorabat*
> *T erroribus actus? Sed quia Deus non erat ille,*
> *V iscera natorum rabie monstrosa sumebat.*
> *R ex fuit in terris, in monte natus Olympo;*
> *N ec divinus erat, sed Deum sese dicebat.*
> *V enit inops animi, lapidem pro filio sorpsit.*
> *S ic Deus evasit, dicitur modo Jupiter ille.*

Filios ab se devoratos ipse negat apud Lucianum in Saturnalibus statim

tim in principio; sed affirmant plerique Veterum. Mercurius Trismegistus apud Lactant. libr. 1. de Fals. Rel. cap. 11. & passim Poëtæ. Nonnus Panopolitanus libr. 21. Dionysiac. v. 249. & libr. 24. ejusdem operis v. 236. Is, quod filios devoraret, a Jove cum Titanibus catenatus fingebatur, & tantum suis festis, hoc est Saturnalibus solvebatur: quod ideo fabulose excogitatum, quod tempus in se redeat, Isacius Tzetzes in Lycophronem: & tardissimus sit motus stellæ Saturni. Lucian. loco laudato, & in libr. de Saltatione Arnob. libr. 4. Palladas vetus epigrammatarius Græcus libr. 1. Anthol. cap. 69. L. Seneca Herc. Furent. Act. 4. Sc. 1. Stat. libr. Sil. ult. & libr. 8. Thebaid. v. 44. Martial. libr. 3. eleg. 29. Valer. Flaccus libr. 3. Argonaut.

. . . . fundo veluti cum Cæus in imo
Vincla Jovis, fractoque trahens adamante catenas
Saturnum, Tityumque vocat.

Dixi ad illud Claudiani libr. 1. de Raptu.

. . . . Saturni veteres laxabo catenas.

Quam de catenis fabulam ad motus illius, ut jam monui, tarditatem trahunt. L. Seneca libr. 7. Natural. Quæstion. cap. 29. Lucianus libr. de Astrologia. Christophorus Rufus libro de Autaxegematis. Macrobius libr. 1. in Somn. Scipionis cap. 19. & ex Apollodoro Verrium Flaccum reprehendit libr. 1. Saturnal. cap. 8. quos consule. Ipse vero ante fugam in Italiam ad Janum usus est Titanum opera, de quibus hæc Commodianus MS. libr. 1. Num. 19. sed corruptissime:

⊢ itanas vobis Tutauos dicitis esse,
— mmites tacitos sub culmine vestro rogatis.
⊢ ot lares, ædiculas, simulacra ficta Titano.
> doratis enim stulti malo leto defunctos
Z on legem ipsorum legentes, non ipsi loquuntur.
⊏ t Deos audetis æramine dicere fusos.
ഗ olveritis eos magis in vascula vobis.

Eum cum Belo Deo Assyriorum confundunt, Ado Viennens. Chronic. parte 2. *Assyriorum Regnum & Sicyoniorum nascitur; sed primus in Assyriis regnavit Belus, quem quidam Saturnum existimant.* Ex eo Florentius Vigorniensis Monachus Chronicor. cap. 16. *Assyriorum & Sicyoniorum regnum exortum est, quibus præfuit Belus, quem quidam Saturnum existimant.* Gravis & pudendus error, neque enim unquam sub eodem principe Assyrii & Sicyonii. Luctat. Placid. ad libr. 3. Thebaid. Statianæ v. 286. Gottofridus Viterbiensis Chronicor. parte 4. pag. 121. consulatur. Servius Honoratus ad libr. 1. Æneid. in fine: *Primus* (de Belo loquitur) *Rex Assyriorum, ut supra dictum est, quos constat Saturnum, quem eundem & Solem dicunt, Junonemque coluisse: quæ numina etiam apud Afros postea culta sunt, unde & lingua Punica Bal*

Deus

Deus dicitur; apud Assyrios autem Belduitur, quadam sacrorum ratione, & Saturnus, & Sol. Alii hunc Belum Saturni temporibus regnasse, ejusdemque Dei hospitem fuisse tradunt. Hoc ipsum Silius Italicus libr. 1. Punicor. innuit:

Urbe fuit media sacrum genitricis Elysæ
Manibus, & Tyriis patria formidine cultum,
Quod taxi circum, & piceæ squallentibus umbris
Abdiderant, cœlique arcebant lumine templum.
Hoc sese, ut perhibent, curis mortalibus olim
Exuerat regina loco: stant marmore mœstæ
Effigies, Belusque parens, omnisque nepotum
A Belo series.

Adelmus Scotus libr. 1. de laud. Virginit. pag. 608.

Hic quoque destruxit Beli delubra nefandi
Flaminibus scelerum mortis discrimina passus.

Claudiani locus male affectus e libr. 1. de laudib. Stilicon.

Thuris odorati cumulis, & messe Sabæa
Pacem conciliant aræ, penetralibus ignem
Sacratum rapuere adytis, rituque juvencos
Chaldeo stravere Magi: Rex ipse micantem
Inclinat dextra pateram, secretaque belli
Et vaga testatur volventem sidera mithram.

In MS. meo optimæ notæ tertius versus erat:

. . . . . . *ignem*
Secretum rapuere adytis.

In quinto versu idem MS. Codex diserte:

. . . . *secretaque Beli.*

Sed ad Catalogum intermissum redeo, & figmenta Annii persequor.

5. *Sabatius Saga Jani pronepos, qui & Saturnus Caspius est dictus, & Coritus, idest Rex, creatus est, obiit anno mundi* 2000.

6. *Cravus Razennus Coritus, idest Rex, a Jano patre senissimo creatus anno mundi* 2001. *vixit Rex annis* 61.

7. *Arnuus filius, obiit anno mundi* 2102. *regnavit autem annis* 40.

8. *Tages filius, dictus Malottages*, idest responsor & vates, *regnavit annis* 41. De eo infra pluribus agetur.

9. *Sicanus filius, a quo Sicania, idest Sicilia dicta, regnavit annis* 30. Hunc nemo, nisi Annius in catalogum Regum Etruscorum posuerit, licet in Italia quædam gesserit.

10. *Evakii Lycii; quos Gygantes appellant, Italiam oppresserunt annis* 37. Quid ad Etruriæ Reges Gygantum in Italia tyrannis? sed Annio res novæ erant dicendæ, pro more suo.

11. *Osiris, qui dictus est Jupiter a juvando, & Apis, & Serapis, idest sanctus & justus, regnavit annis* 10. Prodigium est Annio, nisi omnes celebriores gentium quarumcunque Deos inter Reges Etruriæ

riæ collocaverit. Et quis, te docuit, Ægyptiorum numina, quæ Romæ, nisi post sexcentesimum annum ab urbe condita, non fuerunt, in Tusciam migrasse? Deinde, ut verum id sit, unde, & quo præceptore didicisti, Apim, & Serapin *sanctum & justum* significare? Alii historici omnes & mythologi cum grammaticis, ut disserui libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 22. at Annius, ut novas inauditasque doctis historias comminisci solet, ita & novam grammaticam condere non dedignabitur.

12. *Lestrigo, qui ab Hercule post decennale bellum, quod Lestrigonum dictum est, occisus, regnavit annis* 33. Mirum sane mihi, quod non & Cyclopas Lestrigonibus adjunxerit, quos in Tuscia collocare amentia est.

13. *Libius, cognomento Hercules, idest* totus pellitus, *vel Arno, idest* Leo celebris; *regnavit annis* 30. Totum hoc Annio debemus, Herculem Libyum idem esse ac *pellitum*, & Regem illum fuisse Etruriæ. Quo tempore? quibus annalibus? quo auctore?

14 *Tussus, vel Tuscus filius, obiit anno mundi* 2316. *regnavit annis* 34.

15. *Alteus filius, obiit anno mundi* 2336. *regnavit annis* 20.

16. Desideratur.

17. Etiam deficit.

18. *Camboblascon, vel Janus Junior, obiit anno mundi* 2409. *regnavit ann*.....

19. *Jasius filius, cognomento Ætion obiit ann.* 2458. *regnavit ann.* 49.

20. *Coryban filius, sive Ban, qui Cornetum urbem condidit, obiit ann. mundi* 2499. *regnavit ann.* 41. Pulchra series, Curetes etiam Corybantes pro Regibus Etruriæ complexa!

21. *Tyrrhenus, vel Toræbus, tanquam successor Dardani, qui ipsi regnum cessit, obiit anno* 2549. *regnavit vero ann.* 51. O magnum Toræbi honorem, qui excluso patre meruit regnare! Sed cur non Dardanus etiam inter Etruriæ Reges, cum Toræbo regnum cesserit? Hæc argui possunt, & penitus convinci ex iis, quæ dixi supra hoc opere libr. 1. cap. 3.

22. *Tarcon priscus filius, obiit anno mundi* 2582. *regni vero* 34.

23. *Abas, vel Abios, vel Abantes, obiit anno mundi* 2598. *regni* 15. *Hic uni Regi tria nomina affingit!*

24. *Olanus, qui Olanum urbem, Mediolanum dictam, condidit, obiit anno mundi* 2621. *regni* 23.

25. *Veibenus, quasi Vejorum filius, obiit anno mundi* 2669. *regnavit ann.* 48.

26. *Oscus ab insigni serpente, qui lingua Etrusca Oscus dicitur, obiit anno mundi* 2686. *regnavit annis* 17. Ubi loci hoc proditum?

27. *Tarcon II. qui Cacum in Labyrinthum conjecit, obiit anno mundi* 2730. *regnavit ann.* 44.

28. *Tiberinus, idest injurator, Pelasgos Italia pepulit, obiit anno mundi* 2765, *regni* 35. Videatur supra hoc libro cap. 5.

29.

29. *Mezentius, dictus Agillus, obiit anno mundi* 2782. *regnavit ann.* 17.

30. *Tarcon III. obiit anno mundi* 2805. *regnavit ann.* 23. Mira diligentia hic Annius tres Tarchontes Reges deprehendit, cum ne unus quidem inter Reges, nisi ægre, sit reponendus.

31. *Ocnus Bianor, filius Tiberini & Mantuæ vatidicæ, qui Mantuam ædificavit, obiit anno mundi* 2854. *regnavit ann.* 49.

32. *Pipinus obiit anno* 2910. *regnavit ann.* 56. Antea Assyrii, Sicyonii, Ægyptii, Græci principes, Asiaticique Reges in Etruriam sunt ab Annio translati, nunc etiam Galli eodem jure veniunt; sed cur, Anni, Pipino Regi Carolus Magnus filius non succedit?

33. *Nicius Fesulanus Nicæam urbem condidit, obiit anno* 2957. *regnavit ann.* 47.

34. *Piseus obiit anno mundi* 3009. *regnavit ann.* 52. Hic Annius sine ullis annalibus, aut monimentis, annos unicuique regi assignat.

35. *Tuscus Junior obiit anno mundi* 3048. *regnavit ann.* 39. Perge Anni.

36. *Amnus, vel Anius, obiit anno mundi* 3073. *regnavit vero ann.* 25.

37. *Felsinus, qui Felsinam, hodie Bononiam, condidit, obiit anno mundi* 3106. *regnavit ann.* 33. Quam bene sine abaco Annius supputat!

38. *Bon, sive Bonus, qui Felsinæ in Bononiæ nomen mutavit, obiit anno mundi* 3134. *regnavit ann.* 28. Quam certa annorum digestio!

39. *Atrius, qui Atriæ nomen dedit, obiit anno mundi* 3161. *regnavit ann.* 27.

40. *Martius obiit anno mundi* 3179. *regnavit ann.* 18. Unde hæc, Anni.

41. *Etalus obiit anno mundi* 3209. *regnavit ann.* 30. Hæc quis, præter Annium, excogitavit?

42. *Cælius (anno ejus tertio cœpit Roma ædificari) obiit anno mundi* 3230. *regnavit ann.* 21.

43. *Galeritus Lucumo obiit anno mundi* 3250. *anno urbis conditæ* 38. *regnavit ann.* 21.

44. *Lucius, Lucumo Lucam urbem condidit, anno mundi obiit* 3275. *U. C.* 63. *regnavit ann.* 25.

45. *Cibitius Tuscus obiit ann. mundi* 3358. *U. C.* 145. *regnavit ann.* 82. Vivacem! Principem, aut verius liberalem & munificium annorum Annium!

46. *Lucumo Clusinus obiit anno mundi* 3395. *U. C.* 183. *regnavit ann.* 38.

47. *Rhætus, qui Rhætis in Alpibus nomen dedit, obiit anno mundi* 3415. *U. C.* 203. *regnavit ann.* 20. Vide libr. 1. supra hoc opere cap. 9. ubi fuse de Coloniis a Rhæto in Alpes ductis actum.

48. *Hyellus Tuscorum Lartes, obiit anno mundi* 3456. *U. C.* 244. qui annus fuit fuga Tarquinii insignis: regnavit ann. 41.

49. *L. Porsena Clusinus obiit anno mundi* 3514. *U. C.* 302. *regnavit ann.* 58.

50.

50. *Volumnius, a Cornelio Cosso occisus in pugna anno mundi* 3529. *U. C.* 318. *regnavit ann.* 16. Mirum sane, Annio tandem venisse in mentem, ut Reges legitimos nominaret.

51. *Eques Tuscus, Tuscorum vel Etruriæ Rex, obiit anno mundi* 3576. *U. C.* 364. *regnavit ann.* 46. Annius legerat apud poëtas, Propertium, & Martialem, Mæcenatem *Equitem Etruscum* vocari; ideo statim Eques Tuscus Etruriæ Rex fuit.

52. *Livius Fidenas obiit anno mundi* 3624. *U. C.* 412. *regnavit ann.* 48.

53. *Elbius Cæsus a Q. Fabio Rutiliano anno mundi* 3656. *U. C.* 444. *regnavit ann.* 32.

54. *Tyrrhenus regnum Romanis dedit, & finem regno imposuit anno mundi* 3682. *U. C* 470. *regnavit ann.* 26. Hæc quam sint falsa, & ab Annio somniata, vel grammatistarum pueri norunt; neque enim Tyrrhenus quisquam eo seculo Rex fuisse legitur Etruriæ, nec regnum Romanis, ut ille ait, dedit, neque regno suo cessit unquam Rex ullus Etruriæ; sed ad Vadimonis lacum cruento certamine fusus Q. Ælius Volturrenus, seu Volaterranus, regno pariter ac vita exutus est, ut Livius abunde describit, & ego suo loco plene disserui. Subjungit deinde insulsissimus idem Theatri Genealogici Auctor ex eosdem Joanne Annio sex alios Reges scilicet.

55. *Titum.*

56. *Volturrenum.*

57. *Cecinnam Volturrenum.*

58. *Menippum.*

59. *Menodorum.*

60. *Mæcenatem.*

Ut semel dicam, e sexaginta hisce Regibus, veri & legitimi tantum octodecim: atque illi neque rebus, nec tempore, nec nomine, ut oportuit, ab illo descripti: ceteri omnes commentitii, & sine ulla annalium aut historiarum auctoritate, suppositi: quidam etiam ex aliis longinquis gentibus ridicule translati. Sed missa hæc facio.

Catalogus alter Etruſcorum Regum.

CAP. IX.

ALia Regum Tuſcorum nomenclaturam ſuppeditavit mihi, ex Hieronymi Bardi Florentini, viri pii & diligentis Chronico, Reverendiſſ. D. Raphaël Roncionius Archipresbyter Piſanus, patricia quidem gente illuſtris, ſed eruditione longe clarior. In eo itaque opere Reges Etruriæ triginta tres hoc ordine recenſentur:

1. Mezentius.
2. Tarcon.
3. Ocnus Bianor.
4. Pipinius.
5. Nicius. Is eſt Fæſulanus.
6. Piſeus.
7. Tuſcus Junior.
8. Amnus.
9. Felſinus.
10. Bonus.
11. Arrius. Puto, Atrius ſcribere voluit.
12. Marſyas.
13. Etalus.
14. Cœlius. Hic eſt Vibennus.
15. Galeritus Lucumo.
16. Cibitius.
17. Lucumo Cluſinus.
18. Rhætus.
19. Hiellus.
20. Porſena Cluſinus.
21. Tolumnus Vejentanus.
22. Æquus Tuſcus.
23. Lucius Fidenas
24. Turrenus.
25. Titus.
26. Voltorrenus.
27. Cæcinna.
28. Menippus.
29. Menodorus.
30. Mæcenas.
31. Sejanus.

32. Scen-

32. Scenninus.
33. Vitus Ferentinus.

Plerique sane istorum vel ex Annio Viterbiensi desumpti, vel non Reges fuerunt, sed tantum optimates, Etruria oriundi, aut ut summum, a Regibus priscis Etruriæ orti, ut suis locis dicetur.

Etruscorum Regum secundum stemma: Coritus Rex, Filius Jovis, pater Jasii & Dardani, qui Trojam in Asia condidit: urbs & mons in Etruria eo nomine.

CAP. X.

JAnigenarum Principum, quos subditorum amor inter Deos numeravit, quibusque merita insignia divinitatem pepererunt, successores leguntur Coriti Reges, ut ex Catone observavit Petrus Gregorius Tolosas libr. 18. Syntagmat. Jur. cap. 2. num. 19. Horum etiam, non minus quam Janigenarum, obscura gesta, & veluti longævæ antiquitatis submersa tenebris, ut potero, eruam.

1. Primus hujus stemmatis censetur *Coritus Rex*, de quo Servius in libr. 3. Æneid. pag. 275. *Jasius & Dardanus fratres fuerunt, Jovis & Electra filii: vel, ut quidam volunt, Dardanum de Jove, Jasium de Corito procreatum, de cujus nomine & mons & oppidum nomen accepit: postea Jasium dicitur Dardanus occidisse. Hi tamen fratres cum ex Etruria proposuissent sedes exteras petere, profecti, & Dardanus quidem contracta in Troja juventute Dardaniam urbem condidit, a quo Trojanorum origo crevit; Jasius autem Samothraciam cœpit, & ibi liberum locum imperio tenuit. Alii dicunt, utrumque ex Corito Jovis filio procreatos, & sicut dictum est, relicta Italia profectos, sed Jasium Samothraciam imperio tenuisse, Dardanum vero in Phrygiam pervenisse, ibique auxilio fuisse Teucro Scamandri filio, qui tum finitimas gentes bello subigebat, filiamque ejus duxisse in matrimonium, & post mortem soceri regnum adeptum, Dardaniam Trojanam regionem ab suo nomine appellasse. Græci & Varro Humanarum Rerum, Dardanum non ex Italia, sed ex Arcadia, urbe Pheneo, oriundum dicunt.* Locus egregius, in quo duo præclara ad tantæ gentis gloriam illustrandam: Coritum Regem Jovis filium habitum, quod de Alexandro Macedone & aliis notant historici, eximiæ nobilitatis & summæ prudentiæ fuisse argumentum: alterum, Dardanum Trojæ auctorem, Etrusci Regis filium, & Tuscum fuisse; quo quid magnificentius excogitari potest? De eodem Corito idem

Servius Maurus ad libr. 3. Æneid. v. 170. *Quidam autem de Corito*, inquit, *hanc fabulam tradunt. Dardanus cum equestri prœlio ab Aboriginibus pulsus galeam perdidisset, propter quam resistens, & in audaciam suos reducens, victoriam adeptus est; tum ob rem feliciter gestam, oppidum, ubi galeam amiserat, condidit, cui Corito nomen indidit, eo quod Græce Coris galea dicitur, vel Coritum montem, in quo Coritus Tusciæ Rex sepultus est.* Regum sepulturas in montibus primis seculis solere dedicari, alibi hoc libro docui. Ipse Virgil. loco laudato:

Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer, Coritum, terrasque require
Ausonias.

Idem doctissimus Grammaticus ad libr. 7. Æneid. pag. 458. *Jupiter cum Electra Atlantis filia, Coriti Regis Italiæ uxore, concubuit; sed ex Jovis semine natus est Dardanus, ex Coriti Jasius: Dardanus profectus in Phrygiam, Ilium condidit: Jasius vero Thraciam tenuit, ubi est Samos, quam hic Samothraciam nominavit.* Virgil. loco eodem v. 205. tanquam de re vetustissima sub persona Latini:

Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus, Idæas Phrygiæ penetravit in urbes,
Threiciamque Samon, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena a sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia cæli
Accipit.

Denuo idem Servius Honoratus ad libr. 9. Æneid. pag. 534. in ipso principio: *Coriti autem*, inquit, *montis Tusciæ, quia, ut diximus, nomen accepit a Corito Rege, cum cujus uxore concubuit Jupiter, unde natus est Dardanus.* Ipse Poëta ibidem loci v. 7. de Æneæ post fœdus cum Etruscis sacrum initum, in Tusciam profectu:

Æneas urbe, & sociis, & classe relicta
Sceptra Palatini, regnumque petivit Evandri,
Nec satis, extremas Coriti penetravit ad urbes,
Lydorumque manum collectos armat agrestes.

Iterum Servius idem Honoratus ad libr. 10. Æneid. pag. 610. pulchre sane: *Coritus est & Tusciæ civitas, & mons, & Dardani pater Rex, unde ad quosvis potest referri de finibus Coriti.* Dixerat Maro v. 718.

Venerat antiquis Coriti de finibus Acron
Grajus homo.

A Principe itaque mons, & civitas nomen duxit. Servio toties laudato, & sæpius laudando teste ad libr. 3. Æneid. pag. 270. *Dardanus Jovis filius, & Electræ, profectus de Corito civitate Tusciæ, primus venit ad Trojam.* Idem est corruptus ad libr. 1. Æneid. pag. 196. nam cum Virgilius dixisset:

Italiam quæro patriam . . . . .

Do-

doctissimi Grammatici sunt hæc: *Hoc est Corinthum, Tusciæ civitatem, unde Dardanus fuit*. Corrige manifesto sensu, & ex dictis legere non dubita: *Hoc est Coritum, Tusciæ civitatem*. Par error in eodem hæsit ad libr. 7. Æneid. pag. 458. *Coriti, oppidum & mons dicti a Rege Corinthi, ut putantur a quibusdam, patre Dardani bis sepulto dicti*. Restitue facili negotio, & lege: *a Rege Coriti*. Sic poëtæ intelligendi. D. Juvenal. Sat. 8. v. 64. de monte, ubi equi generosi nascebantur, uti & Dionys. Halicarnass. libr. 1. pag. 12.

At venale pecus Corithi posteritas.

Ubi turpiter lapsus Vetus Scholiastes, qui in Achaja locum eum esse interpretatur, quem constat in Etruria poni. Rutil. Numatian. libr. 1. Itiner. ad finem.

Qualis nunc Decii Lucilli nobile pignus
Per Coriti populos arva beata regit.

Sil. Italic. libr. 4. Punicor.

Ergo agitur raptis præceps exercitus armis
Lydorum in populos, sedemque ab origine prisci
Sacratam Coriti, junctosque a sanguine avorum
Mæonios Italis permixta stirpe colonos.

Idem libr. 5. Punicor.

An Corvine sedet, clausum se consul inerti
Ut teneat vallo, Pœnus nunc occupet altos
Arreti muros, Corithi nunc diruat arcem,
Hinc Clusina petat?

Pudet, pigetque adferre, quæ in Pseudoberoso leguntur libr. 5. Deflorat. Histor. quam Annius pro magni Berosi scriptis supposuit: *Prisci Reges eligebant sibi successores in regno, quos vocabant Coritos, hoc est Jones vel bastatos, ita Sabatius Saga creatus Coritus a Jano, Hercules Tuscum e Janigenis creavit sibi Corithum, Morges filius Itali creavit Coritum sibi cognatum suum Cambolassionem*. O quæ monstra successionum! De Coritis Regibus audiendus Joann. Tzetzes Histor. Chiliad. 4. cap. 4.

Παῖς τῶν Κορίτων ὁ πάνσοφος ἐκεῖνος
Puer Coritorum sapientissimus ille.

Cata-

Catalogus tertius Etruscorum Regum, a duobus aliis paulo diversus.

CAP. XI.

CUm hæc scriberem, incidi in historiam Bononiensem, Italice scriptam mediocri fide, & exacta diligentia a R. P. Cherubino Ghirardacchio Augustiniano Bononiensi: in ea statim in limine Regum Tuscorum series quædam erat, quam non indignam hoc loco censui. Sic itaque verba ipsius sonant Latine:

1. *Tiberinus, a quo nomen suum Tibris, prius amnis Albula, sumpsit, incœpit regnare anno mundi* 2736. *ante natum assertorem humani generis annis* 1225. *regnavit ann.* 30.

2. *Ocnus Bianorus filius posthumus Regis Tiberini*, hujus, quem Jani filium supra docui, *incœpit regnare anno mundi* 2785. *ante natum Christum ann.* 1176. *obiit natus ann.* 99. *regnavit ann.* 70.

3. *Pipinus incœpit regnare anno mundi* 2855. *ante salutiferum partum ann.* 1106. *regnavit ann.* 56.

4. *Nicius incœpit regnare anno mundi* 2911. *ante partum Virginis ann.* 1050. *regnavit ann.* 37.

5. *Pisæus incœpit regnare anno mundi* 2948. *ante Salvatorem natum ann.* 1013. *regnavit ann.* 52.

6. *Tuscus Junior incœpit regnare anno mundi* 3000. *ante Deiparæ partum ann.* 961. *regnavit ann.* 39.

7. *Amnus incœpit regnare anno mundi* 3039. *ante gratiam ann.* 922. *regnavit ann.* 25.

8. *Felsinus incœpit regnare anno mundi* 3064. *ante Verbum Incarnatum ann.* 897. *regnavit ann.* 33.

9. *Bonus incœpit regnare anno mundi* 3097. *ante salutem partam ann.* 864. *regnavit ann.* 28.

10. *Atrius incœpit regnare anno mundi* 3125. *ante Christi adventum ann.* 836. *regnavit ann.* 37.

11. *Marsyas incœpit regnare anno mundi* 3152. *priusquam Christus nasceretur ann.* 809. *regnavit ann.* 18.

12. *Etalus incœpit regnare anno mundi* 3170. *ante Virgineum partum ann.* 791. *regnavit ann.* 31.

13. *Celius incœpit regnare anno mundi* 3200. *antequam Virgo pareret ann.* 761. *regnavit ann.* 21.

14. *Galeritus Lucumo incœpit regnare anno mundi* 3222. *ante Christi adventum ann.* 739. *regnavit ann.* 20.

15. *Lu-*

15. *Lucius Tuſcus incœpit regnare anno mundi* 3242. *ante Virginis partum* 719. *regnavit ann.* 25.

16. *Cibitius incœpit regnare anno mundi* 3267. *ante Virginem matrem factam ann.* 394. *regnavit ann.* 82.

17. *Lucumo Cluſinus incœpit regnum anno mundi* 3321. *ante datam ſalutem ann.* 360. *regnavit ann.* 38.

Hucuſque ille hiſtoriæ ſuæ convenienter recenſuit Etruriæ Reges, & nos ſuis locis exequemur.

Etruſcorum Regum ſtemma tertium: dicti illi Larthes, & Larthenianum Regia: iidem Claræ & Magni appellati: non a Laribus ſumptum nomen: qui Lares, & Lar, ſeu Lars primus ex ea familia: opima ſpolia a Cornelio Coſſo oblata.

CAP. XII.

HÆc tertia eſt vetuſtiſſimorum Etruriæ Regum linea, adeo ut pro quolibet Rege *Lar* dicatur, & horum Regia diu *Larthenianum* vocata reperitur, ut eſt dicendum libr. 5. hoc opere infra: cujus quidem civitatis, ut multarum aliarum, nullum veſtigium ſupereſt. Hoc nomen fuiſſe Regum plurium, inferius aperietur; nam & *Lars*, ſeu *Lar Porſena*, & *Lars* ſive *Lar Tolumnius*, ille Cluſinorum, hic Vejentum Rex; quin imo putavere quidam, *Lar* quemlibet Regem ſignificare. Hadrian. Turnebus libr. 18. Adverſar. cap. 1. *Lar, quod nomen ſæpenumero legimus, adeo ut in prænomen abierit, videtur Ducem ſignificare, vel Regem; nam Auſonius Viridomarum Gallorum Ducem, quem interfecit Marcellus, cuique opima ſpolia detraxit, Aremoricum Lartem, ideſt Gallicum ducem appellat, ab Aremoricis populis Galliæ, quos multi Aremoricos, quam Armoricos vocare malunt.* D. Auſonius in Monoſyllabis:

Tertia opima dedit ſuperatus Aremoricus Lars.

P. Ovidius in epigrammatis, quæ penitus perierunt, niſi Priapeja illa obſcæna, quæ circumferuntur incerto auctore, ejus ſint:

Larte ferox cæſo Coſſus opima tulit.

Priſcianus Cæſarienſis grammaticus libr. 5. *Lar ſi familiaris eſt, facit Laris, ſi Tolumnii Porſenæ, Lartis.* Sed locus eſt indubie corruptus; neque enim ullus Rex Tolumnius Porſena, ſed duo ſunt, octuaginta an-

annorum ſpatio ætatibus disjuncti, atque hic Cluſinis, ille Vejentibus imperans, ut dixi. Franciſcus Robortellus, reprehenſo gravius Carolo Sigonio, locum bene reſtituit libr. 1. Emendat. cap. 26. *Lar, ſi familiaris eſt, facit Laris, ſi Tolumnii & Porſenæ, Lartis.* Vult enim antiquus grammaticus, Regum Etruriæ hoc nomen fuiſſe, oſtendere & duos illos, magnis rebus cum populo Romano geſtis, claros, ex hac familia, ſeu verius appellatione iſta inſignitos; veluti in Francia Meringenæos, aut Meronæos, Capetos, Valeſios, ac Barbonios gentilitia Regum nomina ſcimus, in Scotia Cominæos, Bruceos, Stuartos loquuntur Annales, hæreditario jure imperia ſortitos; ita in veteri illa, nec unquam niſi obiter memorata Regum Etruſcorum ſucceſſione, quidam Janigenæ, quidam Coriti, nonnulli Lartes, ac demum alii Lucumones appellati. Ad incœptum de Larte ſermonem regredior.

Valer. Max. libr. 10. *Lar Lartis prænomen eſt, ſumptum a Laribus, Tuſcum autem creditum eſt prænomen eſſe, fuitque Conſul Lar Herminius cum T. Virginio Tricoſto.* Ex quo loco liquet & Romam hoc cognomen, ſive prænomen migraſſe, fuiſſeque apud Tuſcos magnæ dignationis vocabulum. Addam & Caroli Sigonii verba libr. de Nominibus Romanis: *Lartis prænomen, ut tradit Valerius, a Laribus ſumptum eſt; Tuſcum autem ante creditum eſt eſſe, fuitque Conſulis Herminii, idem fere Chariſius, & Priſcianus* (verba ſupra ſunt poſita) *& Servius in 6. Æneidos, Lar Tolumnius a Coſſo occiſus, a loco dictus eſt; flectitur autem Lar Laris. Et Livius libr.* 4. *Daturos, quod Lar Tolumnius dediſſet. Et Cicero Philippica* 9. *Lar Tolumnius Vejentum Rex. De Larte Porſena Dionyſius libr.* 5. *Quod autem Herminii conſulis fuerit, ut ait Valerius, id ex Dione libr.* 6. (atqui triginta quatuor primi libri Dionis deſiderantur, malignitate, ut credo, Joannis Xiphilini, qui in Epitomen redegerat, ſed hoc eſt apud Halicarnaſſeum libr. 11. pag. 729.) *quoque cognoſcitur, a quo ita anno tercenteſimo tertio ſcribitur* λάρος Ἑρμίνιος, *& a Diodoro* λαρίνιος Ἑρμίνιος. *Ex his autem intelligi poteſt, quam vere ſcripſerint quidam in libris de nominibus, ita poſtquam in Urbem migrarunt Sabini, duplicari nomina cœperunt, ut Numa Pompilius, Servius Tullius, Lares Porſena, quamvis hoc nomen Etruſcum fuerit, in quo prænomine, Lartes, ſciendum, veteres, eo veluti prænomine uſos. Servius interpres Virgilianus ab oppido dictum putat: itidem Plutarchus in Publicola exiſtimavit, qui tamen* λάρτης *ſcribit, ſed male. Hæc illi; quam autem vere, ipſi viderint, neque enim Lartes Porſena duobus tantum nominibus uſus eſt, cum ex Tolumnii gente fuerit, Chariſio, quem antea nominavi, auctore: nec Lartes in recto caſu dicitur, ſed Lar, quod ſuperioribus teſtimoniis comprobatum: nec Servius ab oppido Lartem dictum ait, ſed a loco: nec item Plutarchus ullo in libro, nedum in Publicola, ab oppido dictum ait; neque enim eſt in Plutarcho* λάρτης, *ſed* λάρος; *inquit enim* ἐκέτευσε, λάρων Πορσίναν, *cum ſit legendum ex Dionyſio* τὸν λάρον Πορσίναν. *Cur igitur hoc illi dixerunt? quia interpretem legerunt, qui ita*

ver-

vertit; supplex ad Laërtem Porsenam confugit; illi vero in Græcis libris versati, quicquid in Græco Codice esse deberet, intelligentes, illud, quod non erat, esse affirmarunt. Hæc Sigonius, qui alios reprehendit, ipse jure potiori redarguendus; nam neque Porsena ex Tolumnii gente, cum corruptus sit Codex Charisii, ut & Prisciani, & copula interposita utriusque grammatici verba legenda sunt: & si verum sit utrumque ex gente Tolumnia, tamen Tolumnius Vejentium Rex multis annis post Porsenam fuit; ideoque Tolumnius ex gente Porsenæ, non Porsena ex gente Tolumnii debere dici videretur. Et plura Porsenæ nomina fuerunt, scilicet *Magnus* & *Claras*. Plutarch. Publicola pag. 105. Et Joann. Tzetzes Chiliad. Historiar. 6. cap. 39.

Λάρτας Πορσέννας Τυῤῥηνὸς, ἢ Κλάρας γε Πορσέννας,

Lartes Porsenna Etruscus, aut Claras Porsenna.

Utrumque itaque prænomen ei assignat, *Lartis* & *Claræ*. Dionys. Halicarnass. libr. 5. pag. 293. eundem *Magni* cognomento insignitum comperio: & Rex Etruscorum Porsena Magnus dictus. Silius Italicus libr. 8. Punicor.

. . . . . antiquus Romanis mœnibus horror
Clusinum vulgus, cum Porsena MAGNE jubebas
Nequicquam pulsos Roma imperitare Superbos.

Quis primus fuerit eo nomine, qui Regnum Etruriæ occupaverit, haud facile dixerim: antiquiorem Porsena liquet, quia ejus familiari seu gentilitio *Lartis* nomini adjecta alia duo, *Claras* & *Magnus*, ut scilicet ab aliis Lartibus distingueretur. Servius Honoratus ad libr. 6. Æneid. pag. 445. *Hic Lartem Tolumnium Tuscorum Regem a loco dictum occidit, & secunda post Romulum opima spolia revocavit.* De quibus opimis spoliis abunde Tiraquellus in Alexandrum ab Alexandro libr. 1. Genial. Dier. cap. 14. & infra hoc libro ex professo agetur.

Lartis nomen, quod Etruriæ Regum fuit, ante Porsenam, simplex fuit, dicebaturque LAR Rex Etruscorum, a quo posteri Lartes dicti. Errat Valerius Maximus, qui supra hoc capite *a Laribus* derivari putat, cum sit vocabulum Etruscum; tamen ne lector diligentiam nostram desiderare possit, de Laribus, in rudiorum tironum gratiam, pauca subjungam. *Lares* certe non Romani modo, sed & Ægyptii habebant. Macrob. libr. 1. cap. 19. Saturn. Et domi quisque suæ *Lararium* hædinis pellibus contectum, laneisque coronis ornatum quotidie colebat. Æl. Lamprid. Alexandro Severo. Cujus origo inde profluxit, quod nulla alia parentibus sepulchra filii designarent, quam sub foco domi. Florens Tertullianus libr. de Resurrect. Carn. *Scilicet quod apud majores olim homines in domibus suis sepeliebantur.* Quod postea lege lata prohibitum narrat Isidorus libr. 15. Etymologiar. cap. 11. *ne fætore ipso corpora viventium contacta inficerentur.* Servius Honoratus ad illud libr. 5. Æneid. pag. 364.

. Præterea si nona diem mortalibus almum

Aurora extulerit.

Et ad illud libr. 6. Æneid. pag. 408.

Sedibus hunc refer ante suis.

Apud majores (ut supra diximus) omnes in suis domibus sepeliebantur. Unde etiam umbras larvas *vocamus; nam dii penates alii sunt.* Unde ortum est, ut Lares colerentur in domibus. Ex hac consuetudine derivatum est, ut domus pro sepulchro ponatur. M. Valerius Probus libello de Notis. *D. M. Domus mortuorum.* L. 4. C. de sepul. viol. Constantinus Aug. *qui sepulchra violant, domos, ut ita dixeris, defunctorum.* Vetus marmoris fragmentum.

AETERNAS. SINE. FINE. DOMOS.
MORS. INCOLIT. ATRA.
PERPETUOSQUE. LENIS. POSSIDET. UMBRA. LARES.

Et *Lar familiæ pater* apud M. Plautum in prologo Aulularia: dictusque *Præstes*, quod domui præesset. P. Ovid. libr. 5. Fastor.

Præstitibus Maja Laribus venere Calendæ.

Illis Diis domesticis, tanquam familiæ custodibus, pueri puberes facti, sumpta virili toga, bullas, quas nobilitatis & pueritiæ argumenta gestabant, suspendere solebant. Porphyrio Vetus Grammaticus ad illud Horatii libr. 1. Sat. 5.

. . . . . donasset jamne catenam
Ex voto Laribus.

Pseudo-cornutus ad illud A. Persii Satyr. 5.

Bullaque succinctis Laribus donata pependit.

Milites post emerita stipendia & ipsi arma sua illis dicabant. Ovid. libr. 4. Trist. Eleg. 7.

Miles ut emeritis non est satis utilis armis,
Ponit ad antiquos quæ tulit arma Lares.

Denique quidquid carum videbatur, iis consecrabatur. Liv. 4. Decad. libr. 4. *Pennarius Laribus suspendit molles pilas, reticula, strophia.* Haud dubie Livius est imitatus illud M. Varronis in Satyra Sesqui Ulysse apud Nonium:

Suspendit Laribus marinas molles pilas
Reticula, & strophia.

Sed quæ nam illæ marinæ pilæ? locum puto esse depravatum, legendumque:

Suspendit Laribus myrrhinas, molles pilas.

Ara, inquam, illis focus erat. M. Cato de Re Rust. cap. 143. Helenius Acro ad Od. 2. Epodon Horatii. Atque hi vel privati erant, vel publici, privati sive domestici. L. Apulejo significantur libr. de Deo Socratis: *Qui pacato & quieto numine domum possident.* Sueton. Calig.

Calig. cap. 5. C. Saluſtius in Catilinaria. Tertullian. Apologet. cap. 13. Plutarch. Problemat. Roman. cap. 51, Publici vero, & urbani, & compitalitii, & viales dicti. Ovid. libr. 5. Faſtor.

Stant quoque pro nobis, & præſunt mœnibus urbis.

M. Lucan. libr. 1. Pharſal. ad finem.

. . . . urbiſque labores
Teſtatos ſudore Lares.

Marial. libr. 3. Epigr. 31.

Urbanique tenent prædia culta Lares.

Hos Turnebus libr. 29. Adverſarior, cap. 13. putat *Hoſtilios* dici; quod hoſtes ſubmoveant, domumque ab incurſu hoſtili tueantur. Feſt. Pomp. libr. 8. Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 2.

Hannibalemque Lares Romana ſede fugantes.

Uti domibus, urbibuſque præeſſe credebantur, ita & viis; unde *viales* illis nomen, & *compitales*. Plaut. in Mercatore Act. 5. Sc. 2.

Vos Lares viales, ut me bene juvetis.

Arnob. libr. 3. Contr. Gent C. Plin. libr. 36. cap. 27. M. Valer. Maxim. libr. 1. cap. 6. Fl. Eutrop. libr. 1. Hiſtor. Rom. L. Seneca libr. 3. Controv. 9. Aſcon. Pædian. in Piſonianam. Sueton. Auguſto cap. 31. M. Cicero libr. 7. ad Atticum Epiſt. 7. Junius Philargyrius ad libr. 2. Georgicon v. 381. D. Auſon. Eidyll. 25.

Et nunquam certis redeuntia feſta diebus,
Cum ſua per vicos compita quiſque colit.

P. Ovid. libr. 2. Faſtor.

. . . . geminoſque parit, qui compita ſervant,
Et vigilant noſtra ſemper in æde Lares.

Nævius poëta antiquiſſimus in Tunicularia, apud Feſtum:

Theodotum compellas, qui aras compitalibus
Sedens in cella circumtectas tegetibus
Lares ludentes peni pinxit bubulo.

Sed ſatis. qui plura de his cupis, vide, præter criticos, Antiquitates meas Romanas, & maxime libr. 4. cap. 9. Ego ad Reges digredior.

Etruscorum Regum quartum stemma, qui Lucumones dicti: illi dominabantur, cum Romani Etruria sunt potiti: vini usum Gallos docuerunt, iisdemque Italiam invadentibus duces fuerunt: per contumeliam Lucumo idem atque insanus; pro quolibet tamen Principe dicebatur.

CAP. XIII.

QUartum istud est, atque ultimum Regum Etruscorum stemma, qui Imperio exuti, regionem suam regnumque viderunt Romani juris factum. Hos enim patrio vocabulo *Lucumones* appellabant, hoc est Reges, sive opulentia potentes, ut hæc T. Livii 1. Decad. libr. 1. verba innuere videntur: *Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac divitiis potens, Romam commigravit, cupidine maxime, ac spe magni honoris, cujus adipiscendi Tarquiniis, nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat, facultas non fuerat. Damarati Corinthii filius erat, qui ob seditiones domo profugus cum Tarquiniis forte consedisset, uxore ibi ducta, duos filios genuit. Nomina his Lucumo, atque Aruns fuerunt: Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quam pater moritur, uxore gravida relicta, nec diu manet superstes filio pater, qui cum ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero post avi mortem in nullam sortem bonorum nato, ab inopia Egerio nomen inditum, Lucumoni contra omnium hæredi bonorum, cum divitiæ jam animos facerent.* Ex quibus patet alienigenæ & peregrinæ stirpis homini, sed tamen divitiis præpotenti, nomen *Lucumonis* fuisse concessum, quod haudquaquam privatum erat, sed Regiæ, & tunc quidem dominantis, aut certe paulo post principatum adeptæ, familiæ nomen. Eodem sane modo, quo in Gallis, Italia, Scotiaque contingere videmus, ut viris bello aliisve artibus claris Reges suum stemma, & gentilitia insignia in virtutis præmium gestanda donent; sic Gallorum lilia, Scotorum Leonem plerique nobiles ferendi jus habent; ita exulibus iis, & in Etruria sedem figentibus, *Lucumonum* nomen est concessum, quod & ipsorum Regum ea tempestate fuit, uti paulo infra aperietur. Potentes etiam quique in Tuscia, & optimates, regnique proceres sic appellati. Censorinus libello de Die Natali cap. 4. in fine: *Nunc vero eo licentiæ poëticæ processit libido, ut vix auditu ferenda confingat, post hominum memoriam progeneratis jam gentibus, & urbibus conditis, homines*

mines a terra diversis modis editos, ut in Attica fertur regione, Erichthonius ex Vulcani semine homo ortus, & in Colchide vel Boetia consitis anguis dentibus armati partus: e quibus mutuo inter se necatis pauci superasse dicuntur, qui in conditu Thebarum Cadmo fuerunt adjumento: nec non in agro Tarquiniensi puer dicitur divinitus exortus, nomine Tages, qui disciplinam cecinerit extispicii, quam Lucumones Etruriæ potentes exscripserunt. Servius Maurus, unus fide ac diligentia omnes criticos ac grammaticos longe superans, ad illud P. Virg. libr. 2. Æneid.

Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima, muros
Accepit patrios.

Quia, ut Homerus dicit, in Hectorem extinctum omnes tela jecerunt, more majorum, unde est:

. . . . bissex thoraca petitum,
Perfossum locis . . . . . .

propter duodecim populos Tusciæ, duodecim enim Lucumones, qui Reges sunt lingua Tuscorum, habebant. Et rursus idem ad illud libr. 5. Æn. pag. 384.

Tres equitum numero turmæ.

Rem Romanæ militiæ suo intulit carmini; nam constat primo tres partes fuisse populi Romani: unam Tatiensium a Tito Tatio duce Sabinorum, jam amico post fœdera: alteram Rhamnetum a Romulo: tertiam Lucerum, quorum, secundum Livium, & nomen, & causa in occulto sunt. Varro tamen dicit, Romulum dimicantem contra Titum Tatium, a Lucumonibus, id est Tuscis, auxilia postulasse; unde quidam venit cum exercitu, cui recepto jam Tatio, pars urbis est data, a quo in Urbe Tuscus dictus est vicus. Horatius:

. . . . . ac Tusci turba impia vici; (1)

Ergo a Lucumone Luceres dicti sunt. Idem ad illud libr. 8. Æn. pag. 516.

Sed tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis
Jungere castra paro.

Ingentes populos non sine causa dixit; nam Tuscia duodecim Lucumones habuit, idest Reges, quibus unus præerat. Laudat deinde versum ex libr. 10. Æneid. a me paulo infra citandum. Denuo idem ad illud libr. 10. Æneid. pag. 585.

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.

Mantua tres habuit populi tribus, quæ & in quaternas Curias dividebantur, & singulis singuli Lucumones imperabant, quos in tota Tuscia duodecim fuisse manifestum est, ex quibus unus omnibus imperat; hi autem totius Tusciæ divisas habebant quasi præfecturas, sed omnium populorum principatum Mantua possidebat. Quod de Coloniis, trans Apenninum ductis, est intelligendum; siquidem quot Cis Apenninum erant civitates Etruriæ, tot trans eundem montem positæ erant, docui libr. 1. hoc opere cap. 9. Denique de Lucumonibus idem grammaticus ad illud libr. 11. Æneid. principio:

Telaque trunca viri, & bissex thoraca petitum
Perfossumque locis.

(1) Horat. libr. 1. Sat. 3.

Duo-

Duodecim vulneribus appetitum, quia, ut supra diximus, totius Tusciæ populus in duodecim partes fuit (deest aliquid, forte *divisus*) *ut*

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni,

qui singulis Lucumonibus parebant. Hi Græcis dicuntur Λουκούμωνες nomine, ut apud Plutarchum in Camillo pag. 135. & pag. 136. ubi narrat Lucumonem, qui illi ἀνὴρ ἐπιφανὴς, καὶ φύσει μὲν οὐ πονηρὸς Τυῤῥηνὸς. *clarus vir Tuscus, neque sua natura improbus*, vocatur, vini usum Gallis primum ostendisse, cum ex Etruria eo, Aruntis pupilli sui corrupta uxore, confugisse, & iisdem gentibus, Italiam invadentibus, ducem fuisse. Aliis Scriptoribus Græcis sunt diversa ratione dicti; nam non Λυκόμων, sed Λοκόμων habetur apud Dionysium Halicarnasseum libr. 2. pag. 104. & sequenti. Et nos infra, ubi de Lucumone Galerito.

Hoc nomen Regium, magnitudine gestorum inclitum, Romani hostiliter corrumpere nitentes, quod iis solemne non tam armis, quam contumeliis in gentes devictas sævire, *Lucumones* interpretati sunt *insanos*. Fest. Pomp. libr. 10. *Lucumones quidam homines ob insaniam dicti, quod loca, ad quæ venissent, infesta facerent*. Clare improbitatem & insolentiam Romanorum indicat, qui Regum Etruscorum nomine abusi, quos bello superare non poterant, sinistra fama traducebant: & quia infesta Romanorum loca armis faciebant, insanos ideo eo nomine compellabant, quasi virtus insania esset. Sic fortunæ illi benignitate blandiori insolescentes, Gallos & Cimbros carnifices, Getas servos, Libes pedissequos, Samnites gladiarores dicebant. Certe tamen, ne Lucumo bonum & legitimum Regem significaret, efficere non potuerunt. Sidonius Apollinar. libr. 5. Epist. *Temperat Lucumonem sua Tanaquil.* Chilpericum non insanum, sed miræ bonitatis Regem significat, ut est apud Gregorium Turonensem libr. de Vit. Patr. cap. 1. Errat ergo Joseph. Scal., qui libr. 2. Ausoniar. Lect. cap. 12. hoc solo loco Sidonii adductus, quem falso interpretatur *tritum in ore vulgi vocabulum in homines insanos & intractabiles;* quin imo Lucumonis & Tanaquillis nomine probissimos conjuges principes denorare voluit. Vide Jo: Savaronis in laudatum Sidonii locum notas. Ac ne bene Ausonii versum Epist. 4. intelligunt vulgo. Hadrian. Turneb. libr. 2. Adversar. cap. 23. non videtur in bonum Codicem incidisse, dum legit:

Stillito decies si cor purgeris aceto,

Antyciramque bibas Samii Lucumonis acumen.

Melius in aliis editionibus:

Anticipesque tuum Samii Lucumonis acumen.

Vult enim principem virum sedulo Pythagoreæ disciplinæ vacare; nam Lucumonis nomine Regium stemma, Samii appellatione Pythagoricam philosophiam indicat, ut recte censet Pierius Valerianus libr. 41. Hieroglyphicor. in principio. Purgari autem se solebant philosophiæ incubituri, quo paratam sapientiæ mentem corpus quoque detersum non modo non moraretur, sed impensius adjuvaret. Vide

exem-

exempla Carneadis & Zenonis apud Hadrianum Turnebum lib. 6. Adversarior. cap. 17.

Denique pater Tarquinii Prisci Lucumo appellabatur, quod nomen peregrinum in Romanum fuit permutatum. Aurel. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. ut nulli dubium esse possit, quin jam tum a condita Roma celebre id nomen fuerit.

Etruscorum Rex Fontus, Jani filius, in Deos relatus.

CAP. XIV.

POst stemmatum discretionem, ad ipsos Reges revertor. Ac primum reperio Etruriæ Regem Fontum fuisse, & ipsum Jani filium, ut credibile videri cuilibet perspicaci possit, Janum primum Regem: secundum ab eo Camesen Jani sororem, ac uxorem, ac deinceps in partem Imperii adscitam, ut supra hoc libro cap. 4. docui: tertium ordine hunc Fontum paterni maternique regni hæredem ac successorem: de quo Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Incipiamus ergo solemniter ab Jano & nos patre, quem quidam ex vobis mundum, annum alii, Solem esse prodidere nonnulli. Quod si accipiemus, ut verum sit, sequitur, ut intelligi debeat, nullum unquam fuisse Janum, quem ferunt Cælo atque Hecate procreatum, in Italia regnasse primum, Janiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturni generum, Juturnæ maritum.* Hic quoque, quod res rusticas, & fontium per agros derivandorum rationem excogitavit, inter Deos receptus, divinisque honoribus cultus creditur, vocatusque Fontinalis Deus, ut ab erudito Turnebo libr. 16. Adversarior. cap. 11. proditum est. M. Plaut. Sticho Sc. *Agite, ite foras:*

> *Quid istuc est provinciæ? St. utrum Fontali,*
> *An Libero imperium te inhibere mavis?*

Corruptum trochaicum versum lege:

> *Quid istud est provinciæ. St. utrum Fontinali*
> *An Libero . . . .*

Sic locum istum e Mineo Felice Martiano Capella libr. 2. de Nupt. Merc. & Philolog. intelligo. *Impietas, idest Pluton, quem etiam Ditem Vejovemque dixere, ipsam quoque terram, quæ hominibus invia est, referciunt longævorum chori, qui habitant silvas, nemora, lucos, fontes, ac fluvios, appellanturque Panes, Fauni, Fones, Satyri, Silvani, Nymphæ, Fatui, Fatuæque vel Fantuæ, vel etiam Fanæ, a quibus Fana dicta, quod soleant divinare; hi omnes post prolixum ævum moriuntur, ut homines,*

sed

sed tamen & præsciendi, & incursandi, & nocendi habent præsentissimam potestatem. In ora Renati Fragrii editionis erat sic asteriscis notatus locus, ut appareret facile esse corruptum; nam pro *Fones*, erat diserte scriptum, *Foni*, unde lego *Fonti*, unico elemento inserto: *Fantuam* vero Deam reperio apud Saxonem Grammaticum Histor. Danicæ libr. 1.

Saltu librantur Furiæ, glomerantur iisdem
Larvæ, quas simis Fantua juncta premit.

Hinc apud Romanos, qui & Jano & Vortuno, sive Vertumno divinos honores decreverant, Fontum quoque celebrantes, dies sacra erat, quam *Fontinalia* dicebant. Vetus Calendarium III. Eid. Octobr. *FONT. N. P. Fontinalia, nefastus primo*. Meminere & grammatici. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Fontinalia a fonte, quod is dies feriæ ejus, ab eo autem tum & in fontes coronas jaciunt, & puteos coronant*. Sed quid, si Varro quoque librariorum incuria depravatus? & inducor, ut putem legendum: *Fontinalia a Fonto*: & probabilis est conjectura, quod peculiari cuidam Deo res omnes subessent, a cujus Dei nomine feriæ vocarentur, ut Vulcanalia, Consualia, Vortumnalia, quæ a Vulcano, Conso, & Vortumno appellationes sortiebantur. Fest. Pomp. libr. 6. simpliciter tantum: *Fontinalia fontium sacra*.

Etruscorum Rex Anius, raptorem filiæ persequens, in Aniene demersus: Anii fluvii duo: ab hoc Anniorum, seu Antoniorum genus: Latinus, Rex Latii, ejus nepos: & de raptu Virginum pauca.

CAP. XV.

VEtustissima hujus Etruriæ Regis est memoria, quem nonnulli *Annium* imperite, & ipsi minime mali, sed hominum ineptissimos, & scurriliter in bonis literis ludentes secuti, appellavere. Rem totam, lepidissimamque de Anio nostro historiam narrant Aristides Milesius, & Alexander Polyhistor. libr. 3. Italicorum apud Plutarch. in Parallelis pag. 315. [1] Ἄνιος δὲ τύσκων βασιλεὺς ἔχων θυγατέρα εὔμορφον τοὔνομα Σαλίαν παρθένον ἐτήρει, Κάθητος δὲ ἐκ τῶν ἐπισήμων ἰδὼν τὴν παρθένον παίζουσαν, ἠράσθη, καὶ μὴ στέγων τὸν ἔρωτα, ἥρπασε, καὶ ἦγεν εἰς Ῥώμην, ὁ δὲ πατὴρ ἐπιδιώξας, καὶ μὴ συλλαβὼν ἥλατο εἰς τὸν Παρεύσιον ποταμὸν, ὃς Ἀνίων μετωνομάσθη, τῇ δὲ Σαλίᾳ συγγενόμενος, Κάθητος, ἐποιήσατο Λατῖνον καὶ Σάλιον, ἀφ' ὧν οἱ εὐγενέστατοι κατῆγον, τὸ γένος ὡς Ἀρι-

[1] Editionis Lutetiæ Parisior. 1624.

ὡς Ἀριστείδης Μιλήσιος καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Πολυΐστωρ ἐν τρίτῳ Ἰταλικῶν. *Annius Etruscorum Rex, cum haberet filiam eleganti venustate, nomine Saliam, virginem eam custodivit, Cathetus autem primi nominis homo, cum ludentem eam vidisset, amore captus atque victus rapuit, Romamque adduxit: pater insecutus cum non assequeretur, in profluentem se saltu dedit* (ita interpres Guilielmus Xylander, male; nam oportebat sic vertisse: *in profluentem Parensium fluvium*) *qui ab eo est dictus Anio: Cathetus ex Salia Latinum ac Salium procreavit, nobilissimarum auctores prosapiarum. Hæc Aristides Milesius, & Alexander Polyhistor. libro tertio Italicorum.* Unicum est dolendum, tempus tam clari facti non esse expressum. Antiquissimum certe esse, vel ex eo constat, quod Annii nepos ex filia Salia Latinus fuerit, a quo Latium postmodo sit nominatum. Isidor. libr. 9. cap. 1. Quod autem dicat Romam profugisse, prolepsis est, hoc est locum, ubi postea Roma est ædificata: vel certe ex opinione Græculorum hæc sunt a Græculis scripta, qui a Græcis, multis ante Romulum annis, volunt Romam esse conditam, ut facile ex Plutarchi Romulo in principio, & Festo Pompejo libr. 16. in voce *Romam*.

Annius Rex itaque Parensii fluminis nomen mutavit, ut Anio vocaretur: meminerunt grammatici, Priscianus Cæsariensis, P. Consentius, Sosipater Charisius libr. 1. Martianus Capella libr. 3. de Nupt. & geographi, Strabo Amasianus libr. 5. pag. 162. & pag. 164. Plinius libr. 3. cap. 5. Vibius sequester libello de fluminibus. Alii etiam: Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 5. *Anienis cærula*. Plinius junior libr. 8. Epist. 17. *Anio delicatissimus amnium*. Ad quem locum Maria Catanæus. Historici, Dionys. Halicarn. libr. 3. pag. 161. Ἀνίηνον πόταμον vocat, ejusque cursum idem describit libr. 5. pag. 305. Sed & poëtæ. M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 582. fuit enim in ejus ripa Marii sepulchrum:

Tollentemque caput gelidas Anienis ad undas
Agricolæ fracto Marium fugere sepulchro.

Horat. libr. 1. Od. 7.

Qua præceps Anio & Tiburni lucus, & uda
Mobilibus pomaria rivis.

Silius Italic. libr. 1. Punicor.

Qua patet acceptis Anienis ditior undis
In pontum flavo descendit gurgite Tibris.

Et libr. 12. Punicor.

Sulfureus gelidus qua serpit leniter undis
Ad genitorem Anio labens sine murmure Tibrim.

Papin. Stat. libr. 1. Silv. 5. v. 24.

Quas præceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo juvat.

Et eodem libr. Silv. 3. v. 71. Anienem vocat:

Illis ipse antris Anienus, fonte relicto.

Nisi dicamus, ut Tibridis Tiberinus est Genius, ita & Anienis erit Anienus, quod & verum. Sest. Propert. libr. 4. Eleg. 7.

Ramosis Anio, qua pomifer incubat arvis.

Virgilius libr. 7. Æneid.

... gelidumque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt.

Flavius Blondus putat hodie *Teverone* vocari, sed vix est, ut assentiar nam auctores laudati eum a saxosis rupibus in subjectam planitiem cadentem describunt, ideo hodie ab incolis *Cascata* appellatur. Dirimit Sabinos a Latio, & Marsorum agros alluit, ut jure mihi dubium oriatur, quomodo Annius ex Etruria fugientem Cathetum (cum ille Romam jam occupasset, nec posset ejus celeritatem æquare, qui sequebatur) non assequens, in Anienem se præcipitaverit, qui ab altero, ex Etruria euntibus, Romæ est latere, ut videri possit, prius eum Romam, quam Anienem debuisse pervenire; sed ego nunc primum doceo in Etruria alium esse Anienem, diversum ab illo, qui in Latio. Pomponius Mela libr. 2. de situ orbis cap. 4. *Ardea, Laurentum, Ostia, citra Tiberim, in hoc latere sunt, ultra, Pyrgi, Anio, Castrum novum, Graviscæ, Cosa:* quod male feriati quidam ad Anienem in Latio traduxerunt; sed faciunt, quod facere solent.

Ab hoc Annio Rege credibile est Anniorum Romanorum splendidissimam familiam originem ducere, cujus meminit Martialis libr. 7. Epigr. 47. quam demiror omissam a Richardo Streinnio Barone Schunarzenavii, maxime cum tot ex ea patricii, ut sunt, *Annius Cornicula, Annius Fustus, Annius Libo, Annius Macer, Annius Severus*, ac demum *Annius Verissimus, & Annius Verus*, a quibus Imperatores *Antonini* utrumque stemma trahunt, ut fuse Julius Capitolinus, & Æl. Spartianus describunt.

Pauca de raptu virginum hac occasione subjungam, non ignarus alteri operi convenire. Raptus itaque duplex, unus consuetus formularisque, atque omnibus nuptiis adhibitus, ab isto facto fortassis initium sumens, a Romuli exemplo manasse credunt, qui Sabinas rapuerat: alter est raptus, legibus prohibitus, de quo Jurisconsulti passim. Raptus ille primus boni ominis gratia fiebat, ut scilicet sponsus ex sponsa rapta generaret liberos, quales Cathetus hic noster ex Salia, vel quales primi Quirites ex Sabinis, quibus, ut neque molere, neque coquere cogerentur, concessum. Plutarch. in Quæstionib. Roman. pag. 284. sic enim raptas in omni honore & observantia habebant. Jacobus Rænardus Commentario in Leg. 12. Tabular. *Quo quidem tempore ea videtur fuisse matrimonii contrahendi ratio, ut usu quisque virginem ex gremio matris, aut ex proxima necessitudine vi simulata raptam, non aliter suam faceret, quam Romana pubes Sabinas olim virgines suas usu fecerit, id omnino mihi visus est voluisse Festus. Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut si ea non est, ex proxima necef-*

necessitudine, cum ad virum trahitur, quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit. Formam hujus imaginarii raptus nusquam melius ab alio, quam a L. Apulejo expressam reperies, cujus hæc sunt libr. 4. Milesiar. ubi sic puella die ipso nuptiarum rapta, abductaque a prædonibus: *Tunc suo me gremio mater infelix tolerans, mundo nuptiali decenter ornabat, mellitisque suaviis celebriter ingestis, jam spe futura liberorum votis anxiis propagabat; cum in ruptionis subitæ gladiatorum impetus ad belli faciem sæviens, nudis & incertis mucronibus coruscans, non cædi, non rapinæ manus afferunt, sed denso conglobatoque cuneo cubiculum nostrum invadunt protinus: nec ullo de familiaribus nostris repugnante, ac ne tantillum quidem resistente, me miseram, exanimem, sævo pavore trepidam, de medio matris gremio rapuere*. Addit deinde alium locum ex Tertulliano libr. de Spectaculis, quem vide, neque excribo. Atque ita virgo rapiebatur, ut ne limen quidem domus paternæ eam tangere paterentur. Servium consule in Eclogam Virgilii 8. & Plutarchum Problemat. Roman. cap. 29. Hinc illud M. Lucani libr. 2. Pharsal. de Nuptiis Catonis:

Tralata vetuit contingere limina planta.

Hæc de antiqua solemnique virginum rapiendarum consuetudine. Erat & alius raptus, qui legibus interdictus, de quo Edictum est Constantini Aug. legg. 1. 2. 3. C. Theodosiano de Raptu Virginum, vel Viduarum, ubi sic Anienus vetus Interpres: *Si cum parentibus puellæ nihil quisquam ante definiat, ut eam suo conjugio debeat sociare, & eam vel invitam rapuerit, vel volentem, si raptori puella consentiat, pariter puniantur; si quis vero ex amicis, aut familia, aut fortasse nutrices puellæ consilium raptus dederint, aut opportunitatem præbuerint rapiendi, liquefactum plumbum in ore & in faucibus suscipiant, ut merito illa pars corporis concludatur, de qua hortamenta sceleris ministrata noscuntur; illæ vero, quæ rapiuntur invitæ, quæ non vocibus suis de rapto reclamaverint, ut vicinorum, vel parentum solatio adjutæ, liberari possint, parentum suorum successio denegetur: raptori convicto appellare non liceat, sed statim inter ipsa discussionis initia, a judice puniatur: quod si fortasse raptor cum puellæ parentibus pacificatur, & raptus ultio parentum silentio fuerit prætermissa, si servus ista detulerit, Latinam percipiat civitatem: si Latinus fuerit, civis fiat Romanus: parentes vero, qui raptori in ea parte consenserint, exilio deputentur; qui vero raptori solatia præbuerint, sive viri, sive feminæ, ignibus concrementur*. Harmenopulus libr. 6. Eclog. 58. Leonis Aug. Novell. 35. & Nov. 143. Jul. Clarus sententiar. §. 5. Estque *raptus crimen publicum*, ut definit Paulus J. C. L. 4. ff. nox alib. & Lex unica Justiniani C. de Raptu Virgin. Et disquirit Petrus Gregorius Tolosas libr. 36. Syntagmat. Jur. cap. 9. ex Paulo Grillando, & Abbate Panormitano. Ubi de legibus diversarum gentium Salica, Bojariorum, & Draconis. Et ego multa dixi ad illud Claudiani libr. 2. de Raptu.

 . . . *cri-*

. . . *crimenque feri raptoris acerbat.*

Et ad illud de Bello Gildonico:

Instat terribilis vivis, morientibus hæres,
Virginibus raptor, thalamis obscœnus adulter.

Etruscorum Rex Debeberis, & ipse Tiberi demersus.

CAP. XVI.

HUnc etiam Principem, ut scimus Vejentibus, ideft Etruriæ toti, cujus primis illis seculis amœnissimi secessus Veiis habebantur, imperasse, ita quid rerum bello paceque gesserit, quamdiu regnaverit, ex qua serie Regum Etruscorum fuerit, ac demum quo tempore floruerit, in incerto est; nam cum nullus dato studio res Tuscas scriptis consignaverit, & Romani rebus eorum immorentur, quandiu cum suis conjunctæ sint, relinquitur nuda tantum memoria, quæ diligentius eo recolenda est, quo fortissimus populus majori fortunæ acerbitati patuit. Igitur M Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Tiberis. quod caput extra Latium, sic inde quoque nomen effluit in Linguam nostram, nihil Latium, ut quod oritur e Samnio Vulturnus, nihil ad Latinam Linguam; at quod proximum oppidum secundum mare ab eo Vulturnum, ad nos jam Latinum vocabulum; ut Tiberinus, nam & Colonia nostra Vulturnum, & Deus Tiberinus. Sed de Tiberis nomine anceps est historia; nam & suum Etruria, & suum Latium credit. Fuerunt, qui a vicino regulo Vejentum Debebri dixerint, appellatum primum Debebrim. Sunt, qui Tiberis priscum nomen Latinum Albulam vocatum literis tradunt, posterius propter Tiberinum Regem Latinorum mutatum, quod ibi interierit, nam hoc ejus, ut tradunt, sepulchrum.* Magna sane obscuritas, altæque antiquitatis latebræ, quando & ipse Varro tam vetustam Dehebris Regis memoriam testetur; ut nihil certi constitui posse videatur; tamen, ne non vero similia adferret, primum hujus fluvii nomen ait esse *Albula*, secundum *Debebris*, tertium denique *Tibris*. Hic Rex etiam Deheberis in aliis codicibus est.

Etru-

Etruscorum Rex Tiberis, qui ei fluvio tertium nomen dedit, vel Tiberinus Albanorum Rex.

CAP. XVII.

ET hic Etruriæ Rex reliquit id tantum posteris suis certi, regnasse se; sed quando, quomodo, & quamdiu, ne Oedipus quidem, aut Apollo divinarit. Meminit hujus Festus Pompejus libr. 18. *Tiberis fluvius dictus a Tiberino Rege Albanorum, quod in eo cecidisset: vel Tiberis a Tiberi, Rege Tuscorum*. Accedit Servius Maurus ad illud libr. 8. Æneid. pag. 490.

Tuque, o Tibri, tuo genitor cum flumine sancto
Accipite Æneam.

Tiberim vero alii a Rege Aboriginum dictum volunt (hoc est Etruscorum, ut ostendebam plene libr. 1. hujus operis cap. 7.) *qui juxta dimicans interemptus est: alii ab eo Rege, quem Glaucus Minois filius in Italia interemit: alii, inter quos & Livius, ab Albanorum Rege, qui in eum cecidit*. Idem rursus ad illud eodem libro pag. 506.

Tum Reges, asperque immani corpore Tybris,
A quo post Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus, amisit verum vetus Albula nomen.

TYBRIS. *Hic Tuscorum Rex fuit, qui juxta hunc fluvium pugnans cecidit, & ei nomen imposuit: vel altus, ut quidam volunt, a Glauco, Minois filio, occisus est*. Licet igitur hunc diversum Tiberim a Tybri facere, & quamvis pertinax grammaticorum opinio Tiberim potius, quam Tibrim dicendi invaluerit; tamen promiscue hæc possunt usurpari. Visum est autem aliis, non a Tiberi Rege Etruriæ, sed a Tiberino Albanorum Rege nomen fluvio huic datum, ut auctores supra proxime laudati asserunt, & T. Livius 1. Decad. libr. 1. ubi de successione Regum Albanorum: *Pax ita convenerat, ut Etruscis Latinisque fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset. Silvius deinde regnat Ascanii filius, casu quodam in silvis natus. Is Æneam Silvium creat: is deinde Latinum Silvium: ab eo coloniæ aliquot deductæ, prisci Latini appellati. Mansit Silvium postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt: Latino Alba ortus, Alba Atys, Aty Capys, Capy Capetus, Capeto Tiberinus, qui in trajectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit*. Eadem P. Ovid. libr. 4. Fastor. principio:

Cumque patris regnum post hunc Tiberinus haberet,
Dicitur in Tuscæ gurgite mersus aquæ.

Etru-

Etruſcorum Rex Tybris, & ipſe flumini nomen indidit: ab Argonautis occiſus: varia ejus fluvii nomina.

CAP. XVIII.

JAni filium Tiberinum, ſive Thiberinum Etruriæ Regem imperaſſe ex Cap. 4. hujus libri ſupra patuit, a quo & nomen fluvio illi celeberrimo inditum nonnulli credidere. Dehebrim, ſive Deheberim alium ab illo Varro quoque ſupra fidem fecit, nec cum eo eundem Tiberim Regem fuiſſe eſt exiſtimandum. Atque ab iis quidem quartus hic, affini ſane aliis nomine, Etruriæ Rex diſtinctus videtur; quippe Servius Honoratus, ſuperiori capite laudatus; *Aut alius, ut quidam volunt, a Glauco Minois filio interemptus:* & ibidem loci: *alii volunt iſtum ipſum Regem latrocinatum eſſe circa hujus fluminis ripas, & tranſeuntibus crebras injurias intuliſſe; unde Tibris quaſi ὕβρις (contumelia) dictus eſt, ἀπὸ τῆς ὕβρεως, ideſt ab injuria, amabant majores, ubi aſpiratio erat θ ponere.* Idem ad illud libr. 3. Æneid. pag. 298.

> *Si quaudo Tybrim, vicinaque Tybridis arva*
> *Intraro.*

Tybrim fluvium, pro quo Regem ipſum poſuit Tybrim, qui in hunc cecidit fluvium, & ei nomen dedit, nam antea Albula dicebatur, ut oſtendit in ſeptimo Virgilius. Alii volunt non Tybrim cecidiße, ſed Tiberinum Regem Albanorum, a quo Tyberis dictus eſt. Ut autem Tybris dicatur, hec ratio eſt. Quodam tempore Syracuſani; victores Athenienſium, ceperunt Syracuſis ingentem hoſtium multitudinem, & eam cæſis montibus fecerunt addere munimenta civitati; tunc auctis muris etiam foſſa intrinſecus facta eſt, quæ flumine admiſſo repleta, munitiorem redderet civitatem. Hanc igitur foßam per hoſtium pœnam & injuriam factam, Ybrin vocaverunt ἀπὸ τῆς ὕβρεως (a contumelia) poſtea profecti Siculi ad Italiam, eam tenuerunt partem, ubi nunc Roma eſt, uſque Rutulos & Ardeam, unde eſt, (1) fines ſuper uſque Sicanos, *& Albulam fluvium ad imaginem foſſæ Syracuſanæ, Tybrin vocaverunt, quaſi ὕβριν (contumeliam) ut* (2) effigiem Xanthi Trojæque videtis. *Circa Syracuſas autem eße foſſam, nomine Ybrin, Theocritus meminit.* Nimia eſt hæc Servii diligentia, nomen Tybris a Syracuſanis, Latii incolis, derivantis: convenientius & rei majeſtati, & digniſſimorum ſcriptorum fidei aptius ad *Tybrin Etruriæ Regem* appellationem referri; raro quippe evenire videmus, ut peregrini

locis

(1) Virgil. Æneid. libr. 11. v. 317. (2) Virg. idem Æn. libr. 3. v. 497.

locis celebrioribus nomina imponant, vel si victoris jure imponi ab iis ea contingat, ea indigenarum usus in patria vocabula convertere solet.

Quando hic Tybris vixerit, objeritque, videor deprendisse, ante bella Thebana Trojanaque ejus regnum floruisse; nam Servius eum *a Glauco Minois filio occisum* scribit proxime supra: & fuit hic *Glaucus Argonauta*, navisque fabricator, qui solus in navali cum Etruscis prœlio ex Argonautis non fuit sauciatus, ut Scriptor vetustissimus testatur Possis Magnesius libr. 3. Amazonidis, apud Athenæum libr. 7. Dipnosophist. pag. 296. Ut Regis ipsius interitus, cladesque ab Argonautis accepta indicio sint manifesto & Tuscos veteres ante Romanos Græcosque, adeoque ante bellum Trojanum rei navalis peritos: & maris dominos etiam a Græcis auctoribus celebrari, qui nihil unquam veris aliarum gentium laudibus addunt; sed res clarissimas vel maligne occultant, vel ut suam gloriam augeant, vero minores faciunt; quare minus mirum, si Serenissimi Magni Etruriæ Ducis triremes etiam hodie communis Christiani nominis hostis Turca tantopere extimescat, quas & causa pia, & invictum Principis auspicium, & fortissimorum equitum virtus incredibilis, ac denique hæreditarium mari imperandi jus, jam a duobus annorum millibus quingentisque longa fortitudine confirmatum, formidabiles reddunt. Sed si plura de conflictu illo inter Etruscos & Argonautas videre cupis, consule libr. 1. hoc opere cap. 9.

Ad Tybrin redeo, cujus hæc nomina fuere: *Albula*, *Debebris*, *Tiberinus*, *Tiberis*, *Tybris*, a Regibus Tusciæ desumpta: jam & arcana, & tantum in sacris enuntianda: *Rumon*, *Edes*, *Seces*, Lævinus Torrentius ad Horat. libr. 1. Od. 22. & ista, *Serra*, *Tarentum*, aliaque de quibus libr. 4. infra hoc opere cap.

Etru-

Etruscorum Rex Æolus, insulis etiam vicinis imperans: filiam ad mortem compellit, quod a. fratre suo gravida esset facta: ejus nepos Ulysses: habitabat in insulis frequentius, unde ventorum Rex creditus: & an nuptiæ inter fratrem sororemque apud alios, quam Persas, validæ.

CAP. XIX.

Ridiculum foret hic de Æolo Poëtarum figmenta repetere, quæ passim legentibus occurrunt: nec mythologiam hic tractamus, contenti admonere, & lectorem docere, Æolum illum decantatissimum ventorum Regem Etruriæ imperasse: & quia multum navali præsidio ea ætate hæc Regio pollebat, ideo consensus omnium pæne Scriptorum insularem facit, ut infra dicetur. Huic filii sex, totidemque filiæ apud Homerum libr. 10. Odyss. in principio, quo ventorum potentia in duodecim anni menses significatur; nam agri, qui fruges produxerint abundanter, fœminæ sunt, qui steriles, ventisque depopulantibus inutiles manserunt, virorum speciem gerunt; ut est libello de Nat. Deor. Phornuti. Sed Plutarchi apponam verba ex libr. Parallelor. pag. 312. ex Sostrato libr. 2. Rerum Etruscarum: Αἴολος ὁ τῆς Τυῤῥηνίας καὶ τῶν κατὰ Τυῤῥηνίαν βασιλεὺς, ἔσχεν ἐξ Ἀμφιθέας θυγατέρας ἓξ, καὶ ἴσους ἄῤῥενας, Μακαρεὺς ὁ δὲ νεώτατος ἔρωτι ἔφθειρε μίαν, ἡ δὲ παιδίον ἐκύησεν, ἐμπεσοῦσα δὲ καὶ ξίφους πεμφθέντος ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἄνομον κρίνασα ἑαυτὴν διεχρήσατο, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Μακαρεύς. ὡς Σώστρατος ἐν δευτέρῳ Τυῤῥηνικῶν. *Æolus Etruriæ & vicinorum locorum Rex, ex Amphithea filias sex totidemque filios sustulit: horum natu minimus Macareus cum sororum una corpus miscuit: ea cum puerulum peperisset, misso a patre ad prolem necandam ense, impium hoc rata, interfecit seipsam; idem fecit Macareus. Adductum ex Sostrati libro rerum Etruscarum secundo.* Festus ita se habet in libro cum MSS. collato, ab eruditissimo Henrico Schrimgero Scoto; at in vulgatis editionibus hæc verba καὶ τῶν κατὰ Τυῤῥηνίαν, *& locorum circa Etruriam*, desiderantur: & tamen nihilominus interpres pleno sensu reddiderat, ac si nihil defuisset. In Codice Vulcobii erat Αἴολος τῶν κατὰ Τυῤῥηνίαν ὁ βασιλεύς: *Æolus Rex regionum circa Etruscos.* Hic est ille Macareus, Æoli ventorum Regis filius, ad quem inter Heroidas Ovidianas Canace soror scribit Epist. 11.

Dextra

Dextra tenet calamum, strictum tenet altera ferrum,
Et jacet in gremio charta soluta meo.
Hæc est Æolidos fratri scribentis imago,
Sic videor duro posse placere patri

Hunc eundem esse Æolum, quem Poëtæ ventorum dominum, promum, & Regem esse finxerint, idem Ovidius loco laudato innuit:

Imperat heu ventis, tumidæ non imperat iræ,
Possidet & vitiis regna minora suis.
Scilicet est aliquid cum sævis vivere ventis,
Ingenio populi convenit ille sui.
Ille Noto, Zephyroque, & Scitonio Aquiloni
Imperat, & pennis, Eure proterve, tuis.

Fuisse vero eundem Etruriæ Regem, atque insulas illas, in quibus habitabat, Etruscæ ditionis olim habitas, significat Valerius Flaccus libr. 1. Argonaut.

Interea medio sævus permissa profundo
Carbasa, Pangæa Boreas speculatus ab arce,
Continuo Æoliam, Tyrrhenaque tendit ad antra
Concitus.

Fabulæ originem, & licentiæ poëticæ occasionem habes apud M. Varronem referente Servio Mauro ad libr. 1. Æneid. pag. 171.

Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Austris,
Æoliam venit.

Novem autem insulæ, quæ sunt circa fretum Ciliciæ, vocantur Æoliæ, ab Æolo Rege, Hippotæ filio, licet propria nomina habeant, unde Virgilius ait Æoliam Liparem. Poëtæ quidem fingunt, hunc esse Regem ventorum; sed, ut Varro dixit, Rex fuit insularum, ex quarum nebulis & fumo Vulcaniæ insulæ prædicens futura flabra ventorum, ab imperitis visus est ventos in sua potestate retinere. Locus est valde corruptus, sed tamen facilis est restitutio; quid enim Æolo Regi Etruriæ cum Cilicia, quæ in Asia? Lege itaque *novem insulæ, quæ sunt circa fretum Siciliæ;* quod & Geographi testantur. Pomponius Mela libr. 2. cap. ult. C. Jul. Solinus Polyhist. cap. 12. *Numero septem sunt* (insulæ Æoliæ) *Liparæ nomen dedit Rex Liparus, qui eam ante Æolum rexit: alteram Hieram vocaverunt, ea præcipue Vulcano sacrata est, & plurimum colle eminentissimo noctu ardet: Strongyle tertia, Æoli domus, vergit ad Solis exortum, minime angulosa, quæ flammis liquidioribus differt a ceteris: hæc causa efficit, quod ex ejus fumo potissimum incolæ præsentiscunt, qui nam flatus in triduo portendantur, quo factum, ut Æolus Rex ventorum crederetur.* Et diligenter hoc est adnotandum, Æoli Regiam Strongylem esse, quæ scilicet & major, & portuosior habeatur. Eadem, quæ illi, repetit Strabo Amasianus, & ad historicam fidem Æolique Regnum fabulas poëticas revocat libr. 1. Geograph. pag. 14. & pag. 16. ex Polybio, ubi Αἴολον ταμίαν τῶν ἀνέμων appellat; *Æolum promum*

ventorum. Quin imo primus ille certam de ventorum origine ac differentiis doctrinam condidit. C. Plin. libr. 7. cap. 56. *Ventorum rationem Æolus Hellenis filius* condidit: & libr. 3. cap. 9. idem: *Tertia Strongyle, a Lipara mille pass. ad exortum Solis vergens, in qua regnavit Æolus, quæ a Lipara liquidiore flamma tantum differt: a cujus fumo, qui nam flaturi sint venti, in triduum prædicere incolæ traduntur; unde ventos Æolo paruisse existimatum*. De hac Æoli Regia Strongyle Corn. Sever. libr. de Ætna:

Insula, cui nomen facies dedit ipsa rotunda.

Eodem plane modo, quo Phaliscorum, Volaterrarum, Vejentum, Clusinorum, Fidenatium, aliarumque urbium Reges dicebantur, qui revera totius Etruriæ populis imperarent; ita insularum Rex dicitur a quibusdam Æolus, quod in insulis frequentius, quam in continenti sedem haberet, uti nonnullos Reges Veiis, alios Volaterris Regiam sibi statuisse compertum est; cum tamen non illi tantum civitati, cui præessent, & a qua nomen sumerent, imperarent, sed omnibus aliis Tusciæ civitatibus, & populis.

Delectatum certe Æolum insularum potius amœnitate, quam continentis, ipsa illa insulis novem, quas dixi, nomina imposita testantur, quas creberrime historici laudant. Plutarchus in Camillo pag: 133. τὰς Αἰόλου νήσους, *Æoli insulas*, refert. Et in libro de Exilio pag. 603. Καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν νήσων οἰκεῖν φασὶ, τὸν θεοφιλέστατον Αἴολον, τὸν σοφώτατον Ὀδύσσεα, τὸν ἀνδρειότατον Αἴαντα, τὸν φιλοξενώτατον Ἀλκίνουν. *Ac de illustribus viris habitasse in insulis ajunt, diis charissimum Æolum, sapientissimum Ulyssem, fortissimum Ajacem, hospitalitatis laude clarissimum Alcinoum.* Has insulas, Æolo parentes, Geographi novem faciunt nonnulli, at septem tantum alii, inter quos Serv. Honor. ad libr. 8. Æneid. pag. 515.

Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris.

Vulcania una est de septem Æoliis, in quibus Æolus regnavit. Strabo libr. 2. pag. 84. Et libr. 6. pag. 177.

Sed & duo Æoli ævo heroico celebrati, & poëtæ confundunt: unus *Hippotæ* filius, & ipse eam ob causam *Hippotades* appellatus: alter *Hellenis* filius, ut ex Plinii libr. 7. cap. 56. docebam superius. Uter Rex Etruriæ fuerit, incertum; nisi dicamus, quod non est incredibile, utrumque Etruriæ, insulisque finitimis imperasse. Et de insulis iis Etruscæ ditionis agam libr. 4. infra hoc opere.

Æoli hujus sex filii fuere, quorum natu minimus, ut jam supra indicatum, Macareus dicebatur: alii obscuriores, præter *Sisyphum*, & ipsum carminibus poëtarum nobilitatum. De pœna ejus apud inferos, vide mythologos: mihi satis erit ostendisse eum Æoli filium, Ulyssisque patrem fuisse, ut Ulysses ille, Sapientiæ typus ab Homero propositus, sit nepos ex filio Regis Etruriæ. Servius Honoratus ad libr. 6. Æneid. pag. 427.

Hortator scelerum Æolides.

AEOLIDES. *Ulysses, quia ubique talis inducitur, nam Anticlia filius est, quæ*

ante

ante Laërta nuptias clam cum Sisypho, Æoli filio concubuit, unde Ulysses natus est. Quam spurii generis ignobilitatem eidem obiicit Ulyssi Ajax apud Ovidium libr. 13. Metamorph. fab. 1.

Frater erat, fraterna peto, quid sanguine cretus
Sisyphio, furtoque & fraude simillimus illi
Inseris Æacides alienæ nomina gentis?

Canacæ filiæ suæ Æolus præcepit, filium sibi a fratre suo Macareo genitum interimeret, quod re vera illicitus esset, & veluti naturæ repugnans fratris cum sorore concubitus; unde illa Canaces apud eundem Ovidium verba:

Cur unquam plus me frater, quam frater amasti,
Et tibi non debet quod soror esse, fui?

Et licet Homerus loco laudato velit duodecim Æoli filios suis totidem filiabus matrimonio junctos; tamen falso accusat Ovidium erroris Domitius Calderinus, eum enim Sostratus apud Plutarchum supra laudatus excusat, ac tuetur. Certe ergo quarundam gentium hic mos, ut pater filiam, matrem vero filius impleret. Minucius Felix in Octavio: *Jus est apud Persas misceri cum matribus: Ægyptiis & Athenis legitima sororum connubia*. Quam legem Semiramis tulisse fertur, Paul. Oros. libr. 1. cap. 4. Id quoque Thebis invaluerat Oedipi exemplo, nataque inde bella, clades, internecionemque civium & principum narrat sua Thebaide Statius ac Homerus libr. 11. Odyss. v. 264. & sequentibus. Et plurima exempla miseriarum, quas pertulere temeratores pudicitiæ sororum suarum, aut matrum, de Teleo & Harpalyce, Parthenius elegantissimus Scriptor Eroticῶν cap. 13. de Periandro & matre ab eo corrupta: idem cap. 17. de Bassiano Caracalla & Julia matre Spartian. in eo. De Nerone & Othone Augustis Joann. Xiphilin. Epitome. His mos fuit Ægyptiorum, & Persarum, ut dicebam, Strabo libr. 15. non uno loco. M. Junianus Justinus libr. 41. D. Clemens Recognition. 9. Bardasanes libr. de Fato, & ex eo Eusebius libr. 6. Preparat. Evang. cap. 8. M. Lucan. libr. 4.

Nascitur Arsacides, cui fas implere parentem.

Et Atheniensium id esse institutum, jam dicam, si prius Catulli Epigramma posuero 88.

Nascatur Magus ex Gelli, matrisque nefando
Concubitu, & discat Persicum aruspicium;
Nam Magus ex matre & gnato nascatur, oportet,
Si vera est Persarum impia Relligio.

Jam vero *morem esse Atheniensium, ut sorores uxores ducant*, Æmilius Probus, seu Cornelius Nepos in præfatione Vitarum, & in vita Cimonis scribit, falso haud dubie; nam ut verum est, Cimonem Elpinicen in uxorem duxisse, ita nec illud negari potest, eo solo crimine in exilium actum. Suid. in voce *Cimon*, & in verbo ὀστρακα. cui adstipulatur Andocides Orat. Alcibiad. Sed hæc sane probabilior est opinio, Phocilides:

Μηδὲ κασιγνήτης ἀπὸ τρόπον ἔλθε μὲν εὐνήν.
Ne ſtratum vetitum genitale ſororis inito.

Et ratio hæc a J.C. elegans aſſignatur, ne gradus cognationis intereant, & nomina affinitatum confundantur, quibus vel maxime Reſpublica ſtat. Vide Paulum Lancellotum. P. Ovid. libr. 10. fab. 9.

Ultra autem ſperare aliquid potes impia virgo?
Nec quod confundas & jura & nomina ſentis?
Tune eris & matris pellex, & adultera patris,
Tune ſoror nati, genitrixque vocabere fratris?

Sibi tamen eadem ex legibus Perſarum, & Ægyptiorum, ſuæque libidini patrocinatur:

Felices, quibus iſta licent, humana malignas
Cura dedit leges, & quod natura remittit,
Invida jura negant; gentes tamen eſſe feruntur,
In quibus & nato genitrix, & nata parenti
Jungitur, & pietas geminato creſcit amore.

Non ſum ignarus, licet ante bellum Trojanum Etruſci Reges ſororis fratriſque mixtionem prohibuerint, atque adeo lex divina humanaque id ipſum præſcribant, licuiſſe tamen imo neceſſum fuiſſe proximas ducere. Fortunatian. libr. 1. Rhetoric. *Lex eſt, orba proximo nubat, vel ſi eam noluerit in matrimonium ducere, det decem millia.* Quæ lex ab Athenienſibus ortum habet. Ulpianus Sophiſta in Demoſthenem non uno loco, & Jul. Pollux libr. 6. Onomaſt. cap. 3. Terentius in Phormione:

Lex eſt orbæ, qui ſint genere proximi
Eis nubat, & illos ducere eadem hæc lex jubet.

Idem in Adelphis:

. . . hæc virgo orba eſt patre,
Hic meus amicus illi genere eſt proximus,
Hinc leges cogunt nubere hanc.

Etruſcorum Rex Liparus, Æoli deceſſor, ſucceſſorve; & ipſe inſulis delectatus.

CAP. XX.

ÆOlum Etruſcorum Regem Liparus anteceſſit, vel ei ſucceſſit; quare ſi illum ponimus, ut eſt ponendus, in Regum Tuſcorum nomenclatura, hunc excludere non poſſumus, cum eidem Regno uterque præfuerit. C. Plin. libr. 3. cap. 9. *Lipara cum civium Romanorum oppido, dicta a Liparo Rege, qui ſucceſſit Æolo, antea Melogonis, vel Meligunis vocitata, abeſt duo-*

duodecim millibus paßuum ab Italia, ipſa circuitu paulo minori. Ergo Plinius Liparum Regem Æoli ſucceſſorem diſerte facit; alii vero Æolum poſt Liparum regnaſſe contendunt, inter quos Julius Solinus Polyhiſtor. cap. 12. *Liparæ nomen dedit Rex Liparus, qui eam ante Æolum rexit*. Hanc ditionis fuiſſe, etiam heroico ævo, Etruſcæ, probant hæc Strabonis libr. 6. Geograph. Εἰσὶ δὲ ἑπὰ μὲν τὸν ἀριθμὸν, μεγίςη δὲ ἡ Λιπάρα Κνιδίων ἄποικος, ἐγγυτάτω τῆς Σικελίας κειμένη, μετά γε τὴν Θέρμισσαν. ἐκαλεῖτο δὲ πρότερον Μελιγουνίς. ἡγήσατο δὲ καὶ ςόλῳ καὶ πρὸς τὰς τῶν Τυῤῥηνῶν ἐπιδρομὰς, πολὺν χρόνον ἀντέχεν, ὑπηκόυς ἔχουσα τὰς νῦν λεγομένας Λιπαραίων νήσους. *Septem ſunt numero Inſulæ* Æoliæ *quarum maxima eſt Lipara, Cnidiorum colonia, Siciliæ proxima, ſecundum Thermiſſam, antiquitus Meligunis dicta. Hæc & claſſem duxit, & longo tempore Tyrrhenorum incurſionibus reſtitit, ſub ſe habens reliquas Liparæorum*. Si diu reſtitit, at tandem domita jugum accepit, fuitque horum duorum Regum ſedes, & non dubito quin & aliorum; ſed iniquitate vetuſtatis plura ſcire, cum etiam quæ certiſſima eo ævo habentur, fabulas admixtas habeant, prohibemur. Callimachus ait in hymno Vulcani, famulos ejus in ea eſſe, & officinam. Fuit autem hic *Liparus Auſonis filius*, ut Euſtathius ſcripſit. Callias item libr. 10. de rebus Agatoclis. De hujus inſulæ ſitu, rebus geſtis, feracitate, dicam libr. 4. infra hoc Opere.

Etruſcorum Rex, aut verius Imperator Meleus, toti Italiæ imperabat.

CAP. XXI.

Admonuit horum duorum Regum Æoli ac Lipari mentio, ut non tam continentes Italiæ terras huic Regno diceremus ſubjectas, ſed & inſulas quoque adjacentes ab utroque latere, mari ſupero inferoque, ut jam non tam Regis nomen, quam Imperatoris tantæ magnitudini conveniret; ſiquidem tota Italia ditioni & principatui Etruſcorum ſubjacebat, ut libr. 1. hoc opere ſupra cap. 9. abunde eſt dictum: itaque rerum geſtarum magnitudini parem honorem metientes, ſub hæc eadem, ut eſt credibile, Trojana tempora pro Rege, cujus nomen a Jano, uſque in diem manſerat, Imperatorem creaverunt Meleum. Luctatius Placidius vetuſtiſſimus Papini Statii interpres, idemque doctiſſimus grammaticus ad libr. 6. Thebaid. v. 402. *Tubam ſignificat, quam Meleus Tyrrhenorum Imperator primus invenit, a qua opinione nec Virgilius diſcrepat, cum dicit:*

Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.

Nec plura de eo alibi comperta mihi. At de inventione tubæ, vide quæ diſquiro libr. 3. hoc opere, infra cap. 67.

Etruscorum Rex Rhætus, coloniam in Germaniam trans Alpes duxit: Vina Rhætica.

CAP. XXII.

Ejusdem potentiæ judices & testes sunt non populi modo propinqui domiti, urbes vicinæ in societatem acceptæ, aut jugo subjectæ, verum etiam & coloniæ ab iisdem hisce Etruscis extra Italiam deductæ, qualis est ista, cujus auctor est Rhætus Rex. M. Juvian. Justin. libr. 20. *Iis autem Gallis causa in Italiam veniendi, sedesque novas quærendi, intestina discordia, & assiduæ domi offensiones fuere, quarum tædio, cum in Italiam venissent, sedibus Tuscos expulerunt*, (paulo post & ipsi expulsi, aut extincti, ad unum omnes regione, quam injuria occupassent, suis vetustis possessoribus cessere, ut alibi hoc opere docetur) *& Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam, Bergomum, Tridentum, Vicentiam condiderunt: Tusci quoque, Duce Rhæto, avitis sedibus omissis, Alpes occupavere, & nomine Ducis, gentem Rhæticorum condiderunt.* Quis ergo ferat supinitatem Isidori libr. 14. cap. 4. *Rhetia, quod sit juxta Rhenum.* Disce sapere, & noli in re tam clara cæcutire. Eandem hanc deductionem perstringit tacito Rhæti nomine T. Livius 1. Decad. libr. 5. ut libr. 1. supra cap. 9. ostendunt posita ejus verba. C. Plin. libr. 3. cap. 20. *Incolæ Alpium multi populi, sed illustres a Pola ad Tergestis regionem, Secusses, Subocrini, Atali, Menocaleni, juxtaque Carnos quondam Taurisci appellati, nunc Norici: his contermini Rhæti & Vindelici, omnes in multas civitates divisi. Rhætos Tuscorum prolem arbitrantur, a Gallis pulsos, duce Rhæto.* Neque quisquam terreat, quod Justinus & Plinius *Ducem*, non vero *Regem*, appellent *Rhætum*; mos enim ille receptus, ut in deducendis coloniis, copiisque in hostem ducendis, non Regum, sed ducum valeat appellatio. Sic Homero Reges Græci raro aliter, quam ἡγεμόνες, *Duces*, vocantur: & Agamemnon ipse ἡγέμων, *Dux*, ea ratione, audit apud eundem. Regem fuisse certum est. Ivo Carnotensis MS. libr. de undecim Regionibus. *Rhæti in ipsis Alpium faucibus siti, medii sunt inter Germanos & Italos, moribus & lingua Italis propriores: originem suam, ad hunc usque diem, ad potentissimos Italiæ Etruscos referentes, a quorum Rege Rhæto, Gallorum viribus ex Apennini vallibus fugato, nomen habere gloriantur.* Manent etiamnum hodie quædam tam vetustæ originis vestigia; nam Rætzuus arcem quandam antiquissimam dicunt, ut notat Joannes Camers in Solini cap. 34. de qua re latius Ægidius Tschudius, & Sebastianus Munsterus.

Sunt qui æstimarent, omnes Alpinas gentes uno nomine Rhetos dictos,

dictos, nam Acro Helenius, & Porphyrio, maximi nominis grammatici, *Rhæti Vindelici* legunt conjunctim: & Goropius Becanus libr. 9. Originum id insinuat: & Servii Mauri verba confirmant ad illud Virgilii libr. 1. Æneid. pag. 186.

Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum.

Ideo tutus, quia Rhætii Vindelici ipsi sunt Liburni, sævissimi admodum populi, contra quos missus est Drusus. Errat deinde idem auctor, cum contra omnes geographos ab Amazonibus ejus gentis originem repetit; quin & in probatissimis Horatii codicibus ita legitur libr. 4. Od. 4.

Videre Rhæti bella sub Alpibus
Drusum gerentem Vindelici ....

Isti sui juris usque ad Augusti tempora manserunt, a quibus bello petiti; ut narrat L. Florus libr. 4. cap. 12. & auspicio ejus quidem, sed ductu Drusi & Tiberii privignorum suorum subegit. Dio Coccejan. libr. 54. pag. 614. Albinovanus Pedo Consolat. ad Liviam:

Rhenus & Alpinæ valles, &c.

Horat. libr. 4. Od. 14.

Major Neronum mox grave prælium
Commisit, immanesque Rhætos
Auspiciis pepulit secundis.

Quare reperitur *Fulvius Bojus Dux Rhætici limitis*, apud Fl. Vopiscum in Aureliano pag. 314. & Bonosus *Dux* etiam *Rhætici limitis* ab eodem dicitur pag. 364. Plura dico ad illud Claudiani libr. de Bello Getico.

Prominet Hercinie confinis Rhetia silve.

Et ad illud de 4. Hon. Consul.

Aspera nubiferas qua Rhetia porrigit Alpes
Pergit..

Vinum hic laudatissimum, ea præcipue nascens parte, qua Italiam respicit. Strabo Amasianus libr. 4. pag. 142. Καὶ ὅγε Ῥαιτικὸς οἶνος τῶν ἐν τοῖς Ἰταλικοῖς ἐπαινουμένων οὐκ ἀπολείπεσθαι δοκῶν, ἐν ταῖς τούτων ὑπωρείαις γίνεται. *Vinum Rheticum nascitur, quod laudatis Italiæ vinis non videtur cedere.* Meminit Plin. libr. 14. cap. 2. cap. 3. cap. 6. & Jun. Moderat. Columella libr. 3. Rei Rust. cap. 2. ubi *Reticam* sine dipthongo & aspiratione scribit, quod & lapides veteres agnoscunt, varia peregrini nominis etymologia. Hoc vinum Cato immodice laudat in libris, quos scripsit ad filium: contra impensius Catullus vituperat, ut a Servio Honorato est observatum ad illud Virgil. libr. 2. Georg. pag. 100. quo Poëta nec Catoni adversari vult, nec fidem Catullo adimere; ideo:

.... quo te carmine dicam
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.

Martial. libr. 14. Epigr. 100.

Potasti testa Rhætica vina mea.

Etru-

Etruscorum Rex Malæottus, prope Volaterras habebat Regiam: in Græcia obiit, incertum quo exitu.

CAP. XXIII.

Hunc etiam, ut plerosque alios Reges, mihi debet Etruria, incredibili seu Romanorum Scriptorum odio, seu novercantis fati acerbitate infeliciter vexata, ut cum nulla gens clarior fuerit factis, nulla minorem sui gloriam literarum monimentis consignatam ostendere possit. De eo Strabo Amasianus libr. 5. pag. 156. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τόπος ἐστὶ καλούμενος Ῥηγισούιλλα. ἱστορεῖται δὲ γενέσθαι τοῦτο βασίλειον Μαλαιώτου Πελασγοῦ, ὅν φασὶ δυναστεύσαντα ἐν τοῖς τόποις μετὰ τῶν συνοίκων Πελασγῶν, ἀπελθεῖν ἐνθένδε εἰς Ἀθήνας. *Inter hæc* (prope Volaterras, ut docet ipsa sequela & contextus locorum) *est locus vocatus Regis-Villa, quam narrant olim Historica veritate fuisse Regiam Malæoti Pelasgi, quem dicunt iis in locis* (scilicet Cossa, Graviscis, Volaterris, Populonio) *cum accolentibus deductisque a se Pelasgis supremo principatu functum, inde Athenas migrasse*. Ita locum verti, nam vulgata versio & manca est, & in nonnullis indoctissime falsa; ut cum omittit τόπος ἐστὶ, *est locus*: & cum vertit δυναστεύσαντα *qui habitavit*, inscitiam suam prodidit; est enim ἀπὸ δυναστεύω, quod est *Regia potentia impero*. Malæottum hunc, sive Malæotum (ita enim codices variant) quæ causa Italia Etruriaque sua excedere compulerit, non comperi, sive seditione suorum pulsus, sive coloniarum in Græcia deducendarum dux, aliis discutiendum relinquo: satis habens admonuisse & antiquissimo seculo Etruriæ imperasse, & unum ex alienigenis Regibus habendum, si non primum, saltem non longe a primo. De adventu Pelasgorum in Etruriam dixi libr. 1. supra hoc opere cap. 5.

Etru-

Etruscorum Rex Etruscus, filius Herculis, genti nomen dedit.

CAP. XXIV.

HUnc, ut certum est, Regio titulo præfuisse toti genti, ita perplexum est & anxium, advena ne, an indigena: quo ævo imperaverit: quandiu, & quibus moribus rexerit Etruscos: ac denique quando & ubi obierit: quæ vel ætatis longissime incuria scire negavit, vel majorum negligentia ad nos deferri prohibuit. Hoc unum modo constat, ab eo Etruriam appellatam. Isidor. libr. 14. cap. 4. Etymologiar. *Alii Etruriam ab Etrusco principe dictam putant*. Servius Maurus ad libr. 10. Æneid. v. 164.

Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean.

Sed Etruria dicenda est ab Etrusco principe. Ivo Carnotensis MS. libr. de undecim Europæ provinciis: *Etrusci populi indigenæ, in bello fortes, in pace pietati dedisissimi, ab Etrusco Herculis filio nominati, qui cum patre ex Hispania in Italiam trajiciens, genti illi præfuit, Regisque munus gloriose obivit, quod nomen antea habuerit, ignoratur, ea provincia*. Indigenas certe eos habitos probant hæc Dionysii Halicarnassei libr. 1. pag. 24. Κινδυνεύουσι γὰρ τοῖς ἀληθέσι μᾶλλον ἐοικότα λέγειν, μηδαμόθεν ἀφιγμένον, ἀλλ' ἐπιχώριον τὸ ἔθνος ἀποφαίνοντες. *Quare vereor, ne verisimilior sit eorum oratio, qui non advenam esse, sed indigenam hanc gentem asseverant.*

Jam vero illud de Hercule, ejusque filio, nescio unde ille haurire potuerit, nisi forte, quia vulgaverat fabula, Herculem, Geryonis bobus ereptis, in Italiam venisse, & fortem quamlibet gentem vetustas Hercule credi voluit ortam, quasi plane omnis ab illo Deo fortitudo esset. Nam quod Hieronymus Henningius fingit Theatri Genealogi Tom. 1. pag. 652. somnio non multum absimile est. Et quid de tam inutilium nugarum auctore Annio Viterbiensi dicendum? qui cum rudiores suæ nugacitati credere posse existimasset, doctiores etiam decipere tentavit. Illi ergo, si Diis placet, *Hercol* quasi *totum pellitum* dici volunt, & *Loabim*, idest *flammigerum*, & *Arino*, sive *Arno*, quod significat Aramæo idiomate *Leonem celebrem*. Et quasi insaniæ non esset satis, de ejus uxore Echidna præclara ostentant, ac ab iis, quæ initio attulerant, cognominibus resilientes, *Libycum* vocant *Herculem*, qui & Colonias in Etruria deduxerit, & vallem Arni stagnantem aquis siccaverit; cum tamen ego ostendam

libr. 4. hujus operis, tempore belli Punici secundi stagnasse eam nondum siccatam. Sed hanc fabulam refellit Vincentius Borghinus libr. de Origine Florentiæ pag. 14.

Etruscorum Rex Tuscus, & ipse nomen genti indidit.

CAP. XXV.

UTi de Etrusco Etruriaque actum a me abunde libr. 1. supra cap. 1. hoc opere; ita de Thusco & Thuscia, sive Tusco & Tuscia capite sequenti tractatum. Servius Maurus ad libr. 1. Æneid. v. 71. *A Tyrrheno quodam, qui submersus fuit in mari, quod Tusciam alluit, cujus filius Tuscus, a quo fuit Tuscia.* Fest. Pompejus libr. 18. *Tusci a Tusco Rege, filio Herculis, sunt dicti.* Ivo Carnotensis MS. libr. de undecim provinciis Europæ: *Thusci vel a thure, vel etiam a Rege Tusco nominati videntur.* In hoc quoque debacchatur Joannes Annius, & post ipsum Hieronymus Henningius pag. 654. eum a Tanaide a patre revocatum, Janigenis Coritum creatum, filium suum Galatheum, ex Gallis traductum cum colonis, in Siciliam misisse, sine ullo auctore comminiscitur. Sed ego pergo.

Hunc Tuscum, ut ego probabiliter existimo Laberius Mimographus opere celebravit; nam apud Nonium in voce *mæstas* Laberius in Tusco laudatur, eademque vox corrupta in voce *luculentitatem* cap. 2. num. 510. *Laberius in Tucca*, sed rescribe in *Tusco*. Et eodem capite num. 93. Laberii in Tusco hæc sunt:

Bipedem, bliteam, belluam.

Etru-

Etruscorum Rex Tyrrhenus, sive Toræbus: ex Lydia, sive Mæonia in Italiam trajiciens: Tyrrheniam regionem nominavit.

CAP. XXVI.

AB Etrusco Rege Etruria dicta est, a Tusco Rege Tuscia, ac tertio a Tyrrheno etiam Rege appellationem tota provincia sortita est, ut libr. 1. hoc opere supra cap. 3. dicebam. Verrius Flaccus apud Festum Pompeium libr. 18. *Turrhenos Etruscos appellari solitos, ait Verrius, a potente duce Lydorum Turrheno*. Servius Honorat. ad libr. 1. Æneid. v. 71. *Forte autem recessit Tyrrhenus a fratre suo Lydo*. Vide locum, & ad libr. 2. Æneid. v. 781. & ad libr. 8. Æneid. v. 478. C. Plin. libr. 3. cap. 5. Strabo Amasianus libr. 5. Geograph. pag. 151. ubi Hercule & Omphale progenitum Tyrrhenum docet, quorum omnium verba reperies loco laudato posita. Jul. Solinus cap. 8. Polyhistoris corrigendus: *Quis ignorat Tyrrhenos a Tyrrheno Lydiæ Rege dictos*? Ille non erat Lydiæ Rex, sed Lydiæ Regis filius, ut ex cosmographis, historicisque satis liquido constat; itaque legendum censerem: *a Tyrrheno Lydo, Rege dictos*, ut sit verum, Regem illum Etruriæ factum, verum non indigenam fuisse, sed Lydum & advenam. Fanucius Campanus MS. libr. 2. de Illustribus Italiæ Familiis cap. 2. *Tyrrheni a Tyrrheno quodam Atyos filio, qui relicta Mæonia in Italiam se contulit, & in ora maris inferi consedit, ac horum municipium fuit civitas Cariara*. Hæc ultima ab indocto ævo desumpsit vir alioquin non indiligens; neque enim Cariaram ullam civitatem nominant Geographi, ut indoctum commentum jure videri possit. Dionys. Halicarnasseus libr. 1. non uno loco, sed quod huc facit, præcipue pag. 24. Tyrrhenos inquit, Ὠνομάσθαι δ' ὑφ' Ἑλλήνων αὐτὸ τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ οὐδὲν κωλύει, καὶ διὰ τὰς ἐν τύρσεσιν οἰκήσεις, καὶ ἀπ' ἀνδρὸς δυνάστου. *Hoc autem nomine a Græcis esse appellatos nihil vetat, vel propter domicilia turrita, vel ab aliquo præpotenti principe*. Hunc Regem Antiphanes Poëta celebravit, fabulamque ab ejus nomine *Tyrrhenum* sive Τύῤῥηνον vocavit, e qua quædam laudat Athenæus libr. 6. Dipnosoph. pag. 240. & libr. 7. pag. 329. Et Axionicus Comicus ἐν Τυῤῥηνικῷ citatur *in Tyrrhenico*, quæ fabula, ut probabiliter judicari potest, Etruscam rem referebat: versus ex ea reperies apud eundem Athenæum libr. 6. pag. 244. Hunc Regem & *Turrhenum*, & *Tyrrhenum*, & *Torabum*, & *Torybum* appellavere, auctore vetustissimo scriptore Xantho Lydo Historico, referente Halicarnasseo loco laudato.

Etruscorum Rex Rasena, & ipse advena, oriundus Mæonia.

CAP. XXVII.

HIc est unus ex Græcis principibus & advenis Pelasgis, qui huic regno incolis admixti præfuerunt. Ejus mentio apud Dionysium Halicarnass. libr. 1. pag. 24. Α'υτοὶ μέντοι σφᾶς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἡγεμόνων τινὸς Ρ'ασένα, τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ τρόπον ὀνομάζουσι. *Ipsi vero se a ducum quodam Rasena, eodem quo ille modo nominant*. Ex quo loco, nisi sit corruptus, colligendum videtur, Etruscos olim quoque *Rasenas* vocatos a Rege Rasena, quem ille more militantium ἡγεμόνα *Ducem* appellat, more probis scriptoribus recepto: monebam supra. Ovidius de Augustis:

Quæ nunc sub Phœbo ducibusque palatia fulgent.

Fridericus Sylburgius putat ab isto, Ravennam urbem conditam, ab eoque tracto nomine, dictam *Ravennam*, quasi *Rasenam*: quod commentum, quia probis caret auctoribus, ridendum verius, quam sequendum. Quam autem a vero etiam aberrat Joannes Annius, dum Tuscos *Rasenos*, & *Razenos*, & *Razennos* nominat, omnia ad Aramæam linguam referens, quasi Pelasgi, quorum e numero unus Rasena erat, non sua, sive Græca lingua, sed Anniana, hoc est Aramæa, fuissent usi, & quod mirandum magis, invenit sequaces!

Etruscorum Rex Nicius Fæsulanus, qui vel ei civitati nomen dedit, vel ab ea nomen suum accepit.

CAP. XXVIII.

SEquentes Reges indubie tempora Heroica, & adventum in Italiam Æneæ præcesserunt. Quos, quia eorum nonnullos parum idoneis scriptoribus regnasse comperi, leviter perstringam. Hieronymus Rubeus libr. 1. Historiæ Ravennat. pag. 5. *Nam quod ad ducis nomen spectat, id Mantuæ aliquot post annis accidit, ab Ocno Bianoro, cognomento Mantua, Fæsulis a Nicio Fæsulano, Pisis a Piseo, Bononiæ a Bono, Hadriæ ab Hadrio, qui cum Tuscorum Reges essent, eas urbes condiderunt, & de suo nomine vocarunt, ut Manethon, & re-*

& reliqui veteres auctores memoriæ prodiderunt. Nisi auctorem laudasset Manethonem, cetera probabilia viris doctis videri potuissent; sed omnem fidem elevat spurii illius, & ab Annio suppositi fragmenti nomen. Hoc sane non gravate admitto, Reges Etruriæ potuisse vel urbes condere, vel conditis mutare nomina, in iisque sedem Principatus figere: hinc *Ælium Volaterranum*, *Lucium Fidenatem*, *Porsennam Clusinum*, *Tolumnium Vejentem* apud probatissimos scriptores reperimus sic appellatos ab urbibus, in quibus totius Regni sedem stabilierant. Sic itaque Nicius hic cognomentum Fæsulani obtinuerit, quod Fæsulis potissimum oblectaretur; neque enim refert, an ille a civitate inclyta, an civitas ab eo appellationem sortiatur. Hujus Regis nullus inter antiquos, quod sciam, meminit, ideoque mihi suspectus: inter recentiores plerique, licet obscuri omnes, & Hieronymus Henningius, Theatro Genealogico Tom. 1. loco toties laudato: Joannes Lucidus Samotheus libr. 6. de Emendat. tempor. cap. 8. dignus mehercule doctore Annio discipulus: Hieronymus Bardus, vir probus & Religiosus, sed incautus, qui in sua Chronologia & hunc Regem, & pleraque alia ab Annio mutuatus: Cherubinus Gherardaccius Bononiensis, cetera diligens, nisi frontem historiæ patriæ his commentis inquinasset; quin, quod magis mirum, addunt isti, Nicium regnasse annis 21.

Etruscorum Rex Piseus, originis & ipse Græcanicæ, tubæ æneæ inventor: a celeberrima civitate Pisis nomen habet.

CAP. XXIX.

SEd & hic primis seculis, cum adhuc agresti essent nudique ingenio Etrusci, in Italiam adpulit, eamque inferi maris oram occupavit, quæ tunc erat fertilissima, postea rerum gestarum gloria toto orbe celebratissima est habita. Meminere ejus iidem moderni Scriptores, quos superiori capite advocavi: & præterea inter veteres, cujus in his rebus maxima merito fides est, C. Plinius libr. 7. Natural. Histor. cap. 56. Invenisse inquit, *Æneam tubam Piseum Tyrrhenum* volunt, & tamen nos & hoc libro, & libr. 3. cap. 67. infra hoc opere docemus, Meleum imperatorem Etruscorum invenisse tubam; ut sit frivolum & temerarium duobus principibus assignare, quod uni tantum convenit; sed responderi potest, tubam quidem Meleum excogitasse, sed non æream, quæ soli Piseo Etrusco debetur. Quod autem eum Tyrrhenum appellat Plinius, puto de principa-

cipatu intelligendum; nam gente & domo Tuscum fuisse non comperi.

Eundem hunc idem Plinius capite laudato ad finem celebrat, sed corruptus: *Antea ex prora tantum, & puppi pugnabatur, rostra addidit Piseus, Tyrrheni anchoram*. Verum corrigendus locus, & cum hac distinctione legendus: *rostra addidit Piseus Tyrrhenus & anchoram*. De qua re etiam libr. 3. hoc opere infra.

Idem hic Princeps est clarissimus venationis artibus; nam proditum est, ait Plinius eodem capite, *Piseum venabula* invenisse.

Sive itaque a Pisis Eliacis nomen habuerit, sive a Pisis Etruscorum, celeberrima & maxima Etruriæ urbe, ut est apud Polybium libr. 2. pag. 104. sive eidem civitati nomen dederit, parum interest; hunc modo constet, ante Æneæ in Italiam adventum Tuscis imperasse, idque seculis multis, quod libr. 5. cap. 1. dicetur.

Licet Plinius eum Tyrrhenum dicat, tamen Græcanicæ stirpis, saltem peregrinæ credibilius reor. Servii Honorati monet auctoritas, qui ad libr. 10. Æneid. pag. 583. *Alii Pisum Celtarum Regem fuisse, Apollinis Hyperborei filium, & cum Samnitibus bellum gessisse, a quorum Regina, quæ post conjugis mortem in regnum successerat, receptum in Etruria oppidum suo nomine condidisse*. Sic igitur Piseus hic noster, more aliorum Principum, fiet filius Apollinis, Rex Celtarum, sive Gallorum, Rex Samnitium, & Rex Etruscorum. Per eundem etiam Principem volunt in ditionem Corsicam Insulam acceptam, piratis grassantibus mare liberatum: quod neque omnino improbabile, quia res ipsa videtur suffragari: neque penitus assentiendum, quod probatis auctoribus res careat. Æneas Gallettus libr. 5. Histor. Universal.

. . . . Tyrrhena pondera Piseus
Excipit, huic Cyrnos Phocensibus insula pulsis
Subditur, hic pelagi piratis verberat undas,
Tuscaque vexabat proceres discordia Regna
Enervans.

Etru-

Etruscorum Rex Alæsus, sive Alesus, sive Halesus, Græcus & ipse.

CAP. XXX.

HUnc Regem etiam vetustissimum ipsæ de eo fabulæ, & superans historiarum memoriam fama divulgat.; sed nec nomen omnes eodem scribunt modo: quibusdam est dictus *Alæsus*, aliis *Halesus*, non nullis placet *Alesus*, sed parvo discrimine, & puto diversos. Servius Honoratus ad libr. 8. Æneid. pag. 503. *Quidam etiam dicunt Salios a Morrio Rege Vejentanorum institutos, ut Alesus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem Regis familiæ aucta ultimus fuit.* Ex quo loco, quam vetusto seculo hic imperaverit, dijudicari facile potest, cum in ejus honorem Saliorum sacra sint excogitata, quæ diu ante Trojam eversam, & appulsum Æneæ in Italiam celebrari solita constat. Ejus meminit Fr. Leander Alberti in Italiæ sua descriptione pag. 418. Illum Neptuni filium facit, more rudioris illius ævi, quo præclaros quosque principes Deo natos aliquo, aut in Deum versos credula gentilitas sibi persuadebat.

Eum Vejentum Regem fuisse, Servii verba supra posita evincunt, qui ait Morrium ultimum Regis illius Alesi familiæ habitum, de quo nihil, quod addam præterea, inpræsentiarum habeo.

Etruscorum Rex Halesus gente Argivus, Faliscos, & Alsium, civitates condidit, & a suo nomine vocavit.

CAP. XXXI.

HAlesum hunc ab Aleso superiori diversum, vel ex eo esse liquet, quod ille Neptuni filius, antequam Salii, Herculis Martisque Sacerdotes essent inventi, Vejentibus præfuit: hic Agamennonis filius, cæso patre matris scelere, in Italiam trajecit, & non Vejos incoluit, sed Faliscos Alsiumque civitates postea clarissimas condidit: eique forte nomen a *flumine Halæso*, cujus celebre in Græcia nomen, Colophonem alluentis, ut meminit Pausanias, & ante illum C. Plinius libr. 5. cap. 29. Servius ad libr. 7. Æneid.

Æneid. pag. 479. *Æquos, Faliscos Halesus condidit. Hi autem immutato H. in F. Falisci dicti sunt, sicut, febris nunc dicitur, quæ ante hebris dicebatur.* Virgil. libr. eodem pag. 480.

Hic Agamemnonius Trojani nominis hostis
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos.

Ubi Servius eum vel Agamemnonis comitem, vel filium asserit. Fortem ille operam contra Trojanos Æneamque navavit. Idem Poëta libr. 10. Æneid.

. . . . . . occurrit Halesus
Auruncæque manus.

Et paucis interjectis ibidem:

. . . . sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.

Atque ille a Pallante, Evandri filio, peremptus, interiit, ut sequentibus describitur ibidem loci versibus. Faliscorum ille conditor. P. Ovid. libr. 3. Amorum Eleg. 13.

Argiva est pompæ facies, Agamemnone cæso
Et scelus & patrias fugit Halesus opes.
Jamque pererratis profugus terraque marique
Mœnia felici condidit alta manu.
Ille suos docuit Junonia sacra Faliscos
Sint mihi, sint populo semper amica suo.

Ab eo itaque & nomen Coloniæ impositum, quod video adnotasse Hadrianum Turnebum libr. 22. cap. 3. & Raphaëlem Volaterranum libr. 33. Commentarior. pag. 1030. & simul sacra Junonis ex Græcia in Etruriam intulit; quare summa veneratione Juno a Vejentibus, & Faliscis colebatur, ut adnotabam libr. 1. hoc opere supra cap. 17.

Ab eodem etiam Rege Alsium, validam & bellicosam civitatem, conditam volunt. Petrus Marsus observavit. Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Nec non Argolico dilectum nomen Haleso
Alsium.

Etia-

Etruscorum Rex Tarcon, Græcus ex Mæonia, primo præfectus Tyrrheni tantum, mox ipse Rex factus: frater Tyrrheni vel filius: civitates duodecim struxit: nomen suum Tarquiniis indidit: Cortonæ habitavit.

CAP. XXXII.

Gente & domo hic Græcus, Tyrrheni Regis ex Lydia sive Mæonia in Etruriam adpellentis comes, & expeditionis socius, operibusque publicis ab eodem Principe præfectus, quo paulo post extincto, ipse Regni fastigio admotus, Etruriam structis civitatibus impensius exornavit, a quo duodecim urbium, sive populorum Etruscorum initia defluxere, quæ tam celebri claroque apud posteros nomine vel virtus fovit, vel fortuna protexit. Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. Commentarior. pag. 124. Strabo Amasian. libr. 5. pag. 151. Οἱ Τυῤῥηνοὶ τοίνυν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις Ἐτρούσκοι καὶ Τοῦσκοι προσαγορεύονται, ὁ δ' Ἕλληνες οὕτως ὠνόμασαν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Τυῤῥηνοῦ τοῦ Ἄτυος, ὥς φασὶ, τοῦ στείλαντος ἐκ Λυδίας ἀποίκους δεῦρο, ἀπὸ γὰρ λιμοῦ καὶ ἀφορίας ὁ Ἄτυς εἷς τῶν ἀπογόνων Ἡρακλέους καὶ Ὀμφάλης δυοῖν παίδων ὄντων κλήρῳ Λυδὸν μὲν κάτεσχε, τὸν δὲ Τυῤῥηνὸν τὸν πλέω συστείλας λαὸν, ἐξέστειλεν. ἐλθὼν δὲ τὴν χώραν ἀφ' ἑαυτοῦ Τυῤῥηνίαν ἐκάλεσε, καὶ δώδεκα πόλεις ἔκτισεν, οἰκιστὴν ἐπιστήσας Τάρκωνα, ἀφ' οὗ Ταρκυνία ἡ πόλις, ὃ διὰ τὴν ἐκ παίδων σύνεσιν πολιὸν γεγενῆσθαι μυθεύουσι. Latine sic sonant: *Tyrrheni ergo a Romanis Etrusci & Tusci nominantur, Græce sic appellantur a Tyrrheno Atyos filio, qui eo coloniam ex Lydia duxerit; fame enim & sterilitate coactus Atys, unus ex Hercule & Omphale prognatis, de duobus filiis, alterum nomine Lydum detinuit sorte, alterum Tyrrhenum cum majore populi parte amandavit. Is, cum in Italiam venisset, regionem a suo nomine Tyrrheniam nuncupavit, & duodecim urbes condidit, præfecto rei Tarconte, a quo Tarquiniis urbi nomen est. Hunc, quod a puero saperet, canum natum fabulantur.* De ejus canitie plene Eustathius ad Homerum libr. 2. Iliad. quo figmento nihil aliud significare voluerunt, quam illum insigni rerum politicarum industria experientiaque eruditum, optimum Etruriæ statum legibus ordinasse, quas quidem & Romani ab iis, quibus eas Tarcon tradiderat, populis post multa secula petierunt; ut ad finem libr. 3. hoc opere infra doceo. Meminit non uno loco hujus Servius Maurus ad libr. 6. Æneid. pag. 403. *Graja ab urbe, propter Evandrum, qui eum in Tusciam missurus ad Tarchontem est.*

Istum hactenus existimarunt privatæ sortis hominem a Tyrrheno

duodecim civitatum condendarum in Tuſcia præfectum tantum fuiſſe; ſed ego eum Tarchonem, ſeu Tarconem more Græco, Tyrrheni filium, probo eſſe ex iſtis Servii ejuſdem ad libr. 10. Æneid. pag. 583. ex Catone in Originibus. *Cato Originum, qui Piſas tenuerunt, ante adventum Etruſcorum negat ſibi compertum, ſed inveniri Trachonem Tyrrheno oriundum, poſtquam eorundem ſermonum .... cæperit Piſas condidiſſe, cum ante regionem eandem Teutones quidam Græce loquentes poſſederunt*. Locum eſſe corruptum certo conſtat, vel ex illis, *Cato Originum*, deeſt ſcilicet, vel *primo*, vel *ſecundo*, vel aliquid ſimile; deinde lege: *inveniri Tarchonem Tyrrheno oriundum*. Idem certe probatiſſimus grammaticus, ut in re parum ſibi comperta, variat ad illud eod. libr. pag. 585.

Fatidicæ Mantus & Tuſci filius amnis.

Alii a Tarchone Tyrrheni fratre conditam (Mantuam) *dicunt*. Ut duodecim itaque celebratas Etruriæ civitates Tyrrheni Regis vel frater, vel filius Tarchon condidit, ita & Mantuæ ortum ad eundem antiquitas traxit. Hujus Regnum in Pici Latinorum Regis tempora rejiciunt ſcioli, ſed impudenter, nam antiquior longe Picus. Æneas Gallettus tamen libr. 4. Hiſtor. Univerſal.

Inde tenet Picus Latiæ faſtigia ſedis
Sole viam quarto metiente per æthera, Tarcon
Siſtitur Etruſco ſolio.

Sed verius eſt, illum regnaſſe, cum in Italiam quadringentis pæne annis ante Romam conditam veniſſet Ænæas, frequens ejus quippe apud Maronem mentio, niſi alius ſit Rex eodem nomine, quod non eſt omnino improbabile. Igitur libr. 8. Æneid.

Haud procul hinc Tarco & Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis.

Et libr. 10. Æneid.

Admonet, admiſcetque preces, haud ſit mora, Tarcon
Jungit opes.

Et ſæpius eodem libro:

.... ſpeculatus litora Tarcon

Et libr. 11. Æneid. Æneæ æqualem eum facit, ubi in funere Pallantis:

Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarcon
Conſtituere pyras.

Memorabilem vero ejus virtutem deſcribit ibidem loci Poëta paulo poſt:

Tyrrhenum genitor Tarcontem in prælia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes, cedentiaque agmina Tarcon
Fertur equo.

Et paucis interjectis:

Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini

Con-

Convertere oculos, volat igneus aequore Tarcon
Arma virumque ferens, tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat.

Denique luctuosam pugnam Latinis ex felici certaminis eventu colligit ibidem post pauca:

Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarcon
Portat ovans, ducis exemplum, eventumque secuti
Maeonidae incurrunt.

Ac ne eum quis praefectum tantum, non etiam Regem dicere possit, clare Virgilius libr. 8. Æneid.

Ipse oratores ad me, regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarcon,
Succedam castris, Tyrrhenaque Regna capessam,

Regia ejus fuit Cortonae. Sil. Italic. libr. 8. Punic.

Lectos Caere viros, lectos Cortona superbi
Tarcontis domus.

Etruscorum Rex Felsinus, a quo Bononia structa Felsina est appellata.

CAP. XXXIII.

HUnc non posuissem inter Etruriae Reges, nisi me Plinii auctoritas permovisset; nam quicquid Joannes ille Annius, eumque secuti Hieronymus Henningius Tom. 1. Theatri Genealogi, Joannes Lucidus Samotheus libr. 6. de Emendat. tempor. cap. 8. Cherubinus. Gherardacchius in historiae Bononiensis initio, Hieronymus Bardius Florentinus in Chronologia, aliique pro vera historia obtrudunt, ego quisquilias merasque burras duco, Leander Alberti in descriptione Italiae pag. 323. & multis sequentibus: & nos obiter quaedam libr. 1. hoc opere cap. 9. & Servii Mauri ad libr. 10. Æneid. pag. 585. corrupta in hanc rem, quae infra corrigentur hoc libr. cap. 36. ubi pro *Felsina*, *Celsina*, & pro *Bononia*, *Bona* leguntur. C. Plin. libr. 3. cap. 15. in descriptione octavae regionis: *Intus Coloniae, Bononia, Felsina vocitata; cum princeps Etruriae esset*, Locum esse depravatum liquido constat, tantum enim abest, ut caput seu princeps Etruriae esset Bononia, quin ne in Etruria quidem dici poterat, quippe extra Apenninum & Macram fluvium latissimae Etruriae terminos sita. Corrigo igitur locum: *Bononia, Felsina vocitata, cum Principis Etruriae esset Regia*; ut sit verum coloniam eam esse Etrusco-

rum, & Principes in ea, tamquam amœnissima statione, degere solitos; nisi forte dicamus duplicem Etruriam, ante Romana in eam provinciam illata arma: unam trans Apenninum, Macra & Tiberi fluminibus clausam: aliam cis Apenninum, cujus princeps haud gravate potuerit esse Bononia: & nunc ex duodecim illis urbibus, a Tuscis in Gallia Cisalpina ductis, sola ea superest, tantæ potentiæ, tantarumque virtutum seu monimentum, seu trophæum.

Etruscorum Rex Bonus, sive Bon, fabulosus: nomen Bononiæ, non ab eo, sed a Boiis desumptum.

CAP. XXXIV.

Iste non ideo huic nomenclaturæ inseritur, quod putem, eum revera unquam fuisse, sed ut inscitia Annii Viterbiensis, & sequentium, qui cum nunquam vel limine tenus bonarum artium studia attigissent, tamen ex Aramæa illa sua lingua, & suppositiis Metasthene, Beroso, Catone, Manethone, Xenophonte, ac Sempronio, videri volebant omnium disertissimi, atque adeo talibus nugis bene de patria se meritos credebant, cum nobilitati ejus frivolis suis commentis non parum offecissent. Illi itaque Felsino Regi Bonum, sive Bon successisse docent, & nomen civitatis mutasse, dixisseque Bononiam: & quod magis mihi mirum, annum addunt, quo regnaverit, scilicet a mundo condito 3097. ante partum salutiferum annis 864. Hujus Regnum, ut aliorum ab Annio confictorum, celebrat Æneas Gallettus lib. 5. Histor. Universal.

Inde novæ Bonus ætatis primordia Tuscæ
Illustrat, Janique lares splendore tiaræ.

Errant isti literiones improbi, qui Bononiam a Bono Etruriæ Rege dictam credi volunt, cum sit a Boiis, qui eum tractum Galliæ Cisalpinæ diu tenuerunt, testibus Livio & Polybio, primum *Bojonia* & postea *Bononia* appellata, paulum nomine, ut fieri solet, immutato: quod exequitur in Annalibus Bojorum Joannes Aventinus, & indicat Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 4. Commentarior. pag. 118. Hadrianus S. R. E. Cardinalis S. Chrysogoni in Itinere Pontificis Julii 2. ubi sic:

Urbs antiqua, ingens, Etruscis Regia quondam
Felsina, tum Boiis fato irrumpentibus impar
Accepisse novum fertur Bojonia nomen;
Verum ubi sunt Boii Romano milite pulsi,
Barbariem excussit, cœpitque Bononia dici.

Etru-

Etruscorum Rex Hadrius, Civitati Hadriæ, sive Atriæ aut Adriæ nomen dedit.

CAP. XXXV.

HUnc, non ii modo, quos toties vituperavi, nomenclaturæ Regum Tuscorum inserunt, sed & probabilis suadet ratio, hunc & Etruscis imperasse, & nomen urbi illi celebertimæ Adriæ, sive Atriæ imposuisse, ut libr. 4. hoc opere infra dicam. Hieronym. Rubeus Hist. Ravennat. libr. 1. *Nam quod ad ducis nomen spectat, id Mantuæ aliquot post annis accidit, ab Ocno Bianoro, cognomento Mantua, Fæsulis a Nicio Fesulano, Pisis a Piseo, Bononiæ a Bono, Hadriæ ab Hadrio, qui cum Tuscorum Reges essent, eas urbes condiderunt, & de suo nomine vocarunt.* Hic dictus fuit, sicut urbs ea præclara & antiquissima, sive Atrius, sive Adrius, seu Hadrius: unde & Hadriani Augusti familia & nomen, quod aliis post eum Antoninis familiare ac veluti gentilitium fuisse lapides demonstrant & marmora vetusta: variat quoque ea scriptura apud Strabonem, Antonini Itinerarium, seu verius Scoti, uti suo loco expedietur. Æneas Gallettus libr. 5. pag. 122.

Atrius inde gerit Tusci vestigia regni.

Etruscorum Rex Ocnus, sive Hocnus, Anenus Bianor, Mantuæ conditor, cujus sepulchrum non longe urbe erat.

CAP. XXXVI.

VErum hunc, & sine dubio legitimum Etruriæ Regem fingunt illa literarum propudia cognomento fuisse *Mantuam* dictum, quod inter reliqua eorum deliria ponendum. Certe eum, ut Regem Æneæ tempore Etruriæ, fortem Trojanis navasse operam & Virgilius scribit, & commemorat Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 15. Servius Honoratus ad Eclog. 9. in fine: BIANORIS *hic est, qui & Hocnus dictus est, de quo ait in decimo;* laudat deinde versum infra citandum. *Conditor Mantuæ dictus Bianor autem est, quasi animo, & corpore fortissimus,* ἀπὸ τῆς βίας ϗ ἀνορέης.

plus. Apparet autem ex sermone pastorum eo loci, extra urbem Bianoris conditoris sepulchrum fuisse; ita enim:

Hinc adeo media est nobis via, namque sepulchrum
Incipit apparere Bianoris; hic, ubi densas
Agricolæ stringunt frondes.

Ejusdem grammatici verba doctissima, & ab alto vetustatis eruta situ adponam in libr. 10. Æneid. pag. 585. OCNUS. *Iste est Aucnus, quem in Bucolicis Bianorem dicit........ hic Mantuam dicitur condidisse, quam a matris nomine appellavit, nam fuit filius Tyberis & Mantus Tyresiæ Thebani vatis filiæ, quæ ad Italiam post parentis venit interitum. Alii Mantos filiam Herculis vatem fuisse dicunt: Hunc Ocnum alii Auleslis filium, alii fratrem, qui Perusiam condidit, referunt: & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Celseuam, quæ nunc Bona dicitur, condidisse, permisisse autem exercitui suo, ut castella muniren, in quorum numero Mantua fuit. Alii a Tarchone Tyrrheni fratre conditam dicunt; Mantuam autem ideo nominatam, quod Etrusca lingua Mantum Ditem patrem appellant, cui etiam cum ceteris urbibus & hanc consecravit.* Et paucis interjectis ibidem loci: DIVES AVIS. *Majoribus præpotens, & bene dives avis, quia non ab Ocno, sed ab aliis quoque condita sit; primum namque a Thebanis, deinde a Tuscis, novissime a Gallis, vel (ut alii dicunt) a Sarsinatibus, qui Perusiæ consederant.* Depravatus insigniter locus; nam neque civitas in Italia ulla, quæ Celsina primum, Bona deinde vocaretur, neque si qua fuisset, altum adeo inter Geographos silentium foret. Restituendus itaque nitori suo doctissimi grammatici locus: *Et ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Felsinam, quæ nunc Bononia dicitur, condidisse.* Quem locum tot Italos ab illustranda sua patria laudem scriptis quærentes fefellisse, aut subterfugisse miror. Vide quæ cap. 33. hoc libro supra dicta sunt de Felsino Rege, & Felsina colonia Tuscorum.

Jam vero auxilia Æneæ, strenuamque operam idem Rex Ocnus præstans a Virgilio inducitur loco laudato; sed Virgilius, inquit ibidem Servius, *miscet novam & veterem Etruriam, ut utriusque principatum patriæ suæ assignet, cum alioquin Mantua ad hæc auxilia pertinere non debeat, quod Æneas nulla a Transpadanis auxilia postulaverit, cum omnis exercitus adversus Mezentium uno loco consederit, & propterea putatur Poëta in favorem suæ patriæ hoc loquutus, ut de hac sola trans Padum pro Ænea venire auxilia adversum Mezentium facit, & quod nec populorum nomina, nec Lucumonum retulerit.* Ex quibus clarum est ex mente Servii Bianorem Aucnum tempore adventus Æneæ in Italiam non regnasse, ac multo minus bello illi interfuisse, quod cum Latinis ab eo & Rutilis gestum est. Secus vero Poëta:

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris
Fatidicæ Mantus, & Tusci filius amnis,

Qui

Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen,
Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum,
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni
Ipsa caput populis Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in æqrora pinu,
It gravis Auletes centenaque arbore fluctum
Verberat assurgens, spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta, cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in pristin desinit alvus,
Spumea semifero sub pectore murmurat unda
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ.

Quem locum ideo longiorem adscripsi, ut ostenderetur a Gallia togata Æneam & petiisse auxilia, & obtinuisse. Denique hujus principis Regnum, ut aliorum præclara facinora Annii sequaces corruperunt, portentosa quæque de eo commiscentes, quod tutorem habuerit Mezentium, quod suo tutori jam pubes factus bellum intulerit, ut nugator ille Æneas Gallettus libr. 4. vult. pag. 73.

. . . . . *Tuscoque favente senatu*
Hic tutor datur imperii Mezentius Ocno.

Et eodem libr. pag. 81.

. . . . *dilabitur arce*
Effugiens patrum sævos Mezentius angues,
Nobilis Imperii Tiberini jussibus Ocni
Tarconti datur exsomni custodia rerum.

Quem ideo advoco, non quod putem eum, ad res has serias, & graves advocari; sed quia, ubi res probata est idoneis auctoribus, proletario hoc teste uti nihil nocet.

Etru-

Etruscorum Rex Mezentius, Cærite Regiam habebat: pactus vina Latina Turno in Æneam auxiliatus est: Latinum Aboriginum Regem & Æneam interfecit, & ab Ascanio ejus filio interemptus: crudelia supplicia excogitavit: contemptor divum dictus: Imperator etiam vocatus: in exilium a suis pulsus.

CAP. XXXVII.

EO jam devenimus securitatis, ut sub adventum in Italiam Æneæ florentissimum fuisse Regnum Etruriam constet, quo tempore Mezentius regnabat, Agyllæ, sive Cærite degens, atque exinde toti provinciæ imperans. Sed audiendi Historici. Trogus Pompejus, & ex eo M. Junianus Justinus libr. 43. *Æneas ab Ilio, Troja a Græcis expugnata, in Italiam venit, statimque prælio exceptus, cum in aciem exercitum eduxisset, & ad colloquium vocatus, tantam admirationem sui Latino præbuit, ut in societatem Regni reciperetur, & Lavinia in matrimonium data, ei gener adsciseeretur: post hæc commune utriusque bellum adversus Turnum Rutulorum Regem, propter fraudatas Laviniæ nuptias fuit, in quo & Turnus & Latinus interierunt; igitur cum Æneas jure victoriæ utroque populo potiretur, urbem ex nomine uxoris Lavinia condidit. Bellum deinde adversus Mezentium, Regem Etruscorum gessit, in quo cum ipse occidisset, in locum ejus Ascanius filius successit.* Sed paulo diversa his apud T. Livium statim in limine magni operis: *Bello deinde Aborigines Trojanique simul petiti, Turnus Rex Rutulorum, cui pacta Lavinia ante adventum Æneæ fuerat, prælatum sibi advenam ægre ferens, simul Æneæ Latinoque bellum intulerat; neutra acies læta ex eo certamine abiit, victi Rutuli, victores Aborigines Trojanique ducem Latinum amisere: inde Turnus Rutulique diffisi rebus, ad florentes Etruscorum opes, Mezentiumque eorum Regem confugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, jam inde ab initio minime lætus novæ origine urbis, & tum nimio plus satis tutum quam esset accolis, rem Trojanam crescere ratus, haud gravate socia arma Rutilis junxit.* Longa deinde narratione exitum illius belli narrat, quam vide. Summa est, Æneam acie interfectum in Deos relatum, terminos utrique genti Tiberim positum, quæ ex eo repetit Antonius Coccius Sabellicus Ennead. 1. lib. 7. pag. 146. Cn. Egna-

tius

tius Veratius, & Ælius Tubero in Origine gentis Romanæ, dissentiunt ab utroque, Livio Trogoque: *Æneam occiso Turno rerum potitum, cum adhuc irarum memor Rutulos bello persequi instituisset, illos sibi ex Etruria auxilium, Mezentii Regis Agylleorum adscivisse, ac implorasse, pollicitos, si victoria parta foret, omnia, quæ Latinorum essent, Mezentio cessura*. Sed nec concordia his omnino prodit Dionysius Halicarnasseus libr. 1. pag. 52. ubi post Latinum quatuor annos explevit Æneas: Ῥότολοί τε γὰρ ἐκ πολέων στρατεύουσιν ἅπαντες πρὸς αὐτὸν, καὶ σὺν αὐτοῖς βασιλεὺς Τυῤῥηνῶν Μεσέντιος δείσας περὶ τῶν αὐτοῦ χώρων. *Rutili universi oppidatim arma contra eum sumpserunt, & una Etruscorum Rex Mesentius, timens suæ ditionis oppidis*. Ab eo appellatur *Mesentius*, qui aliis est *Mezentius*. Uti apud eundem libr. 2. pag. 81. Hanc ejus in Æneam Trojanosque cum Aboriginibus fœderatis expeditionem Virgil. libr. 7. Æneid., quamquam nonnihil ab historicis differens, memorat:

> *Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris*
> *Contemptor Divum Mezentius, agminaque armat.*
> *Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter*
> *Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:*
> *Lausus equum domitor, debellatorque ferarum,*
> *Ducit Agyllina nequicquam ex urbe secutos*
> *Mille viros, dignus patriis qui lætior esset*
> *Imperiis, & cui pater haud Mezentius esset.*

Cære, ut ait Livius supra, aut urbs *Agyllina*, ut Maro vult, illi Regia, quod confirmat Cornificius apud Festum libr. 13. in voce *Oscillum*: *Latinus Rex eo prælio, quod ei fuit adversus Mezentium, Caritum Regem, nusquam apparuerit, judicatusque sit factus Juppiter Latiaris. Itaque per sex eos dies feriatos liberos, servosque requirere eum, non solum in terris, sed etiam qua videretur cœlum posse adiri per oscillationem, velut imaginem quandam vitæ humanæ, in qua altissima ad infimum, interdum infima ad summum efferuntur*. Quo loco non tantum Cærite Regiam habuisse Mezentium, Cornificii verbis docemur, sed & ab eodem, Latinum, Aboriginum Regem, interfectum, quod præclarum fortitudinis ejus argumentum.

Causam belli, ab eo in Æneam Latinumque suscepti, timor dicitur fuisse, ne crescentes opibus illi, vicinam ipsius ditionem affligerent. Livius & Halicarnasseus supra laudatis locis; sed alia a Varrone apud C. Plinium traditur libr. 14. cap. 12. *M. Varro auctor est, Mezentium, Etruriæ Regem, auxilium Rutilis contra Latinos tulisse, vini mercede, quod tum in agro Latino fuit*. Verba Ovid. sunt libr. 4. Fastor.

> *Turnus, an Æneas Latiæ gener esset Amatæ*
> *Bellum erat. Etruscas Turnus adorat opes.*
> *Clarus erat, sumptisque ferox Mezentius armis,*
> *Et vel equo magnus, vel pede major erat.*

Quem Rutuli Turnusque suis adsciscere tentant
Partibus; hæc contra dux ita Tuscus ait:
Stat mihi non parvo virtus, mea vulnera testor,
Armaque, quæ sparsi sanguine sæpe meo.
Qui petis auxilium, non grandia divide mecum
Præmia, de lacubus proxima musta tuis
Nulla mora est operæ: vestrum dare: vincere nostrum
Quam velit Æneas ista negata mihi!
Annuerant Rutili: Mezentius induit arma,
Induit Æneas, alloquiturque Jovem:
Hostica Tyrrheno vota est vindemia Regi,
Jupiter, e Latio palmite musta feres.
Vota valent meliora, cadit Mezentius ingens,
Atque indignanti pectore plangit humum.
Venerat Autumnus calcatis sordibus uvis,
Redduntur merito debita vina Jovi.
Dicta dies hinc est Vinalia.

Hoc festum, Vinalia dictum, rustici post tempora Mezentii coluerunt in honorem Jovis, cui vinum, aut saltem vini primitias votas Mezentius sibi vindicare volebat, ut Festus libr. ult. innuit: eratque is dies 10. Kalend. Majas, ut est in veteri Calendario, vel 9. Kalend. Majas, ut scribit Plinius libr. 18. cap. 29. Vinumque hoc *calpar* dicebatur, & *sacrima*, quod Jovi offerebatur: deinde boni omnis gratia, dicebant inde bibentes: *Vetus novum vinum bibo, veteri novo morbo medeor*. Proclus & Joannes Grammaticus Græcos hoc festum πιθοίγια vocare scribunt, licet in mensem Januarium illud rejiciant. Sed ad historicam de Mezentio relationem revertor.

Tuscum simpliciter Servius Maurus facit libr. 10. Æneid. pag. 609. *Liguria autem coheret Tusciæ, de qua fuerat Mezentius*. Sacrilegum autem eundem describit ad librum eundem pag. 608.

At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ.

Novimus sacrilegum esse Mezentium, novimus quoque Jovem etiam exhortatum esse alios Deos, ut a bello desisterent, & dixisse: Rex Jupiter omnibus idem. *Quomodo ergo procedit*, At Jovis interea monitis? *Dicimus primo Jovem justitiæ favere, non partibus; quod si est, jure Mezentium in Turni locum facit venire, ut justum prælium inveniatur, ne una pars penitus sit a ducibus destituta; quod autem dicitur: sacrilegum Jupiter admonere non debuit, non admonet ut vincat, sed ut possit perire, illud etiam frustra queritur, quemadmodum numini obedire sacrilegus potuerit, cum Mezentium Jupiter non aperte moneat, sed iniciat tale desiderium, unde est:*

. . . . . Dii ne hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an sua cuique Deus fit dira cupido?

Cur autem sacrilegus, aut divum contemptor dicendus sit, & habendus Me-

Mezentius, non exprimit Servius; sed causa est elegans apud M. Catonem libr. 1. Originum, apud Aurel. Macrob. libr. 3. Saturn. cap. 5. in hæc verba: *Adeo autem omnem pietatem, quæ in sacrificiis, quæ Diis oblata sunt, posuit, ut propter contrariam causam, Mezentium vocaverit contemptorem Deorum, non ut Aspro videtur, ideo divum contemptor dictus est, quod sine respectu Deorum in homines impius fuerit; alioqui multo magis hoc de Busiride dixisset, quem longe crudeliorem, illaudatum vocare contentus est.* (libr. 3. Georgicon in principio) *Sed veram hujus contumacissimi nominis causam, in primo Originum Catonis libro diligens lector inveniet; ait enim, Mezentium Rutilis imperasse, ut sibi offerrent, quas Diis primitias offerebant, & Latinos omnes similis imperii metu ita vovisse: Jupiter si magis tibi cordi est, nos ea potius tibi dare, quam Mezentio, uti nos victores facias; ergo qui divinos honores sibi exegerat, merito dictus est a Virgilio contemptor Deorum; hinc pia illa insultatio sacerdotis* (libr. 11. pag. 619. Æneid.)

. . . hæc sunt spolia, & de Rege superbo
Primitiæ, manibusque meis Mezentius hic est.

ut nomine contumaciæ, cujus pœnas luit, raptas de eo notarent exuvias. Non absimilia apud Plutarchum deprehendi Problemat. Roman. pag. 275., ubi Μεζέντιος Τυῤῥηνῶν στρατηγὸς vocatur, *Mezentius Etruscorum Imperator*. Quod imperatoris nomen nescio, an alibi de Rege Etruscorum ullo positum inveniatur, præter quam de Meleo, ut supra hoc libro expositum cap. 21. Et forte more id Romano possit dictum videri, qui Reges & imperatores promiscue usurpant, quoties exercitui imperant; unde primum *Imperatorum* nomen defluxisse omnes sciunt, & ego aliquoties supra hoc libro adnotavi.

Ejusdem Mezentii epitheton perpetuum apud Virgilium est *Contemptor Deum*, & Servius semper *sacrilegum* interpretatur, ut libr. 8. Æneid. pag. 486. *Bona electio personarum ad delectum habendum, unus eques bonus, idest Messapus mittitur; alter pedes egregius contemptorque deorum Mezentius; quis enim justius, quam sacrilegus contra pios & præpararet bellum, & gereret?* Et libr. 10. Æneid. pag. 614. ubi Poëta:

. . . si qua est ea cura remitto.

Aut more illo dixit, quod solet (sed legendus locus levi mutatione, uno elemento dempto, *quo solet*) *sepulturam ad ipsa cadavera non pertinere, licet umbris, sicuti in sexto dicitur, prosit, si qua est ea gloria, signat. Item de Pallante* (libr. 11. Æneid.) vano mœsti comitamur honore. *Aut certe si qua est cura Mezentio, hoc est patri sacrilego, qui Superos Inferosque contemnit?* Porro Christiani sacrilegum pro Idololatra usurpabant. Isidor. libr. 5. cap. 26. Petr. Chrysolog. sermon. 18. *Innumeris Diis serviebant sacrilega servitute*. Paneg. Maximiani. D. Cyprian. Serm. 5. Sidon. Apollinar. libr. 8. Epist. 6. notat Savaro.

Aspro, vetusto scriptori, videbatur, uti supra ex Macrobio relatum,

tum, Mezentium contemptorem Deorum ita dici, quod supra modum in homines crudelis esset, inaudita ac prorsus nefanda suppliciorum genera commentus, ut vivos mortuis illigatos, fœtore cadaverum eos scelestè immaniterque confectos extingueret: quæ pœna ab eo primum diro exemplo excogitata, adeo ut Mezentii supplicium diceretur. Jul. Capitolin. in Opilio Macrino: *Reddidit etiam Mezentii supplicium, quod ille vivos mortuis illigabat, & ad mortem cogebat longa tabe confectos, unde etiam in Circo, cum favor publicus in Diadumenum semper fuisset acclamatum:*

Egregius forma juvenis, cui pater haud
Mezentius esset.

Corruptus cento ex duobus hemistichiis Virgilianis libr. 7. Æneid., cui sic redacto in formam, & sensus constabit, & aperte favor ille pronior in Diadumenum, Macrini filium, ostendetur.

Egregius forma juvenis
Dignus, cui pater haud Mezentius esset.

Victum autem prœlio Æneam a Mezentio, neque unquam postea comparuisse, & acie Latinum priori prœlio ab eodem Mezentio interfectum scribunt, non modo historici supra laudati proxime, sed & Festus libr. 9. in voce *Indiges*. *Hoc nomine ab Ascanio Æneas appellatus est, cum pugnans cum Mezentio nusquam apparuisset*. Ipse idem ille, instar centum testium, Servius ad libr. 4. Æneid. pag. 353. ubi defleta, & furore accensa Dido, Æneæ inter alia dira, hoc quoque imprecatur:

Sed cadat ante diem.

Cato dicit, juxta Laurolavinium, cum Æneæ socii prædas agerent, prælium commissum, in quo Latinus occisus est, fugit Turnus, & Mezentii auxilio comparato renovavit prælium; qui quidem victus est ab Ænea; Æneas autem in ipso prælio non comparuit, Ascanius vero postea Mezentium interemit. Alii dicunt, quod Æneas victor cum sacrificaret super Numicum fluvium lapsus est, & ejus nec cadaver apparuit; inde dicit: mediaque inhumatus arena, *postea dictus est inter Deos receptus; Quidam eum, cum adversus Aborigines pugnaret, exsanguinem dicunt repertum*. Utcumque sit, sive in acie cum Turno pro Latino dimicans, interiit, sive cum Aboriginibus concurreret, extinctus est Æneas, certe a Mezentio eum interemptum constat; sunt enim Aborigines Etrusci, quorum Rex eo ævo potentissimus fuit Mezentius. Vide libr. 1. supra hoc opere cap. 7.

Crudelitatem hanc Mezentii describit Virgilius libr. 8. Æneid.

Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Urbis Agyllinæ sedes, ubi Lydia quondam
Gens bello præclara jugis insedit Etruscis:
Haud multos florentem annos Rex deinde superbo
Imperio, & sævis tenuit Mezentius armis.

Quid

Quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
Effera? Dii capiti ipsius, generique reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
Tormenti genus, & sanie, taboque fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat

Hoc vero supplicii genus, ut Servius refert pag. 517. Cicero in Hortensio non Mezentii tantum, sed Tuscorum fuisse inventum asseverat; sed vincit aliorum auctoritas, qui eum ob tantam diritatem a suis civibus in exilium pulsum loquuntur. Virgilius loco proxime laudato:

At fessi tandem cives infanda furentem
Armati circumsistunt, ipsumque domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant:
Ille inter caedes Rutilorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis:
Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis,
Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.

Atque ipse Mezentius hanc sui exilii acerbitatem in Lausi filii funere deplorat apud eundem Poëtam ad finem libr. 10. Æneid.

Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hostili paterer succedere dextrae
Quem genui? tua ne haec genitor per vulnera servor
Morte tua vivens? heu nunc misero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen
Pulsus ob invidiam solio, sceptrisque paternis,
Debueram patriae poenas, odiisque meorum;
Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem.

Æneas Gallettus libr. 4. Histor. Universal.

Ausoniae Larthes Tusca Mezentius urbe
Saevitia dum jura hominum, ritusque Deorum
Verteret, offensas Itale contraxerat urbis.
Hunc spretosque Deos, caedesque sitimque cruoris
Ulturi proceres diris cruciatibus omnes
Torquendum solio tradunt, dilabitur arce
Effugiens patrum saevos Mezentius angues.

Hic ut Æneam acie superatum interemit, ita ab Julo Ascanio Æneae filio duello peremptus est. Servius idem ad libr. 1. Æneid. pag. 188. ex M. Catone. *Secundum*, inquit, *Catonem*, *hoc habet historia fides. Æneam cum patre ad Italiam venisse, & propter invasos agros, contra Latinum Turnumque pugnasse, in quo praelio periit Latinus, Turnum postea ad Mezentium confugisse, ejusque fretum auxilio bella renovasse, quibus Æneas Turnusque pariter rapti sint, migrasse postea in Ascanium & Me-*

& Mezentium bella, sed eos singulari certamine dimicasse, & occiso Mezentio Ascanium Julium cæptum vocari a prima barbæ lanugine, quæ ei tempore victoriæ nascebatur. Sciendum est autem, hunc primo Ascanium dictum ab Ascanio Phrygiæ flumine, ut transque sonantem Ascanium: *deinde Ilum dictum a Rege Ilo, unde & Ilium, postea Julum occiso Mezentio*. Hoc gestum cum ad Mezentium ad subsidia imploranda Turnus confugit, nam illud plerique probæ notæ auctores post mortem Latini Regis contigisse volunt. Servius idem consulatur ad illud libr. 10. Æneid. pag. 576.

Tyrrhenamve fidem.

Certum tamen est, Virgilium non secundi, quod cum Ænea gestum est, belli, sed primi ducem facere, & veluti societatis initæ principem; ita enim libr. 8. Æneid. principio.

> *. . . . ductores primi Messapus & Ufens,*
> *Contemptorque Deum Mezentius, undique cogunt*
> *Auxilia*.

Et quam vere ab eo hoc dicatur, historicos sit penes fides. Sed nec ab Ascanio probabile est occisum Mezentium, quum Dionysius Halicarnasseus libr. 2. pag. 81. diversum videatur dicere: Καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ Τυῤῥηνῶν, ὧς ἦγε βασιλεὺς Μεζέντιος, ἐπολεμεῖτο καὶ τειχήρης ἦν. *Quo tempore arcte obsidebatur, & bello petebatur ab Etruscis, quos Rex Mezentius ducebat;* de Ascanio Æneæ filio loquitur. Accedit, quod Virgilius ab ipso Ænea interfectum eum scribat, non facturus, si probabili conjectura hanc gloriam Ascanio dare potuisset; fortem autem eo bello navatam operam, strenueque in partes studium nec suum laudaturus Æneam tacere, aut dissimulare potuit summus Poëta; quippe libr. 9. Æneid.

> *Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam*
> *Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.*

Et Arcentis filius ab eo postea eodem libro dicitur peremptus:

> *Stridentem fundam positis Mezentius armis*
> *Ipse ter adducta circum caput egit habena*
> *Et media adversi liquefacto tempora plumbo*
> *Diffidit.*

Animosi vero hujus & descriptionem, & cum Ænea pugnam lege libr. 10. Æneid.

> *At vero ingentem quatiens Mezentius hastam*
> *Turbidus ingreditur campo . . . . .*

Vide sequentia. Ad finem deinde ejusdem libri mors ejus, post virilem cum Ænea congressum, describitur.

Denique nomen hujus est apud Servium Maurum valde corruptum libr. 1. Æneid. ad finem pag. 219. nam cum in Didonis convivio dixit:

> *Primaque libato summo tenus attigit ore,*

Sub-

fubdit ille: *Usque ad labra, & verecundiam Reginæ ostendit, & morem Romanum; nam apud majores nostros non utebantur vino, nisi sacrorum causa, certis diebus. Denique femina, quæ sub Romulo vinum bibit, occisa est a marito, Mezentius absolutus, id enim nomen marito: sic Granius Lucianus cœna sua*. Errat ille, quifquis eft Granius Lucianus; neque enim ea ætate quifquam Mezentius dicebatur. Corrigendum eft igitur: *Macennius absolutus*. Certe enim is, qui tempore Romuli uxorem, quod vinum bibiffet, fufte dolii interfecit, *Egnatius Macennius* dicebatur, ut eft apud Plinium libr. 14. cap. 13. & *Macenius* vocatur a Florente Tertulliano Apologet. cap. 6. ab aliis vero *Egnatius Metellus* habetur, ut apud Valerium Maximum libr. 6. cap. 3. tit. 9. Quod autem feminis Romanis in totum vino fuerit abftinendum, fcribunt idem libr. 2. cap. 1. M. Cato Orat. de Dote apud A. Gellium libr. 10. cap. 23. Vide varia a Cælio Rhodigino in hanc rem notata libr. 18. Antiquar. Lection. & libr. 28. cap. 5. Cicero libr. 3. de Republica apud Nonium in voce *Temetum*. Quare & ofculandi eas mos introductus, & cellæ vinariæ claves ablatæ, ut Polybii verba docent, laudata a nobiliff. Petro Victorio libr. 24. cap. 7. Sed de diverticulo in viam.

Etruscorum Rex Asylas, Æneæ tempore bello clarus: Augur: Regia ejus Pisæ.

CAP. XXXVIII.

PErgo ad alios Etruriæ Reges, qui fub ea regnabant tempora, quibus Ilio excifo, Trojanorum reliquias Æneas in Italiam intulit, atque tunc non tota quidem Etruria uni, ut videtur, parebat Regi, fed poft Mezentii exilium, in dynaftias divifa, fingulis populis rectores fuos; five Reges adfignabat: quorum hic Afylas unus, fpectatæ quidem virtutis, qui Regiam Pifis habebat, ut vidit, adnotavitque Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 15. & Virgilius libr. 10. Æneid.

Tertius ille hominum Divumque interpres, Asylas,
Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis,
Hos parere jubent Alphææ ab origine Pisæ
Urbs Etrusca solo.

Hunc ergo ut facrorum præfulem Poëta defcribit, quo intelligitur eo feculo Reges fuiffe Sacerdotes, faltem Augures, quorum inventio & digni-

dignitas ab Etruscis Romam migravit, ut libr. 3. infra hoc opere cap. 1. dicetur. Adjuvat meam conjecturam, qua fugato ob crudelitatem Mezentio, Asylam in ejus locum successisse a Pisanis surrogatum dixi, Servius Maurus ad locum laudatum: *Quasi & Turno & Æneæ præstet auxilium; nam illi Lausum fugientem secuti sunt: hi vero communi odio & consilio totius civitatis in Mezentium arma commoverunt*. Ex quibus videri posset Regnum, quod sub Mezentio unum erat, in varias præfecturas, sive minora regna dissectum. Hujus autem Asylæ fortitudinem celebrat libr. 9. Æneid. idem:

. . . . *Chorineum sternit Asylas*.

Et libr. 11. Æneid.

. . . *Princeps turmas inducit Asylas*.

Sed maxime libr. 12. Æneid.

Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet, nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant, ostroque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas.

Nec multo post eodem libro:

Et Messapus equum domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx.

Etruscorum Rex Abas, strenuus bello, Æneæ auxiliatus contra Rutilos: Regia ejus Populonium, aut Ilva Insula: occisus a Lauso.

CAP. XII.

HIc quoque bello Latino Etruscoque Rex illustris sub adventum Æneæ in Italiam, & fœdus cum Etruscis initum, habetur; & suspicor unum ex Regibus illis, qui, fugato, atque ob truculenta supplicia, Regni sui jure prohibito Mezentio, successerunt, sive jure suo & vere Regio usuri, an vero temporaria tantum potestate imperaturi, liquido in tantæ antiquitatis tenebris affirmare non possum: hoc unum exploratum est, validam eum ex Populonio & Ilva insula manum duxisse. Aurel. Macrob. libr. 5. Saturnal. cap. 15. Ut nulli dubium esse possit, quin Regia ejus vel Populonii fuerit, vel in Ilva insula. Virgilius libr. 10. Æneid. *torvum*

appel-

appellat, quod Martis epitheton esse solet, Servius exponit pag. 582. *fortem, asperum, terribilem.*

Una torvus Abas, huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis,
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes; ast Ilva trecentos
Insula.

Ex quibus laus armorum, bellicæ fortitudinis, & pietatis accumulatur, qui Apollinem navium præsidem habebat; erat enim mos, ut navigantes aliquem sibi Deum itineris veluti præsulem destinatum in navigio adornarent, colerentque, qui tutela dicebatur, ut libr. 3. infra hoc opere dicam.

Jam si percontemur Annium & sequaces, ei cognomentum *Lucumonis* affingent, & quindecim annos regnasse affirmabunt: impudentissime nullis auctoribus, nisi somniis suis confisi, totam Antiquitatis seriem confundent, & illius cohortis coryphæus, Joannes Lucidus Samotheus libr. 3. cap. 3. insulse, ut cetera omnia, de hoc disquirit.

Cum Abas egregiam pro Ænea operam contra Turnum Rutilosque navasset, a Lauso, Mezentii filio, est peremptus. Virgil. loco laudato. Ubi, *obstantem*, *fortiter pugnantem* interpretatur Servius *oppositum*.

At non cæde viri tanta perterrita Lausus
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ nodumque moramque.
Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci.

Et ultimo versu diserte liquet, Abantem ex eorum Principum stemmate fuisse, qui ex Arcadia Carmentam sequuti Evandrumque, in Etruria consederunt, & in unam cum iis gentem coaluerunt, uti libr. 1. supra hoc opere cap. 6. docui. Quamquam peregrinæ originis, nihil tamen vetat, quin inter Reges locum habere debeat. Sed ad alios pergo, si prius imperitissimi bonarum artium Æneæ Galletti versum posuero, qui libr. 3. Histor. Universal. hæc de eo:

Tuscia cum tellus Tusco succumbit Abanti.

O lepidum caput! Virgilio est *Arcadiæ proles*, tibi vero *Tuscus*; sed unde hæc? a doctore, inquies, Annio: bene habet, vir magnus es.

Etruscorum Rex Massicus, bello Trojano Rutiloque interfuit: strenuus manu: Cossæ Regia illius: a monte sic dictus.

CAP. XL.

INter egregios Italiæ principes, auxiliorumque Æneæ duces Massicus Etruriæ Rex jure locum meretur, quem in nomenclatura Etrusci exercitus navalis primum posuisse Virgilium constat ex libr. 10. Æneid. ubi hæc Servius Maurus pag. 582. *Massicus ærata princeps, inter auxilia accipiendum, nam Æneæ prima est navis, & licet sit catalogus, idest inscriptio, in quo enumerantur hi, qui de Tuscia venerunt, invenit tamen aliquam varietatem, quod hos cum navibus venisse commemorat, cum in septimo Turni socios per terram venisse memoraverit: sane sciendum, amare Virgilium ducibus Italis dare nomina vel fluviorum vel montium; ut ergo supra Almonem & Aventinum commemoravit, sic nunc Massicum dicit; nam Massicus est mons, unde & Massicum vinum dicitur; plerique tamen nolunt proprium nomen esse, sed appellativum, dicentes Osinium esse Massicum Regem, nam paulo post dicturus est:*

Qua Rex Clusinis advectus Osinius oris;

& nunc dicit:

. . . . qui mœnia Clusi.

Multi alium Massicum, & alium Osinium esse voluerunt. Quibus Servii verbis colligo, duos montes Massicos esse, unum in Etruria, ut hic dicitur, & paulo post idem Servius, *Clusinum autem est oppidum juxta Massicum, quod in Etruria condidit Clusius Tyrrheni, sive Telemachus Ulyssis*: & alterum in Campania, nam in libr. 7. Æneid. Virgilius, & Servius Honoratus pag. 480.

. . . . . . vertunt felicia Phœbo
Massica qui rastris.

Hunc Regem, comitantemque eum exercitum libr. 10. Æneid. sic describit Poëta:

Pandite nunc Helicona Deæ, cantusque movete,
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus ærata princeps secat æquora Tigri,
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas, queis tela sagittæ,
Corytique leves humeris, & letifer arcus.

Non defuerunt, qui istum Regem ab Osinio non distinxerint, ut patet ex Servii verbis supra laudatis, & dicetur capite sequenti; sed certo duo sunt Reges, nam hic Cosæ sive Cossæ Regiam habuit, Osinius vero

vero Clusii, uti dicetur. Uterque sane eidem bello interfuit; sed nec Virgilius omnino, nec ulli alii scriptores, quo mortis genere extincti sint, commemoraverunt: idque vitio vertit Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 15. Virgilio: *Sed Maro noster anxietatem hujus observationis omisit, nam & in catalogo nominatos, præterit in bello, & alios nominat ante non dictos. Sub Massico duce mille manus juvenum venisse dixit, qui mœnia Clusi, quique Cosas liquere: deinde Turnus navi fugit, qua Rex Clusinis advectus Osinius oris: quem Osinium nunquam antea nominavit, & nunc ineptum est, Regem sub Massico militare: præterea nec Massicus nec Osinius in bello penitus apparent. Sed & illi, quos dicit, fortemque Gyan, fortemque Serestum, pulcher quoque Equicolus, & Mavortius Hæmon, & fortissimus Umbro, & Virbius, Hippolyti proles pulcherrima bello, nullum locum inter pugnantium agmina, vel gloriosa vel turpi commemoratione meruerunt*. Male itaque Virgilius fortissimos principes, & tot armatorum strenuos duces in acie præterivit, quos in auxiliorum catalogo numeravit, neque sane magna belli gerendi ratio non penes eos fuit, qui & pugnacissimis imperarent, & gloriosum longe lateque nomen diffudissent.

Etruscorum Rex Osinius, Æneæ in Turnum auxiliator: Regiam habuit Clusii: mors ejus, uti & superioris, a Virgilio male præterita.

CAP. XLI.

INter Etruscorum Regum auxilia Æneæ præstita clarum hujus Osinii, Etruriæ Regis, in primis est nomen; qui tamen in catalogo non ponitur a Virgilio: quod mirum mihi videtur, nisi forte non cum Ænea venisse eum, sed incœpto jam certamine supervenisse dicamus, quod non est improbabile; neque enim verisimile est, Regem, si una in bellum profectus fuisset, silentio prætereundum, cum obscura etiam non urbium aut regionum populorumque nomina, sed & privatorum hominum ab eo ibi celebrentur, quod in Virgilio ab aliis, tanquam error gravis, notatum est. Frustra sunt illi, qui Osinium & Massicum putant eundem esse Regem, cum capite superiori Aurelii Macrobii verba contrarium asseveraverint, & plerique veteres historici, quos laudatos comperi a Servio Mauro ad libr. 10. Æneid. pag. 607. *Osinius, ipse est, quem supra Massicum dixit; ergo, ut supra diximus, Osinius proprium est, Massicus appellativum, licet possit fieri, ut duo nomina unius sint, ut Numa Pompilius, Alexander Paris, Numanus Romulus. Alii volunt, non eundem esse Massicum, quem Osinium;*

nam duas civitates ſupra commemorat, Cluſium & Coſam: & tradunt potuiſſe fieri, ut hic Oſinius Rex quidem unius de memoratis fuerit civitatibus, ſed ſub imperio Maſſici egerit; nam & Rhamnetem & Romulum, quos in ducum ordinem non numeravit, Reges fuiſſe dixit. Alii hunc postea κατὰ τὸ σιωπώμενον volunt veniſſe, quia in catalogo ejus non meminit. Virgilius ſic ejus loco laudato meminit, dum Turnum ipſius navi fugientem inducit:

Forte ratis celſi conjuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, & ponte parato,
Qua Rex Cluſinis advectus Oſinius oris,
Huc ſe ſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras, nec Turnus ſegnior inſtat,
Exuperatque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
Avulſamque rapit revoluta per æquora navem;
Illum autem Æneas abſentem in prœlia poſcit.

Quamdiu hic regnaverit, aut quo fati morbive caſu interierit, nec apud probatos reperi Scriptores, nec cum Annio, aliiſque ſui ſimilibus figmenta pŭerilia comminiſci lubet: ſufficiat mihi in tanta antiquitatis taciturnitate nomina nuda Regum Etruriæ oſtendiſſe: alii plura & potiora præſtabunt.

Etruſcorum Rex Morrius, ex gente Neptuni, & Alæſi Regis, Veiis Regiam habuit: Saliorum ſacerdotum auctor.

CAP. XLII.

HActenus quidem de Regibus Etruriæ, qui ſub Æneæ in Italiam appulsum, vel toti provinciæ, vel ejus tantum parti imperarunt, rudi Minerva dictum, ſuperſunt alii nonnulli, quos nec factis, nec temporibus certo diſtinguere poſſum, tanta eſt vetuſtatis caligo, tamque atrox tam claro populo illata injuria, ut nullus ex profeſſo res geſtas ſit executus. Morrium tamen Regem antiquiſſima memoria Etruriæ fuiſſe conſtat, & Veiis Regiam fixiſſe, & per Alæſum, ſive Haleſum, de quo ſupra, a Neptuno genus traxiſſe, & ultimum ſtirpis illius Principem habitum: denique & Salios, neque Marti, neque Herculi, ſed Neptuno, uni ex ſuis majoribus, inſtituiſſe. Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 503. *Salii ſunt, qui tripudiantes aram circumibant, ſaltabant autem ritu veteri armati, poſt victoriam Tiburtinorum de Volſcis. Sunt autem Salii Martis & Herculis,* quo-

quoniam Caldei stellam Martis Herculem dicunt, quos Varro sequitur, & Tiburtes Salios etiam dicaverant. Quidam hos a saltu appellatos tradunt, quos alii a Numa institutos, ut arma ancilia portantes saltarent, ergo bene a saltu appellati. Horum numerum Hostilius addidit (malim legere *auxit*; est enim dicendi genus insolens *horum numerum addere*) *nam duo sunt genera Saliorum, sicut in Saliaribus carminibus invenitur, Collini & Quirinales a Numa instituti, ab Hostilio vero Pavorii & Pallorii instituti. Habuerunt sane & Tusculani Salios ante Romanos. Alii dicunt Salium quendam Arcadem fuisse, qui Trojanis junctus, hunc ludum in sacris instituerit: nonnulli tamen hos a Dardano institutos volunt, qui Samothracibus Diis sacra persolverent: quidam etiam dicunt, Salios a Morrio Rege Vejentanorum institutos, ut Alæsus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem Regis familiæ auctæ ultimus fuit.* Huc usque ille: & putarem corrigendum insuper locum, claro sensu, & sequentibus omnino congruenti: *Habuerunt sane & Tuscani Salios ante Romanos*: tu videris, lector; mihi enim perplacet, non de *Tusculanis* loqui eum, de quibus nihil in sequentibus, sed de *Tuscanis*, qui Tusci sunt, libr. 1. supra hoc opere cap. 2. & id Morrii allata historia confirmat, atque etiam Dardani, qui Etruriæ Regis filius, ut Samothracia sacra excogitavit, ita & Salios potuit invenisse; ut libr. 3. infra hoc opere cap. 8. habetur. Qui sint autem Salii, quo honore, sacrificandique ritu, discussi & loco jam laudato, & facile aliunde peti quæcumque huc spectant, possunt: plenissime Dionysius Halicarnasseus libr. 2. pag. 129. & pag. 130. Hoc tantum obiter hic addendum, ut Salios a Morrio Etruriæ Rege in Neptuni honorem & Alæsi inventos a saltu appellaverunt, ita & *Francos* eodem nomine dictos deprehendimus: non a *Sala*, *Salia*, *Salo*, *Sale*, ut Joannes Savaro doctissimus adnotabat. Ammian. Marcellin. libr. 17. *Petit primos omnium Francos, eos videlicet, quos consuetudo Salios appellavit*. Sic in notitia utriusque Imperii, quæ a Scoto conscripta est, frequenter *Sallii*, & *Sallii Gallicani*; sed est legendum *Salii* & *Salii Gallicani*. Hinc ævo barbaro *Salicus*, ut apud Carolum Magnum libr. 4. Capitularii cap. ult. Neque tamen omnes Franci Salii, sed quædam eorum gens, quod saltu, quantum legisse me reminiscor, pugnam inibant; nam eodem loco Sidonius Apollinaris & Francum, & Salium memorat Carm. 7. v. 241.

> *Cursu Herulus, Chunus jaculis, Francusque natatu,*
> *Sauromata clypeo, Salius pede, falce Gelonus.*

Ubi pede pro peditatu noviter dictum. Jornand. libr. de Reb. Getic. cap. 50. Svenum pede, Hunnum sagitta præsumere, Alanum gravi, Herulum levi armatura aciem instruere, ita fiet, ut quemadmodum Galli veteres equitatu celeberrimi habebantur, ita Franci Salii, qui sub Theodosio Hispano, Gallias trajecto Rheno, anno salutis 420., Joanne Serrano auctore, occupavere, peditatu præsignes fuerint: quod

video

video prodidisse nobilissimum Benedictum de Acoltis Aretinum libr. 3. de Bello sacro.

Neque plura de Morrio apud quemquam alium auctorem deprehendi.

Etruscorum Rex Clusius, Tyrrheni Regis filius: Clusii conditor: filii Regum etiam Reges dicti.

CAP. XLIII.

INvenio Tyrrheni filium Clusium, oppidi Clusii celeberrimi conditorem, Etruriæ Regem fuisse; sed quo seculo, quidve nobile clarumque gesserit, Oedipus sit oportet, qui velit divinare. Ac ne quis ille fuerit Tyrrhenus, satis liquido mihi exploratum; existimo tamen eum esse, qui ex Lydia coloniam deducens, & mari vicino infero, & regioni nomen dedit, ut libr. 1. supra hoc opere dictum cap. 3. atque etiam hoc ipso libro. Servius Honor. ad libr. 10. Æneid. pag. 582. *Mœnia Clusi, pro Clusii, nam Clusium dicitur, est & dictum per Synæresin. Clusium autem est oppidum juxta Massicum, quod in Etruria condidit Clusius Tyrrheni, sive Telemachus Ulyssis*. Finit & hoc cognomentum Jani, ut non gravate ab eo alii etiam Etruriæ Reges cognomina sua sumpsisse existimem. P. Ovid. libr. 1. Fastor.

Nomina ridebis, modo namque Patulcius idem,
Et modo sacrifico Clusius ore vocor.

Regum filii, obiter adnotandum duxi, & ipsi Reges appellati, & filiæ Regum, Reginæ; unde vetustissimi moris apud quasdam gentes quædam etiamnum hodie reliquiæ & vestigia, ut filii Principum, Ducum, Comitum, Baronum, sint Principes, Duces, Comites, Barones, & maxime in Germaniis, aliquoties observatum a Gregorio Turonensi historico, ut illa ferebat ætas, elegante, & maxime libr. 3. cap. 22. Histor. Francic. & libr. 4. cap. 13. & libr. 10. cap. 15. Unde Marculfus libr. 1. Formular. cap. 39. *filius Regis Rex:* ubi politissimi & amœnissimi ingenii Hieronym. Bignonius. Servius Maurus ad Eclogam 3. Virgilianam in fine: *Regum autem nomina, non quasi Reges ipsi fuerunt, sed quia Regum filii, ut:*

Magnum Reginæ sed enim miseratus amorem,

cum de Ariadna diceret, Pasiphaës Reginæ filia. Rursusque idem ad libr. 1. Æneid. v. 277.

. . . . . donec Regina Sacerdos
Marte gravis.

Regina (inquit) *Regis filia, abusive, more poëtico*. Eo ritu Poëtæ de Dejadamia Papin. Stat. libr. 2. Achilleid. v. 671.

Obstu-

Obstupuit tantis Regina exterrita monstris.

Claudian. libr. de laudib. Serenæ filiæ Theodosii Augusti:

Vile putas donum, solitam consurgere gemmis
Et rubro radiare mari, si floribus ornes
Reginæ Regina comas?

Et in Epigrammate de muneribus Honorio Imperatori missis, de eadem:

Reginæ contenta modum servare serena.

Et dixi pluribus ad illud ejusdem in Epithal. Honor. & Mariæ:

Hos Mariæ cultus, hæc munera nostra precamur
Reginæ Regina feras.

Sic itaque & Clusium Tyrrheni filium, & Lausum Mezentii, & Aruntem Porsenæ Etruriæ Reges dicere possumus, quamquam re vera non regnaverint duo ultimi; nam Lausus ab Ænea, ut est libr. 10. Æneidos apud Virgilium, Aruns a Bruto primo Consule interfecti sunt.

Etruscorum Rex Propertius: Volaterris Regia ejus erat: Capenos condidit: Populoniam coloniam deduxit: Vejentes juvit fœdere.

CAP. XLIV.

Hic antiquissimo ævo Etruriæ imperavit, sed id certo affirmare non possum, quippe cum altum sit apud historicos eos silentium, a quibus subsidium peti debeat; hoc tamen de eo certi juris est nobis, Volaterris Regiam habuisse, Capenam urbem, Capenosque populos posuisse ac fundasse, Populoniam etiam coloniam deduxisse. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. LUCOSQUE CAPENOS. *Hos dicit Cato Vejentum condidisse auxilio Regis Propertii, qui eos Capenam, cum adolevissent, miserat; unde & porta Capena, quæ juxta Capenos est, nomen accepit.* Liquet ergo, eum fundasse celebrem eam civitatem, quæ nomen portæ indidit, quam postea Camænarum appellarunt. Meminit Ivo Carnotensis MS. libr. de undecim Europæ regionibus: *Volaterræ prima in Etruria urbs condita est centum annis ante Trojam, sed incertum quo auctore: multis postea seculis reparavit Pertius Rex, & ab hostibus defendit.* Erratum librarii tolle, & lege: *multis postea seculis reparavit Propertius Rex.* Fefellit operas Persii nominis ambiguitas, quem ævo Domitiani celebrem Satyricum, & Volaterris oriundum sciebant; ideo facilis error fuit incautis a Propertio Rege Volaterrano, in Persium notiorem Satyricum item Volaterranum. Hic Rex etiam coloniam Volaterris Populoniam

loniam deduxit. Idem Scriptor MS. libr. laudato: *Populonia Colonia Volaterranorum a Rege Propertio deducta, portu commoda, ac florens opibus*. Hoc ipsum Servius Honoratus ait libr. 10. Æneid. pag. 582. licet de Propertio Rege nihil: & nos infra hoc opere libr. 4. plura.

Etruscorum Rex Vejentus, vel Vejis nomen dedit, vel ab eo oppido accepit: Capenam in Latium coloniam deduxit: & de porta Capena quædam obiter.

CAP. XLV.

Coævum istum Propertio fuisse liquet, sed quo uterque seculo vixerit, quærendum censeo: hoc solum liquido patet, antiquissimam clarissimamque civitatem Vejos semper fuisse, tot Regum domicilium, tot exercituum matrem, tanta opulentia, tam munito situ, tam superbis ædificiorum insanorum substructionibus, ea denique cœli solique amœnitate, ut in expugnatam victor populus etiam lare suo nativo relicto commigrare deliberarit. Hæc vero potest videri a Vejento isto condita; sæpe enim conditorum nomina urbes fundatæ sortiuntur, ut Alexandriæ octodecim ab Alexandro dictæ civitates, si fides Eustathio & Stephano: Edinburgus Scotiæ metropolis ab Edino conditore: Londinum Angliæ Regia a Luddo, ut apud Guilielmum Cambdemum Principem fetialium in Anglia, & virum multa eruditione: tot Juliæ, tot Augustæ, per omnes provincias, potentiam Julii Cæsaris Dictatoris, & Octaviani Augusti loquuntur: & ne tam multis rem obviam probem, exempla sunt domestica in Etruria, in qua *Piseus*, *Nicius*, *Hadrius* civitatibus, quas vel condiderant, vel lapsas restauraverant, nomina indiderunt. Sic probabili adducor conjectura, ut Vejentem urbem populumque credam a Vejo & originem, & nomen accepisse; utcumque certe vel Catone auctore, *Capeni* populi ultra Tiberim ab eo deducti, unde & Lucus Camænarum, & *porta* celeberrima civitatis *Capena* ab eodem oppido nomen habebat, quæ hodie mutato nomine *porta S. Sebastiani* vocatur, quia initium erat Appiæ viæ, ut est apud Bart. Marlianum libr. 1. Topogr. Urb. cap. ult. Sed Catonem audiamus referente Servio Mauro ad libr. 7. Æneid. *Lucos Capenos, hos dicit Cato Vejentum condidisse, auxilio Regis Propertii, qui eos Capenam cum adolevissent, miserat; unde & porta Capena, quæ juxta Capenos est, nomen accepit*. Plura de hoc Rege non reperi, de quo indubie multa ille Cato in Originibus suis, quæ gravi literarum jactura interierunt.

Cape-

Capena porta memoratur a veteri Juvenalis Scholiaste Satyr. 3. v. 10. *Stetit expectans rhedam, ubi solent jurare proconsules, in via Appia ad portam Capenam, id est ad Cumenas, madidam ideo, quia supra eam aquæductus est, quem nunc appellant* arcum stillantem; *primum enim usque ibi fuerunt portæ, quæ porta Capena vocabatur*. Locum corruptum corrige, *id est ad Camænas;* nam vicus Camœnarum in vicinia erat. Asconius Pædianus, qui Virgilio fuit familiaris, idemque mendum in Codice Julii Frontini hæserat libr. 1. de Aquæduct. non multum a principio, ubi *Cumenæ* pro *Camœnæ*. Juvenal. Satyr. 3. princ.

. . . . . . ejectis mendicat silva Camœnis.

Non longe inde ædes Martis extra muros. T. Liv. 4. Decad. libr. 8. *Viam silice sternendam a porta Capena ad Martis ædem locaverunt*. Fest. Pompon. libr. 11. *Manalem lapidem vocabant petram, quæ extra portam Capenam juxta ædem Martis*. Sext. Propertius libr. 4. Eleg. 3.

. Armaque cum tulero portæ vicina Capenæ
Subscribam.

P. Ovid. libr. 6. Fastor.

Lux eadem Marti sacra est, quem prospicit extra
Appositum tectæ porta Capena viæ.

Huic adhærebat aquæductus. Vetus Scholiastes, & Frontinus proxime laudati. Juvenal. Sat. citata in limine:

Substitit ad veteres arcus, madidamque Capenam.

Martial. libr. 3. Epigr. 47.

Capena grandi porta qua pluit gutta

Initium, inquam, ab hac porta viæ Appiæ, quæ in Latium ducebat. D. Paulin. Nolæ Episcopus S. Felicis Natali 3.

Roma Petro Pauloque potens rarescere gaudet
Hujus honore Dei, portæque ex ore Capenæ
Millia profundens ad amicæ mœnia Nolæ
Demittit duodena decem per millia denso
Agmine, consertis longe latet Appia turbis.

Hæc etiam adeo celebris, ut cum Augustus urbem in quatuordecim regiones divideret, porta Capena esset prima. Sext. Rufus, P. Victor, & ad eos Onufrius Panvinius, Guidus Pancirollus.

De urbe Capena, & fluvio eodem nomine dicam infra libr. 4. hoc opere.

Etruscorum Rex Lucumus, seu Lucumo, cognomine Galeritus, Romulo tulit suppetias: tentoria invenit: forte Lucam condidit.

CAP. XLVI.

VEntum est tandem ad Romuli & urbis conditæ tempora, hoc est ad annum bis millesimum Regni Etruriæ: nec feliciores ideo futuri, quia ad res Romanas devenimus; ea enim gens quingentis pæne annis non vexata modo, sed & interdum ab Etruscis obtrita, & æmulationis studio accensa, & prolatandæ gloriæ propriæ avida, de Etruscis, eorumque rebus parce atque invidiose, suæque tantum æstimationi profutura aut dixit, aut scripsit. Usque adeo ut, cum Romulum, novæ urbis parentem, fudisse Vejentes ac Fidenates magno studio scribant Plutarchus in vita illius, Fl. Eutropius libr. 1. L. Florus libr. 1. cap. 1. Liviusque; nemo tamen eorum Regis nomen commemorare aut hujus aut illius populi est dignatus, indigniusne, an malignius, nescias. At ego existimo, Regem tunc ex familia *Lucumonum* aliquem fuisse, ut videre potes supra hoc opere cap. 13. hujus libri, ubi multa sunt dicta.

Et si conjecturæ locus relinquitur, hic fuit Lucumus, cognomento Galeritus, ut inventæ ab eo galeæ usus exprimeretur. De qua re lege, quæ hoc opere infra libr. 3. invenies. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Prima Galeritus posuit pretoria Lygmon
Magnaque pars Tatio cura erat inter oves.

Sed vitiosa omnino lectio, & in meliorem sic reformanda:

Prima Galeritus posuit prætoria Lucmo.

Hunc Pythagoricæ philosophiæ sacris initiatum, eique sectæ pronius addictum describit Pierius Valerian. libr. 41. Hieroglyph. in limine.

Strenuam postea Romulo navavit operam, adeo ut nihil sine ejus ductu gestum bello, paceve, nam & tribubus, quæ initio tres tantum erant, Luceres, Rhamnes, Tatienses, nomina indidit: & *Luceres* quidem, ut ait Junius Gracchanus apud M. Varronem libr. 4. de Ling. Lat. a *Lucumone* nomen sunt sortiti. Quod repetit Servius Maurus: *Luceres a Lucumone sunt dicti*, ad libr. 5. Æneid. pag. 384.

Tres equitum numero turmæ.

Cumque bellum a Sabinis indictum vix ferret Romulus, inito cum Etruscis fœdere, ἧκε δὲ αὐτῷ Τυῤῥηνῶν ἐπικουρίαν ἱκανὴν ἄγων ἐκ Σολωνίου πόλεως ἀνὴρ δραστήριος, καὶ τὰ πολέμια ἔργα διαφανὴς Λοκόμων ὄνομα, φίλος ὤ πρὸ

πολλῶ

πολλῶ γεγονώς. auxilium validum adduxit, e Solonio Etrusca urbe, vir strenuissimus & operibus bellicis clarus, nomine Lucumo, nuper in amicitiam cooptatus. Verba sunt Dionysii Halicarnassei libr. 2. pag. 104. Quare ob hanc fortitudinem Romulus urbem cum eo partitus est, & jura nuper conditæ civitatis communicavit, ut non magis prima illa incrementa, operæ & fidei Tuscorum, quam Romanorum virtutibus, debeantur, si vera fateri volumus. Vide caput sequens. An Lucam urbem condiderit, videbitur infra libr. 5. hoc opere.

Etruscorum Rex Cælius Veibennus, Romanis Regibus auxiliatus: Cælio monti nomen dedit: Tuscum vicum Romæ suis civibus implevit, sive Lucumo id præstitit, sive Porsena.

CAP. XLVII.

Principem istum nec uno modo scribunt, nec uno omnes tempore regnasse volunt, nec cur Romam migraverit, plane consentiunt. Primum *Cele Vibenna* vocatur a C. Tacito libr. 4. Annal. & consentit vetus Inscriptio Lugdunensis; quæ & tabula (1) Claudiana: a M. Varrone est Cælius Vibennius dictus libr. 4. Ling. Lat. Καίλιος, *Cælius* apud Dionysium Halicarnasseum libr. 2. pag. 104. Denique *Cælen* & *Vibennam* duos fratres facit Festus libr. 18. Hunc auxiliatum cum ingentibus copiis Romulo voluere Varro loco jam laudato: *In Suburranæ Regionis parte princeps est Celius mons, a Cælio Vibennio Tusco, duce nobili, qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra Sabinum Regem: hi, post Cælii obitum, quod nimis munita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deducti dicuntur in planum: ab eis dictus Vicus Tuscus, & ideo ibi Vortumnum stare, quod is Deus Etruriæ*. Consentit huic Halicarnasseus, quem loco citato vide: & Festus libr. 3. in voce *Cælius*. Hisque concors Servius ad libr. 5. Æneid. pag. 184. ex auctoritate M. Varronis: *Varro dicit, Romulum dimicantem contra Titum Tatium, a Lucumonibus, idest Tuscis, auxilia postulasse; unde quidam venit cum exercitu, cui recepto jam Tatio pars urbis est data, a quo in urbe Tuscus dictus est vicus*. Ille quidam non fuit alius, quam hic noster Cælius Vibennius Rex. Alii eum in suppetias Tarquinio Prisco venisse contendunt, inter quos est C. Tacitus libro citato: *Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis silvæ frequens fœcundusque*

(1) Apud Grut. pag. 502.

que esset: mox Cælium appellitatum, a Cæle Vibenna, qui dux gentis Etruscæ, cum auxilium appellatum ductavisset, sedem eam acceperat a Tarquinio Prisco, seu quis alius Regum dedit; nam Scriptores in eo dissentiunt. Cetera non ambigua sunt, magnas eas copias perplana etiam & foro propinqua habitavisse, unde Tuscum vicum e vocabulo advenarum dictum. Quibus verbis non obscure demonstat, non Romulo, sed Tarquinio suppetiatum venisse Cælium, consentiente tabula Claudiana: (1)

. . . . Servius. Tullius. f. nostros. sequimur. captiva. natus. Ocresia. f. Tuscos. caeli. quondam. Vivennae. sodalis. fidelissimus. omnisque. ejus. casus. comes. postquam. varia. fortuna. exactus. cum. omnibus. reliquiis. caeliani. exercitus. etruria. excessit. montem. caelium. occupavit. &. a. duce. suo. caelio. ita. appellitatus. mutatoque. nomine. nam. Tusce. mastarna. ei. nomen. erat. ita. appellatus. est. ut. dixi. &c.

Neque sane certa adventus in Latium hujus Regis apud plerosque causa traditur; nam varia fortuna exactum gente sua ex tabula liquet, & forte popularium subditorumque pulsum seditione, ut supra de Mezentio est probatum. Alii fama rerum a Romulo gestarum accitum, ut tantæ gloriæ particeps foret. Nonnulli denique auxilii ferendi gratia Etruria egressum, certius meo judicio, partem civitatis nuper conditæ a collega Romulo accepisse docent: eamque a vocabulo gentis Tuscæ dictam *vicum Tuscum*. Alexander Neapolitan. libr. 2. Genial. Dier. cap. 18. & omniscius Andreas Tiraquellus ibidem. Et Poëtæ M. Accius Plaut. Curcul. Act. 4. Sc. 1.

In Tusco vico, ibi sunt homines, qui sese ipsi venditant.

Horat. libr. 2. Sat. 3. v. 229.

. . . . Tusci turba impia vici.

Licet a reliquiis copiarum Porsennæ Regis hunc vicum nomen accepisse velit Festus Pompejus libr. 18. *Tuscus vicus Romæ est dictus, quod ibi habitaverunt Tusci, qui residente ab obsidione Porsena remanserunt.* Favere videtur Porphyrio, vetus Horatii interpres: *Impia turba, quia in patriam redire voluit.* Denique a Lucumonis Regis, de quo supra, militibus nomen volunt nonnulli ei datum: in quibus est Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 2. ubi sic Vertumnus, seu Vortumnus:

At tu, Roma, meis tribuisti præmia Tuscis,
Unde hodie vicus nomina Tuscus habet.
Tempore quo socii venit Lucomedius armis,
Atque Sabina feri contudit arma Tati;
Vidi ego labentes acies.

In

(1) Apud Grut. pag. 502.

In hoc vico lenones & meretrices proftabant. Helenius Acro ad locum Horatii laudatum; non tamen lupanaria, fed tectiora fcorta; nam fornices publici meretricum in Suburra. Verum hæc alias.

Etrufcorum Rex Menalus: Regia ejus Veiis: Novius vel Nævius poëta, fabula Lydus.

CAP. XLVIII.

HUnc Etruriæ Regem, unus, quod fciam, e tot Latinis Græcifque fcriptoribus, nominat, Nævius poëta antiquiffimus *in Lupo*; fic enim illius fabulæ infcriptio in vulgatis codicibus, in aliis habetur *: Novius in Ludo;* quare cenfetur reftituendam Novio five Nævio fabulæ epigraphen, & pro *Ludo* legendum *Lydo*, quo nomine fabulam dedit Magnes Poffidonius apud Julium Pollucem libr. 7. Onomaft. cap. 33. quæ forte de Lydis Tyrrheno duce in Tufciam profectis fcribebatur. Sic itaque Novius vel Nævius apud Feftum libr. 16. in voce *redboftire*:

Vel Vejens Regem falutet jube
Albanum Milium, comiter fenem
Sapientem contra redboftit Menalus.

Nec quicquam de eo ulterius dico.

Etru-

Etruscorum Rex Olenius Calenus, idem augur, Regesque omnes Etruriæ sacerdotio præditi, & aliæ gentes hoc imitati: Olane ostium seu rivus Padi ab eo dictum: Mediolanum non sumpsit nomen ab illo.

CAP. II.

Hic est ille Etruriæ Rex, qui celeberrimo a vaticinandi augurandique peritia nomine parto; tunc regnabat, cum Tarquinius Superbus fundamenta templi Jovis in Capitolino monte jacens, hominis reperit caput, ad quod prodigium legati missi in Etruriam procurandum. Verba C. Plinii eleganter historiam narrantis apponam libr. 28. cap. 2. *Cum in Tarpejo fodientes delubro fundamenta, caput humanum invenissent, missis ob id a Senatu legatis, Etruriæ celeberrimus vates Olenus Calenus præclarum id fortunatumque cernens, interrogatione in suam gentem transferre tentavit, scipione prius determinata templi imagine in solo ante se: Hoc ergo dicitis Romani, hic templum Jovis optimi maximi futurum est? hic caput invenimus? constantissima Annalium affirmatione, transiturum fuisse fatum in Etruriam, ni præmoniti a filio vatis legati Romani respondissent: non plane hic, sed Romæ inventum caput dicimus.* Eandem verbosissime narrat Dionysius Halicarnasseus historiam libr. 4. pag. 257. Cujus verba Latine sic sonant: *Hoc viso Tarquinius jussit operas fossionem intermittere, accitisque regionis ejus vatibus, scitabatur, quid sibi vellet hoc prodigium: quibus nihil explicantibus, & ad Etruscos ejus professores scientiæ Regem relegantibus, percontatus ex iis, quis nam apud Etruscos clarissimus esset ostentorum interpres, ubi id didicit, legatos ad eum mittit civium lectissimos. Hi cum ad conjectoris domum venissent, forte fortuna incidunt in adolescentem quendam egredientem, cui cum exposuissent, se Romanos esse legatos, qui vatem convenire cupiant, rogassentque, ut se ad illum deduceret, respondit adolescens: pater, inquit, meus est, quem convenire cupitis; nunc occupatus est nonnihil, sed licebit vobis post modicam dilationem accedere: interim mihi, qua de causa veniatis, dicite, ita fiet, ut a me præmoniti caveatis, ne quid in rogando peccetis per imperitiam; est enim non minima divinationum pars recta interrogatio. Placuit id legatis, & indicaverunt prodigium. Ille interposito brevi silentio: audite, inquit, Romani, prodigium hoc vobis pater interpretabitur nihil mentiens, id enim vati nefas est; ceterum quæ dicenda vobis sunt, & quæ*

ad

ad interrogationes respondenda, ne quid peccetis aut fallatis, id enim vestra interest praenosse, ex me discite. Post denarratum prodigium, dicet se non satis exacte percipere, quid dicatis: & circumscribet certum terrae spatium baculo; deinde dicet: hic est Tarpejus mons, & pars ejus orientalis haec est, haec occidentalis, haec septentrionalis, haec opposita, quibus baculo demonstratis, scitabitur ex vobis, in qua nam harum partium caput inventum sit. Quid igitur vos respondere moneo? in nullo eorum locorum, quos ille interrogans indicarit baculo, inventum prodigium, sed Romae visum apud vos in Tarpejo tumulo. Hanc si responsionem observaveritis, nec ab illo seducti fueritis, intelligens fata transferri non posse, quid sibi velit prodigium interpretabitur vobis, nihil dissimulans. Haec edocti legati, postquam a sene, otium nacto, accersiti sunt, introgressi exposuerunt vati prodigium: quo argutante, & circulares primum, deinde alias rectas lineas in terra describente, & per singulas regiones de inventione rogante, nihil perturbati legati, eandem observabant responsionem, ut erant a vatis filio praemoniti, semper nominantes Romam & Tarpejum tumulum, & postulantes ne interpres usurparet sibi id signum, quod iis portenderetur, sed quam rectissime, atque justissime edissereret; tum vates non valens signum intervertere, nec sibi usurpare augurium, sic eis locutus est: referte, Romani, vestris civibus, esse in fatis, ut locus, in quo id caput invenistis, fiat caput totius Italiae. Quae licet non nominent Olenium, vel Olenum Calenum, de alio intelligi non possunt, ex Plinii verbis proxime laudatis; obiter tantum a T. Livio ea portenti interpretatio descripta ad finem libr. 1. Decad. 1. Quod autem putem, eundem fuisse Regem, inducor, quod *ad suam gentem* trahere fata destinasse dicatur, quod de privato non esset dicendum: deinde, *sibi ne usurparet id signum* obtestantur, quo Regia majestas exprimi videtur: denique iidem Reges apud Etruscos & Vates erant, ut supra hoc libro de Asyla cap. 38. dictum: & infra Porsena fulmina evocat cap. sequenti: & ex sacerdotum collegio eligi solere Etruriae Reges, irrefragabile extat testimonium T. Livii 1. Decad. libr. 5. in principio: *Cum ob iram repulsae, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos ei praelatus esset*, de Rege Vejentum loquitur, qui victus ab alio sacerdote, ne prius Regnum adipisceretur, fuerat: Vide locum.

Ab Etruscis credibile est & alios populos hunc morem mutuatos, ut Regem putarent non tantum satellitio armisque stipandum, quantum religiosa in Deos observantia armandum; ideoque Romani principes, (petito a Romulo exemplo, ut liquet ex Ennii versibus libr. 1. de Divinat. apud Ciceronem, quos recitat Petrus Crinitus libr. 10. Honest. Discipl. cap. 9.) semper augutalem dignitatem sibi concedi impensius optabant: idque Ægyptiorum receptum legibus Mercurius Trismegistus confirmat: & veteres Gallorum populos, nullo Regi, nisi sacerdoti, paruisse, docet Joannes Picardus quatuor libris de Celtopaedia,

pædia, non magni quidem illis momenti, ſed tamen in quibus hoc, quod ambio, probetur. De aliis P. Virgil. libr. 3. Æneid.

Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbique ſacerdos,
Vittis, & ſacra redimitus tempora lauru
Occurrit.

Servius Honoratus pag. 268. *Sane majorum hæc erat conſuetudo, ut Rex eſſet etiam ſacerdos vel Pontifex, unde hodieque Imperatores dicimus Pontifices.* Et libr. 9. Æneid.

Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore ſomnum,
Rex idem, & Regi Turno gratiſſimus augur.

Ab hoc *Olane*, ſive Ὄλανα, ut eſt apud Polybium libr. 2. Padi ſeu oſtium, ſeu rivus ab eo deductus, nomen accepit. Plin. libr. 3. cap. 16. *Auget ibi Padum Vatrenus amnis ex Forocornelienſi agro. Proximum inde oſtium Capruſiæ, dein Sagis, dein Volane, quod ante Olane vocabatur: omnia ea flumina, foſſaſque primi Aſagi fecerunt Tuſci, egeſto amnis impetu per tranſverſum in Atrianiorum paludes, quæ ſeptem maria appellantur, nobili portu oppidi Tuſcorum Atriæ, a quo Atriaticum mare ante appellabatur, quod nunc Adriaticum.* Locus abunde monſtat, nomina ea Etruſca eſſe, & gentem illam Tuſcorum antiquitus fuiſſe coloniam; ſed qui ſint *Aſagi Tuſci?* fateor me ignorare. Hujus meminere Annius, & ſequaces. Æneas Gallettus libr. 4. 54.

Annus erat quartus, Latii Vulcanus habenas,
Suſcipit Olanus Tuſcas.

Quin imo Hieronymus Henningius Tom. 4. Theat. Genealog. Joan. Lucidus, aliique ejusdem notæ ſcriptores ab iſto Mediolanum conditum, & nominatum volunt, clariſſimæ civitatis mentientes conditorem; nam ex Livio notum eſt 1. Decad. libr. 5. *Ambigati Celtarum Regis filium Belloneſum, fuſis acie Tuſcis, qui eum tractum incolebant, Tarquinio Priſco Romæ regnante, urbem eam condidiſſe.* Adi Gaudentium Merulam libr. 3. de Ciſalpinorum Gallorum antiquitat. cap. 12. At *ab Olano* Rege *Mediolanum* dictum, quid ni ergo ab illo condita ſit? O ſtupidi! imo vero quaſi *Media amnium*, quod in planitie roſcida ſita ſit, appellata eſt, L elemento, ad vitandum hiatum, inſerto. Bonaventura Caſtillioneus libr. de Gallor. Inſubr. Antiq. Sedib. non multum poſt principium. Varia ejus nomina, nam & *Alba*, & *Penthecia*, ſi nonnullis fides, eſt dicta; ſed & a Maximiano Herculio Aug. *Herculea*: Zacharias Lilius in Orbis Breviario, & *Melana*: Gottofred. Viterbienſis in Pantheo:

Urbs Melana potens.

Nec minus *Inſubria* ei nomen; nummus argenteus M. Valerii Meſſalæ, certe Inſubrum eſt opus. Plin. libr. 3. cap. 17. Denique quod *lanata ſus* ibi inventa ab Inſubribus Gallis, *Mediolanum* appellatum, frequentior eſt opinio, certiorque; neque enim Catonis illa ſpuria fragmenta audio,

audio, quæ a Medo Insubrum Duce nomen trahunt, cum nusquam ille a quoquam celebretur auctore; consultius ergo a *lanata sue* nominatam dicemus cum Andrea Alciato in Emblematis. Isidor. libr. 15. Etymologiar. cap. 1. Ea reperta, dum fundamenta jacerentur. Joan. Brodæus libr. 2. Miscellaneor. cap. 26. Et Poetæ. Erricus Monachus libr. 5. de vita S. Germani:

Ulteriora petens claram defertur ad urbem,
Quam Mediolanum fertur dixiße vetustas,
Fama ferit, quamquam famæ non creditur omni,
Quondam intestinis flagrans quod Gallia bellis,
Expulerit proprios violento Marte colonos
Sedibus a propriis, Latio qui forte coacti
Hanc construxerunt collatis stipibus urbem
Dicentes medio factum de nomine lanum,
Quod cum prima novis struerent fundamina muris
Lanea sus media perhibetur parte reperta.

Sidon. Apollinar. libr. 7. Epist. 17.

Rura paludicolæ temnis populosa Ravennæ,
Et quæ lanigera de sue nomen habet.

Plura, & forte non aspernanda dixi ad Cl. Claudiani de Nupt. Honor. & Mariæ:

Continuo sublime volans, ad mœnia Gallis
Condita, lanigeræ suis ostentantia pellem
Pervenit.

Sic enim recte, cum vitiosissime in vulgatis codicibus legatur:

Continuo sublime volans ad mœnia Gallis
Condita lanigeris, ovis ostentamia pellem
Pervenit.

Etruscorum Rex Porsena, vel Porsenna, ex familia Lartium: dictus Lars, Claras, Magnus: Clusii Regiam habebat: bellum Romanis intulit ad reducendos Tarquinios: Horatii, Scævolæ, Cleliæ eo in bello virtus: pacem cum Romanis, fœdusque iniit: Augur: magnificentissime in Labyrintho a se condito sepultus.

CAP. I.

IAm ad annum urbis Romæ conditæ ducentesimum quadragesimum quartum descendimus, quo exactis ob impotentiam, morumque feritatem Tarquiniis, status Reipublicæ est mutatus, & substituti duo Consules, cum Porsennæ Clusinorum, hoc est Etruscorum Regis virtuti confisus, & consanguinitati, regressum tentat Tarquinius. Sed audiendi more nostro historici. T. Liv. 1. Decad. libr. 2. *Jam Tarquinii ad Lartem Porsenam Clusinum Regem perfugerant. Porsena tum Regem esse Romæ, tum Etruscæ gentis Regem, amplum Tuscis ratus, Romam infesto exercitu venit, non unquam alias ante tantus terror senatum invasit, adeo valida res tum Clusina erat, magnumque Porsennæ nomen*. Castra posuit in Janiculo. Præter Historicos, D. Augustin. libr. 2. Civit. Dei cap. 18. Sidon. Apollinar. Carm. 5. v. 66.

Sed melius quæ terror abit, jam vincere restat
Si pugnas, ut victa soles, Porsenna superbum
Tarquinium impingens complevit milite Tusco
Janiculum.

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

Hoc mihi Janiculo positis Etruria castris
Profuit, & fluvio tantum Porsenna remotus?

Dicitur autem *Claras*, *Lar*, sive *Lars*, & *Magnus*, quæ supra hoc libro cap. 12. dicta non repeto. Videatur Plutarchus in Publicola pag. 105. Halicar. libr. 5. pag. 293. Et promiscue Porsena, vel geminato N. sæpius Porsenna. Utriusque exempla: de prima, Q. Horat. libr. Epod. od. 16. principio:

Minacis aut Etrusca Porsenæ manus.

Martial. libr. 1. Epigr. 22.

Urere quam potuit contempto Lucius igne,
Hanc spectare manum Porsena non potuit.

Et

Et libr. 14. Epigr. 98.

Lautus erat Tuscis Porsena fictilibus.

Posterius probatur Virgilio libr. 6. Æneid. ad finem, & aliis plerisque auctoribus:

Nec non Tarquinium ejectum Porsenna jubebat
Accipere.

Potentissimus hic habebatur omnium Italiæ Regum ea tempestate. Joan. Zonar. Tom. 2. Annal. pag. 19. cujus verba posita sunt meis ad Claudianum Commentariis libr. de bello Gildonico:

. . . . Porsenna reducat.
Tarquinios.

Tunc illa miracula emicuerunt fortitudinis: Horatius Cocles, Mucius Scævola, Clœlia virgo. L. Flor. libr. 1. cap. 10. Plutarchus non uno loco; sed quia non est ad manum codex, tu vide eum in Publicola, loco proxime laudato, & libr. de Fortuna Romanor. pag. 371. & in Parallel. pag. 250. & eodem opere pag. 305. & chronographos omnes, L. Senecam libr. 8. Controv. 4. Fontem & originem belli narrat Dionysius Halicarnasseus libr. 5. pag. 293. Ἀνὴρ αὐθάδης καὶ διεφθαρμένος τὴν γνώμην ὑπό τε πλούτου, καὶ ἀρχῆς μεγίστης, καὶ χρημάτων ἀφορμὰς ὑπέλαβεν ἔχειν καλὰς καταλῦσαι τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, παλαίτερον ἔτι τοῦτο βουλόμενος, καὶ προεῖπεν αὐτοῖς τὸν πόλεμον. *Homo arrogans, & inflatus divitiis, amplissimoque imperio, & pecuniarum vi, ratus se nactum præclaram occasionem subvertendi Romanorum imperii, quod jam antea animo destinaverat, bellum eis indixit.* Non itaque tantum, ut consanguineis suis Tarquiniis opitularetur, bellum istud cum Romanis suscepit, gessitque, sed ut æmulum & propinquum imperium extingueret, quod ægre in eam magnitudinem excrescere jampridem censebat, ut & ipsi, & aliis omnibus Italiæ principibus, si non periculo & exitio, at certe terrori esse posset: totum deinde bellum multis paginis sequentibus idem describit.

Urbem irrupturo, in ponte Sublicio solus Horatius Cocles restitit. Servius Maurus in libr. 8. Æneid. pag. 526. *Cum non susciperetur Tarquinius, contulit se ad Porsennam Regem Tusciæ, qui pro Tarquinio cum ingentibus copiis capto Janiculo, & illic castris positis, Romam vehementer obsedit: & cum per sublicium pontem, hoc est ligneum, qui modo lapideus dicitur, transire conaretur, solus Cocles sustinuit hostilem impetum, donec a tergo pons solveretur a sociis: quo soluto se cum armis præcipitavit in Tiberim, & licet læsus esset in coxa, tamen ejus fluenta superavit; unde est illud ab eo dictum, cum ei in comitiis coxæ vitium objiceretur: per singulos gradus admoneor triumphi mei.* Valer. Maxim. libr. 3. cap. 2. tit. 1. Cicero non uno loco. Suid. in voce ἀσκωλύς. Ob quam magnitudinis recordationem statua publica est donatus, cujus meminit C. Plinius libr. 34. cap. 5. & cap. 6. & libr. 36. cap. 15. Claudian. libr. 1. in Eutrop.

Hoc meruit vel ponte Cocles, vel Mucius igne?

Et de 4. Honorii Consulatu:

Vel solus quid fortis agat, te ponte soluto
Oppositus Cocles, Mutii te flamma docebit.

Et de 6. Honorii Consul.

Obiice non desit fluvii, sic ille minacem
Tyrrhenam labente manum pro ponte repellens,
Trajecit clypeo Tibrim, quo texerat urbem
Tarquinio mirante Cocles, mediisque superbum
Porsennam respexit aquis. . . . .

Virgil. libr. 8. Æneid.

. . . *pontem auderet quod vellere Cocles.*

Mucius deinde Scævola, *cum a Porsena, Rege Etruscorum, urbem gravi ac diutino bello urgeri* (verba sunt Valerii Maximi libr. 3. cap. 3. tit. 1.) *ægre ferret, castra ejus clam ferro accinctus intravit, immolantemque ante altaria conatus est occidere*. Dixi libr. 1. supra hoc opere cap. 20. Polyænus Stratagemat. libr. 8. pag. 556. L. Seneca Epist. 24. libr. de Provid. cap. 3. & libr. 7. Benefic. cap. 14. Flor. Tertullian. ad Martyres, & libr. de Anima cap. ult. *Mentior, si non de ipsis cruciatibus corporis & gloriari & gaudere sola consuevit: respice ad Mucii animam, cum dextram suam ignibus solvit*. Ita intelligendum illud Cassii Heminæ libr. 2. Historiar. apud Nonium cap. 4. num. 88. *censuit sese Regem Porsenam occidere*. Hic quum *Mucius* vocaretur, dextra manu adusta, dictus est *Scævula*, quia Græci σκαιὰν *levam* vocant. Fest. libr. 10. quare & qui Græcis sunt dicti *Scævolæ*, putantur Latinis *Levini*. Carolus Sigonius. Poëtæ M. Manil. libr. 1. Astronomic.

. . . . . *necnon & Scævola trunco*
Nobilior.

Sidon. Apollinar. Carm. 2.

. . . . . *Rex idem denique morte*
Admonitus scribæ, didicit sibi bella moveri,
Non solum cum bella forent: mox pace petita
In regnum rediit, non tam feriente fugatus,
Quam flagrante viro fleterat; nam corde gelato
Scævola, & apposito dextram damnaverat igni,
Plus felix peccante manu, cum forte satelles
Palleret constante reo, tormentaque capti
Is fugeret, qui tortor erat.

Et Carm. 22. v. 80.

Inter Publicolas ferociores
Trunco Mucius eminet lacerto.

Claudianus proxime supra laudatus. Martial. libr. 1. Epigr. 22. libr. 8. Epigr. 30. & libr. 10. Epigr. 25.

In matutina nuper spectatus arena
Mucius.

Silius

Silius Italicus ambitiose describit libr. 8. Punicor.

Ducit avis pollens, nec dextra indignus avorum
Scævola, cui diræ celatur laudis honora
Effigie clypeus: flagrant altaribus ignes;
Tyrrhenum valli medio stat Mucius ira
In semet versa, sævitque in imagine virtus.
Tunc icti specie ruere acri in bella magistro
Cernitur, effugiens ardentem Porsena dextram.

Neque vero hæc tam rara, tamque stupenda fortitudo, caruit dignis præmiis; nam & agro publico est donatus. Fest. libr. 11. *Mucia prata trans Triberim, dicta a Mucio, cui a populo data fuerant, pro eo quod Porsenam, Etruscorum Regem, sua constantia ab urbe dimovit:* & ad amicitiam populi Romani hostem Regem virtutis admiratione pellexit. Joan. Tzetzes Chiliad. Historiar. 6. cap. 39.

Λάρας Πορσέννας Τυῤῥηνὸς, ἢ Κλάρας γε Πορσέννας
Κατὰ τῆς Ρώμης ἦν χωρῶν στρατεύματι μεγάλῳ
Μώκιος δὲ Ῥωμαῖος τὶς γενναῖος στρατιώτης,
Ὅπλα καὶ σχῆμα Τυῤῥηνῶν ἠμφιεσμένος τότε
Χωρεῖ κατόπτης, κατ' αὐτῶν, κτεῖναι Πορσένναν θέλων.
Συγκαθημένῳ τούτῳ δὲ τότε τοῦ γραμματέως,
Ὃς ἦν τῇ γλώσσῃ Τυῤῥηνῶν Κλύσινος κεκλημένος,
Ἀμφιγνοῶν ὁ Μώκιος τὶς βασιλεὺς τυγχάνει
Ἀπέκτεινε τὸν Κλύσινον ἀντὶ τοῦ βασιλέως.
Ὡς συσχεθέντα τοῦτον δὲ ἀνέκρινε Πορσέννας:
Τίποτε τοῦτο δέδρακας, τί προπαθὼν ἐκ τούτου;
Οὐ Τυῤῥηνὸς, ἐβόησε, Ῥωμαῖος δὲ τυγχάνω,
Ἄλλοι τε τριακόσιοι ὅμοιοί μοι τὴν γνώμην
Σὲ νῦν θηρῶσιν ἀνελεῖν: τοῦτο ψευδῶς δ' εἰρήκει.
Τῆς δὲ χειρὸς τῆς δεξιᾶς εἰς πῦρ ἐμβεβλημένης
Αὐτὸς ὡς ἄλλου πάσχοντος, ἔβλεπε πρὸς Πορσένναν:
Τοῦτου δ' εἰπόντος, πρὸς ἡμᾶς τί ἀτενῶς προσβλέπεις,
Ἔφησε, πῶς πεπλάνημαι, καὶ σὲ μὲν οὐκ ἀνεῖλον
Ἀντὶ δὲ σοῦ ἀπέκτεινα ὃν ἔδοξα Πορσένναν.
Εἰπόντος τοῦ Πορσέννα δὲ, γενήσῃ νῦν μοῦ φίλος.
Ὁ Μώκιος ἀντέλεξεν, εἰ γεγόνῃς σὺ Ῥωμαίων.
Θαυμάσας ὁ Πορσέννας δὲ τῆς ἀρετῆς τὸν ἄνδρα
Φίλος Ῥωμαίοις γίνεται, καὶ παύει τὰ τῆς μάχης.

Qui versus Politici curiosi scriptoris, ac mediocriter in rebus Romanis versati, pro ævo eo, quo scripsit, sic possunt Latine reddi:

Lar Porsenna Etruscus, aut Claras Porsena
In Romam proficiscebatur cum exercitu magno;
Mucius autem Romanus quidam generosus miles,
Armis atque habitu Tyrrhenorum indutus tunc
Vadit speculator in eos occidere Porsennam volens;

Consedente autem cum hoc tum scriba,
Qui erat lingua Etruscorum Clusinus vocatus,
Dubitans Mucius, quis Rex esset,
Interfecit Clusinum pro Rege.
Ut comprehensum autem hunc interrogavit Porsenna:
Cur nam hoc fecisti? quid ante passus ab hoc?
Non Etruscus, clamavit, Romanus autem sum,
Aliique trecenti similes mei mente
Te nunc venantur occidere. hoc falso autem dixerat;
Manu autem dextera in ignem injecta,
Ipse velut alio patiente prospiciebat Porsennam.
Hoc autem dicente: ad nos cur inconniventer prospicis?
Dixit: eo quod erraris, & te quidem non occiderim;
Pro te autem occidi, quem putabam Porsennam.
Dicente autem Porsenna: sies nunc mihi amicus;
Mucius contra inquit: si fias tu Romanis.
Admiratus Porsennas ob virtutem virum,
Amicus Romanis fit, atque destitit a pugna.

Cum autem tam obstinate protraheretur bellum *in tantam autem obsidionis necessitatem populus venerat* (verba sunt Servii Honorati ad libr. 8. Æneid. pag. 526.) *ut etiam obsides daret, ex quibus Clœlia, inventa occasione, transnatavit Tiberim, & Romam reversa est, redditaque rursus est, pacis lege eam Porsenna repetente, qui admiratus virtutem puellæ, dedit ei optionem, ut cum quibus vellet, rediret: illa elegit virgines, quæ injuriæ poterant esse obnoxiæ; unde Porsenna hoc quoque miratus, concessit, & rogavit per literas populum Romanorum, ut ei aliquid virile decerneretur: cui data est statua equestris, quam in sacra via hodieque conspicimus*. Valer. Maxim. libr. 3. cap. 2. tit. 2. Quam certe virtutem gratiorem commendatioremque reddit ætatis consideratio; erat enim puella illa impubes, nec duodecimum attigerat annum, ut ex Silii carmine infra laudando constabit. De his obsidibus intellige ea Claudii Aug. verba apud C. Tacitum libr. 11. Annal. ubi præcipuas nascentis Imperii calamitates recenset: *Scilicet Volsci & Æqui nunquam adversam nobis aciem struxere? capti a Gallis sumus, sed & Tuscis obsides dedimus, & Samnitium jugum subivimus*. Statuam vero ei positam memorat & C. Plinius libr. 34. cap. 6. Poëtæ, Virgil. libr. 8.

Et fluvium ruptis innares Clœlia vinclis.

Silius Italic. libr. 3. Punicor.

Illa est, quæ Tybrim, quæ fregit Lydia bella,
Nondum passa marem, quales optabat habere
Quondam Roma viros, contemptrix Clœlia sexus.

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

. . . . attonitum tranavit Clœlia Tibrim.

Et libr. de laudib. Serenæ:

Prescia

Præscia fatorum Tanaquil, redeunsque per undas
Clœlia Tibrinas.

Pactæ sunt induciæ anno tertio post expulsos Reges, hoc est anno Urbis ducentesimo quadragesimo septimo; nam Reges Tarquinii exclusi, ut ex omnibus chronologis clarum est, anno 244. & tamen obsessa aliquot tantum mensibus Roma, siquidem secundo solum post regifugium anno Porsenna causam cognatorum Tarquiniorum suscepit; unde duplex error inhæsit codicibus Pauli Orosii libr. 2. cap. 5. *Anno post urbem conditam CCLXIIII. Brutus primus apud Romanos consul.* Sed numerus, a librario turbatus, restituatur facili negotio: *Anno post urbem conditam CCXLIIII.* Sequitur deinde eodem capite: *Porsenna Rex Etruscorum, gravissimus Regii nominis suffragator, Tarquinium manu ingerens, tribus continuis annis trepidam urbem terruit, conclusit, obsedit: & nisi hostem, vel Mucius constanti urendæ manus patientia, vel virgo, Clœlia admirabili transmeati fluminis audacia, permovissent, profecto Romani compulsi fuissent vel perpeti aut captivitatem, hoste insistente superati, aut servitutem, recepto regi subjecti.* Error, inquam, est; neque enim tribus annis continuis urbem obsidere potuit, qui secundi anni fine tantum, ut admitterentur Tarquinii, per legatos petierat, & ante finem tertii anni, soluta obsidione non liberaverat modo urbem bello, sed & opulentis illis suis castris donavit, usque adeo ut quotannis *Auctio* habeatur *bonorum Porsennæ*. Clare pro me contra Orosium est Fl. Eutropius libr. 1. Histor. Roman. *Secundo quoque anno iterum Tarquinius, ut reciperetur in regnum, bellum Romanis intulit, auxilium ei ferente Porsenna Rege Tusciæ, & Romam pæne cœpit. Tertio anno post Reges exactos, Tarquinius, cum suscipi non posset in regnum, neque Porsenna, qui pacem cum Romanis fecerat, auxilium præstaret, Tusculum se contulit.*

Fœderis hujus cum Porsenna initi conditiones parum æquæ Romanis erant, sed tamen attritis jam viribus necessariæ, ut obsides patricios, & impuberes darent, staturos se transactæ paci, ut agrum Vejentibus ademptum restituerent, atque omnibus ditionis Etruscæ, quas belli jure occupassent, possessionibus cederent. Hæc sane Livius &. Dionysius, qui agrum receptum ἑπτὰ πάγους *septem pagos* vocat libr. 5. pag. 301. sed & alia habetur & durior quidem conditio, quam tacentibus historicis, ex ipsius fœderis verbis licebit elicere, recitante Plinio libr. 34. cap. 14. *In fœdere, quod expulsis Regibus populo Romano dedit Porsenna, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro, nisi in agricultura, uterentur.* Dura certe lex paciscendi, & probrosa, quam tamen & Romani a Tuscis sibi imponi sunt passi, & in alias gentes devictas exercuerunt. L. Flor. libr. 2. cap. 3. de Liguribus: *Itaque cum diu multumque illuderent, saltu, viis, latebris, Deceates, Oxybii, Euburiates, Ingauni, tandem Fulvius latebras eorum ignibus sepsit: Bæbius in plana deduxit: Posthumius ita exarmavit, ut*

vix reliquerit ferrum, quo terra coleretur. Quod monstrat egregiam Porsennæ Tuscorumque potentiam eo seculo. Sed pergo. Hujus belli apparatum non male Silius Italicus descripsit libr. 10. Punicor.

. . . . . . sed enim solium indignata superbi
Ut sceptra exegit, confestim ingentia bella
Clusina venere domo, si Porsena fando
Auditus sibi, si Cocles, si Lydia castra.
Ille ope Mæonia, & populo succinctus Etrusco,
Certabat pulsos per bella reponere Reges,
Multa adeo nequicquam ausi, pressitque tyrannus
Janiculum incumbens, ubi mox jam pace probata
Compressere odia, & positum cum fœdere bellum,
Obsidibusque obstricta fides mansuescere corda
Nescia, proh Superi! & nil non immite parata
Gens Italum pro laude pati, bis Clœlia senos
Nondum complerat primævi temporis annos,
Una puellarum Laurentum, & pignora pacis,
Inter virgineas Regi transmissa catervas.
Facta virum sileo, Rege hæc, & fœdere, & annis,
Et fluvio spretis, mirantem interrita Tibrim
Tranavit, frangens undam puerilibus ulnis,
Cui si mutasset sexum natura, reverti
Forsan Tyrrhenas tibi non licuisset in oras,
Porsena.

Hunc principem Sacerdotem fuisse, atque auguria publica exercuisse, pro more recepto in Etruria, ut Sacerdotes tantum regnarent, & supra dixi, & probat locus C. Plinii libr. 2. cap. 53. *Extat Annalium memoria, sacris quibusdam & precationibus vel cogi fulmina, vel impetrari: vetus fama est Etruriæ impetratum, Volsinios urbem, agris depopulatis, subeunte monstro, quod vocavere Voltam, evocatum & a Porsenna suo Rege*. Qui locus egregius est, nam & sacerdotio præditum augurali demonstrat: & non tantum Clusio imperasse, sed & toti Etruriæ; ibi quippe Volsiniorum Rex vocatur, & sæpe ab Historicis *Clusinus* Rex audit, qui scilicet toti imperans Etruriæ, Regiam suam Clusii habebat, ubi & vivo domicilium, & defuncto tumulus.

Denique, ut semel finiam, sepulchri sui magnificentia facile peregrinos quosvis principes vel æquavit, vel superavit. Ex M. Varrone scribit Plinius libr. 36. cap. 13. & ex utroque Simon Majolus Dier. Canicular. Dialogo 23. *Extantque adhuc vestigia ejus, cum Cretici Italicique nulla vestigia essent, namque & Italicum* (Labyrinthum) *dici convenit, quem fecit sibi Porsenna, Rex Etruriæ, sepulchri causa, simul ut externorum quoque Regum vanitas superaretur ab Italis; sed cum excedat omnia fabulositas, utemur verbis ipsius M. Varronis in expositione ejus. Sepultus est, inquit, sub urbe Clusio, in quo loco monimentum reli-*

quit

quit lapide quadrato, singula latera pedum lata tricenum, alta quinquagenum, inque basi quadrata intus Labyrinthum inextricabilem, quo si quis introire properet sine glomere lini, exitum invenire nequeat. Supra id quadratum pyramides stant quinque, quatuor in angulis, in medio una, in imo latæ pedum septuagenum quinum, altæ centum quinquagenum, ita fastigiatæ, ut in summo orbis æneus & petasus unus omnibus sit impositus, ex quo pendeant excepta catenis tintinabula, quæ vento agitata, longe sonitus referant, ut Dodonæ olim factum, supra quem orbem quatuor pyramides insuper singulæ extant, altæ pedum centenum, supra quas uno solo quinque pyramides, quarum altitudinem puduit Varronem adiicere. Fabulæ Etruscæ tradunt eandem fuisse, quam totius operis, & adeo vesana dementia quæsisse gloriam, impendio nulli profuturo: præterea fatigasse Regni vires, ut tamen laus major artificis esset. Singula volans percurram. Primum miror, Plinium sua ætate, hoc est sub Domitiano, ante annos mille quingentos, asseverasse, Clusini illius Labyrinthi nulla restasse vestigia, cum etiamnum hodie non obscura extare (1) a fide dignis accipiam, & majora quidem certioraque, quam ipsius tam opulentæ civitatis. Pyramides in sepulchris Regum & optimatium constitui solitas, erigique, docui alibi libr. 3. cap. 70. hoc opere: De orbe æneo, sive mundi imagine, Principum in manibus capitibusque poni solita, ab Augusto sumpto exemplo, & ante eum a Porsenna hoc nostro, aliquid in *Bando Etrusco* dixi, & Isidorus libr. 17. Etymologiar. cap. 3. Tintinabula ejus exemplo Regis in Italia domuum privatarum portis destinari solebant. Sueton. Augusto cap. 91. & viri docti ad eum locum: & est liber Hieronymi Magii, & auctuarium Thomæ Sigeti Scoti de Campanis seu tintinabulis, quorum præterea usus in triumphis, ut est apud Joannem Zonarum Tom. 2. Annal. pag. 32. & in sacris Cybeles, ut multis allatis expedivi libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 4. Denique ducendi ad supplicium capitale, revinctis a tergo manibus, campanam seu Nolam e collo pendulam gerebant, occursantes admonituri, ne noxii pollutique & morti destinati hominis contactu contaminarentur. Testis M. Accius Plautus in Pseudolo Act. 1. Sc. 3.

(1) Optime Plinius; allucinantur vero illi, qui cuniculos quosdam sub ipsamet civitate Clusina latentes, Labyrinthi vestigia esse arbitrati sunt, quum constet ex ipsis Varronis verbis sepulchrum Porsennæ extra Clusium in planicie fuisse, & in ejus quadrata basi Labyrinthum extitisse.

Etruscorum Rex Galeromondus, de quo nihil præter nomen est certi, ac ne illud quidem valde certum.

CAP. LI.

Qui familiæ Sereniſſimæ Vicecomitum Mediolanenſium Hiſtoriam ſcriptis mandavere, *Galeromondi Etruriæ Regis* mentionem fecere; ſed quis ille Rex, quando regnaverit, quid bello aut pace geſſerit, ubi Regiam ſuam fixerit, quo denique ſeculo obierit, ab iis non eſt traditum: neque ego certo inquirere poſſum, quod hiſtorici illi non ſint mihi ad manum. Sed ego cum Franciſco Sanſovino libr. de Illuſtribus Italiæ Familiis pag. 9. putarem, totam illam ſtemmatis *Viſcontiorum*, ſeu *Vicecomitum* narrationem, ſi non penitus fabuloſam, at certe fœda ſcribentium adulatione corruptam. Nam quod Anglum Trojanum faciunt gentis ſuæ auctorem, delirium eſt; cum neque Homerus, Dares Phrygius, Dyctis Cretenſis, ac ne Virgilius quidem, cum omnes celebres Trojanos nominaſſet, ullius *Angli* nomen prodiderint: deinde tot ſeculorum decurſu vix potuiſſet fieri, ut inter Græcos Latinoſque auctores tantorum Principum non aliquis mentionem injeciſſet, maxime cum tot & tam crebræ occaſiones fuerint, non familiis modo intereuntibus, ſed & urbibus, regnis, atque Imperiis, ut mirum videri debeat, in tam multiplici rerum decurſu, nuſquam Angli Trojani, aut ſucceſſorum deprehendi, non dicam geſta, ſed nudum nomen. Alii Aſcanii filium hunc Anglum faciunt, majori inſania; nam quomodo Aſcanii filium Inſubres occupantem, Virgilius, Liviuſque, & alii præteriiſſent? quorum unicus hic erat ſcopus, ut familiæ Juliæ magnitudinem etiam mendaciis augerent, tantum abeſt, ut vera ſubtraherent. Denique ſuſpectam ejus rei fidem faciunt tot nomina ignota, nuſquam ab alio audita, aut alibi lecta, ut mihi quidem ſubeat cogitatio, ingenioſis mendaciis dapravatam veritatem; nam qualia ſunt hæc nomina (nam ab Aſcanii eo filio, uſque ad annum ſalutis 384. hoc eſt pæne octingentis annis ceſſat ſeries) *Maximianus Rex*, *Alionus Comes Italiæ*, *Galvagnus*, *Perideus*, *Milo*, *Guido*, *Otto*, *Berengarius*, *Orlandus*, *Ugo*, *Folco*, *Obyzzius*, *Faccius*, *Irprandus*, *Abidus*, *Filoſocus*, *Filus*, *Puneciʋs*, *Elimacus*, *Albanicus*, *Semebondus*, *Galeromondus*, *Rachimus*, *Briginus*, *Brumiſedus*, *Feleranandus*, *Bridomonus*, & *Lucius*. Quæ omnia nomina ſapiunt adulantium potentibus Principibus mendacia; nolui tamen non deſcribere, ne lector diligentiam culparet. Vide & Hieronymum

nymum

nymum Henningium Theatro Genealog. pag. 1112. Prudentius auctor Chronicorum de Brunforte MS. pag. 49. *Ab Eliprando initium deducit, qui singulari certamine Baverium Othonis Imperatoris nepotem superavit, & ob id a Mediolanensibus vocatus, pater patriæ est dictus.* Fanucius Campanus MS. libr. 3. Illust. Ital. Fam.

Etruscorum Rex Tolumnius, male ab aliis Volumnius dictus, cognomento Lar, seu Lars: Veiis habuit Regiam: Legatos Romanorum, qui sacrosancti donisque honorari debebant, interfecit: a Cornelio Cosso duello interfectus: spolia opima de eo Jovi Feretrio relata: caput abscissum, & gestatum lancea.

CAP. LII.

A*Nno Urbis Romæ conditæ trecentesimo decimo quinto* (inquit Fl. Eutropius libr. 1. Histor. Roman. alii 325. anno, Joannes Stadius, & Stephan. Pighius) *Fidenates contra Romanos rebellarunt: auxilium his præstabant Vejentes, & Rex Vejentium Tolumnius, quæ ambæ civitates tam vicinæ Urbi sunt, ut Fidenæ septimo, Vejentes decimo octavo milliario absint.* Hunc cognomento *Lartem* sive *Larem* dictum, satis probatum existimo a me supra hoc ipso libro cap. 12. quod non repeto, quippe properandum ad alia.

Nonnulli imperite hunc *Volumnium* appellant, inter quos sunt Lapus, Cruserius, & Xylander interpretes Plutarchi in vita Romuli pag. 27. & in Marcello pag. 302. utroque enim loco historiæ series suadet de hoc nostro Tolumnio Rege, non de quoquam Volumnio ea, quæ ibi scribuntur, intelligenda: & textus Græcus Τολόμνιον Τυῤῥηνῶν βασιλέα, *Tolumnium Etruscorum Regem* præfert. Decepti fuere illi, ut existimo, quod sæpe Volumnios, Volumnias, Voltunas, Volcas, Voltas, nomina Etrusca legissent; itaque facile fuit nominum vicinia eos decipi.

Hujus Regia Veii & Fidenæ fuere, quamquam discordia inter historicos levicula, dum desciviſſe a Romanis Fidenates volunt, auxiliantibus Vejentibus; cum alii prodant, occisos Romanorum legatos, non Veiis, sed Fidenis a Larte Tolumnio: quod refert T. Livius 1. Decad. libr. 4. *In horum magistratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Vejentium Regem, ac Vejentes defecere, majus additum defectioni scelus, C. Fulcinium, C. Julium Tullum, Sp. Nautium, L. Roscium,*

Legatos Romanos, causam novi consilii quaerentes, jussu Tolumnii interfecerunt. Levant quidam Regis facinus, in tesserarum prospero jactu vocem ejus ambiguam, ut occidi jussisse videretur, a Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse: rem incredibilem; interventu Fidenatium novorum sociorum consulentium de caede ruptura jus gentium, non aversum ab intentione lusus animum, nec deinde in horrorem versum facinus, propius est fidem obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris voluisse. Atrox hoc igitur, & dirum factum sua non caruit excusatione, dum legatos injussu Regis interemptos, ac eo inscio jugulatos volunt. M. Tull. Philippica 9. *Lartes Tolumnus Rex Vejentum quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit, quorum statuae in rostris steterunt, usque ad nostram memoriam: justus honor; his enim majores nostri, qui ob Rempublicam obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt.* Vide viros doctos locum illum exponentes.

Contra jus gentium violati legati, atrocius Tolumnii Regis factum ubique proclamarunt; illi quippe & sacrosancti habebantur, violarique sine summo piaculo non poterant: & muneribus honorifice donati, solebant dimitti. Contra vero contumeliose habiti legati, dira civitatibus excidia concivere. De Tyro Alexandri legatis caesis Curtius libr. 5. de bello Tarentino, L. Florus libr. 1. Histor. Roman. cap. 18. de bello Illyrico idem Historicus libr. 2. cap. 5. Erant illi, inquam, jure gentium inviolabiles. Vide, quae vir doctus Tiliobroga notat ad Terentium pag. 342. & pag. 632. Hegesippus libr. 1. Excidii Hierosolymitani cap. 32. Æmilius Probus sive Cornelius Nepos in Pelopida: *Legationis jure tectum se arbitraretur*. Et lege Julia de vi publica tenetur, si quis Legatum offenderit. Ulpian. J.C. l. 7. ff. eod. tit. *Neque impediri aut contineri poterant, ne cum responso reverterentur*. Gregor. Turon. libr. 7. Hist. Franc. cap. 32. Demosthenes Philippica 4. & Ulpianus sophista. Multa ex Athenaeo, Diodoro, Herodoto, Cicerone, & Justino, Plinioque utroque, & aliis disquirit Petrus Gregorius libr. 35. Syntagmat. Jur. cap. 4. Poëtae. Stat. Papin. libr. 2. Thebaid.

. . . . sanctum populis per secula nomen
Legatum, insidiis tacitaque invadere fraude
Apparat.

Coripp. African. libr. 3. de laud. Justini minor. num. 7.

Quantum est legatis concessa licentia fandi,
Tantum legatos animo decet esse modesto:
Et rerum probitate graves, quique ordine possint
Scire, locis humiles quibus, & quibus ora superbi
Expediant.

Ideoque usu gentium etiam barbararum, & consensu probatum, Legatos discedentes benevole compellare, donisque, quae *Lautia* dicebantur, honoratos dimittere. Fest. Pomp. libr. 4. in voce *Dacrimas*. *Item*

Dau-

Dautia, quæ Lautia dicuntur, & dantur Legatis hospitii gratia. Joann. Zonar. Drungarius Tom. 2. Annal. pag. 50. Heliodor. Æthiopicōn libr. 9. pag. 493. Plutarch. Apophthegmatis Dionysii pag. 176. Luitprandus Ticinensis in sua ad Byzantinos legatione pag. 103. Carolus Magnus libr. 2. Capituli cap. 16. Salvian. Massiliensis libr. 5. de Providentia: *Veniunt plerunque novi nuntii novarum epistolarum, a summis sublimitatibus missi, qui commendantur inlustribus paucis, ad exitium plurimorum, his decernuntur nova munera.* M. Cato Orat. de sua innocentia: *Cum essem in provincia legatus, quamplures ad prætores & consules vinum honorarium dabant, nunquam accepi, nec privatus quidem.* L. ult. C. Theodos. ne damna provincialibus infligantur, *munuscula* sunt appellata, ut notat egregius Savaro ad Sidonii Apollinaris libr. 5. Epist. 7. Gaufridus Monachus libr. 4. Histor. pag. 86.

Atque ditat legatum muneribus.

Corippus African. loco proxime laudato supra:

En scultor nostra servire paratus in aula
Legatos nobis, & plurima munera mittit,
Quos contra ingratos defendimus.

Neque certe, nisi rupta pace, dissolutoque fœdere mos unquam revertentes Legatos indonatos dimittere. Æmil. Prob. in Hannibale, seu Cornelius Nepos: & dixi ad Cl. Æliani libr. 1. Var. Histor. cap. 22. P. Virgil. libr. 7. Æneid. v. 155.

Centum Oratores augusta ad mœnia Regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro.

Et eodem libro v. 244.

Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera.

Censebanturque Legatis impensa, quasi ipsis Regibus data, qui eos misissent. Idem libr. 11. Æneid. v. 281.

Munera, quæ patriis de me portastis ab oris
Vertite ad Æneam.

Corippus loco laudato, ubi sic Avarum & Caganis Regis legati ad Justinum Minorem Aug.

. . . . sanctus quæ præbuit ille,
Vos etiam præbere decet, si fœdera pacis
Intemerata tibi, si mavis pacta manere:
Debita quærenti transmittite munera Regi.

Occisi a Tolumnio Legati, domi statuis ad perpetuitatem gloriæ donati fuere. Livius loco proxime laudato: *Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuæ publicæ in rostris positæ sunt.* M. Cicero loco etiam proxime supra citato. C. Plin. libr. 34. cap. 6. principio. *Inter antiquissimas sunt Tulli Cæli, L. Roscii, Sp. Nautii, C. Fulcinii in rostris, a Fidenatibus in legatione interfectorum: hoc a populo Romano tribui solebat inju-*

injuria cæsis. Hos alio ordine recenset Livius paulo ante laudatus, & qui hic *Tullus Cælius* dicitur, & ab aliis *Tullus Clœlius*, a nonnullis etiam *Titus Clœlius*, Livio est *C. Julius Tullus*. Turpissime certe hic lapsus est vir alioqui doctus Jacobus Dalecampius, qui ad hunc Plinii locum, veluti quippiam novi, aut alia exempla allaturus: *Hoc etiam tributum*, (inquit) *fuit legatis cæsis a Tolumnio Rege Vejentum*. Atqui iidem sunt, quos jam eo loco Plinius nominavit, ut nihil sit opus hoc tamquam supernumerarium exemplum recensuisse; sed virum diligentem alias in errorem induxerat Cicero, qui & ipse Philipp. 9. rem quidem graviter narraverat, nomina occisorum tacuit, quæ ab uno, quod sciam, Livio ponuntur.

Nec Tolumnius Rex diu inultum facinus tulit, nam Cornelius Cossus, Consul, ut quibusdam Criticis placet, vel Tribunus tantum militaris, ut verior habet frequentiorque opinio, duello provocatum necavit. Vide Contarenum, & Stadium in L. Flori libr. 1. Histor. Roman. cap. 12. T. Livius libr. laudato: *Erat tum inter equites Tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorque generis, quod amplissimum acceptum, majus auctiusque reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnii, quacumque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum Regio habitu, tota acie volitantem cognovisset: hiccine est, inquit, ruptor fœderis humani, violatorque gentium juris? Jam ego hanc mactatam victimam, si modo sanctum quicquam in terris esse Dii voluerunt, Legatorum Manibus dabo. Calcaribus subditis, infesta cuspide in unum fertur hostem, quem cum ictum equo dejecisset, confestim & ipse hastæ innixus in pedes se recepit, assurgentemque ibi Regem umbone resupinat, repetitumque sæpius cuspide ad terram affixit: tum exangui detracta spolia, caputque abscissum victor spiculo gerens, terrore cæsi Regis hostes fudit.* Antiquissimum fuisse duelli ritum & ex Homero doceri potest, & eleganti nuper opere edito Joannes Rualdus vir eruditus ostendit, ad quem te, lector, remitto. Contendunt quidam opima spolia non potuisse nisi a duce duci detrahi, ideoque summum exercitus imperium penes Cossum, alioquin nec ab illo opima spolia rite dedicata. Contra Varro opima spolia definit, quæ manipularis etiam miles hostium duci eripuisset: & videtur hanc controversiam Servius Maurus dirimere ad illud 6. Æneid.

.... *aut te, Cosse, relinquat.*

Cossus Tribunus militum consulari potestate fuit: hic Regem Tuscorum Lartem Tolumnium a loco dictum occidit, & secunda post Romulum spolia opima revocavit. Locum habeo mendi suspectum; nam quid sibi illa volunt, *a loco dictum?* deinde censerem legendum, *spolia opima renovavit*.

Atque hoc factum maximis ducum Romanorum gestis comparant scriptores. Valer. Maxim. libr. 3. cap. 2. tit. 4. *A Romulo proximus Cornelius Cossus, eidem Deo spolia consecravit, cum magister equitum*

ducem

ducem Fidenatium in acie congressus interemisset: magnus initio hujusce generis inchoatæ gloriæ Romulus, Cosso quoque multum acquisitum est, quod Romulum imitari valuit. Maligne sane, ut pleraque alia, adulator ille fœdissimus, cujus vilitatis etiam me interdum pudet, cum *Tolumnium Regem* dicere debuisset, satis habuit *Ducem Fidenatium* dicere. Prudent. περὶ στεφαν. in hymno D. Laurentii:

Non turbulentis viribus
Cossi, Camilli, aut Cæsaris,
Sed Martyris Laurentii
Non incruento prælio
Armata pugnavit fides.

Spolia itaque opima, id est ampla, sive, ut ex lege veteri militari Numæ Pompilii, duci cæso detracta, Jovi Feretrio, vel Marti, dedicavit cæso Rege Etruriæ Tolumnio: de quo ritu dixit Andreas Tiraquellus ad Alexandri Neapolitani libr. 1. Genial. Dier. cap. 14. & Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 6. Æned. pag. 440.

. . . . *insignis spoliis Marcellus opimis.*

Possumus, & quod est melius, secundum legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit prima opima spolia Jovi Feretrio debere suspendi, quod jam Romulus fecerat: secunda Marti, quod Cossus fecit: tertia Quirino, quod fecit Marcellus. L. Flor. libr. 1. Histor. Rom. cap. 12. ad finem. *Spolia de Tolumnio Larte Rege reportata.* Mamercus Æmylius Dictator apud Livium libr. 4. Decad. 1. *Se quoque eundem Dictatorem Mamercum Æmylium esse, qui ante Vejentium Fidenatiumque adjunctis Faliscis ad Nomentum exercitus fuderit, & magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priori bello tribunus militum, Larte Tolumnio Rege Vejentium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Jovis Feretrii templo intulerit.* Silius Italicus libr. 5. Punicor.

Est, ait, hoc certare tuum, quis opima volenti
Dona Jovi portet Feretro suspensa cruento?

Interdum vero idem est *opimum*, quod *optimum*. Apulejus sæpe in Milesiis, & Critici notarunt ad Q. Horatium. Gregor. Turon. libr. 2. Histor. Francor. cap. 7. *Provinciarum opima depopulati.* Sidon. Apollinar. Carm. 5. v. 184.

Bellerophonteis insultaturus opimis.

Hanc Tolumnii Regis Etruriæ mortem, spoliaque cadaveri detracta, ac Feretrio suspensa describit eleganter Sextus Propertius libr. 4. Eleg. 11. quæ apponam libens, quia monomachiam continent:

Cossus at insequitur Vejentis cæde Tolumni,
Vincere tum Vejos posse laboris erat.
Necdum ultra Tiberim belli sonus, ultima præda
Nomentum, & captæ jugera pauca Coræ.
Et Veii veteres, & tunc vos regna fuistis,
Et vestro posita est aurea sella foro.

Nunc

Nunc intra muros pastoris buccina lenti
Cantat, & in vestris ossibus arva metunt.
Forte super portæ dux Vejus astitit arcem
Colloquiumque sua fretus ab urbe dedit.
Dumque aries murum cornu pulsabat aheno,
Vineaque inductum longa tegebat opus;
Cossus ait: forti melius concurrere campo,
Nec mora fit, plano sistit uterque gradu:
Dii Latias juvere manus, desecta Tolumni
Cervix, Romanos sanguine lavit equos.

Quod dicat desectam Tolumnii cervicem, & Livius supra hoc capite laudatus, Cossum caput Regi abscidisse & gestasse dicat, admonet ritus vetustissimi; solebant enim ducum victorum cadavera capitibus spoliare, & truncum tantummodo relinquere. Crebra in historiis hujus indignitatis mentio: *Cassii caput ad Antonium delatum*. Jul. Capitolin. in Anton. Phil. Idem in Maximino Juniore ad finem. *Missa etiam Romam capita sunt eorum*. Et apud Q. Curtium libr. 7. *Parmenionis caput ad Alexandrum portatur*. Et Augustus Bruti caput Romam misit. Sueton. in eo cap. 13. *Didius Salvius Julianus ex tanta damnatorum more decollatur cervice*, ut ait Paulus Diaconus libr. 10. Supplem. Eutrop. Valer. Maxim. libr. 9. cap. 4. tit. 3. *Caput ejus abscindere, & per urbem pilo suffixum ferre sustinuit*. Et cap. 9. tit. 1. *Caput Elvii circa rogum Cæsaris jaculo affixum ferret*. Æl. Spartian. Fescen. Nigro: *Hujus caput circumlatum pilo*. Ammian. Marcellin. libr. 22. Histor. *Juliani ad eos mitteret caput perduellis ingrati*. Et alter Marcellinus Comes Indict. 5. Chronic. *Caput Anthenodori in Isauria capti Tharsum civitatem allatum, pro portis hastili fixum extabuit*. Servii omitto testimonium ad libr. 9. Æneid. v. 464. notatque id bello sacro usurpatum non uno loco Benedictus Accoltus Aretinus, elegans Scriptor mehercule, & Curtii Rufi imitator. Sic Poëtæ intelligendi. Sil. Italic. libr. 17. Punicor.

Servili fers ora ducis suffixa veruto

M. Lucan. libr. 8. Pharsal. v. 680. de Pompei capite:

Cæsaries comprensa manu est, Pharioque veruto
Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsant
Singultus animæ, dum lumina nuda rigescunt
Suffixum caput est.

Virgil. loco laudato:

Quin ipsa arrectis, visu miserabile, in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur
Euryali & Nisi.

Cornelius Severus in Epitaphio Ciceronis, laudante L. Seneca Suasoria 6.

Oraque magnanimum spirantia pæne virorum

In

In rostris jacuere suis.

Silius Italicus iterum libr. 2. Punicor.

Nondum ira posita, celsa nam figitur hasta
Spectandum caput.

Et libr. 7. Punicor.

Ora rapit gladio, praefixaque cuspide portas.

Et libr. 15. in fine:

Tum Nero procera sublimia cuspide portans
Ora ducis caesi.

Claudian. libr. 2. in Ruffinum, ut historicos Graecos, barbarosque, ac Latinos passim talia memorantes omittam:

Nec minus assiduis certant elidere saxis
Prodigiale caput, quod jam de cuspide summa
Nutat, condigna veniens ad moenia pompa.

Ad hunc ergo modum Regi Tolumnio ludibrium illatum, ut caput amputaretur, ne totus funerari posset; sed hoc leve in eo populo, qui huic tantum incumbere videbatur, ut dignitatem imminueret Regum, quos & catenatos in triumphis praeferri volebat, & in carcere etiam captivos jam, & supplices, contra jus gentium, humanitatemque omnem, barbara prorsus ac ferina diritate, injecto cervicibus laqueo, strangulabant.

Etruscorum Rex anonymus, Veiis obsessis in urbe ea creatus: discordia Tuscorum causa cur in Romanam ditionem transirent, nunquam superandi, si fideles ad invicem fuissent.

CAP. LIII.

Domesticos paene hostes, certe quotidianos, saepe victos acie Vejos, tandem statuit populus Romanus excindere penitus, & delere, ratus faciliorem de tota reliqua Etruria victoriam sibi polliceri, si caput vicinum & maxime infestum aggressi essent, hoc est *antiquissimam Italiaeque munitissimam* urbem, ut loquitur Fl. Eutropius libr. 1. Histor. Rom. ad finem, expugnassent. Itaque arcta obsidione clausa, nec facile cum aliis Etruriae civitatibus communicatura, ut decus suum usquequaque tueretur, Regem creavit Vejentum civitas, cujus nomen siletur a Tito Livio, qui 1. Decad. libr. 5. statim in limine ita scribit: *Pace alibi parta, Romani Veiique in armis erant, tanta ira odioque, ut victis finem adesse appareret. Co-*

mitia utriusque populi longe diversa ratione facta sunt. Romani auxere Tribunorum militum consulari potestate numerum: octo, quot nunquam antea creati, M. Æmylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Julius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus: Vejentes contra tædio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, Regem creavere. Ecce malignum factum; nam octo Romanorum Tribunorum ad suam, ad familiarum, ad totius Reipublicæ gloriam ponit, unius Vejentum Regis nomen obliqua invidia subtrahit, nisi forte & ipse ignorabat parum curiose in acta publica relatum hostis Principis nomen. Sed pergit Livius: *Offendit ea res populorum Etruriæ animos, non majore odio Regni, quam ipsius Regis: gravis jam is antea genti fuerat opibus superbiaque; quia solemnia ludorum, quos intermitti nefas est, violenter diremisset, cum ob iram repulsæ, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius servi erant, ex medio ludrico repente abduxit.* Ex quibus non est obscurum deducere, omnium duodecim populorum suffragio, non unius aut alterius civitatis arbitrio Regem Etruriæ solitum creari: deinde ludos publicos atque anniversarios ipsius auctoritate edi solitos; nam & ludos esse inventum Etruscorum dicam infra hoc opere libr. 3. cap. 42. sed & illud etiam nos docet hic locus, e sacerdorum collegio more Etrusco excitos, qui regnum administrarent: quod & supra quoque animadversum hoc libro. Denique Regia familia constabat, ut plurimum, artificibus; quare gens ea φιλότεχνος graviter audit *artium amans*, ut supra expositum libr. 1. cap. 22.

Pergit porro Livius: *Gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte eas colendi, auxilium Vejentibus negandum, donec sub Rege essent, decrevit: cujus decreti suppressa fama est Veiis propter metum Regis, qui a quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non novi sermonis auctorem habebat.* Vesanum hoc & amens decretum Etruriam divulsam atque in factiones divisam exarmavit primum, ac demum Romanis possidendam tradidit. Cruenta illa sunt, quæ idem haber 1. Decad. ejusdem libr. 4. nam concilio totius gentis ad fanum Voltumnæ indicto, habitisque gentis comitiis, *bellum tanto majore, quam proximo conatu apparatum est, quanto plus erat ab omni Etruria periculi, quam a duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit; itaque cum renuntiatum a mercatoribus esset, negata Vejentibus auxilia, jussosque suo consilio bellum initum, suis viribus exequi, nec adversarum rerum quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint.* Itaque non semel tantum negatum, sed sæpius Vejentibus auxilium liquet; unde apud eundem Livium illa consultatio libr. 5. *Cum, id quod nunc offendit Etruscos, Rex creatus Veiis spatio mutari interposito possit, vel con-*

sen-

sensu civitatis, ut eo reconcilient Etruriæ animos, vel ipsius voluntate Regis, qui obstare Regnum suum saluti civium nolit. Ac ne sic quidem licebit nomen ejus Regis audire, qui offendiculo toti Etruriæ, suæque civitati ultimo fuit exitio; cum ejus solius odio pertinacissime suppetias submittere reliqui populi undecim recusarent, quo & florentissimum Regnum paulatim labefactatum, & per partes, quia simul non poterat, sub jugum missum, discordia civica expugnatum, quod hostium viribus erat inaccessum.

Meminit etiam eodem libro hujus Regis, sed multis interjectis: *Inseritur huic loco fabula, immolante Rege Vejentum, vocem aruspicis dicentis, qui ejus hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari, exauditam in cuniculis*. Sed feralem hanc dissentientium civium discordiam causam fuisse, cur Etrusci a Romanis vincerentur, indicat Anonymus Poëta, ubi sic ipsa Etruria:

Imposui leges populis, & nomina ponto
Infero & Supero, missos auxique colonos
Imperiumque Italos trans fines, fœdera natis
Dum servata meis; sed me discordia præceps
Romuleæ domitam genti servire coëgit.
Quæ decus antiquæ longo post tempore linguæ
Auxilii male grata mei, male grata laborum
Abstulit.

Et certe non aliam causam, cur ipsa etiam Roma ceciderit assignatur, quam civilis sanguinis cupido, ut, præter historicos, exequuntur C. Petronius in animosa illa belli civilis Pompejani descriptione, M. Annæus Lucanus sub principium libr. 1. Pharsaliæ, & Horatius libr. Epod. od. 16. ut jure exclamet Virgilianus pastor:

. . . . . . *en quo discordia cives*
Perduxit miseros.

Etruscorum Rex Cilnius, Aretii Regiam habuit.

CAP. LIV.

MÆcenatem omnes Scriptores Regio stemmate ortum scribunt, puto non alio, quam *Cilniorum*, quæ domus opulenta, potens, ac Regia, etiam ante bellum Punicum primum, & adventum Hannibalis in Italiam, hoc est anno 536. urbis conditæ, quo hæc de quodam illius prosapiæ principe Silius Italicus lib. 7. Punicor. in limine:

Ocyus accitum captivo ex agmine poscit
Progeniem, ritusque ducis dextraque laboret.
Cilnius Arreti Tyrrhenis ortus in oris
Clarum nomen erat, sed leva adduxerat hora
Ticini juvenem ripis, fususque ruentis
Vulnere equi, Libycis præbebat colla catenis.

Idque ita esse, conjectura sola ex auctoritate Livii docuerat Justus Lipsius libr. 1. Antiquar. Lection. cap. 22. Confirmatur ex C. Tacito libr. 6. Annal. non multum à principio: *Ceterum Augustus bellis civilibus, Cilnium Mæcenatem equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam præposuit*. Huc etiam pertinet ejusdem Augusti Octaviani ad C. Mæcenatem hunc epistola apud Aurelium Macrobium libr. 2. Saturnal. cap. 4. *Vale, mel gentium Vejorum & Medulia, ebur ex Etruria, lacer Aretinum, adamas supernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, jaspis figulorum, berille Porsenæ*. Ita tamen hæc vera sunt, ut utriusque auctoris locus fuerit antea fœde corruptus; nam in Taciti codicibus vulgatis, non *Cilnium* legebatur, sed *Cillinium*: & in Augusti epistola erat, non *Cilniorum*, sed *Cilneorum*. Gentilitium autem hoc nomen non tam Regum *Cilniorum* videtur fuisse, quam *Mæcenatium*, quibus plerisque hoc vice cognominis impositum, primus eruit vir literatissimus Onufrius Panvinius, & ex eo Critici plena manu, Sigonius, Muretus, Lævinus Torrentius, Dionysius Lambinus, quorum diligentiam tu, tiro, consule, & profice. Andr. Schottus Soc. Jesu vir literatiss. libr. de Oratorib. Huic Cilnio, ut & Mæcenatibus, domus seu Regia erat Arretium, ut ex Silii Italici loco laudato clarum est, & pluribus hoc opere a me probabitur, præsertim capite sequenti.

Etru-

Etruscorum Rex Mæcenas, quadringentis annis ante vulgatum illum Mæcenatem, Augusti familiarem, & Musarum altorem: Arretii ejus Regia: Mæcenates alii a Rege: & plura de literatorum alumno.

CAP. LV.

MÆcenatem Etruriæ Regem faciunt Annius, Hieron. Henningius, Joann. Lucidus, Hieron. Bardus, & alii illius farinæ homines: atque eum quidem, qui Augusto fuit familiaris, volunt sceptrum gessisse, cum ante ea tempora, ut ex initio libr. 4. infra hoc opere diserte liquet, trecentis annis Reges in Etruria esse desiissent, decepti illi turpiter nominum errore. Nam certum est, ante bellum Punicum secundum, Regem in Etruria eo nomine fuisse; quippe de Mæcenate quodam, Cannensi pugna ab Hannibale occiso, Sil. Italic. libr. 10. Punicor. principio, indicat Mæcenatem illum olim sceptris Etruscis nobilitatum: & Petrus Marsus ibidem:

Occidis & Tyrio super inguina fixe veruto
Mæcenas, cui Mæonia venerabile terra
Et sceptris olim celebratum nomen Etruscis.

Atque hi duo eo nomine diu ante Augustum floruerunt, quorum prior Rex Etruriæ, alter Cannensi acie interfectus.

Tertius Mæcenas cognomento *Messius*, de quo C. Plinius libr. 28. cap. 6. *Jam & sermoni parci multis de causis salutare est, triennio Mæcenatem Messium accepimus silentium sibi imperavisse, a convulsione reddito sanguine.* Ita editio Jacobi Dalecampii. Sed quis hic Mæcenas?

Quartus hoc nomine *Aulus* cognomento dictus, quantum ex fragmento marmoris colligere licet, quod asservatum in ædibus D. Arcangeli de Bisdominis Patricii, ac J. C. Aretini, communicavit juvenis nobilis & studiosus Cosmus Ricciardus Aretinus.

....
...... A. MOECENAS. RE ⊘ ....
..... ƆECVR. Q. ARRET. VΓT ......
..... LICINIOS. EXILIO. RES ......

.... T LR. COL ....
....

Quin-

Quintus Mæcenas est *Lucius*, literatorum parentis ac patroni pater, ut indicat hæc vetus inscriptio, asservata in ædibus D. Hadriani Fusconii Episcopi Aquinatis.

LIBERTORVM. ET. LIBERTARVM.
C. MAECENATIS.
L. F. POM.
POSTERISQVE. EORVM. ET. QVI. AD. ID.
TVENDVM. CONTVLERVNT.
CONTVLERINT.

Denique ultimus illius Regii stemmatis est *Cajus Mæcenas*, a quo studiosorum promotores fautoresque dicuntur Mæcenates; nam & Propertium, & Horatium, & Tuccam, & Varium, & Virgilium miris affecit beneficiis, mutuamque ab iis consecutus est gratiam, nominisque æternitatem. Hunc alii *Cilnia* gentis faciunt, ut capite superiori dictum, & Fulvius Ursinus docet: alii Cinciæ, ut Manutius; nonnulli Hæliæ, ut Antonius Augustinus libr. *Indice, propriorum nominum Pandectarum juris*. M. Martial. libr. 8. Epigr. 58.

Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce, Marones,
Virgiliumque tibi vel tua rura dabunt.

Et libr. 11. Epigr. 4.

Et Mæcenatem si mihi Roma daret.

Et libr. 1. Epigr. 108.

Otia da nobis, sed qualia fecerat olim
Mæcenas Flacco, Virgilioque suo.

Hujus patrem volunt *Menodorum*, avum *Menippum*, atavum vero *Cecinnam* fuisse: & illum regnare incepisse eodem anno, quo principatum, victo Antonio, arripuerit Augustus, & maxime ille Jo. Lucidus, quo nihil insulsius Sol vidit, post Musas natas; sed utrumque ineptum & falsum; erat enim ei pater *Lucius*: & tantum abest, ut Regiam dignitatem, quæ eo ævo nulla in Etruria esse poterat, affectaret, quin ne unquam extra ordinem suum equestrem attolli voluit, cum sæpe ei Augustus ultro supremos honores obtulisset. Fanucius Campan. MS. libr. 5. Illustr. Ital. Familiar. pag. 110. *Mæcenati viro Augustali valde fuit acceptus Propertius*. Vir Augustalis & honoribus summis urbicis perfunctus. Ipsi vero cognomen *Cajus*. Lapis proxime supra positus de patre evincit: alter in hortis Colotianis sic ei prænomen adstruit.

PERMISSV. C. MAECENATIS.

Et

Et alter in ædibus Atilii Delphinii. (1)

CVRTIA. Ɔ. L. PRAPIS
CVI. PARS. DIMIDIA. HVIVS
MONIMENTI. CONCESSA. EST. AB
C. MAECENATO. HELIO. SIBI. ET
P. CVRTIO. SP. F. COL
MAXIMO. FILIO. ET
TI. IVLIO. AVG. L. GLYCONI
ET. SVIS. POSTERISQVE. EORVM

Mansisse autem pertinacia quadam modesta in ordine equestri, loquuntur omnes pene historici. Vell. Patercul. libr. 2. Histor. Roman. *Quippe vixit angusti clavi pene contentus, nec majora consequi non potuit, sed non tam optavit.* Sic locus ille legendus; augustum enim clavum equitum esse gestamen, ut Senatorum latus sit clavus, docet Georgius Buchananus Scotus apud Hadrianum Turnebum, libr. Adversar. cap. 2. Et Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 7.

Intra fortunam qui cupis esse tuam.

Martial. libr. 10. Epigr. 73.

Qua non Fabricius, sed vellet Apicius uti,
Vellet Mæcenas Cæsarianus eques.

Et libr. 8. Epigr. 56.

Risit Tuscus eques, paupertatemque malignam
Reppulit.

Est sane verum, hunc C. Mæcenatem deduxisse a Regibus Etruscorum genus suum, & puto Aretinum gente fuisse. Andreas Schottus, Soc. Jesu, vir doctiss. libr. de Oratoribus a Seneca laudatis Controv. 12. in fine. Quod suadet epistola Augusti, nuper laudata, & viri docti id censuerunt. Domitius Calderinus Comment. in Catalecta Virgiliana: *Mæcenas natus erat ex nobili stirpe ac Regia Aretinorum.* Raphaël Volaterran. libr. 17. Commentarior. pag. 516. *Mæcenatem, equestris ordinis, Etruriæ Regibus ortum, & Horatius & Propertius auctores sunt, Aretini suum faciunt.* Sive Aretinus fit domo, quod mihi quidem indubitatum hactenus fuit, sive Volaterranus, sive Vulsiniensis, seu denique Clusinus, quod nonnulli suspicantur, affectu verius patriæ suæ, quam ratione ducti; certum sane est illud, ab antiquissimis Tuscorum Regibus ei genus deductum. Albinovanus Pedo in Elegia illa pulcherrima de obitu Mæcenatis, quam quidam Virgilio adsignavere:

Regis eras genus Etrusci, tu Cæsaris almi
Dextera, Romanæ tu vigil urbis eras.

Horat. libr. 1. od. 1.

Mæcenas, atavis edite Regibus.

Et

(1) Apud Grut. pag. 614. 11.

Et libr. 3. od. 29.

Tyrrhena Regum progenies, tibi
Non ante verso lene merum cado
Cum flore, Mæcenas, rosarum, &
Pressa tuis balanus capillis
Jamdudum apud me est . . .

Et libr. 1. Sat. 6.

Non quia, Mæcenas, Lydorum quicquid Etruscos
Incoluit fines, nemo generosior est te:
Nec quod avus tibi sit maternus, quodque paternus
Olim qui magnis legionibus imperitarint.

Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 7.

Mæcenas eques Etrusco de sanguine Regum

Martial. libr. 12. Epigr. 4.

Quod Flacco, Varioque fuit, summoque Maroni
Mæcenas atavis Regibus ortus eques.

Hoc summe familiariter usus est Augustus Octavianus, usque adeo ut ejus fidem ab illo principe impensius commendatam scribat L. Seneca libr. 6. de Ben. cap. 32. eique omnem in admonendo libertatem concederet. Dio Coccejan. libr. 55. fuse: & in paucis amicitiam ejus coluerit. P. Victor in Octaviano: *In amicos fidus extitit, quorum præcipui erant ob taciturnitatem Mæcenas, ob patientiam laboris modestiamque Agrippa*. Quod notat Pierius Valerianus libr. 29. Hieroglyp. in fine. Eumque urbi & Italiæ præposuit, ut docent Taciti verba allata initio hujus capitis, & Albinovanus etiam supra *vigilem Urbis* vocat, hoc est *præfectum urbi*. Vell. Patercul. libr. 2. Histor. *Tunc urbis custodiis præpositus C. Mæcenas, equestris, & splendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, plane exsomnis, providus, atque agendi sciens, simul vero aliquid ex negotio remitti posset, otio ac mollitiis pæne ultra feminam fluens*. Sic eum legendum, non ut in vulgatis ineptissime: *equestri & splendido genere natus*; neque enim, ut jam probatum, genus illi fuit equestre, sed Regium. Incidit gravis controversia inter Helenium Acronem, & Porphyrionem, veteres magnæque notæ grammaticos; prior sic: EDITE REGIBUS; *quoniam dicitur duxisse originem ab Etruscis Regibus, & contempsisse Senatoriam dignitatem, & mansisse semper in equestri ordine*. Bene ille, & ceteris concors; at malignius, vel certe imperitius posterior: EDITE REGIBUS; *quod nobilibus Etruscorum ortus sit*. Annus autem, quo Urbi Italiæque eum præposuit Augustus, fuit Urb. C. septingentesimus decimus octavus, dum bellum Siculum gereretur. Dio Coccejan. libr. 49. Denique, ut semel cum Petronio dicam, ille Augusti τὸ ΠΑΝΤΑ, adeoque *dextera*, ut inquit Pedo; nam fidissimos vocabat vetustas dextras. Martial. libr. 11. Epig. 70.

Lydia dicebar domino fidissima dextra.

Stat.

Stat. Papin. libr. 5. Silv. 1.

Vidi altæ propius, propiusque accedere dextræ.

Sic putant quidam legendum in Corippo Africano libr. 1. de laud. Justini minoris num. 2.

Et Thomas Lybicæ nutantis dextera terræ.

C. Lucilius apud Nonium cap. 2. num. 304. in hymnis Epodis, quem locum indicavit politiſſimus vir D. Petrus a Thoma J.C. Caſtrenſis, ſuaderet tamen locum illum legi debere, ut in Commentariis meis ibi eſt explicatum:

. . . nutantis deſtina terræ

Nam Lucilius:

Sine eugio ac deſtina.

Sed ad Mæcenatem revertor, quem vita ſolutum, ac mollem, nimiumque tenerum Paterculus ſupra taxavit: gemmarumque amatorem immodice loquuntur Plinius libr. 37. cap. 1. et Seneca Epiſt. 93. Epiſt. 115. & inceſſit amanter ipſe Auguſtus, tanquam *oleo madentem, balſamo delibutum, cincinnatum*, apud Suetonium cap. 86. ubi viri docti plura: & eum criminatur L. Seneca, tanquam *diſcinctum & ſolutum*, Epiſt. 93. Juvenal. Satyr. 7.

. . . . veſtem

Purpuream, teneris quoque Mecenatibus aptam.

Alioquin illi clarum erat, & ſcriptis nobile ingenium; nam & plurima ſcripſiſſe perhibetur, & vivacis acuminis indicia feciſſe; quare & Plinius ejus utitur auctoritate, ut ex indice libr. 32. Naturalis Hiſtoriæ conſtat: & *Dialogos* citat Soſipater Chariſius: & *Carminum* libri ab eodem laudantur Grammatico, in quibus Epitaphium Horatii, quod libr. 3. infra hoc opere cap. 28. reperies: & *Prometheus* ejus eſt opus apud L. Senecam Epiſt. 19. qui eum magni facit: & hic verſus ei adſcribitur, dignus ſane tam amœni ingenii fama:

Nec tumulum curo, ſepelit Natura relictos.

Denique *continua* eum *febre* laboraſſe, *nec triennio ſupremo vitæ ullo horæ momento contigiſ ſomnus*, ut narratur a C. Plinio libr. 7. cap. 51. quod ſingulare ſane mihi, ac pæne incredibile videtur, nec facile conſentiet Ariſtoteles libr. περὶ ἀγρυπνίας, *de inſomnia*, eas naturam homini vires conceſſiſſe, ut triennio inſomnis vivere poſſit. Obiit autem anno Urbis conditæ ſeptingenteſimo quadrageſimo ſexto, ut refert Dio Coccejanus, hoc eſt viginti ſex annos poſt præfecturam Urbis geſtam. Vir cetera felix, niſi Auguſtum inſtituiſſet hæredem, qui nimia hortos ipſius domumque frequentandi licentia, Terentiam uxorem, moroſam alioqui, & tam amœno marito indignam feminam, corruperat. Sed ego porro inſiſto. Hujus Mæcenatis libertus fuit Aquila, quo, teſte Dione libr. 55. ubi de morte Mæcenatis agit, ipſe Mæcenas uſus eſt ad docendum Notas a ſe excogitatas: & ejus meminit Iſidorus Orig. libr. 1. cap. 21. inter auctores, qui notarum collectaneis Novas notas adjecerunt,

Etruscorum Rex Ælius Voltorrenus, sive Volterranus, sub quo ad lacum Vadimonis fractæ penitus vires Etruscorum, ut nullus post eum Etruriæ Rex reperiatur.

CAP. LVI.

Hunc Regem Latino nomine *Ælium* more Romano *Volturrenum* a Regia sede, quam Volaterris habebat, meminit Joannes Maria Cataneus Comment. in Epist. 20. libr 8. Plinii Junioris: *Interea res ad Vadimonis lacum in Etruria gestæ, ubi Etruscorum res fractæ sunt, Ælio Volturreno Regum Etruscorum ultimo ibidem cæso*. Quod ille a Pseudocatone illo est mutuatus. Certe tamen constat, nullum unquam atrocius certamen commissum, ut describitur a T. Livio 1. Decad. libr. 9. qui fatali illa sua seu gloriæ Tuscorum odio, seu rerum peregrinatum imperitia, Regem superati exercitus non nominat, magno tamen apparatu rem inter gentes validas gestam depingit: *Nam cum Umbrorum exercitu acie depugnatum est, fusi magis, quam cæsi hostes, quia cæptam acriter non tolerarunt pugnam, & ad Vadimonis lacum, Etrusci lege sacrata coacto exercitu, cum vir virum legisset, quantis numquam ante alias copiis, simul animis dimicarunt, tantoque irarum certamine res gesta est, ut a neutra parte emissa sint tela, gladiis pugna cæpit, & acerrime commissa ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est, ut non cum Etruscis toties victis, sed cum aliqua gente nova videretur dimicatio esse. Nihil ab ulla parte movetur fugæ, cadunt antesignani, & ne nudentur propugnatoribus suis signa, fit ex secunda prima acies, & ab ultimis subsidiis cietur miles, adeoque ad ultimum laboris ac periculi ventum est, ut equites Romani omissis equis, ad primos peditum per arma, per corpora evaserint. Et velut nova inter fessos acies, turbavit signa Etruscorum*. Vix ullum prœlium majori virtute, aut magis timenda pertinacia gestum apud historicos Romanos deprehendo, ut jure bellicosissima gens, civilibus distracta odiis, sibique discors, memorabilem, antequam vinceretur, ederet pugnam, ægreque, aliis imperare solita, jam alteri pareret. Et pergit Livius porro: *Secuta deinde impetum eorum, utcumque affecta fuerat cetera multitudo, tandemque perrumpit ordines hostium; tunc vinci pertinacia cæpta, & averti manipuli quidem, & ut semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam*. Ad hunc modum parta victoria, & concludit: *Ille primum dies, fortuna veteri abundantes Etruscorum fregit opes: cæsum in acie quod roboris fuit: castra eo impetu capta dire-*

direptaque. Supererant tamen factio, ingensque belli apparatus prope Perusiam, quod paucis interjectis narrat idem Livius: *Eodem anno cum reliquis Etruscorum ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius Cos. nec dubia, nec difficili victoria dimicat: ipsum oppidum, nam ad mœnia victor accessit, cæpisset, ni legati dedentes, urbe exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Etruriæ amicitiam petentibus, præ se Romam missis ad Senatum, Consul præstantior etiam, quam Dictator victoria triumphans Urbem est invectus*. Ac ne sic quidem Regis Etruriæ eo tempore meminit, cum duplici acie uno eodemque anno Etruriæ vires fractas affirmat, hoc est ann. U. C. septuagesimo quarto supra quadringentesimum, ut libr. 4. pluribus dicetur: legationes etiam memorat, urbemque Perusiam deditam prodit, cum tamen nec urbes Etruriæ præcipue dedi, nec legati mitti omnino, nec dimicari sine Regia auctoritate, idest auspiciis, si non ductu, facile omnes sibi persuadebunt, qui Regiam apud Tuscos potestatem, ex cap. 2. hujus libri superius demonstratam, perpenderit. Et cum in omnibus triumphis solitum sit Reges ductos nominari, cum toties de Etruria sit triumphatum, nullius tamen Etruriæ Regis nomen, neque in Tabulis Capitolinis, neque apud ullum historicum reperitur: quod, an ab hostili in Etruscos animo, an vero ab imperitia rerum exterarum, an utroque, haud facile dixerim: illud certe apud omnes in confesso est, Regem tum suum, cum subderetur Romanis armis, Etruriam habuisse: tu videris, lector.

Etruscorum Regum toto hoc libro descriptorum, vera, legitima, & genuina nomenclatura.

CAP. LVII.

1. JAnus statim a diluvio, non alienigena, ut volunt Græci, sed indigena.

2. Cameses Regina, Jani uxor, & ab eo in partem Regni adscita, post eum defunctum regnavit.

3. Tiberinus, Jani filius, parentibus successit, huic lapidibus ab ebriis rusticis occiso, illi fato suo functæ.

4. Vertumnus, sive Vertunus, agriculturæ magis, quam belli studiosus.

5. Aunus & ipse ex stirpe Jani, ideo Janigena appellatus.

6. Coritus, incertum quo genere, & videtur aliegenam fuisse.

7. Lar, sive Lars, primus stemmatis tertii Rex.

8. Lucumo, sive Lucumus, primus Rex quarti stemmatis

9. Fontus, Jani filius, & ipse ex prima Janigenarum linea.

10. Annius, raptorem filiæ Saliæ insequens, in Aniene fluvio demersus.

11. Deheberis, sive Dehebris, primus, qui Veiis sedisse memoratur.

12. Tiberis, nomen Tiberi, in eo submersus, indidisse fertur.

13. Tybris & seculo, & Regno a priori longe distinctus.

14. Æolus, qui non in continenti, sed in insulis habitavit, seu Hippotæ, seu Hellenis, seu Neptuni filius, Rex ventorum creditus.

15. Liparus, & ipse insulis simul, ac continenti imperans.

16. Meleus Imperator dictus, non Etruscus ortu, sed Græcus.

17. Rhætus, coloniarum in Alpibus deductor, bella cum Gallis varia fortuna gessit, Regiam habuit in Gallia Cisalpina.

18. Malæottus, seu Malæotus, primus, quod sciam, Volaterris sedit.

19. Etruscus, a quo genti nomen, a fortitudine Herculis filius dictus.

20. Tuscus, sive Thuscus.

21. Tyrrhenus, seu Toræbus Mæon, ex Lydia in Etruriam advena.

22. Rasena.

23. Nicius Fæsulanus.

24. Piseus.

25. Alæsus, sive Alesus, aut Halæsus, genere quidem Græcus, jure Regni hic potitus.

26. Halæsus alter, Argivus ortu, Faliscos hic condidit.

27. Tarchon, seu Tarcon Mæonius, frater vel filius, vel comes tantum Tyrrheni, duodecim civitates condidit.

28. Felsinus, Bononiæ conditor.

29. Bonus.

30. Hadrius, seu Atrius.

31. Ocnus, seu Hocnus, cognomento Bianor, Mantuæ deductor, Aulestis filius.

32. Mezentius, Cærite Regiam habuit, dictus etiam Imperator.

33. Asylas, sacerdos simul & Rex, Pisis Regiam habebat.

34. Abas, Populoniæ ejus Regia, aut in insula Ilva.

35. Massicus, a monte Etruriæ dictus, Regia illius Cossa, sive Cosa.

36. Osinius, ut quatuor præcedentes, ex sacro fœdere Æneam adjuvit contra Rutulos, ejus Regia Clusium.

37. Morrius, Saliorum auctor, ultimus Rex stirpe Neptuni apud Etruscos: Veii Regia.

38. Clusius, Tyrrheni filius, Clusium vel condidit, vel reparavit.

39. Propertius, Capenam in Latio coloniam condidit: Volaterris Regia.

40. Vejentus, & ipse coloniæ Capenæ deducendæ socius.

41. Lucumus Galeritus, Romulo tulit auxilium, tentoria invenit.

42. Cœlius Veibennus, Cœlio monti Romæ nomen dedit: Volaterræ Regia ejus.

43. Me-

43. Menalus: Regia Veii.

44. Olenius Calenus, sive Olanus, sacerdos simul & Rex.

45. Porsenna, seu Porsena, cognomento Magnus, Lar, & Claras dictus, triennio obsedit Romam, pacem cum Romanis fœdusque pepigit, Tarquiniorum causa deserta.

46. Galeromoudus, ex Insubria Principatum Etruriæ invasit.

47. Tolumnius, male Volumnius, violatis Romanorum legatis, a Cornelio Cosso Tribuno militum duello occisus.

48. Anonymus, creatus a Vejentibus obsessis, paulo ante excidium Urbis.

49. Cilnius, Aretii Regia.

50. Mæcenas, quadringentis, ut minimum, anni, ante C. Mæcenatem, Urbis Romæ præfectum, Equitem, & Augusti Octaviani familiarem.

Etruscorum Reges fictitii, & commentitii, explosi omnes, & reprehensa inscitia literionum, qui amenter fabulas pro historiis obtruserunt, ultimo seculo.

CAP. LVIII.

VEnio nunc ad literarum propudia, & carcinomata, quorum scurrilibus nugis male apud eruditos audit Etruria: & ne lector quicquam possit desiderare, retrimenta bonarum artium non pigebit referre: atque hi quidèm Reges, si diis placet, Anniani, in duplici sunt differentia: quorum primi ne per somnium quidem in Italia unquam pedem intulerunt: alii clari fuerunt in Etruria viri, florentibus Romanorum opibus, maximo apud suos, mediocri Romæ loco, nunquam tamen ad Regiæ dignitatis apicem conscendere. Ac primum ab amentibus fabulis incipio.

Tytea, quæ & Aretia, idest terra, unde Aretium Tusciæ, Vesta Magna, & Cybele Magna, hoc est Regina sacrorum, nominata est. Somnia sunt hæc; nam Cybelem quidem Phrygiam esse Deam, sive Pessinuntiam, indeque Romam migrasse constat; at Reginam Etruriæ, & Aretii conditorem, auctoremque, nec divinari per somnium, nisi a mente captis potest. Et tamen præclaram hujus Mythologiam nuper edidit Petrus Leo Casellas sub titulo: *De primis Italiæ Colonis, & Tuscorum origine;* cujus libri me pudet. Si tamen curiosus lector vult de ea plura noscere, adeat L. Apul. libr. 11. Milef. & Antiquit. Rom. libr. 2. cap. 4. & ad illud Claudiani libr. 1. de Raptu Proserpinæ:

Post-

Postquam visa Ceres, mugitum tympana frenant,
Conticuere chori, Corybas non impulit ensem,
Non buxus, non æra sonant, blandique leones
Submisere jubas.

Jam vero *Japhet*, *Atlas*, *Maurus*, *Japetus*, unus idemque Rex Etruriæ, jam *Gomer*, *Comerus*, *Gallus*, *Aschenes*, *Riphat*, *Thogorma*, *Ochus*, *Elisa*, *Tarsis*, *Tubal*, *Tarracon*, *Javal aut Javan*, *Kithim*, *Dodanin*; *Hesperus*, *Leucaria*, *Andromeda*, *Plejon*, *Roma*, *Sicorus*, *Siculus*, *Morges*, *Galathea*, *septem Plejades*, *Romanessus*, *Siceleus*, *Lusus*; Reges omnes aut Reginas Etruriæ hos fuisse, cum nullus neque historicus, neque mythologus unquam meminerit, quis non fubtilitatem, acumen, Anniique industriam miretur? Dico serio, sunt hæc per se admiranda:

Sed velut Harpyæ, Gorgones, aut Furiæ,

Et quasi non parum esset eruditionis Annianæ fastidium tot ignota & commentitia nomina legisse, subtexitur alia nomenclatura, quæ veluti secundum Regum stemma dici potest. Et en, lector, hic agmen ducit *Sem*, dein *Cham*, post longo ordine *Typhæus*, *Oceanus*, *Thetis*, *Cranus*, *Crana Helerva*, *Lud*, *Aram*, *Alan*, *Auson*, *Sais*, *Arnuus*, *Noegla*, *Rhea*, *Canaan Phœnix*, *Phut*, *Chus*, *Osyris*, *Isis*, *Tages*, *&* *Malottages*, *Nimbroth*, *Sabatius*, *Gygantes Enakii*, *Barzanes*, *Curitis*, *Anitinus*, *Aruntius*, *Pherentius*, *Sabus*, *Sabellus*, *Janus Junior*, *Æthra*, *Libyus*, *Leabis*, *Hercol*, *Flammiger*, *Hiphrau*, *Dodarim*, *Galates*, *Hispalus*, *ac denique Hispanus*:

Nomina sunt ipso pene timenda sono.

Neque satis adhuc visum sapientissimis Annianis; sed addunt insuper non minus portentosa, ut a cœlo, terra, mari, inferis, fabulisque omnibus excussis, Etruriæ dent Reges, quales sunt isti: *Anubis*, *Neptunus*, *Orus*, *Libera*, *Proserpina*, *Lestrigo*, *Phorcus*, *Porcus*, *Rhodus*, *Anteus*, *Maurita*, *Scylla*, *Euryalis*, *Stemo*, *Dagutus*, *Medusa*, *Tinga*, *Sophax*, *Tospiades*, *Diodorus*, *Araxa*, *Echidna*, *Agathyrsus*, *Gython*, *Scytha*, *Pencinus*, *Tussus*, *Galateus*, *Alteus*, *Blascon*, *Abotynus*, *Tyle*, *Veyinza*. Omnes Coriti Janigenum in Italia. Sed parce, lector, parce, quæ est humanitas, exorbitavi, sed volens, ne Etruriæ Reges ex optimis auctoribus deducens, viderer Annii & sequacium fabulas non vidisse, & sprevisse.

Sequuntur denique & alii Reges, quorum catalogum adduxi hoc libro supra cap. 8. & refutavi; sed nihil unquam satis mihi dixisse videor, ut Meletides istos & bliteos in ordinem redigam. Et jam ad alia illius farinæ pergo.

Etru-

Etruscorum Rex nullus unquam Cecinna, sed clari plerique, & equestri dignitate ornati, Volaterrani cives.

CAP. LIX.

NOnnullos audiverant bardi isti Etruria oriundos, claro fuisse Romæ nomine, & insignibus gestis cognitos: hos statim Regibus Etruriæ per summam impudentiam inserendos censuerunt: quorum in numero jure merito habendi sunt cives Volaterrani *Cecinnæ*, sive, ut aliis placet Criticis, & maxime Raphaëli Mapphæo nobilissimo ac doctissimo Volaterrano libr. 4. Commentarior. pag. 429. *Cecinæ*, ubi eos per N. simplex vult scribi, sicuti *Arminos*, *Porcinos*, cognomenta Romana omnes sciunt. Eos a flumine accepisse nomen contendunt, quod *Cyro & Cambysi* Persarum Regibus contigit, quibus fluviorum nomina sunt imposita; nam Cyri amnis, præter Cosmographos, meminit Xenophon. libr. 7. Pædiæ pag. 191. & Cambyses flumen apud Agathiam Scholasticum libr. 4. sic & *Cecinarum* familiam ab amne, qui non procul Volaterris abest, nomen traxisse suspicantur. Ut ut est, certe equestri dignitate plerique ex ea nobilitati.

1. Aulus Cecina familiaris Ciceronis, ut ex epistolis ad invicem scriptis constat, ab eodem post bellum civile Pompejanum in causa hæreditaria de fundo Axiæ defensus, luculenta oratione, quæ hodie extat contra Sextum Ebutium, & apparet post bella civilia scriptam ex iis verbis: *Quod is deteriore jure esset, quam ceteri cives, propter incommodum Volaterranorum, calamitatemque civilem*. Partes Pompejanas contra C. Cæsarem fovit, unde ad eum M. Cicero libr. 6. Familiar. Epist. 5. *Et natura rerum est, & is temporum cursus, ut non possit ista tibi aut ceteris esse diuturna, neque hærere in tam bona causa*. Nec contentus partes sequi Pompejanas, scripsit etiam virulentum & dicacem contra Cæsarem librum. Eodem loco Cicero: *Liber tuus & lectus est, & legitur a me diligenter, & custoditur diligentissime*. Ipse A. Cæcina eodem libro Epist. 7. exilium sibi ob illum librum indictum haud obscure denuntiat: *Cum præsertim adbuc styli pœnas dem, qua quidem in re singulari sum fato, nam cum mendum scripturæ litura tollatur, stultitia fama multetur, meus error exilio corrigitur, cujus summa criminis est, quod armatus adversario maledixi*. C. Sueton. Julio cap 75. *Auliqne Cecinnæ criminosissimo libro, & Pitholai carminibus maledicentissimis,*

mis laceratam existimationem suam civili animo tulit. Civiliter quidem Cæsar & clementer injurias suas ultus est, cum ex lege 12. Tab. mors in libelli famosi auctorem decerneretur. Scipio apud Ciceronem libr. 4. de Republica referente D. Augustino libr. 2. Civit. Dei cap. 9. *Nostræ duodecim tabulæ cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt, si quis actitavisset, sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri*. Horat. libr. 2. Satyr. 1. fine:

Si mala condiderit in quem quis carmina, jus est
Judiciumque.

Et libr. 2. Epist. 1.

. . . . *quin etiam lex*
Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quemquam
Describi . . . . . .

Cæsar tamen victor simpliciter Pitholao, Cecinæque, libellorum in se famosorum auctoribus ignovit, Catoni etiam parciturus, si ille clementiam experiri, quam mori maluisset. A. Hirtius libr. de Bello Africano. *L. Cæsar subito se ad genua projecit, vitamque sibi nec amplius quicquam deprecatur: cui Cæsar facile, & pro sua natura, & instituto concessit, item Cæcinnæ, Cetejo, P. Atio, L. Cellæ patri, & filio, M. Eppio, M. Agnimio, Catonis filio, Damasippique liberis*.

Hunc Aulum magistrum quadrigarum vocat Plin. libr. 10. c. 24. hoc est veredariorum præfectum, sive qui cursibus itinerum publicis præessent, qui a Persis inventi *Astandæ & Parasangæ* dicti. Suidas, & disquirit Guidus Pancirolius in Notit. Imp. docuit etiam hirundines, animal indocile. Verba sunt Plinii: *Cecina Volaterranus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas in urbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes, illito victoriæ colore*. Simile quid narrat Albertus Krantius libr. 1. Vandal. cap. 7. in obsidione Dunæ urbis.

Fuit hic A. Cecina doctissimus, variaque scripsit, ut *Epistolas, librum in Cæsarem*, de quibus diximus; sed & *librum querelarum suarum*. Cicero libr. 6. Epist. 6. *Et librum de procurandis fulguribus, in quo facundus, nisi a rebus Ciceronis recessisset*, ait L. Seneca libr. 2. Nat. Quæst.

2. Cecina, Octaviani Augusti scriba.

3. A. Cecina alter *Consularis vir*, quem Titus Imperator *ad cœnam vocatum, ac vix dum triclinio egressum confodi jussit*. Sueton. Tito cap. 6.

4. A. Cecina tertius dux Vitellianus ad Bebriacum feliciter contra Othonianos dimicavit, cum Imperator ipse Viennæ in Galliis esset, neque per se bellum gerere, aut suo ductu auderet: ubi parta victoria ludos parat, editque præsente Vitellio, ut fusissime C. Tacitus libr. 2. Historiar. Non tamen dissimulem, hunc Aulum esse patria Vicentinum,

tinum, ut appareat, non omnes Cecinas Volaterranos fuisse. Idem Tacitus libr. 3. Historiar. in limine.

5. Cecina Severus sententiam dicit de ara, Ultioni statuenda. Idem Tacitus libr. 3. Annal. & legem rogat, ne magistratum in provinciam proficiscentem uxor comitetur. Eodem loco.

6. A. Cecina curator exercitus inferioris. Tacit. libr. 1. Annal. qui donatur insignibus triumphalibus. Idem libr. 2. Annal. post principium.

7. Licinius Cecina patrem habuit prætorium virum, qui se opio interemit *in Hispania Bajuli* (sed lege *Bilbili*) *cum valetudo impatibilis odium vitæ fecisset*, ut loquitur Plinius libr. 20. cap. 18.

Denique quam clara hæc fuerit familia, loquitur *liber memorabilium Italiæ* MS. in quo hæc sunt apud Fanucium Campanum libr. 4. de Illustr. Ital. Famil. MS. *In Volaterrana urbe Etruriæ, nobilissima ac illustrissima, sunt familiæ, atque illæ antiquissimæ, ut sunt: familia nobilis Cecinarum, ex nobili prosapia, ac illustri Romana orta, quæ in lucem edidit A. Persium Poëtam, & Linum Pontificem Maximum.* Duo illa, quæ tanquam prima ab eo Scriptore in familiæ istius laude collocantur, sunt mihi suspecta: primum familiæ Cecinarum ortum esse Romæ; & deinde D. Linum, & Persium Satyricum ex illa esse; sed viderint hodierni Cecinæ, nam & familia etiam num hodie nobilitate sua viget: & sunt duo studiosissimi, & ad bonas artes nati, mihi familiares, Bernardus, & Aulus Cecinæ.

Etruscorum Rex non fuit Ælius Sejanus, sed tantum magna apud Tiberium Augustum auctoritate; sed postea, majestatis reus, cum liberis & amicis misere interiit.

CAP. LX.

HUnc etiam Anniani historici inter Reges Etruscos collocant, & viginti tribus annis ajunt regnasse; cum tamen nullus Rex in Erruria jam annis trecentis & amplius fuisset. Sed ne frustremur lectorem, sic res se habet. Velleii Paterculi libr. 2. Histor. Rom. verba ponam: *Sejanum Ælium principe equestris ordinis patre natum, materno vero genere clarissimas, veteresque, & honoribus insignes complexum familias.* Etruscum vero, arque adeo Vulsiniensem loquitur C. Tacirus libr. 4. Annal. in principio: *Genitus Vulsiniis, patre Sejo Strabone equite Romano, & prima juventa C. Cæsarem, Divi Augusti nepotem, sectatus.* Si quis autem velit, quæ de eo præcipua & sparsa traduntur colligere, & simul componere, hæc fere reperiet. Inirio fortunæ suæ blandientis, Drusum, Augusti privignum rexit, Liviamque ejusdem Drusi corrupit, maritum vero veneno tollit: postea Drusianæ familiæ, ac Germanici domus potentiam aperte impugnat: Tiberium in Agrippinam subinde violenter armat, adeo ut cum omnia splendida in eum transferret Augustus Tiberius, & Senatus in fœdissimas adulationes erumperet, serviliterque ei magis magisque in dies submitteret, ut libertis ejus & janitoribus innotescere pro magnifico foret, & Blæso avunculo in honorem ejus triumphalia ornamenta decernerentur, statuæ in foro ipsi speciosissimis titulis erectæ. Cum sic crevissent dignitates, ur nihil posset iis addi, suspectus esse incœpit Tiberio, Capreis agenti: qui missa Romam per Nævium Sertorium Macronem epistola verbosa apud Senatum accusavit, condemnarique fecit, ut copiosissime exequitur Dio Coccejanus libr. 58. Statuæ deinde dejectæ, conflatæque, in cadaver omne genus contumeliæ irrogatum: in amicos omnes, fautores, & clientes diriter sævitum, ut ibidem, & apud Tacitum libr. 6. Annal. & Sueton. in Tiberio cap. 55. & Tragœdia Anglica expressit amœnissimi vir ingenii Beniaminus Jhonsonus Anglus, quem, dispeream, nisi Musæ ament. Juvenal. Satyr. 10. v. 58.

. . . . . descendant statuæ restimque sequuntur;
Ipsas deinde rotas bigarum impacta securis
Cædit, & immeritis cæduntur crura caballis:

Jam

Jam stridunt ignes, jam follibus atque caminis
Ardet adoratum populo caput, & crepat ingens
Sejanus.

Et paucis post:

Pone domi lauros, duc in Capitolia magnum
Cretatumque bovem, Sejanus ducitur unco
Spectandus: gaudent omnes.

Quam prope ad Principatum accesserit, indicant ea, quæ apud Satyricum sequuntur:

. . . . . idem populus, si Nurtia Tusco
Favisset, si oppressa foret secura senectus
Principis, hac ipsa Sejanum diceret hora
Augustum.

FINIS LIBRI SECUNDI.

Clusij Apud N· V· Lactantium Nardi· F. Fr. sc.

PRÆFATIO

AD LIBRUM TERTIUM.

HÆc Etruſcorum inventa, atque ingenioſe excogitata, multiplicem variarum rerum uſum, tot opificia, dedi operam, ut confirmarent Auctores ſelectiſſimi; alioquin enim fabulæ ſimile potuiſſet videri, in tanta nobilium ingeniorum etiam Etruſcorum luce, alienigenam, & plane peregrinum, tanta eruiſſe e ſitu, & ipſius Antiquitatis veluti gremio producta monimentum Mundò publicaſſe. Neque dubito, quin grata ſint hæc omnibus ſinceri & candidi ingenii Tuſcis: aliorum cenſuram, ac multo minus invidiam ſuſque deque habeo, quamquam nec hæc tanti eſſe fateor, ut invidiam merere debeant.

Vas Fic· Alt· Vnc· VIII· Romæ Apud Em· Car· Gualterio

LIBER TERTIUS

Etruſcus Tages invenit divinationem per auguria: libros de ea ſcripſit, qui Acherontici dicti: Augurum dignitas & collegium: Chriſtianis interdicta.

CAP. I.

ETRUSCI jam olim φιλότεχνοι, *artium amantes*, a Diodoro Siculo dicti, ob inſignem in rebus inveniendis ſolertiam, & virtutis ſtudium ſupra omnes eo ſeculo rudi mortales; ideo de eorum inventis, ac opificiis, deque iis rebus, quæ in uſu apud eos fuerant, hoc libro exequar, ac primum a ſacris ducam initium. *Divinatio per auguria* a Tuſcis inventa primum, ac exculta; licet Græci contra nitantur, ejuſque auctorem velint eſſe *Telegonum*. Suidas in voce Τηλέγωνος: aut *Melampodem*. Apollodorus Athenienſis libr. 2. Biblioth. aut *Amphiaräum*, Homer. libr. 15. Odyſſ. Jul. Hygin. fab. cap. 73. cap. 128. Papin. Stat. libr. 1. Thebaid. v. 399. & Luctat. Placidius ibidem:

> . . . . *non docte futuri.*
> *Amphiaräe vides.*

Utrum-

Utrumque conjunxit Sidonius Apollinaris Carm. 9. v. 194.

Nec quos Amphiaräus, aut Melampus.

Lege Gaſparis Penceri de Divinatione opus eruditum: dixi ad Ælianum libr. 2. Var. Hiſtor. cap. 31. meminit Ariſtoteles libr. 9. Hiſtor. Animal. cap. 31. & laudat Plato in Phœdro, & Xenophon libr. 2. Pædiæ in principio: et de Expedit. Cyri libr. 6. pag. 373. quas inanes nugas refellunt Petrus Sanflorius Monſpeſſulanus libr. Hiſtor. Rer. Memorab. pag. 240. & Wimpina libr. de Divinat. capp. 3. 4. 10. adi doctiſſimum Martinum Delrio Diſquiſition. Magicar. libr. 4. Section. 2. qui ſatisfaciet.

Indubitatum tamen eſt, *ab Etruſcis Tarquinienſibus* artem hanc inventam: adſcribam locum Ciceronis e libr. 2. de Divinat. *Ortum videamus aruſpicinæ, ſic facillime, quid habeat auctoritatis, judicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur, & ſulcus altius fuiſſet impreſſus, extitiſſe repente, & eum affatus eſſe, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris dicitur Etruſcorum, fertur puerili ſpecie viſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia. Ejus aſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, majoremque clamorem cum admiratione edidiſſet, concurſum eſſe factum, brevique tempore totam in eum locum Etruriam conveniſſe, tum eum plura locutum, multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint, literiſque mandaverint; omnem autem ejus orationem eam fuiſſe, qua aruſpicinæ diſciplina contineretur: eam poſtea creviſſe rebus novis cognoſcendis, hæc accepimus ab ipſis, hæc ſcripta conſervant, hunc fontem habent diſciplinæ. Num ergo ad hæc refellenda opus Carneade? num Epicuro? Eſtne quiſquam ita deſipiens, qui credat, Deum exaratum, an hominem? Si Deum; cur contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aſpiceret? quid? idem non ne poterat Deus hominibus ſuperiore ex loco tradere? Si autem homo Tages ille fuit, quonam modo potuit terra oppreſſus vivere? Unde porro potuit illa, quæ docebat alios, ipſe didiciſſe? Sed ego inſipientior, quam illi ipſi, qui credunt iſta, qui quidem contra eos tamdiu diſputem. Vetus autem illud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mirari ſe ajebat, quod non rideret aruſpex, aruſpicem cum vidiſſet.* Concors eſt Ammiani Marcellini locus e libro 21. Hiſtoriar. *Auguria, & auſpicia non volucrum arbitrio futura neſcientium colliguntur; neque enim hoc vel inſipiens diceret; ſed volatus avium dirigit Deus, ut roſtrum ſonans, aut prætervolans pinna, turbido meatu vel levi, futura præmonſtret; amat enim benignitas numinis, ſeu quod merentur homines, ſeu quod tangitur eorum affectione, his quoque artibus prodere, quæ impendent. Extis quoque pecudum intenti fatidicis, in ſpecies converti ſueti innumeras, accidentia ſciunt, cujus diſciplinæ Tages quidam monſtrator, ut fabulantur, in Etruriæ partibus emerſiſſe ſubito viſus e terra.* Joan. Saresberienſis libr. 1. Policrat. cap. 12. *Aruſpicium quoque in extorum inſpectione viget, quam artem Tages quidam dicitur inveniſſe.* Arnob. libr. 2. Cont. Gent. *Muſica ceteraque artes omnes,*

qui-

quibus vita est extructa & expolita communis, cum hominibus natæ sunt, & non potius nuper, quin imo paulo pene ante agitari, intelligi, celebrarique cæperunt, antequam Tuscus Tages oras contingeret luminis, quisquam hominum sciebat, aut esse noscendum condiscendumque curabat in fulminum casibus, aut extorum quid significaretur in venis? Martian. Capella libr. 2. de Nupt. Merc. & Philolog. *Tages sulcis emicuit, & ritum statim gentis sypuumque monstravit*. Et libr. 6. *Etruria Regio tam indigetis Æneæ fœdere, quam remediorum origine atque ipsius Tagetis exaratione celebrata*. Servius Maurus ad libr. 2. Æneid. ad finem pag. 259. *Tusci autem a frequentia sacrificii dicti sunt, hoc est ἀπὸ τοῦ θύειν constat, namque illic a Tage aruspicinam repertam*. Ita Poëtæ passim. M. Tull. in Urania, ut habetur libr. 1. de Divinat.

> *Nunc ea Torquato quæ quondam & consule Cotta*
> *Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis aruspex*.

M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 635.

> *Sed venient majora metu, Dii visa secundent,*
> *Et fibris sit nulla fides, sed conditor artis*
> *Finxerit ista Tages*.

P. Ovid. libr. 15. Metamorph. fab. 47.

> *Indigenæ dixere Tagem, qui primus Etruscam*
> *Edocuit gentem casus aperire futuros*.

Papin. Stat. libr. 5. Sil. 2. in principio:

> *Rura meus Tyrrhena petit, saltusque Tagetis*
> *Crispinus*.

Hanc auguralem scientiam, aut verius vanitatem Romani usque adeo excoluerunt, ut nullum majorem honorem aut gesserint cupidius, aut majori dignitate exercuerint. Nam cum alii honores, annui plerumque essent, iste cum vita tantum finiretur; quare *Q. Fabius Maximus sexaginta tribus annis auguratum gessit*. C. Plin. libr. 7. cap. 48. eo tamen discrimine, ut quidam *majores*, alii vero *minores*, hoc est *publici* ex patriciis, *privati* ex plebeiis designari. Vetus Inscriptio. (1)

M. MAECIO. MEMMIO. FVRIO. BALBVRIO
CAECILIANO. PLACIDO. C. V.
PONTIFICI. MAIORI. AVGVRI. PV
BLICO. P. R. QVIRITIVM. QVINDECEM
VIRO. SACRIS. FACIVNDIS. CORREC
TORI. VENETIARVM. ET. HYSTRIAE
PRAEFECTO. ANNONAE. VRBIS
SACRAE. CVM. IVRE. GLADII. COMITI
ORDINIS. PRIMI. COMITI. ORIENTIS
AEGYPTI. ET. MESOPOTAMIAE. IVDI
CI. SACRARVM. COGNITIONVM

(1) Apud Grut. pag. 433. n. 4. Neapoli.

TERTIO. IVDICI. ITERVM. EX. DE
LEGATIONIBVS. SACRIS. PRAE
FECTO. PRAETORIO. IVDICI
TERTIO. CONSVLI. ORDINARIO
PATRONO. PRAESTANTISSIMO
REGIO. PALATINA
POSVIT.

Atque hi quidem appellabantur *publici augures populi Romani Quiritium*, ad distinctionem *privatorum*, *sive Imperatoriorum*; nam Augusti *domesticos* habebant augures, qui pro sua salute excubarent, & auspicia captarent. Vetus altera Inscriptio sic confirmat. (1)

D. M.
CN. IVLI. CN. FIL
DOMATI. PRISCI
EX. EQVO. PVBLIC
ADIVTORIS
HARVSPICVM
IMPERATORIS
PONTIFICIS
ALBANI.

Habuerunt porro aruspices Romae splendidum collegium, cujus apud historicos frequens mentio. Cicero Philipp. 2. *Quod enim ipse me augurem a toto collegio expetitum Cn. Pompejus & Q. Hortensius nominarunt; neque enim licebat a pluribus nominari*. Vetus item Inscriptio. (2)

COLLEGIVM
AVGVRVM. AVCTORE
IMP. CAESARE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F
DIVI. NERVAE. NEPOTE
TRAIANO. HADRIANO
AUG. PONTIF. MAX. TRIB
POT. V. COS. III. PROCOS
TERMINOS. POMERII
RESTITVENDOS. CVRAVIT.

Ad Tagem redeo, qui celebratur etiam a Censorino libr. de Natali Die cap. 4. in fine. *Nec non in agro Tarquiniensi puer dicitur divinitus exaratus, nomine Tages, qui disciplinam cecinerit extispicii, quam Lu-*

cumo-

(1) Apud Gruter. pag. 304. num. 5. (2) Gruterus pag. 198. n. 1. Romae ante Domum Caesiam in cippo.

cumones tum Etruriæ potentes excripserunt. In hominem ex gleba mutatus fingitur. P. Ovidius loco proxime supra laudato: in qua fabula ita legitur:

Fatalem glebam motis aspexit in arvis.

At in MSS. Codicibus paulo aliter:

. . . . mediis aspexit in arvis.

Hujus Tagis præceptum unum erat, ut caput asini præsepibus ruri affigeretur, quo amuleto putabant villæ incommoda, & maxime fascinum, arceri. Joann. Britannic. ad Juvenalis Sat. 11. v. 96.

. . . . parvis frons ærea lectis
Vile coronati caput ostendebat aselli.

Jun. Moderat. Columella libr. 10. de Re Rust.

Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aselli.
Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris.

Etrusci istam augurandi gloriam miris modis excoluerunt, ut omnes populos longe ea superasse videantur. Dixi ad illud Claudiani de 4. Hon. Consul.

Chaldæi stupuere Magi, te sensit Etruscus
Augur.

Nec tantum præcepta hujus artis Tuscis tradidit Tages, sed & scriptis consignavit. Furius Fulgentius libello de Vocibus antiquis ad Chalcidium, in voce *præsegmina*, citat *Tagetem in aruspicinis*. Et peculiari nomine *Etrusca disciplina*, ut infra expediam, divinandi peritia vocatur, quam complexus est Labeo quindecim voluminibus, eodem Fulgentio auctore, in voce *Labeo*. Inde & *libri Etrusci*, quibus tota ea scientia, & arcana auguriorum contenta. Cicero proxime supra laudatus. Et in Orat. de aruspicum responsis: *Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt, deteriores, repulsos, quos jam audietis, hos appellant*. Ovid. libr. 2. Fastor.

Augur: erat nomen longis intercidit annis:
Nuper ab Etrusca venerat exul humo.

Sed & *Chartæ Etruscæ* eadem illa monimenta audiunt. Cicero idem libr. 1. de Divinat.

Tum quis non artis scripta ac monimenta volutans
Voces tristificas chartis promebat Etruscis.

Iidem libri *Acherontici* dicti, ob terrorem, quem ex iis responsa deprompta incutiebant, sive quia Deorum Inferorum sacra continerent. Arnob. libr. 2. Cont. Gent. *Neque quod Etruria libris in Acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine certis numinibus dato, divinas animas fieri, & a legibus mortalitatis educi*; Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 511.

Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superasse per annos.

Notandum, quod hic Jovem a fatis separet, cum alibi jungat, ut, sic fata

Deum Rex sortitur, sed hanc imminentium majorem dilationem, Etrusci libri primo loco a Jove dicunt posse impetrari, postea a fatis; unde & hic sic ait: Nec pater omnipotens, nec fata vetabunt; *atqui supra ait, debita. Sed sciendum, secundum aruspicinæ libros, & sacra Acherontia, quæ Tages composuisse dicitur, fata decem annis, quadam ratione differri, quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri.* Libri isti Acherontici non minori apud Etruscos dignatione asservabantur, quam apud Romanos Sybillini, & rebus dubiis responsa petebantur.

Decretum Gratiani Causa 26. quæst. 5. cap. 1. & cap. 5. Concil. Ancyran. cap. 24. Concil. Laodic. cap. 36. Concil. Toletan. 4. cap. 28. Burchard. libr. 10. cap. 19. Wimpina libr. de Divinat. cap. 4. Franc. Picus libr. 6. Prænot. cap. 4. vetitum illud genus sortilegii ostendunt. Halitgarius Episcopus Camerac. libr. 4. cap. 27. *Auguriis vel incantationibus servientem a conventu Ecclesiæ separandum.*

Etruscorum inventum Divinatio per aruspicinam: Tagetis discipulus Bacchetis: peritissimi in Etruria aruspices: in vicis etiam.

CAP. II.

EAdem illa Tagetis disciplina auguria complectebatur, & *aruspicinam*, hæc ex *avium motu*, *esu*, *garritu*, *volatu*, ut notissimum est, hanc in *extorum* inspectione positam. A Tagete vero *Bacchis* quidam totam hanc scientiam accepisse, & scriptis consignasse ferebatur. Furius Fulgentius libello ad Chalcidium de Vocibus antiquis in ditione *Labeo*, Etruscam ait disciplinam libris quindecim complexum esse Labeonem, quæ *volumina Tagetis & Bacchetidis* appellaverit. Aruspicinam autem deberi Tuscis, auctores plerique superiori proxime capite laudati, docent. Adde Sidonium Apollinarem Carm. 7. v. 54.

Quid rogo bisseno mihi vulture Tuscus aruspex
Portendit? jaciens primæ cur mœnia genti
Ominibus jam celsa fui, dum collis Etrusci
Fundamenta jugis aperis mihi, Romule pauper?

Isidor. libr. 14. cap. 4. *In Tuscia aruspicinam dicunt esse repertam.* Paul. Merula in Fragm. Ennii pag. 71. Et Strabo Amasian. libr. 5. Geogr. pag. 152. Eadem leges apud Cl. Claudianum libr. 1. in Eutrop.

Fulmineos solers Etruria consulat ignes,
Immensumque nefas fibris exploret aruspex
Quæ nova portendunt superi.

Hinc

Hinc aruspices Tusci in præcipuo semper honore habiti, ut libr. 4. infra hoc opere: ubi de *Fæsulis*. Vellejus Paterc. libr. 2. Histor. Rom. *Juvenis specie excellens, nec dum duodevicesimum transgressus annum, immunisque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem pater legatum de conditionibus miserat, ab Opinio interemptus est, quem cum aruspex Tuscus amicus flentem in vincula duci vidisset: quin tu hoc potius, inquit, facis?* Suidas in voce Σύλλας, *Sylla*, hæc scribit: Ὅτι ἐπὶ τοῦ Σύλλα τοῦ ὑπάτου ὁ ἐμφύλιος Ῥωμαίων ἀνήφθη πόλεμος. ἐπισημῆναι δὲ τὴν τῶν μελλόντων κακῶν φορὰν Λίβιός φησι, καὶ Διόδωρος. ἐξ ἀνεφέλου τοῦ ἀέρος καὶ αἰθρίας παντελοῦς ἦχον ἀκουσθῆναι σάλπιγγος, ὀξὺν ἀποτεινούσης καὶ θρηνώδη φθόγγον. καὶ τοὺς μὲν ἀκούσαντας ἅπαντας ἔκφρονας ὑπὸ δέους γενέσθαι. τοὺς δὲ Τυῤῥηνῶν μάντεις μεταβολὴν τοῦ γένους καὶ μετακόσμησιν ἀποφήνασθαι σημαίνειν τὸ τέρας. εἶναι μὲν γὰρ ἀνθρώπων ὀκτὼ γένη, διαφέροντα τοῖς βίοις καὶ τοῖς ἤθεσιν ἀλλήλων, ἑκάστῳ δὲ ἀφωρίσθαι χρόνον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, συμπεραινόμενον ἐνιαυτοῦ μεγάλου περιόδῳ. τῆς γοῦν προτέρας περιόδου τελευτώσης καὶ ἑτέρας ἐνισταμένης κινεῖσθαι τι σημεῖον ἐκ γῆς ἢ οὐρανοῦ θαυμάσιον ὃ δῆλον εὐθὺς τοῖς τὰ τοιαῦτα σοφοῖς γίνεσθαι ὅτι καὶ τρόποις ἄλλοις καὶ βίοις ἄνθρωποι χρώμενοι γεγόνασι, καὶ θεοῖς ἧττον τῶν προτέρων μέλλονται. *Sylla consule bellum civile Romanorum exarsit, cujus calamitatem prodigiis esse denuntiatam Livius & Diodorus tradunt; sudo enim & admodum sereno cælo clangorem tubæ auditum esse acuto & lugubri sono, quo omnes, qui audivissent, attoniti fuerint præ metu; Tyrrhenos autem aruspices mutationem generis & Reipublicæ id portentum significare pronuntiasse. Octo enim hominum genera esse, & vita & moribus inter se differentia, unicuique vero esse præfinitum tempus a Deo, quod magni anni circuitu absolvatur; itaque priore circuitu desinente, & altero instante, cieri portentum aliquod in cælo aut terra admirabile, quo hujusmodi arcanorum periti statim intelligant, homines & moribus aliis, & alia vitæ ratione præditos, quique Deo minus, quam superioris curæ sint, extitisse.* Hæc est illa vetus Etruscorum Theologia: hæc artis præcepta, a Tage & Bacchetide percepta, quibus tanta veneratio etiam a Romanis habita, ut nihil publice privatimque molirentur, Tuscis non consultis aruspicibus. A. Gell. libr. 4. Noct. Atticar. cap. 5. *Aruspices ex Etruria acciti*. Tiberius Graccus apud Ciceronem libr. 2. de Natur. Deor. *Ita ne vero ego non justus, qui & consul rogavi, & augur, & auspicato, an vos Tusci ac barbari auspiciorum populi Romani jus tenetis, & interpretes esse comitiorum potestis?* Idem libr. 2. de Divinat. *Inspiciamus, si placet, exta primum; persuaderi igitur cuiquam potest, ea quæ significari dicuntur extis, cognita esse ab aruspicibus observatione diuturna? ecquam diuturna ista fuit? aut quam longinquo tempore observari potuit? aut quomodo est collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset, quod fixum periculum, quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se aruspices Etrusci, Elii, Ægyptii, Pœni contulerunt?* Et eodem libro aliquot paginis interjectis, originem a Tagete commemorat: quæ verba, quia mirifice huc conducunt, ad-

scri-

scribam: *Quæ est igitur natura, quæ volucres, huc & illuc passim vagantes, efficiat, ut significent aliquid, & tum vetent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis a dextra, aliis a læva, datum est avibus, ut ratum auspicium facere possint? quomodo autem hæc, aut quando, aut a quibus inventa dicemus? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinæ suæ; nos quem? Attiumne Navium?* &c. Initio sane, non nisi Reges & Principes aruspicinam hanc tractabant; nam & Senatorum filii quotannis in Etruriam decem mittebantur, ad tantæ scientiæ arcana perdiscenda; sed nec plebeii ea poterant imbui disciplina, aut inaugurari, ut libr. 1. supra hoc opere cap. 9. dictum: Eaque non Romani modo excellebant, sed & Lycii, & ex his præcipue illi, qui Telonessum oppidum incolebant; ut narrat diligens historicus Arrianus Nicomediensis libr. 2. de gestis Alexandri, & Cicero libr. 1. de Divinat. Postea tamen & in pagis & vicis omnibus aruspices quæstuosam sordide artem exercebant, dictique ob id *Vicani*; notat Adrianus Turnebus libr. 5. Adversarior. cap. 23. Q. Ennius ad finem libr. 1. de Divinat. & ego in Licitatione professorum:

Non vicanos aruspices, non de circo Astrologos,
Non Isiacos conjectores, non interpretes somnium;
Non enim sunt ii aut scientia aut arte divini,
Sed superstitiosi vates, impudentesque harioli,
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:
Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam:
Quibus divitias pollicentur, ab his ipsi drachmam petunt:
De his divitiis sibi deducant drachmam; reddunt cetera.

Etruscorum inventum observatio fulminum, & expiatio: Bigois Nymphæ libri, & scripta de ea re: Cœli in partes sedecim divisio: Jupiter fulgurator: alii Dii fulminum præsides: bidental locus conditi fulminis.

CAP. III.

IN disciplina Tagetis & Bacchetidis *fulmina* pertractabantur, eorumque natura, & religio expiandi accurate explicabatur. *Bigois* cujusdam *Nymphæ* libri recensentur a Servio ad 6. Æneid. pag. 402. *Qui libri in templo Apollinis servabantur: nec ipsi tantum, sed & Martiorum, & Bygois Nymphæ, quæ artem scripserat fulguritarum apud Tuscos.* Quæ hæc sit Dea, aut Nympha, alii inquirant: ego

ego non legi, quod sciam. Claudian. proxime superiori capite laudatus. M. Cicero libr. 1. de Divinat. *Etruria de cælo tacta scientissime animadvertit, eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris atque portentis.* Sidon. Apollinar. Carm. 5. v. 261.

Sidera Chaldæus, novit si gramina Colchus,
Fulgura si Tuscus.

Et Carm. 9. v. 189.

Nec quæ fulmine Tuscus expiato
Septum numina quærit ad bidental.

Ex hac Tuscorum scientia divinatrice, *Cælum in sedecim partes* dividebant, paulo secus, quam Romani, qui artem ab illis petierant, ut disquirit L. Seneca multis libr. 2. Natur. Quæstion. cap. 32. cap. 41. cap. 45. cap. 50. quæ non excribo hic: tu vide, & plene totam hanc differentiam percipies. C. Plin. libr. 2. Histor. Natural. cap. 53. *Extat Annalium memoria, sacris quibusdam & precationibus vel cogi fulmina, vel impetrari. Vetus fama Etruriæ est impetratum, Volsinios urbem agris depopulatis, subeunte monstro, quod vocavere Voltam. Evocatum & a Porsena suo Rege.* M. Cicero libr. 2. de Divinat. *Atque hac extispicum divinatione sublata, omnis aruspicina sublata est; ostenta enim sequuntur & fulgura, valet autem in fulguribus observatio diuturna, in ostensis ratio, plerumque conjectura adhibetur. Quid est igitur, quod observatum est in fulgure? Cælum in sedecim partes diviserunt Etrusci: facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus duplicare: post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen ex qua parte venisset. Primum id quid interest? deinde quid significat? Non ne perspicuum est ex prima admiratione hominum, quod tonitrua jactusque fulminum extimuissent, credidisse, ea efficere rerum omnium præpotentem Jovem? itaque in nostris Commentariis scriptum habemus, Jove tonante, fulgurante, comitia populi habere, nefas.* Sed qua id ratione Etruscorum Acheronticis libris id sit expressum: & quomodo a Jove, aut ab aliis Diis fulmina dicantur emitti, docet multis L. Seneca locis jam citatis, uti & de fulminum multiplici differentia: & ex eo transcripsit Simon Majolus, pius & eruditissimus vir, & obiter C. Plin. libr. 2. cap. 52. *Tuscorum literæ novem Deos emittere fulmina existimant, eaque esse undecim generum; Jovem enim trina jaculari. Romani duo tantum ex iis servare, diurna attribuentes Jovi, nocturna Summano.* Fuit autem Summanus Pluto, seu Manium Deus. D. Augustin. libr. 4. Civit. Dei cap. 23. quasi *summus Manium.* Martian. Capella libr. 2. *Jactus fulminum* vocabant Etrusci *manubias, quas ita vanissime distribuebant, venire eos dicentes a superioribus sideribus Saturno, Jove, Marte, sed præcipue Jove, qui colluctantes inter se, nimium Saturni humorem, & immodicum ardorem Martis, medius ipse prorumpere cogit: Jovis fulmina mitiora esse tradunt, Saturni læva & execrabilia, Martis cremantia. Itaque Jovis fulmen afflare tantum, levique injuria lædere, Saturni punire ac perimere, Martis accen-*

dere;

dere; unde trisulca quoque fulmina appellata nonnulli censent. Alexand. ab Alexan. Neapolitanus libr. 5. Genial. Dier. cap. 13. Abstrusius & illud, quod fulguralibus Etruscorum libris continebatur, ut docet Hadrianus Junius libr. 5. Animadversor. cap. 16. *Ex undecim manubiis novem Diis traditis Jovis esse tres*. Vide reliqua: pudet nihil profuturas nugas tandiu retractare, & anilibus fabellis immorari.

Jovem hunc Etruscum descripsi supra hoc opere libr. 1. cap. 17. eum *Elicium*, quod ab fulguratoribus eliceretur, Latini appellarunt: Græcis est Καταιβάτης. Jul. Pollux libr. 9. Onomast. cap. 5. Τὰ μέντοι ἐνηλύσια ὄντως ὠνομάζετο εἰς ἃ κατασκήψειε βέλος ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τὸν Δία, τὸν ἐπ᾽ αὐτῷ καταιβάτην ἔλεγον, περιερχθέντα δὲ τὰ ἐνηλύσια ἄψαυστα ἂν εἴποις. Ita legit hunc locum Paulus Leopardus libr. 7. Emendation. cap. 11. ut notat Wolfgang. Seberus. *Et in ingressu quidem sic vocaverunt, in quæ cælitus demittitur fulmen, quod & incutere, & ferire, & immittere dixerunt, & Jovem in eo existentem, descensorem, ambitum autem ingressus, intactum nominabis*. Ubi male Rudolphus Gualterus *Jovem* interpretatur *Descensorem*, quem *Elicium* debuisset transtulisse, ex Arnobio libr. 5. in principio, Plutarcho in Numa, Livio 1. Decad. libr. 1. in Tullo Hostilio, & P. Ovidio libr. 3. Fastor.

Elicium Cælo te, Juppiter, unde minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.

Elicium hunc Jovem Etrusci fulmen manu dextra tenentem effingebant. Homer. libr. 11. Iliad. v. 182. allusisse videtur; sinistra vero sceptrum, atque illud quidem e cupressu. Jamblichus libr. de vita Pythagoræ cap. 28. Κυπαρίσσινον γεγονέναι τὸ τοῦ Διὸς σκῆπτρον, ἤ δ᾽ ἄλλον τινὰ μυστικὸν λόγον. *Jovis sceptrum e cupressu extitisse, vel aliquam aliam mysticam rationem*. Apponam Commodiani MS. e libro 1. Cont. Ethnicos versus, quorum hæc Epigraphe.

DE FULMINE IPSIUS JOVIS AUDITE.

Dicitis, o stulti, Jovis tonat: fulminat ipse,
Et si parvulitas sic sensit, cur annis ducentis
Fuistis infantes; numquid & semper eritis?
Versa in maturum infantia non capit ævum
Usus: puerilis ætas cessit, sic & corda recedant.
Moribus virilibus consilia vestra debentur.
Insipiens ergo Jovem tonitruare tu credis:
Natus hic in terris, lacte caprino nutritur;
Ergo si illum devoraßet Saturnus
In istis temporibus, quis pluebat illo defuncto?
Præsertim si mortali patre deus nasci credatur,
Saturnus in terris senuit, & defecit in ipsis.
Illum non aliquis prophetavit ante prænasci:

Vel

Vel ſi tonat ipſe, lex ab illo lata fuiſſet.
Seducunt hiſtoriæ per vates confictæ.
Ille autem in Creta regnavit, & ibi defecit.
Omnipotens vobis factus Alcmenes amator:
Vivos ipſe modo ſimiliter amaret, ſi viveret ille:
Impuros oratis, & dicitis eſſe cæleſtes.
Semine mortali natos de gigantibus illis;
Auditis, & legitis natum in terra fuiße;
Unde bene meruit corruptor aſcendere cœlum?
Dicitur & fulmen Cyclopas illi feciße;
Immortalis enim habuit a mortalibus arma:
Hot reum criminibus, parricidam quoque ſuorum.
Ex auctoritate veſtra contuliſtis in altum.

Unde vocatur *tonans*, *fulminator*, *fulgurator*, *fulgerator*. Scriptores utriuſque linguæ omitto, Inſcriptionibus vetuſtis contentus. Janus Gruterus pag. 21. n. 5. & ſequentibus.

IOVI. FVLGVRATO
RI. ARA.

Marmor oblongum in Colle Quirinali.

ARAM. IOVIS. FVLGR
RATORIS. EX. PRECEP
TO. DEORVM. MON
TENSIVM. VAL. CRES
CENTIO. PATER. DEORV
OMNIVM. ET. AVR. EXV
PERANTIVS. SACERDOS
SILVANI. CONFRATRIBVS
ET. SORORIBV. DEDICA
VERVNT.

Aliud etiam marmor Romæ ad D. Petri Baſilicam.

DEO. FVLGVRATORI
ARAM
ET. LOCVM. HVNC
RELIG
EX. HARVSPIC. SENT
Q. PVBLICIVS. FRONT
POS. ET
D. D.

Interamnæ est & Inscriptio huc referenda;

IOVI
FVLMIN. FVLG. TONANTI
RVSTIVS. L. F. AEPIO. PONT
EX. S. C. DEDICAVIT.

Ultima Inscriptio videtur venisse in mentem Luciano Samosatensi in Timone statim in principio: quem locum, quia mihi non ad manum, consule. Ita Poëtæ. Auctor incertus Priapejorum:

Fulmina sub Jove sunt.

Nonnus Panopolitanus libr. 2. Dionysiacon v. 385. Cl. Claudian. libr. 2. de Laud. Stilicon.

Ætherei patris exemplo, qui cuncta sonoro
Concutiens tonitru, Cyclopum fulmina differt
In scopulos & monstra maris.

Ex hac Etrusca disciplina reliquiæ fulminis, si reperiri potuissent, terræ mandabantur. Vetus Scholiast. Juvenalis ad Sat. 6. v. 585.

Atque aliquis senior, qui publica fulgura condit.

Aruns ille sacerdos, seu aruspex Etruscus apud M. Lucanum libr. 1. Pharsal. v. 604.

Dumque illi effusam longis anfractibus urbem
Circumeunt, Aruns dispersos fulminis ignes
Colligit, ac terræ tacito cum murmure condit,
Datque locis nomen.

Nomen hoc *bidental*, a bidente scilicet hostia ibidem cæsa, antequam locus sepiretur; nefas enim erat illum pedibus calcari. Cornelius Fronto Vetus Grammaticus: *Bidental locus fulmine tactus, & expiatus ove; bidentes enim oves appellantur.* Recte sane, sed cum adjectione, quæ duos annos non superaverint. Pseudocornutus ad A. Persii Sat. 2. *Loca de cælo tacta, funesta & violata putabantur.* Aliter paulo Paulus Diaconus in glossis MS. *Bidental, locus de cælo bis tactus.* Fest. Pomp. libr. 6. in voce *fulguritum*, & libr. 13. in voce *obstitum* ex Cloacio & Ælio Stilone: & libr. 14. in voce *pura vestimenta*. Artemidor. Daldian. libr. 2. Oneirocrit. cap. 8. A. Persius loco laudato:

An quia non fibris ovium, Ergennaque jubente
Triste jaces lucis, evitandumque bidental.

Q. Horat. in Arte Poëtica:

. . . . an triste bidental
Moverit incestus.

Et ex eadem scientia fulgurali Etrusca putabantur loca fulmine tacta, non impura modo, sed & parum casta, sive impudica: notat Hadrianus Turnebus libr. 25. Adversarior. cap. 14. Idem Horatius libr. 1. Od. 12.

Tu parum castis inimica mittes
Fulmina lucis.

Et cum semper irati Dii fulminare crederentur, nunquam carere piaculo censebant, aedes sacras, templa, loca publica, statuas, bene merentibus positas, a fulminis jactu laedi, violari, aut afflari; ideo quamprimum peritos adhibebant sacerdotes, qui loco tacto expiato, iram quoque Deorum lenirent: ut eleganti libello Julius Obsequens de Prodigiis non obscure denuntiat. Et plerumque ab Etruria acciti periti fulminum. Unico exemplo ero contentus ex A. Gellio libr. 4. Noct. Atticar. cap. 5. *Statua Romae in Comitio posita Horatii Coclitis, fortissimi viri, de caelo tacta est; ob id fulgur piaculis luendum haruspices ex Etruria acciti, inimico atque hostili in populum Romanum animo, instituerant eam rem contrariis religionibus procurare: atque illam statuam suaserunt in inferiorem locum perperam transponi, quem sol oppositu circum undique aliarum aedium nunquam illustraret. Quod cum ita fieri persuasissent, delati ad populum, proditique sunt: & cum de perfidia confessi essent, necati sunt: constititque eam statuam (perinde ut verae rationes post comperta monebant) in locum editum subducendam*. Quem locum lubens adscripsi, quod rem clarissimam, & huc conducentem contineat. (1)

(1) Conducit ad Etruscam fulminum observationem haec Inscriptio, quae Pisauri extat, eamque refert Fabrettus cap. 10. pag. 676. Inscript. Domest. Hic tamen Etruscae dantur accuratius delineatae ex ipso autographo.

T. ATIVS. L. F. STE. HARVSPE....
FVLGVRIATOR

Etruſcorum Inventum, oſtentorum obſervatio, & procuratio: monſtra, aut comburi, aut in altum mare deportari, demergique ſolita, ex Etruſca diſciplina.

CAP. IV.

Eiusdem Etruſcæ artis peritia, & oſtenta, ſive prodigia expiare inſtitutum; ut ſi quid Dii monſtris portendiſſent infauſti, id religioſis ritibus expiari poſſet & averti. Quare in Pontificalibus libris hæc legum veluti Etruſcarum capita recenſet Petrus Crinitus libr. 10. de Honeſta Diſciplina cap. 7.

Diſcunto ignari a publicis ſacerdotibus:
Etruriæ principes diſciplinam docento:
Quibus divis creaverint procuranto:
Iidem fulgura & obſtita pianto.

Male ille Ciceronem tranſcripſerat, dum legit:

Idem fulgura & obſita pianto.

Plutarchus in Sylla pag. 456. Πῦρ μὲν γὰρ αὐτόματον ἐκ τῶν τὰ σημεῖα δοράτων ὑποφερόντων ἀνέλαμψε καὶ κατασβέσθη μόλις. κόρακες δὲ τρεῖς τοὺς νεοσσοὺς προσαγαγόντες κατέφαγον, τὰ δὲ λείψανα πάλιν εἰς τὴν νεοσσιὰν ἀνήνεγκαν. μυῶν δ' ἐν ἱερῷ χρυσὸν ἀνακείμενον διαφαγόντων μίαν οἱ ζάκοροι πάγῃ θήλειαν λαμβάνουσιν. ἡ δὲ, ἐν αὐτῇ τῇ πάγῃ τεκοῦσα πέντε, κατέφαγε τὰ τρία. Τὸ δὲ πάντων μέγιστον, ἐξ ἀνεφέλου καὶ διαίθρου τοῦ περιέχοντος ἤχησε φωνὴ σάλπιγγος, ὀξὺν ἀποτείνουσα καὶ θρηνώδη φθόγγον, ὥστε πάντας ἔκφρονας γενέσθαι, καὶ καταπλῆξαι τὸ μέγεθος. Τυῤῥηνῶν δὲ οἱ λόγιοι μεταβολὴν ἑτέρου γένους ἀπεφαίνοντο, καὶ μετακόσμησιν ἀποσημαίνειν τὸ τέρας. Cujus verba Latine ſic ſonant: *Flamma ſponte eluxit ex ſignorum haſtis, quæ ægre reſtincta eſt: corvi tres pullos in conſpectum hominum apportatos devoraverunt, & reliquias retulerunt in nidum: mures aurum in templo ſacratum arroſerunt: feminam unam ex his cœperunt æditui muſcipula: ea in ipſa muſcipula quinque editis tres devoravit: &, quod omnium fuit maximum, ex claro & ſereno cœlo vox increpuit tubæ acuta & lugubris, ut obſtupeſcerent & coborreſcerent ejus magnitudine omnes. Etruſci vates mundi converſionem prædicaverunt portendi hoc oſtento, & mutationem in aliam ætatem.* Reliqua, quæ de octo hominum ætatibus ex eadem Tuſcorum ſcientia proponit, ſunt tranſcripta a Suida in Σύλλας. Val. Maxim. libr. 1. cap. 1. tit. 1. *Majores noſtri ſtatas ſolemneſque cærimonias, Pontificum ſcientia: bene gerendarum rerum auctoritates, augurum obſervatione: Apollinis prædictiones, vatum libris, portentorum depulſa, Etruſca diſciplina explicari voluerunt.* Et cum incidiſſet aliquod hujuſmodi prodi-

gium

gium, accersebantur ex Etruria vates, qui expiationem publicam peragerent. M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 584.

Hæc propter placuit Tuscos de more vetusto
Acciri vates, quorum, qui maximus ævo
Aruns, incoluit deserta mœnia Lunæ,
Fulminis edoctus motus, venasque calentes
Fibrarum, & motus errantis in aëre pennæ.

D. Juvenal. Sat. 13. v. 64.

Prodigiosa fides, & Tuscis digna libellis,
Quæque coronata lustrari debeat agna.

Valerius Maximus, proxime supra laudatus, excripsit M. Tullii locum ex Oratione de Haruspicum Responsis: *Ego vero habeo primum auctores ac magistros Religionum colendarum majores nostros, quorum mihi fuisse tanta sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed quanta fuerit perspicere possunt: qui statas solemnesque cærimonias, pontificatu, rerum bene gerendarum auctoritates, augurio, fatorum veteres prædictionis Apollinis, Vatum libris, portentorum explanationes, Etrusca disciplina contineri putaverunt: quæ quidem tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli funesta illa principia, post Syllani Cinnanique temporis extremum pæne discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ, delendique imperii conjurationem, non obscure nobis paulo ante prædixerunt.* Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 508. *Quidam dicunt, cum Capitolii, ubi nunc est, fundamenta jacerentur, caput humanum, quod Olli diceretur, inventum, quo omnes sollicitatos conditores misisse in Tusciam ad haruspicem illius temporis nominatum.* Hoc ipsum omnibus pæne paginis apud T. Livium reperies 1. Decad. libr. 1. *Accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, ut vulgo Etrusci, cælestium prodigiorum mulier.* Et eodem libro inferius: *Caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse: quæ visa species haud per ambages, arcem imperii eam, caputque rerum fore portendebat: idque ita cecinere Vates, quique in urbe erant, quosque ad eam rem consultandam ex Etruria acciverant.* Et eodem iterum libro, pauculis interjectis, sequitur: *Hæc agenti portentum terribile visum; anguis ex columna lignea elapsus, cum terrorem fugamque in Regiam fecisset, ipsius regis non tam subito pavore perculit pectus, quam anxiis implevit curis. Itaque cum ad publica prodigia Etrusci tantum Vates adhiberentur, hoc velut domestico exterritus visu, Delphos, ad inclytum maxime in terris Oraculum, mittere statuit.* Ejusdem Decadis libr. 5. *Prodigia interim multa nuntiari: quorum pleraque, & quia singuli auctores erant, parum credita spretaque: & quia hostibus Etruscis, per quos ea procurarent, haruspices non erant, in unum omnium cura versa sunt.* Locus eximius, unde constat, nulla Romæ potuisse portenta piari, nisi per Etruscos: quod usque adeo invaluit, ut vel senis cujusdam Vejentis cavillationi, tanquam peritissimi auguris

haruspi-

haruſpicifve conſilio Romani crediderint; ut ibidem loci de lacus Albani emiſſione docet Livius.

Quo ritu ex Etruſca diſciplina monſtra hæc conſueverunt haruſpices expiare, non eſt difficile invenire apud probatos auctores: in quo hæc tria, ut plerumque, obſervata: ut majoribus & lactentibus hoſtiis ſacrificia fierent Diis, quos iratos putarent: ut indiceretur ſupplicatio ad Deorum læſorum pulvinaria. T. Livius 3. Decad. libr. 2. ſtatim in principio. Q. Symmachus libr. 1. Epiſt. 43. *Impendio angor animi, quod ſacrificiis multiplicibus, & per ſingulas poteſtates ſæpe repetitis, nec dum publico nomine, Spoletinum piatur oſtentum; nam & Jovem vix propitiavit octava mactatio, & Fortunæ publicæ multijugis hoſtiis nequicquam undecimus honor factus eſt. Quo loci ſimus, intelligis: nunc ſententia eſt, in cætum vocare collegas: curabo, ut ſcias, ſi quid remedia divina promoverint.* Tertium genus credebatur expiationis, monſtrum ipſum (hoc eſt τὸ ἔχον ἀνθρώπου καὶ ἑτέρου ζώου μορφήν, ut ait gloſſographus Philoxenus, *quippiam hominis habens, & alterius animalis formam*) comburere, mactare, in altum mare deportare, ut ex libello Julii Obſequentis, quem cultiſſimum de Prodigiis ſcripſit, non uno loco obſervari poteſt. Cl. Claudian. libr. 1. in Eutrop. in principio:

An morbi ventura lues? an nulla colono
Reſponſura ſeges? quæ tantas expiet iras
Victima? quo diras jugulo placabimus aras?
Conſule luſtrandi faſces, ipſoque litandum
Prodigio: quæcumque parant hoc omine fata,
Eutropius cervice luat.

Itaque Etruſci haruſpices Pontificibus expiationem imperabant, quibus & illi morem gerebant. Lucan. libr. 1. v. 588. ubi Aruns Tuſcus:

Monſtra jubet primum, quæ nullo ſemine diſcors
Protulerat Natura, rapi, ſterilique nefandos
Ex utero fœtus infauſtis urere flammis.
Mox jubet, & totam pavidis a civibus urbem
Ambiri, & feſto purgantes mœnia luſtro.
Longa per extremos pomœria cingere fines
Pontifices.

Quid diſcriminis vero ſit inter *monſtrum*, *portentum*, *prodigium*, *oſtentum*, Grammatici conſulendi ſunt, Nonius Marcellus, Feſtus Pompejus, Iſidorus Hiſpalenſis, Donatus in Terentii Eunuchum Act. 4. Sc. 3. quos non exſcribo hoc loco. Id modo ſatis eſt huic inſtituto admonuiſſe, nullam videri differentiam inter ea; cum omnia ad Etruſcam diſciplinam, (1) ut expiarentur, ſpectabant.

Etru-

(1) Hanc Etruſcorum circa monſtra diſciplinam innuere fortaſſe videtur antiqua hæc Urnula Etruſca, cujus imaginem hic cernis.

Perusiae In Marmore Apud Nobiles De Constanzis   V.F.Sculp.

Etruſcorum Inventum Cærimoniæ, illæque dictæ Etruſca diſciplina, Etruſca ars, maximeque circa prodigia procuranda occupata.

CAP. V.

Ritus ſolemnes ab haruſpicibus auguribuſque ſervatus, & Pontificibus præſcriptus Romanis, *Cærimoniæ* dicebantur, *a Cærete* Etruriæ oppido. Feſt. Pomp. libr. 3. *Cærimoniarum cauſam, alii ab oppido Care dictam exiſtimant, alii a caritate dictam judicant*. Dionyſius Gotthofredus J. C. acutiſſimus, & variæ lectionis, a priſca dictione *Cere*, quod *ſanctum* ſignificat, derivari nomen in ſuis ad Feſtum notis docet: paulo aliter, quam quiſquam doctorum, qui *Cære* quaſi Χαῖρε, *ſalve*, appellatum contendunt: de qua re alibi libr. 4. infra hoc opere diſſeretur. Aliam rationem refert Maſlurius Sabinus apud A. Gellium libr. 4. cap. 9. *Maſſurius autem Sabinus in Commentariis, quos de Indigenis compoſuit: Religioſum, inquit, eſt quod propter ſanctitatem aliquam remotum ac ſepoſitum a nobis eſt: verbum a relinquendo dictum, tanquam cæremoniæ carendo*. Locus eſt corruptus; quis enim ille de Indigenis liber? Corrige igitur manifeſto ſenſu: *in Commentariis, quos de Indigetamentis compoſuit*; ſunt enim *indigetamenta* veluti Catalogus rerum ad ſacra aptarum: quo nomine L. Flacci liber laudatur a Cenſorino libr. de Die Natali cap. 2. Sicque Maſlurii Sabini liber fuerit procul dubio de vocabulis ad ſacra & Religionem. Sed redeo ad ſermonem de procuratione fulminum, & prodigiorum intermiſſum, & pergo porro.

Ex præcepto haruſpicum Tuſcorum prodigia Romæ expiata, ut dixi. Dio Coccejan. libr. 37. Τάτε ἄλλα ἐξεδύοντο τοῖς μάντεσι πειθόμενοι. *Reliqua prodigia ſecundum præcepta haruſpicum procurata*. Et mirum ſane, cum idem ſcriptor luculentus variis in locis prodigia commemoret, nullibi, niſi hic, eorum procurationem retuliſſe: puto, quia haruſpicum auctoritas ævo illo abolita, quæ olim ſummo in pretio. Diodor. Sicul. libr. 5. Bibliothec. pag. 316. Γράμματά τε καὶ φυσιολογίαν ἐξεπόνησαν ἐπὶ πλεῖστον καὶ τὰ περὶ τὴν κεραυνοσκοπίαν μάλιστα πάντων ἀνθρώπων ἐξεργάσαντος διὸ καὶ μέχρι τῶν νῦν χρόνων οἱ τῆς οἰκουμένης σχέδον ὅλης ἡγούμενοι θαυμάζουσί τε τοὺς ἄνδρας, καὶ κατὰ τὰς ἐν τοῖς κεραυνοῖς διοσημείας τούτοις ἐξηγηταῖς χρῶνται. *Literis vero, & imprimis Naturæ perſcrutationi plurimum ſtudii impenderunt, fulminum conſiderationi præ cunctis mortalibus intenti ſummopere; quapropter hac etiamnum ætate totius prope orbis moderatores hos viros admirantur, & prodigiorum per fulmina & oſtentorum*

torum interpretibus utuntur Tyrrheni sive Etrusci. Aureum testimonium de excellentia Tuscorum, quæ etiam Diodori ævo, hoc est ad Augusti imperium invaluit.

Cærimoniæ ista *ars Etrusca* vocatur, & *disciplina Etrusca*. M. Cicero libr. 6. Familiar. Epist. 6. Ammian. Marcellin. libr. 23. fusissime: cujus locum, quia non est mihi ad manum, tu consule. Festus Pompejus libr. 18. *Tages nomine, Genii filius, Jovis nepos, puer dicitur disciplinam haruspicii dedisse duodecim populis Etruriæ*. Atque, ut semel dicam, quicquid ad Religionem, aut res sacras pertinebat, id omne *Etruscam disciplinam* appellabant Romani; quia jam tum ante Romam conditam non minus cultu Deorum, quam bellica virtute insignes habebantur Tusci: eaque de causa Numa Rex nullum Deum tanti, ac Janum fecit; quia ille primus Italos docuisset, & bene de Diis sentire, & eosdem reverenter colere. Plutarch. in Problemat. Roman.

Etruscorum inventis accensendus mos orandi manibus supinis, & stando.

CAP. VI.

Modus orandi Deos a ritualibus Etruscorum libris etiam petendus est; nam ex ea disciplina precaturi ante omnia in ipso templi ingressu vertebant se se: postea facie in orientalem mundi plagam obversa, recti in pedes, aut verius pedum primores digitos erecti, supinas manus ad cœlum tollebant: quæ singula sunt probanda. Ac primum, quod se verterent C. Sueton. in Vitellio cap. 2. *Idem miri in adulando ingenii, primus C. Cæsarem adorari ut Deum instituit, cum reversus ex Syria non aliter adire ausus esset, quam capite velato, convertensque se, deinde procumbens*. Adulatorios hos in Vitellio Cæsare gestus carpit C. Tacitus libr. 6. Annal. Dio Coccejan. libr. 58. L. Seneca libr. 4. Natural. Quæstion. cap. 1. *Adulandi Plancus artifex ante Villium maximus:* locum corruptum ita restitue, & lege: *ante Vitellium maximus*. Sed ad rem nostram idem Suetonius in Vespas. cap. 7. *Hic cum de firmitate imperii capturus auspicium, ædem Serapidis, summotis omnibus, solus intrasset, ac propitiato multum Deo, tandem se convertisset, verbenas, coronasque, ac panificia, ut illic assolet, Basilides libertus obtulisset*. C. Plin. libr. 28. cap. 2. *In adorando totum corpus circumagimus*. Posidonius de *moribus Celtarum* apud Athenæum libr. 4. consulatur. Notat Obertus Gifanius & Petrus Pithæus libr. 1. Adversarior. cap. 7. Ratio autem, cur se

se converterent, totumque corpus circumagerent, hæc putabatur: vel ut cœlestes motus, cœlorum mundique vertigines exprimerent: vel ut nihil in orbe hoc inferiori stabile ac firmum, sed omnia veluti rota versatili in gyrum agi, vertique significarent. Cœl. Rhodigin. libr. 12. Variar. Lection. cap. 2. Pythagoras in symbolis, observante Jacobo Dalechampio, Medico & Critico doctissimo. Ita Poëtæ. T. Lucret. libr. 5. Rer. Natur.

Nec pietas ulla est, velatum sæpe videri
Vertier ad lapidem, atque omnes accedere ad aras,
Nec procumbere humi prostratum; & pandere palmas
Ante Deum delubra.

P. Ovid. libr. 3. Fastor.

Atque aliquis modo trux, visa jam vertitur ara,
Vinaque dat tepidis farraque falsa focis.

Et libr. 5. Fastor. idem:

Cumque manus pure fontana perluit unda,
Vertitur, & nigras accipit ore fabas.

Sext. Propert. libr. 2. Eleg. 16.

Ante tuos quoties verti me perfida postes,
Debitaque occultis vota tuli manibus?

Idem libr. 3. Eleg. 6. corrupte legitur hoc pacto:

Quæ mulier gravida jactat convitia lingua,
Et Veneris magnæ volvitur ante pedes.

Joann. Passeratius, Doctor Regius, quem ego Parisiis, res Antiquarias eruditissime profitentem, audivi, ex MS. corrigit, & legit:

Et Veneris magnæ vertitur ante pedes.

Versio hæc ad imaginem cœli fiebat ἐπὶ δεξιὰ, *ad dextram*. M. Plaut. Curcul.

. . . . *quo me vertam nescio.*

Non eo sensu deinde, sed per jocum respondetur:

Si Deos adoras, dextroversum censeo.

Valer. Flacc. libr. 8. Argonautic.

Inde, ubi sacrificas, cum conjuge venit ad aras
Æsonides, unaque adeunt, unaque precari
Incipiunt, ignem Pollux, undamque jugalem
Prætulit, & dextrum pariter vertuntur in orbem.

Huc trahunt illud Virgilii libr. 4. Æneid.

Aut ante ora Deum pingues spatiatur ad aras

2. *Ad orientem* se convertebant, ut Andreas Tiraquellus, & Barnabas Brissonius multis observarunt, quæ non exscribo hoc loco. Virgil. libr. 8. Æneid.

Surgit, & ætherei spectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, & tales effundit ad æthera voces.

3. *Toto* deinde *corpore erecti stabant*, quo gestu Deorum magnitudinem, suamque in precando alacritatem ac sedulitatem exhibebant. Martial. libr. 12. Epigr. 77.

> *Multis dum precibus Jovem salutat*
> *Stans summos resupinus usque in ungues*
> *Æthon in Capitolio.*

4. *Manus* denique *supinas tollebant*. Servius ad libr. 4. Æneid. pag. 326. MANIBVS SVPINIS, *juxta rationem; nam Inferos demissis ad terram manibus invocamus; ut Homerus inducit Althæam matrem Meleagri, manibus in longum porrectis, ut alibi ipse:* passis de litore palmis: *Cæleítes leva ad cælum, ut modo, & alibi:* Duplices tendens ad sidera palmas. Corrige aperto & necessario sensu: *Cælestes levatis ad cælum*. Ipse Poëta ibidem loci:

> *Dicitur ante aras, media inter numina divum*
> *Multa Jovem manibus supplex orasse supinis.*

Pierius Valerianus libr. 35. Hieroglyphic. pag. 365. *In Etruscis quoque institutis hoc gestu manuum ad preces utebantur, neque non in devovendis civitatibus, evocandisque diis, cumque Jovem dicebant, manus ad cælum sustollebant*. In nummo Gordiani palmæ expansæ cujusdam parvæ icunculæ cum Inscriptione PIETAS AVGVST. Helen. Acron, & Porphyrio grammatici ad Q. Horatii libr. 3. od. 23. *Supinas manus, supplices* interpretantur. Ipse Lyricus:

> *Cælo supinas si tuleris manus*
> *Nascente luna, rustica Phidile.*

C. Petron. in Fragm. Satyrici in bello civili:

> *Hesperiæ campos late prospexit, & ambas*
> *Intendens cum voce manus ad sidera, dixit.*

Virgil. libr. 3. Æneid.

> *Corripio e stratis corpus, tendoque supinas*
> *Ad cælum cum voce manus.*

Hic habitus est orantis Deos superos: in sacris vero, aut votis Deorum inferorum *terram manibus pulsabant*, ut jam ex Servio didicimus. Scholiastes Eschyli, & Scholiastes Sophoclis, Eustathius ad libr. 9. Iliad. v. 564.

> Πολλὰ δὲ καὶ γαῖαν πολυφόρβην χερσὶν ἀλοία
> Κικλήσκουσ' Ἀΐδην, καὶ ἐπαινὴν Περσεφόνειαν,
> Πρόχνυ καθεζομένη.
> *Multum & terram multa nutrientem manibus pulsabat,*
> *Invocans Plutonem, & gravem Proserpinam,*
> *In genua considens.*

Papin. Stat. libr. 1. Thebaid. v. 54.

> . . . . . *crudum ac miserabile vitæ*
> *Supplicium ostentat cælo, manibusque cruentis*

Pulsat

Pulsat inane solum, saevaque ita voce precatur:
Dii fontes animas, angustaque Tartara poenis
Qui regitis. &c.

Parentalia Tanitii Etrusci, causa hereditatis nata: exequiae anniversariae: cenotaphium: Romuli nutrix.

CAP. VII.

Tusci cujusdam nomine *Tanitii* hereditas in causa fuit, ut a Romulo parentalia statuerentur, ut C. Licinius Macer libr. 1. Historiar. Romanar. prodidit, referente Aurelio Macrobio libr. 1. Saturnal. cap. 10. *Faustuli conjugem Accam Larentiam, Romuli & Remi nutricem esse confirmat. Hanc regnante Romulo, Tanitio cuidam Tusco diviti denuptam, auctamque hereditate viri, quam post Romulo, quem educasset, reliquit: & ab eo parentalia, diemque festum, pietatis causa, statutum.* In aliis editionibus, non *Tanitius*, sed *Carutius* appellatur. Parentalia autem, ut a Tanitii hereditate excogitata primum, ita a Numa mirum in modum aucta. Plutarch. in vita ejus. Ovid. libr. 2. Fastor. plenissime. Anniversaria haec celebritas ad tumulos vacuos fieri solita; quare κενοτάφιον, *cenotaphium* vulgo audit. Andreas Alciatus, & alii plerique critici, sed maxime eruditissimus Barnabas Brissonius. Æl. Lampridius in Alexandr. *Cenotaphium in Gallia, Romae sepulcbrum amplissimum meruit*. C. Suetonius Claudio cap. 1. *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit*. *Tumulus honorarius* nihil aliud est, quam Cenotaphium, scilicet *sepulcbrum corpore vacuum*. C. Julius Hyginus in Fabulis: *Fecit in Ilio Priamus cenotaphium Paridi*. Dio Coccejan. libr. 55. de obitu Drusi, privigni Augusti, κενοτάφιον diserte vocat: & Pausanias in Messeniacis de Aristomene κενὸν μνῆμα, *vacuum monimentum*. Flavius Vopiscus in Floriano: *Horum statuae fuerunt Interamnae duae, pedum tricenum ex marmore, quod illic eorum cenotaphia constituta sunt*. Palaemon in Glossis: *Funus imaginarium*, fuisse exponit *tumulum sine corpore*. Suidas in voce Κενοτάφια. Sopater in Commentar. Hermagorae. C. Tacit. libr. 1. Annal. & doctor meus Justus Lipsius, doctrinae immensae, judicii summi. Servius Maurus ad illud Virgilii libr. 3. Æneid.

Solemnes tum forte dapes, & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Andromache, manesque vocabat

 Hecto-

Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem,
Et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.

Meminere & J. C. Ulpian. l. 6. §. ult. ff. de Relig. & sumptib. funer. *Si cenotaphium sit, posse hoc venire dicendum est.* Florentinus J. C. libr. 7. Institutionum, κενοτάφιον reddit *inane sepulcbrum*. l. 42. ff. eod. tit. Marcianus J. C. libr. 3. Institutionum: *Cenotaphium quoque magis placet esse locum religiosum, sicut testis est ea in re Virgilius*, ut habetur l. 6. §. ult. ff. divis. rer. & qualit.

Nutrix hæc Romuli Acca Larentia, nomen dedit Larentalibus feriis, quæ mense Decembri celebrari notius est, quam ut dici debeat. Ceterum hæc, quia parum pudicæ vitæ, ideo a lupa Romulum nutritum fama erat, quod sic prostitutas vocarent. Historicos omitto. Isidor. libr. 10. Etymologiar. Lactant. Firmian. libr. 1. cap. 20. Poëtæ passim. D. Ausonius Epigr. 25.

Credo, quod illi nec pater certus fuit,
Et mater est vere lupa.

Martial. libr. 1. Epigr. 35.

Abscondunt spurcas hæc monimenta lupas.

Eam ob caussam postribula impudicarum *lupanaria* audiebant, quæ non tantum in litoribus, verum etiam in fornicibus sepulchrorum, in itineribus publicis; quare *devium scortum* dictum eleganter ab Horatio libr. 2. od. 11. Eruditus Savaro ad Sidonium Apollinarem libr. 9. Epist. 6. Q. Catull. Epigr. 85.

Omnes pusilli, & semitariæ mœchæ,

Martial. libr. 3. Epigr. 91.

Admittat inter bustuarias mœchas.

Non desunt tamen gravi nomine scriptores, qui veram belluam fuisse Romuli nutricem velint. C. Plin. libr. 8. cap. 17. Joann. Saresberiensis libr. 1. Policratici cap. 13. Jul. Hygin. Augusti libertus in Fabulis cap. 252. Junianus Justinus corruptus libr. 38. *Ipsi ferunt conditores suos lupæ vulneribus alitos*. Ita Gryphiana editio, & Parisiensis; sed corrige: *Lupæ uberibus alitos*. Poëtæ. M. Tull. libr. 1. Divinat.

Hic silvestris erat Romani nominis altrix
Bellua.

Aur. Prudent. in Romani Martyris agone:

Antiquitatem Romuli, & Mavortiam
Lupam renarras.

Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 119.

Præbuit intrepido mammas lupa fœta Quirino.

Et Carm. 5. in principio:

. . . . . . videas hic fusa metallis
Antra Rheæ, fœtamque lupam.

Sext. Propert. libr. 2. Eleg. 6.

Nutritus duro, Romule, lacte lupæ.

Et

Et libr. 3. Eleg. 8. Idem:

Eductosque pares silvestri ex ubere Reges.

Et libr. 4. Eleg. 1.

Optima nutricum nostris lupa Martia rebus
Qualia creverunt mœnia lacte tuo?

Ejusdem libri Eleg. 4.

. . . . . . quem non sine matris honore
Nutrit inhumanæ dura papilla lupæ.

Martial. libr. 2. Epigr. 75.

A nostra pueris parcere disce lupa.

Ovid. libr. 2. Fastor.

Lacte quis infantes nescit crevisse ferino?

Claudian. libr. de Bello Getico:

Nutricemque lupam Romæ.

Et Paneg. de Consul. Olyb. & Prob.

Hinc patrius Mavortis amor, partusque notantur
Romulei, post amnis iners, & bellua nutrix.

Atque adeo statuam ei bellulina specie erigebant Romæ, & in omnibus Italiæ municipiis. Fest. libr. 18. in voce *Ruminalis*. Et C. Plin. libr. 15. cap 18. Gestus autem lupæ erat, ut pendentibus ab uberibus suis puerilis reclinata cervice adblandiretur. Servius Honoratus Maurus ad libr. 8. Æneid. verſ. 632. Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 104. Sat. 11.

Romuleæ simulachra feræ mansuescere jussæ.

Sidon. Apollinar. Carm. 5. in clypeo Romæ ipsius:

. . . . . fœtamque lupam, quam fauce retecta
Blandiri quoque terror erat, quamquam illa vorare
Martigenas & picta timet.

Ex Virgilio indubie mutuatus libr. 8. Æneid.

. . . . . illam tereti cervice reflexa
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.

Plura de Parentalibus, verisque sepeliendi ritibus vide libr. 5. Antiquitat. Roman. cap. ult.

Etru-

Etruſcorum inventum Salii ſacerdotes: Samotbracum ſacra: ii poſtea ad Martem & Herculem a Romanis traducti: Præſul: amptruare, redamptruare: cœnæ Saliares ex decimis: polluctus: ſcyphus Herculaneus ad ſacra: axamenta: chori Saliorum duo.

CAP. VIII.

QUemadmodum cæremonias colendi Deos Etruſci primi Italos docuerunt, ita & ſacerdotes primi iidem Diis inſtituerunt. Servius Maur. ad libr. 8. Æneid. pag. 503. *Salii ſunt, qui tripudiantes aras circumibant: ſaltabant autem ritu veteri armati, poſt victoriam Tiburtinorum de Volſcis. Sunt autem Salii Martis & Herculis, quoniam Chaldæi ſtellam Martis Herculem dicunt, quos Varro ſequitur: & Tiburtes Salios etiam dicaverant. Quidam hos a ſaltu appellatos tradunt, quos alii a Numa inſtitutos, ut arma ancilia portantes ſaltarent, ergo bene a ſaltu appellati. Horum numerum Hoſtilius addidit; nam duo ſunt genera Saliorum, ſicut Saliaribus carminibus invenitur: Collini & Quirinalec a Numa inſtituti: ab Hoſtilio verò Panorii & Pallorii inſtituti. Habuerunt ſane & Tuſculani Salios ante Romanos. Alii dicunt Salium quendam Arcadem fuiſſe, qui Trojanis junctus, hunc ludum in ſacris inſtituerit. Nonnulli tamen, hos a Dardano inſtitutos volunt, qui Samothracibus Diis ſacra perſolverent. Quidam etiam dicunt, Salios a Morro Rege Vejentorum inſtitutos, ut Aleſus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem Regis familiæ auctæ ultimus fuit* (1). Ex hiſce diſſentientibus ſententiiş duæ ortum Saliorum Etruſcis tribuunt: prima *Vejentum* principi: altera *Dardano*, qui & ipſe Regis Etruriæ filius erat, quique cæremonias Deorum Samothraciorum inſtituit, quibus nihil in veteri de Diis diſciplina illuſtrius continetur, ut ſequenti capite dicetur. Salios hoſce Numa, *ad cuſtodiam Anciliorum* excubare voluit. Plutarch. in Numa. Quod feſtum erat V. Nonas Martii. Vetus Calendarium Romanum. Aldus Manutius libr. 2. Quæſit. per Epiſtol. Polemon & Critolaus, vetuſtiſſimi auctores, in varia ſententia videantur apud Feſtum Pompejum libr. 17. in voce *Salios*. Ovid. Faſt.

.... *qua-*

(1) Hoc magis elucet ex antiqua ſculptura in achate in Muſæo Magni Ducis Etruriæ apud Maffeum ad gemmas Leonardi Auguſtini par. 3. tabul. 80, ubi cernere licet duos Salios ancilia ferentes, additis nonnullis Etruſcis literis.

. . . . . *quare cœlestia Martis*
Arma ferant Salii, Mamuriumque vocent.

Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 2. Antiquitat. pag. 130. Καὶ ἔισιν ἔτοι τῆς πομπῆς ἡγεμόνες καλέμενοι πρὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς παιδιᾶς τῆς ὑπὸ Λυδῶν ἐξευρῆσθαι δοκέσης Λυδίωνες. *Suntque hi pompæ ductores, & ex ludicro, a Lydis, ut videtur, invento, Ludiones appellantur.* Sic ille concludit totum de Saliorum inſtitutione ſermonem. Unde appareat a Lydis, hoc eſt Etruſcis, originem ſuam eos traxiſſe. D. Juvenal. Sat. 2. v. 124.

Arcano qui ſacra ferens nutantia loro
Sudavit clypeis Ancilibus.

Antiquiſſimo ergo ritu *Aleſi ſacerdotes* erant Salii, ut ex Servio proxime ſupra didicimus: tum Martis ex inſtitutione Pompilii Regis. T. Livius 1. Decad. libr. 1. in Numa, & in Tullo Hoſtilio. Tum demum ad Herculem traducti a Virgilio libr. laudato:

Tum Salii ad cantus incenſa altaria circum
Populeis adſunt evincti tempora ramis.

Quod Evangelus Virgilio vitio vertit, ſed Prætextatus eum tuetur ex auctoritate M. Terentii Varronis Rer. humanar. libr. 11. Chaldæorum diſciplinæ, Octavii Herſenii, Antonii Eniphonis, & Ennii, ut recitat Macrobius libr. 3. Saturnal. cap. 12. Chori duo ſaltantes carmina illa ſolemnia proferebant: unus erat *juvenum*, ut fuſiſſime Halicarnaſſ. loco proxime ſupra laudato: Virgil. loco etiam citato, alium chorum *ſenum* facit:

Hic juvenum chorus, ille ſenum.

Carmina hæc laudes Deorum continebant, quæ *axamenta* veteri vocabulo dicebantur. Feſt. Pomp. libr. 1. Fueruntque hæc *carmina Romanæ poëtice initium*, in quæ condidit *interpretationem Ælius, homo in Latinis literis exercitatiſſimus*. Varro libr. 4. de Ling. Lat. Quod inventum & ſcriptum putatur a Numa Pompilio Rege, ideo obſcuriſſimum genus loquendi habebatur. Horat. libr. 2. Epiſt. 1.

Jam Saliare Numæ carmen canit.

Verſus iſti a Diis nomina ſumebant, in quorum honorem ſcripti, ut *Jovialis*, quod Jovis facta, *Junonii*, quod Junonis, *Minervii;* quod Minervæ, *Apollinii*, quod Apollinis laudes continebant, ut notavit Hadrianus Turnebus libr. 22. Adverſ. cap. 25. Gloſſæ veteres Philoxeni tamen generaliter omnes eos verſus ad Herculem trahunt: *Axamenta*, is inquit, ϛίχοι ἐπὶ θυσιῶν Ἡρακλέυς, *verſus in ſacrificiis Herculis*. Ad horum ſacrificiorum pertinet ſolemnitatem locus M. Ciceronis libr. 5. Epiſtolar. ad Atticum, Epiſt. 12. ubi *ſtrues Salinarum* legitur, pro quo *ſtrues Saliorum* legendum; nam extruebantur ingentes ignes ad ſacrificium Herculis peragendum. Qui Saliis hiſce præerat, *Magiſter*, *Præfectus*, & *Præſul* interdum nominabatur, qui chorum incipiebat, & modum ſaltandi ceteris præſcribebat, quod & illi obſoleto vocabulo exprimebant, ut alia omnia; dicitur enim Præſul *amptruare*:

cho-

chorus deinde, sive qui sequebantur undecim, motu ei respondebat idoneo, quod voce sacra est *redamptruare*. Lucilius:

Præsul ut amptruat, inde & volgu' redamptruat olli.

Denique Romano ritu hi omnes duodecim patricii erant, & lautissimis epulis accumbebant, ut *Saliares cœnæ* pro opiparis in proverbium cesserint. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 39. *Saliis cœnaturis creditor erit necessarius, Herculanarum decimarum, & pollucторum sumptus tabellarii supputabunt*. Franc. Zephyrus Florentinus Paraphrastes: *Quid Salii? nonne suas cœnas tanto instruunt sumptu, ut principibus publicanorum decumanis, Herculis decimas locare cogantur? Unde & opiparæ lautioresque epulæ Saliares vulgo vocantur*. Quem Tertulliani locum putarunt aliter legendum, & pro *polluctorum*, substituendum *pollinctorum*; sed male, nam *polluctus* libamentum ex decimis aræ Herculis impositum. Varro libr. 4. Ling. Lat. Plautus in Rudente:

Ut decumam partem ex voto Herculi polluceam.

Convivio isti seu cœnæ capacissima pocula adhibebantur, quæ *Herculanei scyphi* dicti, cujus meminere Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 21. Plutarchus in vita Alexandri ad finem. Q. Curtius libr. 10. Athenæus libr. 11. & libr. 12. Dipnosophist. abundantissime. L. Seneca Epist. 83. Cicero Actione 6. in C. Verrem. Nicetas Choniates historicus insignis, ubi de Camatero Logotheta: quorum omnium verba posita vid. libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 30. Virgilius libr. 8. Æneid. & ad eum locum Servius Honoratus:

Et sacer implevit dextram scyphus.

Etruscorum inventum Samothracia Deorum sacra, & quæ illa: Dii magni, boni, potentes.

CAP. IX.

SAcra etiam Samothracia ab Etruscis originem ducunt, ut superiori capite ostendi, instituta scilicet *a Dardano Corithi Regis Etruriæ filio*, ut libr. 2. dictum cap. 10. Q. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 7. *Cum vel ex forma omnibus mysteriis silentii fides debeatur, Samothracia & Eleusinia reticentur*. Idem libr. de Spectacul. cap 8. *Columnas Sessias a sementationibus, messias a messibus, tutelinas a tutelis fructum sustinent: ante has tres aræ, trivis Diis parent, magnis, potentibus, valentibus, eosdem Samothracas existimant*. Fest. Pomp. libr. 17. in voce *Salios*. M. Varro libr. 4. Ling. Lat *Terra enim & cælum, ut Samothracum initia docent, sunt Dii magni, & hi, quos dixi multis nominibus; nam neque quas Ambrasia ante portas statuit, duas*

viri-

viriles species abenias, Dei magni, neque, ut vulgus putat, hi Samothraces Dii, Castor & Pollux; sed his mas & femina, & hi quos augurum libri scriptos habent sic, Divipotes: & sunt pro illis, qui in Samothrace θεοὶ δυνατοί, *hæc duo, cælum & terra, quod anima & corpus.* In quibusdam editionibus hæc verba: *quas Ambrasia ante portas statuit:* aliter paulo, *quas Imbrasia;* sed corrige, *quas Samothracia*; de illius enim gentis sacris & initiis sermo hoc loco. Nigidius Figulus, diligens Antiquitatis illustrator, libr. 19. de Diis, Cornelius Labeo libr. de Diis: Penatibus, *ad Apollinem & Neptunum* traducunt. Sed M. Varro Rer. Humanar. libr. 2. ad Dardanum Etruscum initiorum horum & Sacrorum inventionem refert, quibus Demarathus Corinthius, & filius ejus Tarquinius, gente Tuscus, initiati fuerint. Cassius Hemina *eosdem Samothracas Deos & Penates* apud Romanos esse censet, scilicet θεὺς μεγάλυς, θεὺς χρηστὺς, θεὺς δυνατύς, *Deos magnos, Deos bonos, Deos potentes;* quæ omnia tria volunt Virgilium expressisse variis in locis. libr. 5. Æneid.

Cum sociis natoque Penatibus & magnis Diis

Hic *Magnos Deos* libr. 1. *Bonos Deos* expressit:

Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno.

Denique *potentes*, sive, ut Tertullianus ait, valentes Deos describit. libr. 8. Æneid.

. . . . *dominamque potentem*
Supplicibus supera votis.

Eosque omnes intelligi putant ab eodem libr. 2. Æneid.

Sacra suosque tibi commendat Troja Penates.

Nam eos Dardanus in Asiam ex Samothracia, Æneas vero ex Asia in Italiam transtulisse censetur. Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 4. Dionys. Halicarnass. libr. 2. Antiquitat. Romanar. pag. 127. Idemque curiosa indagine investigat, qui nam illi sint ex Callistrato historico, & ex antiquarum fabularum collectori Satyro, & Aratino, omnium poëtarum antiquissimo, quorum placita consule apud eundem libr. 1. pag. 55. Servius Honoratus ad libr. 3. Æneid. in principio pag. 262. *Alii Deos magnos Cælum ac Terram putant, ac per hoc Jovem & Junonem, Dii Penates a Samothracia sublati, ab Ænea in Italiam advecti sunt, unde Samothraces cognati Romanorum esse dicuntur: quos inter cetera ideo Magnos appellant, quod de Lavinio translati Romam, bis in locum suum redierint; quod Imperatores in provincias ituri, primum apud eos immolabant, quod eorum nomina nemo sciat, quod præsentes . . . . . sentiantur.* Vide quæ sequuntur. Nemo tam docte, nec tam accurate de istis disseruit: & hoc sane præclarum, Romanos Imperatores iis sacra instituere solitos, priusquam in provincias proficiscerentur. Quin & præcipua illi dignatione Romæ, adeo ut jusjurandum nullum efficacius haberetur, quam quod per illos concipiebatur. Juvenal. Sat. 3. v. 144.

. . . . *jures licet & Samothracum*

Et nostrorum aras.

Imagunculæ horum, dum primum transferrentur, *ligneæ*, postea *statuæ ferreæ*, ut Halicarnasseus libr. 1. loco laudato, quo illud plerique doctorum trahunt T. Lucretii libr. 6.

Exultare etiam Samothracia ferrea vidi.

Templorum apud Etruscos usus antiquissimus. Templi variæ significationes, quæ plerique populi aspernati: jure belli non sunt sacra, sed pro libidine victorum polluebantur.

CAP. X.

Templa quoque Diis iidem Etrusci antiquitus erexerunt (1). Pollio. Vitruvius libr. 4. Architect. cap. 7. *De Tuscanis rationibus ædium sacrarum* epigraphe est; deinde ordine suo fabricam exequitur: tanta autem Tuscorum in templis condendis solertia & dignitas erat, ut Romani eos advocarent ædes sacras structuri, quorum opera uti possent. Tit. Livius 1. Decad. libr. 1. ad finem. *Intentus* Tarquinius *perficiendo Templo* Capitolino; *fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia solum ad id publica usus est, sed operis etiam ex plebe*. Erat autem templorum Tuscorum *forma rotunda*, qualem describit Halicarnasseus libr. 4. pag. 259. Ἐποιήθη δ' ἐπὶ κρηπῖδος ὑψηλῆς βεβηκὼς ὀκτάπλεθρος τὴν περίοδον, διακοσίων ποδῶν ἔγγιστα τὴν πλευρὰν ἔχων ἑκάστην. ὀλίγον δ' ἔτι τὸ διαλλάττον εὕροι τις ἂν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ μήκους παρὰ τὸ πλάτος, οὐδ' ὅλων πεντεκαίδεκα ποδῶν. *Fundatum est in alta crepidine, octo jugerum ambitu, ducentis ferme pedibus patens per latera singula, exigua longitudinis, & latitudinis differentia; latitudinem enim a longitudine non totis quindecim pedibus superari comperies*. Xenon historicus vetus libr. 1. Rerum Italicarum refert apud Macrob. libr. 1. cap. 9. Saturn. *Janum in Italia primum Diis Templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum.*

Sed variæ sunt significationes. 1. *Templum* est *cæli regio*. Jacobus a Cruce Bononiensis Annotation. in Ovidium. Septimius poëta in hymno Jani, ut scripsit Victorinus Rhetor:

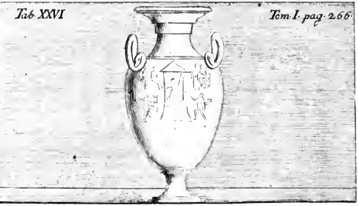
Cui reserata mugiunt aurea se cæli Templa.

Licet Terentianus Maurus libr. de metris non *templa* legat, sed *claustra*. Multus est in hac significatione T. Lucretius Carus libr. 1.

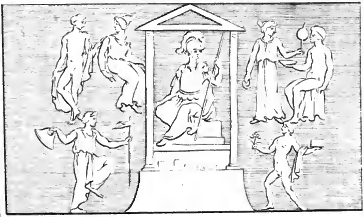
. . . . *nec cæli lucida templa.*

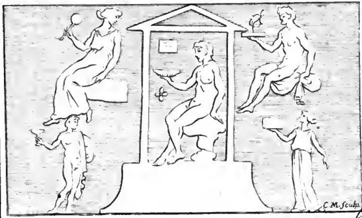
Et

(1) Etruscos templa erexisse ostendunt etiam picturæ ex vasibus desumptæ, & hic appositæ.

Vas Fictile Altum Ped. II Vn. VI

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Vas Fictile Alt. Ped. III. In Museo Mediceo

Pars Postica

V. Franceschini sculp.

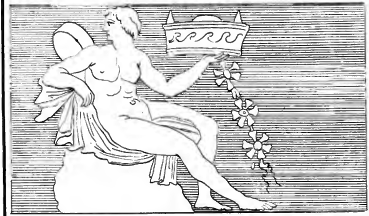
Figuræ depictæ in antica uasis antecedentis not. lit. A

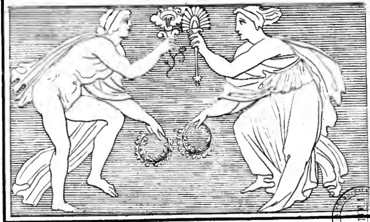
A. Equus et capistrum coloris albi

B. Partes nudæ huius figuræ sicuti earum, quæ sunt in Tab. XXXII. coloris carnei. Chlamys rubei coloris, galea flaua, eius pars anterior, buccula et crista, et hasta et corona in dextra, albæ, globus in uertice hastæ rubeus. Parmula et gladius suspensi albis uittis, flaui coloris, sed gladius magis saturi. Huius uasis et alterius Tab. XXXII. figuræ eleganter delineatæ sunt in fundo nigro: ædiculæ uero et ornamenta per totum uas, nigro, flauo alboque coloribus uarie dispositis depictæ, et figurarum et ornamentorum partes lineis nigris uel suburfis distinguntur et in umbris colores magis saturi adhibiti sunt.

Tab. XXIX. *Tom. I. pag. 266.*

Figuræ Superioris Vasis Notatæ Litera A Hinc Inde Depictæ

Vas Fictile Alt. Ped. IV In Musæo Mediceo

Pars Antica

Vin. Franceschini Sculp.

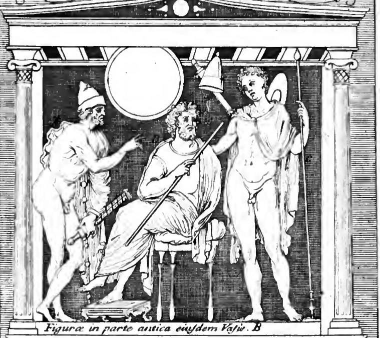
Tab.XXXI

Tom.I.pag 266

Idem Vas B Ex Parte Postica

Vin. Francel. ... sc.

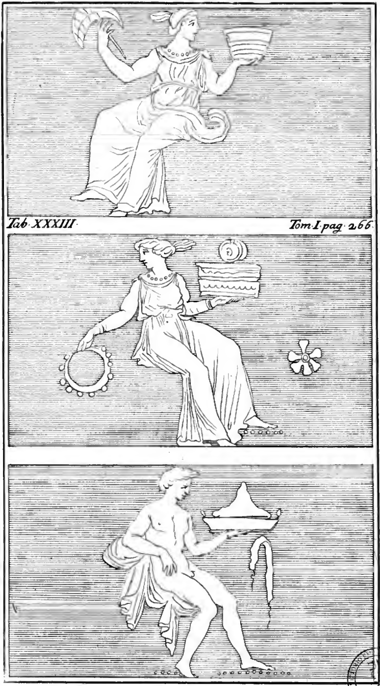
Figuræ in parte antica eiusdem Vasis. B

Figuræ A. Chlamys spadicei, pileus, capilli, barba et bacillus albi; gladius flaui coloris.

Figuræ B. pallium flaui coloris, capilli et barba albi subursi coloris: uittæ ad brachium et ad summum pectus et hasta rubræ. Sella et subsellium col. flaui. Puluillus et regula in fronte subselly rubri coloris.

Figuræ C. Chlamys albâ bullâ adstricta, rubri coloris, capilli flaui, corona alba; hasta alba, in cuspide et in ima parte flaua; petasus post humerum albus. Pendent ab epistylio clypeus et galea ad formam pilei, clypeus coloris albi, gladius flaui cum uittis albis quo ad cætera uid. descript. Tab. XXIIX.

Tab. XXXIII. Tom. I. pag. 266.

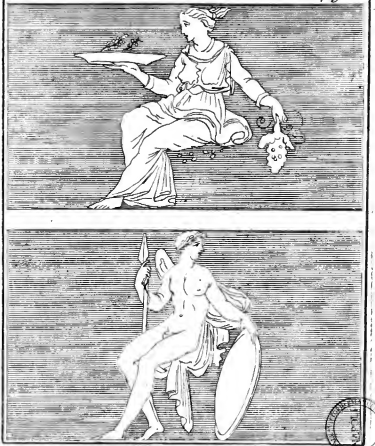
Picturæ In Latere Sinistro Eiusdem Vasis B

Vin. Franceschini

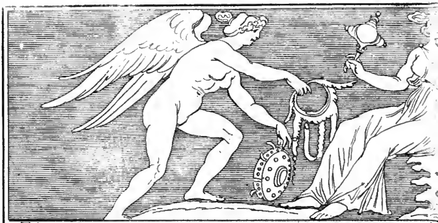

Tab. XXXIV

Tom. I. pag. 266.

Picturæ In Latere Dextero Eiusdem Vasis B

Tab. XXXV.

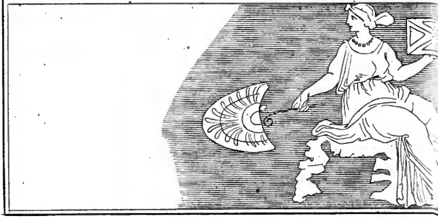
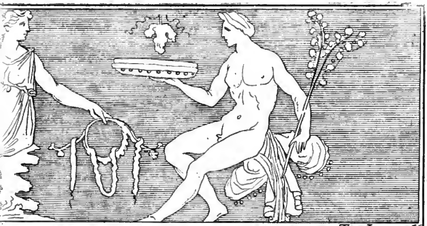
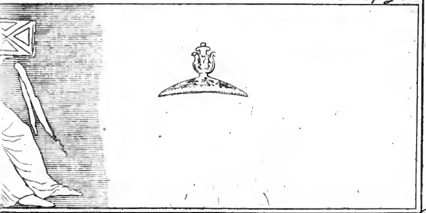

Figure In Opercul.

Tom. I pag. 266.

...io Eiusdem Vasis B

Vin. Franceschini Sculp.

Et libr. 2. Idem:

Id rursum cœli rellatum Templa receptant.

Et rursus libr. 5.

Per cœli volvunt passim se immania Templa.

Fest. Pomp. libr. 11. in voce *Minora templa*. Q. Ennius in Annalibus:

Quamquam multa manus ad cœli cærula Templa
Tendebam lacrimans.

2. *Templum* est quilibet *locus clausus*, etiam profanus, nec augurio consecratus. Janus Parrasius in quæsitis Epist. 57. Fest. Pomp. libr. 3. in voce *contemplari*. M. Varro libr. 6. Ling. Lat. *Curia Hostilia Templum est, & tamen sanctum non est.* Hoc est, *quidquid palis, bastis, aut aliqua re simili claudi potest*, Templi nomen meretur. Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. v. 199.

Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit.

3. Nomine templi significare solent *sepulchrum;* nata inde veteribus superstitio, ut cippi seu tumuli amicorum morte obitorum pro templis religiose colerentur, ut ostendit Clemens Alexandrinus in Protreptico, Lilius Gyraldus Ferrariensis Syntagmate de Diis gentilibus 17. Non. Marcell. cap. 6. num. 92. intelligendusque Virgilius eo sensu libr. 4. Æneid. v. 457.

Præterea fuit antiquo de marmore Templum
Conjugis antiquæ.

4. Denique *Templum* est *Deo consecratum ædificium* (de quo Rudolphi Hospiniani Tubingensis ingens est volumen) hinc scite *Penates hominum sunt, Deorum Templa*. Luctatius Placidius ad v. 643. libr. 1. Thebaidos Statianæ. Artemidor. Daldian. libr. 3. Oneirocritic. cap. 63. & libr. 4. cap. 39. & libr. 5. cap. 1. Jul. Pollux libr. 1. Onomast. cap. 1. num. 22. Et de causis orandi in templis Deos Flavius Blondus varie discutit libr. 1. de Roma Triumphante. Corrigendi quidam Scriptores. D. Agobardus Lugdunensium Archiepiscopus, coætaneus Carolo Magno, in obitu Caroli & Ledradi Episcopi.

Hic dum basilicas Deo dicatas
Et Chris subeunt veneranda Templa.

Maculam sic elue, & lege:

Et Christo subeunt verenda Templa.

P. Ovidius libr. 2. Fastor. vitio etiam infectus, ubi hæc ad Augustum scribit:

Cetera ne simili caderent labefacta ruina,
Cavit sacrati provida cura ducis.
Sub quo delubris sentitur nulla senectus,
Nec satis est homines, obligat ille Deos.
Templorum positor, templorum sancte repertor,
Sit superis, oro, mutua cura tui.

Non

Non poteſt ſane Auguſtus eſſe templorum repertor, cum ante illum & templa, & eorum ornamenta eſſent in honore; corrigendus itaque:

Templorum poſitor, Templorum ſancte refector.

Ratio ex C. Suetonio in Auguſto cap. 40. petatur: *Ædes ſacras, aut incendio conſumptas, aut vetuſtate collapſas, refecit*. Eginartus, ſeu verius Kynehardus Scotus, Caroli Magni Cancellarius, in ejus vita: *Ædes ſacras tamen ubicumque in regno ſuo vetuſtate collapſas comperit, pontificibus & patribus, ad quorum curam pertinebant, ut reſtaurarentur, imperavit*. Quem locum, ut ſolet, ex Suetonio ille mutuatus eſt.

Etruſcus itaque Janus primus in Italia templa excogitavit: extra Italiam vel Pelasgus, vel Theſſalus, vel Eleutherus, vel Phoroneus, vel Otrita Amazon, vel Lycaon Diis fana conſtituerunt, ut ſcribit C. Julius Hyginus fabular. cap. 225.

Neque vero omnes gentes conſenſerunt, ut Dii Templis ſtructis colerentur, atque, ut exclamat Arnob. libr. 5. Cont. Gent. *Non omnibus Diis Templa devota*. Et *Coronidi Deæ* nullum fanum Sicyonii erexerunt. Plutarch. & Pauſan. in Corinthiac. Et eorum exemplo Athenienſes *Clementiam* ſine fano colebant, nec ſtatuam ei dedicabant, ſed in aperto luco aram adorabant. Claudian. libr. de Bello Gildonico:

. . . . fleutibus aram
Et proprium miſeris numen ſtatuiſtis Athenæ

Stat. Papin. libr. 12. Thebaid. v. 493.

Nulla autem effigies, nulli commiſſa metallo
Forma Deæ, mentes habitare, ac pectora gaudet.

Perſæ Templa reſpuebant, quod *majeſtatem Solis*; quem venerabantur, putarent *nullis tectorum anguſtiis coërcendam*. Strabo libr. 15. ſive, ut loquitur M. Tull. libr. 2. de Legib. *non eſſe parietibus includendos Deos, quibus omnia deberent eſſe patentia ac libera, quorumque hic mundus omnis Templum eſſet ac domus*. Quod inſtitutum ex doctrina Magorum profectum, Laërt. libr. 1. Eſt & locus Herodoti apud B. Briſſonium libr. 2. de Regio Perſar. Princip. pag. 216. Quare in Græciam cum numeroſo exercitu irrumpentes *Templa omnia vaſtarunt*. Maxim. Tyrius ſerm. 38. ob id eos *Diis hominibuſque inviſos* appellat Aſconius Pædianus in Act. 2. Verrin. quod *Diis dedita Templa ruinis ac ignibus deleviſſent*; ut loquitur apud Q. Curtium Rufum libr. 3. Alexander. Soliſque Deliaco templo, ac Epheſino pepercerunt, quod Soli, & Lunæ, quos ipſi colebant, ſacra ea eſſent. Scholiaſtes Ariſtophanis in Pacem. Neque deinde vaſtata ea Templa Græci reſtaurare deinceps voluerunt, *ut hoſtilis impietatis & barbaricæ truculentiæ monimentum maneret*. Pauſan. Phocic. quo nomine præſertim Jones præ aliis Græciæ populis laudati. Iſocrat. in Paneg.

Et licet ſacrum eſſet Templorum jus, ut libr. 2. Antiquitat. Rom. cap.

cap. 2. ostendi; tamen jure belli, non minus quam profana, victori cedebant, licet Alexander Macedo, *Thebis captis, sacris pepercerit, agros reliquos in prædam dederit*. Arrian. libr. 1. de Gest. Alexandri; nam & *reverentia iis summa debetur*. Salvian. Massiliensis libr. 3. de Provid. Dei. Id memorabili exemplo Agesilaus præstitit. Xenophon libr. 4. Græcar. *Jus belli*, ut dixi, plenam potestatem in ea faciebat. Balthazar Ayala Belgicorum exercituum quæstor. Unde illud JCtorum celebre, *capta ab hostibus desinere sacra aut religiosa esse*. Paulus J.C. l. 4. ff. de sepul. violat. Pomponius J.C. l. 36. ff. relig. & sumpt. Heliodorus Emesenus Phœnix cultissimus auctor libr. 8. Æthiop. *captivi fiunt* πολέμου νόμῳ *belli lege*. M. Cicero libr. 2. in Rullum. Ex Trogo Pompejo Junianus Justinus libr. 31. Liv. 1. Decad. libr. 2. Curt. libb. 4. 5. 7. 8. Q. Symmachus libr. 1. Epist. 64. videantur a me laudati, aut correpti in Antiquitatib. Ita poëtæ. Statius libr. 12. Thebaid. v. 561.

Non querimur cæsos, hæc belli jura vicesque
Armorum.

Horat. libr. 4. od. 4.

Vastata Pœnorum tumultu
Fana Deos habuere rectos.

Valer. Flacc. Argonautic. libr. 5.

. . . . an Martia Templa
Intemeranda minus, tacitus mihi lucus, & agger
Quod rudis & solâ colimur frigentibus umbra.

Pet. Apollonius Collatius Excidii Hierosolymitani libr. 1.

Nil superest, tandem veteri nisi lege relicta
Crudeles iterum Templum spoliare Quirites.

Et eodem libro post:

Magnus & hanc domuit, Templique in limina victor
Irruit, hicque suos jussit stabulare jugales.

Et libr. 4. de Tito urbe potito:

. . . . nam parcere sacro
Ille loco, saltemque urbis monimenta manere
Una cupit.

Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmach.

Ah quoties ductor Macedum fortissimus altos
Templorum cineres victis cumulasset Amyclis.

Ultimus hic, & posterior versus & corruptus est, & historiæ repugnat; quid enim Alexandro cum Spartanis? Optime MS. restituit:

Templorum cineres victis cumulavit ab Indis.

Nec non mendo non vacat Silius Italicus libr. 13. Punic.

Ne flammam tædasque velint, ne Templa sub uno
In cinerem transisse rogo.

Viderunt plerique erratum, sed pauci potuerunt ei mederi. Lege ex MS. Franc. Modii Novantiquar. Lection. Epist. 62.

In cinerem traxisse rogo.

M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 381.

Si spoliare Deos, ignemque immittere Templis
Numina miscebit castrensis flamma Monetæ.

Et iratus Cæsar apud eundem libr. 5. v. 304.

Non illis urbes, spoliandaque Templa negasset,
Tarpejamque Jovis sedem.

Nobilissimum est & historicum exemplum de Templo Hierosolymitano, bis a Romanis, capta urbe, profanato, devastatoque, primum a Pompejo Magno, iterum a Tito Vespasiani filio. Pompejus quidem *Templum reserat, jure victoris, non devotione supplicis*, ut loquitur D. Augustinus libr. 18. Civitat. Dei cap. 44. & ante illum C. Tacit. libr. 5. Historiar. & post eundem Otto Frisingensis libr. 2. Chronicor. cap. 46. Et de legatione Philonis Judæi sub Tiberio Aug. idem libr. 3. Chronicor. cap. 13. & Hegesippus libr. 5. Excid. Hierosolymit. cap. 46. si tamen auctor non est spurius, quod probabilius mihi.

A Tito vero idem Templum captum, direptum, incensum, historiæ profanæ. Dio Coccejanus diligentissimus libr. 66. Histor. Roman. Contigit hæc clades anno postquam conditum fuerat *millesimo octuagesimo nono*. Ado Viennens. Ætate 6. Chronicor. pag. 115. aut *millesimo centesimo secundo*. Paul. Oros. libr. 7. cap. 9. sed id tamen deleturus flevit Titus. Constantin. Manasses Chronicor. pag. 55. quod se videret unicum puniendis Judæis a Deo destinatum. Michaëlius Glycas Annal. part. 3. pag. 334.

Etru-

Apud Etruscos aræ Deorum: sepulchris appositæ: in Comœdiis: morituri eas amplectebantur: immunitatem præstabant: eas juraturi tenebant: dedicatio: fluviis erectæ.

CAP. XI.

Apud Etruscos aræ Deorum in usu erant, ut clarissime patet ex Livio, egregium Mutii Scevolæ facinus referente libr. 2. Decad. primæ: qui etiam Mutium sic inducit loquentem ad Porsenam, qui minitabundus extorquere ab eo volebat, quæ nam illi a Romanis insidiæ pararentur: *En tibi, ut sentias, quam vile corpus sit iis, qui magnam gloriam petunt, dextramque accenso ad sacrificium foculo inicit: quam cum velut alienato ab sensu torreret animo, prope attonitus miraculo Rex, cum ab sede sua prosiluisset, amoverique ab altaribus juvenem jussisset &c.* Valerius Max. quoque libr. 3. cap. 3. eandem historiam narrans altare in castris fuisse commemorat: *Quum a Porsena Rege Etruscorum urbem nostram gravi ac diutino bello urgeri ægre ferret, castra ejus clam ferro cinctus intravit: immolantemque ante altaria conatus est occidere.* Videndus est etiam Sextus Aurel. Victor de Viris Illustribus cap. 12. *Accepta potestate, in castra Porsennæ venit, ibique purpuratum pro Rege, deceptus occidit. Apprehensus, & ad Regem pertractus, dexteram aris imposuit.*

Q. Fabius Pictor apocriphus libr. 1. refert, Janum aras primum intulisse in Etruriam: quod quidem valde verosimile videtur (quamvis scriptor hic sit suppositus) nam Janus templa Deorum, & alia ad sacrificia pertinentia in hanc Regionem invexit (1).

Ad sepulchra erigi solitæ. Hieronym. Magius observat; unde in Apotheosi illa mystica Cæsaris sub persona Daphnidis apud Virgilium Eclog. 5.

. . . . en quattuor aras
Ecce duo tibi, Daphni, duoque altaria Phœbo.

Et libr. 3. Æneid. vittatas eas aras funebres indicat:

Aggeritur tumulo tellus, stant manibus aræ
Ceruleis mœstæ vittis.

Et

(1) Quod ara fuerit in castris Porsennæ, cui manum imposuerit Scævola, consentiunt gemmæ antiquæ apud Leonardum Augustinum, & in additionibus Maffæi par. 4. n. 9. & 10. Usum ararum apud Etruscos evincunt plura anaglypha in urnulis sepulchralibus, quorum icones in hoc ipso opere alibi afferuntur, ex quo etiam patere videtur, ab Etruscis adhibitas fuisse in funebribus gladiatorum ludis.

Et libr. 5. Æneid. in anniversariis exequiis collocatas docet:

. . . . *mœstasque sacravimus aras.*

Et de Hectore Andromache uxor libr. 3. Æneid.

Et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.

In comœdiis agendis *aræ* etiam in scæna erigebantur *duæ*; sed eo discrimine, ut in comœdia *Apollini dextra ara* esset vota; *sinistra* vero ei *heroi*, *Deove*, aut illi *Deæ*, in cujus honorem ludi celebrarentur, seu *parentalia*, aut *funebria sacra*. At in tragœdia *dextra ara* erat dicata Baccho. At Olympiodorus comediæ etiam Bacchum facit præsidem: cujus verba habes apud Franc. Lindenbruchium, licet Donatus in Andriam Terentii Act. 4. sc. 3. contradicat. *Ex ara, scilicet Apollinis, quem* Δήλιον *Menander vocat, aut quod Apollini comœdia dicata est, in cujus honorem aram constituebant comœdiam celebrantes; Apollini ergo comœdia, Libero patri tragœdia est sacra*. Ipse Terentius:

Ex ara hinc sume verbenas tibi.

Quia scilicet aræ Apollinis *verbenæ* impositæ, ut Bacchi *hedera*. Jul. Scaliger libr. 1. Poëtices cap. 21.

Easdem *aras morituri jubebantur amplecti*. quod a nullo vidi adhuc observatum. C. Plin. libr. 35. cap. 10. *Timanthi vel plurimum affuit ingenii; ejus enim est Iphigenia, oratorum laudibus celebrata, qua stante ad aras peritura, cum mœstos pinxisset omnes &c. patris ipsius vultum velavit*. T. Lucret. libr. 1. Rer. Nat.

Aulide quo pacto Triviai virginis aram
Iphianassai turparunt sanguine fœde
Ductores Danaum delecti.

Vel ut ex Prisciano Cæsariensi legunt:

Iphianassæo, turparunt sanguine.

L. Sen. in Herc. Furente Act. 2. sc. 3. ubi Lycus Megaram interfecturus:

Conjugia quoniam pervicax nostra abnuis,
Regemque terres, sceptra quid possint, scies,
Complectere aras, nullus eripiet Deus
Te mihi.

Virgil. libr. 2. Æneid. v. 255.

. . . . . *vos aræ ensesque nefandi*
Quos fugi, vittæque Deum quas hostia gessi.

Q. Horat. libr. 2. sat. 3.

Tu cum pro vitula statuis dulcem Aulide natam
Ante aras, spargisque mola caput, improbe salsa.

Ad aras confugientes immunitatem, & asylum consecuti censebantur. Cicero Orat. post reditum in Senatu. *in aram Tribunatus confugere*. L. Flor. libr. 2. Hist. Rom. cap. 12. de Samothracum religiosis aris. Ad aras confugientes eas amplectebantur. Lutatius Placidius ad libr. 12. Thebaidos Statianæ v. 481. Terent. Heautontimerumeno Act. 5. sc. 2.

Nec te admisce, nemo accusat, Syre, te, nec tu aram tibi

Nec

Nec precatorem pararis.

Stat. loco laudato:

Sic sacrasse loco commune animantibus ægris
Perfugium.

Ovid. libr. 4. Eleg. 5.

Unica fortunis ara reperta meis.

Et libr. 2. de Ponto, Eleg. 8.

Vos eritis nostræ portus & ara fugæ.
Vos ego complectar, Geticis si cingar ab armis:
Utque meas Aquilas, vestra ego signa sequar.

Et libr. 2. Æneid. Hecuba cum natis ad aram Hercæi Jovis, veluti locum religione tutum, confugit:

Hic Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum
Præcipites, atra ceu tempestate columbæ,
Condensæ, & Divum amplexæ simulacra tenebant.

Origo hujus ritus habetur ex Martiano Augusto, Callistrato J.C. dissertatione Cæstii apud Tacitum libr. 3. Annal. Æmilio Probo, sive Cornelio Nepote in vita Pausaniæ, & in vita Timothei, Plutarcho in vita Cimonis, quos laudavi libr. 1. Antiquitat. Romanar. Regione Urbis. 1. Euripid. in Hecuba:

Ἀλλ' ἴθι ναοὺς, ἴθι πρὸς βωμοὺς
Sed vade ad templa, vade ad aras.

Confugium illud desperato statu rerum, & deplorata vitæ conditione. Virgil. libr. 2. Æneid. v. 574. de Helena:

. . . . . *atque aris invisa sedebat.*

Ab aris sine piaculo & sacrilegio nemo avelli poterat; ideo Pyrrhus ille Virgilianus vituperatur libr. 2. Æneid. v. 550.

. . . . . *altaria ad ipsa sedentem*
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati.

Si tamen magni alicujus sceleris reus quis fuisset, igne admoto cogebatur aram deserere. Scholiastes Euripid. in Hecuba apud Hadrianum Turnebum libr. 9. Adversarior. cap. 12. M. Plaut. Rudente Act. 3. sc. 4. ubi sic Labrax:

Mihi non liceat ancillas meas
De Veneris ara abducere?

Dæmones deinde respondent:

Ego dabo ignem.

L. Seneca Hercule furente v. 505.

Congerite silvas, templa supplicibus suis
Injecta flagrent.

Aut certe, si ignem admovere nollent, obstructis vallis, fame enecabantur. Claud. Ælian. libr. 9. Var. Histor. cap. 41. Idemque jus statuis Principum concessum. l. 17. ff. ædilit. edict. L. Seneca libr. 1. Clement. cap. 18. C. Sueton. Tiberio cap. 53. & est a viris doctis observatum.

Aras tenebant juraturi, quaſi religione interpoſita vera dicturi, teſteſque Deos ſibi facturi. Æmil. Prob. aut Cornel. Nepos in vita Hannibalis. Cicero pro L. Cornelio Balbo. M. Junian. Juſtin. libr. 24. Aurel. Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 2. Briſſonius eruditiſſime in Formulis probavit. Virgilius libr. 12. Æneid. inducit fœdus ferientes Principes, araſque tenentes; ut & Ludovicus Arioſtus in Rolando ſuo od. 38. qui meo judicio magnus Poëta. Vetus Scholiaſtes Juvenalis ad v. 89. Sat. 13.

Atque ideo intrepidi quæcumque altaria tangunt.

Idem ad Sat. 14. v. 219.

Falſus erit teſtis, vendet perjuria ſumma
Exigua, Cereris tangens aramque pedemque.

Hinc Ariſtophanes:

Οἷσιν οὔτε βωμὸς, οὔτε πιστὶς, οὔθ' ὅρκος μένει.
Quibus nec ara, nec fides nec juramentum manet.

Sil. Italic. libr. 1. Punicor. jusjurandum Hannibalis deſcribens:

Stant aræ cœlique Diis.

Et paucis interjectis ſubjungit:

Hanc mentem juro noſtri per numina Martis,
Per manes, regina, tuos.

Sequitur, ut de dedicatione pauca proponam: & quia alias fuſe diſcuſſi, hic antiquis Inſcriptionibus ero contentus: quarum una extat Pætovione (1).

PRAESTITI. IOVI.
S.
TRIB. COH. X. PRAETOR
CVLTOR. NVMINIS. IPSIVS
PROFICISCENS. AD. OPPRI
MENDAM. FACTIONEM
GALLI. IVSSV. PRINCIPIS
SVI. ARAM. ISTAM. POSVIT

Altera eſt in Bavaria, ut refert Wolfgangus Lazius libr. 6. Commentarior. Reip. Rom. cap. 1. (2)

IVNO. R. ET. MINER. SAC
GENIO. COH. III. BRIT. ARAM
T. FL. FELIX.. PRAEF. EX
VOTO. POSVIT. L. M
DEDICAVIT. KAL. DEC.
GENTIANO. ET
BASSO. CoS.

Deni

(1) Apud Grut. pag. 22. num. 1. (2) Apud Grut. pag. 24. num. 7.

Denique aræ fontibus & fluminibus, qui Deorum cultu honorabantur, erectæ reperiuntur, quæ forte *graminea* audiunt, de quibus Hadrian. Turneb. libr. 11. Adversar. cap. 1. C. Plin. nepos libr. 8. Epist. 8. & Claudius Minos notavit. Erigi illæ solitæ vel in ipso mari, vel in ripa. Prioris testis Virgilius libr. 1. Æneid.

Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus aras.

Posterioris D. Ausonius Epist. 9. ad Paulinum:

Culpabam properos adverso flumine cursus.
Quis fuit ille dies? non annus longior ille est,
Attica quem docti collegit cura Metonis
Desertus, vacuis, solisque exerceor aris.

Ad alia properandum.

Apud Etruscos sacrificia: Instituta ea initio tenuia, far, lac, libum: postea litatum hostiis animalibus, etiam ablegminibus, majoribus, minoribus, auratis cornibus, albis, nigris, homine, animantibus, omnibus, nisi piscibus.

CAP. XII.

SAcrificia omnia Diis propitiandis Tuscorum Rex Janus instituit, ut ex Xenone apud Macrobium libro hoc, capite decimo dictum est. Addendus Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 521. a quo inter præclara ejus gentis inventa, ἱεροποιίας sacrificia reponuntur. Locum integrum alibi habes, nec repeto. Initio certe ea omnia erant valde tenuia, scilicet pro populorum, ea ætate, paupertate, inopiaque: lar, far, aut ut summum, libum; & ubi ditissimæ gentes, thurea acerra contentæ. Vet. gloss. Philoxeni. *acerra*, λιβανωτρὶς, quæ aliis *ara*, aliis censetur *arcula thuraria:* quæ passim ab aliis peti possunt. Poëtæ passim. Ovid. libr. 3. Fastor.

Farraque dat tepidis, libaque salsa focis.

Micam vocant Salii in arcano suo carmine. Alb. Tibull. libr. 4. principio:

Parvaque cælestes placavit mica; nec illis
Semper inaurato taurus cadit hostia cornu.

Fest. Pomp. libr. 16. in voce *mola*, & in schedis Ursinianis. Optime omnium, ut solet, C. Plin. libr. 18. cap. 2. ex Heminæ Cassii auctoritate: *Numa instituit fruge Deos colere, & mola salsa supplicare, atque, ut auctor est Hemina, far torrere, quoniam tostum cibo salubrius esset,*

id uno modo consecutum, statuendo, non esse purum ad rem divinam, nisi tostum. Quare cum primi hominum libo, farre, hordeique tantum primitiis Deos placandos censuissent, dicti ideo κριθολόγοι. Et licet mutati ab opulentiori seculo mores, tamen in plerisque sacris vetustatis frugalitas pertinaciter observata. Idem Plinius libr. 18. cap. 8. *Et hodie sacra prisca, atque natalium pulte fritilla conficiuntur*. Et in præfatione divini sui operis, idem: *Verum & Diis lacte rustici, multaeque gentes supplicant, & mola tantum salsa litant, qui non habent thura, nec ulli fuit vitio Deos colere, quoquomodo posset*. Sed hoc inter sacra, & cultum Deorum intererat, hominesque frugibus vescentibus, quod eæ molitæ erant, sive fresæ, quæ diis oblatæ; quum hominum esui ante molas inventas, integræ destinarentur; plures notarunt ex Theophrasto, sed optime Hadrianus Turnebus libr. 7. Adversar. cap. 13. licet interdum more Latino fruges integræ, Græcis ὀλαὶ, sive ὀλοχύται in sacrificiis locum haberent. Videndi Interpretes Virgiliani ad illud libr. 4. Æneid.

Ipsa mola, manibusque piis altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta
Testatur moritura Deos.

Crescente in dies gentium opulentia, animalibus hostiis litari cœptum, sed ita, ut semper in primorum & tenuium sacrorum recordationem, mola salsa caput hostiæ aspergerent. L. Seneca in Thyeste Act. 4.

Et mæsta vitta capita purpurea ligat,
Non thura desunt, non sacer Bacchi liquor,
Tangensque salsa victimam culter mola.

Horatii Scholiastæ ad libr. 3. od. 23. consulantur:

Farre pio & saliente mica.

Virgil. libr. 12. Æneid.

Dant fruges manibus salsas.

Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 4.

At vatum in curas hominum genus, omina noctis
Farre pio placant, & saliente sale.

Atque hostiis quidem adhuc vivis aspersa mola salsa: mactatis vero pinguedo addita, quo facilius arderent. A. Persius Sat. 2.

Tot tibi cum in flamma junicum omenta liquescant.

Homer. libr. 2. Iliad. v. 422. Eustathius ibidem:

Α'υτὰρ ἐπεί ῥ' ἔυξαντο, καὶ ὐλοχύτας προβάλοντο,
Α'ῦ ἔρυσαν μὲν πρῶτα, καὶ ἔσφαξαν, καὶ ἔδειραν
Μηρούς τ' ἐξέταμον, κατά τε κνίσσῃ ἐκάλυψαν.

Quæ totidem verbis Latinis sic reddere poteris:

Sed postquam oraverunt, & molas projecerunt;
Cervicem primum reflexerunt, & jugularunt, & excoriarunt,
Femoraque absciderunt, & pinguetudine cooperuerunt.

Q. Ca-

Q. Catull. Epigr. 88.

Gnatus ut accepto veneretur carmine divos,
Omentum in flamma pingue liquefaciens.

De promiscuo victimarum quarundam, imo & quarumlibet usu, sanis, tabidisque, Q. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 13. *Volo & vestros ritus recensere: non dico, quales sitis in sacrificando, cum enecta & tabiosa quæque mactatis, cum de opimis & integris supervacua quædam truncatis capitula & ungulas, quæ domi quoque pueris vel canibus destinassetis.* Vult ergo Tertullianus ex opimis hostiis nihil Diis oblatum, nisi *ablegmina*, sive partes illas viliores & extremas, cum reliquis sacerdotes vescerentur.

Erant autem unicuique numini suæ hostiæ propriæ: de qua re Andreas Tiraquellus libr. 3. cap. 12. ad Geniales dies Alexandri ab Alexandro. Hoc tantum hic noto, quascumque hostias fuisse vel *minores*, vel *majores*: & postremas has, gravioribus de causis, potentioribusque Diis solere offerri, dictæque *animales*. Trebatius libr. 1. de Religionibus apud Macrobium libr. 3. Saturnal. cap. 5. quibus & cornua inaurabantur. L. Seneca libr. 1. Benefic. cap. 6. Plin. libr. 33. cap. 3. T. Liv. 3. Decad. libr. 5. in quibus Decemviri Apollini bove aurata, & duabus capris auratis, Latonæque bove aurata, sacra Græco ritu facere asseverant. Fest. Pomp. libr. 1. in dictione *Apollinares*. Tertullian. libr. de Corona Milit cap. 12. *Hunc tibi bovem Jupiter cornibus auratis decoratum vovemus esse futurum*. Juvenal. sat. 6.

. . . . *auratam Junoni cæde juvencam*.

Valer. Flacc. libr. 1.

. . . . *dabit auratis & cornibus igni*
Colla pater.

Et libr. 3. Argonautic.

Ibat agens lectas aurata fronte bidentes.

P. Ovid. libr. 7. Metamorph.

. . . . *indutaque cornibus aurum*
Victima, vota facit.

Et libr. 10. Metamorph. fab. 8.

. . . *blandis indutæ cornibus aurum*
Conciderant icta nivea cervice juvencæ.

Virgil. libr. 9. Æneid.

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum.

Martial. libr. 9. Epigr. 43.

Felix tunc ego, debitorque voti
Casurum tibi rusticas ad aras
Ducam cornibus aureis juvencum.

Aurel. Prudent. περ. στεφάν. in Romani agone:

Huc taurus ingens fronte torva & hispida
Sertis revinctus, aut per armos floreis,

Aut

Aut impeditis cornibus deducitur:
Nec non & auro frons coruſcat hoſtiæ,
Setaſque fulgor bractealis inficit.

L. Seneca in choro Oedipi:

Aureo taurus rutilante cornu.

Diſtinguebantur etiam victimæ ſecundum Deos ipſos, quibus oblatæ; nam Diis ſuperis *albæ*, inferis *nigræ* convenire credebantur; quod multis variorum ſcriptorum locis a me probatum in Antiquitatibus Romanis libr. 4. cap. 9. hoc loco non repeto.

Denique & quadrupedes, & ſerpentes, & aves ſolitæ immolari, ac ne homines ipſi ab illa ferali clade immunes; nam Carthaginienſes Junonem immolato homine placabant, fuſe deſcribit Silius Italicus: Dianam Scythæ, Teuthatem Galli, ſed & ipſi Romani Saturnum: ac ut ſemel dicam, ſoli inter animantes liberi piſces. Et ratio hæc Theologica aſſignatur a Simone Majolo Dier. Canicular. Dialog. 9. quod cum ceteris animantibus maledictionem ii non accepiſſent, & in aqua illi vivant; cum tantum terra & ejus cultores ei maledictioni fuerit ſubjecta: quod aperte probat caput ſeptimum Geneſeos, & D. Auguſtinus libr. 1. de Mirabilibus Scripturæ cap. 4. (1)

Apud Etruſcos artificium & uſus ſtatuarum Deorum; & virorum fortium: inviolabiles, & religioſæ: fictiles aut ligneæ: in foro eminenti loco poni ſolitæ.

CAP. XIII.

AD cultum Deorum non mediocre momentum contulere ſtatuæ, præclarum in iis recolendis, magnumque & pæne neceſſarium opus, quod & ab Etruſcis excogitatum. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 25. *Etſi a Numa concepta eſt curioſitas ſuperſtitioſa, nondum tamen aut ſimulacris, aut templis res divina apud Romanos conſtabat, frugi religio, & pauperes ritus, & nulla Capitolia certantia cœlo, ſed temeraria de ceſpite altaria, & vaſa adbuc Samia, & nidor ex illis, & Deus ipſe nuſquam; nondum enim tunc ingenia Græcorum, atque Tuſcorum fingendis ſimulacris urbem inundaverant*. Quem locum ſuggeſſit mihi literis ſuis elegantiſſimis Illuſtriſſ. D. Balduinus de Monte Simoncellio, avita nobilitate, ſcriptiſque diſer-

(1) Damus hic Sacrificiorum imagines, deſumptas ex urnularum Etruſcarum anaglyphis. Ad ſacrificia ejuſdem generis ſpectant quoque pateræ, quas appoſuimus in fine cap. 17. libr. 1. & quam apponimus hoc loco. Præterea apud eandem gentem in uſu fuiſſe ſacras pompas, quæ ſacrificia comitabantur, nos docere videtur pictura Vaſis Medicei, hic etiam appoſita, & quam adferimus infra cap. 93.

Vrna Fictilis Apud Bartolum De Antiquis Sepulchris Tunc Perusiae

V. Franc. Sculp.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Constanziis V.F.Sculp.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Constanziis V.F.Sculp.

Florentiæ in Musæo S·M·D·Etruriæ

Va: Fictile Altum Ped. I Vn. IIII

Florentiæ In Musæo Mediceo F.A.L. sculp.

fertissimis clarissimus. Addendi Porphyrio vetus grammaticus ad Q. Horatii libr. 2. Epist. ult. *Tyrrhena sigilla, Tuscana, apud Tuscos in primo Italiæ ex marmore signa processerunt*. Ipse Horatius ibidem loci:

Gemmas, marmor, ebur, Tyrrhena sigilla, tabellas,
Argentum, vestes Getulo murice tinctas.

C. Plin. libr. 34. cap. 7. *Signa quoque Tuscanica per terras dispersa, quæ in Etruria factitata non est dubium. Deorum tantum putarem ea fuisse, nisi Metrodorus Scepsius, cui cognomen a Romani nominis odio inditum est, propter duo millia statuarum Volsinios expugnatos obiiceret: mirumque mihi videtur, cum statuarum origo tam vetus in Italia sit, lignea potius aut fictilia Deorum simulacra in delubris dicata, usque ad devictam Asiam, unde irrepsit & luxuria*. Ex laudatis auctoribus colligo, ortum statuarum in Italia Tuscis deberi, non etiam extra Italiam; nam & in Græcia prius illæ fortassis fuerint, apud quos inclaruerint Saurus Samius, Crato Sicyonius, Cleanthes, Theodorus Milesius, Dædalus, & ejus discipulus Eudyus, Theodorus, Thelocles, Idictæus, Angelio, Smilides, Phidias, & Praxiteles: quos omnes extulit Plinius, & æterno memoriæ fano dedicavit, libro laudato. Hinc deceptus Athenagoras, omnem artis statuariæ elegantiam Græcis tantum deberi in Apologetico pro Christianis pronuntiat.

Ex iisdem proxime laudatis etiam patet, statuarum alias fictiles, alias marmoreas, easque ab Etruscis inventas, fuisse, alias aureas, alias cæreas, alias argenteas, alias denique æreas, ut paulo infra dicetur. Sed & quasdam Deorum in honorem, nonnullas in virorum fortium perpetuam memoriam erigi consuevisse. Sidon. Apollinar. libr. 5. Epist. 5. Et libr. 8. Epist. 2. Q. Symmachus libr. 10. Epist. 25. *Ut viri memorabiles monimentorum diuturnitate, posterorum oculis commendarentur*. Ammian. Marcellin. libr. 14. Histor. *Quidam æternitati per statuas se commendari posse affirmantes, eas ardentes affectant, quasi plus præmii ex figmentis æneis, sensibus carentibus, adepturi, quam ex honeste recteque factorum conscientia*. Quam alii efficacem retinendæ æternitatis, famæque consequendæ rationem putabant, historicus Græculus jure deridet. Neque enim primis illis seculis Deorum ulla simulacra, nisi fictilia. M. Varro libr. 1. de Vita Populi Romani: *Hæc ædis, quæ nunc est, multis post annis facta fuit, quia omnia regiis temporibus delubra parva facta sunt, ut in cetero cultu quæ sunt consentanea, quæ sint paupertina sine elegantia atque castimonia. Quid inter hos Joves intersit, qui ex marmore, ebore, auro nunc fiunt, potes animo advertere, & horum temporum divitias, & illorum paupertates*. Nec Romani solum hi mores, sed & Græci. Pausan. Corinthiacis ubi de Apollinis Lycii statua.

Utcumque certe non minor statuis istis, quam Diis ipsis reverentia deberi censebatur, atque adeo inviolabiles habebantur. Marcianus Heracleota in Carmine Geographico v. 694.

Lati-

Ὤν τὸν μὲν Ἰασίωνα δυσσεβήματι
Πρᾶξαι περὶ Δήμητρος λέγουσ᾽ ἄγαλμα, καὶ
Πληγῇ κεραυνωθέντα δαιμονίᾳ θανεῖν.

Latinis verſibus eleganter donavit Federicus Morellus, Profeſſorum Regiorum Pariſienſium Decanus:

Ex his Jaſiona facinus impium
Signum in ſacratum patraſſe Cereris aſſerunt,
Et cælitus miſſo interemptum fulmine.

Ut ſacra quadam veneratione Deorum ſtatuæ, ita & Principum ſemper cultæ, dixi alibi hoc opere. Ex ære illæ. L. Seneca libr. 6. Natural. Quæſt. cap. 29. *Cur ergo aliquis ad hoc ſtupet, quod æs unius ſtatuæ, nec id ſolidum quidem, ſed concavum ac tenue, diſruptum eſt?* Et ſtatua Antonio Muſæ Medico *ære collato* ponitur. Sueton. Auguſto cap. 59. Aurelius Caſſiodorus libr. 7. Variar. Epiſt. 44. Statuarum enumerat materiam, *æs, plumbum, marmora*. Poëtæ. Virgil. libr. 6. Æneid.

Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem ducent vivos de marmore vultus.

Claudian. Conſul. Theodori in ipſo limine:

. . . . , populumque clientem
Publica manſuris teſtantur vocibus æra.

Et libr. 3. de laudib. Stilic. ubi plura:

Ob ſacrum, quod in ære colis.

Corrigendus ejusdem locus corruptus in præfatione belli Getici:

At prior effigiem tribuit ſucceſſus amœnam.
Oraque patricius noſtra dicavit honor.

Ex MS. meo legendum, quod & MS. Stephani Claverii confirmatur:

At prior effigiem tribuit ſucceſſus ahenam.

Sidon. Apollinar. Carm. 8.

Ulpia quod rutilat porticus ære meo.

Sed & aureæ argenteæque quoque ſtatuæ ſub Imperatoribus Dio Coccejan. libr. 52. & libr. 53. imo eo uſque luxus proceſſit, ut nullæ Imperatoribus niſi aureæ ſtatuæ locarentur: quod deplorat in panegyrico Theodoſii Latinus Pacatus Drepanius. Solebant autem ſtatuæ iſtæ erigi in porticibus, in balneis, in areis, in Capitolio, in compitis, in Campo Martio, ſed maxime loco fori valde conſpicuo. Caſſiodor. libr. 8. Variar. Epiſt. 2. Sueton. libr. de clar. Grammat. cap. 17. Sidon. Apollinar. Carm. 9.

Et carus popularitate Princeps
Trajano ſtatuam foro locavit.

Idque fiebat in provincia, a municipali magiſtratu impetrato loco. Pomponius J. C. l. 14. ff. de condit. & demonſtrat. Paulus J. C. l. 2. ff. de loco publ. fruend. At in civitate ipſe Princeps id faciebat. Plinius Junior libr. 1. Epiſt. 17. atque id *miſſo libello*. L. Apul. libr. 3. Floridor. Claudian. præfatione proxime laudata:

An-

Literæ Sculptæ Sunt in Limbo, Vestis inferiore

Literæ Etruscæ Incisæ Sunt In Tergo
Florentiæ Ex Ære Alt. Ped. I. Unc. III. In Musæo Mediceo

Vin. Franc. sculp.

Volaterris In Marmore Alt. Ped. III. Vnc. XI. Apud Nobiles De Maffeis

Vin. Fran.

Tab. XXXXIII

Tom. I pag. 281

In Marmore Alt. Ped. IV Apud Scala In Suburbano Prope

Nobil. Della Florentiam

V A I ʘ ᗡ A V A N A Ↄ I M
N I Ↄ V A J V A ᗡ· Θ M V N
:V I M

Annuit his princeps, titulum poscente Senatu.
De ornamentis statuarum, & minio, quo diebus festis inungebantur, de jure asyli iis concesso, qui ad eas fugissent, alibi commodius. (1)

Etruscorum inventum Idola: aut, ut aliis visum, Seruchus, aut Syrophanes, aut Cham ea excogitavit: aut Græci, aut Ninus: eorum varietas, & vanitas Εἴδωλον, *sive* Εἴδωλον *a Poëtis dici.*

CAP. XIV.

Ut Statuarum fuere artifices Etrusci, ita & Idolorum. Cæl. Rhodigin. libr. 29. cap. 24. *Quin etiam quisquis hujus argumenti inventor extitit primus, cum religione profecto videntur prodiisse. Sunt qui Etruriæ hoc contribuant.* Teophantus Monachus Scotus MS. ad D. Juvenalis sat. 15. in principio. *Tuscia, mater omnis impietatis, & superstitionis, & templa in falsorum Deorum honorem erexit, & Idola in iis collocavit. Ejus deinde exemplo tota Europa misere infecta, diis dæmonum cultui adhæsit; sed diu ante Romam, adeoque etiam ante Ægyptum, quæ serius monstra sua transtulit in Italiam. Virgil. libr.* 8. *Æneid.*

Omnigenumque Deum monstra.

Et de inventione Idolorum huc usque ille. Alii primum Idolum volunt Ignem fuisse. Ludovicus Cario in Chronico notavit: & ante illum Scriptores Ecclesiastici. Socrates libr. 7. Histor. Ecclesiast. cap. 8. Theodoretus libr. 5. Hist. Ecclesiast. cap. 39. Historia Tripartita libr. 10. cap. 30. Suidas in voce Κάνωπος. Gregor. Turonens. libr. 4. cap. 33. Agathias Scholasticus libr. 2. de Bello Getico: apud quos omnes templa ideo *Pyræa* sive πυραῖα dicuntur, quod Deum haberent *Ignem*. Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 85.

. . . . juratur ab illis
Ignis & unda Deus.

Inventor autem hujus Idoli *Cham* fuisse legitur. Marius Victor Massiliensis libr. 3. in Genesin:

. . . Cham servo e semine natus,
Mole & mente gigas, Babylonica sceptra gubernans,
Persarumque animos capiens venator iniquus,

(1) Tuscanici fortasse operis multa adhuc simulacra, & sigilla in Museis supersunt: hic afferimus tantum ea, quæ literæ Etruscæ iis adscriptæ aperte demonstrant ab Etrusco artifice confecta fuisse.

A vero domini cultu traduxit ad Ignem.

Altera opinio est tantæ vanitatis, auctores fuisse Græcos. Tertullian. Apologet. cap. 25. superiori capite laudatus. Aurel. Prudent. περὶ στεφάν. in Romano Martyre:

Sed pulchra res est forma in ære sculptilis:
Quid imprecabor officinis Græciæ,
Quæ condiderunt gentibus stultos Deos?
Forceps Myronis, Polycleti malleus,
Natura vestrum est, atque origo Cælitum.

Quarto graves quidam, nec contemnendæ auctoritatis viri ad Syrophanem eorum inventionem rejiciunt. D. Fulgentius libr. 1. Mythologicon ex Diophante Lacedæmonio libr. 14. Antiquitatum. *Syrophanes Ægyptius, substantia familiaque locuples, filium genuit, quem voluit enormis substantiæ successorem, ineffabili, ultra quam paternitas exigebat, affectu erga filium deditus: isque dum adversis fortunæ incursibus raperetur, patri crudele geminæ orbitatis dereliquit elogium, & ut posteritati perpetuale suffragium denegasset, & substantiæ propagandæ subitam interceptionem obiiceret. Quid igitur faceret aut fecunda paternitas, hac sterilitate damnata, aut felix substantia in successione curata? Parum erat non habere quod habuit, nisi etiam esset, qui obtineret, quod reliquit. Denique doloris angustia, quæ semper inquirit necessitatis solatium, filii sibi simulacrum in ædibus constituit: dumque tristitiæ remedium quærit, seminarium potius doloris invenit, nesciens, quod sola sit miseriarum medicina oblivio; fecerat enim ille, unde luctus resurrectionis in dies acquireret, non in quo luctus solatium inveniret. Denique* Εἴδωλον *dictum est* εἰδολύπην*, quod nos Latine species doloris dicimus; namque universa familia in domini adulationem, aut coronas plectere, aut flores inferre, aut adoramenta simulacro succendere consueverat.* Egregia hæc, & prædicanda.

Quinta sententia est Suidæ, asserentis Idolorum inventorem fuisse Seruchum quendam: in quam sententiam ivit etiam Constantinus Manasses, cujus hæc sunt e MS. Augustissimi Britanniarum Regis bibliothecæ, & suppeditavit eruditus juvenis Græce Latineque doctus Petrus Goldmanus Scotus:

Σεροὺχ δὲ πρῶτος ἤρξατο χρῆσθαι γλυπτοῖς καὶ στήλαις
Ὄγδοος ὢν ἀπόγονος τοῦ Νῶε τοῦ δικαίου.
Οὗτος οὖν πρῶτος ὁ Σεροὺχ τιμῶν τοὺς παλαιτέρους
Ὡς ἀγαθῶν ἐφευρετὰς ὡς σχυροὺς ἐν μάχαις
Ὡς τῆς σοφίας ἀρχηγοὺς, ὡς ἐμπεροποχέμους
Εἰκόνας κατεσκεύασεν, ἀγάλματα καὶ στήλας
Ὡς δῆθεν εἰς ἀνάμνησιν καλῶν τῶν ἐξ ἐκείνων,
Ὅπερ δὲ γνόντες μὴ πολλοὶ τῶν μεταγενεστέρων,
Μὴ κατασοχασάμενοι Σεροὺχ τῆς διανοίας,
Ὥσπερ θεοὺς ἐτίμησαν τὰς στήλας τὰς ἀψύχους,

Καὶ

Καὶ προσεκύνησαν γλυπτοῖς ἀνθρώπων χειροποιήτοις,
Εὐτεῦθεν εἰς ἀλλόκοτον θρησκείαν ἐκτραπέντες
Θρησκεύειν ἐπενόησαν ἄλλοι θεοῖς ἀλλοίοις.
Αἰγύπτιοι δ' ἐξώκειλαν πάντων τῶν ἄλλων πλέον
Καὶ τὴν θρησκείαν ἤγαγον ἄχρι καὶ τῶν γελοίων.
Εὐτεῦθεν ἐσεβάσθησαν αἰλούρους, καὶ πιθήκους
Ἴβεις, καὶ τράγους, βόας τε, κύνας, καὶ κροκοδείλους,
Καὶ τ' ἄλλα προσωχθίσματα τῆς σφῶν φρένος βλαβείας.

Quos quidem versus politicos sic verbatim pæne reddere potes: *Primus autem Seruchus uti sculptilibus & statuis cœpit, octavus e justi Noe posteris. Nimirum hic Seruchus honorem priscis deferens, tanquam rerum praeclararum inventoribus, tanquam in præliando fortibus, tanquam principibus sapientiæ, tanquam belli peritis, imagines, simulacra, columnas extruxit, velut ad memoriam beneficiorum ab iis profectorum: quod non intelligentes posterorum plerique, non recte accepta Seruchi sententia, statuas inanimas, ceu Deos coluerunt, & sculptilia mortalium facta manibus adorarunt. Inde peregrinum ad cultum cum deflexissent, alii Deos alios excogitarunt, quos venerarentur. Magis autem quam ceteri alii exorbitarunt Ægyptii, & usque ad ridiculas res superstitiosi esse perrexerunt. Hinc factum, ut feles, & simias coluerint, ibides, & hircos, bovesque, canes, crocodilos, abominationes alias ab errore mentis profectas.*

Sexto denique quibusdam placuit, Ninum illum Regem antiquissimum idolorum primum cultorem facere: quem & D. Augustinus Χρόνον Saturnum interpretatur. Unius Gottofredi Viterbiensis locum adscribam necessarium ex Chronicorum Parte 4.

Idola terrigenis referam quis condidit olim,
Regna coli, cur jure poli, voluere coloni,
Expedit exponi pro ratione boni.
Dum moreretur homo Belus Rex in Babylone,
Filius ipsius Ninus dum regnat honore,
Mentis in ardore fata paterna dolet.
Patris ad effigiem fit regia grandis imago,
Quæ fuit in reliquis primæva maligna propago,
Idola nam peperit dé quibus actor ago.
Nomen habet Beli, nimio venerata favore:
Servit ei regio, dat munera, placat adore;
Sic patris effigiem Ninus honore fovet.
Quisquis in imperio meruit proscriptus haberi,
Aut aliquas pœnas potuit peccando mereri,
Ante pedes belli stans, bene salvus erat.
Hujus ad exemplum veterum censura parentum
Defunctis patribus sic erigit Idola centum,
Et simili more semper honore fovet.
Idola fingentes per climata, per regiones,

 Per

Per varias linguas variabant Idola nomen,
Sicut & antiqui fama vocare solent.
A Belo dixere Bachal, lingua variatur:
Belzebus, & Balabum, seu Belfegor inde vocatur,
Sic variabat atrum nomen imago patrum.
Indeque falsorum data sunt responsa Deorum:
Idola sic fuerant habitacula Dæmoniorum,
Decipiunt populum, decipiuntque solum.
Versus in errorem sic idola mundus adorat:
Mundus eos putat esse Deos, veneratur, honorat,
Nulla creatoris jussa vel acta sonant.
Inde fit, ut quod Roma suis utens simulacris,
In summis servare suis solet Idola sacris,
Et reveretur eos, dum putat esse Deos.
Quomodo Romana potuit sapientia falli,
Sub specie lapidis, vel ligni, sive metalli?
Non alios miror desipuisse viros.

Versus decimus quintus corruptus est; sed facilis cura, si legas:

Ante pedes Beli stans, bene salvus erat.

Versus item vigesimus primus mendosus, quem sic restitue manifesto sensu:

Sicut & antiqui fana vocare solent.

Idolum certe quid sit, describit, & unde nomen desumatur, docent eleganti volumine D. Cyprianus, & Isidorus Hispalensis libr. 8. Etymolog. cap. 8. verbatim transcribens Florentem Tertullianum libr. de Idololatria cap. 3. qui ibidem loci multiplicem usum, & varietatem exponit: *Neque enim interest, an plastes effingat, an cælator exculpat, an phrygio detexat, quia nec de materia refert, an gypso, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur Idolum.* Porro nonnulli a *dolo*, facto rei divinæ & cœlesti majestati, etymologiam deducunt; sed quam bene, ipsi viderint; cum convenientibus nomini rebus aptius ab εἶδος, seu *forma* fuerit deducenda. Utcumque certe, Poëtis juxta Εἴδωλον atque Εἴδολον usurpatur, qui & ipsi acerbissime eorum graves pudendosque cultus execrantur: & observat, licet rem parvi momenti, Menradus Moltherus. Aurel. Prudent. περὶ στεφ.

Nunc monstruosis Idolis
Imponis Imperj jugum.

Et eodem opere:

Stabunt & vera innoxia
Quæ nunc habentur Idola.

Et in Romani Martyris agone:

Intrare servis Idolorum ac Dæmonum
Sanctam salutis non licet nostræ domum.

Arator Diaconus in Acta Apostolorum libr. 2. fine:

Idola

Idola tot Romæ mundo collecta subacto:

Cælius Sedulius Episcopus Scotus cultior iis libr. 1. Paschalis Operis in principio:

Quid lapides, atque æra coli, quid fana profanis
Proderit, aut mutis animas damnare metallis?

Et eodem opere ad finem:

Quis furor est, quæ tanta animos dementia ludit,
Ut volucrem, turpemque bovem, tortumque draconem
Semihominemque canem supplex homo pronus adores?

Et paucis interjectis ibidem loci:

Lignea ligna rogas, surdis clamare videris,
A mutis responsa petis.

Commodianus MS. libr. 1. Cont. Gent. num. 2.

In lege præcepit dominus cœli, terræque marisque:
Nolite, inquit, adorare Deos inanes,
De manibus vestris factos ex ligno vel auro,
Indignatio mea ne vos disperdat ob ista.
Gens ante Mosen rudis, sine lege morata,
Nesciensque Deum, morientes Deos orabant,
Ad quorum effigies faciebant Idola vana,
Translatis Judæis Dominus de terra Ægypti
Imposuit legem postmodum, & ista præcepit
Omnipotens, sibi soli deservire, non illis.
De resurrectione quoque docetur in ipsa,
Et spe, fortunatum rursum in ævo vivendi,
Idola si vana relinquantur, neque colantur.

Aurel. Prudent. libro toties laudato:

Condigna vestris sensibus
Coli jubetis numina,
Excisa fabrili manu,
Cavis recocta follibus,
Quæ voce, quæ gressu carent,
Immota, cæca, elinguia.

Etru-

Etruscorum inventum Religio, & modus urbem condendi: ea fuit, vomere æreo arare, taurum candidum vaccæ albæ jungere, quod in evertendis civitatibus observatum: isque ritus Etruscus dictus.

CAP. XV.

Religiose, captatisque auguriis *urbem condere* primi mortales omnes, saltem Italos, Etrusci docuere. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Oppida condebant in Latio, Etrusco ritu, multa, idest junctis bubus, tauro & vacca, interiori aratro circumagebant sulcum: hoc faciebant religionis causa die auspicato, ut fossa & muro essent munita: terram unde excalpserant, fossam vocabant, & introrsum factum, murum: postea quod fiebat orbis, urbs: principium, quod erat post murum, pomærium dictum, ejusque ambitu auspicia urbana finiuntur. Cippi pomerii stant & circum Ardeam, & circum Romam; quare & oppida, quæ prius erant circumducta aratro, ab orbe & urbo, urbes: & ideo coloniæ nostræ omnes in literis antiquis, scribuntur urbes, quod item conditæ, ut Roma, & ideo coloniæ ut urbes conduntur, quod intra pomærium ponuntur*. Locus clarissimus, quo docemur omnem religionem in condendis urbibus ab Etruscis profectam. Quod & Plutarchus confirmat in Romulo pag. 23. Ῥωμύλος ὤκιζε τὴν πόλιν ἐκ Τυῤῥηνίας μεταπεμψάμενος ἄνδρας, ἱεροῖς τισιθεσμοῖς καὶ γράμμασιν ὑφηγουμένοις ἕκαστα καὶ διδάσκοντας ὥσπερ ἐν τελετῇ. *Romulus condidit urbem, ad quod excivit Etruscos, qui velut in mysteriis, ut quidque faciendum erat cærimoniis quibusdam & scriptis præscripserunt, docueruntque*. Quæ si vera sunt, falsus Plinius, qui Cecropem urbem primam condidisse vult: nec verax Homerus, qui id Phoroneo adsignat: Ægyptiique decepti, qui Diospolim omnium urbium apud se primam fuisse volunt. Strabo libr. 17. nisi Etrusci primas in Italia urbes condidisse dicamus, quod & verum est. Ex hac Etrusca disciplina cautum, ne quis urbem condere aggrederetur, priusquam captasset auguria, deorumque voluntatem explorasset. Jul. Solin. Polyhistor. cap. 2. *Auspicato fundamenta murorum jecit*. M. Cicero libr. 1. Divinat. *Hujus urbis parens Romulus, non solum auspicato urbem condidisse, sed etiam ipse optimus augur fuisse traditur*. Servius Maurus ad v. 136. libr. 3. Æneid.

Connubiis arvisque novis operata juventus.

Et ad illum v. 780. libr. 6. Æneid.

. . . viden, ut geminæ stent vertice cristæ?

Pru-

Prudent. in Romani martyris agone:

Quod Roma pollet auspicato condita,
Jovi statori debet, & Diis ceteris.

Q. Ennius apud Isidorum libr. 15. Etymologiar. cap. 1.

His nata auspiciis illa inclyta Roma.

Idem apud M. Varronem libr. 3. de Re Rustica cap. 1. & Suetonium in Augusto cap. 7.

Septingintei sunt paulo plus minus anni
Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est.

Idem apud Tullium libr. 1. de Divinat.

Curantes cura cum magna, concupientes
Regni, dant operam simul augurio, auspicioque
Huic Remus auspicio se devovet.

Claudian. libr. de Bello Getico: ubi ipsa Roma de se:

Si mea mansuris meruerunt mœnia nasci
Juppiter, auspiciis, si stant immota Sybillæ
Carmina.

Arabatur deinde. Dionys. Halicarnass. libr. 1. pag. 75. Καλέσας ἅπαντας εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον, περιγράφει τετράγωνον σχῆμα τῷ λόφῳ, βοὸς ἄῤῥενος ἅμα θηλείᾳ ζευχθέντος ὑπ' ἄροτρον ἑλκύσας αὔλακα διηνεκῆ, τὴν μέλλουσαν ὑποδέξεσθαι τὸ τεῖχος, ἐξ οὗ Ῥωμαίοις τοῦτο τῆς περιαρόσεως τῶν χωρίων ἐν οἰκισμοῖς πόλεων παραμένει. *Convocatis in destinatum locum omnibus, circumscripsit collem figura quadrangula, junctis ad aratrum bubus, mare ac femina, ductoque sulco perpetuo, unde Romanis hic mos circumarandi loca in condendis urbibus durat.* Poëtæ in hunc sensum passim. Sil. Italic. libr. 13. Punic.

Hoc agreste Capys donum, cum mœnia sulco
Signaret, parvæ jam tum deceptus amore
Nutrierat.

Q. Ennius in Andromeda apud Festum Pompejum libr. 19. in voce *uruat*. Et libr. 14. idem Festus *Sulcum primigenium* vocat. Ovid. libr. 4. Fastor.

Apta dies legitur, qua mœnia signet aratro,
Festa Palis suberant, inde movetur opus.

Virgil. libr. 5. Æneid.

. . . . urbem designat aratro
Sortiturque domos.

Et libr. 7. Æneid.

. . . ipse humili designat mœnia fossa,
Moliturque locum.

Mapphæus Vegius in supplemento Æneidos Virgilianæ:

Æneas urbem curvo designat aratro,
Fundabatque domos, & amictas aggere fossas.

Vomer, quo arabant, erat æreus: quod, nullo auctore laudato, ut solet, notavit Cœlius Rhodiginus libr. 29. Variar. Antiquar. Lection. cap.

cap. 6. in principio. Sed id prodidit Carminius, *curiosissimus & doctus* vir, ut loquitur Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 19. Hæc itaque Carminii sunt libr. 2. de Italia verba: *Prius itaque & Tuscos æneo vomere uti, cum conderentur urbes, solitos, in trajectitiis eorum sacris invenio, & in Sabinis ex ære cultros, quibus Sacerdotes tonderentur*. Plutarchus loco proxime supra laudato: Ο' δὲ οἰκιστὴς ἐμβαλὼν ἀρότρῳ χαλκῆν ὕνιν, ὑποζεύξας δὲ βοῦν ἄῤῥενα καὶ θήλειαν, αὐτὸς μὲν ἐπάγει περιελαύνων αὔλακα βαθεῖαν τοῖς τέρμασι. *Conditor aratro æreum vomerem adjungit, junctisque bobus, mare & femina, ipse circum lineamenta profundum inducit sulcum*. Aratrum vero ipse conditor tenebat. Si tamen, ut in Carthagine condenda, Babylone, aliisque civitatibus contigit, *mulier ponendæ urbis auctor fuisset, id muneris penes architectos relinquebatur;* ut loquitur Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 1. Æneid.

Instant ardentes Tyrii.

Aratrum qui dirigebat, laciniam togæ in humerum dextrum rejiciebat, sesque cingebat, vel quia ille sacris operantium erat habitus, atque opus illud inter sacra numeratum: vel ut commodius stivam tenere posset: vel denique ut multitudinem civium togato, hoc est pacifico studio, fovendam ostenderent, neque solum bellicis artibus civitates vigere, sed multo magis pace florere. M. Manil. libr. 4. Astronom.

. . . . , rituque Gabino
Mœnia succinctus, curvo describit aratro.

Boves duo tantum esse poterant, iique albi coloris, & sexus disparis, puto, ut lætitia numerosæ sobolis proventu denotaretur, matrimoniique ratio haberetur, quod legitimum inter marem & feminam Respublicas auget ac tuetur. Ovid. libr. 4. Fastor.

Ipse tenens stivam, designat mœnia sulco,
Alba jugum niveo cum bove vacca tulit.

Exteriori aratri parti taurus, interiori vero vacca jungebatur. Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. pag. 326.

. . . . cui littus arandum
Cuique loci leges dedimus.

Et quoniam *unumquodque eodem modo definit, & solvitur, quo cœperat;* ut verbis utar Ulpiani J. C. l. 30. ff. Reg. Jur. & Pauli J. C. l. 295. ff. eod. aratro circumducto, ut condebantur urbes, ita evertebantur aratione. Servius loco proxime laudato, notatque Cœlius Rhodiginus libr. 7. Antiquar. Lection. cap. 18. & libr. 14. cap. 5. Modestinus J. C. l. 21. ff. quib. mod. Ususfr. amitt. *Si ususfructus civitati legetur, & aratrum in ea ducatur, ut passa est Carthago, civitas esse definit, ideoque quasi morte cessat habere usumfructum*. Et sicuti consul, prætor, aut tribunus consulari potestate, aut quilibet alius exercituum Romanorum imperator, dum coloniam deduceret, aratro muros designabat; ita in coloniis, municipiisque delendis, penes eundem potestas erat. M. Lucan. libr. 7. Pharsal. *Sar-*

Sarmaticumque premet succinctus Consul aratrum.

Helenius Acron ad Horat. libr. 1. od. 16. *Hæc consuetudo fuit condendis, atque evertendis urbibus, ut aratro fieret.* Ipse Poëta:

. . . . urbibus ultimæ
Stetere causæ, cum perirent
Funditus, imprimeretque muris
Hostile aratrum exercitus insolens.

Alludunt Poëtæ. P. Ovid. Epist. 1. Heroidum:

Nunc seges est, ubi Troja fuit, resecandaque falce
Luxuriat Phrygio sanguine pinguis humus.

Virgil. libr. 3. Æneid. principio:

Et campos, ubi Troja fuit.

Denique, quemadmodum civitas dicitur habere usumfructum, ita & vivere, senescere, florere, mori, eodem, quo homines, more. Vetus Poëta Græcus apud Petrum Fabrum Savorianum libr. 1. Semestr. cap. 9. Et alius anonymus in Anthologia libr. 1. cap. 90.

Τὴν πόλιν οἱ νέκυες πρότερον ζῶσαν κατέλειψαν
Ἡμεῖς δὲ ζῶντες τὴν πόλιν ἐκφέρομεν.
Hanc civitatem mortui prius vivam reliquerunt,
Nos vero vivi civitatem efferimus.

Etruscorum inventum Pomœrium: & ipsum locus consecratus.

CAP. XVI.

Ex ejusdem Etruscæ disciplinæ præscripto, & inventione *Pomœrium* profluxit, idest locus sacer, augurioque inviolabilis, intra & extra descriptam fossam. M. Varro, initio capitis præcedentis laudatus, & Plutarchus etiam eodem, quo ibi exposui, loco: πωμήριον, ὄπιθεν τείχους, καὶ μετὰ τεῖχος. *Pomœrium post muros, & prope muros.* Quo loci Romulum ea religione a Tuscis ordinasse docet. Nec sane ulla civitatum extra Italiam Pomœria habuit, claro argumento a religiosa Etruscorum observatione id tractum. Elegans est locus T. Livii 1. Decad. libr. 1. in rebus Servii Tullii. *Aggere, & fossis, & muro urbem circumdat, ita pomœrium profert. Pomœrium, verbi solam vim intuentes, post mœnium interpretantur esse. Est autem magis circa murum locus, quem in condendis urbibus, quondam Etrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis augurato consecrabant; ut neque interiori parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjungunt: & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret*

soli. Hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum, quam quod murus post ipsum, Pomœrium Romani appellarunt. Et in urbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur. Ut res tota clarior sit, neque amplius, quin hoc sit inventionis Tuscanicæ, dubitari a doctis possit, unum Q. Fabii Pictoris libr. 1. de Aureo Seculo locum apponam. *Vinum & far primus illos docuit Janus, ad sacrificia verius & religionem, quam ad esum; primus enim aras, & Pomœria, & sacra docuit.* De quo auctore, & si eum genuinum non credam; tamen ne quid Lector desideraret, siluisse eum nefas duxi, qui in hoc saltem operi huic nostro prodesset, quod ab aliis probatis scriptoribus dignisque fide, dicta approbasset.

Pomœrium vero hoc proferre ii tantum poterant, qui Rempublicam agris ab hostibus captis auxissent. Fl. Vopisc. in Aureliano. C. Tacit. libr. 12. Annal. *Mox pro fortuna Pomœrium auctum.* Nec id inconsultis auguribus. Messalla libr. 1. de Auspiciis. Et Elis Grammaticus in veteri Commentario, apud A. Gell. libr. 13. cap. 14. Et licet Numa nihil novo regno adjecisset, tamen protulit pomœrium. Dionys. Halicarnass. libr. 2. Huc pertinet Tabulæ æneæ fragmentum, in qua Romæ ad Lateranensem ædem privilegium hoc Vespasiani repertum (1).

Utique . ei . fines . pomerii . proferre .
promovere . cum . ex . republica . censebit .
Esse . liceat . ita . uti . licuit . Ti. Claudio .
Caesari . Aug. Germanico .

Vetus etiam marmor Romæ, ad D. Luciæ effossum, huc quadrat (2):

TI. CLAVDIVS
DRVSI. F. CAISAR
AVG. GERMANICVS
PONT. MAX. TRIB. POT
VIIII. IMP. XVI. COS. IIII.
CENSOR. P. P
AVCTIS. POPVLI. ROMANI
FINIBVS. POMERIVM
AMPLIAVIT. TERMINAVITQ.

Terminabatur autem Pomœrium cippis quibusdam, ut ex M. Varronis verbis supra capite præcedenti laudatis liquet. Et docent antiquæ Inscriptiones apud Onufrium Panvinium. Prima (3).

C. MAR-

(1) Apud Grut. pag. 244. (2) Apud eund. pag. 196. n. 4. (3) Apud eundem pag. 196. n. 1.

C. MARCIVS. L. F. L. N.
CENSORINVS.
C. ASINIVS. C. F. GALLVS.
COS
EX. S. C. TERMIN.
A. R. PROX. PED. XLV.

Et alia extra portam Flaminiam reperta (1):

IMP. CAESAR. DIVI. F
AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS
TRIBVNIC. POTEST. XVII.
EX. S. C. TERMINAVIT
R. PROX. CIPP. PED. CLXVIS

Tertia reperta non longe Tiberi, in hæc verba (2):

C. MARCIVS. L. F. L. N.
CENSORINVS. ET. C. ASI
NIVS. C. F. GALLVS. COS.
EX. S. C.

FIN. POMER. TERMIN.

(1) Apud Grut. pag. 196. n. 3. (2) Apud eund. pag. 196. n. 2.

Etruſcorum inventum foſſa muniendis urbibus, quæ & ipſa conſecrata.

CAP. XVII.

MUnimentum urbium, ſive foſſam, mœnibus adjectam, invenerunt etiam Etruſci, docent M. Varronis verba cap. 15. ſupra a me laudata. Plutarch. in Romulo pag. 23. ubi ait, eum *ab Etruſcis edoctum, ut Etruſco ritu foſſam deſcriberet*: βόθρος γὰρ ὠρύγη περὶ τὸ νῦν Κομίτιον κυκλοτερής. *In comitio foſſa eſt rotunda circumducta*. Adſcribam Latina, quæ ibidem loci ſequuntur verba, brevitatis ergo. *In eam foſſam primitias detulerunt omnium, quæ de more, ut bonis natura, utebantur ut neceſſariis: poſtremo ex qua quiſque advenerat regione, ejus terræ portiunculam collatam; eo conjecerunt, & commiſcuerunt: foſſam hanc eodem, quo cœlum nomine, Mundum vocaverunt*. Sane ex Etruſco ritu nihil aliud eſt foſſa hæc, quam ſulcus, qui aratro circumducto, ut jam docui ſuperius, imprimebatur. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 455. Nec adeo fuiſſe veterem morem foſſis mœnia includere innuit P. Ovid. libr. 1. Metamorph.

Nondum præcipites cingebant oppida foſſæ.

De quibus, qui plura cupis, adi ad Fl. Vegetii de Romana Militia opus elegans, & Juſti Lipſii doctoris quondam Lovanii mei libros Poliorceticωn, qui omnia huc ſpectantia te docebunt. Ego ad alia pergo.

Etruſcorum inventum muri urbium: & ipſi ſacra religione erecti: ampliari, reficique ab imperatore ſoliti.

CAP. XVIII.

SEquitur in Varrone cap. 15. ſupra laudato, muros ab eadem diſciplina Etruſca ortos. Plutarch. in Romulo pag. 23. Verba Latina, quia propero, ne duplicato labore majus opus excreſcat, hæc ſunt: *Ubi portam deſignare viſum eſt, vomere exempto, atque aratro ſublato, ſpacium relinquunt, unde totum habent Etruſci murum, præter portas, ſacrum; nam eas ſi ducerent ſacras, religioſum eſſet neceſſaria & impura in urbem recipere & exportare*. Quæ

accu-

accuratius in Problematis Romanis repetit cap. 27. tu vide locum. M. Cato in fragmentis: *Captato augurio qui urbem novam condebat, tauro & vacca arabat: ubi araſſet, murum faciebat: ubi portam volebat eſſe, aratrum tollebat, & portam vocabat.* Quomodocumque ergo muri poſterioribus turriti, ornati, pinnati fuerint, prima certe ſua exordia, ſecundum hos auctores, ab Etruſcis habuerunt: neque audio indoctiſſimum Polydorum Virgilium, qui libr. 3. de Rer. Invent. cap. 9. Thraſonem omnium primum contendit muros feciſſe.

Etruſci, ut foſſam urbis vocabant *Mundum*, ex Plutarcho proxime ſuperiori adducto capite; ita & Cœlum eleganter *Mundi mœnia* dixerunt. Notat Obertus Giſanius in Indice Lucretiano. Ipſe T. Lucretius libr. 1.

. . . . extra
Proceſſit longe flammantia mœnia mundi.

Et eodem libr. ad finem. Et libr. 5.

Lunamque efficerent, & magni mœnia mundi.

Imitatus eſt M. Manilius libr. 3. Aſtronomic.

Cum tantas ſtrueret moles per mœnia mundi.

Muros hos, ſeu mœnia, non magis quam pomœrium, nemo niſi imperator exercitus, aut magiſtratus, qui Rempublicam auxiſſet, aut transferre, & alio loco erigere, aut reparare poterat. Videnda Inſcriptio vetus apud Gruterum pag. 165. n. 1.

De hac murorum urbis Romæ, per Stiliconem Auguſtorum tutorem, & utriuſque militiæ præfectum, reſtauratione, Toſimus libr. 2. Hiſtor. & alii, quos omitto, Poëtis contentus. Cl. Claudian. de 6. Honorii Conſulatu:

. . . . addebant pulchrum nova mœnia vultum
Audito perfecta recens rumore Getarum,
Profecitque opifex decori timor, & vice mira,
Quam pax intulerat, bello diſcuſſa ſenectus,
Erexit ſubitas turres.

D. Paulin. Nolæ Epiſcopus Natali 4.

. . . . . fidant legionibus illi
Perfugioque parent reparatis mœnia muris.

Etruscorum inventum sacrum Nuptiale, quod porco fiebat, auspiciis præviis.

CAP. XIX.

Religiosa Etruscorum inventa claudet hic solemnis, sacerque Nuptiarum apparatus, quo nullus illustrior, aut in Italia, ut puto, vetustior. M. Terentius Varro libr. 2. Rei Rust. cap. 4. *A Suillo enim genere pecoris immolandi initium primum sumptum videtur, cujus vestigia, quod initiis Cereris porci immolantur: & quod initiis pacis, fœdus cum feritur, porcus occiditur: & quod Nuptiarum initio antiqui Reges, ac sublimes viri in Etruria in conjunctione nuptiali, nova nupta, & novus maritus primum porcum immolant. Prisci quoque Latini, & etiam Græci in Italia idem factitasse videntur; nam & nostræ mulieres, & maxime nutrices, naturam, qua feminæ sunt, in virginibus appellant porcum, & Græci χοῖρον, significantes esse dignum insigni nuptiarum.* Ex quibus certum, primam hostiam ex Etrusca disciplina fuisse porcam, eamque Cereri immolatam: vel quod illa Dea Nuptiis præsit. Calvus antiquus Poëta:

Et leges sanctas docuit, & chara jugavit
Corpora conjugiis, & magnas condidit urbes.

Multa invenies libr. 2. Antiquitat. Romanar. annotata a me cap. 11. vel certe, quia animal illud frugibus sit valde inimicum. Ovid. libr. 1. Fastor.

Prima Ceres avidæ gavisa est sanguine porcæ,
Ulta suas merita cæde nocentis opes.
Nam sata vere novo teneris lactentia succis
Eruta setigeræ comperit ore suis.

Ex hoc fonte defluxit, ut porcum immolarent initiandi sacris ejus Deæ, qui ideo mysticus dictus, aut mystica hostia. Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 10.

At nobis ærata lares depellite tela,
Hostiaque a plena mystica porcus hara

Qui locus in plerisque corruptissimus est, legiturque:

Hostiaque a plena rustica porcus hara.

Sed doctior convenientiorque est prima lectio, quæ debetur eruditiss. Hadriano Turnebo libr. 29. Adversar. cap. 32. Posteriorem tamen lectionem secuti sunt Achilles Statius Neapolitanus, & Lævinus Torrentius ad Horat. libr. 3. od. 23. Et de Eleusinæ Cereris sacris abunde dixi ad Claudianum libr. 1. de Raptu Proserpinæ statim in principio. Porca eadem Laribus immolata juxta ac Cereri. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1. *Par-*

Parva saginati lustrabant compita porci.

Horat. loco laudato:

Si thure placaris, & horna
Fruge Lares, avidaque porca.

Et libr. 2. Sat. 3.

. . . . immolet aequis
Hic porcum Laribus.

Ex eadem Etrusca disciplina porcus immolari solitus in sanciendis foederibus; unde Grammatici deducunt *foedus* a porca *foede* mactata. Festus Pompejus libr. 6. in voce *foedus*, & Isidorus libr. 18. cap. 1. Servius Maurus ad libr. 1. Æneid. pag. 172. *Foedus autem dictum, vel a Faecialibus, qui olim foedales dicebantur, idest Sacerdotes, per quos fiunt foedera: vel a porca foede, hoc est lapidus . . . . occisa*; sed corrige, & lege *lapidibus occisa*. Et ad libr. 8. Æneid. pag. 525. *Foedera, ut diximus, dicta sunt a porca, foede & crudeliter occisa; nam cum ante gladiis configeretur, a Faecialibus inventum, ut silice feriretur, ea causa, quod antiquum Jovis signum lapidis silicini putaverunt esse. Cicero foedera a fide putat dicta; sed hujus porcae mors optabatur ei, qui a pace resiliisset: falso autem ait, porca; nam ad hoc genus sacrificii porcus adhibebatur.* Forma universa foederis ita graphice a T. Livio descripta est in rebus Tulli Hostilii 1. Decad. libr. 1. ut nihil possit addi; in fine haec sunt: *Si prior defexit publico consilio, dolo malo, tu illo die, Jupiter, populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque. Id ut ita dixit, porcum saxo silice percussit.* Vide locum ipsum.

Porcum hunc non prius sponsus sponsaeque mactabant, quam ex Etrusco ritu auspicia fuissent legitime captata, & renuntiata. Valer. libr. 2. cap. 1. *Apud antiquos, non solum publice, sed etiam privatim nihil gerebatur, nisi auspicio prius sumpto: ex quo more Nuptiis etiamnum interponuntur auspices, qui quamvis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia usurpant*: Quae ille, ut pleraque alia a Cicerone mutuatus est libr. 1. Divin. *Quod in nuptiarum auspiciis declarant, qui re omissa, nomen tenent.* Et in Orat. pro A. Cluentio. *Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis actoribus.* Frequentissima ejus ritus mentio apud probatos Scriptores, observatioque C. Tacit. libr. 11. de Nuptiis Silii & Messalinae: *Praedicta die adhibitis qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum causa convenisse, atque illam audisse auspicum verba, subiisse, sacrificasse apud Deos, discubitum inter convivas, oscula, amplexus, noctem denique actam licentia conjugali.* Idem libr. 15. Annal. in Nuptiis Neronis principis, & Pythagorae exoleti. *Paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagorae fuit, in morem solemnium conjugiorum denupsit, inditum Imperatori flammeum, misit auspices duos.* C. Sueton. Claudio cap. 26. *Quam, cum comperisset, supra cetera flagitia, atque dedecora, C. Silio etiam nupsisse, dote inter au-*

spices

spices consignata, supplicio affecit. Q. Symmach. lib. 4. Epist. 14. *Cum filios nostros jugali fœdere sociare vellemus, primum super hoc magnificentiam tuam meditatio nostra consuluit, ut cœpti felicis auspicium a parente publico sumeretur*. Ubi Symmachus auspicium pro Nuptiis usurpat. Idem lib. 6. Epist. 3. *Sororem Poppæam olim viro maturam, te auspice, in manum optat accipere*. Critici Servii Mauri ad lib. 1. & lib. 6. Æneid. verba alibi posuere, quæ non exscribo. Vetus Scholiastes D. Juvenal. ad Satyr. 10. v. 336. *Auspices solebant Nuptiis interesse*. Vetus marmoris cujusdam Gallici fragmentum, quod adscribam, quod eo & *coëmptio* & *faces* Nuptiales, & *deductio domum* contineantur.

COS. AVG. PVB. CLAVDIO
Q. V AES. AER. ANTONINAM
VOLVNIAM. VIRGINEM. VO
LENT. AVSPICIB. A. PARENTIBVS
SVIS. COEMIT. ET. IIII. FAC.
IN. DOM. DVX.

Ita & Poëtæ Latini intelligendi. Cl Claudian. lib. 1. in Ruffin.

. . . . *hac auspice tæda*
Oëdipodem matri, nata junxere Thyentem.

Et lib. 2. in Ruffin.

. . . . . . *dilecta hic pignora certe,*
Hic domus, hic proprium tædis genialibus omen.

Et in Epigrammatis de laude Serenæ:

Atque utinam sub luce tui contingeret oris
Conjugis in castris, vel solio generi,
Optatum celebrare diem, me jungeret auspex
Purpura, me sancto cingeret aula choro.

Et lib. 2. de Raptu ad finem:

. . . . *tangesque cubile*
Omina perpetuo genitalia fœdere sancit.

Sic ex MS. meo reposui, cum antea legeretur:

Omnia perpetuo genitalia fœdere sancit.

L. Apul. lib. 1. Milesiar. *Vix effatum, me statim familiares omen nefarium execrati, raptis cujusque modi telis prosequuntur*. Pessime antea legebatur: *familiares omnes nefarium execrati*. Et in libro de Deo Socratis idem scriptor corruptus in eadem dictione: *quum præterea si omnia observitaret*; sed legendum est omnino: *si omina observitaret*. Ita legit cultissimus Josias Mercerus ad Aristenætum lib. 1. Epist. 3. Omina igitur sunt Nuptialia auspicia, & ut in genere dicam, *rerum futurarum, seu bonarum, seu malarum signa*. Ut prodidit Luctatius Placidius ad lib. 6. Tdebaidos Statianæ v. 932. in qua voce plerique auctores corrupti, ut ostendi lib. 3. Antiquitat. Romanar. cap. 8. In hisce captan-

ptandis auguriis apud Romanos *optimum augurium ab accipitre circo*, ut verbis utar C. Plinii libr. 10. cap. 8. at in Etruſca diſciplina principatum tenebat *Aquila*, cujus volatu illa gens regebatur, obſervavit Porphyrius philoſophus libr. 3. περὶ ἀποχῆς, & ex eo Iſaacus Caſaubonus ad Lampridii Severum. Præſides hiſce auſpiciis ſive auguriis *Pilumnus & Picumnus*. M. Varro referente Nonio Marcello cap. 12. Iterum audiendi Poëtæ. Martian. Capella libr. 1. de Nupt. Merc. & Philolog. princ.

Connubium Divum componens Calliopæa
Carminis auſpicio te probat annuere.

Et eodem libro ad finem:

Junguntur paribus, nam decet, auſpiciis,
Et noſtris cumulent aſtra nepotibus.

Corruptus eſt prior verſus imperitorum librariorum incuria, ut frequenter alias, qui pentametrum putarunt, cum ſit Aſclepidiacus; ſed levi opera corrigi poteſt, ſi legatur:

Junguntur paribus, nam decet, auſpicIs.

M. Plaut. Caſina in fine prologi:

Ultro ibit nuptum, non manebit auſpices.

L. Seneca Medæa:

Per ego auſpicatos Regii thalami rogos.

Et ead. Tragœd. in choro Act. 1.

Et tu qui facibus legitimis ades
Noctem diſcutiens auſpice dextera.

Et in Troade Act. 4. ſc. 1.

Quicumque Hymen funeſtus, illætabilis,
Lamenta, cædes, ſanguinem, gemitus habens,
Et auſpice Helena dignus.

M. Lucan. libr. 2. Pharſal. de Martiæ & Catonis Nuptiis:

Junguntur taciti, contentique auſpice Bruto.

Virgil. libr. 1. Æneid.

. . . . *primiſque jugarat*
Ominibus.

Et libr. 4. Æneid. de Nuptiis Didonis & Æneæ:

Dis equidem auſpicibus reor, & Junone ſecunda
Huc curſum Iliacas vento tenuiße carinas.

Dos deinde in manus auſpicum conſignabatur. Tacit. libr. 11. Annal. ſupra laudatus hoc capite. Veteres gloſſæ Philoxeni pag. 80. *Dos* φερνὴ, προῖξ, & ibidem *dotale ſtrumentum*, lege *inſtrumentum* προικῷον, *dotanda*, προικιζομένη. & pag. 387. ἀποδημητικὴ προῖξ, ἡ παρὰ τοῦ πατρὸς διδομένη *profectitia dos*. Non legi alibi tam belle dotis profectitiæ naturam explicatam. Obiter quædam P. Auguſt. Morlana Lentinus Emporio Ju-

ris pag. 82. Qui plura de Nuptiarum antiquo ritu, Romanaque consuetudine cupis, non erit operæ, ut puto, pœnitendæ, ea consulere, quæ scripsi libr. 5. Romanar. Antiquitat. cap. 37.(1)

Janus apud Etruscos Monarchiam invexit: perfectissimus regnandi status: Regis elevatio in clypeo.

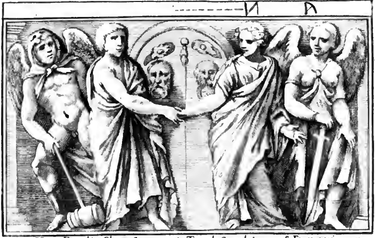
CAP. XX.

SIc se habent sacra Etruscorum inventa, qui altissimas superstitionis suæ radices olim egerunt: sequuntur Regalia. Itaque cum gentes omnes, ac maxime Itali, ferina quadam conditione, totaque vita longe ab humanitate remota, ævum agitarent, repertus est Italiæ conditionem misertus Janus, Etruriæ indigena, qui primus Regiam Majestatem stabilivit, mansuramque posteris transmisit. Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Incipiamus ergo solemniter a Jano & nos patre, quem quidam ex vobis Mundum, Annum alii, Solem esse prodidere nonnulli; quod si accipiemus, ut verum sit, sequitur, ut intelligi debeat, nullum unquam fuisse Janum, quem ferunt Cælo atque Hecate procreatum, in Italia regnasse primum, Janiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturni generum, Juturnæ maritum.* Ex quibus verbis clarissime liquet, Janum primum omnium in Italia regnandi optimum statum, sive Monarchiam instituisse: ad quam si Etruria longo jam veluti postliminii jure, tot vexata seditionibus, solida pace fundata redierit, id non tam fortunæ omnia volventi, quam incredibili Serenissimorum Medicæorum virtuti, & sanctitati adscribendum. Jam vero Monarchiam longe præstantissimum imperandi genus esse, & Democratiam furori tumultuantis plebeculæ subjectam, & Aristocratiam libidine paucorum Rempublicam exhaurire, in confesso est, & civitates eas dominandi formas secutæ, magno suo malo edoctæ loquuntur, cum ab uno capite facilius in omnia membra imperium demandetur, & minori invidia premantur populi, qui facilius ab uno, quod cupiunt, quam a multis, videntur consecuturi. Ideo Reges sunt in Jovis tutela, non minus quam milites in Martis esse potestate crediti. Callimachus Hymno Jovis. Sed hæc extra orbitam meam, & disputat docte Fr. Junius Quæstionum Politicarum parte 1. Unici Homeri testimonium sufficiet, & Eustathii Archiepiscopi judicium libr. 2. Iliad. v. 204.

Οὐκ

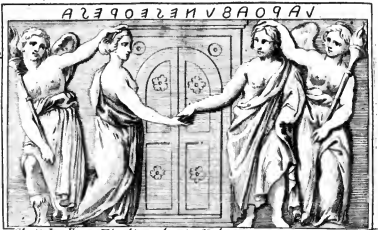
(1) Hic apponenda duximus duo monumenta, ex quibus apparet, Etruscos in Nuptiis dexteras conjungere, facesque adhibere solitos fuisse, ac nonnulla Numina Nuptiarum præsides reputasse.

1

Vrna Fictilis Clusii In prospectu Templi Coenobitarum S. Francisci

2

Clusij In Vrna Fictilis Apud C.V. Antonium Bottarelli Sozzi

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω
Εἷς βασιλεύς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω
Σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας . . . .
Non est bonum multorum dominatus, unus Dominus esto,
Unus Rex, cui dederit Saturni filius versuti
Sceptrumque & jura . . . .

Exemplum Jani postmodum secutæ aliæ Italiæ, & totius mundi habitabilis gentes; nam si verum est, quod multi tradunt, sexagesimo, aut, ut summum, centesimo post diluvium Noæ anno Janum vixisse, pauca erunt in toto orbe terrarum regna, Etruria antiquiora. Sic & Romani primis ducentis quadraginta quatuor annis Reges habuere: quibus exactis, tanto odio flagravit, tantæque subjectum invidiæ nomen Regis fuit, ut nullum gravius crimen Cæsari objectum, quam quod Rex esse voluerit; & tamen Cajus Caligula, ut narrat Suetonius in eo cap. 22. *Non multum abfuerit, quin statim diadema sumeret, speciemque principatûs in Regni formam converteret*. Quod post eum Aurelianus Augustus cupide affectavit. Fl. Vopisc. in illo. Appianus & Synæsius ab Isaaco Casaubono, viro docto, in hoc laudari. Tum vero iterum in contumeliam idem illud nomen est versum, & Reges per contemptum ῥῆγας vocarunt. Procop. libr. 1. de Bello Gotthico.

Illud denique de Regibus addendum, electos, aut ut frequentius, jure succedentes hæreditario, consuevisse clypeo imponi, humerisque attolli militum, ut ab omnibus visi agnosci possent, & adorari. Jul. Capitolin. in Gordiano: *Propere ventum ad oppidum Tysdrum, inventusque senex venerabilis, post jurisdictionem jacens in lectulo, qui circumfusus purpura, humi se abjecit, & detrectans, elevatus, & imperatorem se appellari passus est*. Idem in Maximo & Balbino: *Inter hæc Gordianus Cæsar sublatus a militibus, imperator est appellatus*. Nicephorus Gregoras non uno loco, & video præoccupatum ab erudito Petro Pithæo libr 2. Subsicivor. cap. 6. Curopalates, sive Georgius Codinus libr. de Offic. aulæ Costantinop. Νέος βασιλεὺς ἐπὶ σκουταρίου καθεσθεὶς ἐπαίρεται εἰς ὕψος. *Novus imperator scuto insidens, in altum attollitur*. Nicephorus Choniates in Alexio Emanuelis filio. Zonaras Drungarius in Justiniano. Ammian. Marcellin. libr. 20. *impositus*, Julianus a Gallicanis militibus, *scuto pedestri, & sublatius eminens, populo silente, Augustus renuntiatus, jubebatur diadema proferre*. Pulcherrimum habes exemplum apud Nicephorum Callistum libr. 4. Cassiodorus videtur mendosus libr. 10. Epist. 31. *Judicamus parentes nostros Gothos inter procinctuales gladios, more majorum scutorum supposito, regalem nobis contulisse, Deo præstante, dignitatem*. Hæc est in vulgatis pæne omnibus Codicibus lectio, sed corrige, *more majorum scuto supposito*. C. Tacit. libr. 4. Histor. *Impositusque scuto, more gentis* Caninefatium, *& sustinentium humeris vibratus, dux eligitur*. Poëtæ. Claudian. de 4. Hon. Consul.

At mox cum solita miles te voce levasset.

Corrige, & fidenter lege:

At mox cum solito miles te more levasset.

Corippus African. num. 5. lib. 2. de Reb. Justini:

Quatuor ingentem clypeis sublimibus orbe
Attollunt lecti juvenes, manibusque levatus,
Ipse ministrorum supra stetit.

Etruscorum inventum insignia Regni, seu Principatus: obiter de Diademate Regio.

CAP. XXI.

MAjestatem hanc Regiam a se inventam, & veluti pro seculi illius rudis conditione, nudam, inermemque, insignibus iidem Etrusci decorarunt, & præsidii terrore cinxerunt. Q. Symmachus libr. 3. Epist. 11. *Non silebo alterum munus opusculi tui, quo priscam Rempublicam civitatis hujus ex libro Græco in Latinum transtulisti: arma a Samnitibus, insignia a Tuscis, leges de lare Lycurgi, & Solonis sumpseramus: tuus nobis post hæc addidit labor peregrina monimenta, quæ jam senescunt. Nunc vero civitas nostra populorum omnium parens facta est: docere potest singulas antiquitates suorum.* Hæc qualia ornamenta Regia, aut insignia fuerint, partim vide libr. 2. cap. 2. hujus operis, partim in sequentibus hoc ipso libro dicetur. Et quoniam Suetonius, proxime laudatus, dixit, Caligulam voluisse se Regem profiteri, sumpto diademate; hic pauca de eo. Usus scribitur illo omnium Romanorum Principum primus Aurelianus Augustus. Pub. Victor in eo. Nam maximam affectatæ tyrannidis opinionem incurrit Cæsar Dictator, quod a Collega suo M. Antonio *Diadema* voluerit *capiti suo imponi*. Narrat Suetonius cap. 79. Et Cassiodorus in Chronico Consulari. Erat enim externorum magis Principum, quam Romanorum gestamen, quod *purpureum Persis* scribit libr. 6. Curtius, esse *distinctum albo*. Et ea de causa Tacitus libr. 6. Annal. *Albentibus spumis in modum diadematis sinuare orbes* dixit. Ex quibus apertum puto, nihil aliud esse Diadema, quam vittam versicolorem, seu tæniam cingendo capiti, licet sciam Heliogabalum *gemmato diademate voluisse uti*, ut ab Ælio Lampridio in ejus vita proditum est; illa enim bellua omnia miscebat, cum Romano more nudum esset Diadema. Juvenal. Sat. 8. v. 259. & Satyr. 13. v. 105. Artemidorus videatur libr. 1. Oneirocriticon cap. 18. Sidon. Apollinar. carm. 2. princip. Sil. Italic. libr. 16. Punicor.

Indui-

Induitur chlamydem, regnique insigne vetusti.
Gestat læva decus, cinguntur tempora vitta
Albenti, ac lateri de more astringitur ensis.

Dixi ad illud Claudiani de 3. Hon. Consul.

Et sacro ornatus meritos diademate crines.

Et ad illud libr. 2. de laudib. Stilicon.

Nam domus hæc utroque petit diademata sexu.

Et ad illud de Nupt. Honorii & Mariæ:

Accipe fortunam, generis diadema resume.

Illud tamen addendum hic, moris fuisse olim, ut nobiliores defunctos aurea corona insignirent; quod ex Cicerone in Oratione pro Q. Flacco, & ex Aristophane, genere scriptisque clarissimus Petrus Victorius observavit libr. 11. Variar. Lect. cap. 7. & præcipuè Reges, Corippus Africanus libr. 1. num. 13. & de omni regio cultu Ælianus Var. Lect. libr. 12. cap. 64. Diadema etiam imponebatur novi Imperatoris capiti. Idem libr. 2. num. 6. gestabatque illud idem, cum Legatos admittebat. Idem libr. 3. num. 7. Sed & dum consulatum inibant Principes, Diadema induebant. Idem libr. 4. num. 3. quem vide, nec enim otium excribendi.

Nobiles Romani se ab Etruscis originem ducere gloriabantur: Nobilitatis discretio, & nota, scilicet bulla, aurea illa: Laribus suspendebatur: plebeii, & libertini lorum gestabant.

CAP. XXII.

MAjestatem sic institutam, armatamque sequitur nobilitas, quæ iisdem Tuscis auctoribus prodiit. Pseudocornutus, aut quilibet vetus Grammaticus ad A. Persii Satyr. 3. v. 27. *Stemmate quod Tusco. An oporteat te arrogantia inflatum diffilire, quod in aliquo nobili Tusco stemmate, millesimus a magno auctore numereris, & ramum aliquem ac lineam successionis a genealogo in stemmate numeratus obtineas?* Et paucis lineis interjectis, apud eundem sequitur: *Tusco autem dixit, quod nobiliter in Etruria natus est, vel quod Tusci fuerunt nobiles apud antiquos.* Thomas Farnabius Anglus in eundem locum: *Nobilissimæ & antiquissimæ Romanæ familiæ ex Etruria ortum habuerunt.* Ipse Persius:

Hoc satis? an deceat pulmonem rumpere ventis
Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis?

Nec sane satis erat nobilitatis fundamenta jecisse Etruscos, nisi iidem

eam

eam a plebejo ordine & ignobilium conditione separassent, discrevissentque, nota addita, qua a nobili plebejus internosci posset. Ea autem fuit bulla, quam Etruscis deberi non est dubium. Vide quæ supra hoc opere libr. 2. cap. 2. discussi, ubi bullam inter Regum Etruscorum ornamenta & insignia poni docui:

. . . . . quis enim tam nudus, ut illum
Bis ferat, Etruscum puero si contigit aurum? (1)

Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. *Sed postea Tarquinius Demarathi Corinthii exulis filius Priscus, quem quidam Lucumonem vocitatum ferunt, Rex tertius ab Hostilio, quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum: quo bello filium suum, annos quatuordecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudavit, & bulla aurea prætextaque donavit, insigniens puerum ultra annos fortem præmiis virilitatis & honoris; nam sicut prætexta magistratum, ita bulla gestamen erat triumphantium, quam in triumpho præ se gerebant, inclusis intra eam remediis, quæ crederent adversum invidiam valentissima. Hinc deductus mos, ut prætexta & bulla in usum puerorum usurparentur ad omen & vota concilianda virtutis, & similis, cui primis in annis munera ista cesserunt. Alii putant eundem Priscum, cum is statum civium solertia providi principis ordinaret, cultum quoque ingenuorum puerorum inter præcipua duxisse, instituisseque, ut patricii bulla aurea cum toga, cui purpura prætexitur, uterentur, dumtaxat illi, quorum patres curulem gesserant magistratum: ceteris vero, ut prætexta tantum uterentur, indultum; sed usque ad eos, quorum parentes equo stipendia justa meruissent.* Sive igitur notam hanc nobilitatis Etrusci ante Romam conditam instituerint, sive Romæ Rex Tarquinius Priscus, gente & domo Etruscus, parum refert; utroque enim modo sequitur ab Etruscis ejus rei inventionem profectam. Quod & C. Plinius testatur libr. 33. cap. 1. *Sed a Prisco Tarquinio omnium primo filium, cum in prætextæ annis occidisset hostem, bulla aurea donatum constat, unde mos bullæ durat.* Meminit C. Suetonius in Tiberio cap. 6. quem locum vide. Et eleganter L. Apulejus libr. de Dogmate Platonis; *Auri tantum, quantum puer nobilitatis insigne gestavit.* Quod & Etruscum morem usurpans Virgilius ad nobiles pueros Trojanos traduxit libr. 5. Æneid.

. . . . it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.

M. Plautus Rudente sc. *Serio ædepol.* fine:

Et bulla aurea est, pater quam dedit mihi natali die.

Triumphantes itaque ex prima Tuscorum consuetudine, ante Tarquinium Priscum, bullam gestabant, cui remedia contra fascinum includebant, ut ex loco Macrobii laudato liquet: quod miror omissum a Leonardo Vair Beneventano, qui tres libros de fascino scripsit, maxime

(1) Videat Lector, in figura pueri, quam hic afferimus, præter armillas, & pediscelides, bullam de collo pendentem.

Tab. XXXXV. Tom. I. pag. 302.

Vin. Franceschini Sculp.

Ex Aere Alt. Pe. I. Perusiae Apud Nobiles de Graziani

xime cum de fascino currui triumphantium subjecto appensoque ex Joanne Zonara in Camilli Triumpho notare potuisset. Habebat cordis effigiem forma bullæ, ut se tum dignos majoribus suis pueri nobiles ingenuique intelligerent, *si corde valerent*, cujus imaginem quandam gestarent. Ascon. Pædian. in 3. Verrin. Plutarch. Problemat. Rom. cap. 101. E pectore illa pendebat. Virgil. loco jam laudato. Et Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Mox ubi bulla rudi demissa est aurea collo.

Quia in pectore locus *erat consilii*, ideo pectori admotam illam præferebant, quo aliquando consilii publici capaces se exhiberent. Andreas Tiraquellus in Alexand. ab Alexand. libr. 2. Genial. Dier. cap. 25. Horat. libr. 1. Epist. 4.

Non tu corpus eras sine pectore.

M. Plaut. Milite Act. 3. sc. 1.

Quique sapit pectus.

Idem in Epidico Act. 2. sc. 2.

Sapit hic pleno pectore.

Nec tantum ingenuorum bulla fuit gestamen, sed & in statuis visebatur, quæ nobilibus positæ, *bullatæ* dicebantur. Teste Valerio Maximo libr. 3. cap. 1. in principio, de Æmilii Lepidi statua.

Ut nobilium jus erat bullam ferre, ita libertini loro ab iis discerni solebant. Macrob. loco laudato: *Ex quo concessum, ut libertinorum quoque filii, qui ex justa dumtaxat matrefamilias nati fuissent, togam prætextam & lorum in collo pro bullæ decore gestarent.* Vetus Scholiastes D. Juvenalis Sat. 5. v. 164. *Antiquitus nobilium pueri bullas aureas habebant, pauperum de loris, signum libertatis.* Ipse Satyricus:

Vel nodus tantum, & signum de paupere loro.

Effluxit hinc mos, ut pueriliter agentem senem dicamus *bulla dignum*, quasi repuerascentem, juxta proverbium δὶς παῖδες γέροντες, *bis pueri senes*. Idem Scholiastes ad v. 34. Satyr. 13. videatur, & Joannes Britannicus ad Satyram 14. principio.

Hanc bullam Diis suis domesticis egressi pueritiæ annos, sumptaque virili toga ingenui dedicabant. Porphyrio vetus Grammatic. ad libr. 1. Sat. 5. Horatii. *Ad Lares pueri generosi, egressi pueritiæ annos, bullam auream suspendere consueverant.* Et tot imagines circa Lararium, quot pueri bullam deposuissent: erantque illæ imagines ex ligno, cum servorum essent ex lana. Fest. libr. 14. in voce *pilæ*. Helenius Acro consulatur ad laudatum Horatii locum. Asconius Pedianus ad Orationem pro Cornelio, principio. Cornutus ad Satyram 5. A. Persii:

Bullaque succinctis Laribus donata pependit.

Horatius libr. 1. Sat. 5.

. . . . donasset jamne catenam
Ex voto laribus . . . . .

Cele-

Celeres a Tusco Celere appellati: Trossuli, ab oppido Etrusco dicti: item Flexibuli, aut Flexamines.

CAP. XXIII.

EQuestrem ordinem a Celere quodam Etrusco Romulus *Celeres* vocavit, quod cum plerique Historicorum tacuerint, docet nos Joannes Tzetzes Chiliad. 9. Historiar. cap. 293.

Κέλλερας ὀνομάζουσι τοὺς ταχυνοὺς Ρωμαῖοι
Ἐκ τοῦδε Κέλλερε Τυῤῥηνοῦ, ὃν Κέλλερα ἔφην.
Λέγουσι γὰρ, ὡς κτίζοντος τὴν Ρώμην Ρωμύλου
Ρεμὸς ὁ τούτου ἀδελφὸς, τὸ κτίσμα διαπαίζων.
Πολλάκις ὑπερήλλατο τὴν τάφρον κτιζομένην
Ρίπτα δ' ὑπεραλλόμενος, καὶ θνήσκει κατὰ ἐκείνην.
Celeres nominant veloces Romani
Ex quodam Celere Tyrrheno, quem Celerem dixi.
Dicunt enim, quod condente Romam Romulo
Remus hujus frater structuram deridens,
Sæpe transilivit fossam conditam.
Cadit autem transiliendo, & moritur in illa.

Hunc certe ex Etruria cum aliis Etruscis vocatum ad tradendam condendæ civitatis religionem significat Plutarchus in Romulo pag. 27. fuisseque fabricæ toti præpositum narrat Halicarnasseus libr. 1. pag. 74. Et in ejus honorem trecentos Equites institutos, qui ab ipsius nomine *Celeres* appellarentur, auctor idem ex Valerio Antiate tradidit libr. 2. pag. 86. Sunt qui dicant hujus ministerio Remum interfectum. Livius 1. Decad. libr. 1. Ovid. libr. 4. Fastor.

. . . . . . retro Celer occupat ausum
Ille premit duram sanguinolentus humum.

Loco laudato Tzetzes, cujus hæc Latina sunt:

Alii vero Celerem Etruscum, velocissimum admodum,
Qui occiso hoc fugit statim in Etruriam:
A quo Romani Celeres omnes veloces vocant.

Equites iidem *a Trossulo, Etruriæ civitate*, etiam & ipsi Trossuli dicti, Pseudocornutus ad v. 96. Sat. 1. Persii. Et disputat Justus Lipsius libr. 2. Elector. cap. 1. Et doctissime Theodorus Marcilius Professor Regius Parisiensis. Fest. Pomp. libr. 18. L. Seneca Epist. 76. & Epist. 87. C. Plin. libr. 33. cap. 2. M. Varro in Satyra Sesquiulysse. *Itaque tum equum mordacem & calcitronem horridus miles, virque vitabat,*

nunc

nunc erant Troſſuli nardo nitidi, vulgo Attico talento equum. Quod hic dicat, *nardo nitidi*, Nonius Marcellus *Troſſulos* quaſi *Toroſulos* dictos exiſtimat. A. Perſius loco citato:

Troſſulus exultat tibi per ſubſellia lævis.

Tertio iidem equites *Flexibulæ*, aut *Flexumenes* vocati reperiuntur ex Junio Gracchano. *Quin etiam ipſum Equitem nomen ſæpe variatum eſt certum, in his etiam, qui ad Equitatum trahebantur. Celeres ſub Romulo Regibuſque appellati ſunt, deinde Flexumenes, poſtea Troſſuli, cum oppidum in Tuſcis citra Volſinios paſſuum 9. M. ſine ullo peditum adjumento cæpiſſent: idque duravit ultra C. Gracchum, Junius certe, qui ab amicitia ejus Gracchanus appellatus eſt, ſcriptum reliquit his verbis. Quod ad Equeſtrem ordinem attinet, antea Troſſulos vocabant, nunc Equites vocant, ideo quia non intelligunt Troſſulos nomen quid valeat, pudet eo nomine appellari*. De Equeſtri dignitate, cenſu, equo publico, tranſvectione, decariis, judiciis ſelectis iis commiſſis, jure aureorum annulorum, quod ipſorum proprium erat, cenſoria in eos poteſtate & nota, in Antiquitatibus Romanis multa dixi. Vide libr. 1. cap. 17.

Etruſcorum inventum ſecures, & faſces: Vetuloniæ inventi dicuntur tolli: varius pro dignitate eorum numerus ſubmitti.

CAP. XXIV.

POſt Regiam majeſtatem, nobilitatemque ab Etruſcis profectam, ſequuntur jura Magiſtratuum & ornamenta. L. Flor. libr. 1. Hiſtor. Roman. cap. 5. *Neque pace Tarquinius, quam bello promptior, duodecim namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit, & inde Faſces, trabeæ, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta, inde quod aurato curru quatuor equis triumphatur, togæ pictæ, tunicæque palmatæ, omnia denique decora & inſignia, quibus imperii dignitas eminet*. Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 8. Æneid. pag. 517.

Ipſe oratores ad me regnique coronam.
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarchon,
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.

Alii inſignia *pro* faſcibus, *qui ad Romanos a Tuſcis translati ſunt*. Diodor. Sicul. libr. 5. Biblioth. pag. 316. Τότε περὶ τοὺς ἡγουμένους στρατήγους ἀξίωμα κατεσκεύασαν περιθέντες τοῖς ἡγουμένοις ῥαβδούχους, καὶ δίφρον ἐλεφάντινον, καὶ περιπόρφυρον τήβενναν. *Summis exercituum ducibus hoc ipſo majeſtatem conciliarunt, quod lictores & ſellam curulem ex ebore totamque purpura*

prætestam illis addidere. Fasces hos & secures, non omnes a Tarquinio Prisco institutos volunt, sed plerique ab ipso Romulo, qui tamen ab Etruscis eos sit mutuatus. T. Livius 1. Decad. libr. 1. *Jura condidit, quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse venerabilem insignibus imperii fecisset, cum cetero habitu se augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit. Alii a numero avium, quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. Me haud pænitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores, & hoc genus ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum dictum placet; & ita habuisse Etruscos, quod ex duodecim populis communiter creato Rege, singulos singuli populi lictores dederunt.* Sive itaque Romulus, sive Tarquinius Priscus horum auctor fuit, certe & hic, & ille inventionem Tuscis debuit. Dionys. Halicarnass. libr. 3. pag. 195. Ὡς δέ τινες ἱστοροῦσι, καὶ τοὺς δώδεκα πελέκεις ἐκόμισαν αὐτῷ, λαβόντες ἐξ ἑκάστης πόλεως ἕνα, Τυῤῥηνὸν γὰρ ἔθος ἐδόκει, ἑκάστου τῶν κατὰ πόλιν βασιλέων ἕνα προηγεῖσθαι ῥαβδοφόρον, ἅμα τῇ δέσμῃ τῶν ῥάβδων πέλεκυν φέροντα, εἰ δὲ κοινὴ γίνοιτο τῶν δώδεκα πόλεων στρατιὰ, τοὺς δώδεκα πελέκεις ἑνὶ παραδίδοσθαι τῷ λαβόντι τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν, οὐ μὲν ἅπαντες γε συμφέρονται τοῖς ταῦτα λέγουσιν, ἀλλὰ παλαίτερον ἔτι τῆς Ταρκυνίου βασιλείας πελέκεις, δώδεκα πρὸ τῶν βασιλέων φέρεσθαί φασι. κατασήσασθαι δὲ τὸ ἔθος τοῦτο Ῥωμύλον εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν, οὐθὲν δὲ κωλύει τὸ μὲν εὕρημα Τυῤῥηνῶν εἶναι, χρήσασθαι δ' αὐτῷ πρῶτον Ῥωμύλον παρ' ἐκείνων λαβόντα, κομισθῆναι δὲ καὶ Ταρκύνιον σὺν τοῖς ἄλλοις κόσμοις βασιλικοῖς καὶ τοὺς δώδεκα πελέκεις. Quæ verba sic Latine sonant. *Sunt qui prodant, allatas ei etiam duodecim secures, singulas a singulis populis missas: Etruscorum enim mos fuisse videtur, quamque civitatem suo Regi lictorem unum addere, qui cum virgarum fasce securim illi præferret: quoties vero communis duodecim esset populorum expeditio, duodecim secures ei traderentur, cujus esset imperium in exercitum. Non tamen omnes Scriptores his assentiuntur, quandoquidem ajunt, ante Tarquinii regnum secures Regibus præferri solitas, fuisseque hoc institutum Romuli, mox ex quo principatum adeptus sit; nihil tamen vetat Etruscorum id esse inventum, primumque ab illis mutuatum Romulum.* Præclarum optimi scriptoris testimonium, præclarus locus, quo non modo certo scimus ab Etruscis inventionem profectam, sed & solitos fasces sive virgas securi circumdari. Obiter quædam Dominicus Floccus, qui falso putabatur Fenestella, libello de Magistratibus Romanis.

Et quidem ne ullus sit dubio relictus locus, docet nos Silius Italicus libr. 8. Punicor. Vetuloniæ fasces inventos, quæ celeberrima civitas Etruriæ erat; sic enim ille:

Mæoniæque decus quondam Vetulonia gentis,
Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures:
Hæc altas eboris decoravit honore Curules,
Et princeps Tyrio vestem prætexuit ostro.

Et

Et licet frequentius secures fascibus includi solerent; tamen interdum ad terrorem eximendum, alter consulum duodecim fasces solos, alter vero duodecim secures nudas præferri sibi voluit, ut narrat plene Halicarnasseus libr. 5. principio. Erant hi fasces omnium Romanorum magistratuum insigne, non in urbe modo, sed in provinciis; quare non amplius, *quam sex fasces* lex concedit Proconsuli. Ulpian. J.C. libr. 20. ad legem Juliam & Papiam. Q. Flor. Tertullian. libr. de Idololat. cap. 18. *Unius Collegii insignia fasces & purpuram gestant.*

Adeo solemnis erat fascium usus, ut tollere fasces sit idem, ac magistratum inire. Æthicus præfatione Cosmographiæ: *Cum Consulatus sui fasces erigeret.* Majoriani Aug. novella de ortu & imperio D. Majoriani. *Suscepti feliciter consulatus ereximus fasces.* Poëtæ. Claudian. Paneg. de Consul. Olibrii & Probini:

> *Unanimes fratres junctos stipante senatu*
> *Ire forum, strictasque procul radiare secures,*
> *Atque uno bijuges tolli de limine fasces.*

Stat. libr. 1. Silv. 1. v. 178.

> *Hunc & bissenos, sic indulgentia pergat*
> *Præsulis Ausonii, cernes attollere fasces*
> *Ante diem.*

Sidon. Apollinar. Carm. 2. principio:

> *Auspicio & numero fasces, Auguste, secundos*
> *Erige.*

Non tantum ad ornamenta magistratuum hi fasces, sed etiam ad improborum coërcitionem; nam minora crimina virgis, majora vero securi plectebantur; cum ea ætate, ac ne sexcentis annis post Urbem conditam usus ullus gladii esset; ut multis a me ostensum est in Antiquitatibus Romanis, nec hic repeto. Aurel. Cassiodor. libr. 5. Variar. Epist. 21. *Alii honores habeant & terribiles fasces, tibi vitæ humanæ gratissimi videntur militare custodes.* Vetus Scholiast. D. Juvenal. Sat. 8. v. 134.

> *Si frangis virgas sociorum in sanguine, si te*
> *Delectant hebetes lasso lictore secures.*

Claudian. præfat. ad libr. 2. in Eutrop.

> *Scindere nunc alia meditatur ligna securi,*
> *Fascibus & tandem vapulat ille suis.*

Pro dignitate magistratus, quem quis gerebat, numerum securium fasciumque habebat, alius alio pauciores; nam supremum Reipublicæ caput, puta Dictator, Appian. Alexand. libr. 1. Bellor. Civil. pag. 412. aut Decemvir scribendis legibus viginti quatuor fasces præ se agebant: minimi vero magistratus, scilicet Ædiles, duos tantum: Consules vero semper duodecim. L. Sen. libr. Brevit. Vit. cap. 7. Et libr. de Tranquill. cap. 1. & libr. 3. de Ira cap. 31. Flor. Tertullian. Adversf. Valentinian. cap. 16. Martial. libr. 8. Epigr. 65. & libr. 9. Epigr. 43. & alibi fre-

frequentissime alii. Proconsules vero in provinciis tantum sex, ut & Prætores Q. Symmach. libr. 7. Epist. 1. *Fasces præturæ tuæ in eum annum feliciter proferendos*. Et libr. 8. Epist. 70. *Urbanæ præturæ fasces filius meus Symmachus Kalendis Januarii sortietur*. Et libr. 9. Epist. 22. *Nuntio filium meum, si favor divinus arriserit, prætorios fasces anno ineunte sumpturum*. Et libr. 1. Epist. 1.

Auroræ in populis Regum prætoria rexi,
Si fasces præturæ tacet, tu respice fastos.

Corruptus M. Martialis locus libr. 11. Epigr. 99.

Non Consulatus ipse, non Tribunatus,
Sævique fasces, & superba clamosi
Lictoris abiget virga basiatorem.

Corrige ex MS. Cod. & lege versu secundo:

Senique fasces.

Præibant lictores hisce fascibus magistratus, Augustas, Virginesque Vestales, ut ab aliis est cumulate observatum; ut juberent populum cedere, neque magistratui occurrere. C. Plin. libr. 7. cap. 30. verba pete ex cap. sequenti. Quod si minor magistratus majori occurrisset, submittebat minor fasces, veluti eum deveneraturus, & de via decedebat, eleganter narrat Dionysius libr. 8. in rebus Coriolani pag. 516. Quod autem in victoria solenni *laureati* essent *fasces*, abunde alibi exposui.

Etruscorum inventum lictor, seu apparitor: ab officio dignior unus alio: januam intraturo magistratu percutiebat.

CAP. XXV.

EOrundem Tuscorum inventum est lictor, qui a variis officii generibus, quandoque *mutius*, interdum *viator*, mox & *accensus* appellabatur. Florus, Diodorus, Livius, Halicarnasseus, Silius Italicus superiori capite laudati. Adde Strabonem Amasianum libr. 5. Geogr. pag. 152. Ubi enumerantur Etruscorum inventa ex MS. Henrici Scrimgeri Scoti affinis mei, vir sua ætate literarum Græcarum eruditissimus, cujusque scrinia Casaubonus compilavit, & ingrato silentio dissimulavit. Hæc itaque is habet: Ῥάβδοι καὶ πελέκεις καὶ σάλπιγγες, καὶ ἱεροποιΐαι καὶ μαντικὴ καὶ μουσικὴ ὅση δημοσίᾳ χρῶνται Ῥωμαῖοι. *Fasces, secures, tubas, sacrificia, divinationem, & musicam, qua publice utuntur Romani*. Macrob. libr. 1. Saturn. cap. 6. cujus verba pete ex cap. 27. infra hoc opere & libro. Hos inter magistratuum ornamen-

ta reponunt Aurel. Prudent. in Romani agone:

Hæc ipsa vestra dignitatum culmina
Quid esse censes? nonne cursim transeunt
Fasces, secures, sella, prætextæ, togæ,
Lictor, tribunal, & trecenta insignia,
Quibus tumetis, moxque detumescitis?

Silius Italic. libr. 10. Punicor.

Non aquilæ, non signa viris, non consulis altum
Imperium, non subnixæ lictore secures.

Valgius Rufus libr. 2. de Quæsitis per Epistolam, *a ligando* nomen deductum putat, quod idem olim lictoris, ac nunc carnificis sit munus. Unde illud Cassiodori ad lictorem libr. 11. Epist. 40. *Ama ferrum splendidum, non cruentum.* Sed Tiro Tullius Ciceronis Libertus apud A. Gellium libr. 12. cap. 3. *a lino*, vel *licio* derivat, quod liciis lineis essent adstricti, qui magistratibus ministrarent. Phædrus Tiberii Aug. libertus libr. 3. fab. 1.

Cui tunica ex humeris linteo pelusio
Erat districta, cirris dependentibus.

Huc pertinet lex duodecim Tabularum *De furto per lancem & licium*; nam magistratum inquisiturum rem furtivam præibant apparitores, licio alte cincti. Lud. Charondas & Theodorus Marcilius notarunt.

Erat autem inter lictores dignitas quædam, uti mihi persuadeo, si non ea, quæ esset inter magistratus, at certe ea major, quæ inter servos: & sicuti Pontifex Maximus, Vestalis Maxima frequenter in antiquis Inscriptionibus, & apud Suetonium, ita & *primum lictorem* dici existimo, qui ceteros digniore quodam gradu superaret: & sic censuit Franc. Robortellus libr. 2. Emendation. cap. 20. Favet locus Ciceronis Epist. 1. libr. 1. Epistolar. ad Q. Fratrem. *His rebus nuper C. Octavius jucundissimus fuit, apud quem primus lictor fuit, tacuit accensus quoties quisque voluit dixit, & quamdiu voluit.* Eodem modo & *proximus lictor*, forte qui secundum a primo locum occuparet. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 2. tit. 4. *Ne quis se inter Consulem, & proximum lictorem, quamvis officii causa una progrederetur, interponeret.*

Hic ingressuro magistratu, domum aliquam publicam aut privatam, fascibus januam percutiebat, veluti dominum admoniturus eo magistratum Populi Romani adventare. C. Plin. libr. 7. cap. 30. *Cn. Pompejus, confecto Mitridatico bello, intraturus Posidonii sapientia clari domum, fores percuti a lictore de more vetuit, & fasces lictorios januæ submisit is, cui se Oriens Occidensque submiserat.* Stat. Papin. libr. 1. Silv. 2. v. 46.

. . . hic mecum dum fervent agmine postes
Atriaque, & multa pulsantur limina virga.

M. Mar-

M. Martial. libr. 8. Epigr. 65.

Bissenos jubet en redire fasces
Noto Consule, nobilique virga
Vatis Castalii domum sonare.

Plura de lictoribus dixi ad illud Claudiani de 6. Honor. Consul. in fine [1]:

. . . . desuetaque cingit
Regius auratis fora fascibus Ulpia lictor.

Etruscorum inventum trabea, & quorum esset gestamen: clavata, seu clavis distincta: fibulata.

CAP. XXVI.

AB iisdem Etruscis inventam trabeam, auctor est L. Florus loco supra citato libr. 1. cap 5. Ugolin. Verinus libr. 1. de Illustratione Urbis Florentiæ MS.

Regibus expulsis Romana potentia crevit,
A Tuscis fasces victis, bissexque secures,
Et trabeam, & sellam, Consul Romane, petisti.

Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 457. *togam augurum* interpretatur *de cocco & purpura*. Flor. Tertullian. libr. de Idololatr. cap. 18. *Prætexta quoque, & trabea, & laticlavi, & fasces, & virgæ præferuntur*. Et quia augures ab Etruscis excogitati, credibile est ornamentum istud cum ipsa augurum dignitate crevisse; crescente deinde Romana potentia, quintuplex fuisse trabea reperitur, auguralis, Regia, consularis, senatoria, & equestris: de quibus Wolfgang. Lazius libr. 2. Commentarior. Reip. cap. 3. & abundantissime libr. 8. idem cap. 5. quem non exscribo. Videntur certe sequiori ævo omnes togas Imperatorum eo nomine appellasse, cum tamen trabea multo brevior esset toga; nam ut Claudianum omittam passim, Corippus African. libr. 4. de Laudib. Justini Minoris num. 1.

Egrediens sacra princeps trabeatus ab aula.

Eodem libr. num. 2.

Conscendit Princeps trabea succinctus avita.

Et ibidem. num. 3.

Incessit lætus præclara in veste Senatus,
Pars trabeis, pars compta togis.

Erat

(1) Principem virum Etruscum, lictoribus fasces descrentibus stipatum, reprehesentat hic cippus ex lapide indigena. In fascibus non apparent secures, temporis forte injuria detritæ.

Tab. XXXXVI. ΛΝΑΗΙW *Tom. I. pag. 310.*

ve Florentiam

Vin. Franceschini sculp.

Erat itaque vestis Phrygio opere curiose elaborata, aureisque trabibus, ut videtur, distincta, unde illi nomen. Nugatur Isidor. libr. 19. cap. 24. quod eam sic vocatam vult a *transbeando*. Inclinante deinde Imperio promiscuus usus trabeæ; nam & saga quoque trabeata Trebellius Pollio vocat in Gallienis: *Quid ergo sine trabeatis sagis tuta esse non potest Respublica?* Hinc *trabeatæ imagines* apud Sidonium Apollinarem libr. 1. Epist. 6. Pseudocornutus ad A. Persii Sat. 3. v. 26. *Trabea erat togæ species ex cocco & purpura, qua operti nobiles Romanorum initio procedebant*. Ex hoc quoque more profluxit, ut trabea pro ipso Consulatu sumatur. Idem libr. 5. Epist. 5. *Cui procul dubio statuas dederant literæ, si trabeæ non dedissent*. Latinus Pacatus Drepanius panegyr. Theodosii: *pastores trabeati*; idest primi Romanorum frugi Republica magistratus, quos constat, rusticos, pastores, aut agricolas fuisse. Consule eruditissimum Joannem Savaronem ad Sidonium suum. In hac veste acu majorum effigies delineatæ visebantur; quare *trabealis molem metalli*, dixit idem Sidonius Apollinaris Carm. 2. in principio. Claudian. libr. 2. de Laudib. Stilicon.

> . . . . . . *gremioque rigentia profert*
> *Dona, graves auro trabeas, insigne Minervæ*
> *Spirat opus, rutilis hic pingitur aula columnis,*
> *Et sacros Mariæ partus Lucina dolores*
> *Solatur*.

Vide locum. Corippus African. libr. 1. de Laud. Justin. Min. num. 15.

> *Et tulit intextam pretioso murice vestem,*
> *Justinianorum series ubi tota parentum*
> *Nexo auro insignita fuit, gemmisque corusca:*
> *Illic barbaricas flexa cervice phalanges,*
> *Occisos Reges, subjectasque ordine gentes*
> *Pictor acu tenui multa formaverat arte*.

Eadem hæc vestis *clavata*, a clavis, quibus distinguebatur, intertextis. Ulpian. l. 23. ff. aur. & argent. leg. Unicum tantum Juvenalis locum e Satyr. 16. corrigam:

> *Cum duo crura habeas, offendere tot caligatos*
> *Millia clavorum*.

Legendum ex MS. meo optimæ notæ:

> . . . . *offendere tot caligas, tot*
> *Millia clavorum*.

Rectissime indubie, nam caligis militaribus & calceis, non minus quam trabeis, clavi illi suffixi. Idem Sat. 3. v. 249.

> *Calcor, & in digito clavus mihi militis hæret*.

Fibulis etiam erat adstricta trabea. Fl. Vopisc. in Carino, & in Aureliano: *Concessit militibus fibularum aurearum usum*. Trabell. Pollio in Claudio: *Fibulam auream cumacam Cypream unam*. Locus certe corruptus est; tu corrige: *Fibulam auream cum acu Cypria unam*. Ita legit

&

& ex Rabbinis, & Callimacho explicat Isaacus Casaubonus. Fibulis hisce gemmæ & uniones ingentis pretii addebantur. Unde illud Ælii Spartiani in Adriano: *Sive auro baltheum sumeret, sive gemmis fibulas stringeret*. Ulpian. J.C. libr. 44. ad Sabinum. Leo Aug. Constitut. Plin. libr. 33. cap. 1. Virgilius, Martialis, Juvenalis passim, quos non exscribo. Antholog. libr. 4. cap. 12. Epigr. 3. Stat. Papin. ad eum morem libr. 7. Thebaid. v. 657.

Et rubet imbellis Tyrio subtegmine thorax
Brachiaque in manicis, & picta vincula plantæ,
Carbaseique sinus, & fibula rasilis auro
Tænariam fulva mordebat jaspide pallam:

Magis ad res Romanas apposite Corippus libr. 1. de Laudib. Justini Minoris num. 4.

Substrictoque sinu vestis divina pependit,
Poplite fusa tenus, pretioso candida limbo,
Cæsareos humeros ardenti murice texit
Circumfusa chlamys, rutilo quæ ornata metallo
Principis exerta vincebat lumina dextra.
Aurea juncturas morsu perstrinxit adunco
Fibula, & a summis gemmæ micuere catenis.

Etruscorum inventum sella curulis: & ipsa Regum primo, mox magistratuum patriciorum.

CAP. XXVII.

INter Regia insignia Etrusci ad majestatem sui Principis prædicandam instituerunt sellam curulem ex ebore, ut L. Florus diserte testatur libr. 1. Histor. Roman. cap. 5. & multis docui libr. 2. supra hoc opere cap. 2. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. *Tullus Hostilius, Rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis, sellam curulem, lictoresque, & togam prætextam, atque pictam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant, primus, ut Romæ haberentur, instituit*. Servius Honoratus ad libr. 11. Æneid. pag. 637. *Sellam Regni, trabeamque insignia nostri. Romanorum Imperatorum insigne sella curulis & trabea, nam diadema aliarum gentium Reges non habebant*. Error certissimus, & pudendus Servii, alioquin tam docti & gravis scriptoris. Ego enim multis ostendi, cap. 21. penes aliarum a Romanis gentium Reges fuisse diadematis jus: postea vero, ut omnia alia ornamenta, ab Etruscis mutuata, ita hanc Romani magistratuum suorum insigne esse voluerunt. Q. Symmach. libr. 1. Epist. 95. *Fortunati curulem tuam læto agmine*

per-

perſequentur. Sed & diverſorum illa, nam *ſellæ prætoris* meminit Tacitus libr. 4. Annal. Fabius Quintilianus libr. 6. Inſtitution. Oratoriar. cap. 3. & Ulpian. J.C. l. 1. ff. de poſtuland. & *ſella ædilium curulium* apud Valerium Maximum libr. 2. cap. 1. Livium 1. Decad. libr. 9. ad finem, adſtipulante Lucio Piſone libr. 3. Annalium, ut refert A. Gellius libr. 6. cap. 9. Eſſe autem cum lictoribus & faſcibus ſecuribuſque inventum hoc Vetuloniæ, Silius Italicus libr. 8. Punicor. auctor eſt.

Biſſenos hæc prima dedit præcedere faſces,
Et junxit totidem tacito terrore ſecures,
Et princeps Tyrio veſtem prætexuit oſtro.
Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.

De conſulari curuli frequentius probati auctores. Savaro ad Sidonium libr. 8. Epiſt. 6. & Epiſt. 8. Carm. 2. v. 209. Corippus non uno loco. Stat. Papin. libr. 1. Silv. 2. v. 181.

. . . . . *purpureos habitus, juvenique curule*
Indulgebat ebur.

Ex ebore elaboratam, ex Dionyſio Halicarnaſſeo non uno loco dixi ſupra hoc opere. In triumphali pompa uſum ejus etiam receptum, adnotavi in Antiquitatibus Roman. libr. 10. Addendus Joannes Tzetzes Chiliad. 13. Hiſtoriar. cap. 461.

Τὰ τοῦ θριαμβικοῦ πάντα τοῦ κουρουλίου δίφρου.
Triumphalis omnia curulis ſellæ. (1)

Etruſcorum inventum anuli, ferrei, aurei; Thynici, Samothracii, Regum, legatorum, matronarum, equitum, advocatorum, poëtarum: cur læva ferrentur: utenſilia eis clauſa.

CAP. XXVIII.

Regiam majeſtatem anulo a Tuſcis inſigniri ſolitam, locus ſupra adductus L. Flori libr. 1. cap. 5. Hiſtor. Roman. ſatis indicat: eumque ex religioſa cauſa in lævæ digito, minimo proximo, geſtabant, uti arcani Etruſcorum ritus demonſtrabant. Quod miror a Georgio Longo, cuſtode Bibliothecæ Ambroſianæ, prætermiſſum, opere *de Anulis Signatoriis Antiquorum*; cum alibi eo in opere multa ſint curioſa, multa a me, ſuppreſſo nomine, tranſcripta, niſi & ille ex iiſdem auctoribus eadem potuit, quæ ego, excerpſiſſe.

(1) Sellæ curulis antiquam, & veram formam, qualis apud Etruſcos fuerit, forte habes ex pictura in vaſe fictili Eminentiſſimi Gualterii poſt cap. 36. hujus libri 3.

Aurel. Macrob. libr. 7. Saturnal. cap. 13. ex Attejo Capitone, juris Pontificii perito. *Qui cum nefas esse sanciret, Deorum formas insculpi anulis, eo usque processit, ut & cur hoc digito, vel in hac manu gestaretur anulus, non taceret: Veteres, inquit, non ornatus, sed signandi causa, anulum secum circumferebant; unde nec plus habere, quam unum, licebat: nec cuiquam, nisi libero, quos solos fides decerneret, quæ signaculo continetur; ideo jus anulorum famuli non habebant. Imprimebatur autem sculptura materiæ anuli, sive ex ferro, sive ex auro foret, & gestabatur, ut quisque vellet, quacumque manu, quolibet digito: postea, inquit, usus luxuriantis ætatis signaturas pretiosis gemmis cœpit insculpere, & certatim hæc omnis imitatio lacessivit, ut de augmento pretii, quo sculpendos lapides parassent, gloriarentur; hinc factum est, ut usus anulorum exemptus dexteræ, quæ multum negotiorum gerit, in lævam relegaretur, quæ otiosior est, ne crebro motu & officio manus dexteræ pretiosi lapides frangerentur. Electus autem læva manu digitus minimo proximus, quasi aptior ceteris, ut commendaretur anuli pretiositas; nam pollex, qui nomen, ab eo quod pollet, accepit, nec in sinistra cessat, nec minus quam tota manus semper in officio est; unde & apud Græcos ἀντίχειρ, quasi manus altera vocatur: pollici vero vicinus, nudus & sine tuitione alterius appositi videbatur; nam pollex ita inferior est, ut vix radicem ejus excedat: medium, & minimum vitarunt, tamquam ineptos, alterum magnitudine, brevitate alterum: & electus est, qui ab utroque clauditur, & minus officii gerit, & ideo servando anulo magis accommodatus. Hæc sunt, quæ lectio Pontificalis habet: unusquisque, ut volet, vel Etruscam, vel Ægyptiam opinionem sequatur:* Quem locum longiorem ideo adscripsi, quia hæc esset ex Pontificalibus cæremoniis sententia deprompta, quam Cæcinna Albinus Etruscam opinionem interpretatur; ideo quia omnis Pontificum Romanorum eruditio ex Etruscis esset petita. Aliam rationem adducit Appion in libris Ægyptiacis apud A. Gellium libr. 10. Noct. Atticar. cap. 10. Initio ferrei omnes Romæ anuli, nec multo post tempore Senatus aureos accepit. C. Plin. libr. 33. cap. 1. Ovid. libr. 4. Trist.

Ferreus assiduo consumitur anulus usu.

Juvenal. Sat. 11. v. 129.

Anulus in digito quod ferreus.

Quod & Samothraçum gestamen, qui & ipsi a Tuscis ritus omnium suorum Sacrorum hauserant; Turnebum scio, jam præoccupasse libr. 20. Adversarior. cap. 2. Flor. Tertullian. libr. de habitu muliebri cap. 5. *Nam & anuli ferro fiunt.* Isidor. libr. 19. cap. 13. *Samothracius aureus est, sed capitulo ferreo, a loco ita vocatus.* Plinium Obertus Giphanius, & alii adduxerunt. T. Lucret. libr. 5. Rer. Nat.

Exultare etiam Samothracia ferrea vidi,
Et ramenta simul ferri furere intus abenis
In scaphiis.

Aurei

Aurei deinde fieri cœperunt, iidemque Thynicii appellati, a loco, ubi frequentior eorum usus. Isidor. loco laudato. *Tinius purus est, primum in Bithynia fabricatus, quam olim Tinam vocabant*; sed corrige: *Thynicus purus est*. Postea *Flaccum* citat, non sine mendo insigni; sunt enim versus *C. Mæcenatis* in obitum Flacci Horatii, qui & ipsi ab eo portentose ponuntur: *Lugente mea vita nec Smaragdos, Berillosque, mi Flacce, nec nitentes per candida margaritas quæro, nec cortinalis me perpolibit anulus, nec Jaspius lapillus*. Monstra hæc, & prodigia sic elue, & expia, redditis sic versibus:

Lugent te mea vita, nec smaragdus
Berillus quoque, Flacce, nec nitentes
Nunc per candida margarita quæro,
Nec quos Thynica lima perpolivit
Anellos, nec Jaspios lapillos.

Ut igitur ferrei anuli in Samothracia, ita aurei in Thynia, quæ appellata Bithynia. Claudian. libr. 2. Eutrop.

Thyni Thraces erant, quæ nunc Bithynia fertur.

Unde descendit *jus aureorum anulorum*. C. Plinius Junior libr. 8. Epist. 6. *Omitto, quod Pallanti servo prætoris ornamenta offeruntur, quippe offeruntur a servis: mitto, quod censent, non exhortandum modo, verum etiam compellendum ad usum aureorum anulorum; erat enim contra majestatem Senatus, si ferreis prætorius uteretur*. Hoc jure, ut quibusdam placet, in ingenuitatem transibant. Asconius Pædian. vel ut aliis magis videtur, equestri honore donabantur. Modestinus J C. χρυσῶν δακτυλίων δίκαιον, *aureorum anulorum jus* vocat. l. 14. ff. de Excusat. a Justiniano Aug. *Jus anulorum* audit sine adjectione, Novella 74. Adi titulum in Pandectis de jure aureorum anulorum.

Erat & quoddam tertium genus anulorum, quod neque ferreum, neque aureum, sed inauratum. Petronii elegans est locus in Satyrico pag. 78. *Habebat etiam in minimo digito sinistræ manus anulum grandem subauratum, extremo vero articulo digiti sequentis, minorem, ut mihi videbatur, totum aureum, sed plane ferreis veluti stellis ferruminatum*. Ad quem locum Joan. a Woneren, & Georgius Erhardus consulantur. Ille itaque, ut jam dixi, morem illum indicat, anulos sinistra gestandi, uti & Q. Flor. Tertullian. libr. de hab. mulieb. cap. ult. *Et sinistra per singulos digitos de singulis saccis ludit;* hoc est, tanta est copia anulorum, ut patrimonium vix ad ornandam sinistram sufficiat. Silius Italic. libr. 8. Punicor. in fine:

O dolor! hoc etiam superi vidisse jubetis
Congesto leve quodcumque avellitur auro
Metitur Latias victrix Carthago ruinas.

Et libr. 11. de anulis, Carthaginem ab Hanibale post Cannensem pugnam missis:

Testes hi stragis, quos signum illustre superbis

Mos læva gestare viris, tum funditur ante
Ora admirantum præfulgens anulus auro,
Datque fidem verbis haud parvo insignis acervo.

Gestamen hoc initio Regum erat, nec temere aliorum; nam & Reges morituri anulum illum suum, veluti imperii certum pignus successori dabant. Q. Curt. libr. 10. Alexander *detractum anulum digito Perdiccæ tradidit* jam moriturus. Et simile quid narrat Lucius Seneca apud Suetonium, Tiberio cap. 73.

Secundo Legati, ad exteras gentes missi eo, veluti honoris sui insigni afficiebantur. C. Plin. libr. 33. cap. 1. *Longo certe tempore ne Senatum quidem Romanum habuisse aureos manifestum est; siquidem his tantum, qui legati ad exteras gentes ituri essent, anuli publicæ dabantur, credo, quoniam ita exterorum honoratissimi intelligebantur, neque aliis, uti mos fuit, quam qui ex ea causa publice accepissent*. Inter privilegia itaque legatorum, de quibus dixi ad Corippum de Laudib. Justin. minor. num. 7. erat & anulorum jus.

Tertio Matronarum gestamen anuli habiti, atque ideo in mundo muliebri repositi. Ulpian. J.C. l. 25. §. ornamenti. ff. de aur. & argent. legat. Atque illi quidem initio *ferrei*, ut Plinius loco laudato: vel *eburnei*, vel *electrini*, ut auctor aliquis vetus apud Suidam prodit in voce ἐλεφάντινοι, *eburnei*. Postea vero aurei, dicebanturque *pronubi*. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 6. *Video & inter matronas, atque prostibulas nullum de habitu discrimen relictum. Circa feminas quidem etiam illa majorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur; quum aurum nulla norat, præter unico digito, quem sponsus oppignerasset probulo anulo*. Ille vult, aureum fuisse; at Plinius ferreum, sine gemma. Alii notarunt. Trebell. Pollio in Macrino. D. Juvenalis Sat. 6. v. 27.

. . . . . *digito pignus fortasse dedisti*.

Quarto, Equestrem ordinem per anulum omnes sciunt, a Senatorio & plebejo discretum: quod quomodo intelligendum, ab aliis disputatum acerrime, & jampridem discussum. Plinius loco toties laudato. Vet. Scholiast. Juvenal. ad Sat. 7. v. 89. Sueton. Vitell. cap. 12. Britannicus ad Juvenal. Sat. 11. v. 41.

Talibus a dominis post cuncta novissimus exit
Anulus; & digito mendicat Pollio nudo.

Quinto, Advocati inter fori ornamenta & anulum solebant magni pretii gestare; quare M. Fab. Quintilianus libr. 11. cap. 2. ait, *anulum inter agendum in foro translatum aliud atque aliud significare*. Satyrice & amare Juvenalis Sat. 7. v. 144.

. . . . . . *conducta Paulus agebat*
Sardoniche, atque ideo pluris quam Cossus agebat.

Sexto, Poëtæ, agone Scholiastico, seu Albano, seu Capitolino victores, corona lemniscata, & anulo donabantur, veluti equestris ordinis honore digni. Idem eadem Satyr. v. 88. *Ille*

Ille & militiæ multis largitur honorem
Semestri vatum digito circumligat auro.

Denique Signatorios omnes cives cujuscumque conditionis habebant in quibus ad libitum sculpebant Deos, principes, amicos, quidlibet aliud: eaque Græci τριπέβρωτα, ut est apud Hesychium, Illustrium vocabant: & notavit diligentissimus Joannes Meursius ad Lycophronem. Consule Andream Tiraquellum ad Alexandrum ab Alexandro libr. 3. Genial. Dier. cap. 26. Cœlium Rhodiginum libr. 6. Antiquar. Lection. cap. 12. Franc. Juretum ad Symmachi libr. 1. Epist. 12. L. Senec. Epist. 13. fin. Epist. 22. fine. Fl. Vopiscus in D. Aureliano fin. *Uxori & filiæ anulum sigillaritium quasi privatus instituit*. Unde liquet non virorum modo signatorios fuisse anulos, sed & feminarum: & Græcorum, non tantum Romanorum. Alexander Macedo apud Curtium Rufum libr. 7. *Signum ejus*, Philotæ, *in potestate mea est*. Ovid. libr. 9. Metamorph. fab. 11.

Protinus impressa signat sua crimina gemma.

Usque eo vilitatis processit hic anulorum sigillaritiorum usus, ut *vilissima utensium* eo obsignarent, ut loquitur. C. Tacitus libr. 2. Annal. & Doctor meus eruditissimus J. Lipsius, qui & hujus anuli formam ponit: ad quem alludunt Poëtæ. Martial. libr. 9. Epigr. 89.

Nunc signat meus anulus lagenam.

M. Plautus. Casina Act. 2. sc. 1. princ.

Obsignate cellas, referte anulum ad me.

Et in Persa Act. 2. sc. 3.

. . . . tripartos homines, vetulos avidos, aridos
Bene admordere, qui salinum servo obsignat cum sale. . . .

Etruscorum inventum phaleræ: bellicus ornatus: consularis.

CAP. XXIX.

INter Regum Etruscorum ornamenta & phaleræ locum habuerunt, ab iis inventæ. L. Flor. libr. 1. Histor. cap. 5. Itaque phaleræ sunt ornamenta ducum militantium, vel, ut loquitur Nonius Marcellus cap. 18. *ornamenta belli*. Salust. Jugurthin. *Ac sibi restitui & hastas, vexillum, phaleras, aliaque militaria dona*. Ex quo liquet loco, inter dona militaria & phaleras consuevisse militibus dari in fortitudinis præmium. Solinus Polyhist. cap. 6. Suetonius in Augusto, laudati a Godescalco Stennechio ad libr. 2. Vegetii, item & nummus ibidem Trajani, qui mire huc facit. Vetus Lapis.

DONIS

DONIS. DONATO. A. DIVO
TRAIANO. AVG
TORQVIBVS. ARMILLIS
PHALERIS. BELLO. PARTHICO.

Juvenal. Sat. 16. fine:
Ut læti phaleris omnes, & torquibus omnes.
Virgil. libr. 9. Æneid.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula.
Pseudocornutus ad A. Persii Sat. 3. v. 30.
Ad populum phaleras.
Anonymus Poëta apud D. Hieronymum Epist. de Just. Monachi:
Respicere ad phaleras, & nomina vana Catonum.
Regum itaque initio gestamen phaleræ, postea militum fortium; sed & *Consulares Phaleræ* dicuntur ab Aurelio Cassiodoro libr. 6. Variar. Epist. 20. Savaro doctiss. ad Sidonium libr. 4. Epist. 9. Postea tamen, ita usu volvente ab ipsis hominibus ad equos translatus hic ornatus. L. Apul. libr. 10. Milesiar. Superabatque ea luxuria fidem, additis auro pretiosissimisque gemmis. Achilles Tatius libr. 3. de Clitophonte & Leucippe pag. 72. L. Seneca Epist. 80. Ægidius Maserius ad Valerii Flacci Argonaut. libr. 6. pag. 93. Apollonius libr. 1. Excidii Hierosolymitani. Dixi ad Epigramma Claudiani *de phaleris equi Regii:*
Dumque auro phaleræ, gemmis dum fræna renident.
Et de 6. Honor. Consul.
Turbantur phaleræ.

Etru-

Etruscorum inventum paludamenta, quorum gestamen illa more Romano: dicta & chlamys eadem vestis.

CAP. XXX.

AD bellicum apparatum spectat paludamentum, quod inter Etruscorum inventa reponit L. Florus libr. 1. Histor. Roman. cap. 5. Bellicum fuit ipsius Regis gestamen. Isidorus libr. 19. cap. 24. Salustius Crispus libr. 3. Historiar. *Eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo sanguine suorum defensus, postquam ex sarcinis paludamenta adstari, & delecta cohortes intelligi cœpere*. Sed ut reliqua omnia ornamenta, a Tuscis accepta, Regumque tantum majestati debita, Romani ad suos transtulere Magistratus; ita & hoc eodem jure translatum voluere. Sext. Aurel. Victor. in Caligula, Cæsarum vestem fuisse scribit *indutus aureo paludamento*. Et Tacitus libr. 12. de Claudio idem confirmat. De Juliano Ammian. Marcell. De Septimio Severo Herodian. libr. 3. notati a Wolfgango Lazio libr. 8. Commentar. cap. 11. Pleraque a me dicta ad illud Claudiani de 6. Honorii Consulatu:

. . . . & ducibus circumstipata togatis
Jure paludatæ jam curia militat aulæ.

Eandem vestem chlamydem dici, Nonius ait. Æl. Spartian. Adriano. *Ingentia dona accepisset, atque inter hæc auratas quoque chlamydes*. Jul. Capitolin. in Pertinace Aug. *Purpureasque chlamydas Græcanicas, atque castrenses*. Trebell. Pollio in Gallienis. *Cum chlamyde purpurea, gemmatisque fibulis & aureis Romæ visus est*. Eratque hæc Principum initio, mox Senatorum, tum deinde & omnium magistratuum patriciorum promiscue. Aurel. Cassiodor. libr. 6. Variar. Epist. 15. & Epist. 21. Et libr. 12. Epist. 7. L. 1. C. Theodos. *Quo habitu uti oporteat intra urbem*. Gregor. Turonens. libr. 2. Histor. Franc. cap. 38. Et plerumque paludati, sive chlamydati imperatores, etiam statuis positis. Stat. Papin. libr. 1. Silv. 1. de Domitiani statua:

It tergo demissa chlamys, latus ense quieto
Securum.

Sic Poëtæ audiendi. Virgilius frequenter maxime libr. 3. Æneid. & Servius ibi:

Dat Phrygiam Ascanio chlamydem.

Corippus Africanus libr. 1. de Laudib. Justin. Minor. num. 4.

Cæsareos humeros ardenti murice texit

Cir-

Circumfusa chlamys.
Claudian. libr. 2. de Laudib. Stilic. ubi multa dixi:

Quin & Sidonias chlamydes, & cingula baccis
Aspera, gemmatasque togas, viridesque smaragdis
Loricas, galeasque renidentes biacynthis,
Gestatoque patri scapulis radiantibus enses,
Et vario lapidum distinctas igne coronas
Dividis ex æquo.

Etruscorum inventum prætexta: quæ vestis, & quorum abolla dicta.

CAP. XXXI.

PRætextam ab Etruscis, ad ornandam Regum suorum majestatem, antiquissimo seculo diu ante Romam conditam loquitur non modo L. Florus libr. 1. Histor. Rom. cap. 5. sed & alii magnæ notæ Scriptores id ipsum testantur. C. Plin. libr. 8. cap. 48. Prætextæ apud Etruscos originem invenere. C. Lucil. libr. 1. Satyrarum:

Prætexta, & tunicæ Lydorum opus sordidum omne.

Sil. Ital. libr. 8. Punicor.

Mæoniæque decus quondam Vetulonia gentis
Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures,
Et princeps Tyrio vestem prætexuit ostro.
Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.

Aurel. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. *Tullus Hostilius, Rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis, sellam curulem, lictoresque, & togam pictam, atque prætextam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant, primus, ut Romæ haberentur, instituit; sed prætextam illo seculo puerilis non usurpabat ætas; erat enim, ut cetera, quæ enumeravi, honoris habitus; sed postea Tarquinius Demarati Corinthii exulis filius Priscus, quem quidam Lucumonem vocitatum ferunt, Rex tertius ab Hostilio, quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum: quo bello filium suum, annos quatuordecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudavit, & bulla aurea prætextaque donavit, insigniens puerum ultra annos fortem, præmiis virilitatis, & honoris. Nam sicut prætexta magistratuum, ita bulla triumphantium erat gestamen.* Vide quæ sequuntur Dionys. Halicarn. libr. 4. pag. 268. Consularia ornamenta, seu verius regalia enumerat: Θρόνον ἐλεφάντινον, & λευκὴν ἐσθῆτα περιπόρφυρον, & τὰς προηγουμένους, & δώδε-

δώδεκα πελέκεις: *Sellam eburneam, hoc est curulem, & albam togam purpura prætextam, & lictores, & duodecim secures.* Æl. Lamprid. in Alexandro Severo: *Prætextam & pictam togam nunquam nisi Consul accepit, & eam quidem, quam de Jovis templo sumptam alii quoque accipiebant, aut prætores, aut Consules: accepit prætextam etiam cum sacra faceret, sed loco Pontificis Maximi, non Imperatoris.* Qui locus docet & Imperatores, & Consules, & Prætores, & Pontifices Maximos uti prætexta consuevisse. Claudian. de 6. Hon. Consul.

Communem majore toga signabitis annum.

Sed Romano usu prætexta præcipue puerile erat gestamen, ut exequitur Macrobius loco laudato. Levinus Torrentius ad Horat. Epod. Od. 5.

Per hoc inane purpuræ decus precor.

Atque ea posita, togam virilem induebant. Catullus Epigr. 63. Lucan. libr. 7. principio. Persius Sat. 5. M. Cicero libr. 5. ad Atticum Epist. 21. libr. 6. Epist. 1. libr. 9. Epist. ult. libr. 10. Epist. 8. Horat. libr. 1. Od. 36. Sueton. Augusto cap. 8. A. Gell. libr. 18. cap. 4. M. Martial. libr. 1. Epigr. 114. Vocataque hæc toga virilis a Persio loco citato *umbo candidus*, quod sit velut clypeus adversus reprehensiones. Cœl. Rhodigin. libr. 14. Antiquar. Lection. cap. 16. Sumptaque ea, summa erat libertas, quare & libera dicta. P. Ovid libr. 4. Trist. Eleg. 10.

Liberior fratri sumpta mihique toga est.

Offerebatur toga hæc solemni die, deducto in forum tirone, seu prætextato, ut jam a viris doctis est observatum, & dixi ad illud Claudiani de 6. Consul. Hon.

Romano puerum gaudens offerre favori.

T. Liv. 5. Decad. libr. 5. fin. Sueton. Aug. cap. 96. Symm. libr. 2. Epist. 42. Ferebatur supra tunicas. M. Tullius de suppliciis: *Sententiæ dicendæ loco, sellam curulem, jus imaginis ad memoriam, posteritatemque prodendam, togamque prætextam.* Plura alii.

Eadem hæc vestis *abolla* appellata, putanrque vulgo, militarem esse vestem. Nonius Marcell. cap. 14. num. 9. Pallium interpretatur Hadrianus Turnebus libr. 27. Adversarior. cap. 15. non recte; nam certum est, togæ genus quoddam fuisse, sed forte figura aut colore ab aliis togis distinctum. Ver. glossar. Philoxeni. *Abolla, toga,* ἱμάτιον. Vetus Scholiast. Juvenalis ad Satyr. 3. v. 115. *Abollæ, quasi majoris togæ.* Estque tam philosophorum, quam militum. Satyricus ipse:

. . . . . atque audi facinus majoris abollæ.

Satyr. 4. v. 77.

Currite, jam sedit, rapta properabat abolla,
Pegasus.

Servius ad libr. 5. Æneid.

. . . . duplicem ex humeris rejecit amictum.

Martial. libr. 4. Epigr. 53. & libr. 8. Epigr. 48.

Nescit, cui dederit Tyriam Crispinus abollam.

Etruscorum inventum calcei militares, qui & Tyrrheni dicti: & crepidæ: fasciis ligati.

CAP. XXXII.

HOc quoque militiæ præstiterunt Etrusci, ut calcei militibus alii atque in communi usu ceteris hominibus essent. Julius Pollux libr. 7. Onomastic. cap. 22. Τυῤῥηνικὰ τὸ κάττυμα ξύλινον, τετραδάκτυλον, οἱ δ' ἱμάντες ἐπίχρυσοι, σανδάλιον γὰρ ἦν, ὑπέδησε δ' αὐτὸ Φειδίας τὴν Ἀθηνᾶν, ἐκάλουν δ' αὐτὰ Τυῤῥηνουργῆ. τὰς μέντοι Τυῤῥηνικὰς ὁ σαφφὼς μάθλης:

Ποίκιλος μάθλης λύδιον κακὸν ἔργον.

Quæ sic Latine sonant: *Tyrrhenici calcei, quorum solea lignea, quatuor digitorum latitudinis, lora autem inaurata, erat autem Sandalium: hoc Phidias induit Minervam, & hos quidem Tyrrhenicos vocabant. Tyrrhenicorum Sappho dixit lorum:*

Lorum varium, Lydium malum opus.

Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 8. Æneid. pag. 515.

Consurgit senior, tunicaque inducitur artus
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.

Tyrrhena vincula, Tusca calceamenta, & dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, post equites Romani, nunc milites. Alii calceos Senatorios volunt, quia hoc genus calceamenti a Tuscis sumptum est. Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 14. Satyræ ultimæ: *Darupsis militibus calceamenta dixit*. Corrigendum est: *pro ipsis militibus*. Ipse Poëta:

Bardaicus judex datur hæc punire volenti
Calceus, & grandes magna ad subsellia suræ
Legibus antiquis castrorum.

Æl. Lamprid. in Alexandro. Epistola Aureliani Aug. apud Fl. Vopiscum in eo. *Milites arma tersa, ferramenta Samiata habeant, & calciamenta fortia*. Clavis quibusdam ferreis compacti erant, ut milites in eodem vestigio, defixis in terram clavis, immobiles consistere possent, neque facile loco suo propelli. Ut discimus ex eleganti narratione Fl. Josephi libr. 7. Belli Judaic. cap. 3. quam historiam repetiit Egesippus, si ille libri illius auctor est, libr. 5. de Excid. Hierosolymit. cap. 30: Hinc & *calciarium* pro donativo. Paulus J.C. l. 3. ff. offic. præfect. vigil. & l. 2. ff. alim. & cib. legat. Ulpian. l. 8. ff. de Transactionib C. Sueton. Vespas. cap. 8. *clavatumque* a C. Tacito dicitur libr. 3. Historiar.

Calcei isti crepidæ etiam dicti, & ideo inter res peregrinas illi habiti calcei, creditique a Græcis Romam translati, cum tamen Servius diser-

diserte supra proxime laudatus, Tuscis eorum inventionem attribuat. Suetonius, Seneca, Martialis, Persius, Juvenalis, & alii consulantur.

Lora istis, sive ansas assignat Sappho, quæ Virgilius vincula appellavit. Usum illum Homerus novit libr. 2. Odyss. principio. Hieron. Magius libr. 3. cap. 3. Poëtæ M. Manil. libr. 5. Astronomic.

Et pedibus niveis fulserunt aurea vincla.

Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 6. & Eleg. 8. Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 402. Et libr. 8. Epist. 11. Livius Andronicus vetustissimus Poëta apud Terentianum Maurum libr. de Metror. Generib.

Et jam purpureo suras include cothurno.

Ex quo Virgilius libr. 1. Æneid.

Purpureoque alte suras vincire cothurno.

Etruscorum inventum calcei senatorii: dimidiatæ lunæ figuram adsutam illi habebant: ansulis stricti: coloris nigri: patricii dicti.

CAP. XXXIII.

Etruscæ inventionis est calceus senatorius. Servius Maurus Honoratus ad libr. 8. Æneid. pag. 515.

Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.

Quem vide capite superiori. Erat autem dimidiatæ lunæ effigies adsuta: & ideo quod solis patriciis eos ferre liceret, patricii nominabantur. Vetus Inscriptio in marmore Ariminensi (1).

C. MARIVS. COS. VII. TRIB. PLEB.
Q. AVG. TIB. MIL. EXTRA
SORTEM. BELLVM. CVM. IV
GVRTHA. REGE. NVMIDIAE
GESSIT. EVM. CAEPIT. TRIVM
PHANS. IN. SECVNDO. CON
SVLATV. ANTE. CVRRVM
SVVM. DVCI. IVSSIT. TER
TIVM. COS. ABSENS. CREA
TVS. EST. IIII. TEVTO
NORVM. DELEVIT. EXERCI
TVM. V. COS. CIMBROS. FV
DIT. EX. ILLIS. ET. TEVTO

Ss 2 NIS.

(1) Idem Dempst. Libr. 5. cap. 36. Antiq. Roman. Paralip. ad Rosinum hanc affert inscriptionem; at Gruterus pag. 436. n. 3. eam aliter refert.

NIS. ITERVM. TRIVMPHANS
REMP. TVRBATAM. SEDI
TIONIBVS. TRIB. PLEB. ET
PRAETOR. V QVI ARMATI
CAPITOLIVM. OCCVPAVE
RANT. VI. COS. VINDICA
VIT. POST. LXX. ANNVM. PA
TRIA. PER. ARMA. CIVILIA
PVLSVS. ARMIS. RESTITV
TVS. EST. VII. COS. FACTVS
EST. DE. MANVBIIS. CIM
BRIS. ET. TEVTONICIS
AEDEM. HONORI. ET. VIRTVTI
VICTOR. FECIT. VESTE
TRIVMPHALI. CALCEIS. PA
TRICIIS.

Adſtringebantur hi calcei quibusdam loris, ut ſuperiori capite dixit unanimis veterum ſcriptorum conſenſus. Addè Feſtum libr. 1. in voce *amenta*. Achill. Tatius libr. 1. de Amoribus Clitophontis & Leucippes. *Corollæ iis in capitibus erant, crines per humeros effuſi, pedes vinculis exuti, crura veſtibus, zonaque genu tenus ſuccinctis nudata*. Sic ſe Latina verba habent, Græca ad manum non ſunt (1). C. Petron. Satyrico. *Atque alius tunicam meam lacerat, alius vincula calciamentorum reſolvit ac trahit*. C. Plin. libr. 9. cap. 35. notatque Janus Douza, vir genere ſcientiaque nobilis. P. Terentius in Heautontimorumeno. *Detrahere ſoccos*. M. Plautus Epidico. *Soccos adimere pedibus*. Et in Captivis: *compedes adimere*. M. Varro libris Logiſtoricis, eo, cui titulus Cato: *Mihi puero modica fuit unica tunica, & toga, ſine faſciis calciamenti, equus ſine ephippio, balneum non quotidianum, alveus rarus*. Idem in Satyra Menippea flexibula: *Domo exeo, intro, & pedes corrigiis compedio*. Poëtæ. Ovid. libr. 3. Metamorph.

Vincla duæ pedibus demunt.

Et libr. 2. Faſtor.

Nec quiſquam invita faciet bene vincula plantæ
Pallade.

Et libr. 5. Faſtor.

Surgit, habent gemini vincula nulla pedes.

Quare in ſacris expiatoriis ſolvebantur hæc anſæ, aut vinculorum corrigiæ. Virgil. libr. 4. Æneid. de Didone magicis ſacris operante:

Unum exuta pedem vinclis:

Valer.

(1) Græca verba non omnino Latinis reſpondent, ſed ita ſe habent: *Στέφανοι περὶ τοῖς μετώποις διαδέμενοι, κόμαι κατὰ τῶν ὤμων λελυμέναι, τὸ σκέλος ἅπαν γεγυμνωμέναι, τὸ γὰρ ζῶσμα μέχρι γόνατος ἀνεῖλκε τὸν χιτῶνα*.

Valer. Flacc. libr. 3. Argonaut.

Ducit & ad fluvios, & vincula solvere monstrat
Prima pedum.

Distinguebantur hæc calciamenta ab aliis, quod ea, quæ Principes gestabant, quæque Tzangæ, aut Zaucæ dicebantur, purpurei essent coloris, haberentque non lunæ effigiem dimidiatæ assutam, sed aquilam. Dixi multis ad Corippum Africanum libr. 2. de Laud. Justini Min. n. 4.

Purpureo suræ resonant fulgente cothurno,
Cruraque puniceis induxit Regia vinclis,
Parthica Campano dederat quæ tergora fuco.

Mulierum vero albi, at Senatorum nigri. M. Cicero Philip. 3. *Apertam curiam vidit post Cæsaris mortem, mutavit calceos, pater conscriptus repente factus est.* Juvenal. Sat. 7.

Appositam nigræ lunam subtexit alutæ.

Q. Horat. libr. 1. Sat. 6.

. . . . . . nigris medium impediit crus
Pellibus.

Cristophorus Landinus, *apud antiquos non nisi nobiles nigris calceis utebantur.* Vide Martialem libr. 7. Epigr. 32. Joan. Zonaras Tom. 3. Annal. ubi de Servio Tullio Romanorum Rege. Calcei isti *mullei* dicti. Fest. Pomp. libr. 11. in voce *mulleos.* M. Cato libr. 7. Originum. *Qui Magistratum curulem cœpisset, calceos mulleos allucinatos, ceteri perones.* Titinius poëta in Setina:

. . . . . . jam cum mulleis
Te ostendisti, quos tibiatim calceas.

Etruscorum inventum cothurni, sive calcei tragici: iidem & venatorii.

CAP. XXXIV.

Hoc quoque genus calciamenti a Tuscis profectum. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 1.

Læva manus sceptrum late regale tenebat,
Lydius apta pedum vincla cothurnus erat.

Erat certe cothurnus præcipue tragœdorum, ut soccus comicorum. L. Apul. libr. 3. Floridor. *Joca non infra soccum, seria non usque ad cothurnum.* C. Plin. libr. 37. cap. 2. *Quod miror in tanta gravitate cothurni.* Fallitur Isidorus libr. 19. Etymologiar. cap. 34. qui putat *solis tragœdis* eum convenire, cum & *virginum*, ut altiores viderentur, & *viatorum*, ut a luto defenderentur, fuerint gestamen cothurni: quod in Antiquitat. Roman. dictum hic non repeto. Poëtæ. Ennod. Ticinen. præfat. 8. libr. 1. carm.

Nec

Nec mea grandisono flammentur corda cotburno.

Terentian. Maurus libr. de Metris:

Et qui cotburnis Regios actus levant.

Sidon. Apollinar. libr. 8. Epist. 11.

Soccos ferre cave, nec ut solebat
Laxo pes natet altus in cotburno.

M. Manil. libr. 5. Astronom.

Quin etiam tragico praestabit verba cotburno.

Claudian. de Consulatu Manlii Theodori ad finem:

. . . . qui pulpita socco
Personat, atque alte graditur majore cotburno.

Volumnius Tuscas tragœdias scripsit: primus apud Græcos tragœdus; item & apud Romanos: & Poëta Tuscus sub Augusto.

CAP. XXXV.

Diu, antequam tragœdiæ nomen Romæ fuisset auditum, quidam Volumnius, poëta Tuscus, tragœdias scripsit; ut quemadmodum ludos scenicos ab Etruscis illi sunt mutuati, ita quoque & tragicum apparatum ab iisdem mutuatum videri potest. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Ager Romanus primum divisus in partes treis, a quo tribus appellatæ Tatiensium, Rhamnium, Lucerum: nominatæ, ut ait Ennius, Tatienses a Tatio, Rhamnenses a Romulo, Luceres, ut ait Junius, a Lucumone. Sed omnia hæc vocabula Tusca, ut Volumnius, qui tragœdias Tuscas scripsit, dicebat.* In MS. Bibliothecæ Farnesianæ, non *Volumnius* legebatur, sed *Volnius*, inepte, ut opinor; Volumnii enim plerique in Etruria, & Deus Volumnius, seu Volumnus, & Dea Volumna, ut libr. 1. supra hoc opere ostendebam cap. 15. (1) & *Vola* arcem, lingua Etrusca antiquissima significabat. Eod. libr. cap. 20.

Volumnius igitur tragœdias Tuscas scripsit, antequam Etruria ditionis fuisset Romanæ, quo tempore ne literas, nedum tragœdiæ usum Roma sciebat; nam P. Ovidius Naso primus in ea gente ad normam Græcorum tragœdiam revocavit, Medeamque dedit, quam immodice extollit Quintilianus libr. 1. Institut. Oratoriar. cap. 1. Ipse meminit loco proxime laudato:

Alte-

(1) Gelenius ad cap 53. libr. 2. Plinii sic habet: Tusci terram vocabant *Volam*; inde *Volta* terrigena bellua.

Altera me sceptro decoras, altoque cothurno,
Jam nunc contracto Magnus in orbe sonor.

Et libr. 2. Amor. Eleg. 18.

Sceptra tamen sumpsi, curaque tragœdia nostra
Crevit, & huic operi quamlibet aptus eram.
Risit Amor, pallamque meam, pictosque cothurnos,
Sceptraque privata tam cito sumpta manu.

Paulo post Varius in eodem stadio decurrit. Martial. libr. 8. Epigr. 18.

Et Vario cessit Romani laude cothurni.

Quod autem ante illos, *Accius & Pacuvius in tragœdia clarissimi*, nominentur a Fabio Quintiliano ubi supra, qui tamen longe Ovidium Variumque ætate superarunt, intelligendum est, non de tragœdiis ab iis scriptis, sed Latina lingua donatis; deinde, ut verum sit tragœdias non vertisse, sed etiam composuisse, certe imperfecta eo ævo fuit illa politioris literaturæ species, quam sub Augusto, illi, quos nominavi, duo eam absolverint, ornaverintque. Pseudocornutus ad A. Persii Satyr. 1. v. 76.

Est nunc Brisæi quem Venosus liber Acci,
Sunt quos Pacuviusque, & verrucosa moretur
Antiopa.

Non desunt, qui ad Græcos tragœdiæ originem referant, cujus antiquissimus usus singulis annis in Lenæis, Dionysiis, Panathenaicis, & Chytris ostenderetur quadruplici fabula. Suid. in voce τετραλογία. Alii, inter quos Donatus in prologo Adelphor. Terentii, Homerum auctorem faciunt: *Qui omnis poëticæ largissimus fons, tragicis carminibus exempla præbuit, & velut quadam operum suorum lege præscripsit, Iliadem instar tragœdiæ, Odysseam ad imaginem comœdiæ fecisse monstratur.* At Plato contentus est ad Athenienses trahere, in Minoë. Diogen. Laërt. in Platone libr. 3. in fine. Anonymus Poëta libr. 1. Anthologiæ cap. 57. Epigr. 22. εὗρεν, *invenit*

Εὐτέρπη τραγικοῦ χοροῦ πολυηχέα φωνήν.
Euterpe tragici chori multisonam vocem.

Sunt etiam qui Susarionem Rullum tantæ rei inventorem faciant, ut Donatus. Frequentior tamen celebriorque sententia est, a Thespi inventum hoc manasse. Suid. in voce Θέσπις. Scholiast. Aristophanis. Horat. in Arte Poëtica:

Ignotum tragicæ genus invenisse Camœnæ
Dicitur, & plaustris vexisse poëmata Thespis,
Quæ canerent agerentque peruncti fæcibus ora.

Nec aliqui ad Eupolim id referre dubitarunt. Diomedes Grammaticus, Pet. Nannius Alcmarianus annotabat; quamquam ille non tam tragici carminis, quam comici auctor est censendus. Quintilian. libr. 10. cap. 1. Q. Horat. libr. 1. Sat. 4. principio. Aristoteles libr. de Re Poëtica consulatur. Jul. Scalig. libr. 1. Poëtices cap. 6. quos non excribo.

Fuit

Fuit alius Poëta Tuſcus, ſub Auguſto clarus. Ovid. libr. 4. de Ponto Eleg. ult.

Quique ſua nomen Phyllide Tuſcus habet.

Etruſcorum inventum triumphus, & ejus pompa ſive apparatus: triumpus & triumfus: alii populi ante Romam conditam triumphabant.

CAP. XXXVI.

Etruſci triumphandi ritum Romanis communicarunt. L. Florus libr. 1. Hiſt. Roman. cap. 5. *Neque pace Tarquinius, quam bello promptior, duodecim namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit, & inde faſces, trabeæ, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta: inde quod aurato curru quatuor equis triumphatur: togæ pictæ, tunicæque palmatæ, omnia denique decora & inſignia, quibus imperii dignitas eminet.* Accedit Strabo Amaſianus libr. 5. Geogr. pag. 152. Ἐκόσμησε δ' οὖν τὴν Τυῤῥηνίαν κ) αὐτὸς, κ) ὁ πατὴρ πρότερον. ὁ μὲν εὐπορίᾳ δημιουργῶν τῶν συνακολουθησάντων οἴκοθεν, ὁ δὲ ταῖς ἐκ τῆς Ῥώμης ἀφορμαῖς. λέγεται δὲ κ) ὁ θριαμβικὸς κόσμος, καὶ ὑπατικὸς, καὶ ἁπλῶς ὁ τῶν ἀρχόντων ἐκ Ταρκυνίων δεῦρο μετενεχθῆναι, καὶ ῥάβδοι, καὶ πελέκεις, καὶ θεῶν ἀγάλματα, καὶ (1) ῥαβδοῦχοι, κ) σάλπιγγες, καὶ ἱεροποιΐαι, καὶ μαντική, καὶ μουσικὴ ὅση δημοσίᾳ χρῶνται Ῥωμαῖοι. *Exornarunt Etruriam tum hic, tum prius pater: hic quod opificibus domo* (Corintho) *ipſum comitatis abundaret: ille, quod Roma ad eam rem facultates ſuppeditaret. Traditum eſt ornatum triumphalem ac conſularem, adeoque omnium Magiſtratuum a Tarquiniis Romam fuiſſe translatum, nec non faſces, ſecures, & Deorum ſtatuas, & lictores, & tubæ, & ſacrificia, & divinationem, & muſicam, qua publice utuntur Romani.* Videtur Strabo triumphandi apparatum ad Romanos quidem a Tuſcis veniſſe ſignificare, ſed & illos a Græcis hauſiſſe: quod non poteſt mirum videri in Græculo, impenſius patriæ ſuæ encomiis favente. Nam verius Appianus Alexandrinus, facundus olim Romæ advocatus, & verax hiſtoricus, antiquiorem multo facit triumphi apud Etruſcos inventionem, ſcilicet mille annis & amplius ante Romam. In bello Punic. pag. 35. Αὐτοῦ δ' ἡγοῦνται τοῦ ϛρατηγοῦ ῥαβδοῦχοι φοινικοῦς χιτῶνας ἐνδεδυκότες, καὶ χορὸς κιθαριϛῶν τε καὶ τιτυριϛῶν, ἐς μίμημα τῆς Τυῤῥηνικῆς πομπῆς, περιεζωσμένοι τε καὶ ϛεφάνην χρυσῆν ἐπικείμενοι. ἴσα τε βαίνουσιν ἐν τάξει μετὰ ᾠδῆς, καὶ μετὰ ὀρχήσεως. Λυδοὺς αὐτοὺς καλοῦσιν, ὅτι οἶμαι Τυῤῥηνικοὶ Λυδῶν ἄποικοι. Vertit non incommode Franciſcus Beraldus. *Ipſum lictores paludati præcedunt imperatorem, & chorus cytbariſtarum ac ſatyrorum,* *Etru-*

(1) In editione Caſauboni verba: καὶ θεῶν ἀγάλματα, καὶ ῥαβδοῦχοι non apparent.

Etrusco more cinctorum, ornatorumque coronis aureis, cum cantu & cum tripudio, Ludiones ipsi vocant, ideo, opinior, quia Etrusci Lydorum coloni sunt. Non placet tamen, quod χιτῶνας φοινικῦς ἐνδεδυκότες vertat *Lictores paludati*, qui nunquam paludamento, quod sciam, usi reperiuntur, cum is habitus Ducum tantummodo esset, ut cap. 30. supra hoc libro adnotabam. Melius forte *tunicati*, nam χιτῶνα *tunicam* dixit Interpres vulgaris Homeri Iliad. libr. 3. v. 57. & forte ideo in triumpho lictores tunicati, quasi mollitiem exprobraturi hostibus eo habitu, qui non erat militaris. A.Gell. libr. 7. Noct. Atticar. cap. 12. Vel convenientius Romanis moribus *sagati* purpureis vestibus; sago enim purpureo lictor usus. Sil. Italic. libr. 10. Punicor.

Ut vidit sagulo circumvolitare rubenti
Lictorem.

Errat itaque Plutarchus, qui in Romulo pag. 27. triumphi originem ad Romuli de Acrone Rege victoriam refert, & plerique illum secuti; nam nec sub eo triumphus esse potuit, sive equo, sive curru. Sed pergo. Summus hic honor, qui mortalibus contingere poterat, censebaturque unicum laboris bellici præmium, laudem & gloriam quippe victores solum referebant. Guilielm. Bellendenus Scotus, Magister libellorum supplicum Augusti Regis Britanniarum in Senatore Ciceroniano cap. 19. Porro *triumpus*, & *triumfus* sine aspiratione & cum *f.* in vetustis numismatis apud Adolphum Occonem non semel: & notat Angelus Politianus Miscellaneor. cap. 19. Veteres quoque Inscriptiones id ipsum præferunt (1).

FL. EVGENIO. V. C. EX. PRAEFECTO. PRAETORIO
CONSVLI. ORDINARIO. DESIGNATO. MAGISTRO
OFFICIORVM. OMNIVM. COMITI. DOMESTICO
ORDINIS. PRIMI. OMNIBVSQ. PALATINIS
DIGNITATIBVS. FVNCTO. OB. EGREGIA. EIVS
IN. REMPVBLICAM. MERITA. HVIC
D. D. N. N. CONSTANTIVS. VICTOR. AC
TRIVMFATOR. SEMPER. AVGVSTVS. ET
IVLIANVS. NOBILISSIMVS. CAESAR
STATVAM. SVB. AVRO. IN. FORO. DIVI
TRAIANI. QVAM. ANTE. SVB. DIVO
CONSTANTE. VITAE. ET. FIDELISSIMAE
DEVOTIONIS. GRATIA. MERVIT
ADPROBANTE. AMPLISSIMO. SENATV
SVMPTV. PVBLICO. LOCO. SVO
RESTITVENDAM. CENSVERVNT.

(1) Apud Grater. pag. 406. num. 1.

Vulgata tamen, receptaque lectio ex vetustis etiam lapidibus potest probari. Lapis in monte Quirinali vulgatam lectionem confirmans. (1)

P. DECIVS. DECI. F
PRIMVM. COS
DE. SAMNITIBVS
TRIVMPHANS
SPOLIA. EX. IEIS
CERERI. CONSECRAVIT
ITERVM. ET. TERTIVM
CONSVL. . . . .
. . . .

Certe ante Romam conditam alii etiam populi triumphasse leguntur. Exemplo sit Cyrus, primus Persarum Rex. Georg. Cedrenus Compend. Historiar. pag. 114. Ptolomeus Philadelphus, ut operosissime describit Athenæus libr. 5. Dipnosophist. Et Xerxes. Herodot. libr. 7. Et Carthaginienses, auctore Polybio libr. 3. Denique antiquissima memoria Bacchum superatis Indis volunt triumphum instituisse, C. Plin. libr. 8. cap. 56. Diodor. Sicul. libr. 4. pag. 147. Nonnus Panopolitanus Dionysiacis pag. 143. Cui sententiæ Poëtæ favent. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 2. M. Martial. libr. 8. Epigr. 28. Virgil. libr. 6. Æneid. v. 806. Stat. libr. 4. Thebaid. v. 386. Sil. Italic. libr. 17. Punicor. ad finem. Cl. Claudian. de 4. Honorii Consul.

Talis Erythræis intextus Nebrida gemmis
Liber agit currus, & Caspia flectit eburnis
Colla jugis, Satyri circum, crinemque solutæ
Menades, adstringunt hederis victricibus Indos:
Ebrius hostili velatur palmite Ganges.

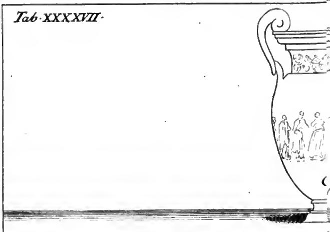
De pompa dicendum fuerat, sed præoccupavi libr. 10. Antiquitat. Romanar. cap. 29. In ea gentes victæ, adeoque totius belli forma præferebatur. Tacit. libr. 2. Annal. Tull. in Orat. in Pisonem. T. Liv. 4. Decad. libr. 7. fine. Cincius vetustissimus auctor libr. 2. Mystagogicon apud Festum Pompejum libr. 18. in voce *trientem*. Plin. libr. 5. cap. 5. Ovid. libr. 1. de Arte. Et libr. 4. de Trist. Eleg. 2. Et libr. 2. de Ponto Eleg. 1. Et libr. 3. de Ponto Eleg. 4. Sidon. Apollinar. Carm. 5. fine. A. Pers. Satyr. 6. Sext. Propert. libr. 2. Eleg. 1. Dio Coccejan. libr. 44. pag. 234. Claudian. libr. 3. de Laudib. Stilic.

Ostentare suos prisco si more labores
Et gentes cuperet vulgo monstrare subactas,
Certarent utroque pares a cardine lauros.
Hæc Alemannorum spoliis, Australibus illa

Ditior

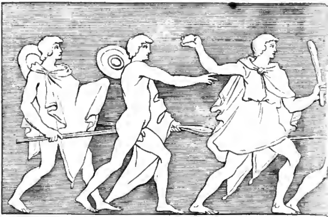
(1) Apud Grut. pag. 26. n. 11. Vide plura apud Aldum Manutium in Orthographia, qui adspirationem in hac voce omnino probat.

Tab·XXXXVII·

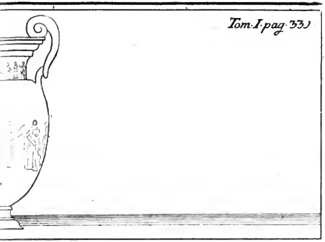

Vas Fictile Alt. P.II. Vnc. VII.

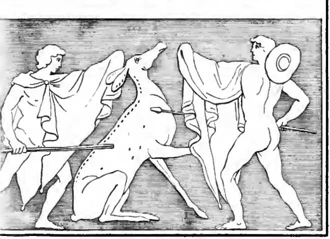

Figuræ In

...n Musæo Emi. Card. Gualterio

...ollo Vasis

Vin. Franceschini Sculp.

Tab. III.

Tom. I. pag. 333.

Figura In Corpore Vasis Tabulae Antecedentis Notati Litera C

Vas Fictile Florentiae in Museo Magni Ducis Etruriae Alt. p. 1. unc. V.

A. Picturae in corpore uasis in parte anteriore delineatae.
B. Picturae supra eardem in plano leuiter inclinato in parte uasis suprema, ex qua collum exurgit: caetera ornamenta corporis uasis omissa.
Puncta, croceum colorem fundi indicant, quo tectum undique est uas exterra coctum dilute rubra fabrefactum
Lineae transuersis ductae, colorem nigrum denotant
Lineae ad perpendiculum, colorem purpureum ad uinaceum uergentem demonstrant.
Partes figurarum absque lineis et albae, colorem album significant.

Ditior exuviis, illinc flavente Sicambri
Cæsarie, nigris hinc Mauri crinibus irent,
Ipse albis veheretur equis, currumque secutus
Laurigerum, mœsto fremuisset carmine miles.
Hi famulos traherent Reges: hi facta metallo
Oppida, vel montes, captivaque flumina ferrent:
Hinc Lybici fractis lugerent cornibus amnes:
Inde catenato gemeret Germania Rheno.

Et quod aspectu maxime miserandum videbatur, hic Reges vincti, aut si morte ludibrium prævenissent, picti sub triumphantis pedibus ferri jubebantur. Artemidor. libr. 1. cap. 50. Achmes Seirim libr. Oneirocriticon cap. 114. Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 7. Q. Horat. libr. 2. Epist. 1. Guilielmus Apuliensis Rerum in Italia ac Regno Neapolitano Normanicarum libr. 1.

Ductus Adenolfi miser Exaugustus ad urbem
Præcedebat equum victoris ab hoste ligatus,
Ostentare sui pompam cupiente triumphi.

Gaufredus Malaterra Monachus, Rerum in Italia gestarum a Roberto Viscardo, & Rogerio fratre libr. 3. pag. 71.

Roma quondam bellipotens toto orbe florida,
Colla superborum domans perlustrabas climata,
Leges dabas, & habenis temperabas omnia,
Ante te tremebant duces, principes, imperia,
Curvabantur colla Regum, loris tuis domita,
Nil superba resistebant, ense tuo territa.

Videatur Corippus meus in præfatione, & libr. 1. num. 3. & num. 15. Et libr. 2. num. 3. Apollonius Collatius, cultissimus Poëta, qui Novariæ ante annos nongentos vivebat, libr. 2. de Excid. Hierosolymor.

. . . . niveos anteire jugales
Haud me pœniteat depressum colla catenis,
Ut currus sim pompa tui. (1)

(1) Ea, quæ hic noster Auctor adfert de usu triumphorum apud Etruscos, magnopere illustrare videntur picturæ in vase fictili apud Eminentissim. Gualterium, in quibus præcipue triumphans in quadriga, laurea corona, vestibusque triumphalibus ornatus cernitur. Et in vase itidem fictili in Musæo Magni Ducis exprimi videtur pompa ludiorum, quam comitari solitam esse triumphum scribit Appianus Alexandrinus hoc capite laudatus.

Etruscorum inventum currus triumphalis: is rotundus, turris instar: coronis pensilibus ornatus.

CAP. XXXVII.

UT triumphum ipsum invenerunt Etrusci, ita & ejus ornamenta, in quibus vel præcipue currus censendus; nam ovabant quidem, levioribus rebus gestis, equo: at sex millibus hostium interfectis, vel, ut minus, quinque, ex Lege triumphali, moris erat & instituti Etrusci triumphare. L. Flor. libr. 1. cap. 5. cujus verba capite superiori posita hic non repeto. Fuse Appian. Alexandrin loco laudato. Antiquissimus sane is, & ab heroicis temporibus usurpatus, passim apud Homerum. Q. Curtius libr. 4. principio. *Darius, tanti modo exercitus Rex, qui triumphantis, magis, quam dimicantis more, curru sublimis inierat prœlium*. C. Plin. libr. 28. cap. 4. & libr. 35. cap. 10. *Mirantur &c. belli imaginem, restrictis a tergo manibus, Alexandro in curru triumphante*. Val. Max. libr. 8. cap. 16. tit. 2. *Constitue omnes currus triumphales*. L. Sen. libr. de Vita Beata cap. 25. *Currus triumphantem vehat*. Et libr. de Brevit. Vit. cap. 14. *Triumphantem ante currum captivos elephantos duxisse*. Hic neque pilentum, neque carpentum, neque cisium, neque covinum Scoticum, cujus celeberrima mentio apud probatos auctores, referebat; *sed turrim quandam rotundam*, ut puto, quia ea forma rem bellicam magis denotabat, ut observat Adrianus Turnebus libr. 2. Adversarior. cap. 16. ex Joanne Zonara Tom. 3. Annal. Erat invalescente luxuria ex ebore. P. Ovid. libr. 4. Trist. Eleg. 2.

. . . . . . currus spectat eburnos.

Et libr. 3. de Ponto Eleg. 4.

Ille ducis facies in curru stantis eburno.

Albinovanus Pedo in Consolatione ad Liviam, si tamen ille auctor est, ac non potius alius eo ævo tersus Poëta:

Regalique habitu, curruque superbus eburno
Fronde triumphali tempora vinctus erit.

Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 7.

Portabit niveis currus eburnus equis.

Fastigium bracteis aureis decorabatur, quare aureus ab Eutropio libr. 4. Histor. Roman. de Pauli Æmilii triumpho dicitur, & a Fl. Vopisco in Aureliano. Ammian. Marcellin. libr. 16. *Constantinus in aureo solus sedebat carpento*. A L. Seneca libr. 10. Controver. 1. *auratus* est de Cn. Pompei magnitudine. Sext. Propert. libr. 1. Eleg. 16.

Cujus inaurati celebrabant limina currus.

Horat.

Horat. libr. Epod. od. 9.

Io triumphe, tu moraris aureos
Currus, & intactos boves.

Atque ſub hoc curru flagella pendebant, ut oſtenderetur, triumphantem legibus patriis ſubeſſe, unaque faſcinus dependebat, ne invidia noceret. Dicebam hoc libr. ſupra cap. 22. Et ut aliquas victoriæ notas populus ſpectaret, currus rotas, temonemque, atque axem ſanguine reſpergebant. L. Sen. libr. 1. de Clementia cap. ult.. in fine. P. Virgil. libr. 11. Æneid.

Ducunt & Rutilo perfuſos ſanguine currus.

Claudian. de 6 Honor Conſul.

Scilicet ut Latio reſperſos ſanguine currus
Aſpicerem.

Etruſcorum inventum equi quatuor, triumphi currui juncti: illi albi: ab aliis animalibus, etiam hominibus, currus tracti.

CAP. XXXVIII.

DUcebant currum *quatuor equi candidi*, itidem & ab Etruſcis in hos uſus excogitati. L. Flor. libr. 1. Hiſtor. Roman. cap. 5. His volunt plerique primum omnium Camillum vectum. T. Liv. 1. Decad libr. 5. Plutarch. in Camillo. Auctor de Vir. Illuſtrib. cap. 23. at Flor. diſerte id Tarquinio Priſco tribuit; imo & ſunt, qui Romulum ſic triumphaſſe volunt. Sext. Propert. libr. 2. Eleg. 1.

Quatuor hinc albos Romulus egit equos.

Abunde Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. v. 543. Ἵπποι. *Jovis equi* appellantur ab Herodiano libr. 7. Diodor. Sicul. libr. 14. Biblioth. pag. 356. Helen. Acron ad illud Horatii libr. 1. Sat. 7.

. . . . barros ut equis præcurreret albis.

Petrus Apollon. Collatius libr. 2. Excidii Hier. in fine:

Quod ſi ſervitium non effugiſſe licebat,
Sorte mea lætor, niveos anteire jugales
Haud me pœniteat.

Equi illi candidi coloris, vel quia tales Jovis currui jungebant, vel quia pulchriores aſpectu, vel quia velociores. Virgil. libr. 12. Æneid. in principio, ex Homeri libr. 10. Iliad. v. 438. Tibull. libr. 1. Eleg 2.

Nec tantum equi currum triumphalem ducebant, ſed alia etiam animalia, ut leones. Plin. libr. 8. cap. 16. Petrus Victorius libr. 16. Variar.

Variar. Lect. cap. 3. Ex Ciceronis Philip. 2. Andr. Alciat. Emblem. 29. Elephantis vectus Pompejus Magnus, Cæsar, Claudius, Domitius, Severus, & fabulosus ille Liber India devicta. Tigres junxit Heliogabalus, equas Nero, Aurelianus cervos, ut docebam ex multis libr. 10. Antiquitat. Romanar. cap. 29. Denique Susacus Rex Ægypti superatos Reges currui adjunxit. Fl. Josephus libr. 8. Antiquitat. Judaicar. cap. 10. Hunc alii Sesostrem vocant. Ælian. libr. 12. Var. Histor. cap. 4. Diodor. Sicul. libr. 2. principio. Plin. libr. 33. cap. 2. Henricus Samerius Luxemburg. in Chronico sacro. Joan. Temporarius Chronologicar. Demonstrat. libr. 1. M. Valer Flacc. libr. 5. Argonaut.

. . . . ut prima Sesostris
Intulerit Rex bella Getis.

M. Annæus Lucan. libr. 10. Pharsal. v. 273.

Venit ad occasum mundique extrema Sesostris
Qui Pharios Regum currus cervicibus egit.

Etruscorum inventum corona triumphalis, laurea, & aurea: a carnifice sustinebatur in eodem curru: duplex illa, solida ex auro, Etrusca dicta, & inaurata, lemniscis obducta: aurum coronarium: in sinu Jovis deponi solita.

CAP. XXXIX.

Coronæ quoque triumphales ab Etruscis inventæ, imo & omnia coronarum genera, sed maxime sacræ & triumphales, quæ ideo Etruscæ dicebantur. Q. Flor. Tertullian. libr. de Corona Militis cap. 13. *Coronant & publicos ordines laureis publicæ causæ, magistratus vero insuper aureis, ut Athenis, ut Romæ, præferuntur etiam illis Etruscæ, hoc vocabulum est coronarum, quas gemmis, & foliis ex auro quercinis, ob Jovem insignes, ad deducendas thensas, cum palmatis togis sumunt.* C. Plin. libr. 21. cap. 3. principio. *Crassus dives primus argento auroque folia imitatus, ludis suis coronas dedit, accessêruntque & lemnisci, quas adiici ipsarum coronarum honos erat propter Etruscas, quibus jungi nisi aurei non debebant.* Et libr. 33. cap. 1. significat clarissime, triumphalem sic vocari solitam. *Vulgoque sic triumphabant, & cum corona ex auro Etrusca sustineretur a tergo, annulus tamen in digito ferreus erat, æqua fortuna triumphantis, & servi coronam a*

tergo

tergo sustinentis. Antiquissimum sane hoc inventum Etruscorum, & ab ipso Jano, primo Rege, introductum. Ex Dracone Corcyræo Athenæus libr. 15. Dipnosophist pag. 692. Ὅτι Ἴανος, ὁ παρ' ἡμῖν θεὸς, ὃν καὶ πατέρα προσαγορεύομεν, πρῶτος εὗρε στέφανον, ἱστορεῖ δὲ τοῦτο Δράκων ὁ κερκυραῖος, ἐν τῷ περὶ λίθων γράφων οὕτως. Ἴανὸν δὲ λόγος ἔχει διπρόσωπον γεγονέναι, τὸ μὲν ὀπίζω, τὸ δ' ἔμπροσθεν ἔχοντα πρόσωπον, ἀπὸ τούτου, καὶ τὸν Ἴανὸν πόταμον, καὶ τὸ ὄρος Ἴανὸν ὀνομάζεσθαι, κατοικήσαντος αὐτοῦ περὶ τοῦ ὄρους πρῶτον δὲ καὶ στέφανον εὑρεῖν, καὶ σχεδίας, καὶ πλοῖα, καὶ νόμισμα χαλκοῦν πρῶτον χαράξαι. Quæ sic Latine tinniunt: *Nimirum Janum nostratem Deum, quem patrem cognominamus, coronam primum invenisse, quod proditum est, a Dracone Corcyræo libro de lapidibus, bis verbis: Janum fama est bifrontem fuisse, altera facie posteriore, anteriore altera: Janum flumen, Janumque montem ab eo fuisse cognominatum, quod in eo monte habitaverit: coronas illum reperisse, navigia, rates, nummum æreum ab illo primum signatum*. Indubitatum itaque est, Etruriam dedisse coronis principia, & originem, quas, ut reliqua omnia, ab aliis gentibus accepta, in summum Romani extulere, ut quæ initio necessaria ornamenta reperta a Tuscis fuere, ea insolentissime per incredibilem luxum Romani corrupere: quod vel coronarum usus ostendere potest, quas nudas ornandis magistratibus suis Etrusci excogitassent, vel Deorum simulacris decorandis, eas Romani in conviviis, in militia, in ludis, in pompa qualibet, argento, auroque cælatis, aut gemmis maximi pretii insignitas gestarent. Exemplum Pompeii id docet apud Plinium libr. 37. cap. 2. quem consule. Ego ad triumphalem redeo. Coronam triumphalem duplicem reperio, pro ratione Reipublicæ, pauperis aut splendidæ, aut luxuriantis, fuisse: unam *solidam* ex auro totam, de qua Plinii verba jam laudati intelligenda, quæ ex MS. sic posui, in vulgatis paulo aliter, nec forte tam bene concepta. *Æque triumphantis, ac servi fortasse coronam sustinentis*: alteram *inauratam*, aut lauream, sed bracteis obductam, de qua Tertullianus libr. eodem cap. 12. *Triumphi laurea foliis struitur, hæc adumbratur lemniscis, inauratur lamnulis*. In MS. legebatur: *Triumphi laurea foliis instruitur*; sed parum recte.

Hanc servus publicus, sive carnifex a tergo sustinebat, ut dicebam. Idem Plinius libr. 28. cap. 4. *Ut sit exorata a tergo Fortuna, gloriæ carnifex*. Cœlius Rhodigin. libr. 3. Antiquar. Lection. cap. 7. Flor. Tertullian. in Apologet. cap. 33. *Nisi homo sit, non est Imperator, hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur; suggeritur enim ei a tergo: respice post te: hominem memento te*. Suggestor ille, carnifex, qui comitabatur victorem Imperatorem, non in pompa illa tantum triumphali, ut Plinius hic indicat, sed convivio etiam intererat, & pocula ministrabat, amare triumphantem subinde humanæ conditionis admonens. Petr. Crinit. libr. 24. Honestæ Disciplinæ cap. 5. Zonar. libr. 3. Annal. in Camillo. Onufrius Panvinius libr. 5. Fastor. Consular. Isidor. libr. 18. Etymolog. cap. 2. Allusit Arrianus

rianus Nicomedienſis libr. 3. Diſſertation. Epicteti cap. 24. quo nihil aliud volebant, quam triumphantem poſſe more majorum, ſi delinquiſſet deinceps, plecti, neque hac victoria quamtumlibet ingenti immunitatem eum conſecutum. Juvenal. Sat. 10. v. 37.

Quid ſi vidiſſet prætorem in curribus altis
Extantem, & medio ſublimem in pulvere circi
In tunica Jovis, & pictæ ſarrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ, magnæque coronæ
Tantum orbem, quanto cervix vix ſufficit ulla?
Quippe tenet ſudans hanc publicus, & (ſibi conſul
Ne placeat) curru ſervus vectatur eodem.

Hæc ſolida erat, laurea primo, ſive aurata, ***ad cædis hoſtilis expiationem***: Maſſurius vetuſtiſſimus Scriptor apud C. Plinium libr. 15. cap. ult. Juvenal. Sat. 2. v. 158. vel quia laurus ***pacificam poſſeſſionem*** notat. Hieronym. Cardan. libr. 14. de Rer. Variet. cap. 73. Artemidor. Daldian. libr. 1. Oneirocrit. cap. 79. Sueton. Tiber. cap. 17. Martial. libr. 8. Epigr. ult. Ovid. libr. 2. Amor. Eleg. 12. Virgil. Eclog. 8. ex eo Alb. Tibull. libr. 1. Eleg 7. Feſtus Avien. in Ora maritima:

Ducit laurigeros poſt Indica bella triumphos.

Nomine itaque coronarum triumphalium pecuniæ tributaque provinciis imponebantur, dictum ***aurum coronarium***. Feſt. libr. 18. in voce ***Triumphales***. Servius Maurus ad v. 721. libr. 8. Æneid. Tacit. libr. 15. Annal. In Codice Theodoſiano libr. 12. tit. 13. ***de auro coronario:*** & eodem titulo extat reſcriptum Gratiani & Valentiniani Augg. L. un. libr. 10. Cod. Juſtinian. Æl. Spartian. in Antonino Pio, & in Hadriano, Lamprid. in Alexand. Severo. Sueton. in Nerone cap. 32. quem locum Critici vexant, maxime Marcellus Donatus Ponzanius eruditus, & magnæ lectionis Dilucidation. pag. 726. Ammian. Marcellin. libr. 25. Theon Sophiſta Chria 1. pag. 122. Joan. Stobæus Sermone 214. Cicero Orat. in Piſonem, et alii.

Quod a nullo adhuc eſt obſervatum, ſubjungam. Inſculpebantur egregia facinora, ipſaque victoria coronis iſtis. Jo: Tzetzes Chiliad. 13. c. 461.

Καὶ πάντας ἀριστεύσαντας στεφάνοις στεφανοῦσιν
Ἐ'ξ ἀργυρᾶς τῆς ὕλης μὲν, γραπτοῖς ταῖς ἀριστείαις
Καὶ πῶς ἐπὶ τοῦ ἅρματος δημόσιος οἰκέτης
Ὄπισθεν τούτου ἵσταται τὸν στέφανον ἀνέχων
Καὶ λέγων τούτῳ πρὸς τὸ οὖς, καὶ τὸ κατόπιν βλέπε.
Et omnes fortes coronis coronant
Ex argentea materia, inſcriptis fortibus factis,
Et quomodo in curru publicus miniſter
Pone hunc ſtat coronam ſuſtinens,
Et dicens huic in aurem, & quod a tergo eſt, reſpice.

Denique in ſinum Jovis Capitolini laurea hæc, aureaque corona deponebatur, aut templo ipſi ceu anathema appendebatur. Jul. Obſequens libr.

libr. de prodigiis cap. 122. *Victricem laurum attulerat, quam in Capitolio deponere debebat.* Albinovanus Consolat. ad Liviam:

Auctorisque sui praefertur imagine maesta
Quae quondam templis debita laurus erat.

Idem itaque est triumphare, ac laurum in Capitolium ferre; licet contra sentiant Isaacus Casaubonus ad C. Suetonium, & Stephanus Claverius ad Claudianum. De hoc ritu C. Plin. libr. 15. cap. ult. & Plinius Nepos aureo illo Panegyrico. Latinus Pacatus Drepanius in Panegyr. Theod. L. Seneca Consolat. ad Helviam cap. 10. quorum verba posita libr. 10. Antiquitat. Romanar. cap. 29. hic non exscribo. Tu vide locum. Poëtae frequentes. M. Martial. libr. 2. Epigr. 2.

Frater Idumaeos meruit cum patre triumphos.
Quae datur ex Dacis laurea tota tua est.

Ovid. libr. 4. Trist. Eleg. 2. de Germanici Caesaris triumpho:

Inde petes arcem, & delubra faventia votis,
Et dabitur merito laurea vota Jovi.

Vel ut in MS. meo, quo utor beneficio Pauli Petavii, clarissimi doctissimique Senatoris quondam Parisiensis, quem literarum damno nuper acerba mors rapuit; in eo itaque Codice:

Et dabitur merito laurea vitta Jovi.

Stat. Papin. libr. 4. Silv. 1.

. . . . nondum gremio Jovis Indica laurus
Nondum Arabes Seresque rogant.

M. Lucan. libr. 8. Pharsal. de Cn. Pompeii Magni triumphis:

. . . aut sacras poscunt Capitolia laurus.

Sil. Italic. libr. 15. Punicor.

. . . . . dabit ille coronam
In gremio Jovis excisis deponere Poenis.

Etruscorum inventum toga picta: quae fuerit illa, & quorum gestamen.

CAP. XL.

INter ornamenta triumphalia erat toga picta, quam ab Etruscis inventam credunt. L. Flor. libr. 1. Histor. Roman. cap. 5. *Togae pictae, tunicaeque palmatae, omnia denique decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet.* Fest. Pomp. libr. 14. in voce *picta*. Sunt qui censeant, unum eundemque esse habitum, togam pictam, & tunicam palmatam: inter quos est eruditiss. Hadrianus Turnebus libr. 5. Adversarior. cap. 9. quod non admitto; siquidem Flori verba, hic laudata, aperto tanquam duo diversa eas numerant: uti & Jul. Capitolinus

linus in Gordianis: *Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum privatus suam habuit*. T. Livii etiam auctoritas refragatur, cujus hæc sunt libr. 10. Decad. 3. *Masinissam aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & tunica palmata donat*. Quas illi vestes tam diserte distingunt, non est verisimile unas esse. Plin. libr. 33. cap. 2. sequenti capite citandus. Initio hæc vestis Magistratuum civicorum, postea etiam ad triumphantes transducta. Aur. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. *Tullus Hostilius Rex Romanorum tertius debellatis Etruscis, sellam curulem, lictoresque, & togam pictam atque prætextam, quæ insignia Magistratuum Etruscorum erant, primus, ut Romæ haberentur, instituit*. Sed cur ita vocaretur, est discutiendum.

Toga a forma communi indubie dicebatur: picta vero ob imagines Phrygio opere intextas. D. Auson. pulchra illa Gratiarum Actione: *Palmatam tibi misi, in qua divus parens Constantius intextus est, hæc plane, hæc est picta, ut dicitur vestis, non magis auro suo, quam tuis verbis*. Et paucis interjectis: *Constantius in argumento vestis intexitur, Gratianus in muneris honore sentitur*. Eratque inter regia, ut dixi ornamenta. T. Livius 1. Decad. libr. 10. *Cui Deorum hominumve indignum videri potest, quos vos sella curuli, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali honoratis, pontificalia ornamenta adiicere?* Et vel majorum imagines, ut admonui, vel stellæ quædam aureæ intexebantur. Isidor. libr. 18. Etymologiar. cap. 2. Poëtæ. M. Lucan. libr. 9. Pharsal. v. 177.

. . . . . pictasque togas velamina summo
Ter conspecta Jovi.

Juvenal. Sat. 6. v. 481.

Et latum pictæ vestis considerat aurum.

Ovid. libr. 2. de Ponto Eleg. 1.

Claraque sumpturum pictas insignia vestes.

D. Auson. Eidyll. 4. Protreptico ad Nepotem:

Ut trabeam pictamque togam mea præmia Consul
Induerer.

Etru-

Etruscorum inventum tunica palmata, gestamen Regum, Consulum, Triumphantium.

CAP. XLI.

Ultimum hoc ornamentum, quod Romani ab Etruscis sunt mutuati. L. Flor. libr. 1. Histor. Rom. cap. 5. Verba ex superiori capite repete. Plutarch. in Romulo pag. 34. Magnus Ennodius Felix Ticini Episcopus libr. 5. Epist. 2. *His, qui bene toga usi fuerint, referatis susceptura sinubus palmata blanditur*. Idem libr. 8. Epist. 1. *Quia non est proprium, quod quasi singulariter videtur palmata conferre*. Servius Honoratus ad Eclog. 10. pag. 55. & ad libr. 11. Æneid. v. 332. pag. 637. consulatur. Quæ omnia verbatim, ut solet, transcripsit Isidorus libr. 19. Etymolog. cap. 24. Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 5. *Corona sponsus, palmata consularis, cyclade pronuba honoratur*. Et libr. 8. Epist. 8. *Dissimulas optare palmatam?* Fl. Vopiscus in Probo: *Te manet pro virtutibus tuis Capitolina palmata*. Q. Symmach. libr. 6. Epist. 40. *Itaque palmata amictus, & consularis insignis ornatu, crure fracto sublatus est*. Aur. Cassiodor. libr. 6. Epist. 1. *Palmatæ siquidem vestræ, nostræ probantur victoriæ*. Et libr. 8. Epist. 1. *Vos genitorem meum in Italia palmatæ claritate decorastis*. Sed quorum gestamen? Unicus D. Ausonii locus sufficiet ex Gratiarum Actione: *Palmata vestis, ut in pace Consulis est, sic in victoria triumphantis*. Verrius Flaccus apud C. Plinium libr. 33. cap. 3. videatur. Addatur & Fl. Vopisci testimonium in Aureliano: *Cape pro rebus gestis tunicam palmatam, sellam eburneam, nam ego te hodie consulem designo*. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 50. *Hic habitus est victoriæ nostræ, hæc palmata vestis, tali curru triumphamus*. Idem libr. de Idololat. cap. 18. *Vel prætextæ, vel trabeæ, vel palmatæ, vel coronæ aureæ Sacerdotum provincialium*. Jul. Firmic. Maternus Siculus, celebris Romæ advocatus libr. 4. Mathes. cap. 15. *Tunc enim coronas aureas, tunc prætextas decernit, aureasque consularium, & proconsularium palmatas*. Poëtæ. Sidon. Apollinar. Carm. 4. principio:

Post palmam palmata venit.

Et Carm. 7. v. 160.

. . . . . . palmata cucurrit
Per proavos gentemque suam.

Et Carm. 15. v. 150.

Palmatam parat ipsa patri, quia Consul.

Martial. libr. 7. Epigr. 1.

Palmatæque ducem, sed cito, redde togæ.

En-

Ennod. Ticin. Epigr. 32.

Quid palmata tuo tantum de murice vernat?
Plus fucante dedit purpura nostra tibi.

Venantius Honorius Fortunat. libr. 2.

Alter palmatæ, trabeæ nitet alter honore
Pingit & ornatum gemma, aurum purpura, byssus.

Sic locum istum corrigendum censeo, pessime enim in vulgatis legitur:

Alter palmatæ trabeæ nitet altus honore.

Etruscorum inventum Gladiatores: illi in theatris, in funeribus, in conviviis: lege postea sublati a piis Imperatoribus.

CAP. XLII.

Gladiatores ab Etruscis inventos, unicus asserit, quod sciam, Nicolaus Damascenus libr. 110. Historiar. ut retulit Athenæus libr. 4. Dipnosoph. pag. 153.(1) Νικόλαος δ' ὁ Δαμασκηνὸς, εἷς τῶν ἀπὸ τῦ περιπάτυ φιλοσόφων ἐν τῇ δεκάτῃ πρὸς ταῖς ἑκατὸν τῶν ἱςοριῶν, Ῥωμαίυς ἱςορεῖ παρὰ τὸ δεῖπνον συμβάλλειν μονομαχίας γράφων οὕτως: τὰς τῶν μονομάχων θέας οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποιοῦντο Ῥωμαῖοι, παρὰ Τυῤῥηνῶν παραλαβόντες τὸ ἔθος, ἀλλὰ κἀν ταῖς ἑςιάσεσιν, ἐκάλουν γοῦν τίνες πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τὺς φίλους, ἐπὶ τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδωσιν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου, καὶ μέθης ἀσεκάλουν τοὺς μονομάχους, καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, αὐτοὶ δ' ἐκρότουν ἐπὶ τύτῳ ἡδόμενοι. Quæ sic Latine versa sonant: *Nicolaus Damascenus, unus e secta Peripatetica philosophorum, scribit centesimo ac decimo libro Historiarum, Romanos post cœnam gladiatorum paria committere solitos his verbis: Gladiatorum spectacula, non solum publicis ludis & theatris, populique frequentia, & celebritatibus edunt Romani, ab Etruscis invecto more, sed etiam inter epulas. Itaque nonnullos ex amicis, & necessariis, & aliis de causis ad cœnam invitant, & hac potissimum, ut gladiatorum paria duo vel tria dimicantia conspiciant, tum scilicet eos advocantes, cum ebrii sunt, cœnaque ferculis exsatiati, si quis jugulatur, plaudentes & ejus cæde læti.* Ultima hæc, eadem de re, iisdem pæne habet Aurelius Prudentius libr. 2. in Symmachum, ubi de Vestali Virgine, feritate Gladiatoriis muneris lætante:

Et quoties victor ferrum jugulo inserit, illa
Delitias ait esse suas, pectusque jacentis

Vir-

(1) Athenæus ex edit. Commelini ann. 1597.

Virgo modesta jubet converso pollice rumpi.

De legibus & Sacramento, uri, vinciri, ferro necari. Adrian. Turneb. libr. 2. Adversarior. cap. 20. Lævinus Torrentius in Horatii libr. 2. Satyr. 6. Dionys. Lambinus ibidem loci de speciebus, quod essent, Galli extraordinarii, Thraces, seu Threces, Secutores, Retiarii, Parmularii, Mirmillones, aut Samnites: quæ nomina, vel a gentibus, vel ab armaturæ generibus desumebantur. Critici plena manu disseruere. Elias Vinetus in Ausonium. Petrus Faber libr. 1. Semestr. Andr. Alciat. libr. 1. Parerg. cap. 22. & supra omnes doctus ac diligens Justus Lipsius libr. de Amphitheatro: quos non exscribo.

Etrusci illi prisci conviviis eos adhibebant, & eorum exemplo Campani, quos Etruscorum colonos esse docui libr. 1. hoc opere supra cap. 9. Clem. Alexandrin. libr. 1. Stromat. Sil. Italic. libr. 11. Punic.

Quin etiam exhilarare viris convivia cæde
Mos olim, & miscere epulis spectacula dira,
Certatum ferro sæpe, & super ipsa cadentum
Pocula, respersis non parco sanguine mensis.

Hi Samnites dicti. C. Lucilius apud Ciceronem libr. 3. Orat. correctus a Petro Victorio libr. 6. Variar. Lection. cap. 21.

. . . . quamvis bonus ipse
Samnis in ludo, ac rudibus, cuivis satis asper.

Idem Lucilius apud Ciceronem eundem libr. 2. Tuscul.

Samnis spurcus homo, vita illa dignus locoque.

Emebantur hi gladiatores e catasta per lanistas, de quibus libr. 1. hoc opere supra cap. 20. ut dicendum erat, absolvi: adhibebaturque maxima diligentia, ne aliud emendis vitium lateret, ideo nudos medici inspiciebant, ac contrectabant. L. Sen. Epist. 80. in fine. P. Vinetius antiquus Rhetor apud eundem libr. 1. Controv. 2. Pseudocornutus ad A. Persii Satyr. 6. v. 77. Sueton. Calig. cap. 36. M. Antonius Triumvir in Epistolis apud Suetonium Augusto cap. 69. Q. Symmach. libr. 2. Epist. 78. Martial. libr. 6. Epigr. 82. Claudian. libr. 1. in Eutrop.

. . . . quot jura, quot ille
Mutabit tabulas, medicum dum consulet emptor,
Ne qua per occultum lateat jactura dolorem.

Postea acceptos a Tuscis gladiatores funebribus ludis decertare. Romani voluerunt, ideoque & bustuarii appellati. Sueton. Tiber. cap. 7. M. Varro apud D. Augustinum libr. 8. Civit. Dei cap. 26. Æl. Spartian. Hadriano. Jul. Capitolin. Antonino Philosopho. C. Plin. libr. 36. cap. 15. Flor. Tertullian. libr. de Spectacul. cap. 6. Valer. Maximus libr. 2. cap. 1. quorum verba habes Antiquitat. Roman. libr. 5. cap. 24. Auson. in Ternario:

Tres primas Thracum pugnas tribus ordine bellis
Juniadæ patris inferias misere sepulchro.

Ubi

Ubi non prætereundum duco, unumquemque gladiatorem aliqua nota insignitum prodire consuevisse. Vet. Scholiast. Juvenal. ad v. 158. Satyr. 3. Pinnis pavonum ornari solent gladiatores, si quando ad pompam descendunt: *pinnirapes* autem dicit lanistas ex habitu gladiatorum, quia post mortem retiarii pinnam, hoc est manicam, rapit, ut ostendat populo se vicisse; aut ideo pinnirapes, quia pinnas in galeis habebaut, ut Lucilius libr. 3.

Cum septem incolumis pinnis redit, ac recipit se.

Qui versus corruptissimus est, licet auctior apud Ælium Donatum in Andriam Terentii Act. 1. sc. 3.

. . . . *ille alter abundans*

Cum septem in locum Hispanus.

Et in MS. ut notat Fr. Lindenbrogius, erat:

Cum septem in locum bis pinnis.

Sed claro sensu legendum:

. . . . *ille alter abundans*

Cum septem incolumis pinnis redit, ac recipit se.

Rudiarii dicebantur, qui rudem accepissent gladiatores. Sueton. Tiber. cap. 7. in Calig. cap. 32. in Claud. cap. 21. Plin. libr. 8. cap. 7. Exponitque locum illum Cœl. Rhodigin. libr. 11. Antiquar. Lection. cap. 11. Tertullian. libr. de Spectaculis cap. 21. Lamprid. Commodo, Cicero Philip. 2. Vet. Scholiast. Juvenal. ad Satyr. 6. v. 105. Horat. libr. 1. Epist. 1. Ipse Juvenal. Sat. 7. v. 172. Martial. libr. 3. Epigr. 36. Non acutis illi, sed ventilatoriis armis pugnabant. Xiphilin. in Antonino. Incertus auctor Dialogi de Oratoribus. L. 5. Controv. 24. Et Epist. 117. P. Ovid. libr. 3. de Arte:

Ponite nunc gladios bebetes, pugnemus acutis.

Nec a pugna dimittebatur gladiator, nisi missione petita, & impetrata. Jul. Capitolin. in Antonino Pio. L. Seneca libr. 2. Benefic. cap. 20. libr. 1. de Ira cap. ult. in fine. libr. 9. Controv. 6. principio. Epist. 37. principio. Petron. Satyrico: *Hodierna pugna non babet missionem*. Martial. libr. 12. Epigr. 29. & in Amphitheatr. Epigr. penult.

Missio sæpe viris magno clamore petita est.

Auctorati dicti, qui sanguinem suum arenæ sic locabant. Cicero libr. 1. Offic. Patercul. libr. 2. Histor. Fab. Quintilian. Declamat. 20. L. Apul. non uno loco. Corrigendus Claudianus libro de Consulatu Manlii Theodori ad finem:

Quorum compositam puer augmentatus in artem
Emicet.

Corrigendum omnino:

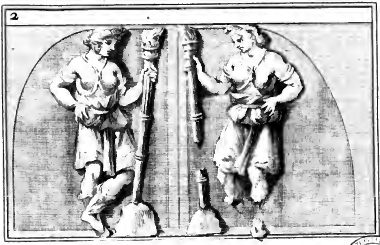
Quorum compositam puer auctoratus in artem
Emicet.

Denique *cruenta illa spectacula*, ut loquitur Lex 1. C. Theod. de Gladiatorib. lege Constantini penitus sublata, ut est in L. unica C. Justin. libr.

Perusiae In Marmore Apud Nobiles De Constantijs

V. Franceschini Sculp.

In Lateribus Vrnae Superioris

Vin. Franceschini Sculp.

1

Clusij In Marmore Apud Nob: Equitem De Samuellis C. M. sc.

2

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Aniideis

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Ansideis — V. F. Sculp.

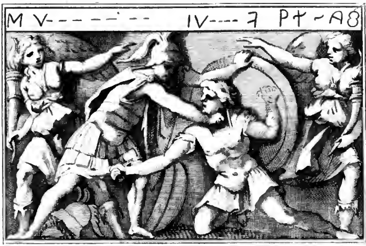

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles de Constantijs — V. Fran. Sculp.

1

Vrna Fictilis Romæ Apud Em. Card. Gualterio. V. F. Scul.

2

Vrna Fictilis Senis In Hortis Nob. Gentis De Zondodaris.

1

Vrna Fictilis Romæ Apud Em. Card. Gualterio *V. F. Scu.*

2

Vrna Fictilis Clusio Aducta Apud Nobil. De Zondedaris In Suburbano Agri Senensis

Vrna Fictilis Clusio Advecta Apud Nob. De Zondadaris In Agro Senensi

C M Sculp.

libr. 10. & narrat Nicephorus Calistus libr. 7. Histor. Ecclef. cap. 46. quod fuse executus Illustrissimus Cæsar Baronius æterno Annalium Ecclesiasticorum opere. Illud est, quod Prudentius tanto ambitu petit ab Imperatore libr. 2. in Symmachum in fine:

Tu mortes miserorum hominum prohibeto litari,
Nullus in urbe cadat, cujus sit pœna voluptas,
Nec sua virginitas oblectet cædibus ora:
Jam solis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis. (1)

Pythagoras Etruscus, ab eoque philosophiæ nomen inventum: & ejus symbola ab Etruscis observata.

CAP. XLIII.

NOn Religione tantum, regaliumque aut bellicarum rerum inventione clari fuere Etrusci; sed mansuetiores quoque disciplinas & ipsi sedulo coluerunt, & aliis, ut idem facerent, exemplo fuerunt. Diodor. Sicul. libr. 5. pag. 316. Biblioth. ubi inventa pleraque Etruscorum Romanos in majus extulisse dixisset, subjungit: Γράμματά τε καὶ φυσιολογίαν ἐξεπόνησαν ἐπὶ πλεῖστον, καὶ τὰ περὶ τὴν κεραυνοσκοπίαν μάλιστα πάντων ἀνθρώπων ἐξειργάσαντο. *Literis vero, & in primis naturæ perscrutationi plurimum studii impendunt, fulminum considerationi præ cunctis mortalibus intenti.* Neque temere hoc ab illo & veteri, & magnæ fidei auctore dictum, quippe cum tota Pythagoreorum secta ex Etruria manarit, adeoque ipse sectæ auctor Pythagoras Etruscus gente fuit & domo. Lucius Tuscus Pythagoricus, Moderati Pythagorici discipulus, ait ipsum: Πυθαγόραν ἐν Τυῤῥηνίᾳ γεγονέναι, καὶ τεθράφθαι, καὶ πεπαιδεῦσθαι. *Pythagoram in Etruria natum, educatumque, & institutum.* Joan. Saresberiensis libr. 7. Policratici cap. 4. *Ipsum Philosophiæ nomen a Pythagora Italico inventum est.* Nonnulli id ita sunt interpretati, quasi parentes ipsius Etruria essent oriundi: quod refellit idem ille Lucius apud Plutarchum libr. 8. Symposiacon cap. 7. probatque, eum Tuscum fuisse, argumento a Symbolis ipsius desumpto, quæ soli Etrusci, inquit, observant. Latina sunt, nam Græca non ad manum:

1. *E le-*

(1) Magis elucebit ex anaglyphis, picturisque Etruscorum, quæ supersunt, & quarum formas hic apponimus, quam frequens foret in Etruria usus funebrium gladiatorum.

1. *E lecto surgentes vestem stragulam conturbent.*
2. *Olla sublata, ejus vestigium in cinere non relinquatur, sed confundatur.*
3. *Hirundo in domo non admittatur nidificare.*
4. *Supra scopas non transeundum.*
5. *Domi non alatur, quod curvos ungues habet.*

Quod mirum sane tam religiose hæc ab Etruscis observata, & tamen pleraque horum ne in Symbolis quidem illis haberi, in quæ Commentarios edidit Hierocles: et magis illud mirandum ab omnibus, non Italum, ne dum Etruscum haberi, sed Samium: & in Italiam venisse, regnante Tarquinio Superbo, auctor A. Gellius libr. 17. cap. 21. Anticlaudian. libr. 2.

Ut Samius sentit.

Et Ovidio omnes pæne assentiuntur dicenti lib. 15. Metamorph. fab. 2.

Vir fuit hic ortu Samius.

Conciliat contraria hæc Suidas, qui *natum* quidem *in Etruria Pythagoram* docet, & *adolescentem eum cum patre Mnesarcho, sculptore anulorum, Samum migrasse*, habuisse fratres duos, majorem *Eunomum*, medium *Tyrrhenum*. Certum sane, eum magna fama vixisse, ac ab Ægyptiis Sacerdotibus, qui tum soli Sapientes habebantur, arcana quædam mysteria didicisse, quæ Italiæ Principes doceret, ut docet Plutarchus libr. *Philosophandum esse cum Principibus* principio pag. 777. Ego plura ad illud Claudiani in Consul. Manlii Theodori:

At non Pythagoræ monitus, annique silentes
Famosum Oebalii luxum pressere Tarenti.

Ejus placita & Plutarchus passim exequitur, & Ovidius loco laudato, & Diogenes Laërt. quos consule. Propius patriam investiganti, obtulit se Aristoxenus apud Diogenem Laërtium, qui eum Etruscum ait, & quidem natum in Etruriæ quadam insula. Vide Laërtii libr. 8. principio: ἢ ὡ Ἀριστόξενος, Τυῤῥηνὸς ἀπὸ μιᾶς τῶν νήσων ἃς κατέσχον Ἀθηναῖοι Τυῤῥηνοὺς ἐκβαλόντες. Vel ut Aristoxenus ait. *Fuit* (Pythagoras) *Tyrrhenus ex insularum, quas ejectis Tyrrhenis Athenienses possederunt*.(1)

Pytha-

(1) Pythagoræ patrem fuisse Tyrrhenum testatur quoque Cleanthes apud Porphyrium de Vita Pythagoræ in principio.

Pythagoras Etruſcus ſphæræ mechanicæ inventor: & de Archimedis Sphæra.

CAP. XLIV.

UT Philoſophia Italica Etruſcis debetur, ita Aſtrologiæ cognitio, cui impenſius Pythagoras Tuſcus addictus fuiſſe legitur. Flor. Tertullian. libr. de Anima cap. 11. a quo & ſphæra primum excogitata ad motuum cœleſtium perceptionem. (1) Suidas. A quo & Anaximandri ſequaces, gloriam doctori ſuo aucupantes, pleraque de ſphæræ cognitione neceſſaria mutuati deprehenduntur: & ut altius repetam, duo philoſophiæ principia, unum ab Anaximandro, alterum a Pythagora. Diogen. Laërt. in Præfat. pag. 8. & longo interjecto tempore Archimedes ita mæchanicæ ſphæræ fabrica inclaruit, ut pœne nullum celebrius ſit opus. Cujus meminere, cultiſſimo Epigrammate Claudian. Cicero libr. 1. Tuſculanar. Quæſtion. Jul. Solin. cap. 11. Polyhiſtor. Caſſiodor. libr. 1. Epiſt. 45. Martian. Capella libr. 2. Nupt. pag. 57. & libr. 6. pag. 220. Ovid. libr. 6. Faſtor.

Arte Siracuſia ſuſpenſus in aëre vaſto
Stat globus, immenſi parva figura poli.

Ad hanc deſcribendam plerique operam veteres, recentioreſque contulerunt, ſed nemo utiliorem Joanne a Sacroboſco, ſive Sacrobuſto Scoto, ut in libro de Scriptoribus Scotis propediem edendo, clarum fiet.

Pythagoras Etruſcus Geometriam excoluit.

CAP. XLV.

HÆc etiam Philoſophiæ pars auctore Pythagora magnum ſumpſit incrementum, qui ob cujusdam theorematis inventionem, Muſis bovem immolaſſe dicitur, etiam ſi alias incruenta ſacrificia probaret. Apollodori Epigramma ex Plutarcho libr. *Non poſſe ſuavem duci vitam ſecundum Epicuri præcepta*, apponam:

Ἡνίκα Πυθαγόρης τὸ περικλέες εὕρετο γράμμα
Κεῖνο ἐφ᾽ ᾧ λαμπρὴν ἤγετο βουθυσίην.
Pythagoras celebri Diagrammate quando reperto
Mactato fecit ſplendida ſacra bove.

(1) Hinc in nummis Samiorum Pythagoras cum ſphæra cernitur.

Antiquissimis temporibus apud Etruscos moneta signata: prima pecunia ratitus quadrans, a ratis effigie: materia numismatum, corium, testa, plumbum, æs, argentum, aurum: vultum Principum solitus numismatis insculpi, sed supremorum tantum(1).

CAP. XLVI.

PRimum Etruriæ Regem Janum numisma æreum signasse ex Verrio Flacco, Aurelio Macrobio, & aliis docebam libr. 2. hujus operis cap. 3. addenda verba Draconis Corcyrei libro de lapidibus apud Athenæum libr. 15. Dipnosophist. pag. 692. Ἰανὸν νόμισμα χαλκοῦν πρῶτον χαράξαι. διὸ καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολλὰς πόλεις, καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους, ἢ σχεδίαν, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον. *Janum &c. nummum æreum primum signasse: qua de causa civitates in Græcia multæ, Italia & Sicilia monetam cudunt impressa bicipiti facie, & ex altera parte vel rate, vel navigio, vel corona*. Recte ille adjecit *æreum*, nam gentium consensus diu fuit, nulla alia uti moneta, quam coriacea, aut testacea, ut jam dicebatur, qualis usque ad Numæ Regnum Romæ duravit, a quo percussus nummus ferreus, & æreus, & a nomine ipsius dictus. Suetonius Tranquillus apud Suidam in voce ἀσσαρία.

Esset hic de re nummaria studiose disputandum, sed præoccupavit Orismius Lexoniensis Episcopus, & Caroli sexti Gallorum Regis præceptor, Guilielmus Budæus opere de Asse, Alexander Sardus, Bilibaldus Birckheymerus, Henricus Buntingus, Henricus Mameranus de prisca moneta, Joachimus Camerarius de Numismatis Græcis & Latinis, Stanislaus Gilepsius, Matthæus Hostus de Historia rei nummariæ veteris, & alii, sed doctissime Fr. Hottomannus; sed ego per transennam pauca hic. Materia, florente Imperio Romano, pecuniæ triplex tantum, *æs*, *argentum*, *aurum*. Pomponius J.C. l. 2. §. deinde. ff. de orig. Jur. Unde Cicero libr. 3. de Legib. *Minores Magistratus æs, argentum, aurum, signanto*. Trebell. Pollio in Victoria Tyranna: *Cusi sunt ejus nummi ærei, aurei, & argentei*; quod de florente Republica dixi intelligendum; nam re vera initio testacei, coriacei tantum nummi, aut ubi splendidissime, ærei soli habebantur: neque ante Pyrrhi ex Italia fugam argentum,

(1) Nonnullos in fines hujus capitis adferimus nummos, literis Etruscis signatos, qui reperiri solent in Etruria.

tum, neque ante Carthaginem & Corinthum urbes captas aurum in pecunia habitum. Ft. Patricius libr. 3. de Rep. tit. 9. Isidor. libr. 16. cap. 17. Ovid. libr. 1. Fastor.

Æra dabant olim, melius nunc omen in auro est,
Victaque concessit prisca moneta novæ.

Est & plumbea pecunia, sed vilissima habita, cujus nulli, quod sciam, Historici meminere, sed tantum Poëtæ, qui eam nullius pretii videntur innuere. M. Acc. Plaut. in Trinummo scen. *Huic ego:*

. . . . eine aurum crederem
Cui si capitis reus fiet, nummum nunquam plumbeum?

Et in Casina. sc. *Omnibus:*

Cui homini hodie peculii nummus non est nisi plumbeus.

Et in Mostellar. sc. *Illi bucede:*

Tace sis faber, qui soles cudere plumbeos
Nummos.

Martial. libr. 1. Epigr. 100.

Constemus tibi plumbea selibra.

Et libr. 10. Epigr. 74.

Centum merebor plumbeos die toto:

Ab Etruscorum Rege Jano mos effluxit, ut numismatis vultus Principum imprimeretur; siquidem primum nummum ille vultum suum ab una parte, ab altera vero navigii figuram, qua Saturnus in Italiam devectus fuisset, effigiari, insculpique voluit; unde ludus puerorum jactantium in altum denarium, petentiumque caput an navim, duravit. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 7. *Cum primis quoque æra signaret, servavit & in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat avectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur, quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret. Æs ita fuisse signatum, hodie intelligitur in aleæ usu, cum pueri denarios in sublime jactantes, capita aut navim, lusu teste vetustatis exclamant.* Locus est corruptus, sed facile eum corrigere; itaque lege: *cum primus quoque æra signaret.* Et paucis interjectis, *ut quoniam ille navi fuerat advectus;* et deinde *capita aut naviam,* Veteres enim non *navim,* sed *naviam* dicebant. Notant Critici. Servii locus misere afflictus ad libr. 8. Æneid. pag. 509. DISIECTIS OPPIDA MVRIS: *unum Jani, aliud Saturni, jam tunc vetusta* MONIMENTA VIRORVM, *hoc sermone ostendit, Saturnum etiam virum fuisse,* IANVS PATER, *Janus in Janiculo habitavit, qui quod una navi exul venit, in pecunia ejus ex una parte Jani caput, ex altera navis signata est.* Corrupta indubie postrema, nam Saturnum omnes Poëtæ & Mythologi a Jove filio pulsum, in Italiam exulem venisse loquuntur: Janum nullus, quod sciam; ita prima illa ærea pecunia Saturnum & exulem fuisse, & in partem Regni a Jano assumptum significat; quare putarem legendum: *Janus in Janiculo habitavit, qui, quod Saturnus exul una navi venit, in pecunia ejus, ex una parte caput*

ex altera navis signata est. Auctor correctionis ipse Virgilius eodem libro:

Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.

Et magis ad rem nostram Cœl. Lactant. Firmian. libr. 1. Institut. Divinar. cap. 13. *Hunc errantem*, Saturnum, *atque inopem Janus excepit, cujus rei argumenta sunt nummi veteres, in quibus est cum duplici fronte Janus, & in altera parte navis*. Errat graviter Fl. Tertullianus Apolog. cap. 10. *qui signatum imagine nummum*, non a Jano, sed a Saturno contendit. Plutarch. Problemat. Roman. pag. 274. cujus verba sic sonant Latine: *Cur antiquum nomisma ab una parte Jani bifrontis imaginem, ab altera navis aut proram aut puppim habet? an quæ vulgata est opinio, hoc in honorem fit Saturni, navigio in Italiam advecti?* Plena manu Ovid. libr. 1. Fastor. v. 229.

Multa quidem didici, sed cur navalis in ære
Altera signata est, altera forma duplex.
Noscere me duplici posses in imagine, dixit,
Ni vetus ipsa dies extenuasset opus.
Causa ratis superest, Tuscum rate venit in amnem
Ante pererrato falcifer orbe Deus.
Hac ego Saturnum memini tellure receptum;
Cælitibus Regnis a Jove pulsus erat.
Inde diu genti mansit Saturnia nomen,
Et dicta est Latium terra latente Deo.
At bona posteritas puppim formavit in ære,
Hospitis adventum testificata Dei.

Ab hac consuetudine *ratitus quadrans* dictus a M. Varrone libr. 4. de Ling. Lat. Fest. Pomp. libr. 16. *Ratitum quadrantem dictum putant, quod in eo & triente, ratis fuerit effigies, ut navis in asse*. C. Plin. libr. 33. cap. 3. *Nota assis fuit ex altera parte Janus geminus, ex altera rostrum navis; in triente vero & quadrante ratis*. Adrian. Turneb. libr. 20. Adversar. cap. 30. C. Lucilius:

Quadrantis ratiti.

Ab Etruscis ergo Romani & modum signandi nummum, & vultum Principis imprimendi didicere; quare nullus unquam nummus ab una parte vultum auctoris, ab altera alicujus victoriæ, aut rei alterius gestæ notam non habebat. Aurel. Cassiodor. libr. 7. Epist. 32. *Omnino monetæ debet integritas quæri, ubi & vultus noster imprimitur, & generalis utilitas invenitur: quidnam erit tutum, si in nostra peccetur effigie, & quam subjectus corde venerari debet, manu sacrilega violare festinet?* In fine deinde ejusdem epistolæ, non *Numam* auctorem nummi æris, sed *Servium* facit, contra Suetonii, Suidæ, & aliorum auctoritatem, quam bene, viderit. Eadem Plinius libr. 33. cap. 3. sed uterque forte memoria lapsus; nam non æs, sed argentum a Servio signatum. M.

Varro

Varro Annal. apud Sosipatrum Charisium libr. 1. Grammat. & notabat Petrus Victorius libr. 5. Variar. Lection. cap. 13. Æl. Lamprid. in Alexandro Severo: *Alexandri habitu nummos plurimos figuravit, & quidem electreos aliquantos, sed plurimos tamen aureos*. In MS. erat: *& quidem electro aliquantos*. Vide Thesaurum Huberti Goltzii. Georg. Cedrenus Compendio Historiar. in Nicephoro Phoca. Anonymus auctor de rebus bellicis: *Sed potentia regalis pro licentia speciem suam tantum in auro argentoque signavit, quæ pro reverentia figuræ, nullis usibus proficiens, ad honorem Regium sacrata permansit; æris autem materia, quæ copia vilior erat, ad dona militaria, & populorum commercia signabatur*. Nota est illa Evangelica quæstio de nummo oblato Salvatori, cum specie vultuque Tiberii Augusti. Notam hanc Græci *χαρακτῆρα*, Latini *titulos, figuras* interpretantur. Aristoteles libr. 6. Politicor. Et pulchra ratio apud Cassiodorum libr. 6. Variar. Epist. 7. *Ut imago Principis subjectos videretur pascere per commercium*. Paulus J.C. libr. 5. Receptar. Sententiar. tit. 25. §. 1. *Lege Cornelia testamentaria tenetur, qui nummos aureos, argenteos adulteraverit, laverit, conflaverit, raserit, corruperit, vitiaverit, vultuque Principum signatam monetam, præter adulterinam reprobaverit*. Artemidor. Daldian. libr. 4. Oneirocritic. cap. 33. Ὁ Στρατόνικος ᾤετο τὸν βασιλέα λακτίζειν, προελθὼν εὗρε χρυσοῦν νόμισμα, ὃ ἔτυχε πατήσας, οὐδὲν γὰρ διεφέρεν, ἢ τὸν βασιλέα, ἢ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ λακτίζειν ἢ πατεῖν. *Stratonicus putabat, se Regem calcitrare, & progressus, invenit aureum numisma, quod calcaverat; nihil enim differebat, sive Regem, sive ipsius imaginem calcitrare, aut calcare*. Locus pulcherrimus est apud Procopium Cæsariensem libr. 3. Bell. Goth. *Franci, non ut alii populi, Romani Imperatoris imagine, sed sua impressa nummos signant*. Cudi autem solebat nova moneta in Principum inauguratione. Fl. Vopisc. in Firmo. *Percussa moneta Augustum esse vocatum*. Lamprid. Diadumeno: *Apud Antiochiam moneta Diadumeni nomine percussa est*. Treb. Pollio in Gallien. *Monetam, qua Persas captos traheret, cudi jussit*. Ammian. Marcellin. libr. 26. *Aureos scilicet nummos in vultum novi Principis, aliaque ad illecebras aptantes*. Corippus Africanus de inaugurato Justino Aug. libr. 4. num. 2.

Hinc vetus argentum formas speciesque novatum
In varias sculptum titulis, pressumque figuris
Excelsis portant humeris, magnisque laborant
Ponderibus, cistæque graves funduntur in unum,
Utraque materies in magnos surgit acervos.

Cusos tunc nummos ad favorem populi captandum, spargebant, vel viritim militibus dividebant. Curopalates, sive Georg. Codinus libr. de Offic. aulæ Constantinop. pag. 202. Ἵσταται δὲ πλησίον αὐτοῦ ὁ τοῦ βασιλικοῦ βεστιαρίου ἄρχων, καὶ ἔχει ἐν τῷ ἱματίῳ αὐτοῦ νομίσματα χρυσᾶ κεχυμένα πολλὰ, ὧν καὶ δραττόμενος ὁ βασιλεὺς σκορπίζει εἰς τοὺς περιεστῶτας ἄρχοντας τε καὶ ἀρχοντόπουλα. *Stat autem prope illum princeps Vestiarii Imperatorii, in pallio*

suo habens numismata aurea fusa multa, quæ manipulatim etiam sumens Imperator, dispergit in circumstantes, tum principes, tum vero principum pueros. De Ruffino inaugurando Claudian. libr. 2. in illum:

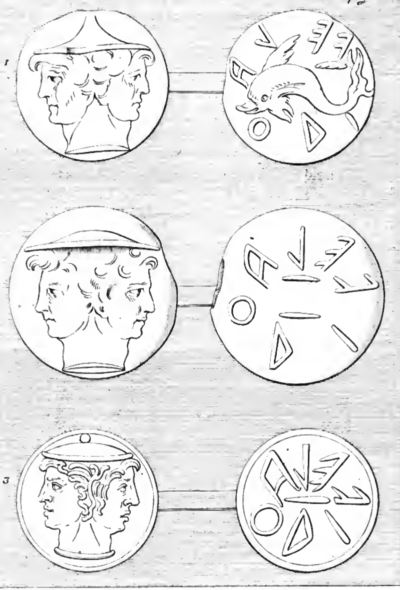
Prosiliit stratis, densæque capacia turbæ
Atria regifico jussit splendere paratu
Exceptura dapes, & quod post vota daretur,
Inscribi propriis aurum regale figuris.

Duo ergo requisita in probo nummo, materia proba, & vultus Imperatoris: si ex his alterum abfuisset, reproba moneta censebatur, quæ *Cybdela* vocata. Cœl. Rhodigin. libr. 10. Antiquar. Lection. cap. 2. *& adulteratores monetæ*, quos Paulus J.C. proxime supra descripsit, παραχαράκτης, aut verius παραχαράκτας Græci appellant: contra legitimi artifices μοντάροι οἱ περὶ τὸ νόμισμα τεχνῖται, ait Suidas: *Monetarii circa numisma operantes*. Fl. Vopisc. in Aureliano profert epistolam ad Ulpium Crinitum ter Consulem ejusdem Aureliani Aug. *De bello monetariorum, qui auctore Felicissimo ultimo servorum, rebelles spiritus extulerunt*. Valentiniani, & Valentis AA. rescriptum est l. 1. C. de Vet. Numismat. potest. Et aliud Gratiani & Theodori Cæsarum l. 3. Cod. eod. Ulpian. J.C. l. 24. ff. de pignerat. act. *Illius pecuniæ usus interdicitur, a qua vultus Imperatoris abest*. Et *ærosa* plerumque *adulterina* pecunia censebatur. Scævola J.C. l. 102. ff. solut. A. Pers. Sat. 5.

. . . . & veri speciem dignoscere calles,
Ne qua subærato mendosum tinniat auro?

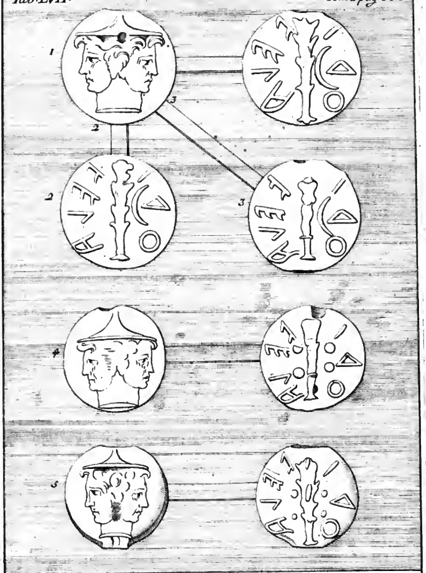
Et falsa hæc moneta legibus vetita sub nomine *peculatus*. Isidor. libr. 5. Etymologiar. cap. 26. licet Verrius Flaccus, Paulus Diaconus in Schedis, Fest. Pomp. libr. 14. & M. Varro libr. 4. Ling. Lat. aliter tradant, & Antonius Augustinus in Emendationibus suis doctissimis exponat. Videantur l. 1. ff. ad Leg. Jul. Peculat. l. 9. ff. ad Leg. Cornel. de fals. Harmenopulum libr. 6. Promptuarii tit. 13. Eratque capitale adulterasse monetam. De Perennio Herodian. libr. 6. Histor. Roman. licet & manus amputationem dicat solemnem fuisse pœnam Paulus loco laudato. Nec Romanus tantum is mos, sed & Græcorum, ut testantur Diocles & Ebulides vetustissimi Scriptores apud Diogenem Laërtium libr. 5. idque ex instituto Solonis referente Demosthene in Orat. contra Timocharem, & in Orat. in Leptinem in fine. Herodot. libr. 4. de Aryande: de Ægyptiis Diodor. Sicul. libr. 1. Bibliothec. de Svecis Olaus Magnus libr. 6. cap. 13. Et ratio, quia per pecuniam vitæ commercia habentur; itaque corrupta illa, humana societas violari videtur. Plato libr. 5. Legib. Ideo, ut id diligentius observaretur, Carolus Magnus non alibi, quam in Palatio, monetam cudi voluit. Joan. Bodin. libr. 6. cap. 13. Capitularium Caroli Magni Appendice 2. ad libr. 4. tit. 12. Synodus Bavarica pag. 147. Lex Longobardorum a Lothario Rege lata l. 2. & Lex Wisigothorum tit. 5. ideoque in silvis antrisque subterraneis falsæ monetæ officinæ habitæ. D. Hieronym.

in

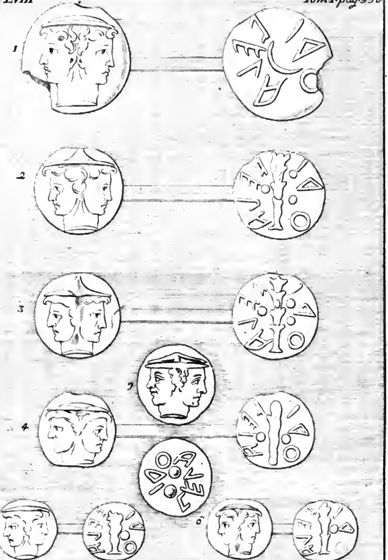
1. *Florentiæ in Museo Magni Ducis Pond. ℥. s d. 9. Alter simil. ℥. s*
2. *Ibidem Pond. ℥. 10.*
3. *Romæ in Museo Barberino Pond. ℥. 6. d. 15.*

F. A. Lor[illegible]

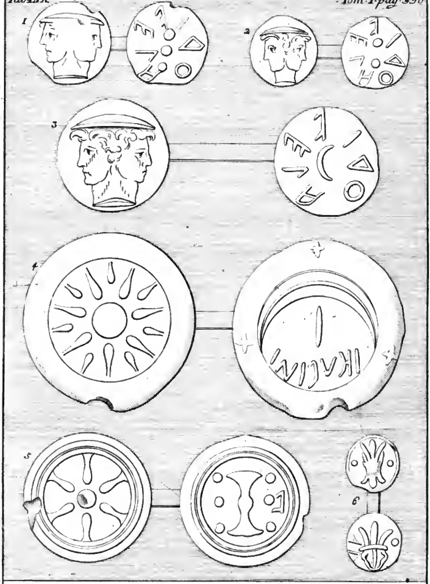
1. Florentiae in Museo Magni Ducis. Pond. S. 2. d. 2.
2. Ibidem Pond. S. 2. d. 17.
3. Ibidem Pond. S. 2. d. 22.
4. Ibidem Pond. S. 2. d. 7.
5. Ibidem Pond. S. 2. d. 1. Alter simil. Pond. S. 1. d. 21.

F. A. Lorenzini sculp.

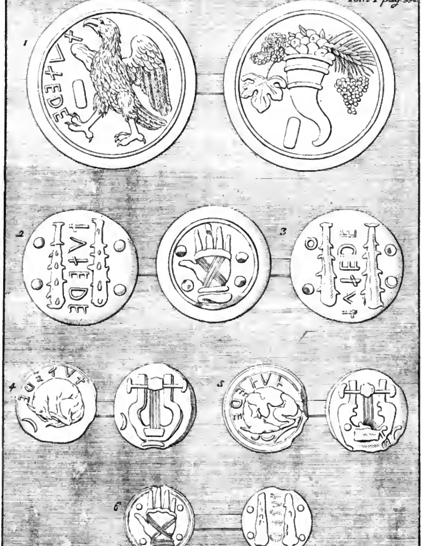
1. Florentiæ apud March. Nerium Guadagni. Pond. ℥. 2. d. 10.
2. Ibidem apud Senat. Bonarroti. Pond. ℥. 1. d. 17.
3. Ibidem in Museo Magni Ducis. Pond. ℥. 1. d. 10.
4. Ibidem. Pond. d. 21.
5. Ibidem. Pond. d. 15.
6. Ibidem. Pond. d. 11
7. Ibidem apud Senat. Bonarroti pond. ℥. 2.

F. A. Lorenzini del.

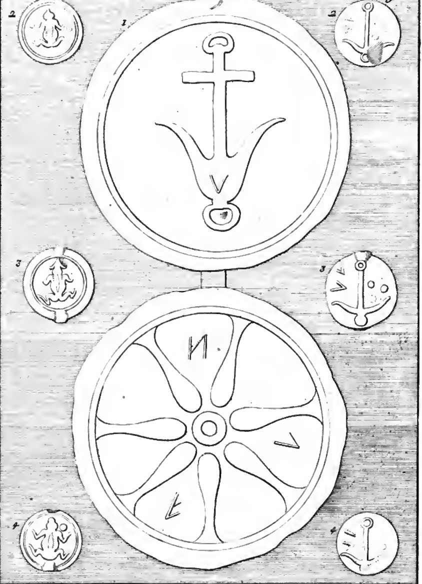
1. Florentiæ in Museo Magni Ducis Pond. d. 2 2
2. Ibidem. Pond. d. 17
3. Ibidem. Pond. ℥. 2. d. 25.
4. Ibidem. Pond ℥ 6. d. 20.
5. Ibidem. Pond. ℥. 5. d. 15.
6. Ibidem. apud. Senat. Bonarroti Pond. d. 10.

F. A. Lorenzini Sc.

1. Ex Antiquitat. Hortæ C. V. Fontanini
2. Florentiæ in Museo Magni Ducis parte adversa manus cæstu armata, sed cum tribus tantum globulis. Pond. ℥ 2.
3. Ibidem. Pond. ℥ 3. d. 8.
4. Perusiæ apud Nob. de Ansideis in sepulcro Etrusco repertus.
5. Florentiæ apud March. Nerium Guadagni Pond. ℥ 1. d. 14. et ibidem in Museo Magni Ducis alter simil. Pond. ℥ 1. d. 16. et alter simil. Pond. ℥ 1. d. 11.
6. Ibidem apud Senat. Bonarroti Pond. d. 20. alter simil. Pond. d. 21.

F. A. Lorenzini Sculp.

1. Arretij apud Io. Hieronymum Bacci S. Stephani Equitem Pond. ℔.2. ℥.2.
2. Florentiæ apud Senat. Bonarroti. Pond. d.18.
3 Ibidem in Museo Magni Ducis. Pond. ℥.1
4. Ibidem. apud Senat Bonarroti Pond. d.16.

F A L... sculp.

in Vita D. Antonii Eremitæ. Qui plura de his cupis, adi Antiquitates meas Romanas libr. 7. cap. 31.

Etruſcorum inventum claves oſtiorum, & de iis: cuſtodiebantur ab uxoribus, in divortio adimebantur.

CAP. XLVII.

Clavem eſſe inventum Etruſcorum Fabius Pictor docet apud Pierium Valerianum libr. 48. Hieroglyphic. in fine, cui ſuppoſito, & ſpurio fidem non adhiberem, niſi ſcirem optimos Auctores *Janum cum clave ac virga figurare, quaſi omnium & portarum cuſtos, & viarum rector*, ut loquitur Aurelius Macrobius libr. 1. Saturnal. cap. 9. poſt princip. Ut recte Ovidius dixiſſe ſit viſus libr. 1. Faſtor. de Jano:

Quidquid ubique vides, cælum, mare, nubila, terras,
Omnia ſunt noſtra clauſa patentque manu.

Scio C. Plinium libr. 7. cap. 56. *Theodoro Samio clavis inventionem* tribuere; ſed tamen & Janum eſſe auctorem vel cognomina *Cluſii & Patulcii* loquuntur, a claudendis ſcilicet, & patefaciendis portis ducta. P. Ovid. ibid. loci:

Nomina ridebis, modo namque Patulcius idem;
Et modo ſacrifico Cluſius ore vocor.

Et quia *clavibus traditis mercium in borreis conditarum poſſeſſio tradi videtur*, ut loquitur Papinianus libr. 1. Definitionum, ut eſt in l. 74. ff. de Contrah. empt. ideo uxori claves intranti aſſignabantur.. Flor. Tertullian. libr. de Exortat. ad caſtitatem cap. 12. *Scio quibus excuſationibus coleremus inſatiabilem carnis cupiditatem, ex quibus neceſſitates adminiculorum deſcendunt: adminiſtrandam familiam, regendos loculos, claves cuſtodiendas, lanificium diſpenſandum, victum procurandum, curas domeſticas, ſcilicet ſolis maritorum domibus bene eſt.* Omnes itaque domeſticæ rei claves uxor cuſtodiebat, præter cellæ vinariæ, quæ in loculo reſignatæ patris familias capiti ſupponebantur, ne uxor ſcilicet temetum guſtaret, notabat eruditiſſimus Theodorus Marcilius ad leges X. virales, & Plinius aperte libr. 14. cap. 13. Carolus Sigonius libr. 1. de Jure ant. civ. Romanor. cap. 9. Qui cupis plura, adi ad Latinium, D. Ambroſ. Epiſt. 65. Uti ingredienti ſponſæ claves traditæ, ita miſſo repudii libello, eadem adimebantur. Criticos non exſcribo. M. Cicero. ab illis laudatus Philipp. 2. *Claves ademiſti, res ſuas habere juſſiſti, domo ejeciſti.*

Etru-

Etruscorum inventum seræ ostiorum: pensiles illæ: virgas gestabant Janitores.

CAP. XLVIII.

EJusdem Jani inventum *claves* esse ex Fabio Pictore, juxtaque *feras* docuit idem Valerianus pag. 511. libr. 48. Erant autem omnes Romanorum seræ pensiles, insertis quippe postibus catenis, foramen erat in ostio, per quod manus immissa clavem insereret intrinsecus, patefaceretque ostium; neque enim extrinsecus fores aperiri poterant. Locus elegans videatur L. Apuleii libr. 8. Milef. de Lepolemo latrone. Quam pensilium ferarum consuetudinem Græcis fuisse familiarem docemur ex Homero libr. 21. Odyss. ad finem: quem locum consule. Nonius Marcellus in voce *patibulum* cap. 4. tit. 355. *Patibulum, sera, qua ostia obcluduntur, quod hac remota valvæ pateant*. Petron. Satyrico: *Dum loquimur, sera sua sponte dilapsa concidit, reclusæque subito fores*. Ita Poëtæ intelligendi. Ovidius libr. 1. Fastor. v. 285.

Tota patet dempta janua nostra sera.

Et libr. 1. Fastor.

Et jam contigerat portam, Saturnia, cujus
Dempserat oppositas invidiosa feras.

Et libr. 1. Amor. Eleg. 6. indicat catenas postibus fuisse insertas, notatque Turnebus libr. 19. Adversarior. cap. 7.

. . . . . . *excute poste feram*.

Julianus Augustus, cujus Epigramma reperies apud Coripp. libr. 1. n. 1.

Et jam crebra manus veloci concita pulsu
Limina quassabat ductis munita catenis,
Ad strepitum custos, cura est cui claustra tueri,
Sic ait indignans.

Titinnius apud Nonium cap. 4. in Patibulo in Fullone:

Si quisquam hodie præter hanc posticum
Nostrum pepulerit, patibulo hoc ei caput
Defringam.

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 12.

Cerberus & nullas hodie petat improbus umbras,
Et jaceat tacita lapsa catena fera.

Janitores, qui claustris hisce affixi alligatique erant, *clavem, & virgam* habebant, ut non sit mirum, Janum ita depingi solitum, tradidisse Macrobium libr. 1. Saturnal. cap. 9. L. Seneca libr. *in sapientem non cadit injuria* cap. 14. & cap. 15. Afranius in Vopisco:

Titinnire impedimenta janitoris audio.

Phia-

Phialæ Etruscorum opificium: earum usus ad convivia, & libationes.

CAP. XLIX.

IN rebus domesticis versor. Phialam ab Etruscis inventam auctor est Critias Poëta antiquissimus apud Athenæum libr. 1. Dipnosophist. pag. 28. ubi enim de plerarumque gentium inventis præclaris egit, subjungit:

Τυρσηνὴ δὲ κρατεῖ χρυσότυπος φιάλη.
Ex auro sculptam Tuscia dat phialam.

Meminit ejusdem Alexis in Dropide: (1) Οὔτε τρυβλίῳ, οὔτε φιάλῃ. *Nec catillo, nec phiala*. Inter vasa potoria Græci numerabant. Jul. Pollux libr. 6. Onomast. cap. 16. Usurpantque Latini passim. Martial. libr. 8. Epigr. 33. Juven. Satyr. 5. & alii. Corrigendus ejusdem Scholiastes ad Sat. 10. v. 27. *In aurata fiola cum vinum coloratum acceperis*; sed legendum *in aurata phiala*. Ex auro puro, sive Etrusco erat; nam ῥύσις eidem Athenæo libr. 11. cap. 16. vertitur *aurea phiala*. Cl. Ælianus libr. 1. Var. Histor. cap. 32. χρυσῆν φιάλην. *auream phialam* dixit. Et libr. eodem cap. 22. ex argento etiam phialam factam ostendit, φιάλαι ἀργυραῖ, *phialæ argenteæ*. Vel itaque mensæ inserviebat, ut apud Pindarum Isthmior. od. 1. Pythior. od. 4. & fusissime Olympic. od. 7. principio. Vel libationes Diis ea fiebant. Heliodor. Emesenus libr. 2. Æthiop. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀπέχει τῆς φιάλης ἄκρατον τὸ ὕδωρ, τοῦτο καὶ σπένδω μὲν ἔλεγε θεοῖς ἐγχωρίοις τε καὶ Ἑλληνίοις, καὶ αὐτῷ γε Ἀπόλλωνι Πυθίῳ, καὶ προσέτι Θεαγένει, καὶ Χαρικλείᾳ. *Hæc locutus, effundebat ex phiala meram aquam, &, libo (dicebat) diis hujus regionis, & Græcis, & ipsi Apollini Pythio, ac insuper Theageni, ac Charicleæ*. Christodorus Thebanus Copita libr. 5. Antholog. Epigr. 29.

. . . . ἣν μὲν ἀείρων,
Δεξιτερῇ φιάλην ἐπιλοίβιον.
. . . . *& attollebat quidem,*
Dextra phialam libatoriam.

(1) Apud eundem Athenæum libr. 3. pag. 125. ejusdem Edit. Commelini.

Etruscorum mos circumferre pocula, & ad numerum bibere: & lex convivalis de potatione.

CAP. L.

CIrcumferre in conviviis plena vino pocula, & ad numeros certos bibere, excogitarunt Etrusci. Critias in Elegis apud Athenæum libr. 10. Dipnosophist. pag. 432. (1).

Μὴ δ' ἀποδωρεῖσθαι προπόσεις ὀνομαστὶ λέγοντα
Μὴ δ' ἐπὶ δεξιτερὰν χεῖρα κύκλῳ θιάσου
Ἄγγεα Λυδὴ χεὶρ εὗρ' Ἀσιατογενής καὶ . . .

Non autem nominatim invitato compotore præbibere, & calicem porrigere,
Aut manum dextram versus in orbem bibendi vices extendere,
Pocula vino plena circumferre Lydorum inventum est.

Ita hunc locum conjectura supplevit, interpretatusque est Jacobus Dalechampius. Hæc est illa de bibendo lex convivalis, quæ a Festo libr. 16. *tapulla* dicitur: a Catullo Epigr. 24. *Posthumia:* ab Ausonio in Gripho Ternarii numeri in principio, *mystica*. Et describit M. Cicero Act. 3. Verrina. *Vos omnes Verres certiores facit, quid opus esset, mature veniunt, discumbitur, fit sermo inter eos & invitatio, ut Græco more biberetur, hospes hortatur, poscunt majoribus poculis, celebratur omnium sermone lætitiaque convivium, eratque lex data, ut aut biberent, aut discederent*. Et paucis interjectis: *Iste enim prætor severus ac diligens, qui populi Romani legibus nunquam paruisset, illis diligenter legibus, quæ in poculis ponebantur, parebat*. Ubi Asconius Pædianus pæne eodem, quo de Tuscis modo Critias dixerat, de Græcis exponit: *Cum cyathis mero plenis saltare, ac primo Deos, deinde amicos suos nominantes, toties merum bibere, quoties Deum, & caros nominatim vocant*. Eadem pæne Helenius Acro ad Horatii od. 19. libr. 3. Iterum Cicero libr. 1. Tuscul. Quæstion. Anacharsis Scytha apud Diogenem Laërtium libr. 1. Sed in lege Etrusca æqualitas maxime quærebatur, ut poculo, seu phiala circumlata tantumdem omnes biberent: quod & heroico ævo factum videri posset ex Homero libr. 24. Iliad. v. 633. nulla enim personarum exceptio inter eos admittebatur, quos sacra mensæ pares fecissent.

Atque ut omnes æqualiter biberent, a summo ad imum circumferebatur poculum: quod Latini dixerunt convivali vocabulo *a summo bibere*. Hadrian. Turneb. libr. 6. Adversarior. cap. 21. M. Plautus in Asinaria Act. 5. sc. 2.

Da, puere, a summo.

Et

(1) Athenæus ex edit. Commelini ann. 1597.

Et in Menæchm. Act. 1. sc. 1.

Standum est in lecto, si quid de summo petas.

Et in Sticho sc. *Agite:*

Ubi illic biberit, vel servato meum modum, vel tu dato
Nolo ego vos de summo bibere, nulli referimus postea,
Namque ædepol quamvis desubito vel cadus verti potest.

Et ne quis error subesset, ministri, qui a poculis aut ad pedes erant, calices numerabant, ut tot essent illi, totiesque omnes biberent, quot literæ essent in nomine ejus Dei hominisve, in cujus honore poculum circumlatum. Sic intelligendi poëtæ. Stat. Papin. libr. 1. Silv. 5.

Junge puer cyathos, atque enumerare labora.

Ovid. libr. 3. Fastor.

Sole tamen, vinoque calent, annosque precantur
Quot sumunt cyathos, ad numerumque bibunt.
Illic invenies, qui Nestoris ebibat annos,
Quæ sit per calices facta Sibylla suos.

Q. Horat. loco laudato proxime supra:

Da Lunæ propere novæ,
Da noctis mediæ, da, puer, auguris
Murenæ: tribus aut novem
Miscentur cyathis pocula commodis.
Qui Musas amat impares,
Ternos ter cyathos attonitos petet.

Idem libr. 4. od. 5.

. . . . te mensis adhibet Deum.
Te multa prece, te prosequitur mero
Diffuso pateris.

Martialis passim. libr. 1. Epigr. 72.

Nævia sex cyathis, septem Justina bibatur
Quinque Lycas, Lyde quatuor, Ida tribus.

Et libr. 8. Epigr. 51.

Det numerum cyathis instantis litera Rufi.

Et libr. 9. Epigr. 95. & libr. 14. Epigr. 170. ubi consulendus Matthæus Raderus, Societatis Jesu, doctus & diligens Criticus, & Dionysius Lambinus. Ego ad alia propero.

Etruscorum opificum candelabra, & de lychnis, seu lychnuchis, quæ candelabrorum olim loco: artium plurium inventores illi, & valde ingeniosi.

CAP. LI.

HOc etiam præstiterunt commodi Etrusci, ut candelabra conficerent, hoc est, quo lucerna sustineretur, fulcrum. Pherecrates Poëta vetustissimus in Cratapallis referente Athenæo libr. 10. Dipnosophist. pag. 700.

Διὰ τούτων τίς τῶν λυχνείων ἠργασία; Τυῤῥηνική.

Quodnam horum lychnorum opificium? Etruscum.

Addit deinde præclarum & immortale eulogium: Ποικίλαι γὰρ ἦσαν αἱ παρὰ τοῖς Τυῤῥηνοῖς ἐργασίαι, φιλοτέχνων ὄντων τῶν Τυῤῥηνῶν. *Sunt enim variæ Tyrrhenorum opera*, sive Etruscorum, *quoniam in artium labore Etrusci solertes & ingeniosi sunt*. Λυχνοὶ sunt igitur *lumen*, λύχνουχοι sunt *candelabra*, quibus lumen infigitur. Isidor. libr. 17. Etymol. cap. 8. Jul. Poll. libr. 7. Onomast. cap. 33. num. 7. Epictetus libr. 1. Dissertat. apud Arrianum cap. 19. Sueton Julio cap. 37. Heliodor. Hemesenus Phœnix libr. 7. Æthiopic. Μόνον δὲ τὸν θάλαμον λύχνου καταυγάζοντος. *Solum lychno thalamum illustrante*. Lychni autem seu lychnuchi, & candelabra e testa fictili, aut ex ære. Artemidor. libr. 2. Oneirocrit. cap. 9. D. Auson. Eidill. 2. in Cupidine Cruci affixo:

. . . . fert fumida testæ
Lumina Sestiaca præceps de turre puella.

C. Plinius laudatur a Servio Honorato ad v. 391. libr. 1. Georg.

Nec nocturna etiam ducentes pensa puellæ
Nescivere hiemem, testa cum ardente viderent
Scintillare oleum.

Luctatius Placidius magni nominis Grammaticus, & antiquus Statii Interpres, *lucernas* vult esse *hominum privatorum*, *lychnos vero Principum*, ad libr. 1. Thebaid. v. 521.

Ast alii tenebras, & opacam vincere noctem
Aggressi, tendunt auratis vincula lychnis.

Pendebant e fastigio catenulis quibusdam dimissi, ad eum morem, quo in optimatium ædibus etiamnum hodie pensilia videmus festivitatibus noctu celebrandis candelabra, in iisque nec sebum, nec cera, nec pix, sed oleum: quod Græcorum Latinorumque poëtarum loca hæc confirmant. Prisciani Cæsariensis in versione Periegeseos Dionysii Afri:

Et flammæ similis splendenti lumine lychnis.

Et

Et in eod. carmine ad finem:

Hic lychnus lucem simulat splendore lucernæ.

D. Paulinus Nolanus Episcopus D. Fœlicis Natali 6.

Ast alii pictis accendunt lumina ceris,
Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptant,
Ut vibrent tremulas funalia pendula flammas.

Tit. Lucret. libr. 5. Rer. Nat.

Quin etiam nocturna tibi terrestria quæ sunt
Lumina, pendentes lychni, claræque coruscis
Fulguribus, pingues multa caligine tædæ.

M. Martial. libr. 4. Epigr. 90.

Dum parvus lychnus modicum consumit olivi.

Virgil. libr. 1. Æneid. ad finem:

. . . . dependent lychni laquearibus aureis.

Gallienus Aug. in Epithalamio cultissimo: (1)

Ite, agite, o juvenes, pariter sudate medullis
Omnibus inter vos: non murmura vestra columbæ,
Brachia non hederæ, non vincant oscula conchæ,
Ludite, sed vigiles nolite extinguere lychnos;
Omnia nocte vident, cras nil meminere lucernæ.

Vetus Poëta Philodemus libr. 7. Antholog. Epigr. 53. eadem illa expressit:

Νύξ ἱερὴ καὶ λύχνε, συνίστορας οὔτινας ἄλλους
 Ὅρκοις, ἀλλ' ὑμέας εἱλόμεθ' ἀμφότεροι.
Χὼ μὲν ἐμὲ στέρξειν κεῖνον, δ' ἐγὼ οὔποτε λείψειν
 Ὠμόσαμεν, κοινὴν εἴχετε μαρτυρίην.
Νῦν δ' ὁ μὲν ὅρκια φησὶν ἐν ὕδατι κεῖνα φέρεσθαι
 Λύχνε σὺ δ' ἐν κόλποις αὐτὸν ὁρᾷς ετέρων.

Nox sacra, & lychne, conscios nullos alios
Juramentis, sed vos appetimus ambo.
Et hic me se amaturum, illum me numquam relicturum
Juravimus, commune habete testimonium.
Jam ille dicit juramenta in aquam ferenda quidem;
Lychne, tu in finibus illum vides aliorum.

Martial. libr. 11. Epigr. 105. Euripid. in Ivo:

Κοίλοις ἐν ἄντροις ἄλυχνος ὥσπερ θὴρ μόνος.

Cavis in antris sine lychno, ut fera solitaris.

Aristophanes Acharnensibus meminit, ubi & ejus Scholiastes nonnulla Act. 4. sc. 2.

Κρατὴρ κακῶν, τριπτὴρ δικῶν
Φαίνειν ὑπευθύνους λυχνοῦχος, καὶ κύλιξ
Τὰ πράγματ' ἐγκυκᾶσθαι

Ver-

(1) Apud Trebell. Poll. in Gallien. Veter. Poëtarum Erronei.

Vertit Nicolaus Frischlinus, amœni vir ingenii:

Erit malorum plurium
Crater, trapetum litium,
Fax in reis quadruplandis, & calyx in hac
Republica obruenda.

Facem vertit λύχνυχον minius recte, siquidem illo ævo facium nullus usus, sed tantum lychni oleo pleni, & pensiles, ut ex dictis certo constat. De facibus in tractatu de nuptiis, & in tractatu de funeribus Kirchmanus, aliique critici abunde. De lucernis, videbatur quoque dicendum, nam illæ frequentissimæ in usu Romano; sed nihil ad Etruriam, & dixi in Antiquitat. Roman. libr. 1. in Regione 10.

Fulvius Lippinus in Etruria vivaria invenit bestiarum. Modus eas saginandi: Leporaria dicta.

CAP. LII.

Rationem feras septis includendi, sive vivaria in Etruria excogitavit Fulvius quidam Lippinus. C. Plin. libr. 8. cap. 52. *Vivaria horum*, scilicet suum ferorum, sive aprorum, *ceterorumque silvestrium, primus togati generis invenit Fulvius Lippinus, qui in Tarquiniensi feras pascere instituit*. In aliis codicibus variat nomen, & non *Lippinus*, sed *Lupinus*, & in nonnullis etiam *Hirpinus*, quod probabilius duco; Hirpinorum enim gens in Sabinis notissima est, & multo celebrior in Etruria ad montem Soractem, ut libr. 4. hujus operis cap. 4 docetur. Vivaria hæc primitus Leporaria dicta, sive λαγοτροφεῖα. Jun. Moderat. Columella libr. 8. Rei Rust. cap. 1. *Quin etiam* λαγοτροφεῖα *studiose administrantur, quæ nos vocamus pecudum silvestrium, quæ nemoribus clausis custodiuntur, vivaria*. Rem certe illam insolentem, ac a Romanis moribus longe abhorrentem perstrinxit Varro libr. 3. Rei Rust. cap. 3. *Leporaria te accipere volo, non quæ tritavi nostri dicebant, ubi soliti lepores sint, sed omnia septa afficta Villæ quæ sunt, & habent inclusa animalia, quæ pascantur*. Vide sequentia, quæ longissime diversa sunt ab iis, quæ A. Gellius ex eodem hoc loco recitat libr. 2. Noct. Atticar. cap. 20. ut credibile vel aliter a Varrone hæc fuisse scripta, vel codicem Gellii corruptum, ut Janus Gruterus in Conjectaneis adnotabat. Quia ergo primum lepores sic adservati *Leporarii* nomen est ortum: & quia vivæ ibi feræ custoditæ, dictum *Vivarium*. Denique, quia roboreis tabulis claudebatur locus, ne effugium animantibus detentis pateret, *roborarium* vocari cœpit. Scipio Oratione 5. contra Claudium Asellium: *Ubi agros optime cultos, & villas expolitissimas vidisset,*

dißet, in his regionibus, excelſiſſimo locorum murum ſtatuere ajebat, inde corrigere viam, aliis per vineas medias, aliis per roborarium atque piſcinam, aliis per villam.

Immenſæ hoc inventum, profundæque gulæ fuit; quippe ex vivariis hiſce feras exceptas caveis includebant, ſaginabantque; *hordeo, adoreo, farre, faba, vinaciis* datis, ut loquitur idem Columella libr. 9. cap. 20. & incredibilem perditumque luxum reperies, *in Indice quarto Pontificali*, ubi de Metelli Pontificis Maximi cœna, referente Aurelio Macrobio libr. 2. Saturnal. cap. 9. quod eo mirabilius videri debet, quo certius ſcimus Plinium libr. 11. cap. 37. ſcripſiſſe: *quædam non pingueſcunt, ut lepus & perdix*. Si pingueſcere non poſſint lepores, cur ergo ad eos ſaginandos, ut ex auctoribus laudatis liquet, leporaria in pretio? At idem ille Plinius, immemor eorum, quæ loco iſto prodiderat, diverſum prodidit; nam libr. 28. cap. ult. *Leporem ſurdum citius pingueſcere* affirmat.

Floridæ veſtes in uſu apud Etruſcos: dictæ a colore florum, quos imitarentur: carinæ, & hialinæ a diverſo colore.

CAP. LIII.

VEſtes floridas, ſive flores colore quodam grato & variegato referentes, Etruſci adhibuerunt. Poſidonius libr. 2. Hiſtor. apud Athenæum libr. 4. Dipnoſophiſt. pag. 153. Παρὰ δὲ Τυῤῥηνοῖς δὶς τῆς ἡμέρας τράπεζαι πολυτελεῖς παρασκευάζονται, ἀνθιναί τε στρωμναὶ, καὶ ἐκπώματα ἀργυρᾶ παντοδαπὰ, καὶ δούλων πλῆθος εὐπρεπῶν παρέστηκεν ἐσθήσεσι πολυτελέσι κεκοσμημένων. *Apud Tuſcos bis quotidie ſumptuoſæ menſæ parantur, cum florido colore tinctis ſtragulis, ac omnifariis ex argento poculis; & magno ſervorum numero, qui decoris ingentiſque pretii veſtibus induti adſiſtunt*. L. Apul. libr. 11. Mileſiar. *Namque in ipſo ædis ſacræ meditullio, ante Deæ ſimulacrum conſtitutum tribunal ligneum, juſſus ſuperſtiti, byſſina quidem, ſed floride depicta veſte conſpicuus*. Martian. Capella de Nupt. Mercurii & Philologiæ libr. 1. *Calceos autem Smaragdineæ fluctu viriditati herboſos veſtigii ejus tellus annexuit*. Et eodem libro, aliquot paginis interjectis, ſubjungit: *Ejus conjux grandæva, corpulentaque mater, quamvis fœcunda, circumfuſaque partubus, tamen floridam, diſcoloremque veſtem herbida palla contexuerat, in qua totus gemmarum metallorumque cenſus, atque omnium proventus, frugeſque ſationum, larga admodum ubertate ferebantur*.

Quam

Quam consuetudinem, ut in voluptates delitiasque nimium propensam, rejecere Siracusani, sancientes, ne quis *florida veste* uti auderet. Phylarcho libr. 24. Historiar. Et apud Athenienses probrosum habebatur eam vestem induere, qua sola scorta ex lege uti poterant: quod vetus quidam Scriptor dixit ἀνθινὰ φορεῖν, *floreas vestes ferre*; ut liquet ex Suida in voce ἑταιρῶν: putabaturque, non multum a mollitie cultus ille abesse, quo & Liberum patrem, sed delitiantem vetustas amicivit. Diodor. Sicul. libr. 5. Id autem ex placitis Græcorum tantummodo manasse credendum est; siquidem Etruscum hunc ritum plerique populi alii studiose amplexati, adeoque etiam ipsi Persarum Reges non temere alia veste induebantur. Timæus apud Athenæum libr. laudato. Strabo libr. 15. Geograph. Eustathius eruditissimus Scholiastes ad libr. 16. Iliados Homericæ.

Jam vero Romanos certum usque adeo est, hanc vestem floridam non abhorruisse, ut plerique togam pictam & hanc eandem censeant, ut probare nititur Hadrianus Junius libr. 1. Animadversor. cap. 13. & confirmare videtur Artemidorus Daldianus libr. 2. Oneir. cap. 3. φοινίκη καὶ ἀνθηρὰ ἐσθής, *variegata vestis & picta*. Sed pace Criticorum dixerim, multum differunt: hæc nostra viridis floribus primis concolor, illa purpurea: hæc privatorum etiam gestamen, illa magistratuum tantum, aut triumphantium, ut cap. 40. supra hoc libro ostensum. Delicatiorum sane hæc indumentum. Stat. libr. 2. Silv. 1. v. 128.

Cum tibi: quas vestes? quæ non gestamina mitis
Festinabat herus? brevibus constringere Lenis
Pectora? & angusta telas arctare lacerna.
Enormes non ille sinus; sed semper ad annos
Texta legens, modo puniceo velabat amictu:
Nunc herbas imitante sinu: nunc dulce rubenti
Murice: nunc vivis digitos incendere gemmis
Gaudebat.

Martial. libr. 5. Epign. 24.

Herbarum fueras indutus, Basse, colores,
Jura theatralis dum siluere loci.

Erycius, antiquus Poëta Antholog. libr. 4. 12. Epigr. 94.

Ἀλλὰ καταπρήνυε τὸν ἐξῳδηκότα φαλλὸν
Τόνδε, καὶ ἀνθηρῇ κρύψον ὑπὸ χλαμύδι..
Sed mitiga ligneum tumidum mutonem
Hunc, & florida absconde sub chlamyde.

Hyalina eadem vestis appellata, quod virorem vitri translucidi exhiberet. D. Auson. Eidill. 3. in Mosella v. 270.

Caeruleos nunc, Rhene, sinus, hyaloque virentem
Pande peplum.

T. Lucretio libr. 4. *thalassina* est, a marino colore;

...... *teriturque thalassina vestis*

Assi-

Assidue, & Veneris sudorem exercita potat.
Virgil. libr. 4. Georgic.

. . . . . Milesia vellera nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore.

Earina quoque eadem. D. Cyprian. libr. de Discipl. & Habit. Virgin. *Neque enim Deus coccineas, aut purpureas oves fecit, aut herbarum succis, idest virides, seu earinas, & conchyliis tingere, & colorare lanas docuit.* Itaque ex illo *earinæ oves* sunt *viridis coloris*, qui & herbarum vernantium est, unde nomen; vere enim hic habitus gestari solebat. Flor. Tertullian. libr. de habitu muliebri, cap. ult. *Non placet Deo, quod non ipse produxit, nisi si non poterat purpureas & earinas oves nasci jubere, si potuit; ergo jam noluit.* Beatus Rhenanus videatur ibidem. Incertus Poëta libr. 1. Antholog. cap. 60. Epigr. 12. poterit consuli. Claudian. allusit de Consulatu Olibrii & Probini ad finem:

Prima tibi procedat hiems, non frigore torpens,
Non canas vestita nives, non aspera ventis,
Sed tepido calefacta Noto, ver inde serenum
Protinus, & liquidi clementior aura Favoni
Pratis te croceis pingat, te messibus æstas
Induat.

Idem corruptus libr. 2. in Ruffin.

Illic Armeniæ vibratis crinibus alæ
Fervida collectæ facili velamina nodo.

Ex MS. Cod. restituendum:

Herbida collectæ facili velamina nodo.

Apud Etruscos mastrucæ, seu vestes villosæ in usu: iis fortes usi potissimum, & præ aliis Gothi.

CAP. LIV.

NOn tantum delicatiorum vestitus apud Etruscos, sed & necessarius vestium usus apud eosdem viguit, qui *villosas mastrucas* adhibuerunt; licet Sardorum hoc gestamen velit esse Cicero Orat. pro Scauro, & Isidorus libr. 19. cap. 23. quod ut verum sit, non longe a proposita nostra probatione abhorret; certe enim Sardinia colonia Etruscorum, uti & omnes insulæ in eo mari ab iisdem olim possessæ; sed ego non Sardos tantum eam vestem probo gestasse, verum ipsos illos Tuscos antiquos. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

. . . . . . aut pelle Libystidis ursæ

Compositam chlamydem villoso corpore gestent,
Talia Trinacrius ductor, vel Tuscus habebat.

Et eodem libro post aliquot paginas:

Nunc cum Dictæis bellum Corybantibus asper
Samnitis, Marsusque leni sudore gerebat,
Nunc Mastigophoris, oleoque & gymnadis arte
Unctis pugilibus miles pugnabat Etruscus.

Tertium versum corruptum sic restitue, & lege:

Nunc Mastrugophoris.

Vel certe levi mutatione:

Nunc Mastrucophoris:

Id genus vestis quam antiquum fuerit, vel ex eo liquet coniicere, quod gentes omnes bellicosæ, nondum insanienti opulentiæ luxu corruptæ, eo usi prodantur, & præ aliis Gothi. Eodem libro Prudentius:

Tentavit Geticus nuper delere Tyrannus
Italiam, patrio veniens juratus ab Istro
Has arces æquare solo, tecta aurea flammis
Solvere, mastrucis proceres vestire togatos.

Crebra apud bonos Scriptores mentio, nam & lecti pellibus sternebantur. Cornelius Nepos in Agesilao. Ælian. libr. 13. Var. Histor. cap. 1. Juvenal. Satyr. 6. principio. Propert. libr. 3. Eleg. 12. Eugeria Poetria nobilis:

Sericeum tegmen, gemmantia tecta Laconum
Pellibus hircinis æquiparanda loquor.

Homines etiam ipsi vestiebantur. De Hunnis, Jornandes libr. de Bello Getico cap. 5. de Scythis, Herodotus, & Justinus libr. 2. ubi Victorinus Strigelius agit nugas, & locum non incommode retractat Theophilus Cangiser: de Germanis, Tacit. libr. de Morib. Germanor. de Lapponibus, Olaus magnus libr. 4. Histor. cap. 4. sed frequentior est de Getis seu Gothis sermo, quam de ullo alio populo, adeo ut illi *pelliti* dicerentur. Maximus Turiniensis Homil. 2. *Unde barbaro auri gemmarumque monilia? unde pellito serica vestimenta?* D. Hieronym. Epitaphio Nepotiani: *Pellitorum turba satellitum.* Prosper Aquitanicus de Providentia:

Quod si forte lupos, lyncasque ursosque creatos
Displicet, at Scythiæ proceres, regesque Getarum
Respice, queis ostro contempto, & tegmine Serum,
Eximius decor est tergis horrere ferarum.

Josephus Castalio notat ad Rutilium Numatianum libr. 2. Itinerarii:

Ipsa satellitibus pellitis Roma patebat.

Locus aureus est Claudiani libr. 2. in Ruffin.

Non pudet Ausonias curas, & jura regentem
Sumere deformes ritus, vestemque Getarum?
Insignemque habitum Latii mutare, togæque

Mœrent

Mærent pellito captivæ judice leges.
Ita MS. meus optimæ notæ, & antiquissima editio Veneta, probatque Guilielmus Fornerius doctiss. J.C. suis ad Cassiodorum notis; at si officium præfecti Prætorii intelligendum sit, melius legi poterit:

Non pudet Ausonios currus, & jura regentem.

Plura desiderans adi Antiquitates meas Romanas libr. 5. cap. 31. Fueruntque etiam hæ vestes Romanis in usu Æl. Spartian. Severo: *Et cum hirta chlamyde humeros velaret.* Æl. Lamprid. in eodem. Vide Wolfgangum Lazium libr. 8. Commentarior. Reip. cap. 10. in fine.

Apud Etruscos vinearum satio: non omnes gentes jus eas colendi habuerunt: tributum iis impositum.

CAP. LV.

Etsi sacræ literæ vinearum plantationem ad Noëm referant, ut diserte Genes. cap. 9. habetur, & notat Gilbertus Genebrardus libr. 1. Chronolog. pag. 90. tamen nihil vetabit Etruscis tantæ rei antiquissimum usum adscribere, quorum Rex Janus antiquissimo seculo, vix uno seculo post diluvium illud universale, & vineas plantavit, & vinum facere rusticos, ætate illa rudes, omniumque rerum inexpertos erudiit. Servius Maurus ad Virgil. libr. 8. Æneid. pag. 506. *Saturnus Rex fuit Cretæ, quem Jupiter filius bello pepulit. Hic fugiens, a Jano Rege, qui urbem habuit, ubi nunc Janiculum est, susceptus est, qui regnabat in Italia: quem cum docuisset usum vinearum, & falcis, & humaniorem victum, in partem est admissus imperii, & sibi oppidum fecit sub clivo Capitolino, ubi nunc ejus ædes videtur, qui postea suum repetivit imperium.* A Saturno ergo Janus præcepta rei rusticæ hausit, populosque suos docuit. Gottofredus Viterbiensis in Pantheo Chronicor. part. 4. pag. 117.

Navibus Italiam prior hic ornasse putatur,
Ædificans Sutrium, dum vivit, ibi dominatur,
Triticeum semen primus in orbe ferens.

Quibus agriculturam ipsam a Saturno Janoque inventam describit: & de vinearum cultu Ugolinus Verinus MS. de Illustrat. Florentiæ libr. 1.

Indigenæ Latium primi coluere, sine ullis
Legibus: errabat per silvas more ferarum
Gens vaga: non terram curvo scindebat aratro;
Sed dabat huic victum decussis glandibus ilex:
Donec Hesperios gemini prudentia Jani
Collegit, posuitque urbes: tum fœdere certo

Inter se conjunxit, connubioque ligavit:
Ac stabili cœlum docuit ratione moveri,
Principiumque anni, qui dat nova nomina Tuscis.
Illo etiam geminus regnabat tempore Cecrops,
Per quem juncta mari sacris est fœmina vinclis.
Tunc quoque Saturnus Dictæis exul ab oris
Venit in Ausoniam, regnique in parte receptus
Jura dedit populis, docuitque invertere glebam,
Et serere in campis frumentum, in collibus uvas.

Apud Romanos certe *multo serior vitium cultura* erat, ut verbis utar C. Plinii libr. 18. cap. 4. Neque tum quidem, cum vineæ occari colique cœptæ, unicuique ad libitum habere vineas licebat, sed modus a Domitiano lege inductus, ut narrat Suetonius in eo cap. 7. *Ad summam quondam ubertatem vini, frumenti vero inopiam, existimans nimio vinearum studio negligi arva, edixit, ne quis in Italia novellaret: utque in provinciis vineta succiderentur, relicta, ut plurimum, dimidia parte.* Neque certe provinciæ omnes vineas habere poterant. Fl. Vopisc. in Probo: *Gallis omnibus, & Hispanis, ac Britannis hinc permisit, ut vites haberent, vinumque conficerent.* Locum suspicor esse corruptum; nam cum nostræ Britanniæ cœlum non patiatur vitium culturam, mirandum videri posset beneficium Probi, indulgentis id, quod natura soli respueret. Corrige itaque, & lege aptius pro *Britannis*, Pannoniis. Ita Aurelius Victor in Probo: *Eodem modo hic Galliam, Pannoniasque, & Mesorum colles vineis replevit.* Alter Victor in eodem: *Vineas Gallos & Pannonicos habere permisit.* Fl. Eutrop. libr. 9. Histor. eadem repetit. Unde cum vineis datis natæ leges ipsarum furtum inhibentes, ut de lege Salica, & Longobardica constat apud Petrum Gregorium Tolosatem libr. 37. cap. 6. Syntagmat. Imo & vino vineisque impositum tributum, dixi ex multis ad illud Claudiani libr. 2. de Laudib. Stiliconis:

Pannonius, potorque Savi, qui clausa tot annis
Oppida, laxatis ausus jam pandere portis,
Rursum cote novat nigras rubigine falces,
Exesosque diu cogit splendere ligones,
Agnoscitque casas, & collibus oscula notis
Figit, & impresso glebis non cedit aratro:
Exectis inculta dabant quas secula silvis,
Restituit terras, & opacum vitibus Istrum
Conserit, & patrium vectigal solvere gaudet.

L. Florus Epitomastes ad Livii libr. 40. etiam hæc eadem habet; unde liquet, vitibus tributum impositum: abservatque eruditus Guidus Pancirolius in Notitia Imperii Orientis cap. 23. Atque hujus quidem notitiæ auctor fuit non Marianus Scotus Monachus Fuldensis, sed alius eo antiquior, ut in libro de Illustribus Scriptoribus Scotis doceo, certe in optimæ notæ Mapphæorum Pierius Valerianus viderat Scoti nomen

huic

huic operi præfixum, & in Petri Donati Spirenſis, Patavii Epiſcopi, qui Eugenii III nomine Baſilienſi Concilio præſedit, bibliotheca erat, *Scoti Coſmographia*. Sed ad Etruriam pergo.

Apud Etruſcos arborum pomiferarum ſatio: & de Pomona, & Pomonali flamine.

CAP. LVI.

HÆc quoque agriculturæ pars, quæ de pomiferis arboribus eſt tradita, Etruriæ debetur; nam eam Janus adinvenit, perpolivit Vertumnus, ut libr. 2. hoc opere ſupra cap. 6. dictum: & probat Antonius Fanenſis Commentario ad libr. 6. Faſtorum Ovidii, quem non exſcribo. Quare & ille Tuſciæ Rex, ac poſtmodum Italorum Deus de ſe apud Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 2.

Hic dulces ceraſos, hic autumnalia pruna
Cernis . . . .

Et ob eam cauſam dicitur, Pomonam Deam adamaſſe, eademque potitus, ut deſcribit Ovidius libr. 14. Metamorph. fab. 16.

Rege ſub hoc Pomona fuit.

Hujus Arnobius libr. 3. Cont. Gent. meminit. *Nulla Fluvionia, nulla Pomona, nulla Oſſipagina, nulla Februtis*. Sidon. Apollinar. Carm. 11. v. 116.

Hic gravidos Pomona ſinus pro tempore portat.

Adi Servium Maurum ad libr. 7. Æneid. pag. 457. Habuit hæc Dea Romæ vicum in ſeptima urbis regione. Sextus Rufus, & Aurelius Victor. Et cum quindecim tantum eſſent in univerſum Flamines, *Dialis* primus cenſebatur, ultimus vero *Pomonalis*: M. Varro libr. 6. de Ling. Lat. & Feſt. Pomp. libr. 11. *Maximæ dignationis Flamen Dialis eſt inter quindecim Flamines: & cum ceteri diſcrimina majeſtatis ſuæ habeant, minimi habetur Pomonalis, quod Pomona leviſſimo fructui agrorum præſidet pomis.*

Etru-

Etruscorum inventum Falces arboraria: veneficiis adhibitæ ahenæ.

CAP. LVII.

FAlcem arborariam, ut Rutilius Palladius appellat, in Italiam Saturnus profugus primus intulit; sed Janus Etruscis ejus usum ostendit. Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 8. Æneid. pag. 506. *Quem cum docuisset usum vinearum, & falcis, & humaniorem victum.* Vide verba reliqua hoc libro supra cap. 55.

Erant & falces ahenæ, quibus veneficæ uti credebantur; nam ferri nullus antiquitus aut certe perexiguus usus erat: æris frequens, ut ex Homero Eustathius & alii notant. Ad religiones & devotiones ejus metalli usum vertit improbitas. De saga illa Africana Virgil. libr. 4. Æneid.

Falcibus & messæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ.

Ovid. de Medea libr. 7. Metamorph.

. . . . . *& plantas partim radice revellit,*
Partim succidit curvamine falcis ahenæ.

Etruscorum inventum agricultura, saltem in Italia: de Cerere quædam.

CAP. LVIII.

NUllus Poëtarum Græcorum agriculturæ inventores non Græcos fuisse prodiderunt, atque illi sane hoc tantum mortalibus beneficium ad Deos fabulosa vanitate traducunt, Triptolemum, Cererem, Palem, Pana, Silvanum, Floram, ipsumque Apollinem efferentes. Sed ego certo comperi, Etruriæ Regem primum Janum esse ejus auctorem. Plutarch. Problemat. Roman. pag. 269. Διὰ τί τὸν Ἰανὸν διπρόσωπον οἴονται γεγονέναι, καὶ γράφουσιν οὕτως καὶ πλάττουσιν; πότερον ὅτι μὲν γένει Ἕλλην ἐκ Περῥαιβίας ἦν, ὡς ἱστοροῦσιν, διαβὰς δὲ εἰς Ἰταλίαν, καὶ συνοικήσας τοῖς αὐτόθι βαρβάροις μετέβαλε καὶ γλῶτταν καὶ δίαιταν: ἢ μᾶλλον ὅτι τοὺς περὶ τὴν Ἰταλίαν αὐτὸς ἀγρίοις καὶ ἀνόμοις χρωμένους ἔθεσιν εἰς ἕτερον βίου σχῆμα πείσας καὶ γεωργεῖν καὶ πολιτεύεσθαι μετέβαλε καὶ μετεκόσμησε. *Cur Janum bifrontem fuisse credunt, talemque pingunt, ac fingunt? Num quia genere Græcus ex Perrhæbia fuit, ac proficiscens in*

Ita-

Italiam, sedibus apud barbaros positis, linguæ vitæque rationem mutavit? hoc enim historice refertur: an vero quod Italos feris utentes, injustisque moribus suadendo ad aliud vitæ genus traduxit, agriculturaque & civili institutione composuit. Falsum hoc, & a Græculo in suorum popularium nimiam gratiam confictuum, Janum esse alienigenam, aut Græcum, cum constet indigenam fuisse; imo nec ulla ejus vestigia inter Græcos deprehendi Scriptores, nec ullum Deum Jano similem eos omnino habuisse docui libr. 2. supra hoc opere cap. 3. Apud suos igitur Tuscos & agri colendi rationem invenit, & ob beneficium tantum inter Deos relatus. Ugolinus Verinus libr. 1. Illustrat. Florent.

Jura dedit populis, docuitque invertere glebam,
Et serere in campis frumentum, in collibus uvas.
Cui propter meritum posuit sacra templa vetustas.

Jun. Moderat. Columella præfat. libr. 1. de Re Rustica. *Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, ubi Dii cultus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc ad hastam locamus, ut nobis ex transmarinis provinciis advehatur frumentum, ne fame laboremus*. Quæ de Jano ac Saturno sunt intelligenda.

At apud Græcos Cereris munus hoc esse ajunt, quæ puerum Triptolemum id docuerit, atque ille tantum bonum divulgaverit: Iisdemque Ægyptii auctorem faciunt, ut apud plerasque gentes plerosque repertores & varios agriculturam habuisse videri credibile possit. Triptolemus ille & *Celeus pater* dictus. Aristophan. Acharnensib. Act. 1. sc. 2. Martian. Capella libr. 2. de Nupt. Mercur. & Philolog. *Qui primi mortalibus usum rerum, majoraque commoda præstiterunt, ut vitem Dionysius apud Thebas, Osyris apud Ægyptios haustum vini usumque comperiens, frumentum Isis in Ægypto, Triptolemus apud Atticos docuere, eademque Isis lini usum, sementemque monstravit*: Narrat fuse C. Julius Hyginus fabular. cap. 147. & eodem obiter opere cap. 259. & rursus eodem opere cap. 277. *Ceres fruges serere, boves domare, & alumno suo Triptolemo fruges serere commonstravit*. Locum esse corruptum liquet, illaque verba prima, *fruges serere* esse delenda existimo. Freculphus Lexoniensis Chronicor. Tom. 1. libr. 2. cap. 12. ex Philochoro vetustissimo Scriptore: *His temporibus*, Pelopis Regis, *Triptolemus, ut Philochorus ait, longa navi ad urbes accedens, distribuisse dicitur frumenta, & ob id dedisse suspiciones, quod navis ejus serpens pennatus fuerit: sive, ut alii fingunt, quod jubente Cerere, anguibus portatus alitibus, terris frumenta volando contulerit*. Id inventum rejicit Ado Viennensis Chronicor. pag. 27. in annum mundi 3797. *His temporibus fabulæ fictæ sunt de Triptolemo, quod jubente Cerere, serpentium pinnis gestatus, indigentibus frumenta volando distribuit*. Dionysius Halicarnasseus libr. 1. principio. Hubertus Vellejus, & Fr. Laziardus in Epitomâ Histor. Universal. cap. 21. *Triptolemus agriculturam ampliasse, & quadrigas primus junxisse dicitur:*

citur. *Ceres etiam præter instrumenta arandi, mensuras invenit, cum prius per acervum triticum numeraretur.* Præclarum hoc, & nescio, an ab alio quopiam traditum. Luctatius Placid. ad libr. 4. Thebaidos Statianæ v. 658. *Cum Triptolemus beneficio Cereris fruges per omnes spargeret terras.* Et ad libr. 12. Thebaid. v. 629. Idem: *Ceres a Dite filiam raptam dum quærit, hospitia Regis Eleusi dicitur fuisse suscepta, cujus filium Triptolemum pro beneficii gratia sustulit nutriendum, cui agriculturam, & inveniendi frumenti artificium ostendit.* Et eo nomine Sophocles tragœdus fabulam dedit; nam ex ejus Triptolemo versum hunc laudat Plinius libr. 18. cap. 7.

Et fortunatam Italiam frumento canere candido.

Meminit etiam Florens Tertullianus libr. 1. in Marcionem cap. 11. Suid. in voce [illegible] D. Augustin. libr. 18. Civitat. Dei cap. 13. Eum Osyridem comitatum tradit Diodorus Siculus libr. 1. Bibliothec. Poëtæ passim. Ovid. libr. 5. Metamorph. fab. ult. libr. 3. Trist. Eleg. 8. libr. 4. Fastor.

Ille quidem mortalis erit, sed primus arabit,
Et seret, & culta semina tollet humo.

Nonnus Panopolitan. libr. 19. Dionysiac. v. 84.

Τριπτόλεμος σπόρον εὗρε φερεσταχύων ἀπὸ δίφρων.
Triptolemus segetem invenit spiciferis in curribus.

L. Seneca Hippolyto Act. 3. sc. 1.

Jam quarta Eleusis dona Triptolemi secat.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonautic.

. . . . aut curru sevos frenasse Dracones
Triptolemi, ignaras Cereris qui vomere terras
Imbuit.

D. Auson. Epist. 22.

Triptolemon olim, sive Meden, quem vocant,
Aut Tullianum Buzigen

Claudian. libr. 1. de Raptu in principio: ubi plura a me sunt dicta:

Angues Triptolemi stridunt, & squammea curvis
Colla levant attrita jugis.

Quem versum suavem & elegantem, nescio, cur insana critices male feriatæ prurigine, in deteriorem, & minus numerosum mutare Julius Scaliger hoc modo sit ausus:

Triptolemi stridunt angues.

Sidon. Apollinar. Carm. 9. v. 180.

Non cum Triptolemo verendam Eleusin,
Qui primas populis dedere aristas
Pastis Chaonium per ilicetum

Stat. libr. 4. Silv. 2.

. . . ætherei felix sic orbita fluxit
Triptolemi.

Mar-

Martian. Capella libr. 2.

Atys pulcher item, curvi & puer almus aratri.

In tanti beneficii recordationem Athenienses festa Cereri *Thesmophoria* instituerunt, dictaque eadem Eleusina a patre Triptolemi. Luctat. Placid. ad libr. 2. Thebaid. Stat. v. 383. Strabo libr. 15. Geograph. & obiter libr. 9. pag. 272. noctu celebrata. Crinagoras Poëta Græcus vetustissimus libr. 1. Antholog. cap. 28. Epigr. 3. Stat. libr. 7. Thebaid. v. 412. & libr. 12. Theb. 132. Apollodor. Atheniensis libr. 1. Bibliothec. L. Seneca in Hercule Furente Act. 3. in Choro. Lactant. Firmian. libr. 1. cap. 21. Eaque de causa Ceres semper depingebatur facem gestans, dixi ad libr. 1. de Raptu Claudiani in principio. Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 141. Satyr. 15. Prudent. in Romani Agone:

Facem recincta veste pratendit Ceres.

Et sacrificia ita celebrabantur, ut unus facem ab ara acciperet, decurreretque circa ædem sacram: postea alteri eandem traderet, & quidem cursuro, Georgius Alexandrinus notavit. Ister, antiquissimus historicus, apud Suidam in voce λαμπάδος. Quare & ἱεροφάνται δᾳδοῦχοι, *doctores sacrorum* in Thesmophoriis *faciferi* appellabantur. Jul. Pollux libr. 1. Onomast. cap. 1. num. 31. & Callias Cereris Sacerdos δᾳδοῦχος *facifer* Plutarch. in Aristide in principio. Vitium est in Georgio Cedreno Compend. Historiar. pag. 139. ubi Xylander *Claduchum* vertere debebat, pro quo *Daduchum* substituit. Ita Poëtæ. Bacchylides laudatus a Scholiaste Apollonii Rhodii:

Ἑκάτα δᾳδοφόρε νυκτὸς μεγαλοκόλπου θύγατερ.

Hecate tædiferæ noctis magnum sinum habentis filia.

Ovid. Epist. 2. Phyllidis:

Et per tædiferæ mystica sacra Deæ.

Et libr. 3. Fastor.

Quos cum tædifera nunc habet ille Dea.

Juvenal. Satyr. 2. v. 90. L. Seneca Agamen. Act. 2. Choro:

Tibi votivam lampades jactant
Matres Grajæ.

Et in Hercule Furente:

Longas Eleusi tacita jactabo faces.

Et in Hippolyto Act. 1. sc. 2.

Jactare tacitis conscias sacris faces.

Summa in his taciturnitas observabatur. Sueton. in Augusto cap. 93. L. Seneca libr. 7. Natural. Quæstion. cap. 31. Plutarch. in Demetrio. Tatian. Orat. Cont. Gent. Scholiast. Aristophan. Pluto Act. 4. sc. 2. Gerardus ibidem loci. Helenius Acron ad Horatii libr. 3. od. 2. Lactant. Firmian. libr. 2. Institut. Divinar. cap. 4. D. Auson. Epist. 24.

Varia ejus cognomenta, ut ἐνίαυος, *benevelata*. Moschus Eydill. 3. v. 75. *Ennea*. Senec. Herc. Furent. Act. 3. sc. 2. M. Lucan. libr. 6. v. 742. Sil. Italic. libr. 1. *Ennea numina Divæ*. Claudian. libr. 1. de

Raptu ex MS. meo: *Ennææ Cereri*, male in vulgatis: *Ætneæ Cereri*. *Mater* (Orpheus in Hymnis) *Mammosa*. Lucret. libr. 5. *Legifera*. Clemens Alexandrin. Protreptico. Herodot. libr. 2. Histor. aliaque huc spectantia vide in Antiquitat. Roman. libr. 2. cap. 11.

Etruscorum inventum medicina, licet Ægyptii, Arabes, Græci, aliique populi ejus ad se inventionem trahant: sera Romam migravit, medicique servorum numero.

CAP. LIX.

Saluberrimam hanc, tuendisque corporibus necessariam scientiam Etrusci invenerunt. Mineus Felix Martianus Capella libr. 6. de Nupt. Merc. & Philologiæ: *Dehinc quæ ubertate soli sacrata occupavit, Etruria Regio, tam indigetis Æneæ fœdere, quam remediorum origine, atque ipsius Tagetis exaratione celebrata*. Clare disertisque verbis Africanus ille scriptor originem Medicinæ ad Tuscos retulit, quod tamen alii ad alios traxere, neque faciles est invenire exitus. Julius Guastavinus Patricius Genuensis, ac in nostra Academia Pisana Medicinæ professor Ordinarius, Græcæ Latinæque linguæ callentissimus, opus dat *De Illustribus Medicis*, in quo seculo 1. sic enim ætatibus excellentes artis illius professores distinguit cap. 1. multa varia eruditione de Apolline, Æsculapio, Ægyptiisque differit, quos nonnulli repertores Medicinæ fecerant: cap. 2. de Iside, Osiride, Mercurio Ægyptio, & Agenore, auctoribus & iis ejus artis creditis disquirit: cap. 3. ad Græcos descendit, serioque de Melampode, Polyide, Aristæo, Arabo, Chirone, Baccho, & Hercule, qui Medicinæ a quibusdam parentes habebantur, disputat. Sed scrinia ejus non compilo. Obiter quædam Hieronymus Mercurialis, Pisanus Professor, libr. 1. Gymnast. cap. 1. Plinius certe ad Babylonios refert ejus ortum libr. 7. cap. 56. Et Euseb. libr. Præparat. Evangel. cap. 70.

Et Ægyptiis quidem videri poterat debitus hic honor, qui ex publico Medicos alebant, certisque legibus obstringebant, jam tum ab initio, & omni temporum memoria, ritu servato. Diodor. Sicul. libr. 1. Biblioth. pag. 74. Ipse Hippocrates libr. de Veteri Medicina pag. 24. nihil aliud quam Ω'ιήθησαν ἀξίην τὴν τέχνην Θεῷ προσθεῖναι, ὡς καὶ νομίζεται: *indicaveruntque artem dignam, quæ Deo adscriberetur, quemadmodum etiam est receptum*. Et eod. tom. 4. pag. 67. Epistola ad Philopæmenem: Ἰητρικὴ καὶ μαντικὴ συγγενής ἐστι. *Medicina & Divinatio cognatæ sunt*. Quod

ipsum

ipsum Diodorus Siculus libr. 5. Bibliothec. pag. 341. repetit. Quod si verum est, jam certe Etrusci sua in hujus inventione gloria fraudari non possunt, apud quos omnis illa per auguria auspiciaque vaticinandi ars originem habuit; ut hoc libro cap. 1. & cap. 2. ostendebam: quod tamen Græcorum poëtarum, & hos sequentium Romanorum improbitas dissimulavit, potiusque ad Apollinem, & ejus filium Æsculapium tanti facti decus traxerunt: nec sane Romanis, hostiliter in Tuscos desævientibus, tam vicinæ gentis gloria placere poterat, itaque Apollinem celebrant Medicinæ inventorem. Ovid. libr. 1. Metamorph. fab. 9. Et Epist. 5. Et libr. 3. Fastor. ad finem. Et libr. 3. Trist. Eleg. 3. Horatius Carmine Seculari, & Helenius Acron ibidem. Macrobius libr. 1. Saturnal. cap. 17. M. Fab. Quintilian. libr. 3. Institution. Oratoriar. cap. 9. Virgil. libr. 12. Æneid. v. 393. Plato in Symposio. Unde cognomentum ejus *Acesius*. Pausanias in Eliac. & *Alexicacus*. Idem in Arcadic. Q. Sammonicus Serenus libr. Rei Medicæ cap. 1.

Phœbe salutiferum, quod pangimus, assere carmen
Inventumque tuum prompto comitare favore.

Alii ad Æsculapium ejus filium referunt. Florens Tertullianus Apologet. cap. 23. Arnob. libr. 1. Cont. Gent. Cicero libr. 3. Nat. Deor. Pindar. Pythior. od. 3. & Nemeor. od. 3.

Nec desunt, qui utriusque doctorem Chironem Centaurum faciant. C. Jul. Hygin. Fabular. cap. 274. Probus Grammaticus ad Virgilii Georg. libr. 3. Apollodor. Atheniensis libr. 3. Bibliothec. quorum verba posita habes libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 17.

Sed facilis est discordium opinionum reconciliatio; nam Chirurgica Medicina a Chirone apud Græcos est reperta, ut Hygino placet, Ocularia ab Apolline, Clinice ab Æsculapio. Plut. libr. 8. Symposiac. cap. 14. Anonymus Poëta libr. 1. cap. 29. Anthologiæ Epigr. 6. Vide locum.

Utcumque sane serius ea ars Romæ haberi cœpit, nec quisquam in urbe medicus ante annum quingentesimum trigesimum quintum, ut auctor est Cassius Hemina gravis historicus, quo anno consulatum iniere L. Æmilius M. Livius: primusque ex Peloponneso Romam venit Archagatus, Lysaniæ filius. C. Plin. libr. 29. cap. 1. quem consule; nam mihi mirum videtur, ipsum gloriari, nullum Latino sermone Medicinæ præcepta complexum ante sua tempora; cum tamen ipse sæpe Cornelium Celsum advocet, & laudet. Ante ea igitur tempora medici omnes servili in ea urbe conditione. L. Seneca libr. 3. de Benefic. cap. 24. Sueton. Nerone cap. 2. M. Tull. Orat. pro Rege Dejotaro. Fr. Robortellus corrigit Suetonii locum in Julio cap. 4. *cum uno medico*, legendum *amico*, ex Plutarcho in Cæsare. Et certe amicos eosdem medicosque habuere, licet non ante annum 535. Tacit. libr. 4. Annal. *Eudemus amicus ac medicus Liviæ*. Seneca libr. 6. Benefic. cap. 16. *Ex medico & præceptore in amicum transeunt*. Intelligendum, inquam, illud est post tempora Augusti, sub quo Artorius, & Antonius

Musa, egregia Principis amicitia clari, cum antea semper inter servos & essent, & haberentur. Augusti Octaviani Epistola apud Suetonium in Calig. cap. 8. Q. Simmach. libr. 2. Epist. 18. C. Plin. libr. 10. Epist. 4. & Epist. 22. Valerius Antias, & Q. Quadrigarius vetustissimi historici de Pyrrhi Regis medico. A. Gell. libr. 3. Noct. Atticar. cap. 8. Valer. Maxim. libr. 6. cap. 5. Claudian. libr. de Bello Gildon.

. . . . bellumque negavit
Per famuli patrare nefas.

Musicam Romani ab Etruscis sumpsere: ea conviviis interesse sueta: hydraulica in usu instrumenta, choraules, thymelici, psaltriæ, tympanistriæ.

CAP. LX.

INter civilia inventa Etruscorum & musica jure numerari potest. Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 152. Ἐκόσμησε δὲ ὖν τὴν Τυῤῥηνίαν καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ πατὴρ πρότερον, ὁ μὲν εὐπορίᾳ δημιουργῶν τῶν συνακολουθησάντων οἴκοθεν, ὁ δὲ ταῖς ἐκ τῆς Ῥώμης ἀφορμαῖς. λέγεται δὲ καὶ ὁ θριαμβικὸς κόσμος καὶ ὑπατικὸς, καὶ ἁπλῶς ὁ τῶν ἀρχόντων ἐκ Ταρκυνίων δεῦρο μετενεχθῆναι, καὶ ῥάβδοι, καὶ πελέκεις, καὶ τῶν θεῶν ἀγάλματα, καὶ ῥαβδοῦχοι, καὶ σάλπιγγες, καὶ ἱεροποιΐαι, καὶ μαντικὴ, καὶ μουσικὴ, ὅση δημοσίᾳ χρῶνται Ῥωμαῖοι. *Cum hic, tum prius ante ipsum pater Etruriam exornarunt, ille, quod opificibus domo ipsum comitatis abundaret, hic quod Roma ad eam rem facultates suppeditaret: traditum est, ornatum triumphalem, ac Consularem, omniumque adeo Magistratuum a Tarquiniis Romam fuisse translatum, nec non fasces, secures, Deorum statuæ, lictores, tubæ, sacrificia; divinatio, & musica, qua publice utuntur Romani, hinc venere.* Admirari hic libet Græcorum impudentiam, qui cum negare non possent omnia hæc, sive ad ornatum, sive ad necessitatem vitæ commoda ab Etruscis defluxisse, illos hæc singula & omnia a Græcis auctoribus mutuatos afferere non dubitarunt, qua audacia omnium artium gloriam ad se suorumque ingenia trahere sunt ausi. Ecce enim quæ Strabo Tarquiniis Corintho profugis, & in Etruria Tarquiniis sedem figentibus attribuit, mille ut minus, & sexcentis annis antiquiora sunt. Sed pergo.

Musicam hanc ab Etruscis acceptam, magni semper fecere Romani, adeo ut nec convivium ullum nec sacrificium sine illa celebrarent, facerentve. M. Cato in Originibus, & ex eo Cicero libr. 4. Tusculanar. Quæstion. *Gravissimus in originibus auctor, dixit Cato, morem apud majores epularum hunc fuisse, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibias clarorum virorum laudes, atque virtutes.* Subjungitque, illud ex Pytha-

thagoreæ philosophiæ præscripto fieri, quæ & ipsa ab Etruscis prodiit, ut supra dixi: eademque fere reperies repetita ab eodem Oratore in Bruto. Arnob. libr. 4. Cont. Gent. *Scribuntur Dii vestri in tricliniis cælestibus, atque in Chalcidicis aureis cœnitare, potare, & ad ultimum fidibus, & vocum modulatione mulceri*. Clem. Alexandrin. libr. 2. Pædag. cap. 4. Lucianus in Chrysolone: Quintilian. libr. 1. Institut. Oratoriar. cap. 14. *Veterum quoque Romanorum epulis fides ac tibias epulis adhibere mos erat*. Id ergo fiebat in *hortamen virtutis*; & nascente re Romana, & heroica tempestate, & diu ante hæc omnia a Tuscis. Cœl. Rhodigin. libr. 7. Antiquar. Lection. cap. 1. quod recte an secius factum, disquirit ex Platone, & Xenophonte M. Antonius Muretus libr. 6. Variar. Lection. cap. 15. L. Seneca libr. de Vita Beata cap. 11. *Aspice Nomentanum & Apicium, terrarum & maris, ut isti vocant, bona conquirentes, & semper mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem e suggestu rosæ spectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, palatum saporibus oblectantes*. Principium hujus ritus strenue ad virtutem tendebat, sed omnia in luxum versa, Asia superata. T. Livius 3. Decad. libr. 9. *Tunc psaltriæ, sambucistriæque, & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis*. Ammian. Marcellin. libr. 30. *Cumque apponerentur exquisitæ cupediæ, & ædes amplæ nervorum articulato perflatilique strepitu resonarent*. Poetæ. Sil. Italic. libr. 6. Punicor.

Cui nocturnus honos, funalia clara, sacerque
Post epulas tibicen adest.

Virgil. libr. 1. Æneid. in convivio Didonis:

. . . . . *cythara crinitus Joppas*
Personat aurata.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

Vivaque, & æquoreos inter cum conjuge divos
Æacides, pulsatque chelyn post pocula Chiron.

Et libr. 3. Argonaut.

Prothin, & insignem cythara, cantuque fluenti
Doricea, qui dulci festis assistere mensis
Pectine, Bistoniæ magnum post ausus alumnum.

Horat. libr. 1. Od. 12.

Quem virum aut heroa, lyra, vel acri
Tibia sumis celebrare Clio?
Quem Deum?

Et libr. 3. od. 11.

Tuque testudo resonare septem
Callida nervis,
Nec loquax olim, neque grata, nunc &
Divitum mensis, & amica templis.

Demodocus in Phæacum convivio reditum Græcorum e Troja canit apud Homer. libr. 8. Odyss. v. 498. Ὁ δ'

. . . ὁ δὲ ὁρμηθεὶς θεοῦ ἤρχετο, φαῖνε δ' ἀοιδήν

Ille concitatus a Deo cœpit, probavitque cantionem.

Nutrix apud Euripidem in Medæa. Plutarchus libr. de Musica in fine. T. Liv. 1. Decad. libr. 9. in pulchra illa de tibicinum collegio relatione. Uberrime Dionysius Halicarnasseus libr. 8. Dictique artifices isti *thimelyci*, qui vel in orchestra in pulpitis canerent, vel etiam in tricliniis. Isidor. libr. 16. Etymologiar. cap. 47. Balsamon ad Concilium Carthag. Can. 46. & Can. 130. Artemidor. Daldian. libr. 2. Oneirocrit. cap. 42. Guilielm. Budæus in Annotat. prior. in Pandect. Martial. libr. 1. Epigr. 5.

Qua Thymelen spectas.

Vet. Scholiast. Juvenal. Satyr. 1.

. . . . *a trepido Thymele submissa Latino.*

Satyr. 6. v. 66. idem:

Attendit Thymele.

Videatur M. Vitruvius libr. 5. Architect. cap. 8. l. 10. ff. de Pollicitat. & l. 5. C. Theodos. de Scenicis, & l. 21. Cod. eod. de Pistoribus. Ulpian. l. 4. ff. de his, qui not. infam. Jul. Firmicus Maternus Siculus libr. 4. Mathes. cap. 15. *Dabit artes honestas & mundas; facit enim aurifices, inauratores, bractearios, argentarios, musicos, organarios, pictores.* Macrob. libr. 5. Saturnal. cap. 4. Fulgentius libr. 1. Mytholog. cujus verba aptissime correcta habes Antiquitat. Romanar. libr. 5. cap. 29. uti & Philonis Judæi locum e libro de vita Contemplativa, a Petro Ciaccono versum, ibidem consule.

Nec tantum virtutes post epulas canebantur Deorum, hominumque sed & fercula præmisso musico choro inferebantur, & scindebantur edulia eadem resonante musica. C. Petron. in Convivio Trimalcionis: *Processit statim scissor, & ad symphoniam laceravit obsonium.* Notat Lipsius libr. 2. Saturnal. cap. 2. Luciani locum suis in Apulejum notis profert Petrus Colnius. Qui vero insanas has voluptates non admittebant, impensius laudati. A. Gell. libr. 1. cap. 11. Æl. Lamprid. in Vero. D. Hieronym. Epist. ad Furiam. Aurel. Victor in Theodosio. Paul. Diacon. Hist. Rom. libr. 13. Plinius Panegyrico Trajani: *Non peregrina superstitionis mysteria, aut obscœna petulantia mensis principis inerrat.* Claudian. libr. 2. de laudib. Stilicon.

. . . . . *nullo cytharæ convivia cantu,*
Non pueri lasciva sonant.

Nec tantum choraules, thymelici, psaltriæ, organarii, sambucistrii, crotalistrii, tibicinesque canebant, sed & organa quædam, aqua impellente, cantantes imitantia, quæ hydraulica dicta. Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 2. Ammian. Marcellin. libr. 14. Sueton. Neron. cap. 41. Cassiodor. libr. 1. Epist. 45. libr. 3. Epist. 53. Isidor. Hispal. libr. 8. Etymologiar. cap. ult. Achilles Tatius libr. 2. Amorum Clitophontis & Leucippes. Martian. Capella libr. 2. Nupt. principio. Carus & Carinus

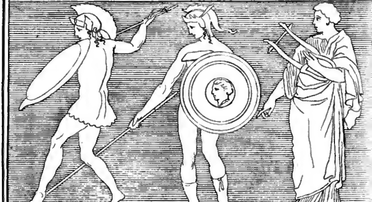

Vas Fictile Alt. Ped. I. Vnc. VII. In Musæo Medicæo

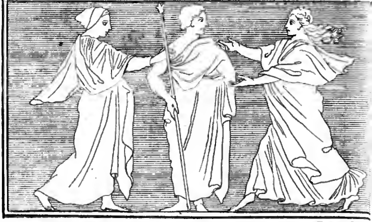
Vin. Franceschini Sculp.

Tab LXIII · Figuræ In Collo Ex P...

Figuræ In Collo Ex P...

Figuræ In V...

arte Antica Vasis D — Tom. I. pag. 375

arte Postica Vasis D

entre Vasis D

Vin. Franceschini sculp.

rinus Augg. l. 4. C. de excusat. muner. libr. 10. Euterpen auctorem facit Martianus Capella libr. 9. Archimedem Tertullianus libr. de Anima, Ctesibium Vitruvius libr. 9. cap. ult. & Alcides apud Athenæum libr. 4. cap. 24. Plinius libr. 7. cap. 37. multaque præclara ibidem Jacobus Dalecampius habet. Describit ornatissime Cornelius Severus in Ætna:

Nam veluti resonante diu Tritone canoro
Pellit opes collectus aquæ, victusque movere
Spiritus, & longas emungit buccina voces,
Quæ tenuem impellens animam, subremigat undam.

Claudian. libr. de Consulatu Manlii Theodori ad finem:

Et qui magna levi detrudis murmura tactu,
Innumeras voces segetis moderatur ahenæ,
Intonat erranti digito, penitusque trabali
Vecte, laborantes in carmina concitat undas.

MS. meus in tertio versu aliter, propiusque ad rei naturam habet, ut ex Vitruvio libr. 10. colligi potest:

Intonat erranti digito, pedibusque trabali
Vecte.

Nam pedum manuumque ministeria, hydraulica impellebant organa. Sed ad res bellicas progredior. (1)

Cassis militaris ab Etruscis sic dicta: ea aquam circumferre, & bibere sueti milites: pennis gemmisque diversicoloribus ornabatur, rictuque belluarum horrendo.

CAP. LXI.

GAleam Etruscorum inventionem constat. Isidor. libr. 18. Etymologiar. cap. 14. *Cassis & de lamina est, galea de corio; nam galerus corium dicitur: cassidem autem a Tuscis nominatam dicunt; illi enim galeam cassim nominant, credo a capite.* Fallitur; quasi vero Etruscorum lingua a Latino fuisset fonte, cum nec voces nec literas ullatenus cum Latinis convenire sit certum. Cassis si Tusca sit vox, a capite non derivabitur.

Ea milites aquam gestabant usibus itinerum militarium, & ex ea bibebant. Jul. Frontin. libr. 1. Stratagemat. cap. 7. *Oblatam sibi a milite*

(1) Pictura in vase fictili Reg. Cels. Magni Ducis Etruriæ, cujus ectypa hic adferimus, demonstrat usum musices, & chorearum varii generis apud Etruscos, quas fortasse in conviviis eos duxisse colligitur vel ex eo, quod in vasis hujusmodi cernantur expressæ.

lite in galea aquam, spectantibus universis effudit. Eadem Lucan. libr. 9. Pharsal.

Excussit galeam, suffecitque omnibus unda.

Et eodem libr.

. . . undam galeæ convexum fudit in orbem.

Q. Curt. Rufus libr. 5. in fine. Seneca libr. 5. de Benef. cap. 24. *Ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset*. Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. ult.

. . . tenuem galea qui sibi portet aquam.

Sext. Propert. Eleg. 11. libr. 3.

Potabis galea fessus Araxis aquam.

Auctor Elegiæ de obitu Mæcenatis:

Potasti galea dulce juvante merum.

Claudian. libr. de Bello Getico:

. . . galeisque Padum victricibus hausi.

Et de 3. Hon. Consul.

In galea portare nives.

Gaspar Barthius, ni fallor, vir doctus, in MS. viderat, & MS. meus firmat:

In galea potare nives.

Lamina constare galeam dixit Isidorus, hoc est ære. Halicarnass. libr. 4. Hist. pag. 221. & libr. 7. pag. 477. Cristam primi Cares addidere. Herodot. libr. 1. adeo, ut interdum tres cristæ essent. Suidas in voce γηρυόνη *Geryone*, Lamachi cassidem tres cristas habuisse ex Aristophane docet. Has aliquando non ex ære, ne caput nimio pondere prægravaretur, habebant, sed ex pelle. Fl. Veget. libr. 1. Rei Militar. cap. 20. Exornabatur varie pro cujusque fortuna, interdum *gemmis*: Jul. Capitol. in Maximino Juniore pag. 224. Interdum rictibus horrendis belluarum, leonis, ursi, apri, aquilæ, draconis, vulturisque, prout quisque vel nosci volebat ab hoste, vel familiæ suæ gentilitia stemmata præferre. Idem Veget. libr. 2. cap. 16. Ludovic. Vives in Symbolis. Semper vero pennis, plumisque versicoloribus insignebantur. Andr. Tiraquell. ad Alexandrum Neapolitanum libr. 1. cap. 20. Propert. libr. 4. Eleg. 11. Stat. libr. 4. Theb. v. 306. Et libr. 7. v. 276. Ex Polybio, Silioque Italico, & aliis, multa J. Lipsius libr. de Militia Romana: & ego dixi ad Claudianum de 6. Cons. Hon.

Quod picturatas galeæ Junonia cristas
Ornet avis.

Etru-

Etruscorum inventum cornua bellica, ex cornu bubulo; postea ex ære: buccinæ eædem: cornicines, æneatores.

CAP. LXII.

HOc etiam celebre Tuscorum in re bellica virtutis argumentum, cornua ab iis inventa. Athenæus libr. 4. Dipnosophist. ad finem pag. 184. Τυῤῥηνῶν δ' ἐστιν εὕρημα κέρατά τε καὶ σάλπιγγες: *Etruscorum inventum est cornua ac tubæ*. Ratio nominis ex Varrone libr. 4. Ling. Lat. *Cornua quod ea, quæ nunc sunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu*. Halicarnass. libr. 2. pag. 83. Τὰς δὲ δημοτικὰς ὑπηρέται τινὲς, καὶ ἀθρόοι κέρασι βοέοις ἐμβυκανῶντες ἐπὶ τὰς ἐκκλησίας συνῆγον. *Plebejos ministri quidam cornibus bubulis confertim buccinantes in concionem convocabant*. Quare & κέρατα Græci vocant, Latini *cornua*, unde *cornicines*. Juvenal. Satyr. 2. v. 119. videatur. Et Satyr. 3. v. 34. Vetus Scholiastes reddit *Symphoniacos*. Et Satyr. 10. v. 44. & v. 214. Epistola Aureliani Aug. apud Fl. Vopiscum in vita ejus: *Aquilifer legionis tertiæ cum Vexilliferis, & draconario, cornicinibus, atque liticinibus*. Virgilius libr. 7. Æneid.

Æreaque assensu conspirant cornua rauco.

Et libr. 8. Æneid principio:

. . . *& rauco strepuerunt cornua cantu*.

Itaque & buccina idem valet, nam quæ Dionysius proxime supra de cornibus. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Buccina cogebat priscos ad verba Quirites.

Et sicut antea a materia cornuum cornicines dicti; ita æreis buccinis factis æneatores dictos comperio. Suet. Cæsare cap. 32. Ammian. Marcellin. libr. 19. *Æneatorum accentu signo dato. Et buccinator cornu classicum canit*. Veget. libr. 2. cap. 22. Godescalcus Stennechius ad libr. 3. ejusdem auctoris cap. 7. A. Gell. libr. 1. cap. 11. & libr. 5. cap. 8. Cornua tubasque, ut hic Athenæus, ita Horatius conjunxit libr. 1. Satyr. 6.

Cornua quod vincatque tubas.

Ab Etruscis acies militares disponere Romani didicerunt.

CAP. LXIII.

NEc suos in justi certaminis modum disponere milites quisquam, nisi ab Etruscis doctus potuit, qui aciei disponendæ artem callebant. Nicias Nicænsis in successionibus apud Athenæum libr. 6. Dipnos. pag. 273. Ἔλαβον δὲ καὶ παρὰ Τυῤῥηνῶν τὴν σαδίαν μάχην φαλαγγηδὸν ἐπιόντων: *Tyrrheni eos*, Romanos, *docuere acie per phalangum turmas instructa dimicare*. Clarus & appositus locus, qui Romanam aciem, ejusque dispositionem ab Etruscis sive Tyrrhenis desumptam docet. Porro hanc duplicem faciebat militia Romana, dextram, & sinistram: de quibus docte & diligenter Godescalcus Stennechius ad libr. 3. Vegetii, quem non exscribo. Est etiam & apud Suidam ἐπικαμπὴς παράταξις, *inflexa acies*: & in eodem *convexa & cava acies, quæ ante & retro vertitur* in voce κυρτή. Hanc dispositionem, ut alios omittam, petere potes ex Halicarnasseo libr. 5 pag. 289. & libr. 6. pag. 344. Polybius Lipsio sæpe laudatus, Æneæ vetustissimi Scriptoris, ac Cl. Æliani *Tactica*, sive *de Disponendis aciebus* volumina videantur, atque usque ad nauseam differens Wolfgang. Lazius libr. 4. Commentarior. Reip. cap. 2. Pulcherrime sane Claudian. libr. 2. in Ruffin.

Hic ultrix acies ornatu fulgida ferri
Explicuit cuneos: pedites in parte sinistra
Consistunt, equites illinc poscentia cursum
Ora reluctantur pressis sedare lupatis.
Ast alii sævum cristato vertice nutant.

Aciei partes sunt: *alæ, cornua, frons, globus, nodus, cuneus, serra, forfices, agmen, classis*. De quibus nec nostri est instituti hic dicere, & facilis labor singulorum explicationem invenire. Vide Isidorum libr. 9. Etymolog. cap. 3.

Etrusci phalangem habuerè: octo hominum millibus constabat.

CAP. LXIV.

Phalangem, non Macedonum tantum, sed & Tuscorum esse reputandam Niciæ Nicænsis verba probant, præcedenti proxime capite posita, quod nemo adhuc docuit; ipse quippe Fl. Vegetius, qui hæc ignorare non debebat lib. 2. Rei Militar. cap. 2. *Denique Macedones, Græci, Dardani phalanges habuerunt*. Cur non & Etrusci? cur non saltem Romani? quos phalange ante Valentiniani tempora usos satis constat. Cornel. Tacit. libr. 3. Histor. Vitellium refert phalangem sub Valente duxisse. Sueton. Neron. cap. 19. *Conscripta ex Italicis senum pedum tironibus nova legione, quam Alexandri Magni phalangem appellabat*. Et Bassianus Caracalla omnia ad morem Macedonum transferens, *lectissimam in exercitu juvenum manum, phalangem* appellare solebat, ut scribit Herodianus libr. 4. Histor. Aug. Æl. Lamprid. in Alexandro Severo: *Fecerat & chrysaspides & argyraspides, & phalangem triginta millium hominum*. Minus recte, cum phalanx tantum octo millia caperet. Veget. loco proxime laudato. Describit eleganter Q. Curtius Rufus libr. 3. *Macedonum acies torva sane & inculta, clypeis hastisque immobiles cuneos, & conserta virorum robora tegit, ipsi phalangem vocant, peditum stabile agmen: vir viro, armis arma conserta sunt, ad nutum monentis intenti, sequi signa, ordines servare didicere*. Polyb. libr. 18. plena manu, & Ælianus in Tacticis, sive libello de instruendis aciebus consulantur. Quamquam Romani Scriptores pro quolibet exercitu phalangem usurpare soleant. Servius ad illud P. Virgilii libr. 2. Æneid.

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat.

Etruſcorum in bellis nobilitas, & ab iis Velites aciei adhibiti, & quis eorum uſus: expediti dicti.

CAP. LXV.

UT in rebus ſacris & religioſis pleraque ab Etruſcis mutuatos Romanos jam diximus; ita quoque bellicæ rei ſtudium ab iisdem hauſiſſe palam hic fiet. Primum *Velites* conſtat Tuſcorum eſſe inventum. Iſidor. libr. 18. cap. 57. *Velitum pugna erat, ut ultro citroque tela objectarent: erat autem eorum varia pugna & ſpectantibus gratior, quam reliqua. Velites autem vocati ſunt, ſive a velitatione, ſive a civitate Etruſcorum, quæ Veletes dicebatur*. A celeritate id nominis videntur conſecuti, quaſi *volantes*, ut idem Iſidorus affirmat libr. 9. cap. 3. & gloſſema irrepſit in cap. 16. libr. 3. Flavii Vegetii, quod omnino expungendum. Hoſce Velites in uſu ſemper Tuſci habuerunt, & honore; Romanis tamen ſerius cogniti, anno ſcilicet Urbis conditæ 542. Jul. Frontin. libr. 4. Stratag. cap. 7. quod T. Livius 3. Decad. libr. 6. apud Wolfgangum Lazium libr. 4. Commentarior. Reip. cap. ult. deſcribit. Et Valer. Maxim. libr. 2. cap. 3. *Velitum uſus eo bello primum repertus eſt, quo Capuam Fulvius Flaccus imperator obſedit; nam cum equitatui Campanorum crebris excurſionibus equites noſtri, quia numero pauciores erant, reſiſtere non poſſent, Q. Nævius Centurio e peditibus lectos expediti corporis, brevibus & incurvis haſtis, parmæ tegmine munitos, veloci ſaltu jungere ſe equitibus, & rurſus celeri motu dilabi inſtituit, quo facilius equeſtri prælio ſubjecti pedites, viros pariter atque equos hoſtium telis inceſſerent*. Talis apud Romanos uſus ſequentibus bellis peropportunus. Armabantur leviſſimis armis, auctore T. Livio 4. Dec. libr. 3. *Ex ceteris navibus ſagittarii funditoreſque, ac Velites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis eſt*. C. Salluſt. Jugurth. *Præterea iere ſagittarii, & cohors Peligna, cum velitaribus armis, itineris properandi cauſa*. Fuiſſe autem quatuor eorum genera, facile eſt ex auctoribus obſervare.

1. *Velites* cenſentur *Anteſignani*, quorum tanta præſtantia, ut etiam elephantis componerentur: quod præoccupatum video a Godeſcalco Stenuechio in libr. 3. Vegetii. T. Liv. 3. Decad. libr. 10. *Quo elephanti hoſtium excepti, nihil ordines turbarent, Lælium, cujus ante Legati, eo anno quæſtoris extra ſortem, ex Senatus conſulto opera utebatur, cum equitatu Italico a ſiniſtro cornu, Maſiniſſam Numidaſque a dextro oppoſuit, vias patentes inter manipulos, anteſignanorum Velitibus, ea tunc levis erat armatura, complevit*. Nomen hoc iis datum a loco, in quo collocati: ſive ab ordine militari, quem ducebant.

2. Non-

2. Nonnulli sunt, quos *Velites hastatos* lego, ab hasta scilicet, quam ferebant; nam cum alii milites pilo gravissimo uterentur, hi leviori hasta armabantur, unde iis appellatio. T. Liv. 4. Decad. libr. 1. *Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior impetus Romanorum; nam haud secus quam si tota acie dimicarent, & Velites missis hastis comminus rem gladiis gerebant.* Ultima non videntur sana; itaque censerem, sic debere interpungi, legique, aut suppleri: *& Velites eminus missis hastis, & comminus gladiis rem gerebant.* Planus est, & necessarius sensus.

3. *Ad discrimen eorum, quos descripsi, quique pedites erant, alii vocati* Equites Velites, scilicet quos ab equitibus adscitos superius ex Valerio Maximo docui. De his idem T. Livius 3. Decad. libr. 10. *Tantusque clamor ortus, ut elefanti in suos, sinistro maxime cornu, verterentur, Mauros ac Numidas: addidit facile Masinissa perculsis terrorem, nudavitque ab ea parte aciem equestri auxilio; paucæ tamen bestiarum intrepidæ in hostem actæ, inter Velitum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant; resilientes enim ad manipulos Velites, cum viam elefantis, ne obtererentur, fecissent, in ancipites ad ictum utrinque coniiciebant hastas.*

4. Quidam erant *Velites* nulla certa statione in acie locati, sed ducum expectantes imperium, modo his, modo aliis auxilio laborantibus destinabantur, unde *Auxiliares* nuncupati. Ammian. Marcellin. libr. 10. *Moto ergo Velitari auxilio, Herulis scilicet & Batavis, numerisque Mæsicorum plurimis, adulta hieme dux antedictus Bononiam venit.* Hos omnes & maxime antesignanos, equites, & auxiliares describit in Tacticis Ælianus, cujus verba sic sonant Latine: *Non loricam induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum aut scutum grave gerere soliti sunt; sed telis tantum utuntur, aut sagittis, jaculisve, aut lapide ex funda manuque.* Vereor, ne erret Ælianus, cum Livius etiam hastis eos armet.

Denique quo ordine in acie starent, discimus facile ex Cæsare libr. 7. Bell. Gall. & ex Modesto libello de Vocabulis militaribus. *Quod si equites impares fuerint, more veterum velocissimi cum scutis levibus pedites, ad hoc ipsum exercitati, iisdem miscendi sunt, quos expeditos, quasi volitantes, Velites nominabant: quo facto, quamvis fortissimi equites hostium evenerint, tamen adversum mixtum agmen pares esse non possunt.* Est enim glossema.

Apud

Apud Etruſcos ærea tibia: varius ejus uſus, bello, ludis, ſacris, funeribus.

CAP. LXVI.

Tibiis etiam uſi ſunt ad bellica exercitia Etruſci. Jul. Pollux libr. 4. cap. 9. §. 5. Τῦτο δὲ κατὰ τὸ ἔμπαλιν ἔχων ὁ Τυῤῥηνὸς αὐλὸς, ἀντεςραμμένῃ σύριγγι παρεοικὼς, χαλκὸς μὲν ἔςιν ὁ κάλαμος, κάτωθεν δὲ ὑποπνεόμενος. *Sed huic rurſum contraria eſt Tyrrhena tibia, inverſæ ſyringi ſimilis, cujus quidem arundo ferrea eſt, quæ inferne inflatur.* Ita Rudolphus Gualtherus vertit, ſed revera non recte; χαλκὸν, enim non *ferrum*, ſed *æs* ſignificat. Erat igitur calamus tibiæ Tyrrhenæ, non ferreus, ſed æreus, quod majoris & venerationis, & antiquitatis; heroicis enim temporibus ferrum vix cognitum, cum æris nomen ubique apud Homerum ſit: notat Euſtathius ad libr. 3. Iliad. princ. Spectabatque æs ad Religionem. Servius ad libr. 1. Æneid. Æream itaque hanc tibiam Tuſci excogitarunt. Idem Pollux libri laudati cap. 11. Εἰ δὲ καὶ ἡ σάλπιγξ τοῖς αὐλοῖς προσήκει, τὸ μὲν εὕρημα Τυῤῥηνικόν. *Quod vero tibiis & tuba competit, Etruſcorum inventum eſt.* P. Ovid. libr. 1. κακοτεχνίας:

Dumque rudem præbente modum tibicine Tuſco
Lydius æquato ter pede pulſat humum.

Lingua Etruſca *ſubulo* eſt *tibicen*, ut libr. 1. cap. ult. hoc opere oſtendere ſum viſus. Vide quæ dixi libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 29. Scaliger. libr. 1. Poët. cap. 20. P. Victorius libr. 38. Variar. Lect. cap. 22. Paulus Manutius, Deſid. Heraldus ad libr. 7. Arnobii conſulantur. Idem libr. 2. docuit, Chriſtianos primos averſatos tibiarum uſum. Suidas adeatur in voce Ἀγαθῖνος, & in voce Ὀςῖνος. Initio ſane uſus tibiarum ad bella tantum, ut alibi hoc opere obſervatum: poſtea & ludis & epulis, & funeribus adhibitæ. Petron. Satyr. *Suadeo ad tibicines mittas.* Et præcipue ſacrorum celebrationi, ut ad illud Claudiani abunde dictum de 4. Honorii Conſulatu:

. . . . *Nilotica ſiſtris*
Ripa ſonat, variosque modis Ægyptia ducit
Tibia.

Habebant autem Romæ prærogativam in æde Jovis veſci: quod quia Cenſores prohibuerunt, urbe Tibur conceſſerunt, donec privilegium confirmatum fuiſſet, diligenter narrat Livius 1. Decad. libr. 9. *Solemnis licentia per urbem vagandi.* &c. Habebant etiam jus æquale cum Sacerdotibus tibicines, ſine quibus ſacra peragi non poterant. Ovid. libr. 2. Faſtor.

Can-

Tab. LXIV

Tom. I. pag. 383

Vas Fictile Altum Ped. I Vn. III

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,
Cantabat mœstis tibia funeribus.

Meminit vet. Inscriptio Romæ. (1)

IMP. CAES. IMP. CAES
L. SEPTIMI. SEVERI
PII. PERTINACIS
AVG. ARAB. ADIABEN
PARTHIC. MAXIMI
FORTISSIM. FELICISSIM
P. P. FILIO
M. ARELIO. ANTONINO
PIO. FELICI. AVG
TRIB. POTESTAT. III.
PRO. CoS.
TIBICINES. ROMANI
QVI. SACRIS
PVBLIC. PRAEST. SVNT

A latere ejusdem basis.

DEDIC. PR. NON. APRIL.
TI. CLAVDIO. SEVERO. C. AVFIDIO. VICTORINO. CoS.
Q. Q. C. PRAECILIO. SERENO. II. TI. CL. TITIANO

Invenitur etiam tibicinum collegium. Romæ vetus lapis ad D. Gregorii. (2)

COLLEGIO. TIBICINVM
ET. FIDICINVM. ROMANORVM
QVI. S. P. P. S
TI. IVLIVS. TYRANNVS
..... MVRIS. PERPETVVS. ET
IVLIVS. TYRANNVS. F
T. H. C. D. D.
.... DEDICATVM. K. MART
....RSO. SERVIANO. II. L. FABIO. IVSTO. CoS(3)

Iterum

(1) Apud Gruter. pag. 269. num. 2. Romæ in basi. (2) Apud eundem pag. 175. num. 10.
(3) Tibiis usos esse nostros Etruscos docet & sequens pictura in vase fictili apud Eminentissimum Gualterium, & aliæ allatæ cap. 12. & 60. hujus libri.

Iterum Etruſcorum in bellis virtus: olim ænea tuba ab iis inventa, & quidem Piſis a Piſeo aut Meleo, aut Vetuloniæ: Græca vocabula a barbaris pro Latinis uſurpata: concha pro tuba, & tibia, & ſiſtrum.

CAP. LXVII.

Quanta fuerit Etruſcorum in bello gerendo virtus, quanta militaris diſciplinæ gloria, & inſignis fortitudo, vel ex eo abunde patet, quod quingentis pæne annis Romanis reſtiterint, ut infra ſuo loco patebit. Horum igitur inventum tuba, qua omnes ubique terrarum populi poſtea in bellis uſi, exceptis ſolis Lacedæmoniis, quibus pro tubis tibiæ erant, ut memorat Thucydides. De hac inventione præclare, ut alia, Diodorus Siculus, quem Euſebius, Juſtinus Martyr, & Photius impenſius laudant, licet Joannes Bodinus minus candide de eo ſentiat; magno tamen ſane & utili Scriptore, niſi quod Romanorum Conſulum nomina apud eum vel corrupta, vel tranſpoſita. Ita igitur ille Biblioth. libr. 5. Τὰ δὲ κατὰ τὰς πεζικὰς δυνάμεις ἐκπονήσαντες, τήν τε σάλπιγγα λεγομένην ἐξεῦρον εὐχρηστοτάτην εἰς τοὺς πολέμους ἀπ' ἐκείνων δ' ὀνομασθεῖσαν Τυῤῥηνήν. Vertit Laurentius Rhodomanus. *Hi inter cetera, quibus pedeſtrem militiam exercuere, tubam repererunt, ad bella utiliſſimam, quæ Tyrrhena inde vocatur*. Adſcribam & locum concordem Servii Honorati Mauri ad verſ. 526. libr. 8. Æneid. *Tyrrhenum clangorem dicit, ideo quia apud Tuſcos tubam conſtat inventam; ergo Tyrrhenus clangor, ſonus Tyrrhenarum tubarum: & bene congruis ominibus arma nuntiantur per ſonum tubarum, & figurate per epitheti immutationem, Tyrrhenæ tubæ. Varro de Seculis auditum Cælo ſonum tubæ dicit. Videtur autem hic opportune Tyrrhenæ tubæ facta mentio, ut jam Tyrrhenorum caſtra vocare videatur Æneas*. Expreſſius C. Plin. libr. 7. cap. 56. *æneam tubam* invenit *Piſeus Tyrrhenus*. Suſpectus mihi locus; quis enim hic eſſe potuit Piſeus Tyrrhenus, hactenus ignotus aliis ſcriptoribus? quid? quod doctiſſimus Servius dicat *Tuſcos* inveniſſe, cum *Piſei* non ſint in Italia *Tuſci*, ſed in Mæonia. Putarem igitur levi manu corrigendum: *æneam tubam* invenit *Piſis Tyrrhenus*: quæ correctio valitura eſt apud doctos, ſiquidem nulli bellicoſiores in Etruria Piſanis: & certum, diu ante Æneæ in Italiam adventum conditas a Tyrrhenis Piſas, ut infra doceo. Vel ſi lectio vulgata placet, adi ad libr. 2. hoc opere ſupra cap. 29. Diſcrepat ab iſtis Luctatius Placidius, do-

doctus etiam Grammaticus ad v. 402. libr. 6. Thebaid. Statianæ: *Tubam, inquit, significat, quam Meleus Tyrrhenorum imperator primus invenit: a qua opinione nec Virgilius discrepat*. Cumque sint Libysticæ, & Ægyptiacæ tubæ, Tyrrhenicæ tamen prævalent, quia *soni acutissimi*. Sophocles Ajace Mastigophoro, & Scholiastes ibidem. Vide Alexand. Sardum libr. 1. de Rer. Invent. Ita audiendi Poëtæ. Sil. Italic. libr. 5. Punicor. in principio:

Lydius huic genitor Tmoli decus, æquore longe
Mæoniam quondam in Latias advexerat oras
Tyrrhenus pubem, dederatque vocabula terris.
Isque insueta tuba monstravit murmura primus
Gentibus, & bellis ignava silentia rupit.

Idem libr. 2. principio:

Haud dictis nunc esse locum, strepere omnia clamat
Tyrrhenæ clangore tubæ.

Stat. Papin. libr. 3. v. 652. Thebaid.

Et tua non unquam Tyrrhenus tempora circum
Clangor eat.

Idem libr. 6. Thebaid. v. 402.

Insonuit contra Tyrrhenum murmur, & omnes
Exiliere loco.

Et libr. 7. Thebaid. v. 630.

Horrent Tyrrhenos Heliconia plectra tumultus.

P. Virgil. libr. 8. Æneid.

Tyrrhenusque tubæ mugire per aëra clangor.

Usus ejus in navalibus prœliis; quare Martialis libr. Spectaculorum Epigr. 28. *navalem tubam* appellat: in sacris certaminibus, ut multis P. Faber in Agonisticis observat: in judiciis publicis, ut a Criticis discussum: in ultimis suppliciis damnatorum exigendis: in funere inducendo, & deducendo, ut in Antiquitatum mearum corpore adnoto: in auctionibus præconiisque publicis, L. Apulejus libr. 2. In sacrificiis Judaicis, Isidor. libr. 2. Etymologiar. cap. 20. *Tuba primum a Tyrrhenis inventa; adhibebatur autem non solum in prœliis, sed & in omnibus festis diebus propter laudes vel gaudii claritatem, unde & in Psalterio dicitur: Canite initio mensis tuba, in die insigni solemnitatis vestræ; præceptum enim fuerat Judæis, ut initio novæ lunæ tuba clangerent, quod etiam hucusque faciunt*. Denique dividendis vigiliis, ineundo prœlio, ad stationem & signa redeundo destinabatur. Idem Isidorus diversa quædam ab aliis libr. 17. cap. 4. *Tubam Tyrrheni primi invenerunt*; laudatoque Virgilio deinde addit: *hanc a Tyrrhenis prædonibus excogitatam dicunt, cum dispersi circa maritimas oras, non facile ad quamque prædæ occasionem voce aut buccina convocarentur, vento plerumque obstrepente. Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuncianda signa bellorum, ut ubi exaudiri præco præ tumultu non poterat, sonitus tubæ clangentis at-*

tingeret. Quæ desumpta sunt pæne verbatim ex Julio Polluce libr. 4. Onomast. cap. 11. cujus verba posita superiori capite. Ex hoc apparet, varium fuisse & multiplicem tubæ usum: neque vero sola ea in bellis, sed & lituus, quo discrimine disces ex Helenio Acrone ad Horatium libr. 1. Carm. od. 1. *Litui acutus est sonus, tubæ gravis; lituus equitum est & incurvus, tuba vero peditum & directa*. Eadem fere Aurel. Macrob. libr. 6. Saturnal. cap. 8. Vetuloniatis id tribuit Silius Italicus libr. 8.

Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.

Lituum certe tubæ conjungunt Horatius loco laudato, & alii; unde apparet, præcipuum in bellicis expeditionibus ejus fuisse usum. L. Seneca in Thyeste:

Jam silet murmur grave classicorum:
Jam tacet stridor litui strepentis:
Alta pax urbis revocata lætæ est.

Q. Ennius Annal. libr. 4.

Inde loci lituus sonitus fundebat acutos.

Corrigendus Adhelmus, sive Aldhelmus, aut, ut quibusdam placet, Athelmus, gente Scotus, vetus & illustris Scriptor. libr. 1. de laude Virginitatis:

Horridus exultat crudo certamine Mavors,
Cornua rauca sonant, & salpix classica clangit.

Sed legendum est: *Salpinx classica clangit*; σάλπιγξ enim tuba Græce est, qua voce idem utitur, sed corrupte libr. de octo vitiis.

Dum vexilla ferunt, dum clangit classica salpix.

Restitue iterum: *clangit classica salpinx*. Erat certe mos quibusdam auctoribus dictiones Græcas Romana civitate donare, ne litera quidem mutata: sic Virgilius *Actam* pro littore dixit: & apud Plinium *Probata* sunt oves, quod alii adverterunt, quod & huic auctori valde est familiare; nam libr. 1. de laud. Virginit.

Punica mela vident granis scitisque referta.

Cum potuisset *mala* dixisse, maluit τὰ μῆλα dictionem Græcam usurpare. Sic libr. de octo vitiis:

Angelicus princeps, & protus lucifer ethræ.

Vide M. Ant. Muretum libr. 1. Variar. Lection. cap. 3. & Baptistam Pium Annotat. posterior. cap. 178. sic κάρα caput, & Æolice καρὴ pro toto vultu usurpatum, ut docet Henricus Stephanus in Euripidem; quare *Cara* tanquam vox Latina audit apud Corippum Africanum meum libr. 2. de laudib. Justini Minoris Aug. num. ult.

. . . . postquam venere verendam
Cæsaris ante caram.

Frequens in hoc est Abbo Poëta ante septingentos annos durissimus, & nisi commendaret antiquitas, indignus legi. Ita igitur libr. 1. de Obsid. Parisior.

Urbs

Urbs mandata fuit Karolo nobis Basileo
Imperio cujus totus regitur prope cosmus.

Et post eod. libr.

Quæ lubrico Salvatorem cosmo genuisti.

Et libr. 2. ad finem:

Aphrodite adeo saltem quo arcere parentes
Haud valeas lecto.

Revertor ad tubam, quam omnes pæne gentes bellis adhibuerunt, exceptis Spartanis, ut dixi, & Amazonibus, quibus sistrum erat pro tuba, ut Alexander ab Alexandro notat libr. 4. cap. 2. ex Isidoro libr. 2. Etymol. cap. 21. *Est autem sistrum crepitaculum æneum, ovalis & manubriatæ figuræ, circa oras tintinnabula habens.* Hadrian. Turneb. libr. 26. Adversar. cap. 33. Ambigo, an Amazones ab Ægyptiis sistrum sint mutuatæ? & probabilis est conjectura, ita se rem habere; siquidem in Iliacis omnibus sacris ejus præcipuus usus. Poëtæ passim. Martial. libr. 12. Epigr. 29. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 8. Tibull. libr. 1. Eleg. 3. Propert. libr. 3. Eleg. 10. L. Apul. libr. 11. *Æreis & argenteis, imo vero & aureis sistris tinnitum argutum perstrepentes.* Et libr. 2. Milesiar. *Miserere per sidera cælestia, & arcana Memphitica, & sistra Pharriaca.* D. Auson. Paulino. Epist. 25.

Isiacos agitant Mareotica sistra tumultus.

Quin imo Isidis statuæ sistrum appendebatur. Servius ad 8. Æneid. Valer. Flacc. Argonaut. libr. 4. allusit:

Aspide cincta comas, & ovanti persona sistro.

Sed quid, inquies, ante tubam inventam in usu gentibus? Concha sane, aut ego fallor, pro tuba, tibiaque, ac sistro, antiquitus habebatur. Gloss. Isidori *Barcanda* Didymus & Eustathius ad Homerum, & observat Joannes Meursius ad Lycophronem pag. 161. sed qualis illa sit, explicat C. Plinius libr. 9. cap. 33. *ad plausum apertis, ad buccinum recurvis:* Turneb. libr. 28. Adversarior. cap. 44. Historicum illud ab eodem relatum Plinio, libr. laudato cap. 5. *Tiberio principi nuntiavit Olysipponensium legatio ob id missa, visum auditumque in quodam specu concha canentem Tritonem, qua noscitur, forma.* Atque ita constanter a veteribus Tritones cum conchis depingebantur. L. Apul. libr. 4. erudite, ut solet: *Jam passim maria persultantes Tritonum catervæ, hic concha sonaci leviter buccinat, ille serico tegmine flagrantiæ solis obsistit, alius sub oculis dominæ speculum prægerit.* Sic Poëtæ Tritones tubicines celebrant. Ovid. libr. 1. Metamorph. fab. 7. quem locum adscribam, quia conchæ formam exprimit:

Ceruleum Tritona vocat, conchaque sonanti
Inspirare jubet, fluctusque & flumina signo
Jam revocare dato, cava buccina sumitur illi
Tortilis in latum, quæ turbine crescit ab imo,
Buccina, quæ medio concepit ubi aëra ponto,

Litora voce replet sub utroque jacentia Phœbo.

In primo versu MS. meus habet, *conchaque sonaci*, epitheto significantiori, quod & L. Apulejus, supra laudatus, expressit, & vidit Philippus Beroaldus. Virgil. libr. 6. Æneid. v. 171.

Sed tum forte cava dum personat æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina Divos,
Æmulus exceptum Triton, si credere dignum est,
Inter saxa virum spumosa immerserat unda.

Stat. Papin. libr. 5. Thebaid. v. 718.

Rex sublimis equis, geminusque ad spumea Triton
Fræna natans, late pelago dat signa cadenti.

L. Lucan. libr. 9. Pharsal. v. 345.

Hanc, ut fama, Deus, quem toto litore pontus
Audit ventosa perflantem murmura concha,
Hanc & Pallas amat.

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 6.

Prosequitur cantu Triton, omnesque marinæ
Plauserunt circa libera signa Deæ.

MS. meus, optimæ notæ, concipit melius:

Prosequitur concha Triton;

quasi dicat triumphalem sonum Augusti victoriam celebrare; notum quippe in triumphali pompa tubicines locum habuisse, atque hanc genuinam esse hujus loci interpretationem facile docti admittent. Addendus Claudianus de Nupt. Hon. & Mariæ:

Heus quis erit, pueri, vitreas qui lapsus in undas
Huc rapidum Tritona vocet, quo vecta per altum
Deferar? haud unquam tanto mihi venerit usu,
Sacri quos petimus thalami, pernicius omnes
Quærite, seu concha Libycum circumtonat æquor,
Ægeas ceu frangit aquas.

Silius Italicus libr. 14. Punicor. ritum optime adumbrat:

Nec mora, terrificis sævo stridoribus æris
Per vacuum lata cantu resonante profundum
Incubuere tubæ, queis exitus æquore Triton
Expavit, torta certantia murmura concha.

Etru-

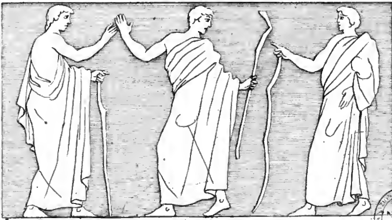
Tom. I. ad Libr. 3. post Cap. LXVII. pag. 389.

Consentaneum censuimus hic apponere ea Etruscorum Monumenta, in quibus milites, & arma cernuntur, ut ex his, & anaglyphis positis pag. 343. gladiatores repræsentantibus, Lector conjicere valeat, quæ forma esset armorum apud Etruscos.

Vas Fictile Altum Ped. I. Vn. VII

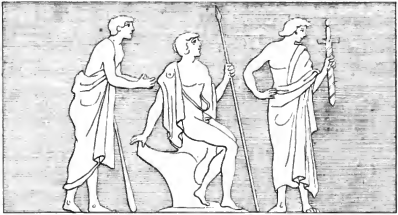
Romæ Apud Em. Card. Gualterio

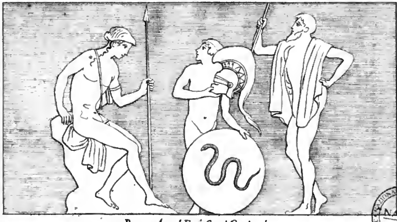
F. L. Sculp.

Tab. LXVI Tom. I. pag. 389

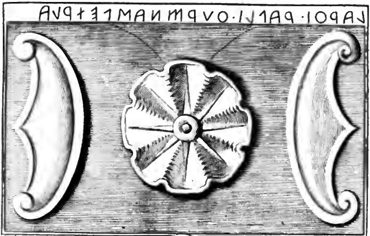

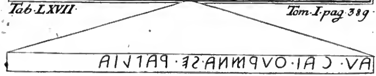
Vas. Fictile Altum Pal. I. Va IIII

Romæ Apud Emi: Card Gualterio

1 Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Meniconis

C. M sculp

2

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Meniconis. C.M sculp.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Constanzis

Clusy In Marmore Apud C. V. Ristorum Paolozzi

Perusiæ In Marmore In Aedibus Angelettis C.M. Scul.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Ansideis. C.M. Scul.

Perusiæ In Marmore Apud Nob. V. Hyacinthum De Vinciolis.

Cos. Megalli Sculp.

1 Clusij In Marmore Apud C·V· Ristorum Paolozzi — V Franceschini Sc.

2 Clusij In Marmore Apud C V Ristorum Paolozzi — H Franceschini sculp

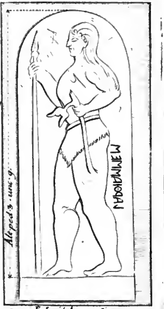
Tab. LXXII.

1

Vrna Marmorea Apud Nob. Gente

2

*Ex Lapide Arenario Cinereo
Florentiæ Apud Nob. de Bonarotis* C.M. s.

Etruscorum inventum molæ: servi ad eas damnati, qui & asini dicti: eorum mansiones præsepia, uti immundorum, baxæ: asini & equi velatis capitibus: molæ aquariæ, oleariæ: earum partes: Fornax Dea.

CAP. LXVIII.

UTi pietatem, Divorumque cultus, & arcana Religionis a Tuscis hauserunt Romani, ita quoque & vitæ necessitatem iisdem eos debere fatendum est; siquidem molarum usus, incognitus Italis, priusquam in Etruria Volscinienses eas excogitassent. C. Plin. libr. 36. cap. 18. *Item molas versatiles Volsiniis inventas, aliquas & sponte motas invenimus in prodigiis*. Quare hic obiter quædam de illis dicenda. Primum sibi ipse Plinius contrarius & pugnans videtur, qui libr. 7. cap. 50. inventionem ad Cererem referat, quæ *homines molere docuit prima*. Utrumque certe reprobat Stephanus libr. de Urbib. qui ad Mylantem quendam refert, in voce Μυλαντία. Magnum fuisse usum vel heroicis temporibus docemur ex Homeri Odyssea; nam in Alcinoi Phæacum Regis horto libr. 7. v. 105.

Αἱ μὲν ἀλετρεύουσι μύλης ἔπι μήλοπα καρπόν.

Alii molunt sub mola pomacei coloris frugem.

Manubrium ejus, quam describimus molæ, *molucrum* appellatur, & Græce μύλικρον, quo molæ vertuntur, inquit Fest. libr. 10. licet Cloatius in libris sacrorum velit esse *lignum quoddam quadratum, ubi immolatur*. Et Ælius in Explantatione Saliorium Carminum, *quod sub mola supponatur*. Denique Aurelius Opilius, *ubi molatur*, contendit. *Inferior autem pars molæ meta, superior catillus* audit. Scævola apud Paulum l. 18: §. 4. ff. de Instruc. vel Instr. leg. Catillus autem Græce ὄνος, idest asinus appellabatur. Suida teste, & Hesychio, ὄνος ὁ ἀνώτερος λίθος τοῦ μύλου. onos *superior lapis molæ*. Eustathium & Xenophontem ad id citat eruditus Brissonius, quem vide. Molam vero a τρέπω, *verto*, nonnulli putarunt *trapetum* dici; sed manifeste distinguit L. Moderatus Columella libr. 12. cap. 50. Cato de Re Rust. cap. 145. Q. Symmach. libr. 3. Epist. 23. *trapetis teritur bacca Sicyonia*. Ex Virgilio libr. 2. Georg. v. 519. Jun. Phylargir. ad eum locum vult *lapideas esse molas*. Ratio nominis, quod circumacto lapide, quod jam paulo infra ostensurus sum, fruges tererentur. M. Martialis libr. 7. Epigr. 27. ea voce utitur, & libr. 13. Epigr. 36:

Hæc, quæ Picenis venit subducta trapetis,

Incboat,

Incboat, atque eadem finit oliva dapes.

Papin. Stat. libr. 2. Silv. 7.

Unctis Baetica provocas trapetis.

Paulus J.C. libr. 3. Sentent. tit. 7. *cogendorum fructuum causa comparata instrumenta cedunt, velut corbes, alvei, falces messoriae, item molae olivariae.* Adi ad l. 19. ff. *locati*: censeturque aedificii pars; nam *inaedificata* dicitur a Pomponio J.C. l. 21. ff. de Instr. vel Instrum. leg. at M. Varro non a vertendo, verum a terendo contendit libr. 4. de Ling. Lat. *trapetum* vocari. Dicitur & *moletrina*. M. Cato apud Nonium Marcellum cap. 1. num. 320. *nervo, carcere, moletrina*: quod adnotatum & praeoccupatum video a Guilielmo Budaeo Annotationibus ad Pandectas prioribus. Primas sane molas constat *trusatiles* fuisse, quae manum laboriosissimo actu circumversarentur. A. Gell. libr. 3. cap. 3. *Ob quaerendum victum ad circumagendas molas, quae trusatiles appellabantur, operam pistori locasset*; ideoque *manuales* audiunt. Servius Maurus Honoratus ad v. 274. pag. 83. libr. 1. Georgic.

Saepe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens
Incussum, aut atrae massam picis urbe reportat.

Lapidem incussum recte dixit; nam circumacto lapide frumentum terebatur. Vulgariter lapis iste *molaris* solet vocari. Gloss. vet. *molaris*, Μυλίτης: aliud Lexicon Atticum: Μυλίτης λίθος, *silex*. Locus elegans est ejusdem Servii ad v. 184. libr. 1. Æneid. *Quia apud majores nostros molarum usus non erat, torrebantur fruges in pilis, & pinsebantur, neque molebantur*. Ideo poëtae ad heroica illa respicientes tempora, sic fere loquuti. Virgilius loco ultimo laudato:

Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

Et libr. 1. Georgic. v. 267.

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.

T. Lucret. libr. 1.

. . . . . . fruges quoque saepe minutas
Robore cum saxi frangunt.

In MS. Codice, uti observavit Dionysius Lambinus, erat *minacis* pro *minutas*; sed parum interest. Stat. libr. 1. Thebaid. v. 524.

His labor inserto torrere exanguia ferro
Viscera caesarum pecudum: his cumulare canistris
Perdomitam saxo Cererem.

Posterioribus deinde seculis licet mos ille exoleverit, mansit tamen usus loquendi. D. Auson. Mosella:

Nobilibus Gelbis celebratur piscibus, ille
Praecipiti torquens Cerealia saxa rotatu,
Stridentesque trahens per levia marmora serras.

In locum manualium harum molarum, sive trusatilium, successerunt *asinariae*, quas scilicet asini versarent. Ritum perbelle explicat L. Apulejus

lejus Milesiar. libr. 7. *Nequissima illa mulier molæ machinariæ sub jugum me dedit, frondosoque baculo subinde castigans, sibi, suisque panem de meo corio parabat: nec tantum sui cibi gratia me fatigare contenta, vicinorum etiam frumenta mercenariis discursibus meis conterebat*. Et eodem libro paulo post. *Ad eundem modum distractus & ipse variis equorum incursibus, rursus molares illos circuitus requirebam*. Ubi & hoc diligenti observatione dignum, asinis jumentisque aliis, huic operi adhibitis, faciem velari consuevisse, ne scilicet vertigo noceret. Testis est Lucianus: Ὀθόνῃ τοῖς ὄμμασιν ἐπιπετάζαντες ὑποζευγνύουσι με τῇ κώπῃ τῆς μύλης. *Velamine oculos meos convelantes, subligant me ad manubrium molæ*. L. Apul. eodem loquendi ritu usus libr. 9. Milesiar. *Sed die sequenti, molæ, quæ maxima videbatur, matutinus adstituor, & illico velata facie propellor ad incurva spatia flexuosi canalis, ut in orbe termini circumfluentis reciproco gressu mea recalcans vestigia vagarer errore certo*. Hinc effectum est, ut *asinos molarios* periti dicant scriptores, pro jumentis, molarum machinis adhiberi solitis. Ita usurpat M. Varro libr. 2. de Re Rustica; quamquam in MSS. Codicibus adnotet Petrus Victorius reperisse, non *molarium*, sed *molendarium*, quod propius accedit ad veritatem, nitoremque Latini sermonis: ita *asina molendaria* apud Neratium l. 18. ff. Instr. vel Instrum. leg. Licet veteres glossæ primam lectionem firment, Μυλώνιον, *molarium*. Ex qua consuetudine derivatum, ut in asinorum locum servi improbi damnarentur. Achmes Seirim cap. 195. Oneirocrit. Μύλωνα, ἀλήθοντα ὄνῳ δυναςῷ. *pistrinum, in quo asinus robustus moleret*. Vet. Gloss. *pistrinum*, Μύλων, Αρτοκόπιον. P. Terent. Andria Act. 1. sc. 2.

> *Verberibus cæsum te, Dave, in pistrinum*
> *Dedam usque ad necem.*

Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 67. sat. 8.

> *Segnipedes, dignique molam versare nepotis.*

Atque hi servi in pistrinum detrusi solebant nomine *asinorum* appellari, & molæ ipsæ *præsepia*. Unde in MS. Codice Plautino sic concipiebatur titulus primæ comœdiæ: *M. Asini Plauti Amphytruo*; quippe servi ergastulo hujusmodi inclusi, tamquam laboris omnigenæ patientes, quales sunt asini molis appliciti, sic jure merito vocati videbantur: quod non sum ignarus præoccupatum ab eruditissimo Joanne Meursio Criticar. Exercitation. part. 1. cap. 9. & certum est ex A. Gellio supra laudato loco, Plautum *quasdam in pistrino scripsisse comœdias*, & servilibus addictum fuisse operibus. Locus est apud eum Curcul. Act. 2. sc. 1.

> . . . . *parasitus, quia non rediit Caria,*
> *Afferre argentum credo; nam si non ferat*
> *Tormento retineri non potuit ferro*
> *Quin reciperet se huc esum ad præsepim suam.*

Tertium versum in MS. meo reperi aliter, & fortassis melius. Vide Petrum Fabrum libr. 1. Semestr.

Tomen-

Tomento retineri non potuit ferreo.

Quartus verſus longe aliter legebatur vel Nonio Judice cap. 3. num. 160.

Quin reciperet ſe hic ceſſum ad præſepiam ſuam.

Sed melior prior lectio vel ipſo Plauto aſſertore in prologo Caſinæ:

Qui ſibi uxorem poſcat, ſcit, ſi id impetret,
Futurum, quod amet, intra præſepes ſuas.

Et videntur mihi non molarii tantum ſervi, ſed quilibet alii in privatis ſuis ſtationibus, in dominorum domibus locum habuiſſe ſervi, qui a vilitate rei & officii, ceu pecudes habiti, locum ſic nuncupaverint; erat enim par ſervorum & jumentorum conditio, teſtis eſt M. Varro libr. 1. de Re Ruſt. cap 13. *Illic laudatur villa ſi habebat culinam ruſticam bonam, præſepias laxas, cellam vinariam.* Huc pertinet locus Claudiani libr. 1. in Eutropium, a nullo hactenus explicatus:

Hæc erat, hæc, Ptolemæe, fides? hoc profuit ætas
In gremio conſumpta tuo, lectique jugales,
Et ducti toties intra præſepia ſomni?

Utque ſervi in præſepi habitare dicti, ita ſordidi homines *porcorum* nomine appellati, & habitatio illorum *hara* audiebat. Idem M. Varro in Prometheo: *In tenebris ac ſuilla vivunt, niſi non ſorum hara, atque homines, qui nunc plerique ſues ſunt exiſtimandi.*

Sed ad molas revertor, quæ etiam *aquariæ* dicebantur, quod ſicuti truſatiles manuum opera, aſinariæ jumentorum induſtria; ita iſtæ aqua per canales derivata circumagebantur. Pallad. Æmilian. libr. 1. de Re Ruſtica cap. 42. *Si aquæ copia eſt, fuſura balnearum debent piſtrina ſuſcipere, ut ibi formatis aquariis molis, ſine animalium vel hominum labore frumenta frangantur.* Modum præſcribit Vitruvius libr. 10. cap. 10. *Ita dentes ejus tympani, quod eſt in axe incluſum, impellendo dentes tympani plani, cogunt fieri molarum circinationem, in qua machina impendens infundibulum ſubminiſtrat molis frumentum, & eadem verſatione ſubigitur farina.* In quem locum quid notet Guilielmus Philander, conſule. Meminit & Zeno Imperator l. 10. C. de Aquæduct. *Suburbanum vel prædium, vel balneum, vel aquæ mola, vel hortus, ad cujus uſum aqua publica fuerit derivata.* Sic enim recte locus ille legitur, licet in quibuſdam aliis editionibus, pro *aquæ mola* ſit *aquariola*, peſſime, & nullo ſenſu. Valentinianus & Valens Augg. l. 4. C. Theodoſ. de Canone frumentario urbis Romæ: *Improborum petitiones, qui impudentius auſi ſunt poſtulare penſiones, aquæ molarum, quæ urbi venerabili annonas abundantius præſtitiſſent, quinque librarum auri mulcta infligat.* Aquariæ molæ rotis ſublevatis inverſiſque ſuppeditabatur aqua, eique officio juncti aſini, equi, equæ adhibebantur. Secundus, vetus poëta libr. 1. Antholog. cap. 33. Epigr. 21.

Τίπτε τὸν ὀγκηστὴν βραδύπουν ὄνον ἄμμιγ' ἐν ἵπποις
Πύρου ἀλωεναῖς ἐξελάατε δρόμον;

Οὐχ

Οὐχ ἅλις, ὅττι μύλοιο περίδρομον ἄχθος ἀνάγκης
Στειρηδὸν σκοτίοις κυκλοδίωκτος ἔχω;
Ἀλλ' ἔτι καὶ πώλοισιν ἐρίζομεν.

Cur rudentem tardum asinum simul cum equabus in rotundum in areis triturantibus agitatis cursum? Nonne satis est, quod molæ circularium onus necessitatis convolutim oculis clausis in gyrum actus habeo? quin adhuc cum equis cursu contendamus? Neque illud prætereundum, quod ab Artemidoro Daldiano libr. 2. cap. 47. Oneirocrit. traditum: Μύλος ἀεὶ τῶν σκληρῶν καὶ πονηρῶν πραγμάτων λύσιν, καὶ πιστὸν θεράποντα σημαίνει. *Mola semper durorum & difficilium negotiorum solutionem portendit, & fidelem servum significat.* Denique observandum, pistrinis suum fuisse Deum, suaque numina tutelaria ab aliis opificiis distincta. Jul. Poll. libr. 7. Onomast. cap. 33. tit. 8. Μυλώθρος, μύλων, μύλη, προμυλαία θεὸς, καὶ εὔνοστος. *Molitor, mola, pistrinum, Dea molaris, & benevola.* Hinc veteri superstitione cautum, ut *Promylius Deus* semper ante molas locaretur, ob suavem alimoniam. Suid. in voce Προμύλαιος θεός: quæ vero Græcis Promylia dicta, Latinis fortasse *Fornax* fuerit. De qua cum alii abunde disseruerint, non repeto. Vide Festum Pompejum libr. 6. & libr. 14. in voce *Popularia sacra*. Plutarch. Problem. Rom. cap. 89. Lactant. Firmian. libr. 1. cap. 20. Ovid. libr. 2. Fastor.

Facta Dea est Fornax,

Et libr. 6. Fastor.

Sola prius furnis torrebant farra coloni,
Et Fornacali sunt sua sacra Deæ.

Etruscorum inventum atria: quæ loca essent; templorum primum, mox ædium profanarum: imagines in iis, & vela: porticibus respondent: eorum ornatus: servi, iis præfecti, atrienses.

CAP. LXIX.

UT multa alia Romani ab Etruscis mutuati sunt, ita vel hoc in primis, ut ædes suas, atriis adjectis, splendidiores, laxioresque efficerent; quod ut manifestius constet, ponam quorundam veterum, sed fide dignissimorum Auctorum loca. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Atrium appellatum ab Atriatibus Tuscis, illinc enim exemplum sumptum.* Festus Pompejus ex illo libr. 1. de Verbor. significat. *Dictum autem atrium; quod id genus ædificii Atriæ primum in Etruria sit institutum.* Addatur & Servius Maurus Honoratus ad

ad v. 730. libr. 1. Æneid. *Alii dicunt, Atria Etruriæ esse civitatem, quæ domus amplis vestibulis habebat, quæ cum Romani imitarentur, atria appellaverunt*. Locum putarim ex Festo, proxime supra laudato, corrigendum, & pro *Atria* reponendum *Atriam*, nisi plus Servio, quam Festo tribuendum. Ut ut sit, certe constat, atrii primam inventionem Tuscis deberi; nunc vero quis ejus usus, videndum. Primum templa angustiora atrio decorabantur; nam *atrium Minervæ* ponitur in 8. Urbis regione a P. Victore: & *atrium Libertatis* ex eodem erat in 13. regione, adstipulante B. Marliano libr. 4. Topograph. cap. 3. quod Gracchus *ex multatitia pecunia* erexit. T. Liv. 3. Decad. libr. 4. in principio. In eo publica acta signabantur, asservabanturque, eodem Livio scribente 5. Decad. libr. 3. *Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, & ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, ac dimissis servis publicis*. Dedicatio illius Eidibus Aprilis. Fasti Capitolini, & P. Ovid. libr. 4. Fast.

Hac quoque, ni fallor, populo dignissima nostro
Atria Libertas cœpit habere sua.

Conjectura est, in eo fuisse bibliothecam publicam; ita eodem Ovidio docente libr. 3. Trist. Eleg. 1.

Nec me, quæ doctis patuerunt prima libellis
Atria Libertas tangere passa sua est.

In monte Aventino locat Festus Pompejus libr. 10. cujus auctorem non Gracchum facit, ut Livius proxime supra, sed Asinium Pollionem C. Suetonius in Augusto cap. 29. *Atrium Vestæ* in 8. Urbis etiam regione collocatur a Topographis, & plenissime Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. v. 153. quem consule. Ad eum ritum Christianis etiam templis atria adjecit Corippus Africanus libr. 3. num. 1.

Donec Apostolici subeuntes atria templi.

Uti Deorum templis atria apposita, ita & profanis quorumlibet civium domibus eadem in ornamentum adiecta, de quorum structura adeundus M. Pollio Vitruvius libr. 6. cap. 3. quorum usus antiquissimus extra Italiam, heroicis scilicet temporibus; nam Homerus αἴθουσαν, *atrium* vocat, apud Julium Pollucem libr. 1. Onomast. cap. 8. aliis αὐλὴ appellatur; sed parum interest. Locum apponam elegantem M. T. Ciceronis libr. 3. ad Quintum Fratrem Epist. 1. *Quo loco in porticu te scribere ajunt, ut atriolum fiat, mihi, ut est, magis placebat, neque enim satis loci videbatur esse atriolo, neque fere solet, nisi in his ædificiis fieri, in quibus est atrium majus, nec habere poterat adjuncta cubicula, & ejusmodi membra*. Ubi duo a Criticis omnibus prætermissa observare licebit: primum, in una domo plura atria fieri potuisse; quod a nullo, quod sciam, est notatum: alterum, atrio vicina, aut potius juncta, cubicula; quod alias non puto, neque apud alium Scriptorem notæ alicujus legi. Confer C. Plinii Junioris Epistolam 17. libr. 2. Maximum utcumque sit in atriis ornamentum, præcipuaque nobilitatis & opulentiæ

lentiæ oſtentatio. M. Varro, ut alios omittam, in Menippæa Satyra, cui titulus Ἀνθρωπουργία περὶ γενεθλιῶν.

Non ſit theſauris, non auro pectus ſolutum,
Non demunt animis curas ac religiones
Perſarum montes, non atria divitis Craſſi.

Quamobrem columnis periſtyliiſque diſtinguebantur, quæ ex marmore verſicolore dominorum potentiam indicarent. Claudian. libr. 2. in Ruffin.

. . . . . quid purpureis effulta columnis
Atria.

T. Lucret. libr. 4.

Atria verſari, & circumcurſare columnæ
Uſque adeo ſit uti pueris videantur, ubi ipſi
Deſierint verti.

Illa majorum imagines continebant, & longum familiæ ordinem intrantibus offerebant, erantque pars ædium ſpecioſiſſima; imagines autem, ſive ſtemmata cera, ut ſæpe, plerumque etiam ære aut marmore exprimebantur. L. Seneca libr. 3. de Benefic. cap. 28. *Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ ſuæ longo ordine, & multis ſtemmatum illigata flexuris, in prima ædium parte collocant, noti magis, quam nobiles ſunt.* C. Plin. libr. 35. cap. 2. *Aliter apud majores in atriis hæc erant, quæ ſpectarentur, non ſigna externorum artificum, nec æra aut marmora, expreſſi cera vultus ſingulis diſponebantur armariis, ut eſſent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera, ſemperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus.* P. Ovid. Eleg. 6. libr. 5. Triſt.

Creditur & ceris, & quos prætexta verendos
Vittaque cum virgis imperioſa facit.

Et libr. 1. Amor. Eleg. 8.

Nec te decipiant veteris quinquatria ceræ,
Tolle tuos tecum pauper amator avos.

Corruptum eſſe locum omnes vident, ſed corrigunt varie Critici; nam quidam reponunt: *veteris quinque atria ceræ*, ſed minus, ut mihi videtur, probabiliter; cum in una domo uti plura atria poſſe eſſe ſupra oſtendi, ita quinque fuiſſe præter morem ſuſpicor. Melius itaque: *veteri cincta atria cera*. M. Martial. libr. 2. Epigr. 90.

Atriaque immodicis arctat imaginibus.

Et libr. 4. Epigr. 40.

Atria Piſonum ſtabant cum ſtemmate toto.

Auctor carminis ad Piſonem, qui neque Ovidius, temporis ratione diſſentiente, nec Lucanus, cum paupertatem ſuam defleat, tenuiſque fortunæ injuriam v. 241. & Lucanum Juvenalis ſat. 7. v. 79. marmoreos hortos habuiſſe ac poſſediſſe dicat. Ille igitur, quiſquis eſt, auctor venuſtus ac elegans:

Nam quid imaginibus, quid avitis fulta triumphis
Atria, quid pleni numeroso Consule fasti
Profuerint?

D. Juvenalis sat. 8.

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria.

C. Plinius proxime supra laudatus exclusit ab atriis imagines omnes, nisi cereas: quod de primis Reipublicæ temporibus intelligendum; re vera enim postea etiam æreæ & marmoreæ, argenteæ aureæque in usu. Statius libr. 2. Silv. 2.

Quid referam veteres ceræque ærisque figuras?

Nec modo majorum suorum cæra metallove expressos vultus in atriis istis asservabant; sed & pretiosa quæque clarorum virorum monimenta. C. Petron. Satyr. pag. 22. in descriptione domus Trimalcionis: *Interrogare ego atriensem cœpi, quas in Medica picturas haberet? Iliada & Odysseam, inquit*. Sic enim rectissime legendum docet Josephus Scaliger, ut quibusdam videtur, *quasi Medica sit porticus instar Peciles Atheniensis, in qua Mædi superati depingebantur*; ut probat longus scribentium ordo. Probus Æmilius, sive Cornel. Nep. in Milciade. Pausan. Attic. Diogen. Laërt. in Cittico. Apul. Milesiar. libr. 1. Ælian. libr. 13. Var. Histor. cap. 12. Strabo libr. 9. Lucian. in Vita Demonactis. C. Plin. libr. 35. cap. 9. vocaturque Pysianactia, auctore Plutarcho in Cimone. In ea pugna Marathonia erat depicta, in qua fœdissima strage Medi a Græcis debellati, unde illi nomen. A. Pers. sat. 3. v. 54. ex quo loco apparet, auditorium philosophorum fuisse:

Quæque docet sapiens braccatis illita Medis
Porticus.

Hæc quidem probabilis est conjectura; sed ego nihilominus censerem legendum, *quas picturas in media haberet*. Confirmat hanc lectionem vetus Glossarium Latinum: *Tullia media vel Regia*. Et forte *media* dicebatur, quia *media* quædam pars esset inter domum ipsam & vestibulum. Duo sane atriorum genera: unum, quod Festo auctore *aterreum*, seu planum, de quo jam diximus: alterum, quod subdivale, ut nonnulli putant minus vere, in quod gradibus quibusdam ascendebatur. Martial. libr. 12. Epigr. 3.

Atria sunt illic Consulis alta mei.

Utrumque velis tapetibusque pensilibus adumbrabatur. Corippus de Byzantinis ædibus eadem, quæ de Romanis alii. libr. 3. num. 7.

Clara superpositis ornabant atria velis.

Et paulos post eodem loco:

Verum ut contracto patuerunt intima velo
Ostia, & aurati micuerunt atria tecti.

Referendum huc cultissimum Epigramma (1) Sulpicii Servasti Luperci

(1) Inter Catalect. Scalig. libr. 1. pag. 191. sed sine auctore, & inter vetera Epigrammata l. 1. p. 33.

ci-Junioris, quod propter insignem elegantiam integrum adscribam:

Quod tua mille domus solidas habet alta columnas,
Quod tua marmoreo janua poste nitet:
Aurea quod summo splendent laquearia tecto,
Imum crusta tegit quod pretiosa locum:
Atria quod circum dives tegit omnia cultus,
Hoc animos tollit nempe, beate, tuos.
Ædibus in totis gemmæ licet omnia claudant,
Turpe est nil domino turpius esse suo.

Solis nobilibus competebat jus istud imaginum: causa pulchra apud Valerium Maximum libr. 5. cap. 8. tit. 3. Videbat se in eo atrio consedisse, in quo imperiosi illius Torquati severitate conspicua imago posita erat, prudentissimoque viro succurrebat effigies majorum suorum cum titulis suis; idcirco in prima ædium parte poni solere, ut eorum virtutes non solum posteri legerent, sed etiam imitarentur. Sext. Propert. libr. 1. Eleg. 4.

Nec tibi nobilitas poterit succurrere amanti;
Nescit Amor priscis cedere imaginibus.

P. Ovid. libr. 1. Fastor.

Perlege dispositas generosa per atria ceras.

Pinathecis hisce aut tablinis claudendis, conservandis, in funebrem pompam efferendis præerant servi, quos Atrienses ab atrii cura appellabant. M. Tull. Paradox. 5. *Atque ut in magna familia sunt alii lautiores, ut sibi videntur, servi, sed tamen servi atrienses, atque tu pari stultitia, quos signa, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia vasa, quos ædificia magnifica nimio opere delectant.* Quem locum corruptissimum MS. optimæ notæ beneficio sic posse restitui, nitorique suo reddi existimo. *Lautiores, ut sibi, videntur, servi, ut atrienses, alii inferiori loco, ut mediastini, sic stulti quidem omnes, ut tu, pari stultitia sunt, quos signa, &c.* Petronius supra laudatus officium obiter indicavit, sed plenius, uberiusque Junius Moderatus Columella libr. 12. Rei Rust. cap. 3. *Uxorem*, ait, *debere insistere atriensibus, ut suppellex & ferramenta detersa nitidentur, atque rubigine liberentur, ceteraque si refectionem desiderent, fabris concinnanda tradantur.* Meminit liber de Offic. Proconsul. Vet. Glossar. Latinum: *Atriarii seu atrienses sunt custodes atrii.* Aliud vetus Glossarium Latino-Græcum. *Atriensis*, διαιτάριος, διαιτάρχης. Alfenus Varus libr. 7. Digestorum: *Itemque de servis eadem ratione quæri, qui eorum usus sui causa parati essent, dispensatores, villici, insularii, atrienses, textores: operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur.* Vide Legem 203. ff. de Verbor. significat. Ulpian. J.C. l. 15. §. 2. ff. de Usufructu. *Librarium si rus mittat, & qualum & calcem portare cogat, histrionem, balneatorem faciat, vel de symphoniaco atriensem, vel de palæstris stercorandis latrinis præponat, abuti videbitur proprietate.* Est & eorumdem officium apud eundem J.C. l. 8. ff. de Instr.

Instr. & Instrum. leg. §. fin. *Quibusdam in regionibus accedunt instrumento, si villa cultior est, veluti atrienses, scoparii, si etiam viridaria sint, topiarii*. Phædrus Tiberii Aug. libertus libr. 2. fab. 36. venustissime habitum eorum describit:

Ex alticinctis unus atriensibus,
Cui tunica ab humeris linteo pelusio
Erat districta, cirris dependentibus.

M. Accius Plaut. Pseudolo Act. 2. sc. 2.

. . . . PS. Condus promus sum, procurator pœni,
HA. Quasi te dicas atriensem. PS. imo atriensi ego impero.
HA. Quid tu servus ne es, an liber? PS. nunc quidem etiam servio.
HA. Ita videre & non videre, dignus qui liber fies.

Superest nunc, ut discutiatur, quæ, qualisque ædium pars, aut apud Tuscos inventores, aut Romanos fuerit atrium? Sunt inter doctos nonnulli, quorum facile primus Isaacus Casaubonus ad Suetonii Augustum, qui *locum subdivalem intectumque* definit: ratio vel hæc una, quod Tertullianus *subdival* videatur vocasse; itaque cum *impluvio* confundit, minus perite, aut *cum loco in mediis patenti*, æque sane inerudite; nam L. Seneca, M. Valerius Maximus, C. Plinius supra hoc capite a me laudati, *primam ædium partem* concordi consensu nuncupant. M. Varro præterea libr. 4. de Ling. Lat. *Quod relictum erat in medio, ut lucem caperet, deorsum, quo impluebat, impluvium dictum, & sursum, qua compluebat, compluvium, & deinde atrium ab Atriatibus Tuscis*. Diserte togatorum doctissimus, impluvium, compluvium, atrium, tria diversa ædificiorum quorumlibet loca ostendit fuisse: adde compluvium, sive subdivalem illum locum, ut ipsi loquuntur, in mediis ædibus locatum, cum *atrium prima domus pars* audiat apud A. Gellium libr. 16. cap. 5. Virgil. libr. 2. Æneid.

Ædibus in mediis, nudoque sub ætheris axe
Ingens ara fuit.

Et utrumque memorat, sed tamquam quippiam discretum distinctumque Corippus Africanus libr. 1. num. 7.

Est domus interior tectorum in parte superna,
Luce suas radians, & aperto libera cœlo
Conspicuo vitrei splendens fulgore metalli.

En subdival, quod ab atrio aliud, ut liquet ex eodem Poëta libr. 2. n. 4.

Jam latus princeps divalia tecta subibat,
Amplaque gaudentes implebant atria turbæ.

Corrigatur idem libr. 3. num. 7.

. . . . miratur barbara pubes,
Ingressus primos, atque immensa atria lustrat.

Antea corrupte legebatur:

Ingressus primos, immensaque atria lustrat.

Sane

Sane ut omnis dubitandi ansa penitus tollatur, *atrio porticus extrinsecus adjacebant, inter quas & impluvium;* ut ait Isidorus libr. 15. cap. 3. ut non possit concipi, qua ratione idem fuerit atrium cum impluvio. Deinde in atrio ignis extrui solebat, recte observat Joannes Britannicus ad Juven. Sat. 8. v. 8. ubi *fumosas imagines* exponit *fumo sordidas*, igne scilicet in atrio extructo. At sub dio quis sanæ mentis putet, ignem veteres quotidie excitare solere? Quid quod in atrio, ut jam probatum abunde, majorum vultus cera expressi, nobilitatis suæ, & generis claritudo asservaretur, quos aperti cœli injuriæ exponere, quam ridiculum, & ab re alienum? Denique non tantum *pinnas prominentes* atria habebant, sive, ut Vitruvius supra laudatus appellat, *alas*; sed etiam *laquearia*: quod qui pertinacius, quam doctius propugnantes suum errorem, ad subdivalem atrii situm trahunt, toto cœlo errant, & delirant. M. Tull. Orat. de Prætura urbana: *Considerat templum, videt undique tectum, laqueatum pulcherrime*. En Cicero undique tectum interpretatur laqueatum; laqueare autem non tantum alas habuisse atria indicio est D. Auson. Mosella:

. . . nunc Phrygiis sola consere lævia crustis,
Tendens marmoreum laqueata per atria campum.

L. Apul. libr. 5. Milesiar. *Summa laquearia citro atque ebore curiose cavata subeunt aureæ columnæ*. Vide locum, & diligenter expende.

Etruscorum inventum columnæ Tuscanicæ dictæ: in mediis ædibus: arma sustinebant: æratæ: in iis leges sculptæ: sepulchris impositæ.

CAP. LXX.

Uti atriis adjectis ædes suas magnificentiores Romani exemplo Etruscorum fecisse ostendi; ita & columnas Tuscanicas ab iisdem accepisse eos, certum est: quod vel nomen ipsum docet, quippe cum quatuor sint, aut ad summum quinque columnarum genera, unum tantum Italicum est, quod *Tuscanum* a Vitruvio, *Tuscanicum* ab aliis audit; reliqua vero omnia exotica sunt, & peregrina. Isidor. libr. 19. cap. 10. Etymologiar. *Columnæ pro longitudine & rotunditate vocatæ, in quibus totius fabricæ pondus erigitur: antiqua ratio erat columnarum altitudinis, tertia pars latitudinum. Genera rotundarum quatuor sunt, Doricæ, Jonicæ, Tuscanicæ, Corinthiæ, mensura crassitudinis & altitudinis inter se distantes: quintum genus est earum, quæ vocantur Atticæ*. Ornabantur sane harum capita, uti ex Pollione

lione Vitruvio libr. 3. Architectur. cap. 3. *In Araeostylis autem nec lapideis nec marmoreis epistyliis uti datur, sed imponendae de materia trabes perpetuae, & ipsarum aedium species sunt barycae, barycephala, humiles, latae, ornantque signis fictilibus, aut aereis inauratis earum fastigia, Tuscanico more, uti est ad Circum maximum Cereris & Herculis, Pompejani item Capitolii.* Locus indubie est depravatus; neque enim Capitolium ullum Romae Pompejanum. Suspicor legendum *Pompejani theatri, item Capitolii.* De quo consule Plinium libr. 36. cap. 15. Sueton. Nerone cap. 46. Lucan. libr. 7. princ. Propert. libr. 4. Eleg. 9. Martial. libr. 2. Epigr. 14. libr. 5. Epigr. 10. libr. 11. Epigr. 48. libr. 14. Epigr. 29. Ovid. libr. 1. de Arte. Claudian. libr. 2. de Laud. Stilic.

Pompejana dabunt quantos proscaenia plausus.

Supereft, ut de usu pauca expediantur, idque levi tantum manu. Primum Coelius Rhodiginus libr. 17. Antiquar. Lection. cap. 20. ex Servio Honorato ad libr. 8. Aeneid. pag. 528. ait: *Sepulchris optimatum solemnem fuisse morem columnas imponere:* de quarum altitudine Plato apud Graecos, in Latio vero M. Cicero leges praescripserunt, quod & Fulvius Ursinus pridem observavit. Neque tantum columnas, sed & Pyramides & montes ad tumulos aedificabant; unde Mythologis derivata fabula, ut Phornuto & Albrico, Palaephatoque placuit, Atlantem syderum cursus motusque observasse, quod ad ejus nominis in Mauritania montem sepultus fuerit. De Pyramidibus M. Lucan. libr. 8. v. 594. uti & de monte:

Cum tibi sacrato Macedo servetur in antro,
Et Regum cineres extructo monte quiescent,
Cum Ptolomaeorum manes seriemque pudendam
Pyramides claudant indignaque Mausolea,
Pompejus ponto fluitet.

De Pyramidibus sepulchralibus elegantissime C. Claudian. libr. 2. in Ruffin.

Qui sibi Pyramidas, qui non cedentia templis
Ornatura suos extruxit culmina manes.

De montibus, sub quibus sepeliri heroës sueti, P. Maro libr. 6. Aeneid.

Tum pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
Constituit, suaque arma viro, remumque tubamque
Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur.

Et libr. 11. Aeneid. ad finem:

. . . . fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum.

P. Stat. libr. 5. Silv. 3.

Exere semirutos subito de pulvere vultus
Parthenope, crinemque afflato monte sepulti
Pone super tumulos, & magni funus alumni.

Atque

Atque istis columnis pyramidibusque impositæ statuæ defunctorum; quare primis seculis columnæ pro simulacris Deorum colebantur, neque alii erant Dii, ut notat Desiderius Heraldus ex Eusebio Pamphilo libr. 1. de Præparat. Evangel. & Clemente Alexandr. Stromat. 1. Arnob. libr. 7. Contra Gentes: *Quoties vatum jussis, aruspicumque responsis, postquam divina res facta est, & ex gentibus transmarinis acciti Dii quidam, delubraque his facta, & in altioribus columnis signa quædam & simulachra sunt constituta*. Sueton. Galba cap. ult. *Senatus ei, ut primum licitum fuit, statuam ei decrevit, rostratæ columnæ superstantem, in parte fori, qua trucidatus fuit; sed decretum Vespasianus abolevit*. Illud erat, quod Vitruvius, superius laudatus, dixerat fictilibus signis ornari columnas; nam revera vel aliquem ornatum imponebant iis, vel saltem diversa e materia capitella formabant. Prius ex Corippo liquet, qui Victoriam alatam, columnæ impositam, scribit libr. 3. num. 9.

Nobilitat medios sedes Augusta penates,
Quatuor eximiis circumvallata columnis,
Quas super ex liquido præfulgens cymbius auro
Immortale caput, soliumque sedentis obumbrant,
Ornatum gemmis, auroque ostroque superbum:
Quatuor in se se nexos curvaverat arcus,
Per lævam dextramque tenens Victoria partem,
Altius erectis pendebat in aëre pennis.

Alterum ex eodem est planum libr. 4. num. 1.

Buxea populeis aptans capitella columnis,
Materiaque ipsa bases firmaverat imas.

Nec modo capitella iis aut apex ornata, sed totæ ipsæ velis intectæ; eodem auctore libr. 4. num. 3.

Syrica per cunctas pendebant vela columnas.

Quæ quidem a nullo, quod sciam, fuerant notata: uti nec quod ex ipso Corippo & aliis eruitur, in mediis ædibus sitas etiam columnas. Idem Corippus libr. 3. num. 1. de funere Justiniani:

Interius flentes famuli: vasa aurea mille,
Mille columnarum species.

Ac in iis suspendebantur arma, & præcipue hastæ. Homerum habeo auctorem libr. 1. Odyss. v. 126. & libr. 17. v. 29. Virg. libr. 12. Æneid.

Exin quæ mediis ingens adnixa columna
Ædibus adstabat, magna vi corripit hastam.

Addo denique in columnis æreis inscribi solitas leges, vel lateritiis, vel lapideis: & multis allatis probavi in Antiquitatibus meis, quæ quia passim leguntur, non repeto. Adde Ciceronem libr. 2. de Divinat. pag. 288. Edit. Steph. *Æra legum de cœlo tacta*. Jul. Obsequens libr. de Prodigiis cap. 123. *Tabulæ legum æneæ literis liquefactis*. Itaque tabulæ istæ vel columnis appensæ, vel columnis ipsa legum verba insculpta, uti loco laudato docui.

Etruscorum inventum ludi: diversis linguis editi, Osci: & quia in Deorum falsorum honorem excogitati, Christianis interdicti: colores in iis quatuor, mox sex: eorum causa, & factiones usque ad Reipublicæ interitum.

CAP. LXXI.

LUdicras artes, ab iisdem Etruscis excogitatas, antiquissimis scriptorum probatorum receptum est monimentis. Q. Florens Tertullianus libr. de Spectaculis cap. 2. *De originibus quidem ut secretioribus & ignotis penes plures nostrorum altius, nec aliunde investigandum fuit, quam de instrumentis Ethnicarum literarum, extant auctores multi, qui super ista re Commentarios ediderunt. Ab his Ludorum origo sic traditur: Lydos ex Asia transvenas in Etruria consedisse, ut Timæus refert, duce Tyrrheno, qui fratri suo cesserat regni contentione.* Sic enim legitur in antiquissima Beati Rheani editione Parisiensi, Anno 1566. ut jure mirer J. Lipsium voluisse correctionem novam inducere, quasi prius fuisset conceptum, *qui fratri suo successerat;* odi enim hanc nimiam in veteribus corrigendis ostentationem, & præposteram diligentiam in iis restituendis, quæ omnibus editionibus sana incorruptaque leguntur. Ita nihilominus olim lectum suspicari possumus ex Isidoro libr. 18. cap. 16. qui verbatim hunc Tertulliani integrum locum mutuatus, cujus verba mutilatissima: *Lydi ex Asia transeuntes in Etruria consederunt, duce Tyrrheno, qui fratri suo successerat in regno contentione, ergo in Etruria.* Restitue: *qui fratri suo cesserat regni contentione.* Quod ex libr. 1. superius discere potes, ubi uberrime hæc discussi. C. Tacit. libr. 14. *Majores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quæ tum erat, eoque a Tuscis accitos histriones.* Hæc quidem manifeste ostendunt, Ludorum ortum a Tuscis propagatum, usque adeo, ut etiam florente Republica *Ludicri* quoddam genus reperiatur, quod *Oscum* a gente Etrusca videlicet nomine desumpto, appellaverint. M. Cic. libr. 7. Familiar. Epist. 1. *Quod si tu per eos dies operam dedisti Protogeni tuo, dummodo is tibi quidvis potius, quam orationes meas legerit, ne tu haud paulo plus, quam quisquam nostrum, delectationis habuisti. Non enim te puto Græcos aut Oscos ludos desiderasse, præsertim cum Oscos ludos vel in Senatu nostro spectare possis: Græcos vero ita non ames, ut ne ad villam quidem tuam Græca via ire soleas.* Ludi hi, non Latina Lingua, sed Osca editi, hoc est Etrusca. Strabo Ama-

Amasian. libr. 5. pag. 161. Τῶν μὲν γὰρ Ὄσκων ἐκλελοιπότων, ἡ διάλεκτος μένει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὥστε καὶ ποιήματα σκηνοβατεῖσθαι, κατά τινα ἀγῶνα πάτριον, καὶ μιμολογεῖσθαι. *Nam cum Oſcorum gens interierit, ſermo tamen eorum reſtat apud Romanos, ita ut carmina quædam a mimis certo quodam certamine, quod inſtitutum majorum celebratur, in ſcenam producantur*. Meminit C. Tacitus libr. 4. Annal. *Multa ab iis in publicum ſeditioſe, fœda per domos tentata, Oſcum quondam ludicrum leviſſimæ apud vulgus oſtentationis, eo flagitiorum & virium veniſſe, ut auctoritate patrum coercendum ſit*. Igitur quia hoc ludicrum Etruſcum erat, ſervatum, ut ſemper Etruſca lingua ederetur. Quare digniſſimum eſt notatu, non ſemper Latine ludos populo Romano edi ſolitos; nam illud efficaciſſimum captandæ popularis auræ vinculum, ſi pro gentium diverſitate, quæ ex omnibus pæne habitabilis mundi partibus eo confluxerant, ſermone ab iis intelligendo ludicra celebrarentur. Sueton. Cæſare cap. 39. *Edidit ſpectacula varii generis, munus gladiatorium, ludos etiam regionatim urbe tota, & quidem per omnium linguarum hiſtriones*. Iſtius exemplo Auguſtus filius eodem auctore Suetonio cap. 43. Ludos fecit *nonnumquam vicatim ac pluribus ſcænis, per omnium linguarum hiſtriones, non in foro modo, nec Amphitheatro, ſed in Circo, & in ſeptis, & aliquando nihil præter venationem edidit*. Ad quem locum vide viros doctos.

Initium horum ludorum ſuperſtitioſum fuit, cum nulli ludi edi conſueverint, niſi in alicujus Dei honorem, ut non immerito Etruria Ludorum parens ſimul & ſuperſtitionis mater dici poſſit. Tertullian. loco proxime ſupra laudato. *Igitur in Etruria inter ceteros ritus ſuperſtitionum ſuarum, ſpectacula quoque religionis nomine inſtituunt; inde Romani accerſitos artifices mutuantur, tempus, enuntiationem, ut Ludi a Lydis vocarentur*. Quæ verba, ne ſyllaba quidem immutata, tranſcripſit Iſidorus libr. 18. cap. 16. Et certe, ſi examinemus exactius, nullum genus ludorum, non in Dei alicujus honorem excogitatum deprehendemus. Comici enim Tragicique Baccho ſacri, Circenſes Soli Lunæque, Quinquatrus Minervæ, Equeſtres Conſo, Equiria Marti, Seculares Apollini & Dianæ, Lupercales Fauno, Capitolini Jovi; ut ſemel dicam, non alio fonte *Idololatria* profluxit, quam a ludis, in quîs Deorum, ſive Idolorum verius, ingens numerus collocabatur, quæ pompa dicta. Sueton. in Auguſto cap. 16. in Claudio cap. 11. in Tito cap. 2. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 2. qui locus mire huc facit. Et idem libr. 1. de Arte Amandi:

At cum pompa frequens certantibus ibit ephebis.

Nunquam mihi ſatisfaciam, quin locum aureum protulero Lactantii Firmiani, qui elegantiſſime eruditiſſimeque libr. 6. Inſtit. cap. 20. idem, quod hoc loco agimus, deducit, itáque concludit: *Vitanda igitur ſpectacula omnia, non ſolum ne quid vitiorum pectoribus inſideat, quæ ſedata & pacifica eſſe debent; ſed ne ejus nos voluptatis conſuetudo deliniat, atque a Deo,*

a Deo, atque a bonis operibus avertat. Nam ludorum celebrationes Deorum festa sunt, siquidem ob natales eorum, vel templorum novorum dedicationes sunt constituta: & primitus quidem venationes, quæ vocantur munera, Saturno erant attributæ: ludi autem Scenici Libero, Circenses Neptuno, paulatim vero & ceteris Diis idem honor tribui cœpit, singulique ludi numinibus eorum consecrati sunt, sicut Sisinnius Capito in libris Spectaculorum docet. Si quis spectaculis interest, ad quæ religionis gratia convenitur, discessit a Dei cultu, & ad Deos se contulit, quorum natales & festa celebravit. Ex quibus clarissimum est, initio nascentis Ecclesiæ Christianis omnibus interdictum, ne ludis interessent, quod verum Dei cultum spectaculo illo violari certum esset. Arnob. libr. 7: *Ludi vero, quos facitis, quibus Floralibus & Megalensibus nomen est, ceterique omnes alii, quos esse sacros voluistis, & religionum inter officia deputari, quam rationem habent, quam causam, ut instituti condique debuerint, & ex numinum appellatione signari? Honorantur, inquis, his Dii.*

In istis ludis factiones erant, a colorum quadruplici differentia desumptæ. Mythologica ratio apud Aurel. Cassiod. libr. 3. Variar. Epist. 51: *Colores in vicem temporum quadrifariam funduntur: prasinus virenti verno: venetus nubilo hiemi: roseus æstati flammeæ: albus pruinoso autumno dicatus est. Sic factum, ut naturæ mysteria spectaculorum composita imaginatione luderentur.* Ita corruptus locus legendus: antea erat, *naturæ ministeria*, inepte. Solin. cap. 47. *Quidam equi cantibus tibiarum, quidam saltationibus, quidam facibus accensis, quidam colorum varietate ad cursum provocantur.* Poëtæ. Christodorus Copita Thebanus, vetus Epigrammatarius:

Χρώμασι καὶ πέπλοις συμμετέβαλλε τύχας.
Coloribus & pannis commutavit fortunam.

Corippus Africanus libr. 1. de Laudib. Justini Aug. minoris num. 17. quem locum, quia necessarium, integrum apponam, uti in mea editione restitui:

Solis honore novi grati spectacula Circi
Antiqui sanxere patres, qui quatuor esse
Solis equos quadam rerum ratione putabant,
Tempora continui signantes quatuor anni:
In quorum specie, signis, numerisque modisque
Aurigas totidem, totidem posuisse colores,
Et fecere duas stadia in contraria partes,
Ut sunt æstivis brumalia frigora flammis;
Nam viridis vernis campus seu concolor herbis
Pinguis oliva comis, luxu nemus omne virescit:
Æstatis roseus rubra sic veste refulgens,
Ut nonnulla rubent ardenti poma colore:
Autumni ventus ferrugine dives & ostro,
Maturas uvas, maturas signat olivas:

Albi-

Albicolor viridi socia conjungitur uva,
Æquiparans candore nives, hiemisque pruinam.

M. Martial. libr. 10. Epigr. 48.

De prasino conviva meus, venetoque loquatur.

P. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 2.

Jamque patent iterum reserato carcere postes,
Et volat admissis discolor agmen equis.

Sidon. Apollinar. carm. 23.

. . . . micant colores
Albus, vel venetus, virens, rubensque.

Quod Cassiodorus attribuit colorum varietatem quatuor anni diversis tempestatibus: alii quatuor elementis. Georg. Cedrenus Compend. Histor. pag. 121. Διελὼν τὴν Ῥώμην εἰς μέρη τέσσαρα, εἰς τιμὴν τῶν τεσσάρων στοιχείων, γῆς, θαλάσσης, ἀέρος, καὶ πύρος, καὶ ἐπέθηκε τοῖς μέρεσι τὰ ὀνόματα ταῦτα, τῇ γῇ τὸ πράσινον, ὅ ἐστι χλοῶδου, τῇ θαλάσσῃ τὸ βένετον, καθὸ εἰσὶ τὰ ὕδατα κυανᾶ, τῷ πυρὶ τὸ ῥούσιον, καὶ τὸ ἀέρι τὸ λευκόν. *Urbem in quatuor partes divisit, in honorem quatuor elementorum, terræ, maris, aeris, & ignis: imposuitque partibus hæc nomina, terræ viride, quæ est herbæ color, mari cæruleum, quia is est aquarum color, igni roseum, aëri album.* Consentit Florens Tertullianus Cassiodoro libr. de Spectaculis cap. 6. *Albus hiemi ob nives candidas, russeus æstati ob solis ruborem voti erant.* Postea Cedreni sententiam confirmat: *Prasinum terræ matri vel verno, venetum cælo & mari, vel autumno.* Isidor. libr. 18. cap. 33. *Prasinus terræ, venetus cælo & mari a paganis est dicatus.*

Ab his factionibus oriebantur *studia* varia, in hanc aut illam prona. Plin. libr. 9. Epist. 6. *Favent panno, pannum amant, etsi in ipso cursu, medioque certamine: hic color illuc, ille huc transferatur, studium, favorque transibit.* Luctat. Placid. ad libr. 1. Thebaid. v. 423. quod non modo de Romanis moribus, verum etiam de Græcorum ritu accipiendum docet eo loci Statius, quem consule. Corippus libr. 1. num. 8.

. . . . studiorum gaudia surgunt.

Eodem libr. num. 9.

. . . . studiorum jurgia cessant.

Eadem illa studia *favor* appellantur. Plinius Junior proxime laudatus. Ovid. libr. 1. κακοτεχνίας.

. . . . cui favet illa, fave.

Et Amor. libr. 3. Eleg. 2.

Favimus ignavo.

Sil. Italicus libr. 16. Punicor.

Hic studio furit acris equi, furit ille magistri.

Virgilius libr. 5. Æneid. *studia faventum* vocavit. Veteres Inscriptiones passim, qualis illa in Eutychetis aurigæ monimento. (1)

Favi-

(1) Apud Gruter. pag. 340. num. 4.

Favisti. vivo. forsitan. ipse. mihi.

Et in alio marmore de Fusco auriga.(1)

Factionis. venetæ. Fusco. sacravimus. aram.
De. nostro. certi. studiosi. ac. bene. amantes.

Hæc studia favorque accendebantur maxime sponsionibus, de quibus non obscura in antiquitate vestigia. Vetus Scholiastes Juvenalis sat. 11. v. 199. *Juvenibus spectacula concede, qui propter certamina sponsiones ponunt, & delectat eos juxta puellas spectare, quia antiquitus solebant mulieres cum viris omnibus spectaculis interesse indifferenter*. Tertullian. libr. de Spectacul. cap. 16. *Aspice populum ad id spectaculum jam cum furore venientem, jam tumultuosum, jam cæcum, jam sponsionibus concitatum*. Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 17. *Nec moratus sponsione contendit*. Sponsio ista fiebat deposita præsenti pecunia. Hadrian. Turneb. libr. 8. Adversarior. cap. 4. & libr. 18. cap. 33. P. Ovid. libr. 1. de Arte, etiam per libellum in sponsiones itum ostendit:

Dum loquitur, tangitque manu, poscitque libellum,
Et, quærit posito pignore, vincat uter.

M. Martial. libr. 11. Epigr. 1.

Sed jam sponsio fabulæque lassæ
De Scorpo fuerint, vel Incitato.

Quod si præsentanea non fuisset pecunia, annulos deponebant. Ulpian. J.C. l. 17. ff. de præscript. verb. *Si inhonesta sponsionis causa erit, annuli dumtaxat repetitio erit*. Denique tantus erat faventium ardor, ut plerumque ad seditionem res spectare videretur. Paul. Varnefrid. libr. 4. de Gest. Longobardor. cap. 37. *Hujus tempore prasini & veneti per orientem & Ægyptum civile bellum faciunt, ac se mutuo prosternunt*.

Quatuor isti, quos memoravi colores, usque ad ævum Vespasianorum permanserunt; tum vero Domitianus duos addidit: *pannum aureum, & purpureum*, ut loquitur Suetonius in eo cap. 7.

Etru-

(1) Apud Gruter. pag. 339. num. 4.

Etruscorum inventum ludii, sive histriones: planipedes, moriones, gelasini, geletopi, copreæ, & pantomimi: præmia iis, & corona data: scholæ gesticulatorum.

CAP. LXXII.

Consequens certe erat, ut Romani ludorum celebritatem a Lydis, hoc est Etruscis mutuati, uti jam plenissime ostensum, ab iisdem etiam scænicos artifices acciperent. Vide libr. 1. cap. ult. ibi enim Hister, idest Ludius dicitur. P. Ovid. libr. 1. de Arte:

Dumque rudem præbente modum tibicine Tusco
Lydius æquato ter pede pulsat humum.

Q. Tertullian. libr. de Spectacul. cap. 2. *Igitur in Etruria inter ceteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituunt: inde Romani accersitos artifices mutuantur, tempus, enuntiationem, ut Ludi a Lydis vocarentur.* Quæ verba more suo transcripsit Isidorus libr. 18. cap. 16. sed corruptissima. Vide superiori capite. Ex Etruria itaque artifices isti petebantur, manseruntque aliquo nomine in ludis Romanis usque ad tempora Tiberii Augusti, qui *de immodestia histrionum retulit*, ut ait C. Tacitus libr. 4. Annal. *multa ab iis in publicum seditiose, fœda per domos tentari: pulsi tum histriones Italia.* Non semper Latine loquebantur isti, sed vel Osce, vel Græce, vel Latine, ut alibi hoc opere docui. Addo Tacitum libr. 14. Annal. *Non nobilitas cuiquam, non ætas, non acti honores impedimento, quo minus Græci Latinive histrionis artem exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles.* Elegantissimus locus est apud eundem auctorem paulo post in laudato libr. 14. *Majores non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quæ tum erat, eoque accitos e Tuscia histriones.* Subscribit T. Livius, Antiquitatis Romanæ disertissimus arbiter, & historiæ callentissimus libr. 7. Decad. 1. principio: quæ verba adscribam: *Pacis Deum exposcendæ causa, tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit, & cum vis morbi nec humanis consiliis, nec ope divina levaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scænici, nova res bellicoso populo, (nam circi modo spectaculum fuit,) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Ceterum parva quoque, ut fere principia omnia, & ex ipsa peregrina res fuit, sine carmine ullo: sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruria acciti ad tibicinis modos saltantes haud indecoros motus more Tusco dabant: imitari deinde eos juventus simul incondititis inter se jocularia fundentes, versibus, cœpere; nec absoni a voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusque usurpando excitata, vernaculis artificibus, quia Hister Tusco verbo Lu-*

bo Ludio vocabatur, nomen bistrionibus inditum, qui non ſicut ante Feſcennino verſu, ſimilem incompoſitum temère ac rudem alternis jacebant, ſed impletas modis ſatyras, deſcripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Ex his tribus Hiſtoricorum probatiſsimorum locis, & auctoritate Poëtæ antiquiſſimi, & Grammatici non contemnendi, jam allata, patet liquido, turpiter erraſſe Feſtum Pompejum libr. 8. *Hiſtriones* inquit, *dicti, quod ex Hiſtria venerint*. Delirium apertum; quippe eo ſeculo, quo hiſtrionica primum in urbem recepta, ignotum Hiſtriæ nomen, neque ullum cum gente tam longinqua commercium. Favet laudatis Valerius Maximus, cujus verba paulo infra hic vide. Sed qui illi fuerint, explico.

Hiſtriones erant, qui in ſcæna fabulas agebant: indecoris motibus res exprimebant turpes: ad numeros ſaltabant: ſive, qui *biſtrionicam exercebant*, ut loquitur Paulus J.C. l. 73. M. Tullius in Parodoxis. *Hiſtrio ſi paulo ſe moveat extra numerum, aut verſus pronuntiatus eſt una ſillaba longior, aut brevior, exibilatur*. Gloſſ. Vet. *Ludio*, σατυριστής. Perite; nam ſatyræ tum nullæ, ſed ludionum facetiæ, & ſales protervi civium raxandis viriis inſerviebant. Erant ex ſervorum genere, & ante pubertarem artem profiteri diſcebant. Venulejus J.C. l. ult. §. fin. ff. de libr. cau. *Impubes poteſt operas dare, ſi ſit biſtrio*. Et Ulpianus J.C. l. 7. §. dabitur ff. oper. libertor. tradit, *impuberis etiam miniſterium eſſe, ſi ſit biſtrio*. Plura exempla in Jure.

Ludiones iſti ideni cum *pantomimis*. Vet. Gloſſ. *Hiſtrio*, παντόμιμος: & exemplis probatur; nam *Mneſter pantomimus* audit apud L. Senecam in Apocol. & Sueton. Calig cap. 36. Domitian. cap. 10. Ulpian. J.C. l. 3. ff. de condict. cau. da. eundemque idem Suetonius in Nerone cap. 24. & Tacitus libr. 13. Annal. *biſtrionem* appellant. Nomen pure Græcum eſt, inde ſumptum, quod & ſaltaret, & imitaretur res quaſcumque. Lucian. libr. περὶ ὀρχήσεως, *de ſaltatione*, quo quidem nomine intelligendus eſt ibi ὀρχηστὴς, *ſaltator*. Macrob. libr. 2. Saturnal. cap. 7. *Saltabat Hylas Oedipodem*. Quintilian. libr. 6. cap. 2. *Fruitione uſus Auguſtus de pantomimis duobus, qui alternis geſtibus contendebant, cum eorum alterum ſaltatorem dixit, alterum interpellatorem*. Juvenal. ſatyr. 6. v. 64.

Chironomon Ledam molli ſaltante Bathyllo
Tuccia veſicæ non imperat.

Lucillius libr. 2. Antholog. & ex eo Auſonius Epigr. 83.

Idem qui Nioben ſaltavit ſaxeus.

D. Cyprian. libr. 2. Epiſt. 2. *Exprimunt impudicam Venerem, adulterum Martem, Jovem illum, non magis regno, quam vitiis principem, terrenos amores ardentem, nunc in plumas oloris albeſcere, nunc aureo imbre defluere*. Vetus lapis (1)

M. AVR.

(1) Apud Gruter. pag. 330. num. 3. in baſi.

M. AVR. AVG. LIB
AGILIO. SEPTENTRIO
NI. PANTOMIMO, SVI
TEMPORIS. PRIMO. SACERDO
TI. SYNHODI. APOLLINIS. PA
RASITO. ALVMNO. FAVSTINAE
AVG. PRODVCTO. AB. IMP. M.
AVREL. COMMODO. ANTONI
NO. PIO. FELICE. AVGVSTO
ORNAMENTIS. DECVRIONAT
DECRETO. ORDINIS. EXORNATO
ET. ALLECTO. INTER. IVVENES
S. P. Q. LANIVINVS

A latere dextro basis.

. . . IBVS. COMMODAS
. . . . ELIANO . CoS

Sed quando primum Romæ producti ludiones, disceptatum video; nam Suidas gravis Auctor in voce Ἀθηνόδωρος: Τ' ὡς χαιρὼς ἐκείνως κ̀ ἡ Παντόμιμος ὄρχησις εἰσήχθη μὴ πρότηρον ὖσα. *Iis temporibus quoque*, scilicet sub Tiberio Cæsare, *pantomimorum saltatio introducta est, ante non usitata*. Quod falsissimum esse oportet; nam libera Republica notissimum est nomen *Roscii & Æsopi* ex Cicerone, Horatio, & aliis: quin imo ævo Augusti *Pylades & Batbyllus* pantomini in pretio, ut vel ex ipso Suida colligere licet: cujus verba in voce ὄρχησις, quia corrigenda, apponam: eoque lubentius, quod Hieronymum Volfium interpretem fugerit mendum. Ὄρχησις πάντιμος, ἀυτὴν ὁ Αυγουστος Χαῖσαρ ἐφεῦρε, Πυλάδε καὶ Βαχυλλίδε πρῶτον ἀυτὴν μετελθόντων. Ubi pro πάντιμος lege παντόμιμος, & sensus erit perspicuus. *Saltatio Pantomimus, banc Cæsar Augustus invenit, tractatam prius a Pylade & Bathyllo*. Juvenal. proxime supra citatus. Non constat sibi Suidas, & modo tempore Tiberii introductam comminiscitur, modo ab Augusto inventam artem hanc scenicam prodiit, modo ante eum Pyladem & Batyllum eam exercuisse, nec unquam sibi constat. Certe igitur anno Urbis Conditæ 389. C. Sulpitio Bætico, C. Licinio Stolone Coss. ab Etruria ludiones accersitos retulit supra laudatus Livius, & observavit Joannes Cuspinianus in Chronicon Cassiodor. pag. 159. cui addendus Valerius Maximus libr. 2. cap. 4. tit. 4. Verba adscribam, quia consona: *Parvula initia*, inquit, *pertinaci studio prosequens venerabilibus erga Deos verbis inventus, rudi atque incomposito corporum motu, jocabunda gestus adjecit. Eaque res Ludium ex Etruria accersendi causam præbuit: cujus decora pernicitas vetusto ex more Curetum, Lydo-*

runque, a quibus Etrusci originem traxerunt, novitate grata Romanorum oculos permulsit. Et quia Ludius apud eos Histrio appellabatur, scænico nomen histrionis inditum est.

Isti lascivis motibus, ut jam dictum, impudicorum mores repræsentabant, oculis, digitis, nutibus. Terentian. Maurus libr. de Metris ex C. Petronio:

Tinctus colore noctis
Manu puer loquaci.

Sidon. Apollinar. carm. 23.

Clausis faucibus, & loquente gestu.

M. Manil. libr. 5. Astronom.

Alternis tamen aptus erit nunc voce poetis
Nunc saturo gestu, referetque affatibus ora,
Et sua dicendo faciet, solusque per omnes
Ibit personas, & turbam reddet in uno,
Aut magnos heroas aget, scænisque togatas,
Omnes fortunæ vultus per membra reducet,
Æquabitque choros gestu, cogetque videre
Præsentem Trojam, Priamumque ante ora cadentem.

Hinc certe factum, ut ars esset loqui per digitos, de qua Poëtæ. Ovid. Epist. Helenæ Paridi:

Ah quoties digitis, quoties ego tecta notavi
Signa supercilio pæne loquente dari?

Idem libr. 1. Amor. Eleg. 4. libr. 3. Amor. Eleg. 10. libr. 1. de Arte. libr. 2. Amor. Eleg. 5.

Sermonem agnovi, quid non videatur? egentem,
Verbaque pro certis visa valere notis.

Castigatus in MS. Codice meo:

Sermonem agnovi, quid non videatur, amanti?
Verbaque pro certis jussa valere notis.

Locus elegans est Q. Ennii in Annalibus, ut vult Isidorus libr. 1. Etymologiar. cap. 25. licet Festus libr. 1. in voce *adnictat*, adscribat Nævio in *Taramilla*:

Datatim dat se se, & communem facit,
Alii tenet, alii adnictat, alibi manus
Est occupata, alii pervellit pedem,
Alii dat digito literas.

Incertus Poëta, sed elegans libr. 4. Epigrammatum pag. 157. & poëmation veterum (1), lemma est PANTOMIMUS, ubi docet histriones vestibus muliebribus indui solitos:

Mascula femineo derivans pectora sexu,
Atque aptans lentum sexum ad utrumque latus,
Ingressus scænam populum saltator adorat,

Soler-

(1) Editionis Parisiensis 1590. cui titulus: *Epigrammata, & Poëmatia vetera.*

Solerti pendet prodere verba manu.
Nam cum grata chorus diffundit cantica dulcis,
Quæ resonat cantor, motibus ipse probat.
Pugnat, ludit, amat, bacchatur, vertitur, adstat,
Illustrat verum, cuncta decora replet.
Tot linguæ, quot membra viro: mirabilis est ars,
Quæ facit articulos voce silente loqui.

Eosdem *mimos, mimarios, scurras* dixere Scriptores. Jul. Capit. in Ælio Vero: *Adduxerat secum & tibicines, & fidicines, & histriones, & mimarios scurras, & præstigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria pascitur voluptate, prorsus ut videretur bellum non Parthicum, sed histrionicum confecisse.* Joan. Saresber. libr. 1. Policrat. cap. 8. *Desidiam prorogant histriones, exoccupatis etenim mentibus surrepunt tædia, seseque non sustinerent, nisi alicujus voluptatis solatio mulcerentur. Admissa sunt ergo spectacula, & infinita tirocinia vanitatis, quibus qui omnino otiari non possunt, perniciosius occupentur: hinc Mimi, Salii vel Saliares, balatrones, Æmiliani, gladiatores, palestritæ, gignadii, præstigiatores, malefici quoque multi, & tota joculatorum scæna procedit.* Qui vero *Æmiliani* sint, & *gignadii* in scæna? quæratur. *Scurram* Gloss. Vet. exponit δρανιστὴν, & *scurrari* δρανίζειν. Scurra idem certe ac parasitus. Vetus Scholiastes Juvenalis ad Sat. 5. v. 4. Auson. Epist. 13. Plaut. Menæchmis sc. *Sportulam:* & in Persa sc. *Veterem:* & in Captivis sc. *Juventus.* C. Lucilius apud Festum libr. 17. in voce *scurra.* Sed & isti *Deorum parasiti* vocati. D. Augustin. libr. 6. Civit. Dei cap. 7. *Parasitos Jovis & mimica sacra.* Martial. libr. 9. Epigr. 29. Et vetus Inscriptio (1) in qua & *Archimimi* mentio: uti apud Plutar. Sylla ad finem. Σῶριξ ὁ ἀρχιμῖμος. *Sorix Archimimus*, pag. 474.

L. ACILIO. L. F. POMPT. EVTYCHAE
NOBILI. ARCHIMIMO. COMMVN. MIMOR
ADLECTO. DIVRNO. PARASITO. APOLL. TRAGICO
COMICO. PRIMO. SVI. TEMPORIS. &c.

Mimi hi etiam appellati *Urbani*, & alio nomine *Sanniones*. Non. Marcell. cap. 1. num. 302. Cornutus Grammaticus, seu verius Pseudocornutus ad A. Persii Satyr. 1. v. 72. *Tria sunt genera sannarum.* D. Juvenal. Satyr. 6. v. 301. M. Cicero libr. 2. de Oratore: *Quid porro tam ridiculum, quam sannio est? qui ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso.* Igitur ab effectu Græci γελωτοποιοὺς dixere. Dio Coccejanus libr. 73. non multum a limine, quod risum scilicet excuterent spectatoribus, iidemque *gelasiani*, sive *gelasini*. Sidon. Apollinar. Carm. 23. v. 302.

Quid dicam cytharistrias choraules,

 Mi-

(1) Apud Gruter. pag. 330. num. 1. sed integrius pag. 1089. num. 6.

Mimos, schœnobatas, gelasianos.

Et quia larvati plerumque ludebant, dicti ὑποκριταὶ, & *Histrionica* ipsa *ars* ὑποκρίσις. Jul. Pollux libr. 4. cap. 17. Onomast. ubi plura vide. P. Apollon. Collatius Excid. Hierosolymit. libr. 1.

Larvatosque inter gestu contendere mimos.

Hos domi *Copreas* nuncupavere. Sueton. in Tiberio cap. 61. Et in Claudio cap. 8. quibus locis depravatissime legitur *capreis* aut *tropeis*. Hadrian. Turneb. libr. 22. Adversar. cap. 32. Delirant Antonius Sabellicus, & Philippus Beroaldus, qui *capreas* insulæ Caprearum cives interpretantur: nec Marcellus Donatus Comes non fallitur Annot. pag. 639. qui *tropæis* legit.

Denique *moriones* audiebant. C. Plin. libr. 9. Epist. 17. *Quæreris tibi tædio fuisse quamvis lautissimam cœnam, quia scurræ, moriones, cinædi, mensis inerrabant.* Erant autem, qui stuporem quendam fingentes, admirationem concitarent. Martial. libr. 14. Epigr. 210. Corrigendus Ennodii Ticinensis locus in Epigrammatis:

Cur te Virgilium mentiris, pessime, nostrum?
Non potes esse Maro, sed potes esse Moro.

Andreas Scottus, vir doctissimus, quem vide, legendum putat:

Non potes esse Maro, Μωρὸς *at esse potes.*

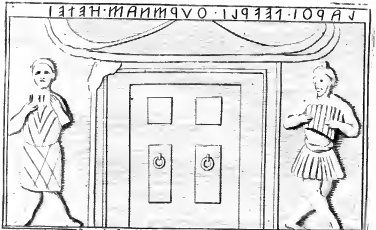
Qui plura de histrionibus cupis, eorumque gesticulationibus, adi ad Commentarium meum in illud Cl. Claudiani de Manlii Consulatu:

Nec molles egeant nostri dulcedine ludi
Qui lætus risum salibus movisse facetus,
Qui nutu, manibusque loquax.

Illud non omiserim, corruptis jam moribus, plerosque etiam ex nobilioribus, qui pantomimis in disciplinam se traderent. L. Seneca Epist. 47. *Ostendam nobilissimos juvenes mancipia pantomimorum:* eosdemque appellat *scenæ peritos* Epist. 121. licet Turnebus libr. 26. Adversarior. cap. 20. legat *saltationis peritos*, nihil interest. Idem libr. 7. Nat. Quæst. cap. ult. *Quanta cura laboratur, ne cujus pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis & Bathylli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores, privatim urbe tota sonat pulpitum: in hoc viri, in hoc feminæ tripudiant, mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis.* Fortassis legendum foret: *mariti inter se uxoresque contendunt.* Quæ corruptela eo usque processit, ut legibus in id latis opus esset; quare lege severa cautum tradit C. Tacitus libr. 1. Annal. *Ne pantomimorum domum Senator introiret.*

Ut semel absolvam, data magnifica præmia gesticulatoribus istis, & coronæ. Arnob. libr. 4. Cont. Gent. ad finem. *Nec satis hæc culpa est, etiam mimis & scurrilibus ludicris sanctissimorum personæ interponuntur Deorum. Et ut spectatoribus vacuis risus possit atque hilaritas excitari, jocularibus feriuntur cavillationibus numina, conclamant atque assurgunt theatra, caveæ omnes constrepunt fragoribus atque plausibus. E quod nul-*

lis

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Meniconis. C. M. sculp.

lis possit satisfactionibus expiari, exoletis, atque irrisoribus numinum dona instituuntur & munera, ab officiis otium publicis, immunitas & vacatio cum coronis. Duplex itaque præmium histrionibus, unum ante ludos pactum, alterum a grato populo datum, in eo etiam pretiosa nonnunquam concessa. Jul. Firmicus Siculus Junior Romæ advocatus libr. 8. Mathemat. cap. 20. *Tertia pars tauri si in horoscopo fuerit inventa, celebres faciet scænicos, qui in sacris certaminibus constituti, pulcherrima consequentur coronarum insignia*. Philonis Judæi locum pulcherrimum laudat ad Arnobii 4 Desiderius Heraldus vir doctissimus, quem non exscribo, est enim in aureo illo opere de Legatione ad Cajum. Erant hæ coronæ *ex auro argentoque foliis intextis*: quam luxuriam M. Crassus dives invexit. C. Plin. libr. 21. cap. 3. putantque viri docti easdem esse *Lemniscatas*, e quibus scilicet vittæ seu lemnisci dependeant. Consule Criticos, & præcipue Hieronymum Magium, qui libr. 2. cap. 17. tradit esse *laniscas*, quasi e lana confectas. Quidquid sit, certe immodicum hunc luxum, circa ludos præmiaque histrionum temperavit modo adhibito Alexander Severus Aug. Æl. Lamprid. in eo. (1)

Etruscorum inventum equi jugales in ludis: victores absinthium bibebant: & quis quadrigæ sit auctor; equi nobiles.

CAP. LXXIII.

Ydi, Etruscorum parentes, equorum fuere studiosissimi, ut scribit Philostratus Junior Iconum libr. 1. in Pelope pag. 757. Duravit certe iis hæc præcipua cura usque ad Romanorum tempora, qui ab illis uti ludicrum ipsum, & histriones, ita equos curules sunt mutuati. Tit. Liv. 1. Decad. libr. 7. *Ludicrum fuit, equi pugilesque ex Etruria maxime acciti*. C. Tacit. libr. 14. Annal. *Majores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quæ tum erat, eoque a Tuscis accitos histriones, a Tuscis equorum certamina, & possessa Achaja Asiaque ludos curatius editos*. Ita optima lectio: in aliis editionibus est, non *a Tuscis*, sed *a Thuriis*: inepte sane, quippe rudi ævo illo, quo ludi instituti, Thurii incogniti, ne dicam Romanis inauditi; cum Tusci vicini, & ob id, qui ludos communicaverant, etiam equorum curulium exemplum conferre finitimis non gravate potuerunt. Sunt Thurii *una ex Italicis civitatibus* in remotissimo Magnæ Græciæ tractu. Joan. Tzetz. Chiliad. 5. cap. 34. E Tuscia igitur

(1) Saltationis Etruscæ extat exemplum in anaglypho sepulcrali, hic apposito.

tur petebantur, erantque *Corithii* in usu rudi illo seculo. Locus paucis animadversus est apud Juvenalem, Satyr. 8. v. 57.

> *Quis generosa putet, nisi fortia? nempe volucrem*
> *Sic laudamus equum, facili cui plurima palma*
> *Fervet, & exultat rauco victoria circo,*
> *Nobilis hic, quocumque venit de gramine, cujus*
> *Clara fuga ante alios, & primus in æquore pulvis:*
> *Sed venale pecus Coritha, posteritas &*
> *Hirpini, si rara jugo victoria sedit.*

Ad quæ verba vetus quidam Anonymus MS. qui penes me est, ita scribit: *Denotat equos Tuscos ex Coritha civitate, qui velocissimi, & omnibus Italicis præstantiores, ideoque triumphantes eo utebantur equorum genere.* Quadrigarum autem agitatores in Capitolio, ubi victoria essent potiti, *absinthium jubebantur bibere, sanitatem premio dari honorifice arbitratis majoribus;* ut loquitur C. Plinius libr. 27. cap. 7. & transcripsit Pierius Valerianus libr. 58. Hieroglyphic. pag. 612. Populo certe *visceratio* dabatur *in monte Albano*. Vide Alexandrum Alexandrium libr. 5. cap. 7. & in eum locum Andream Tiraquellum. M. Varro in Quinquatribus apud Nonium cap. 4. num. 279.

> *Absinthium uti bibam gravem & Castoreum*
> *Levemque robur.*

Indoctus auctor de Herbis meminit, qui a sciolis in Germania prodiit sub nomine Æmilii Macri, qui vivebat ætate Augusti celebris famæ medicus, cum hic passim Plinium Galenumque laudet, atque etiam Valafridum Strabum, qui non potuissent a vero Macro laudari, ut taceam multa in isto esse indigna ævo Latino; utcumque ita hic auctor, in futili editione Joannis Atrociani:

> *Plinius attollit magnis hanc laudibus herbam,*
> *Romanosque refert sacris ex more diebus,*
> *Dum quadrigarum cursus certare solebant*
> *Absinthi succum solitos donare bibendum*
> *In Capitolina victori sede locato,*
> *Credentes pretium præ cunctis reddere dignum*
> *Illi, quo firmam possent donare salutem,*
> *Quæ constat mundi pretio pretiosior omni.*

Verum de auctore quadrigæ ambigitur. Glossarium Isidori, *adsella sella quadrijugis*. Sunt qui putent, Palæphatum secuti, id esse Atheniensium institutum, & quidem Erichtonium auctorem asserunt. Virgil. libr. 3. Georg.

> *Primus Erichthonius currus, & quatuor ausus*
> *Jungere equos.*

Hinc supplendum censui Corippi locum e libr. 1. num. 18.

> *Cecropidem referam primas junxisse quadrigas,*
> *Et currus armasse novos.*

Ce-

Cecrops primus Atheniensium Rex, cui Cranaus successit, ille ab Amphyctione vi regno pulsus, atque huic Erichthonius successit, quem alium ab Erichtheo quidam falso faciunt. Pausan. Atticis. Hic Vulcano & Minerva genitus, seu verius effuso in terram a Vulcano semine. Euripid. Jone: Julianus Aug.

Μήτηρ νόσφι τόκων, νύμφιε νόσφι γάμων.

Mater sine liberis, sponse sine nuptiis.

Educatus clam a Minerva in cista, pedes habere serpentinos est repertus, ut retulit Julius Hyginus in Astronomicis, ubi *de Auriga*. Quare ita etiam posse Corippum suppleri existimavi:

Anguipedem referam.

Ut prima lectio Regem significet, posterior educationis admoneat: siquidem *ad velandam deformitatem*, ait Plinius libr. 7. cap. 56. *quadrigam invenit*. Et ex eo Isidorus libr. 18. Etymologiar. cap. 34. Concors est scriptorum multorum pro eo consensus. Legendi Ado Viennensis Chronico pag. 24. Fr. Laziardus Supputation. cap. 21. *Triptolemum* facit *quadrigæ inventorem*. Martianus Heracliota v. 563. Freculphus Lexoniensis Episcopus tom. 1. libr. 2. cap. 11. licet idem sibi non constans eodem libro cap. 6. velit, quadrigas inventas *a Trochilo:* qui deceptus sane; nam non quadrigam ille, *sed currum Junoni primus dedicavit*, ut emendat Paulus Leopardus libr. 1. cap. 15. Meminit hujus Theon Sophista, & Pausanias, uti notat eruditus Pamelius ad Tertulliani librum de Spectac. cap. 9. ubi antea male *Acropilus*, aut *Prophilus* legebatur; ut referunt Sigismundus Gelenius, & Cagnæus. Cur autem de Erichthonio id creditum, explicat Joannes Tzetzes Historiar. Chiliad. 3. cap. 63.

. . . . Ἐριχθόνιον βασιλῆα

Τῶ τρισχίλιαι ἵπποι ἕλεος κατὰ βουκολέοντο

Πᾶσαι θήλειαι.

. . . . *Erichtonium Regem*

Cujus tres mille equi juxta saltum pascebantur

Omnes feminæ.

Feminas itaque omnes facit Homerus, quia ille velociores, & lotium currentes emittunt. Rerum naturalium scriptores. Dixi fusissime libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 5. Josephus Scaliger in Eusebii Chronicon pag. 26. laudato Hygino in Astronomicis, putat locum Corippi laudatum ita supplendum:

Orsilochum referam primas junxisse quadrigas.

Quidquid sit, indubitatum est, *apud Græcos tantum* hanc Erichthonii, Trochili, aut Orsilochi *inventionem valuiße*. Cœlius Rhodigin. libr. 13. cap. 7. *Cum Romulus Romæ primus quadrigam ostenderit;* ut loquitur Tertullianus loco proxime supra laudato: atque ille exemplum artis a Tuscis petierat, apud quos Vejentes peritia illa clari, uti narrant Plutarch. in Publicola, & C. Plin. libr. 8 cap. 42. Eruditissimus Jo: Savaro supplet: *Oenomaum referam*. Sidon. Carm. 2. ... *re-*

. . . . reparatis Pisa quadrigis.
Suscitat Oenomaum.

Idem Carm. 23. v. 391. Luctat. Placid. ad libr. 1. Thebaid. v. 275. Ipse Statius libr. 4. Thebaid. v. 243. libr. 6. v. 285. libr. 7. v. 416. Et libr. 1. Sil. 2. Claudian. de laudib. Serenæ:

Perdidit Oenomai deceptus Myrtilus axem.

Pindar. Od. 1. Olymp. Sed illi omnes celebrem Oenomaum aurigandi peritia afferunt: quadrigæ inventorem nemo, quod sciam, facit. Itaque a Romulo & Vejentibus devictis acceptus hic mos, quadrigis in ludis certandi, duravit usque ad excisum a barbaris imperium. Unicum locum Claudiani corrigam e sexto Honorii Consulatu ad finem:

Nec solis hic cursus equis, assueta quadrigis
Cingunt arva tigres.

Nec sensus constat, nec ritus intelligi potest; nam vult cum curulibus certantibus etiam ferarum venationes editas; idcirco restitue:

Nec solis hic cursus equis, assueta quadrigas
Cingit rana tigris.

Quemadmodum superiori capite ostendi, quatuor circensium colores anni quadruplicem significare varietatem, ita *totius anni metas temporum quadriga percurrit*, ut ait Petrus Ravennas Serm. 87. Corippus libr. 1. num. 18. Aurel. Cassiodor. libr. 3. Epist. 51.

Nunc ad equos pergo, qui quadrigis juncti *Curules* vocati. Vet. Gloss. *curulis equus* τροχυλάτης ἵππος: & rursus, *equus curulis*, ἵππος δρομεὺς: & rursus *curulis equus*, σὺν ἅρματι ἀγοριζόμενος ἵππος. Esse autem eosdem cum Circensibus, aliorum præoccuparunt observationes. Festive L. Apulejus, ut cetera, libr. 4. Milesiar. princ. *Cursu me concito proprio, ut hercule ipse sentirem, non asinum me, verum etiam equum curulem nimia celeritate refectum*. Theodosius & Valentinianus Augg. l. 21. Cod. Theod. de divers. offic. *Thymelæ equorumque curulium diversarum civitatum*. Iidem l. 22. Cod. eod. tit. *Actuarios quoque Thymelæ & equorum curulium*. Honorii Aug. est rescriptum l. 3. Cod. Theodos. de Spectacul. *Nemo judicum ex quacumque civitate in aliud oppidum, vel ex provinciæ solo equos curules, aurigas cives tentet traducere*. Ex his patet, male legi in rescripto eorundem Cæsarum Theodosii & Valentiniani l. 7. C. de numer. actuar. libr. 12. *equos curiales*; cum legendum sit, *equos curules*. Q. Symmach. libr. 4. Epist. 60. *Quadrigarum curracium nobilitas præparanda est*. Sed bene Pithæi Codex, *quadrigarum curulium nobilitas*. Equos sane istos præstigiis magicis debilitabant, incitabant: atque illæ artes magorum παίγνια, *artes ludicræ* audiebant. Irenæus apud Epiphanium Hæresi 34. Arnobius libr. 1. Advers. Gent. *Magicarum artium ludi mortiferam immittere, quibus libuerit, tabem, aut familiarum dirumpere caritates, aut sine clavibus reserare quæ clausa sunt, aut ora silentio vincire, aut in curriculis equos debilitare, incitare, tardare*. Exemplum perappositum apud D. Hieronymum Epistola de D. Hila-

Hilarione. D. Ambrof. Apolog. David cap. 9. *Plerique equorum cum ceciderint, se jactare consueverunt, & quos casus non læserit, jactando se debilitant, & frangunt: alii, qualis Græcorum equorum fertur natura, cum in certamine curuli elisi fuerint, vel fortuito ceciderint, nequaquam se movere consuerunt, & quandam tenent quietis & patientiæ disciplinam.* Itaque equi & debilitabantur incantamentis, & cadebant: alii anteibant, prout carminum potentia aurigæ valerent. Aurel. Cassiodor. libr. 3. Epist. 51. *Modo agitatores arte superans, modo equorum celeritate transcendens, frequentia palmarum eum dici faciebat maleficum, inter quos magnum præconium videtur ad talia crimina pervenire. Necesse est enim ad perversitatem magicam referri, quando victoria equorum cursibus & meritis non potest applicari.* Petrus Brosseus J.C. & Dionysius Gothefredus animadverterunt. Valentinianus, Theodosius, & Arcadius l. 9. C. de Malefic. & Mathemat.. *Quod si quisquam ex agitatoribus, id est aurigis, seu ex quolibet alio genere hominum contra hoc interdictum venire tentaverit.* Quo in rescripto superfluum est illud, *idest aurigis*; quippe quod glossema e margine irrepsit: expungendum esse admonuit Rænardus. Ammianus Marcellin. libr. 26. princ. scribit: *Apronianum præfectum urbi, capitali supplicio damnasse Hilarium aurigam convictum ac confessum, vix dum pubescentem filium suum venifico tradidisse docendum artium nefariarum secreta legibus interdicta, ut nullo conscio adminiculis juvaretur internis.* Idem libr. 28. *Alius si creditorem suum flagitare animadvertit molestius debitum, ad aurigam confugit audentem omnia prælicenter, eumque ut veneficum curat urgeri.* Verum hac fascinatione magica, in quadrigarum cursibus, omissa, ad equos ipsos redeo, & quædam necessaria attingo.

Equi isti curules vel Tusci erant, primis, ut dixi, seculis, & paupere republica; postea vero Hispani. Edictum est Valentiniani, Valentis, & Gratiani A. A. A. Tit. *de equis curulibus*. Cod. Theodos. *Equos vero Hispani sanguinis vendendi solitam factionariis copiam non denegamus.* Notat ex Symmacho suo passim eruditissimus Fr. Juretus: ego aliquot loca adscribam libr. 4. Epist. 64. *Qui potissimos Iberorum nobilitate prævertunt.* Idem libr. 7. Epist. 105. & Epist. 106. *Coemptioni equorum ex Hispania celeritas admonenda est.* Et libr. 9. Epist. 12. *Ex omnibus gregibus, quibus pollet Hispania, lectissimos genere & velocitate præstantes edecumes.* Et eodem libro Epist. 18. *Ad Hispanias misimus, quibus equorum curulium mandavimus emptionem.* Et Epist. 19. *Quapropter ad Hispanias fidelissimos cum copiosis sumptibus misimus, ut generosas quadrigas sub diligentissima electione mercentur.* Et Epist. 20. *Missurus igitur ad Hispanias meorum aliquos, qui curules quadrigas ex omni gregum nobilitate mercarentur.* Vide ejusdem libri Epistolam 23. & alibi. Et quia equi isti ibi provinciæ abundantes, & supra alios Europæ veloces, inolevit fabula, Favonio vento flante equas concipere. C. Plin. libr. 8. cap. 42. *Constat in Lusitania circa Olysipponem oppidum, & Tagum am-*

amnem, equas Favonio flante obversas, animalem concipere spiritum, idque partum fieri, & gigni perniciſſimum. M. Varro apud Servium ad libr. 3. Georgic. & ipse Virgilius:

Vere magis, quia vere calor redit oſſibus, illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum, ſtant rupibus altis
Exceptantque leves auras, & ſæpe ſine ullis
Conjugiis vento gravidæ, mirabile dictu.

Jul. Solin. cap. 26. *In proximis Olyſipponis equæ laſciviunt mira fœcunditate; nam ſpirante Favonio vento concipiunt, & ſitientes viros, aurarum ſpiritu maritantur.* Idem cap. 47. *Edunt equæ ex ventis conceptos, ſed hi numquam ultra triennium ævum trahunt.* Idemque dixit Plinius loco proxime laudato, *triennium vitæ non excedere.* Adſtipulatur Junius Columella libr. 6. cap. 27. *Nec dubium eſt, quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coëundi feminæ, ut etiamſi marem non habeant, aſſidua & nimia cupiditate figurantes ſibi ipſæ venerem, cohortalium more avium, vento concipiant.* Ludatis poſtea Maronis verſibus, ſubjungit. *Cum ſit notiſſimum etiam in ſacro monte Hiſpaniæ, qui procurrit in Occidentem juxta Oceanum, frequenter equas ſine coitu ventrem pertuliſſe, fœtumque educaſſe: qui tamen inutilis eſt, quod triennio priuſquam adoleſcat, morte abſumitur.* Sacrum hunc montem apud M. Varronem libr. 2. Rei Ruſt. cap. 1. corrupit operarum incuria: *In fœtura res incredibilis eſt in Hiſpania, ſed eſt vera, quod in Luſitania ad Oceanum in regione, ubi eſt Ulyſippo oppidum, monte Tagro, quædam vento concipiunt certo tempore equæ: ut hic gallinæ quoque ſolent, quarum ova ὑπηνέμια appellant; ſed ex his equis, qui nati pulli, non plus triennio vivunt.* Reſtitue locum & lege: *ubi eſt Ulyſippo oppidum, monte ſacro,* &c. Verum totum hoc fabuloſum contendit Trogus Pompejus apud Juſtinum libr. 44. *In Luſitanis juxta auctores prodiderunt, quæ fabulæ ex equarum fœcunditate & gregum multitudine natæ ſunt, equas vento concipere.* Quod autem auctores ſupra citati natos ex tali conceptu pullos non ultra triennium durare dicant, paulo diverſum ſentit Silius Italicus libr. 3. Punicor.

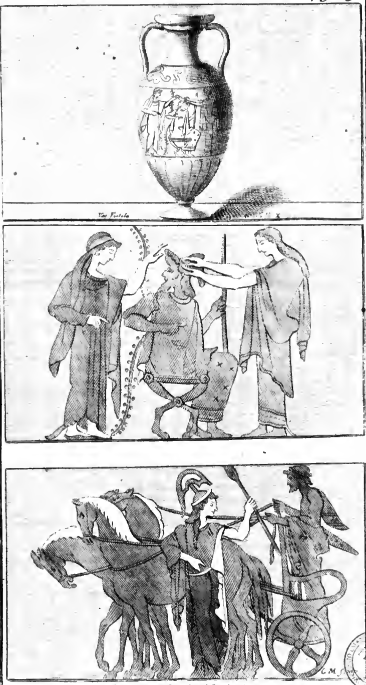
Hic adeo cum ver placidum flatuſque tepeſcit
Concubitus ſervans tacitos grex proſtat equarum,
Et venerem occultam genitali concipit aura;
Sed non multa dies generi, properatque ſenectas,
Septimaque in ſtabulis longiſſima ducitur ætas.

Malim legere clariori ſenſu, & rerum naturalium ſcriptoribus convenientiori; quis enim unquam ætatem pro anno dixerit?

Tertiaque in ſtabulis longiſſima ducitur æſtas.

Tuſci itaque & Hiſpani equi, & paupere & florente Imperio Romano Italis in uſu; at Græcis, & maxime in ſacris illis agonibus recepti *equi Cappadoces.* Jculariter L. Apulejus libr. 8. Mileſiar. *Is nimio præſtinandi ſtudio præconem rogat, cujatis eſſem? at ille Cappadocum me & ſatis forticulum denuntiat.* Quem locum Petrus Colvius aptius de equo,

quam

Vas Fictile

Romæ Apud Em. Card. Gualterio

quam Philippus Beroaldus de servo interpretatur. Justus Lipsius legit, *Cappadocum me satu, & forticulum*. Jul. Capitol. in Gordianis in primo, *Equos Siculos centum, Cappadoces centum, permittentibus imperatoribus, factionibus divisit*. Solin. cap. 47. *Terra illa* (Cappadocia) *ante alias altrix equorum, & proventui equino accommodatissima est*. Habitique equi præstantiores, vivacioresque, qui ad Argæum fluvium nati. Oraculum Apollinis Pythii in Delphico Templo:

Ἄργειος ἱπποβότα πῶλον λάβε.
Argei, equorum altoris, pullum accipe.

Claudian. libr. 2. in Ruffinum in principio:

. . . . *Jam pascua fumant*
Cappadocum, volucrumque parens Argæus equorum.

Et in Epigrammate de phaleris equi regii:

Sive illum Armeniis aluerunt gramina campis,
Turbidus Argæa seu nive lavit Halis.

Narrant Theocriti & Pindari Scholiastæ, cum in Cappadocia equi omnes interiissent, ex oraculo reparatos fuisse semine Agrigentinorum; & notat Baptista pius Annotationib. posterioribus. cap. 39. Claudian. de Laudibus Serenæ:

. . . . *delectus equorum*
Quos Phrygiæ matres, Argæaque gramina pastæ
Semine Cappadocum sacris præsepibus edunt. (1)

Etruscorum inventum pugiles in ludis, & eorum unctura: corpora nudata, Græcorum instituto, haud recte: nuditas libidinis incentiva: juramentum.

CAP. LXXIV.

AFfinis pugillatus equestribus certaminibus, ut fabulæ Græcorum testantur de Castore & Polluce, atque ideo ut a Tuscis Romani ea, ita & hunc sunt mutuati. T. Livius 1. Decad. libr. 1. *Ludicrum fuit equi pugilesque maxime ex Etruria acciti*. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

Nunc mastrucophoris oleoque, & gymnadis arte
Unctis pugilibus, miles pugnabat Etruscus.

Ante omnia more Græcanico solebant pugiles jurare adhibito porco, vera virtute, non dolis se acturos. Pausania, & ex eo Pierius Valerianus libr. 9. Hieroglyph. pag. 89. Palestritæ isti, seu πύκται, ut est apud Pindari Scholiastem, & Julium Pollucem libr. 3. num. 5. cap. 30. oleo se

(1) Usum equorum, & quadrigarum, & forte etiam ad formam curulium apud Etruscos demonstrat vas fictile Emin. Cardinalis Gualterii, cujus hic apposita sunt delineamenta.

se inungebant. Plin. libr. 15. cap. 4. *Usum ejus* (olei) *ad luxuriam vertere Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnasiis publicando*. Servius Maurus ad libr. 2. Georgic. pag. 116. *Oleum generalem usum habet, quod cum in unguentum fuerit corruptum, uni rei tantum esse aptum incipit*. Longus ordo Poëtarum id probat. Claudian. Panegyrico de Consulatu Manlii Theodori:

Calliope liquidas Alciden posce palestras.

M. Lucan. libr. 9. Pharsal.

. . . *auctoris cytharæ liquidæque palestræ*

Virgil. libr. 3. Æneid.

Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii.

Et libr. 5. Æneid.

Cetera populea velatur fronde juventus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.

Helenius Acron Grammaticus ad Horatii libr. 1. od. 8. *Palestram tractantes, oleo ungebantur*. Ipse Lyricus:

Cur vitat flavum Tiberim tangere? cur olivum
Sanguine viperino cautius vitat?

Iterum Lucan. libr. 4. de Lucta Herculis, & Antæi:

. . . . *perfudit membra liquore*
Hospes Olympiacæ servato more palestræ.

Papin. Stat. libr. 6. Thebaid. de Tydeo & Agyllæo:

Postquam oleo gavisa cutis, petit æquor uterque
Procursu medium.

Sidon. Apollinar. Carm. 9.

Unctas Tyndaridis dicasse luctas.

Q. Catull. Epigr. 64.

Ego mulier, ego adulescens, ego ephæbus, ego puer,
Ego gymnasii fui flos, ego decus eram olei.

Prior versus corruptissimus; quis enim credat, Atym se ipsum appellare mulierem? corrige itaque:

Ego inuber, ego adulescens.

Inuber enim recte pro eo, qui est impubes, cuique ubera non succreverunt (1). A. Gell. libr. 20. cap. 8. *Ostreæ, multæ, inuberes, macræ*. Idem valet apud Festum Pompejum *Infantes exuberes*. Unctura hæc non simpliciter ex oleo, ut membra agiliora forent, faciliusque adversarii nexus effugerent; verum etiam admixta cera, unde unguentum *ceroma* vocatum. L. Seneca libr. de Brevit. vitæ cap. 11. C. Plin. libr. 35. cap. 13. libr. 22. cap. 24. D. Juvenal. Sat. 3. Mart. libr. 4. Epigr. 4. libr. 5. Epigr. 66. libr. 7. Epigr. 31. libr. 11. Epigr. 99. & alibi sæpe.

Nudato corpore luctabantur, subligaculo tantum pudendis velandis indu-

(1) Joseph Scaliger emendat: *Ego puber, ego adolescens, ego ephæbus, ego puer*
Ego gymnasii fui flos, ego eram decus olei.

inducto. Eustathius Homeri Scholiastes ad libr. 18. Odyss. princ. cujus ritus initium a Platonis Republica apud Athenienses, & a Licurgi legibus apud Spartanos. Xenophon libr. de Lacedæmoniorum Republica. Thucydid. libr. 1. Belli Pelopon. Ἐγυμνώθησάν τε πρῶτοι καὶ ἐς τὸ φανερὸν ἀποδύντες λίπα μετὰ τοῦ γυμνάζεσθαι ἠλείψαντο, τόδε. πάλαι καὶ ἐν τῷ ὀλυμπιακῷ ἀγῶνι διαζώματα ἔχοντες περὶ τὰ αἰδοῖα οἱ ἀθληταὶ ἠγωνίζοντο. *Primi* (Lacedæmonii) *corpora certaturi nudaverunt, propalam se exuentes, oleoque unxerunt; quum olim etiam in Olympico certamine athletæ, subligacula circa pudenda habentes, pugnarent*. Egregia ibidem loci Scholiastes vetus, & Clemens Alexandrinus libr. 3. Pædagogi cap. 5. Institutum hoc Licurgi, uti in ejus vita docet Plutarchus, & observat eruditus Nic. Cragius libr. 3. de Rep. Lacedæmonior. tabula 6. instituto 12. quem non exscribo. Euripid. Andromache:

Γυμνοῖσι μηροῖς καὶ πέπλοις ἀνειμένοις.
Δρομοὺς παλαίστρας τ' ἀνασχέτους ἐμοὶ
Κοινὰς ἔχουσι,
Nudis femoribus & tunicis dissolutis
Cursus palæstrasque non tolerabiles
Communes habent.

Quod non tantum viris juvenibusque in usu, sed etiam virginibus, quæ eodem ritu corporis exercitamentis utebantur; quare φαινομηρίδες vocantur, *quasi patentibus apertisque femoribus*. Jul. Pollux libr. 7. cap. 13. Ovid. Epist. Paridis ad Helenam:

More tuæ gentis nitida dum nuda palæstra
Ludis, & es nudis femina mixta viris.

Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 13.

Quod non infames exercet corpore laudes
Inter luctantes nuda puella viros.

Hæc vetus lectio, quam male tuetur Robertus Titius libr. 4. locor. Controversor. cap. 1. Ivo vero Villiomarus legit *infames ludos*, non bene; optima enim vetus lectio, nam *luctam non esse infamem laudem*, quis non intelligit?

Institutum hoc Lycurgi, legemque Platonis reprehendunt plerique. Eusebius de Præparat. Evangel. libr. 3. cap. 12. quare Plutarchus in Comparatione Numæ & Lycurgi mulieres Spartanas vocat ἀνδρομανεῖς, *quasi viros in furorem libidinis concitantes;* nuditas quippe libidinis incentiva. D. Ambros. libr. 3. de Virginibus: *An quicquam est tam pronum ad libidines, quam inconditis motibus ea, quæ vel disciplina velavit, membrorum operta nudare?* Exempla de Davide & Bersabee nuda in sacris literis libr. 2. Regum cap. 11. & de Caracalla & noverca ipsius Æl. Spartian. in eo. Hinc salaces Dii, Venus, Cupido, Priapus nudi a Poëtis passim finguntur: severa contra & pudica numina vestita cinctaque, quod multis ab omniscio Andrea Tiraquello in Legib Connubialib. observatum, hic non repeto. Vide Tibullum libr. 2. Eleg.

6. Cæl.

6. Cœl. Rhodigin. libr. 4. cap. 7. denique verum est illud Ennianum apud Tullium libr. 4. Tusculanar. Quæst. ad finem:

Flagitii principium est nudare inter cives corpora.

Ideoque rectissime Martialis libr. 4. Epigr. 55.

. . . . : . . aut libidinosæ
Ledæas Lacedæmonis palestras.

Id in Italia etiam receptum non est dubium. Papin. Stat. libr. 3. Silv. 1. in fine:

. . : . . . . rideteque benigna
Parthenope gentile sacrum, nudosque virorum
Certatus.

Atque adeo apud Tyrrhenos nostros non modo viri, sed & mulieres nudatis in ludo corporibus, nec non in conviviis, ut docet Timæus libr. 1. Historiar. apud Athenæum libr. 4. Dipnosophist. cap. 16. (1)

Lanificii usus apud Etruscos: de lanificiis matronalibus.

CAP. LXXV.

Lanificium inter mores Etruscorum fuisse docet fortasse Juvenalis Satyr. 6. v. 289.

. . . . . . somnique breves, & vellere Tusco
Vexatæ duræque manus.

Illud hoc loco animadversione dignum matronalis castitatis vel primum encomium fuisse, lanificium exercuisse; nam *θάλαμος ἱστῶν ταλασιουργὸς οἶκος*, *thalamus telarum*, *domus operosi lanificii*, gynæcium matronale vocatur. Jul. Pollux libr. 1. Onomast. cap. 8. Eustathius ad libr. 2. Iliad. v. 515. Hesychius Illustris Grammaticus in voce *γυναικωνῖτις*. Serv. ad libr. 8. Æneid. v. 646. Moderat. Columella libr. 12. Rei Rust. cap. 3. Fest. Pomp. libr. 16. in voce *Rica*. Xenophon libr. 3. Memorabil. cujus verba adducta a me reperies libr. 1. Antiquitat. pag. 38. Hinc illud D. Hieronymi ad Demetriadem Virginem præceptum: *Habeto semper lanam in manibus*. Exempla plurima, eaque illustria, sorores, uxor, filiæque Augusti *vestem* ipsi texebant: Sueton. cap. 73. Alexandri Magni sorores *veste eum donarunt*. Curtius libr. 5. Xerxi Regi Amestris soror *amiculum nevit:* Herodot. libr. 7. Etiam heroico illo seculo, Calypso libr. 5. Odyss. Arete mater Nausicaæ libr. 6. Odyss. & Pallas libr. 8. Iliad. & libr. 12. Iliad. in fine apud Homerum textrices

(1) In fine capitis 46. hujus libri inter nummos Etruscos videre possumus manum cestu armatam, quod plane spectat ad pugilatum, qui in Etruria usu receptus erat.

ces finguntur. Theano Brontini Crotoniati uxor, ut Plotino placuit philosopho, aut Pythagoræ, quod visum Theocrito, rogata quam uxorem probaret, ut retulit Joannes Stobæus serm. 72. respondit versu illo ex libr. 1. Iliad. v. 13.

Ἱστὸν ἐποιχομένην, καὶ ἐμὸν λέχος ἀντιόωσαν

Telam texentem, & meum lectum sternentem.

Ptolomæus Hephestio ex Sappho:

Γλυκεῖα μᾶτερ οὔτοι δύναμαι κρέκειν τὸν ἱστόν.

Dulcis mater, non possum texere telam

De Cyrena Pindar. Pythicor. od. 9. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 13. & libr. 12. Metamorphos. fab. 5. Claudian. libr. 1. de Raptu fine. Et de Consul. Olyb. & Probini:

Lætatur veneranda parens, & pollice docto,
Jam parat auratas trabeas.

Idem Epigr. de equo Regio, & alibi passim. Virgil. libr. 3. Æneid. Andromache ***manuum monimenta suarum*** appellat vestem, quam Ascanium donat. Et libr. 4. Æneid. ***Lenam Dido*** dicitur fecisse, & ***auro variasse telam***. C. Flacc. Balb. libr. 5. Argonaut.

Accipe Tenarii clamydem de sanguine aheni,
Frænaque & accinctum gemmis fulgentibus ensem
Hoc patrium decus, hæc materni texta labores.

Apud Silium Italicum matrona illa nobilis libr. 7. Punicor.

Quod nostræ nevere manus, venerabile donum.

D. Auson. Parental. Carm. 3.

Morigeræ uxoris virtus, cui contigit omnis
Fama pudicitiæ, lanificæque manus.

Ejusdem operis Carm. 13.

Docta satis, vitamque colo, famamque tueri,
Docta bonos mores.

Incertus Poëta Comicus, sed vetus & elegans:

Ἱστοὶ γυναικῶν ἔργα, κ' οὐκ ἐκκλησίαι.

Telæ feminarum opera, non conciones.

C. Lucilius libr. 6. Satyrarum:

. . . Thannomeno inquit valva sorore
Lanificam dici siccam atque abstemiam audit.

Ex his facile percipitur, præcipuum matronarum ornamentum in lanificio positum; quare ***novam nuptam*** ritu Romano ***colus cum fuso comitabatur***, exemplo Tanaquillis, quæ Tarquinii Prisci uxor, Etruria erat oriunda: C. Plin. libr. 8. cap. 48. & alibi hoc opere abunde docui. Frequentissima laus illa in vetustis marmorum sepulchralium monimentis. Adscribam Inscriptionem. (1)

HOSPES.

(1) Apud Gruterum pag. 769. num. 9. Romæ.

HOSPES. QVOD. DEICO. PAULLVM. EST. ASTA. AC. PELLEGE
HEIC. EST. SEPVLCRVM. HAV. PVLCHRVM. PVLCHREI. FEMINAE
NOMEN. PARENTES. NOMINARVNT. CLAVDIAM
SVOM. MAREITVM. CORDE. DILEXIT. SOVO
GNATOS. DVOS. CREAVIT. HORVNC. ALTERVM
IN. TERRA. LIQVIT. ALIVM. SVB. TERRA. LOCAT
SERMONE. LEPIDO. TVM. AVTEM. INCESSV. COMMODO
DOMVM. SERVAVIT. LANAM. FECIT. DIXI. ABEI.

Et ſane matronæ laudi ducebant ſtamina, telas, veſtes, ſuis manibus textas, habere, aliis donare; quare & ancillis penſa diurna diſtribuebant, & eunuchum illis præficiebant, qui ſevere illud exigeret. Ovid. libr. 2. Faſtor. de Lucretia:

Lumen ad exiguum famulæ data penſa trahebant.

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

Tu potes alterius ſtudiis hærere Minervæ,
Tu telas, non tela pati, tu ſtamina noſſe,
Tu ſegnes operum ſolers urgere puellas.

Juriſconſulti etiam libris ſuis multa inſeruerunt de lanarum, lanificarumque conditionibus: eamque faciunt *pecudum, ovium, anſerinam, caprinam, leporinam, ſuccinam, lotam, tinctam, notam, non notam, factam, infectam*. Conſule Paulum J. C. libr. 3. Sententiar. tit. 6. Ulpian. l. 70. ff. de leg. 3. & alios.

Etruſcorum opificium fictilia, & quidem Aretii: eorum pretia: uſus in conviviis, templis: vocata gryte, & catinus, & frivola, & ſympunium, & caudes.

CAP. LXXVI.

PArva loquimur, ſed neceſſaria ad tantæ gentis gloriam illuſtrandam. Vide Plinium, ad finem hujus capitis laudandum, qui plene ſatisfacit. Monachus Anonymus, ſed ipſe ad Satyr. 6. Juvenal. v. 407. & Scotum ſe fatetur diſerte, & incluſum ad D. Jacobi ſub muris Herbipolis; is ergo ad ejuſdem Satyr. 11. v. 109. ita inquit: *Tuſci in Italia ante Romanos dominabantur, & catinos ex argilla rubra excoquebant, quibus Numa Rex in Deorum ſacrificiis utebatur tanta elegantia, ut argentea ſuperarent vaſa. Iſidorus.* Locus Iſidori, quem

quem laudat, extat libr. 20. Etymolog. cap. 4. *Antiquiorem fuiße dicunt usum fictilium vasorum, quam fundendi æris aut argenti; apud veteres enim nec aurea, nec argentea vasa, sed fictilia habebantur*. Et paucis interjectis, Aretina vasa *ex Aretio, municipio Italiæ, dicuntur, ubi fiunt; sunt enim rubra*. Fictilia certe & Samia, & Saguntina erant a locis ibidem suis nominata, de quibus nihil hic, sed de Etruscis tantum, Martial. libr. 14. Epigr. 98.

Aretina nimis ne temnas vasa monemus,
Lautus erat Tuscis Porsena fictilibus.

D. Juvenal. Sat. laudata proxime:

Ponebant igitur Tusco ferrata catino
Omnia tunc.

Et Pers. Sat. 3. v. 60.

Vestalesque urnas, & Tuscum fictile mutat.

Inventio horum, ut dixi, Aretii erat, quod oppidum etiam nunc celebre, & antiquitate illustre. Martial. libr. 1. Epigr. 54.

Sic Aretinæ violant cristallina testæ.

Erant rubra vasa Aretina. Præter superius laudatos, addendus Sedulius presbyter, Scotus, in Præfat. Carm. Paschal.

Nobilium nitidis doctorum vescere cœnis,
Quorum multiplices nec numerantur opes.
Illic invenies quidquid mare nutrit edendum,
Quidquid terra creat, quidquid in astra volat.
Cerea gemmatis flavescunt mella canistris,
Collucentque suis aurea vasa favis.
At nos exiguum de paupere carpsimus horto,
Rubra quod appositum testa ministrat olus.

Deorum honori primum illa dedicata. C. Plin. libr. 35. cap. 12. *In sacris quidem etiam hodie inter has opes, non myrrhinis cristallinisque, sed fictilibus prolibatur sympuviis*. Julius Pollux libr. 10. cap. 19. ex Antiphane vetere Comico in Mystide ex sacrificio loquens ἐξ ὀξυβαφίων ἐπίνομεν, *ex acetabulis fictilibus bibebamus*. Flor. Tertull. Apolog. cap. 25. *Frugi religio & pauperes ritus, & nulla Capitolia certantia cœlo; sed temeraria de cespite altaria, & vasa adhuc Samia, & nidor ex illis*. M. Cic. Paradox. 1. *Quid autem Numa Pompilius? minusne gratas Diis immortalibus capedines, ac fictiles urnas fuisse*, (1) *quam delicatas aliorum patinas arbitramur?* Lazarus Baifius corrigit apposite meo quidem judicio, legitque: *quam Deliacas aliorum patinas*. At male in Plinio restituit idem, *sympullis* pro *sympuviis*; sympuvium enim rectius legitur, ut infra hoc ipso capite probabitur. Parietes templorum, non tantum vasa sacra fictiles. Plin. libr. 36. cap. 2. *Non ergo in tam malo exemplo moribus cavere utilius fuerat, quam tacere tantas moles in privatam domum trahi præter fictilia Deorum fastigia?* Ipsorumque Deorum rudi illo ævo statuæ fictiles. L. Sen. de Consl. ad Helviam cap.

(1) Locus Ciceronis restitutus fuit a Lambino, auctoritate Cod. MSS. sic *quam filicatas aliorum patinas*, & sic habent omnes ferme editiones, idemque conjecturam legentium *Deliacas* minime probat.

10. *Tunc per fictiles Deos religiose jurabatur*. Ita Poëtæ passim. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Fictilibus crevere Diis hæc aurea templa,
Non fuit opprobrio facta sine arte casa.
Tarpejusque pater nuda de rupe tonabat.

D. Juvenal. Satyr. 11. vers. 115.

Hanc rebus Latiis curam præstare solebat
Fictilis, & nullo violatus Jupiter auro.

Postea a Deorum cultu, e Numæ religioso instituto, fictilia in optimatum domos migrarunt. Valer. Maxim. libr. 4. cap. 3. tit. 9. de privata Tuberonis cœna: *Cui Consulatum gerenti, cum Ætolorum gens omnis usus vasa argentea, magno pondere, exquisita arte fabricata, per legatos misisset, qui superiori tempore gratulandi causa ad eum profecti retulerant, fictilia se in ejus mensa vidisse vasa, monitos, ne continentiæ quasi paupertati succurrendum putarent, cum suis sarcinis abire jussit.* Quod ille domi factum, alii publice in Capitolio admissum narrant. L. Sen. Epist. 95. *Tuberonis ligneos lectos, cum in publicum sternerentur, hædinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Jovis cellam, proposita convivis vasa fictilia, quid aliud est, quam paupertatem Capitolio consecrare?* Et deinde paucis interjectis subditur elegantissime & apposite: *Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatum, at omnibus seculis Tuberonis fictilia durabunt*. Idem Epist. 98. *Tubero paupertatem & se dignam, & Capitolio judicavit, cum fictilibus in publica cœna usus ostendit, debere his hominem esse contentum, quibus Dii etiam uterentur*. Ambigua est in eodem lectio libr. 1. Benef. cap. 6. *Sicut in victimis quidem, licet opimæ sint, multoque auro præfulgeant, Deorum non est honos, sed in pia ac recta voluntate venerantium; itaque boni farre etiam ac fictili religiosi sunt: mali rursus non effugiunt impietatem, quamvis aras multo sanguine cruentaverint*. Ferdinandus Pincian. in nullo MSS. ab se visorum repertum ait *fictili*, sed in quibusdam *ficiola*, in nonnullis *ficilla*, & in Facundi & Primitivi exemplaribus *fitilla*; itaque levissima opera, uno elemento inserto, legendum est arbitratus *fritilla*, ut sit pultis cujusdam genus in sacrificiis receptissimæ. M. Antonius Muretus libr. 12. Variar. Lection. cap. 1. retinet *fitilla*, eadem prorsus significatione. Ex Arnobio libr. 7. *Quid fitilla, quid frumen, quid africia?* C. Plin. libr. 17. cap. 8. *Hodie sacra prisca atque natalium pulte fitilla conficiuntur*. Josephus Scaliger Pincianum secutus, putavit legendum *fritilla*: quod placuisse video & Justo Lipsio, qui vasa ipsa, quibus sacrificia offerebantur, non pultem ipsam seu libamen significari ea voce contendit. Testem laudat Festum Pompejum libr. 11. *Muries est, quemadmodum Veranius docet, ea, quæ fit ex sale sordido, in pila pinsato, & in ollam fritilem conjecto, ibique operto, gypsatoque, & in furno percocto*. Olla ei *fritilis* diserte appellatur, ut appareat non sacrificii partem aliquam, aut libum ea dictione denotari, sed vas sacris actum; nam Paulus Diaconus

conus perperam, ut multa ex Festo transcripsit: *muries dicebatur sal in pila tunsum, & in ollam fictilem conjectum, & in furno percoctum*. Denique Fr. Modius Novantiquar. Lection. Epist. 29. ut ab aliis quippiam diversum adducat, ita legendum censuit, *farre ac frivolis*, non male, ut infra docebitur.

Non modo optimates, sacerdotesque fictilia in usu rudi & paupere re Romana, sed etiam rustici, æquali cum potentioribus, ut videtur, fortuna. Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 1.

Fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis
Pocula, de facili composuitque luto.

Sed & Siciliæ Regis ea usurparunt. D. Ausonius Epigr. 8.

Fama est fictilibus cenasse Agathoclea Regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.

Pergo ad diversas fictilium appellationes. Primum *caudes* discimus vocari absoleto & inusitato vocabulo. Isidori Glossarium: *Caudes, Vasa fictilia*.

Secundo a Græcis γρῦ, *gry*, sive γρύτη audiunt. Auctor est Joannes Tzetzes Chiliad. Historiar. 4. cap. 7.

Καὶ γρύτη δὲ, σκευάρια μίκρα τῶν ὀστρακίνων.
Et gryte vero, vascula parva ex testis.

Tertio *catini* audiunt, *in quibus jurulenta, & pulmenta ponebantur*, ut docte Hadrian. Turneb. libr. 22. Adversarior. cap. 9. nos docuit. Juvenal. Sat. 6. v. 340.

Et quis tunc hominum contemptor numinis? aut quis
Sympullum ridere Numæ, nigrumque catinum,
Et Vaticano fragiles de monte patellas
Ausus erat?

Secundum versum Bartholomæus Marlianus libr. 7. Topogr. Urb. in fine legit: *Sympullum, priscumque catinum*. MS. meus optimæ notæ:

Sympuvium ridere Numæ, Tuscumque catinum.

Joan. Britannicus de Tusco vico nugatur ad v. 109. Satyr. 11. Novam interpretationem adfert Corius parte 1. Historiæ pag. 124. *Sic dicti sunt a catino, hoc est vase, quo aqua Imperatoriæ mensæ destinata, continebatur, quod officium, qui administrabant, dicti sunt Catanei*. Subdit deinde aliis etiam in locis plerosque nobiles, atque etiam Episcopos Cataneorum appellatione insignitos, ut observavit Franc. Sansovinus de Illustrib. Ital. Famil. pag. 222.

Quarto *frivola* dicebantur. L. Seneca proxime supra laudatus ex lectione Franc. Modii. Ulpian. J.C. l. 11. ff. de pignerat. *Non enim credibile est hoc convenisse, ut ad universam pensionem Insulæ, frivola mea tenebantur*. Fest. Pomp. libr. 6. *Proprie vasa fictilia quassa*. Lexicon vetus apud Hadrianum Turnebum libr. 28. Adversarior. cap. 6. *frivola, vasa fictilia*. Non latuit Guilielmum Budæum in Annotationib. in Pandectas. Juvenal. Sat. 3. v. 199.

. . . . jam poscit aquam, jam frivola transfert
Ucalegon.

Idem Satyr. 5. v. 59.

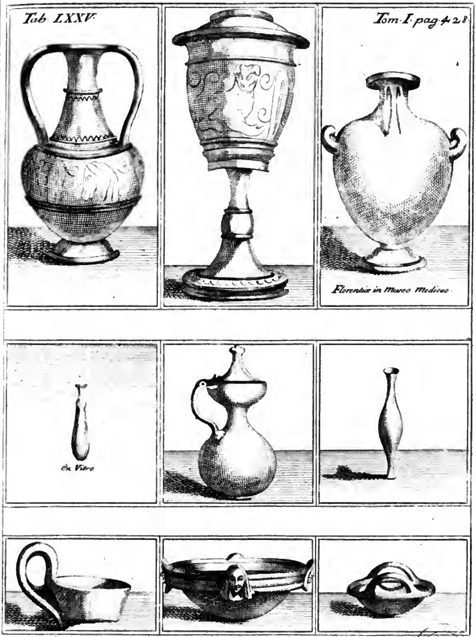
Et ne te teneam, Romanorum omnia Regum
Frivola.

Denique *Sympuvia* eadem vocata. Vetus Scholiast. D. Juvenal. ad Satyr. 6. v. 340. *Sympuvium vas sacrificiis aptum, in quo pontifices lavare solebant; sympuvium autem, quia omnes Sacerdotes simul bibebant, unde sympuviatrix illa dicitur, quæ porrigit poculum ipsum.* Paulo aliter idem Turnebus libr. 3. Adversarior. cap. 10. *Simpulatrices mulieres rebus divinis deditæ a simpulo ita vocatæ.* Ex quo apparet, eum locum Juvenalis legisse *Simpullum*, non vero *Sympuvium*, uti & Festus libr. 17. *Simpulum vas parvum, non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis libabatur; unde & mulieres, rebus divinis deditæ, simpulatrices dicuntur.* Quam lectionem etiam secutus videtur L. Apulejus libr. 4. Floridor. *Paupertas populo Romano imperium a principio fundavit, proque eo in hodiernum diem Diis immortalibus simpulo & catino fictili sacrificat.* M. Varro etiam hanc lectionem videtur confirmare libr. 4. de Ling. Lat. *A sumendo, sympulum nominavere: in hujusce locum in conviviis in Græcia successit epichysis & cyathus, in sacrificiis remansit guttum & simpulum.* Sed tamen graves auctores, nec contemnendi, legunt constanter *sympuvium*. Plin. libr. 35. cap. 12. *Fictilibus prolibatur sympuviis.* Non possum, quin ex eodem capite locum pernecessarium recenseam, unde id totum, quod probare cupio, elucescet: *Fingere ex argilla similitudines Dibutades Sicyonius figulus primus invenit Corinthi, filiæ opera, quæ capta amore juvenis, illo abeunte peregre, umbram ex facie ejus ad lucernam in pariete lineis circumscripsit, quibus pater ejus impressa argilla typum fecit, & cum ceteris fictilibus induratum igni proposuit, eumque servatum in nymphæo, donec Corinthum Mummius everteret, tradunt. Sunt, qui in Samo primos omnium plasticen invenisse Rhæcum & Theodorum tradant, multo ante Battiadas Corintho pulsos. Demaratum vero, ex urbe eadem profugum, qui in Etruria Tarquinium Priscum Regem populi Romani genuit, comitatos fictores Euchira & Eugrammum, ab iis Italiæ traditam plasticen.* Eandem cum Plinio lectionem admittit Q. Florens Tertullianus Apologet. cap. 13. *Quo differt ab epulo Jovis, silicernium, a sympuvio, obba, ab aruspice pollinctor?* Quam veram esse & genuinam hujus loci lectionem Franciscus Zephyrus Paraphrastes vetus testatur. *Aræ, ubi in sympuvio vase vinum Diis libatur;* quod ex MS. se eruisse Jacobus Pamelius scribit. (1)

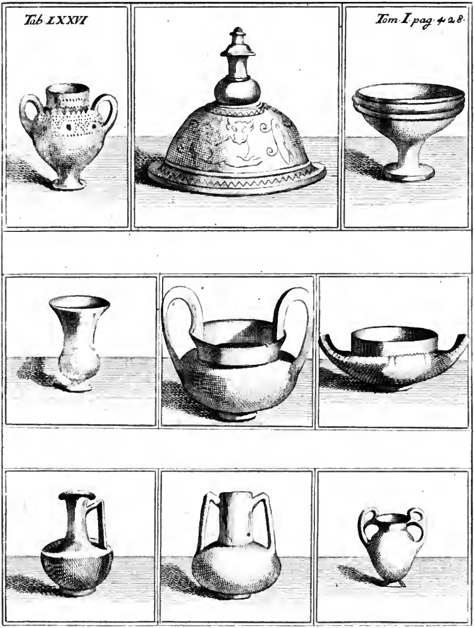
Qui de Samiis & Saguntinis fictilibus plura desideras, adi ad Antiquitates meas libr. 5. cap. 30. nam hic Etruriam tantum illustro.

Etru-

(1) Artem figulinam magnopere illustrant, tum vasa passim in hoc opere allata, exornata figuris, tum quæ hic adferimus, quæ formæ novitate notabilia visa sunt.

Vasa et Vascula fictilia Clusina Etrusca pleraque apud Nob. Ristorum Padlozzi.

Vasa et uascula fictilia Clusina pleraque apud Nob. Ristor. Paolozzi reperta tam haec quã praecedentia in Vrnulis uel circa Vrnulas Etruscas.

Etruscorum in Italia inventum Plastice: simulachra Deorum fictilia: Tuscanica dicta: aurea postea.

CAP. LXXVII.

Plasticen, sive artem statuas ex argilla, terra pinguiori, aut creta fingendi formandique, superiori capite Plinii verba allata, Corinthi excogitatam, & a Corinthiis artificibus in Etruria toti Italiæ ostensam, fidem facere potuerunt. Addo nunc statuas, a plasticis elaboratas, vocari solitas *Tuscanicas*. Idem Plinius loco laudato: *Plastæ nobilissimi fuere Damophilus & Gorgasius, iidemque pictores, qui Cereris ædem Romæ ad Circum maximum, utroque genere artis suæ excoluere, versibus inscriptis Græce, quibus significarunt a dextra opera Damophili, esse, a parte læva Gorgasi. Ante hanc ædem Tuscanica omnia in ædibus fuisse, auctor est M. Varro*. Sic intelligendus P. Ovidius libr. 1. Fastor.

Jupiter exigua vix tutus stabat in æde,
Inque Jovis dextra fictile fulmen erat.

Sed a Plinio avelli non possum, qui libr. 36. cap. 2. pulcherrime id, quod cupimus, expressit: *Præter fictilia Deorum fastigia*. In quibusdam editionibus est *fictilia Deorum fastidia*, nullo sensu; melius in MS. Codice Tolosano Collegii Foxiensis *fictilia Deorum simulacra*. Eodem sensu *fictiles Dii* apud Propertium libr. 4. Eleg. 1. *fictilis Jupiter*. Juvenal. Satyr. 11. L. Sen. Epist. 31. *Exurge modo, & te quoque dignum finge Deo; finges autem non auro, non argento, non potest ex hac materia imago Dei exprimi similis: cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse*. Et libr. 2. Controv. 1. ubi Fuscus Arellius pater: *Facilius possum paupertatem laudare, quam ferre. Quid mihi Phocionem loqueris, quid Aristidem? Tunc paupertas erat seculi. Quid loqueris Fabricios, quid Coruncanos? Pompæ ista exempla. Fictilibus fuerunt Dii faciles*. Alibi hoc fusius, ubi de idolorum statuarumque inventione; hic enim tantum de figlina agimus. Certe igitur initio pauperis rei Romanæ, templa, vasa, adeoque ipsorum Divorum statuæ ex terra fictiles erant. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Fictilibus crevere Diis hæc aurea templa.

Postea vero tantus urbem invasit luxus, ut argenteæ, marmoreæ, aureæ, atque adeo gemmeæ, perniciosissimo & exemplo & sumptu, statuæ erigerentur. L. Seneca Consol. ad Helviam cap. 10. *Quorum tecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondum gemmis renidebant*. Eoque luxuria processit inaudita, ut crescente Republica, partem prædæ, manubia-

nubiarumque, ditandis templis, erigendisque ſtatuis dedicarent. Alios omitto auctores, unico contentus Silio Italico libr. 15.

Poſtquam perfectæ laudes hominumque Deumque,
Captivæ ſpectantur opes, digeſtaque præda:
Hoc aurum patribus, bello hæc Martique talenta,
Hoc regum donis, divum hoc ante omnia templis,
Cetera bellantum dextris, pulchroque labori.

Creſcente deinde magnificentia, ipſis civibus privatis ſtatuæ argenteæ aureæque ponebantur, viris feminisque promiſcue. Stat. libr. 5. Silv. 1.

Si manus, aut ſimiles docilis mihi fingere ceras,
Aut ebur, impreſſis aurumve animare figuris,
Hinc Priſcilla tuo ſolatia grata marito
Conciperem.

Quin imo morituri teſtamentis aurum decernebant ſtatuæ Imperatori conflandæ. Hiſtoricos & Juriſconſultos omitto: idem Statius ſufficiet, eodem libro Silvaque v. 191.

Da Capitolinis æternum ſedibus aurum,
Quo niteat ſacri centeno pondere vultus
Cæſaris, & propriæ ſignet cultricis amorem.

Etruſcorum mos in corticibus arborum ſcribere, item in cæra, in linteis textis, in ligneis tabulis, in ære, in charta expreſſæ literæ, in membrana, in plumbo: minium primis literis additum, cornua & umbilicus.

CAP. LXXVIII.

E Truſcis iisdem Romani ceteræque Italæ gentes manſuetum politioris vitæ cultum, morumque elegantiam debent, quippe hi, ſive Aborigines (eandem enim eſſe gentem Servius ad libr. 7. Æneid. teſtatur) ſcribere in arborum libris docuere. Aurel. Symmachus libr. 4. Epiſt. 28. *Mallem Aborigenum more, dictionem ſalutis alternæ ligno aut corticibus ſcribere: Ægyptus papyri volumina bibliothecis foroque texuerit.* Vide, quæ diſputat acutiſſime & ingenioſiſſime Petrus Victorius libr. 16. Variar. Lection. cap. 5. Euripidis Scholiaſtes in Hippolyto conſulatur. Cultiſſimus Ariſtenetus libr. 1. Epiſt. 10. Τοῖα δὲ εἴθε, ὦ δένδρα, καὶ νοῦς ὑμῖν γένοιτο, καὶ φωνὴ ὅπως ἂν εἴπητε μόνον, Κυδίππη καλή, ἢ γοῦν κατὰ τῶν φλοιῶν ἐγκεκολαμμένα φέροιτε γράμματα. *Utinam quidem, inquiebat, vobis, arbores, & mens & vox foret, hoc unum dictaretis*

retis Cydippe pulchra, vel corticibus inscriptas ferretis, hoc ipsum testantes, literas. Ita Poetæ P. Ovid. Epist. Oenones Paridi:

Incisæ servant a te mea nomina fagi,
Et legor Oënone falce notata tua.
Et quantum trunci, tantum mea nomina crescent,
Crescite, & in titulos surgite rite meos.

Ex P. Virgilio Eclog. 10.

. . . . . tenerisque meos incidere amores
Arboribus, crescent illæ, crescetis amores.

Floridus, vetustissimus Poëta, elegantissimo carmine. (1)

Quando ponebam novellas arbores mali & pyri,
Cortici summæ notavi nomen ardoris mei:
Nulla fit exinde quies, vel finis cupidinis:
Crescit arbor, gliscit arbor, ramus implet literas.

Olympius Nemesianus Bucolicus Poëta, qui sub Carino Aug. vixit, Eclog. 1.

Accipe quæ super hæc cerasus, quam cernis ad amnem
Continet, inciso servans mea carmina libro.

Calphurnius & ipse Bucolicus, gente Siculus, Eclog. 3.

Dic age, nam cerasi tua cortice verba notabo,
Et decisa feram rutilanti carmina libro.

Corrigendus idem Eclog. 4.

Ut quoque turba bono plaudat saginata magistro,
Ille meis pacem dat montibus, ecce per illum
Seu cantare juvat, seu ter pede læta ferire
Carmina nonnullas licet & cantare choreas,
Et cantus viridante licet mihi condere libro.

Primus & quartus versus, graviter afflicti, virga critica, aut fulmine verius Aristarchico egent; nam *saginata* vitiosissime contra poëticæ rationem, restitue:

. . . . turba bono plaudat sagmata magistro.

Ut sit *sagmata* turba, sagminibus coronata; nam solemni & compitalitio festo, non rustici modo coronabantur, sed & boves. Testatur cultissimus Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 1. de bobus:

Solvite vincla jugis, nunc ad præsepia debent
Plena coronato stare boves capite.

De rusticis ipsis ibidem loci paulo post:

Cernite fulgentes, ut eat sacer agnus ad aras
Vinctaque post olea candida turba comas.

Ista quidem correctio viris doctis placuit. Fr. Modius Epist. 17. Novantiquar. lect. at mihi vix satisfacit, quod *sagmata* tam culto Poëtæ inelegans sit dictio; malim:

. . . . turba bono plaudat saturata magistro.

Indu-

(1) Inter Epigrammata vetera libr 4. pag. 191.

Inducor hac potissimum ratione, quod Paganorum festa, Palilia, lustratio septorum, Ambarualia, aliaque similia celebrarentur non sine maximo epularum apparatu. Eodem auctore Tibullo loco jam laudato.

Turbaque vernarum, saturi bona turba coloni
Ludet.

In quarto etiam Calphurnii versu, quid sibi vult, *ferire pede carmina?* Corrigo, & lego: *pede leta ferire gramina*; ex Horatio libr. 3. od. 18.

Nunc est bibendum, nunc pede libero
Pulsanda tellus.

Sed redeo ad modos priscæ scripturæ: & ex dictis patet, ante chartam inventam in libris arborum gentes, & maxime Italos ab Etruscis edoctos consuevisse: cujus quidem scriptionis exemplaria in plerisque bibliothecis vidi; sed nullibi illustriora, quam in cœnobio D. Germani a Pratis ad muros Parrhisiorum, ubi fragmentum Polybii, & alius Herodoti, pæne ante duo annorum millia descriptum, & cum admiratione spectavi, & cupide legi. Idem etiam memini legere me apud Scholiasten Aristophanis, qui ad Græcos id trahit.

2. Solebant antiqui etiam, ante papyri usum, mappis seu telis ad scriptionem uti; unde *linteorum librorum* appellatio. L. Licinius Macer, Annalium Romanorum vetustissimus auctor, apud T. Livium 1. Decad. libr. 4. *Qui si ea in re sit error, quod tam veteres Annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ, Macer Licinius citat.* Et eodem libro. *Prætermissa nomina Consulum horum, Licinius Macer auctor est, & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inventos.* Et eodem libro paulo post, auctoribus eodem Licinio Macro, & Tuberone: *Ceterum in tam discrepanti editione & Tubero & Macer linteos libros auctores profitentur, neuter Tribunos militum eo anno fuisse, traditum a scriptoribus antiquis dissimulat: Licinio sequi haud dubie libros linteos placet, & Tubero incertus veri est; sed inter cetera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto positum.* Ex his constat vetustissima quæque populi Romani gesta in libris linteis descripta. Fl. Vopiscus in Aureliano princ. *Inveni nuper in Ulpia bibliotheca inter linteos libros epistolam D. Valeriani.* Accuratissime, ut omnia, C. Plinius libr. 13. cap. 11. *In palmarum foliis primo scriptitatum, deinde quarundam arborum libris; postea publica monimenta plumbeis voluminibus, mox & privata linteis confici cœpta, aut ceris.* Quem locum Melchior Guillandinus putat non sanum, ideoque legit *in malvarum foliis*. Non male profecto. Helvius Cinna Poëta vetustissimus, notante Isidoro libr. 6. Etymologiar. cap. 12.

Hæc tibi Arateis multum invigilata lucernis
Carmina, queis ignes novimus aëreos.
Levis in aridulo malvæ descripta libello,
Prusiaca vexi munera navicula.

Lintei hi libri etiam arcanas cæremonias, & Sibyllina oracula continebant.

bant. Q. Aurel. Symmachus libr. 4. Epist. 34. *Mandari enim periturae chartae epistolas quereris, & alligasti sacramento enorme judicium: itane de me ludos facis? ut quae apud te incuriosius loquor, in styli caudice aut tiliae pugillares censeas transferenda, ne facile senectus papyri scripta corrumpat. Et Marciorum quidem vatum divinatio caducis corticibus inculcata est. Monitus Cumanos lintea texta sumpserunt.* Constantini Aug. rescriptum est C. Theodos. libr. 11. tit. 27. l. 1. *Aereis tabulis, vel cerussatis, aut linteis mappis scripta per omnes civitates Italiae proponatur lex.* Ita intellige Claudianum libr. de Bello Getico:

. . . . *quid carmine poscat*
Fatidico custos Romani carbasus aevi.

Sidon. Apollinar. libr. 9. Epist. 16.

Praeter Heroas, joca multa, multis
Texui pannis elegos.

3. Aeri incidebant monimenta publica, maxime leges, quod, quia in Antiquitatibus meis abunde discussi, non repeto: hic tantummodo addo locum Julii Obsequentis libello de Prodig. cap. 122. *Tabulae legum aneae literis liquefactis.* M. Tull. libr. 2. de Divinat. *Aera legum de caelo tacta sunt.* Ovid. libr. 1. Transformat.

. . . . *non verba minantia fixo*
Aere ligabantur.

4. *Plumbatis* etiam *literis*, idest plumbo incisis usi antiqui: quod Plinius proxime supra laudato loco docuit, nec alibi, quod sciam, legi.

5. *Tabulis cera oblitis* scripta mandabant. Plinius ibidem loci, & Jurisconsulti, Poëtaeque passim: atque hic mos Romanis persamiliaris. Tryphoninus J. C. libr. 15. Disputationum, ut recitatur l. 19. ff. de poss. bonor. contr. tabul. *Liberis datam bonorum possessionem contra lignum;* hoc est testamenti paterni tabulas, ut interpretatur Jacobus Cujacius libr. 11. Observation. cap. 14. Sic *tabulae nuptiales*. L. Apul. libr. 2. Apolog. Eaedemque *matrimoniales*. Jul. Firmicus libr. 7. Mathes. cap. 7. *Tabulae dotis*, sive *dotales*. D. Augustin. serm. 97. *Tabulae venditionis, tabulae emptionum, tabulae auctionales.* D. Ambros. libr. 2. Epistolar. *Tabulae contractus, instrumentorum, cautiones.* Denique *Tabulae testamenti.* Quae omnia vide apud eruditissimum Barnabam Brissonium. Ita Poëtae. Plaut. Bacchidib. Act. 4. sc. *Hunc hominem*:

. . . . *Stylum, ceram, & tabellas, & linum.*

D. Juvenal. Sat. 13. v. 137.

Si decies lectis diversa parte tabellis
Vana supervacui dicunt chirographa ligni.

Et Sat. 16. v. 41.

Debitor aut sumptos non curat reddere nummos,
Vana supervacui dicens chirographa ligni.

Plautus iterum Pseudolo. Act. 1. sc. 1.

Per ceram, & linum, literasque interpretes

Salutem mittit.
Et postea ibidem loci:
Pro lignean' salute vis argenteam
Remittere illi?
P. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 12.
Ite hinc difficiles, funebria ligna, tabellæ,
Tuque negaturis cera referta notis.
Projectæ in triviis jaceatis inutile lignum.
Materies harum tabularum, aut abies erat. Idem libr. 3. *κακοτεχνίας.* v. 469.
Verba vadum tentent abiegnis scripta tabellis,
Accipiat missas apta ministra notas,
Aut ex acere. Idem libr. 1. Amor. Eleg. 11. in fine: (1)
Subscribam. Veneri fidas has Naso tabellas
Dedicat, at nuper vile fuistis acer.

6. In *lignis, sive cera* Græcos scripsisse existimo; unde & Atheniensium leges Solonis antiquissimæ *axones* dicti ob eam causam. Etymologic. Magni auctor. Scholiastes Apollonii Rhodii ad libr. 4. Argonaut. tmemate 24. qui omnium Græcorum interpretum optimus, Poëtam inter Heroicos pessimum meo judicio illustravit. Suidas. Ἄξονες οὕτως ἐκάλεσαν ἀθηναῖοι τοὺς Σόλωνος νόμους, διὰ τὸ ἐγγραφῆναι αὐτοὺς ἐν ξυλίνοις ἄξοσι. Vertit Hieronymus Wolfius. *Axes dixerunt Athenienses Solonis leges, quod inscriptæ essent ligneis tabulis.* Male *axes* vertit; nam *axones* Latina etiam voce frequenter usurpant melioris notæ auctores. Ammian. Marcellin. libr. 16. *Primum itaque factuque difficillimum, temperantiam ipse sibi indixit, atque retinuit, tamquam adstrictus sumptuariis legibus viveret, quas ex Rhetris Lycurgi, & Axonibus Romam translatas, diuque observatas, & senescentes paululum reparavit Sylla Dictator.* Sic optime restituit Franc. Lindenbrogius, cum antea corruptissime esset, *ex Rhetris idest Axonibus*. Joan. Tzetzes Chiliad. 12. Historiar. cap. 406.

Οἱ ἄξονες τετράγωνοι, τρίγωνοι δὲ δὲ κύρβεις.
Axones quadrangulares, triangulares vero cyrbes.

Subdit paulo infra:

Καὶ ὅτι ὁι μὲν ἄξονες ὑπῆρχον ἀπὸ ξύλων.
Αἱ κύρβεις ἦσαν δὲ χαλκαὶ, οὐ μέν τι ἀπὸ ξύλων.
Et praterea Axones erant ex lignis:
Cyrbes erant æreæ, non quidem ex lignis.

7. *In chartis* scribebatur: quod quando Romam perlatum, alii docuerunt. Inepte, ut cetera, Polydorus Virgilius libr. 2. de Rer. Inventor. cap. 8. C. Plinii verba apponam ex libr. 13. cap. 11. *Chartam Alexandri Magni victoria repertam, auctor est Varro, condita in Ægypto Alexandria.* Quod falsum esse indicat Melchior Guillandinus, ex Anacreonte, Alcæo, Æschylo, qui ante natum Alexandrum chartæ meminere: & puto Varronem intelligendum de publico receptoque chartarum usu, quod & verum est. 8. *Mem-*

(1) Heinsius legit: Subscribam: Veneris fidas sibi Naso ministras.

8. *Membrana* materia scriptionibus. Paulus J. C. libr. 4. Sententiar. tit. 7. *Sive in charta, sive in membranis, sive in quacumque alia materia sint volumina*. Quare *membranei codices* dicuntur ab Ulpiano libr. 24. ad Sabinum. Vet. Gloss. *membrana*, Vetus Scholiastes, qui putatur Cornutus, ad illud A. Persii Sat. 3. princ. & Theodorus. Marcilius doctissimus:

Jam liber, & positis bicolor membrana capillis.

9. Denique ante ullum usum horum, quæ memoravi, cum literis carebant penitus, effigies animalium saxis insculpebant, significandis rebus aptas, vocataque Hieroglyphica, quæ multorum voluminibus posteris prodita omnino interiere, præter solius Hori Apollinis, qui sub Theodosio Aug. Constantinopoli vixit. De hoc Hieroglyphicorum modo Lucan. libr. 3. Pharsal.

Nondum flumineos Memphis contexere biblos
Noverat, in saxis tantum volucresque feræque,
Mutaque servabant magicas animalia linguas.

Cujuslibet scripturæ prima elementa, seu capitales literæ minio illinebant, aut coloribus aliis depingebant. Ovid. libr. 1. Trist. Eleg. 1.

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.

Et libr. 1. Amor. Eleg. 12.

At tanquam minio penitus medicata rubebas,
Ille color vere sanguinolentus erat.

Martial. libr. 3. Epigr. 2.

Et croco rubeat superbus index.

MS. meus melius:

Et cocco rubeat superbus index.

Addebant miniatis sic literis purpureum tegmen, umbilicum in medio, cornua ad angulos, ut amplissimi sunt testes Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 1. Statius libr. 4. Silv. ult. A. Persius Sat. 3. v. 31. Ovid. libr. 1. Trist. Eleg. 1. Martialis loco laudato, & libr. 5. Epigr. 6. libr. 8. Epigr. 72. libr. 11. Epigr. 108. quos non exscribo. Tantum unicum locum Joannis Tzetzis omissum adscribam ex Chiliad. 12. Historiar. cap. 405.

Α'πὸ τῆς χαρτῶν εὑρέσεως, οἱ γράφοντες τὰς νόμους
Ε'ν ματρικίοις ἔγραφον, ἤτοι σάνισι ξύλοις.
Ante chartarum inventionem, qui scribebant leges
In matricibus scribebant, sive in asseribus ligneis.

Ab Etruscis acceptæ fabulæ Atellanæ, seu Oscæ: earum partes, & distributio: eisodium, embola, exodium, sales: Poëtæ Urbici dicti, & cum his cantores.

CAP. LXXIX.

Oblectamenta animi in scænicis hausere Romani ab Etruscis; *Fabulæ enim delectationis causa inventæ sunt*, ut loquitur Servius ad Eclog. 6. Virgilianam: & jam antea docui, *Oscos* esse Tusciæ *populum*. Addendus Vellejus Paterculus libr. 1. Histor. scriptor quidem Tiberii ævo illustris & facundus; sed, ut illud seculum suadebat, supra decorum, & historici gravitatem in adulationem propensus: *Cumanos Osca mutavit vicinia*. Quænam Osca vicinia? certe Etrusca. De harum fabularum igitur origine T. Livius 1. Decad. libr. 7. princ. ubi de ludorum & histrionum origine, subjungit: *Postquam lege hac fabularum a risu ac soluto joco res avocabatur, & ludus in artem paulatim verterat; juventus, histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit: quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt: quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juventus, nec ab histrionibus pollui passa est. Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia, tamquam expertes artis ludicræ, faciant*. Ex quibus verbis clarum est, fabellas has ab Oscis seu Tuscis petitas, ingentique honore repertores earum affectos. Suffragatur Valerius Maximus libr. 2. cap. 4. tit. 4. *Atellani autem ab Oscis acciti sunt, quod genus delectationis Italica severitate temperatum, ideoque vacuum nota est; nam neque tribu movetur, neque a militaribus stipendiis repellitur*. Livium ille transcripsit. Sueton. cap. 45. Tiber. *Unde nota in Atellanico exodio proximis ludis assensu maximo excepta percrebuit*. In his ludis itaque exodium erat, ut liquet ex Livio Suetonioque: hoc est carmen dicax ad exhilarandos spectantium animos, gravi tragicorum affectuum recordatione exulceratos. Aurel. Cassiodor. libr. 4. Epist. ult. *Mimus etiam, qui nunc tantummodo derisui habetur, tanta Philistionis cautela repertus est, ut ejus actus poneretur in literis, quatenus mundum, curis edacibus æstuantem, letissimis sententiis temperaret*. In MS erat *repararet*, fortassis melius: viderit Lector. Inde exodiarius dicitur harum fabularum actor. Ammian. Marcellin. libr. 28. *Ut in omni spectaculo exodiario, venatori, aurigæ, & histrionum genere omni*. Vide locum.

Partiebantur dicaces hasce fabulas, & distribuebant varie, ut verbosissimi Grammatici usque ad legentium tædia gerunt: ego tres tantum

tum

tum earum partes facio. Initio enim εἴσοδος, cantus dictus, quasi *introitus*, ut vertit Rudolphus Gualterus in Julio Polluce libr. 14. Onomast. cap. 15. ut scilicet ad audiendum accenderentur spectatores. Vel in medio actu canebatur, ut choragus vestes mutatas suppeditaret, essetque nonnihili temporis, quo actores ipsi respirarent: illaque cantio ἐμβόλιον vocatum, quasi *insertum*; nam embolum axem rotis immissum significat, quo tota cursus compago firmatur; ita intermedio illo cantu spectantium animi audientiumque incitantur, & præparantur ad ea, quæ supersunt, patientius audienda: hinc cantrices illæ *embolariæ mulieres* a Plinio dicuntur. Denique in fine dramatis ἐξόδια cani solita. Festus libr. 5. exponit *exitum*. Jul. Firmicus Maternus libr. 6. Matheseos: *Quum effeminati corporis mollitie cinædos efficient, & qui veterum fabularum in scænis sæpe saltantes imitentur exitus*. M. Varro in Hecatombe, *exodium* vitæ, pro termino usurpavit. Idem in Satyra ταφὴ Μενίππου:

. . . . quod cœperas modo in via
Narrare, ut ad exodium adducas.

Vetus Scholiastes D. Juvenalis ad Satyr. 3. v. 175. *Exodiarius apud veteres in fine ludorum intrabat, quod ridiculus foret, ut quidquid lacrymarum atque tristitiæ coëgissent ex tragicis affectibus, hujus spectaculi risus detergeret: meminit & Lucilius:*

Principio exitus dignus exodiumque sequatur.

Juvenal. loco laudato:

. . . . . tandemque redit ad pulpita notum
Exodium.

Poëtæ horum carminum appellabantur *Urbici*, ad discrimen, ut puto, eorum, qui Græcanico ritu in pagis agebant personati. Fulgentius Placiadesve libr. 2. Mytholog. circa fin. *Denique Beatinius augur dicere solitus erat, diversarum urbium honores similiter peragi urbicario mimologo.* Idem Juvenal. Sat. 6. v. 71.

Urbicus exodio risum movet Atellanæ
Gestibus Antonoes.

Doctissimus Hadrianus Turnebus notat libr. 3. Adversarior. cap. 17. Martial. libr. 1. Epigr. 42.

Quod non optimus urbicus poëta.

Legibus certe mordacitas hæc nimia coërcita, gravique pœna & poëta seu auctor, & actor seu comœdus coërciti; ut ex Paulo J. C. infra citando apparebit. Sueton. Domit. cap. 10. *Occidit & Helvidium filium, quod quasi scænico exodio, sub persona Paridis & Oenones, divortium suum cum uxore tractasset.* Dictaque hæc carmina, *joci*, *dicteria*, *sales*. Furius Bibaculus apud Aurelium Macrobium libr. 2. Saturnal. cap. 1. *Jocus in oratione non extat, mihi ex libro Furii Bibaculi notus est, & inter alia ejus dicteria celebratur.* Genus hoc *jocos* veteres, nostri *dicteria* dicebant. M. Varronis versus corrupti apud Nonium Marcell. cap. 2. sic restituti sunt:

Quam

Quam mobile, neque orthopallica attulit psalteria,
Quibus sonant in Græcia dicteria,
Qui fabularum collocant exordia.

Sales vero audiunt apud Poëtas passim. Claudian. de Consulatu Manlii Theodori:

Qui letis risum salibus movisse facetus.

Martial. libr. 10. Epigr. 9.

Et multo sale, nec tamen protervo.

Horat. libr. 2. Epist. 2.

Carmine tu gaudes, hic delectatur jambis,
Ille Bioneis sermonibus, & sale nigro.

M. Manil. libr. 5. Astronom.

. . . . *petulantia corda,*
Et sale mordaci dulces quærentia risus.

L. Seneca in Epigrammatis:

Quare tolle jocos, non est jocus esse malignum,
Nunquam sunt grati qui nocuere sales.

Cantorum istorum duplex officium, vel ut specie oblectamenti ad psalterium viros quosque claros incesserent, veluti carmina famosa ingerentes. Jul. Paulus J.C. libr. 5. Receptar. Sententiar. tit. 4. *Psalterium, quod vulgo dicitur, canticum in alterius infamiam compositum, & publice recitatum, tam in eos, qui cantaverint, quam in eos, qui composuerint, extra ordinem vindicatur*. Vel certe, ut cœtum dimitterent. Q. Horat. in Arte Poëtica:

Si plausoris eges aulea moventis, & usque
Sessuri, donec cantor, vos plaudite, dicat.

Etruscorum inventum carmina nuptialia, sive Fescenini versus.

CAP. LXXX.

A Fescenia Etruriæ oppido, ut est apud Plinium libr. 3. cap. 5. nuptialia carmina & nomen & inventionem habent. Testis Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. *Fescenium oppidum est, ubi nuptialia inventa sunt carmina: hi populi ab Atheniensibus originem ducunt*. T. Liv. 1. Decad. libr. 7. princ. *Qui non sicut ante Fescenino versu similem, incompositum temere ac rudem alternis jaciebant; sed impletas modis satyras, descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant*. Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 5. *Vix per omnia theatra, macella, pratoria, fora, templa, gymnasia, thalassia,*

lassa, Fescenninus explicaretur. Cur autem caneretur hic versus in nuptiis, scilicet ne impudica verba audire cogeretur sponsa, diligenter ad illum locum disquirit eruditissimus Joannes Savaro, quem non exscribo: tu consule. Fest. Pomp. libr. 6. *Fescennini versus, qui canebantur in nuptiis, ex urbe Fescennina dicuntur allati, sive eo dicti, quia fascinum putabantur arcere*. Hunc versum intellige apud Catullum in Epithalamio Juliæ & Manlii:

Excitusque hilari die
Voce carmina tinnula
Nuptialia concinens,
Pelle humum pedibus.

Et eodem loco post:

Nec diu taceat procax
Fescennina locutio.

Et Claudian. libr. 2. de Raptu Proserpinæ ad finem:

Exultant cum voce pii, Ditisque sub aula
Talia pervigili ducunt exordia cantu.

Et in Epithalamio Honorii & Mariæ:

Ducant pervigiles carmina tibiæ,
Permissisque jocis turba licentior
Exultet tetricis libera legibus.

Erat autem Fescenninus versus diversus ab acclamatione illa fausta, quam affines concipiebant boni ominis gratia, de qua dico libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 37. Adde Asinium Pollionem apud L. Senecam patrem libr. 7. Controvers. 6. *Inter nuptiales Fescenninos in crucem generi nostri jocabantur*.

Etruscorum inventum navis, & illa ex corio & vimine, Britannorum ritu, seu Scotorum: ex abjete, ex alno: tutela: varia genera: nomina unde.

CAP. LXXXI.

UTi animi oblectamentum ab Etruscis accepere Romani, ita & commercia ab iisdem hausisse eos, jam clarum fiet. Isidor. libr. 19. cap. 1. *Lydii primam navem fabricaverunt, pelagique incerta petentes, pervium mare usibus humanis fecerunt*; quamvis Polydorus Virgilius aliter habeat libr. 3. de Rer. Inventorib. cap. 15. Nobilis est locus Draconis Corcyrei antiquissimi Scriptoris apud Athenæum libr. 15. Dipnos. quem consule hoc ipso libro cap. 46. ubi de Jano. Rudi illo ævo naves ex corio circumsuto viminibus, exemplo Britan-

tannorum seu Scotorum. C. Plin. libr. 4. cap. 16. *Britannos vitilibus navigiis corio circumsutis navigare*. Et libr. 7. cap. 56. *Etiam nunc in Oceano Britannico vitiles corio circumsuto fiunt*. Solin. cap. 56. *Etiam nunc in Oceano Britannico vitiles corio circumsuto fiunt*. Solin. cap. 25. *Navigant*, Britanni, *vimineis alveis, quos circumdant ambitione tergorum bubulorum*. Gloss. Isidori. *Carabus, parva scapha ex vimine & corio*. Iterum Solinus cap. 60. *Bubulis utribus contabulatas crates* superponunt, *vectatique hoc ratis genere, venenatis sagittis praetereuntes petunt*. Ideoque Maro libr. 6. Æneid. Charontis cymbam sutilem fecit, notat Turnebus libr. 28. cap. 45.

. . . . . gemuit sub pondere cymba
Sutilis.

Ita alii Poëtæ. M. Lucan. Pharsal. libr. 4. v. 139.

Utque habuit ripas Sicoris, camposque reliquit,
Primum cana salix madefacto vimine parvam
Texitur in puppim, cæsoque induta juvenco,
Vectoris patiens, tumidum supereminet amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
Navigat Oceano, sic cum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.

Sidon. Apollinar. Carm. 7. v. 370.

Quin & Aremoricus pyratam Saxona tractus
Sperabat, cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus, & adsuto glaucum mare findere lembo.

Festus Avienus libr. 1. Oræ maritimæ pag. 191.

. . . . sed res ad miraculum,
Navigia junctis semper aptant pellibus,
Corioque vastum sæpe percurrunt salum.

Hæc prima origo navis, quam aliqui ad Janum referunt, qui navigio in Italiam devectus, idcoque & nummum cum navis effigie cudit, uti supra ostensum: postea vero e lignis texi naves cœpere, aut mercibus aut bello aptæ: & materia lignum varium.

1. *Ficus*. Ita tamen, ut ficulnæ naves in proverbium abierint, pro parum firmis & securis. Suidas in voce συκίνη ναῦς.

2. *Pinus*. Ovid. Epist. Paridis ad Helenam:

Troja cæduntur Phrygia pineta securi,
Quæque erat æquoreis utilis arbor aquis.

3. *Robur*; unde & robustæ naves, sed parum celeres. P. Ovid. loco eodem, ut citæ sint naves, flectebatur robur:

Fundatura citas flectuntur robora naves.

4. *Abies*. C. Plin. libr. 16. cap. 10. *Abies expetita navigiis*. Ratio apud eundem libr. eod. cap. 41. *Tradunt, abjetem circa germinationem decorticatam, qua diximus luna, aquis non corrumpi*. Serv. ad libr. 2. Georg. pag. 98. *Est species abjetis apta navigiis, quam sappinum vocant*. Ipse Virgilius ibi: *... ca-*

. . . . *casus abjes visura marinos.*

Claudian. libr. 2. de Raptu:

Apta fretis abjes.

5. Arbor quædam innominata in Tylo insula maris Rubri, *quam durantem*, inquit Theophrasti interpres Latinus libr. 5. Histor. Plantar. cap. 6. *Ducentis annis inventam, etsi mari mergeretur, incorruptam*. Alexandri Magni comites invenerunt, ex iisque naves fabricarunt, teste Plinio loco proxime laudato.

6. *Alnus* celebratissima apud Poëtas. Unius aut alterius loco contentus ero. Stat. libr. 3. Thebaid. v. 24.

Fluctibus Joniis Calabræ datus arbiter alno.

M. Lucan. libr. 5. v. 597.

. . . . *sonuit victis compagibus alnus.*

Claudian. de 4. Hon. Consul.

Æquoreas alni nato commendat habenas.

Navibus suæ erant *tutelæ*, hoc est Deorum simulacra, in quorum præsidio navim esse volebant, ut itineris auspicati ducum. Suid. Παταϊκοὶ θεοὶ, *Patteci Dii*, purpurei, in puppibus collocati. Vide eundem in voce Παλλάδιον. C. Petron. Satyrico: *Vilissimo sanguine tutelam placare*. Fest. libr. 5. in voce *Europam*. Mentio etiam in sacris literis. Act. Apostolor. cap. 28. Scholiastes Aristophanis. Plutarchus Convivio septem sapientum. Theodorus Marcilius, Professor Eloquentiæ Regius Parisiis, ad Persium. Hi Dii aut *ex ebore cælati* erant, ut est apud L. Senecam Epist. 76. *aut picti* tantummodo. Ovid. loco laudato:

Accipit & pictos puppis adunca Deos.

Et libr. 1. Trist. Eleg. 2.

. . . . . *pictos verberat unda Deos.*

Nec minor inter Criticos contentio, ubinam loci in navigio tutela collocaretur. Joannes Brodæus libr. 1. Miscellan. cap. 10. *proræ* solere imponi contendit. Alii docti, inter quos Lipsius, *puppi* volunt adfixam, & videtur patrocinari A. Persius Sat. 3. v. 60.

Ingentes de puppe Dii.

Denique in media navi locum ei assignatum contendunt alii. Lutatius Placidius in libr. 8. Thebaid. v. 270.

Sic ubi per fluctus uno ratis obruta somno
Conticuit, tantique maris secura juventus
Mandavere animas, vigili stat puppe magister
Pervigil, inscriptaque Deus qui navigat alno.

Navigantes itaque Deum sibi pro libidine ad tutelam assumebant, vocabaturque navis tutelæ suæ nomine; ita amantes plerumque Venerem aut Cupidinem. Ovid. Epist. Paridis:

Qua tamen ipse vehor, comitata Cupidine parvo
Sponsor conjugii stat Dea facta sui.

Ita interpretor Sidonii Apollinaris locum e Carm. 9. v. 115.

Cum jussu Veneris patrocinantis
Terras Oebalias, & hospitales
Raptor depopulatus est Amyclas.

Horat. libr. 1. Od. 14. ubi recte Joannes Bondus *navis insigne, Deos* exponit:

. . . . . . non tibi sunt integra lintea,
Non Dî, quos iterum pressa voces malo.

Navium varia genera. Ab A. Gellio istæ ponuntur libr. 10. cap. 25. *Gauli, corbitæ, caudicæ, longæ, hippagines, cercuri, celoces vel ut Græci dicunt celetes, lembi, oriæ, lenunculi, actuariæ, quas Græci* ἐπακτρίδας *vocant vel* ἐπιβάλιδας, *prosumiæ, vel gesoretæ, vel boriolæ, stlatæ, pontones, atatiæ, hemidiæ, phaseli, parones, myoparones, lintres, caupuli, camaræ, placidæ, cidarum, ratariæ, catascopium.* Pleraque nomina ista sunt apud Julium Pollucem libr. 1. Onomast. cap. 9. Sunt & aliæ Romanis in usu, videlicet *Prætoria seu turrita, rostratæ, tectæ, constratæ, liburnicæ, onerariæ, caudicæ, cursoriæ, custodiariæ, speculatoriæ, tabellariæ, exeres, schediæ, epibates:* de quibus Wolfgangus Lazius libr. 6. Commentar. Reip. Rom. cap. 8.

Denique non tantum a tutelis seu insignibus nomina navibus indita, ut dixi, sed etiam ab urbibus aut locis, in quibus factæ, ut *Naxiurges* ab insula *Naxo*: *Gnidiurges* a Gnido: *Corcyreæ, Pariæ*, ab insulis illis. Suid. in voce Ναξιουργὴς κάνθαρος.

Etruscorum inventum rostra navium, & naves rostratæ.

CAP. LXXXII.

ROstrum, seu ἔμβολον, seu προεμβολίς eorundem industriæ inventum adscribitur. Plin. libr. 7. cap. 56. *Antea ex prora tantum & puppi pugnabatur: rostra addidit Piseus, Tyrrheni ancboram.* Ita vulgati Codices concipiunt; at in MS. Foxiano aliter: *Rostrum addidit Piseus Tyrrhenus, uti & ancboram.* Ex hac inventione rostratæ naves secutæ. Livius passim. Cæsar libr. 2. Bell. Civil. *Cum classe navium sedecim, in quibus paucæ erant æratæ.* Hircius de Bello Alexandrino: *Navibus actuariis, magnitudine quamquam non satis justa ad prœliandum rostra imposuit.* Describit perite Appianus Alexandrinus libr. 2. Civil. Quem vide. Virgil. libr. 8. Æneid.

In medio classes æratas, Actia bella.

Etru-

Etruſcorum inventum anchora.

CAP. LXXXIII.

HÆc quoque, ſine qua navigari non poſſet, Tuſcorum inventum: Plin. quem capite ſuperiore retulimus libr. 7. cap. 56. *Roſtrum addidit Piſeus, Tyrrheni anchoram*. At aliter MS. probiſſimæ notæ ex Bibliotheca Collegii Foxiani Tholoſæ: *Roſtrum addidit Piſeus Tyrrhenus, uti & anchoram;* ut velit ille ab eodem Piſeo Rege & roſtrum navibus, & anchoram additum. Sed pergo ad alia. (1)

Etruſcorum Piratica, myoparones, ſtlatæ, cilices, & in eos bellum.

CAP. LXXXIV.

NOn tantum honeſta, vitæque ſalubria inventa fuere Etruſcorum, ſed & quædam a civili cultu, ſed tamen non a fortitudine bellica abhorrentia, iiſdem aſſignat vetuſtas, ut in his Piraticam. Iſidor. libr. 18. cap. 4. *Hanc* (tubam) *a Tyrrhenis prædonibus excogitatam dicunt, cum diſperſi circa maritimas oras, non facile ad quamque prædæ occaſionem voce aut buccina convocarentur, vento plerumque obſtrepente*. Menodotus Samius apud Athenæum libr. 15. pag. 672. non multum poſt principium. Diodor. Sicul. libr. 5. Ὁμοίως δὲ καὶ ναυτικαῖς δυνάμεσιν ἰσχύσαντες, καὶ πολλοὺς χρόνους θαλαττοκρατήσαντες. *Quin & claſſe pollentes, diu maris imperium tenuere*. Pierii Valeriani locum adſcribam e libr. 27. pag. 275. *Ab ea ſulcandi maris facilitate, qua Tyrrheni olim plurimum claruere, qui Piraticam exercentes, univerſo fere orbi terrori erant, Delphinorum cognomentum in Græcorum fabulis adepti ſunt, cum præſertim Pelaſgi, referente Mirſilo Lesbio* (ſuppoſitus hic auctor & ab Annio obtruſus) *Crotone occupata, Tyrrhenam etiam regionem invaſiſſent, in qua diutius habitantes, nauticam didicerunt: habiti inter piratas etiam Pelaſgi*. Suſpicari hinc licet ab eodem auctore, Piſeo ſcilicet Rege, & tubam, & navim, & roſtra in belli uſus navalis, & anchoram, & piraticam excogitatas. Et forte ſedes ei Volaterræ electa, quippe urbis ſitus inexpugnabili acceſſu tutiores prædones red-

Kkk 2 debat,

(1) Hinc inter nummos Etruſcos allatos in fine cap. 46. hujus libri nonnulli ancorâ ſignantur.

debat: nec est in eo litore urbs, quæ piratis commodior mihi videatur.

Naves piraticæ piratarumque rostratæ, Myoparones dicebantur. Isidor. libr. 19. cap. 1. *Myoparo, quasi minimus pari, idem quod carabus; est enim parva scapha ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus navigii præbet, quas habent Germanorum piratæ in Oceani litoribus.* Malim legere: *quæ contecta crudo corio*. Vide supra de navis Britannicæ inventione. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 8. tit. 5. *Probentur nunc cujuslibet gloriæ cupidi, qui ex desertis montibus, myoparonumque piraticis rostris, laudis inopes, laureæ ramulos festinabunda manu decerpserunt.* Et libr. 6. cap. 9. tit. 15. *Parva igitur summa clarissimum mundi sidus in piratico myoparone rependi fortuna voluit.* Sidon. Apollinar. libr. 8. Epist. 6. *Litoribus Oceani curvis pandæ inerrare myoparones, quorum quot remiges videris, totidem putes te cernere archipiratas.* Achilles Tatius venustæ, sed impuræ dictionis libr. 3. de Amorib. Clitophontis & Leucippes, pag. 82. videatur; neque enim mihi est nunc ad manum. D. Hieronymus in Vita D. Hilarionis etiam consulatur. Nomen ei certe a *Paro* insula, & oppido *Myunte*, ut scripsit Turnebus. Vide Suidam supra, ubi de navis inventione actum in fine capitis. P. Aspernas apud [illegible]cam libr. 1. Controver. 2. *Jacuisti in piratæ myoparone.* Junius G[illegible] loci, & ipse vetus declamator: *Capta es a piratis, inter fer[illegible] homicidas, in illis myoparonis angustiis spatiata es.* Ennod. Ticinensis Declamat. 14. *Gauderem evasisse me pedorem carceris, vincla piratarum, nisi regresso mihi myoparonum loco pater exsisteret.* Oros. libr. 6. cap. 2. *Mithridates cum quassata jam navi mergeretur, in myoparonem Seleuci piratæ, ipso pirata adjuvante, transilivit.* Fest. libr. 11. *Navigium dissimilium formarum* interpretatur, quasi *Midion & paron*: rectius *Mision & paron*; nam *in Misia ad Sasonem statio piratarum*. Plin. libr. 3. cap. ult. Joann. Stadius putat *Galeonem* hodie dici; sed vix Senecæ locus consentit. Sallust. libr. 3. *A duobus prædonum myoparonibus circumventa.* Sisen. Histor. libr. 4. *Navesque biremes triginta, totidemque myoparones.* M. Cicero libr. 3. Republ. apud Nonium cap. 13. num. 6. Et Act. Verr. 6.

Eadem naves piratarum *stlatæ* dictæ. Gloss. Vetus: *Stlata*, πειρατικοῦ σκάφους εἶδος. Caper Grammaticus libr. de Orthogr. *Stlataris sine litera c scribendum est, a stlata rate piratica.* A. Gell. libr. 10. cap. 25. Q. Ennius:

Et melior navis, quam quæ stlataria portat.

Juvenalis sic intelligendus Sat. 7. v. 134. de piratarum opulentia:

. . *Spondet enim Tyrio stlataria purpura filo.*

Piratæ antiquissimis seculis Tusci, postea Corcyrenses, tum Cilices. Præter Historicos Lucan. lib. 9. v. 224.

O nunquam pacate Cilix, iterumque rapinas
Tendis in æquoreas.

Bel-

Bellum in iſtos, omnia depopulantes, anno Urbis 686. Pompejo decretum, qui eos infra anguſtias ſuas quadraginta dierum ſpatio, aut paulo amplius, navibus ademptis, redegit. Hiſtoricos omitto. Horat. Epod. Od. 4. in fine. Claudian. libr. 1. in Eutrop. in fine:

> . . . . *piratica Magnum*
> *Erigit*.

M. Lucan. libr. 2. Pharſal. v. 576.

> *Qui cum ſigna tuli toto fulgentia ponto,*
> *Ante bis exactum, quam Cynthia conderet orbem,*
> *Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,*
> *Anguſtaque domum terrarum in ſede popoſcit.*

Cumque ab eo quindecim præfecti fuiſſent conſtituti. Plut. in eo pag. 632. *Gellius mari Tuſco impoſitus*. L. Florus libr. 3. Hiſtor. Roman. cap. 6.

Etruſcorum inventum leges in Italia: ab iis duodecim Tabularum ſupplementum Romani ſumpſerunt.

CAP. LXXXV.

DEerat hoc ſolum ad magnitudinem Tuſcorum oſtendendam, ut etiam victor ille gentium populus ab Etruſcis bene conſtituendi regiminis normam peteret. Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. *Faliſcos Æquos dicit, ideſt juſtos, quia populus Romanus, miſſis decemviris, ab ipſis jura fecialia, & nonnulla ſupplementa duodecim Tabularum accepit, quas ab Athenienſibus habuerant*. Romani itaque & a Græcorum præcipuis civitatibus, in Græciam miſſis cum ſumma poteſtate Xviris, & a Græcorum in Italia coloniis, quarum vel præcipua Faliſci erant, ab Halæſo Rege deducta, ut libr. 2. ſupra hoc opere cap. 31. leges illas celebratiſſimas duodecim Tabularum conſcribendas, recitandas, figendaſque in foro curarunt: de quibus pauca.

Has leges Romani a legatorum numero Xvirales, aut a tabulis XIIvirales ex Lycurgi Rhetris, & Solonis Axonibus digeſſerunt. Fr. Laziard. Hiſtor. Univerſal. cap. 43. Et nimis rigidas emendarunt, mitioribus tantum tranſcriptis. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 4. Fr. Zephyrius Florentinus Paraphraſtes, & Beatus Rhenanus. Joan. Zonar. Tom. 2. Annal. pag. 27. Georg. Cedren. Compendio Hiſtoriar. pag. 120. Freculphus Lexonienſis libr. 4. Tom. 1. Chronic. cap. 10. Dio Coccejan. libr. 44. Hiſtoriar. pag. 252. At enim nec leges ille valde vetuſtæ ſunt cenſendæ, cum nunquam Homerus legis nomen ſuis operibus inſe-

inseruerit. Fl. Josephus libr. 2. Contr. Apionem pag. 1070. Jam de tempore, quo latæ sunt leges Xvirales, ingens est inter scriptores dissensio.

Id factum Paulus Orosius libr. 2. cap. 13. *Olympiade nonagesima quinta* contendit, hoc est, *anno* Urbis conditæ *trecentesimo*. Error in numero indubie est, & vidit eum verius Fr. Fabritius Marcoduranus, quem sustulit: in aliis editionibus habetur *octuagesima*. Dionys. Halicarnasseus Olympiadem ponit *octuagesimam secundam*. Diodorus Siculus libr. 12. Bibliothec. *octuagesimam quartam*, tanta est discrepantia.

Nec Latini concordes, ut animadvertit Philippus Broidæus Ariensis. A. Gell. libr. 20. cap. 1. *anno trecentesimo*. Fl. Eutrop. libr. 1. Hist. Roman. cap. 14. *anno trecentesimo altero*. Cui concors est T. Livius 1. Decad. libr. 3. Alii paulo serius. Jul. Solin. Polyhistor. cap. 2. *anno trecentesimo quarto*. Quam controversiam facile componemus, si Xviros anno Urbis conditæ trecentesimo creatos, missosque ad leges transferendas dicamus, anno sequenti eas leges tulisse eos, ac populo probante fixisse: tertio demum anno Appii Claudii scelere imperium iis abrogatum, suffectique novi Consules L. Valerius Potitus, M. Horatius Barbatus, ut ex nostra liquet tragœdia, cui titulus: *Decemviratus abrogatus*, quæ biduo toto, summo plausu exhibita Parisiis Kal. Maiis CIↃ IↃCXIII. Verum interiere præclaræ illæ Græcorum Faliscorumque Etruscorum leges tempore Alexandri Severi, cum totum forum, cui affixæ fuissent, arsisset, ut ex Historicis alii notarunt, usque adeo ut quæ apud Rhetores Grammaticosque supersunt, & maxime in libris Ciceronis de Legibus, *non sunt verba legum antiquarum, sed tantum sensus*. Acute Antonius Guibertus Costanus Quæst. Jur. Memorabil. libr. 1. cap. 11. num. 13.

Extulere eas auctores veteres plerique, usque adeo ut M. Cicero libr. 1. de Oratore, *omnes omnium philosophorum bibliothecas uno legis* XII. *libello superari* dicat. Et libr. 4. de Republica, *non rerum solum, sed etiam verborum elegantiam* admiratur, ut recitat Nonius Marcellus in voce *Lis*. Sed varia quoque laudatis nomina, *duodecim tabulæ* simpliciter ab eodem Cicerone vocantur libr. 1. de Legibus ad finem. *Et duodecim* sine ulla adjectione libr. 3. de Legib. fine. Interdum etiam *Lex in duodecim*. Fest. Pomp. libr. 18. in voce *Vagulatio*. Gloss. Vet. Philoxeni. *Duodecim*, ταβ. δωδεκάδελτα. Idem Fest. libr. 16. in voce *Ricinium*. Alias *Lex Romana*. Idem Fest. libr. 5. in voce *Erctum*. Aliquando quoque *Decemviralis Lex*. A. Gell. libr. 20. cap. 1. *Lex vetusta*. Cajus J. C. l. 1. ff. orig. Jur. *Lex antiqua*. Ulpian. J. C. l. 2. ff. noxialib. action. *Jus antiquum*. Scævola J. C. l. 29. ff. libr. & posthum. eadem appellatio a Justiniano Aug. recepta l. un. C. de nudo Quirit. Jur. tollendo. *Lex antiquissima*. Novella 22. cap. 2. *Jus exploratum*. l. pen. C. legit. hæred. Sed & *Lex*, per excellentiam, quasi prima præstantissimaque omnium legum. Cato in Oratione, qua legem Orchiam dissuadet,

det, apud Festum libr. 14. voce *Percunctatum*. M. Tull. libr. 8. Epist. Famil. 8. Ulpian. Regul. Jur. tit. 22. §. 19. & l. 130. ff. verb. significat. l. 7. ff. de pact. & l. 7. ff. bon. damnator. *Fons omnis publici privatique Juris*. C. Tacit. libr. 3. Annal. *finis Juris æqui*. T. Liv. 1. Decad. libr. 3. Et Poëtæ laudavere, Sidon. Apollinar. Carm. 23. v. 446.

Quo bis sex Tabulas docente Juris
Ultro Claudianus Appius lateret
Claro obscurior in Decemviratu.

Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

. . . . . . *dicat, cur condita sit lex*
Bis sex in tabulis, aut cur rubrica minetur
Evinctura reos?

D. Auson. in Ternario:

Jus triplex, tabulæ quod ter sanxere quaternæ.

Et mirum sane mihi visum, hoc a nullo ante me observatum, quod sciam, supplementa legum harum a Tuscis petita, cum tam multi, tamque eruditi nostro ævo scriptores eas illustrarint, Antonius Augustinus, Joannes Oldendorpius, Julius Pacius, Joan. Crispinus, Ant. Contius, Franciscus Hottomannus, Dionysius Gottofredus, Stephanus Piglius in Annalibus suis, Franc. Balduinus, Hadrian. Turnebus, Ludovicus Charondas, Justus Lipsius, Bartholomæus Marlianus, Pandulphus Pratæjus, & omnium doctissime Theodorus Marcilius, Regius Parisiis Eloquentiæ Professor.

Etruscorum inventum Juria Fecialia, & Fecialium potestas in rebus bellicis: hasta & caduceo armati, illam jaciebant bellum indicturi.

CAP. LXXXVI.

Non modo arma, ornamenta, ordines, acierumque ab Etruscis dispositio ad Romanos profecta, ut superius hoc libro ostensum; sed jura quoque bellica ab iisdem petita. Servii verba ad libr. 7. Æneid. pag. 479. quia initio præcedentis capitis apposui, hic non repeto; sed addo pulcherrimum Dionysii Halicarnassei testimonium libr. 1. pag. 17. ubi ea Regibus Aboriginum fuisse in usu docet, & sic eos describit: Ἱεροί τινες ἄνδρες, ἄνοπλοι πρὸ τῶν ἄλλων ἰόντες σπονδοφόροι. *Sacri quidam viri, sine armis alios præeuntes, libaminum & fœderum oblationes ferentes*. Et in σπονδοφορικῷ fabula, Alexis Comicus citatur a Julio Polluce libr. 10. Onomast. cap. 24. in fine: quod an ad Feciales referri debeat, non delibero. Illi itaque inermes armatis impera-

perabant, & jus ultro citroque commeandi impune habebant: sancti crediti, ac ob id ab omni injuria contumeliaque remoti. Cumque Græci eo magistratu careant, Romulus collegium eorum instituit, petito ab Æquis exemplo, idest Tuscis: quosque, quia pacis præsides erant, Græco vocabulo εἰρηνοδίκας, *judices pacis* idem scriptor appellat libr. 2. pag. 131. ubi omnia eorum munia exequitur: quem vide. Et libr. 6. pag. 358. & libr. 9. pag. 617. & alibi sæpe. Isti & feciales, & fæciales, & fætiales dicuntur. Vetus lapis apud Aldum Manutium Orthographiæ pag. 352. (1)

P. CORNELIO L. F. SCIPIONI
COS. PR. AERARII. LEGATO
TI. CAES. AVG. LEG. VIII. HISP.
PONTIF. FETIALI
D. D

Consulebantur hi in omnibus bellicis negotiis, nec sine eorum interventu quicquam facile poterat stabiliri. T. Liv. 4. Decad. libr. 1. principio. & 1. Decad. libr. 1. in rebus Romuli, & in rebus Ancii Martii, qui caduceo hastaque armati, ut est apud A. Gellium libr. 10. cap. 27. Festum libr. 8. Ammianum libr. 19. principio, Diodorum Siculum libr. 7. cap. 2. Velato capite bellum indicebant, denuntiabantque. Jacobus Schegkius libello Præmetiorum cap. 10. Indictio belli fiebat hasta conjecta in fines hostium, cujus altera pars sanguinolenta, altera vero ambusta esset, ad internecionem hostium exprimendam. M. Varro in Caleno, & uberrime Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 9. Æneid.

Principium pugnæ.

Et ad illud libr. 10. Æneid.

. . . . . *tunc res rapuisse licebit.*

Et ad illud libr. 12. Æneid.

. . . . . . *verbena tempora vincti.*

Corruptus locus in Bucolico carmine Titi Calphurnii Siculi, elegantissimi ac tersissimi leporis Poëtæ. Eclog. 1. v. 53.

Candida pax aderat, nec solum candida vultu,
Qualis sæpe solet, cum libera Marte profuso,
Quæ domito procul hoste, tamen grassantibus armis
Libera diffudit tacito discordia ferro.

Primus versus ex Tibullo est libr. 1. Eleg. ult. & C. Petronio in Civilib.

Pax prima ante alias, niveos pulsata lacertos,
Abscondit galea victum caput.

Putarem legendum *candida cultu* in eodem versu, ut ad vestem paucis albam

(1) Apud Gruter. pag. 397. num. 5. Vid. & Grut. pag. 360. num. 3. & pag. 457 n. 2.

albam referatur. Coripp. African. libr. 2. num. 3. Martial. libr. 8. Epigr. 64. de eadem Pace Dea.

In secundo versu, Mars profusus quid sit, quæratur, nisi forte cladem ubique sparsam diffusamque intelligamus; sed melius de publica belli licentia post Fetialium denuntiationem; legetur:

. . . quæ libera Marte professo.

Denique in ultimo versu, Victor Giselinus ait, *discordium* pro discordia reperisse se apud Prudentium; sed displicet. Itaque corrigendum:

Libera diffudit tacito discrimina ferro

Quod autem hasta etiam in Urbe ex SC. ultra columnam Bellonæ indicendo bello jaceretur, & ob id eam belli Deam habitam, Deosque hastis armatos depingi, quod validissimum sit telum, vide a me dicta libr. 3. Antiquitat. Romanar. cap. 12.

Etruscorum hasta Velitaris, & de Velitum armaturis pauca.

CAP. LXXXVII.

Velites ipsos dictos ab Etruscis, hoc ipso libro supra cap. 65. docui; nunc vero armaturam ipsorum, scilicet hastam, eorundem Etruscorum Rex Tyrrhenus excogitavit. C. Plin. libr. 7. cap. 56. scribit, invenisse *hastas velitares Tyrrhenum, pilumque*. Meminit T. Livius 4. Decad. libr. 8. *Consul, quia non comminus pugnam, sed procul locis oppugnandis præceperat animo, ingentem vim pilorum; velitarium hastarum, glandisque modicorum, quæ fundis mitti possent lapidum paraverat.* Quibus ex verbis, quæ velitum armatura esset, facile ostenditur. Dionys. Halicarnass. libr. 8. pag. 531. eadem habet. C. Salust. Jugurt. *Præterea jere sagittarii, cohors Peligna cum velitaribus armis, itineris properandi causa.* Ergo & aliis leviora erant horum arma. Ovid. in Ibin.

Utque petit primo plenum flaventis arenæ
Nondum calfacti velitis hasta solum.

Plura qui cupis, consule Vegetium, & Justum Lipsium opere erudito de Militia Romana.

Etruscorum pilum, & quale id teli genus fuerit: nomina inde Ducum Romanorum, Pilani, Primipilares.

CAP. LXXXVIII.

PIlli Tyrrhenum Etruscorum Regem inventorem esse, Plinii verba capite superiori ostendunt. Hoc sane teli genus, a Tuscis exceptum, ita suum Romani fecerunt, ut sicut gladius Spartanorum, sarissa Macedonum, lancea Hispanorum, gæsa Gallorum, sagaris Persarum, acinacis Medorum, falarica Saguntinorum, sparus rusticorum, framea Germanorum, cateja Teutonum, & rhomphea Thracum habebantur; ita Romanis propria armatura erat pilum, quod Etruscorum inventum fuisse ante Romam conditam, tam gloriose prædicare possum, quam mirari a nullo doctorum ad tantæ gentis gloriam, quod sciam, observatum. Describit pulcherrime Polybius Megapolitanus libr. 6. pag. 469. quem vide: & ex eo Tit. Livius 3. Decad. libr. 1. in obsidione Sagunti: & post utrumque Dionysius Halicarnasseus libr. 5, pag. 312. Appian. Alexandrin. in bello Celt. in principio: *ἃ δόρατα Ῥωμαῖοι καλῦσι νήσσους*: quæ interpres, quia non intellexerat, non vertit, *quas hastas* (pila, quæ describit) *Romani vocant nessos;* sed locum corruptum restitue & lege: *Ῥωμαῖοι καλῦσιν ὑσσὺς*. *Romani vocant pila:* qui error ab imperito est librario, qui *ν* literam, priori dictioni ademptam, posteriori male junxerat. Glossar. vetus. *πίλος, ὑσσὸς*. Iterum Glossar. *pilum*, *ὕσσος*: & alibi *pilum Ῥωμαϊκὸν δόρυ*, *Romana hasta*. Lambertus Horrensius Montfortius in M. Lucani Pharsaliam. L. Seneca libr. 3. de Ira cap. 2. Ipse Lucanus libr. 1. in limine; Et libr. 3. v. 589.

Pila sed in medium venere trementia pectus.

Et libr. 7. v. 460.

Pila parata diu tensis tenuere lacertis.

Et libr. 8. v. 597.

Septimius, qui, proh superum dolor! arma satelles
Regia gestabat posito deformia pilo.

Juvenal. Sat. 10. v. 94. Stat. libr. 3. Silv. 3. v. 101. Et libr. 4. Thebaid. v. 110. P. Ovid. libr. 6. Fastor. principio:

Mittere qui poterat pila, disertus erat.

Silius Italicus libr. 8. Punicor.

Pila volant, brevibusque habiles mucronibus enses.

Valer. Flacc. libr. 6. Argonaut.

Roma-

Romanas veluti sævissima cum legiones
Tisiphone, regesque monet, quorum agmina pilis,
Atque Aquilis utrinque micant.

Per pilum itaque honorem castrensem intelligunt; unde *primum pilum capescere* dixit Plinius libr. 22. cap. 6. Ab eo & *primipilaris* dignitas frequenter apud probos auctores. Et *pilata cohors* Martiali dicta libr. 10. Epigr. 48. Hinc *primipilaris*. Æl. Spartian. in Fescennino Nigro pag. 110. Et *primipilarius*. Idem in Didio Juliano pag. 91. Et ab eodem etiam fonte *Pilani* appellati, ut est fusissime apud T. Livium 1. Decad. libr. 3. P. Ovid. libr. 1. Fastor. Et notat Robertus Valturius libr. de Re Militari:

Et totidem princeps, totidem Pilanus habebat.

Lapsis Reip. deinde temporibus, & non magis Imperio extenuato, quam corrupta lingua, *pilum* idem fuit, ac *spiculum*. Fl. Veget. libr. 2. Rei Milit. cap. 15. *Item bina missilia, unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque ac senis, quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cujus ictum præcipue exercebantur milites.* Forte non alienum esset, lectionem istam admittere, *ad cujus jactum præcipue exercebantur milites.* Notum quippe, pilum jacere in hostem, & excutere consuevisse. Idem Veget. libr. 1. cap. 20. *Ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est.* Quæ verba sunt in libello Modesti ad Tacitum Augustum de Vocabulis Militaribus. Plura de Pilo Romano a me sunt dicta ad illud Claudiani libr. 2. in Ruffinum:

Jam jam barbaricos sitientia pila cruores
Sponte volant.

Etruscorum inventum venabula venatoria, quibus ingentis magnitudinis feras comminus excipiebant.

CAP. LXXXIX.

Etruscorum Regem, de quo superiori libro cap. 29. *Piseum venabula* invenisse auctor est Plinius libr. 7. cap. 56. a quo & Græci primum ejus usum instrumenti venatorii acceperint: quæ *Dorica* vocata, vel ab armatura sic dicta, Hesychio teste: vel *Laconica*; ea quippe gens a Dorica origine erat: vel certe a *Doride*, in quo monte hastilia apta venabulis. Adrian. Turneb. libr. 17. cap. 2. Martialis in Amphitheatro Titi Epigr. 23.

Dorica quam certo venabula dirigit ictu.

 Hanc

Hanc Etruſcorum inventionem tranſcripſit ex Plinio Polydorus Virgilius libr. 2. de Rer. Inventorib. cap. 11. Romani ſane hoc quoque ab Etruſcis mutuati, ut jam ex dicendis his patebit. *Venabula* contendit Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. v. 131. pag. 321. dicta, quod ſint apta venatui, quaſi excipiabula. Iſidor. libr. 18. Etymologiar. cap. 7. *Venabula* interpretatur, *quaſi venatui habilia*. Non. Marcell. cap. 18. num. 23. *Venantium telum latiſſimum, a ceteris aciei longiſſima* exponit. Græcis eſt *προβόλιον, quod feris obiiciatur*. Notat Æmilius Portus, Xenophon. libr. de Venatione paſſim, maxime pag. 991. quem vide. Plinius Junior libr. 1. Epiſt. 6. Poëtæ frequentiſſime. L. Seneca Hippolyto Act. 1. ſc. 1.

Tu grave dextra, lævaque ſimul
Robur lato dirige ferro.

Martial. libr. 14. Epigr. 30. lemma eſt *Venabula:*

Excipient apros, expectabuntque leones,
Intrabunt urſos, ſit modo firma manus.

M. Varro Satyr. ἔχω λύραν.

. . . . . . nempe ſues ſilvaticos
In montibus ſectaris venabulo,
Aut cervos.

Sidon. Apollinar. Carm. 7. v. 199.

. . . . . . colluctantique lacerto
Vaſta per adverſas venabula figere prædas.

Gratius Etruſcus Poëta, ævo Auguſti, in Cyneget.

Ille etiam valido primus venabula dente
Induit, & proni moderatus vulneris iram.

M. Lucan. libr. 1. v. 212. de Leone:

. . . latum ſubeant venabula pectus.

Stat. Papin. libr. 2. Silv. 5.

Non formidato ſupra venabula ſaltu
Incitus.

Denique Romani utebantur venabulo, non modo in veris venationibus, ſed etiam in amphitheatralibus, & arenariis, quæ ad verarum ſpeciem in gratiam populi exhiberi ſolebant, productis gladiatoribus, & immanibus belluis objectis, ut deſcribit Fl. Vopiſcus in Probo pag. 354. Idque maxime fiebat, cum ad bellum educeret copias Imperator. Jul. Capitolin. in Maximo & Balbino pag. 249. Credebant enim, venationem belli eſſe imaginem. In hac venatione venabulo gladiatores muniti, ut ex multis Epigrammatis in Amphitheatro Martialis manifeſtiſſimum eſt. Et ſale multo D. Juvenalis Satyr. 1. in principio:

Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma.

Etru-

Etruscorum inventum prætoria Ducum, sive cælula aut uranisca: ea pellibus tegi solita: in obsidione Vejentum a Romanis usurpata primum: papiliones: contubernales dicti, qui sub iisdem pellibus milites biemassent.

CAP. XC.

AD majestatem Principum militantium attinere videbatur, ut *οὐράνισκον*, seu *conopæum*, aut *cælulum*, (ita enim in libr. 3. Iliad. expositum ab Eustathio) Dux saltem quieti nocturnæ captandæ haberet, hoc etiam, ut pleraque alia, Etruscorum inventum. Sext. Propertius Lucumonem facit auctorem libr. 4. Eleg. 1.

Prima galeritus posuit prætoria Lygmon.

Romanis certe serior ejus rei, ut multarum aliarum usus concessus; neque enim ii habuerunt, ante Vejorum obstinatam illam obsidionem, hoc est annum Urbis Conditæ 327. ut non male notavit Joannes Camers: quod magnis firmatur auctoribus. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. *In Vejorum obsidione primum sub pellibus biemare cœperunt.* L. Flor. libr. 1. Histor. Rom. cap. 12. *Vejentum quanta res fuerit, indicat decennis obsidio: tunc primum byematum sub pellibus, taxata stipendio biberna.* Quæ ille, ut multa alia, verbatim ex Livio transcripsit, ut non male in Codice MS. hic titulus sit: *L. Annai Flori Epitoma de Hystoria Titi Livii, argumentum feliciter incipit.* Ita vidisse se testatur Josephus Chassanæus; at in editione vulgata, sed vetustissima hæc Epigraphe præfertur: *Incipit Lucii Annæi Flori Epitoma de Tito Livio, qui Historiam R. ab Urbe Condita scripsit.* Sed de Floro satis: ad prætoria, sive tentoria redeo. Mos ille a Tuscis ad Græcos Latinosque migravit. Ac de Græcis quidem Arrian. Nicomed. libr. de Gestis Alexandri: *Tentoria militum erant ex pellibus, levi materia repletis.* Ita interpres Latinus; nam Græcus Codex non est ad manum. Idem libr. 3. *Jubet tentoriis pelles detrahi, easque minutis ac levibus festucis consui.* Q. Curtius Rufus libr. 7. *Sæpe pellibus tabernaculi allevatis, ut aspiceret hostium ignes.*

Romani vero quam frequenter pellibus usi sint ad prætoria sua integenda, docent sequentia. Epistola Valeriani Aug. ad Zosimionem apud Trebellium Pollionem pag. 305. in Divo Claudio: *Pellium tentoriarum decurias triginta.* Fl. Vopisc. in Aureliano: *Pelles ad tabernacula & tentoria paratæ.* Ammian. Marcellin. libr. 19. *Sub pellibus exercitu*

diffu-

diffuso, *per Istri fluminis margines barbaros observabat*. Cæsar Comment. de Bello Gallico libr. 3. in fine. *Ejusmodi tempestates sunt consecutæ, ut opus necessario intermitteretur, & continuatione imbrium diutius sub pellibus milites contineri non possent*. Idem libr. 3. de Bello Civili cap. 4. *Reliquarum legionum adventum expectare, & sub pellibus hyemare constituit*. Corn. Tacit. in rebus Neronis libr. 13. Annal. *Retentus omnis exercitus sub pellibus, quamvis hyeme sæva, adeo ut obducta glacie, nisi effossa humus, locum tentoriis non præberet*. Latin. Pacat. Drepanius in Panegyrico Theodosii: *Summatim tuum illud contingant, cum patre divino castrense collegium, hiemes actas sub pellibus, æstates inter bella sudatas*. Cl. Claudian. libr. 1. de Laudib. Stilic.

> . . . . *patris stimulos ignesque mariti*
> *Vincit cura ducis, quoties sub pellibus egit*
> *Ædonas hyemes? vel tardi flabra Bootæ*
> *Sub dio Riphæa tulit?*

Ita constanter in MS. meo; at in quibusdam vulgatis paulo aliter. Servius ad illud libr. 12. Æneid. v. 365.

> *Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto*
> *Insonat Ægeo*.

Contra *Ædonius* apud Statium libr. 5. Thebaid. v. 78.

> *Dulcius Ædonias hiemes, Arctonque frementem*
> *Excipere*.

Ad *tentoria*, seu *prætoria* redeo, quæ & [illegible], sive *celula*, & *conopæa* appellantur, ut ex Poëmate meo de *Musca* liquet; sed & *tabernacula*. Sub eodem autem tabernaculo hiemantes, militari vocabulo dicti *contubernales*. Vetus lapis. (1)

CN. CVRIONI
SABINO
LEG. XVII. MIL
P. METELLVS
CALVINVS
CONTVBERNALI
DULCISS. POS.

Altera item vetus Inscriptio apud Wolfgangum Lazium libr. 4. Commentar. Reip. Rom. cap. 5. (2)

AVLVS. CORAVLVS. MIL.
LEG. XXII. PP. F. QVI
VIXIT. AN. XXXIII. STIP.
XIIII. CIVES. CIVITATE. ANCHE
V v SANVS. DIATR

ET.

(1) Apud Grut. pag. 539 num. 6. (2) Apud eundem Grut. pag. 525. num. 7.

ET. MVCAPOR. MVRALIS
MIL. LEG. FRATRES. ET. CONTVBERNALES. OPT
PIETATE. FECERVNT.

Plura qui cupis, adi Robertum Valturium libr. 9. Rei Militar. pag. 190. & ego dixi libr. 5. Antiquitat. Rom. cap. 31. de pellibus multa. Denique conopæa hæc etiam *papiliones* appellata. Æl. Spartian. in Pescennio Nigro: *Idem in omni expeditione ante omnes militarem cibum sumpsit ante papilionem*. Æl. Lampridius in Alexandro Severo; *In procinctu atque expeditionibus apertis papilionibus prandit atque cœnavit. Quum militarem cibum cunctis videntibus, atque gaudentibus sumeret.* Et post in eadem historia: *Pranderat forte publico, ut solebat, convivio, idest apertis papilionibus*. Illa non semper ex pellibus; sed invalescente luxu etiam aurati. Trebell. Pollio in Herode: *Homo omnium delicatissimus, & prorsus Orientalis, & Græcæ luxuriæ, cui erant sigillata tentoria, & aurati papiliones, & omnia Persica.*

Etruscorum inventum scorpio, tormentum poliorceticum, atque etiam telum: duplex, major, minorque: onager etiam dictus.

CAP. XCI.

HOc quoque expugnandis urbibus idoneum, ne quid deesse tantæ gloriæ videatur, Etruscis debetur. C. Plin. libr 7. cap. 56. *Piscum venabula, & in tormentis scorpionem, Cretas, catapultam Syros, Phœnica balistam & fundam*. Ita quidem Codices vulgati; sed longe melius MSS. in quibus, quod etiam præfert editio Jacobi Dalecampii, sic legitur: *Piseum venabula, & in tormentis scorpionem: Cretas catapultam: Syrophœnicas balistam & fundam*. Claro sensu, & probabili; solet enim Plinius inventorum nomina præponere, iisque res inventas subjungere. Valebat itaque Scorpio, qui & onager dicebatur, potissimum in Urbium obsidionibus, ut a Justo Lipsio libr. Poliorceticon ostenditur: estque tàm tormentum ipsum, quam telum, tormento emissum, ut notat Hadrianus Turnebus libr. 15. Adversarior. cap. 1. Cæsar libr. 5. Belli Civil. *Scorpione accuratius misso, atque eorum decurione percusso, & ad terram defixo*. Solent enim promiscue telum pro tormento accipi, & tormentum teli loco poni. M. Plaut. in Curcul. sc. *Beatus:*

Nam illæ ad me catapultæ crebro commeant.

Et sc. *Argentariis* eadem fabula:

Ego

Ego ex te hodie faciam pilum catapultarium,
Ita te nervo torquebo itidem, ut catapultæ solent.

Describit Marcellinus libr. 23. Historiar. & Modestus obiter ex eo de Militarib. Vocabul. *Scorpionis, quem appellant nunc onagrum, hujusmodi forma est: dolantur axes duo quernei vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbas: hique in modum serratoriæ machinæ connectuntur, ex utroque latere patentius perforati, quos inter per cavernas funes colligantur robusti, compagem ne dissiliant continentes, ab hac medietate restium, ligneus stilus surgens obliquus, & in modum jugalis temonis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius attolli possit, & inclinari: simul atque unci ferrei copulantur, ex quibus pendet stuppa vel ferrea funda, cui ligno fulcimentum prosternitur ingens cilicium, paleis consertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum super congestos cespites, vel lateritios aggeres; nam muro saxeo hujusmodi moles imposita, disjectat quidquid invenerit subter concussione violenta, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ imposito, quaterni altrinsecus juvenes repagula, quibus incorporati sunt funes, explicantes retrorsum, stylum pæne uncinum inclinant; itaque demum sublimis adstans magister, claustrum, quod totius operis continet vincula, reserat, malleo forti percussum, unde absolutus ictu volucri stilus, ac mollitudine offensus cilicii saxum intorquet, quidquid incurrerit, collisurum. Et tormentum quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur; scorpio autem, quoniam aculeum habet desuper erectum: cui etiam onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod asini feri, ut venatibus aguntur, ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora sequentium, aut perfractis ossibus capita ipsa displodant.* Idem libr. 19. *Per scorpionum ferreas fundas, e propugnaculis subinde rotundi lapides acti, dissolutis turrium coagmentis, balistas, earumque tortores fudere præcipites.* Et violentia ab eodem insinuatur libr. 24. Histor. *Post machinam scorpionis architectus forte adsistens, reverberato lapide, quem artifex titubanter aptaverat fundæ, obliso pectore sauciatus perfudit animam, disjecta compage membrorum, adeo ut ne signa quidem totius corporis noscerentur.* Vide doctissimum Tiliobrogam.

Licet eandem machinam dicat Ammianus esse scorpionem & onagrum; tamen distingunt boni Auctores. Vitruvius Pollio libr. 10. cap. 1. Tertullianus, Isidorus, laudati a doctiss. Godescalco Stennechio ad libr. 4. Fl. Vegetii cap. 22. Ctesibius, Apollodorus, Athenæus, Philo libr. de Machinis, & Anthemius a Guilielmo Xylandro citati ad Vitruvii libr. 10. cap. 15. etiam consulantur. Et epistolæ, rerum nuntiæ, scorpionibus emissæ. Sallust. libr. 3. Historiar. Denique scorpio duplex, major una, minor alia, ut ex Silenio Græco Auctore vetustissimo, & Valerio Antiate constat, laudatis a T. Livio 3. Decad. libr. 6. Et consule Wolfgangum Lazium libr. 4. Commentarior. Reip. Rom. cap. 6.

Etru-

Etruscorum usus bis in die mensas ponere: & Romanos semel tantum comedere solitos, idque vesperi: prandia non semper in usu.

CAP. XCII.

OPipara duplicis mensæ lautitia ab Etruscis usurpata Athenæus libr. 4. Dipnosophist. pag. 153. Παρὰ δὲ Τυῤῥηνοῖς δὶς τῆς ἡμέρας τράπεζαι πολυτελεῖς παρασκευάζονται, ἀνθιναί τε στρωμναὶ, καὶ ἐκπώματα ἀργυρᾶ παντοδαπὰ, καὶ δούλων πλῆθος εὐπρεπῶν παρέστηκεν, ἐσθήσεσι πολυτελέσι κεκοσμημένων. Quæ sic Latine sonant: *Apud Tuscos bis quotidie mensæ parantur sumptuosæ, cum stragulis florido colore tinctis, ac omnifariis ex argento poculis, & magno servorum numero, qui decoris ingentisque pretii vestibus induti adsistunt.* Hæc quidem Etruscorum fuit opulenta magnificentia, quam sensim Romani crescentibus opibus imbiberunt: sensim, inquam; quia initio nascentis Reipublicæ, semel tantum de die vesci moris erat, neque censorias in id latas leges transgredi licebat. Notum illud Servii Mauri ad libr. 4. Æneid. *Prandia in usu non erant.* Et ex illo Isidor. libr. 2. Etymologiar. cap. 20. Salvian. Massiliensis libr. 1. de Providentia & Judicio Dei: *Nunquid parcam illam tunc, agrestemque vitam cum gemitu & dolore tolerabant, cum viles & rusticos cibos ante ipsos, quibus coxerant focos, sumerent, eosque ipsos capere, nisi ad vesperam non liceret?* Aurel. Cassiodor. libr. Comment. in Psalm. 14. *Sicut antiquis mos erat, semel cibum sumere.* Servio favet L. Seneca Epist. 122. Et Pomponius Sabinus; *Antiqui non prandebant, uti in vita Galieni traditur.* Manlius Severinus Boëthius libr. 2. de Consolatione Philosophiæ Metro 5.

Felix nimium prior ætas,
Contenta fidelibus arvis,
Nec inerti perdita luxu;
Facili quæ sera solebat
Jejunia solvere glande.

Hæc licet certa sint populi Romani rudimenta, tamen virulenter Philippus Beroaldus invectus est in Servium Annotation. num. 24. qui semper in usu prandia fuisse Romæ docere nititur: cumque secutus Janus Parrhasius Epistolicis Quæstionibus Epist. 57. Joan. Bodinus ad libr. 1. Oppiani Cyneget. Guilielm. Philander in M. Vitruvii Architectonicem libr. 6. cap 5. & alii Criticorum. Et videtur favere Cicero 3. Verrina: *Quid ego adventus istius prandia, cœnas, equos, muneraque commemorem?* Sed ille mos non Romanorum fuit, sed Asiaticorum luxu perditorum. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 1. *Prandere & cœnare in*

in propatulo verecundiæ non erat. Quæ de media ætate, non prima sunt capienda: uti & illa Macrobii libr. 2. Saturnal. cap. 13. *Patentibus januis pransitaretur & cœnitaretur*. Neque aliter poëtæ sunt intelligendi, cum prandii meminerunt. Horat. libr. 2. Satyr. 4.

. . . . qui nigris prandia moris
Finiet.

Et Satyr. 3. præcedenti:

Lascivias soliti impensas præbere coëmptas.

A. Persius Satyr. 1.

His mane edictum, post prandia Callirhoendo.

Certum igitur sit, ut in usu prandia fuerunt Romanis post Asiam devictam; ita initio conditæ Urbis licuisse semel tantum de die vesci, quamquam nostri Tusci laute bis epularentur, & Græci eorum exemplo. Jul. Pollux libr. 6. Onomast. cap. 1. Quin imo cum invecta sunt Romam prandia, soli semper prandebant, cum amicis hilarius, veluti diei laboribus perfuncti, cœnabant. Plutarch. libr. 8. Symposiac. cap. 6. qui locus dignissimus est consuli. Quare Cornelius Celsus libr. 1. cap. 3. *Hieme si prandet aliquis, utilius est exiguum aliquid, & ipsum siccum, sine carne, sine potione sumere*. Et rursus idem libr. 4. & ex eo L. Seneca Epist. 83. Hinc illud est, quod prandium cœnæ nomine vocabant. Fest. Pomp. libr. 3. in voce *Cœnas*, & libr. 17. in voce *Scensas*. Et libr. 14. in voce *Prandium*. Mutilatus est locus, quem Guilielmus Canterus libr. 4. Novar. Lection. cap. 28. fatetur, se non posse supplere; at deest dictio Græca πρόιν, ut Josephus Scaliger docuit.

Invecto more prandendi, Romani a prandio dormiebant, aliumque veluti diem meridiantes faciebant. Plinius Junior libr. 3. Epist. 5. L. Seneca Epist. 84. Et libr. de Tranquillit. Vitæ cap. 1. quod illi vocant diem interjungere. Horat. libr. 1. od. 1.

. . . . . partem solito demere de die.

Martial. libr. 3. Epigr. 67.

Exarsitque dies, & hora lassos
Interjungit equos meridiana.

Hoc illud est, quod meridiari appellant. Multa doctissimus Savaro. Sueton. Augusto cap. 78. & in Calig. cap. 38. Plinius Panegyrico Trajani. Paul. Diacon. libr. 2. Histor. Longobardor. cap. 28. de Alboino Rege. Gregor. Turonens. libr. 10. Hist. Franc. cap. 2. de Alarico Romam capiente, quod jam scripserat Procopius Cæsariensis libr. 3. Vestigium ejus moris & in sacris literis libr. 2. Reg. cap. 11. & in Jobo cap. 24. ubi Nicolaus Lyra. Hinc Poëtæ. M. Varro in Quinquatribus apud Nonium Marcellum cap. 2. num. 131.

Quam in testudineo lecto, culcita plumea
De die dormire.

P. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 5.

Æstus erat, mediamque dies exegerat horam,
Apposui dubio membra levanda thoro.

Q. Ca-

Q. Catull. Epigr. 30.

Meæ delitiæ, mei lepores,
Jube ad te veniam meridiatum.

Paucis interjectis deinde ostendit, quid sit meridiare:

Nam pransus jaceo, & satur supinus.

In aliis editionibus male:

Nam pransus jaceo, & satis supinus.

Salernitanæ certe Scholæ doctores meridiare damnant, nescio quid inde turbidum clamantes oriri:

. . . . . . *somnum fuge meridianum.*

Quin imo Medici illi veteres omnem pæne esum potumque consuetum admixta glacie aut nive inhibebant; usque adeo, ut Galenus libris de Alimentorum facult. omnia bellaria pomaque secundis mensis inferri solita, ceu noxia excludat; at contra Catius salubria ea defendit, ut & Plinius libr. 15. cap. 12. & libr. 33. cap. 7. Jun. Moderat. Columella libr. 10.

Ambrosias præbent succos oblita nocendi.

Qui plura vis de cœnarum nimio luxu, protractisque tota nocte in multam sequentis diei lucem epulis, consule, quæ reperies a me scripta libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 27.

Etrusci poculis argenteis utebantur: in duplici genere, cælata, & pura: ministri ab argento, qui ea asservabant, dicti.

CAP. XCIII.

POcula argentea ab Etruscis ad Romanos migrasse, locus Athenæi superiori capite allatus docuit. Ea sane, vel pura erant, qualia frugi homines, etiam luxu invecto, sobrietatem sapientes, habebant: vel cælata, immensoque pretio peritissimorumque artificum manu sculpta. C. Plin. Junior. libr. 3. Epist. 1. *Apponitur cœna non minus nitida, quam frugi, in argento puro & antiquo.* Alter Plinius libr. 33. cap. 12. *Et quid attinet hæc colligere, cum capuli militum contempto ebore, aut etiam fastidito, cælentur argento, vaginæ batillis, baltei laminis crepitent, jam vero pædagogia ad transitum virilitatis custodiantur argento, feminæ laventur, & nisi argentea solia fastidiant, eademque materia & cibis, & probris serviat.* Mela J.C. apud Ulpianum l. 7. ff. de in rem verso. *Illud verum non est, quod Mela scribit, si servo meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento, mox factis poculis servus decesserit, esse tibi adversum me de in rem verso*

actionem, quoniam possum pocula vindicare. Vetus Scholiast. Juvenal. ad v. 141. Sat. 9. *Non licebat Senatorem olim supra decem libras argenti habere*. Sic Poëtæ audiendi. P. Virgil. libr. 1. Æneid.

Ingens argentum mensis, cælataque in auro
Fortia facta patrum.

Juvenal. Sat. 1. v. 76.

Argentum vetus, & stantem extra pocula caprum.

Et Satyr. 9. v. 141.

Pignoribus positis argenti vascula puri.

Et Satyr. 10. in principio:

Pauca licet portes argenti vascula puri.

M. Martial. libr. 8. Epigr. 6.

Argenti furiosa sui dum stemmata jactat
Garrulus.

Sed censerem cum Lipsio meo legendum:

Argenti fumosa sui dum stemmata jactat
Garrulus.

De cælatura vero argenteorum poculorum, vetus D. Juven. Scholiastes ad Satyr. 1. v. 76. Paulus J.C. l. 13. ff. de condict. furt. ex Fulcinio J.C. *Ex argento surrepto pocula facta condici posse Fulcinius ait, ergo in conditione poculorum, etiam cælaturæ æstimatio fiet, quæ impensa furis facta est*. Ulpian. J.C. l. 19. ff. aur. & arg. leg. *Si escarium argentum legatum sit, id solum debebitur, quod ad epulandum in ministerio habuit, id est ad esum & potum*. Qui locus sanus frustra tentatur a Criticis, cum sit correctio eorum non ferenda, qui pro *id est* reponunt *item*. L. Sen. libr. de Tranquill. Animi cap. 1. *Placet argentum grave rustici patris, ac sine ullo opere ac nomine artificis*. Et Consolat. ad Helviam. cap. 11. *Si quis desiderat aureis fulgentem vasis suppellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum*. Sed quinam illi tam nobiles, tam periti in cælandis argenteis poculis artifices? Cum C. Plinius dicat libr. 33. cap. 12. *Mirum auro cælando inclaruisse neminem, argento multos, maxime tamen laudatus est Mentor*. Ecce insanam penitus vescentium ingluviem, enormemque ac vix credendam luxuriem, cum aurum ab argento superaretur pretio. Et de artificibus illis. Martial. libr. 8. Epigr. 51.

Quis labor in phiala? Docti Myos? Anne Myronis?
Mentoris hæc manus est, an Polyclete tua?

Emblemata ista, seu sculpturæ pretiosæ, proprio nomine *formæ* vocabantur. Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 8.

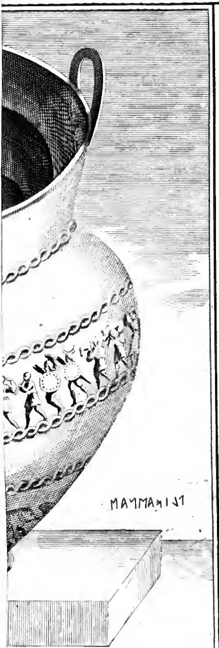
Argumenta magis sunt Mentoris addita formæ,
Et Myos exiguum flectit acanthus iter.

Et libr. 4. Eleg. 2.

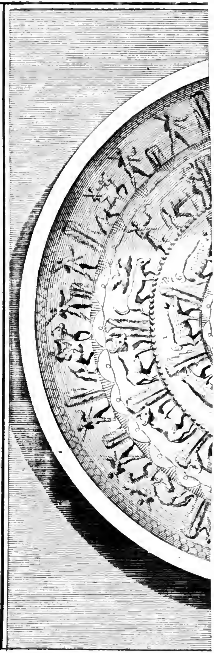
At tibi Mamuri formæ cælator ahenæ,
Tellus artifices ne terat Osca manus.

Præfecti istis poculis servi, dicuntur *ab argento*, uti solemus dicere,

a pe

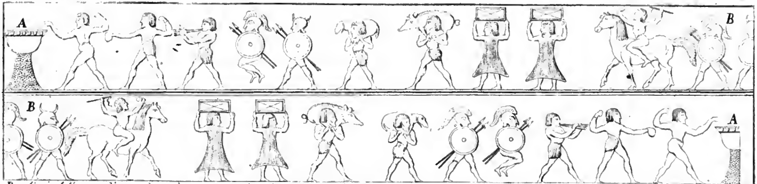

ino: ex delineatione transmissa a Laurentio Sozzifanti

...Patric Pistoriensi, et in Ordine D. Stephani Priore, in cuius

Tab. LXXVIII.

Peculiaris delineatio figurarū quæ in vase præcedentis Tab. LXXVII. in limbo superiore qui totū vas ambit cælatæ Sunt. Litera A bis repetita denotate unam eandemque arā, ad quā ex utroque latere dirigitur duplex ordo Sacrificalis pompæ. Vterque ordo desinit in milites notatos litera B.

a pedibus, ab epiſtolis, a manu. Inſcriptiones quaſdam apponam. (1)

ANTHVS. AD
ARGENTVM
POT. L. CAESARIS. &c.

Alia autem ſic ſe habet. (2)

OSSA
VIBIAE. SVCCESSAE. LIVIAE. AVG. SER
AB. ARGENTO. POTORIO. &c.

Tertius Lapis ita fert. (3)

PARTENIVS. CAESARIS. N. AB. ARGENTO. POTORIO. &c.

Quartum denique fragmentum eſt. (4)

ET. GEMELLO. AVG. LIB. PRAEPOSITO. ARGENTI.
POTORI. (5)

Etruſcis in uſu ſervi delicati, probeque veſtiti, qui menſis famularentur: Romani hoc etiam æmulati, pueros Alexandrinos, & Symphoniacos in triclinia admittebant.

CAP. XCIV.

ETruſcos omnis lautioris victus duces habuerunt Romani; nam illi pueros venuſtæ formæ, & pretioſis indutos veſtibus, ad honeſta maximeque neceſſaria menſæ officia alebant, ut verba Athenæi, proxime ſupra laudata cap. 92. fidem faciunt: ab his, ut omnia alia præclara, exemplum mutuata Roma, pueros dicaces, garruloſque ad convivantium hilaritatem Alexandriâ accerſebant. Philo Judæus libr. de Vita Contemplativa, cujus verba Petrus Ciacconus Latina fecit: *Miniſtrantibus formoſis mancipiis, non tam ad præſens miniſterium quæſitis, quam ad exhilarandos aſpectu convivantium oculos: ex iis minores pueri pincernas agunt, grandiores aquam adferunt loti, & nitidi, fucatique, ac cincinnati; alunt enim capillitium, vel omnino intonſi, vel a fronte tantum, præfectis in orbem crinibus, tenuiſſimas candidaſque præcincti tunicas, anteriori parte ad genua demiſſas, poſteriore ad poplites, utrinque mollibus tæniis adſtricti, commiſſuras tunicæ, propendentibus ad latera finibus, ſic ornati adſtant, nutus obſervant, quid quiſque poſtulet.* Vide multa, quæ ſequuntur, & quædam obſcæna etiam, ex induſtria, quia Chriſtiano indigna, adſcribere nolui.

Ho-

(1) Apud Grut. pag. 582. num. 6. (2) Apud eundem pag. 578. num. 5. (3) Apud eundem pag. 578. num. 9. (4) Apud eundem pag. 512. n. 7. (5) Argentea vaſa cælaturis ornata apud Etruſcos in uſu fuiſſe demonſtrat vas argenteum, cujus typum hic poſuimus,

Horum nonnulli Symphoniaci dicti, quod grata voce cœnitantibus psallerent. Cicero Act. 6. Verr. *Symphoniacos sex amico suo cuidam Romam mittit muneri*. L. Seneca Epist. 84. *In commessationibus nostris plus est cantorum, quam fuit olim theatris spectatorum*. Justus Lipsius Epistolicis Quæstion. Epist. 9. libr. 3. putavit legendum *in commissionibus*; sed non bene, nam convivii luxum taxat Philosophus: eum infeliciter sequuti Obsopæus, Janus Gruterus, & alii. De his pueris locum vide elegantem apud C. Plinium libr. 7. cap. 12. ubi male *Taranius Mango* dicitur, qui aliis est *Thoranius*, quem hujusmodi puerorum familiam aluisse docent C. Suetonius in Augusto cap. 69. Et Macrobius libr. 2. Saturnal. cap. 4. ubi Isacium Pontanum consule. Jul. Solin. Polyhistor. cap. 5. pulchram Antonii licitationem narrat. Atque hos boni principes civesque sobrii non admittebant, sed probro ducebant ei convivio adesse, cui illi fuissent adhibiti. C. Plinius Junior in Panegyrico Trajani. Claudian. libr. 2. de Laudib. Stiliconis.

. . . . nullo cytharæ convivia cantu,
Non pueri lasciva sonant.

Alexandrini, inquam, hi ut plurimum erant qui jocis festivis, & dicacitate vernula convivis studerent placere. Sueton. Augusto cap. 98. C. Petron. Satyrico: *Tandem ergo discubuimus, pueris Alexandrinis aquam nivatam in manus infundentibus*. M. Fab. Quintilian. libr. 1. Oratoriar. Instit. cap. 2. *Verba ne Alexandrinis quidem permittenda delitiis*. Capitolin. in Vero Augusto. *Adduxerat secum & fidicinas, & tibicinas, & histriones, scurrasque mimarios, & præstigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria pascitur voluptate*. Ita Poëtæ. Stat. libr. 5. Silv. ult.

Non ego mercatus Pharia de puppe loquaces
Delitias, doctumve sui convitia Nili
Infantem, linguaque simul, salibusque protervum
Dilexi.

Idem libr. 2. Silv. 1. v. 70.

Tu modo delitiæ, dulces modo pectore curæ,
Non te barbarice versavit verna catastæ,
Nec mixtus Phariis venalis mercibus infans,
Compositosque sales, meditataque verba locutus
Quæsisti lascivus herum.

Martial. libr. 4. Epigr. 42.

Niliacis primum puer hic nascatur in oris,
Nequitias tellus scit dare nulla magis.

Pueri itaque isti *delitiæ* dicti, ut satis liquet.

Etru-

(1) Servi mensæ servientes cerni possunt in anaglypho, cujus imaginem hic exhibemus.

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Meniconis. *C. M. sculp.*

Etruſcorum mores delicati ab Auctore perſtricti: æmulati Romani Gaditanas puellas menſis adhibebant.

CAP. XCV.

HOc licet inverecundum, fateor, ac pudicitiæ noxium, tamen ab iisdem auctoribus Romam migravit. Timæus libr. 1. Hiſtoriar. apud Athenæum libr. 4. Dipnoſoph. pag. 153. Τίμαιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἱςοριῶν καὶ θεραπαίνας φησὶ παρ' αὐτοῖς Τυῤῥηνοῖς μέχρις ὂυ ἂν αὐξηθῶσι γυμνὰς διακονεῖσθαι. *Timæus libro primo Hiſtoriarum prodidit etiam apud illos* (Tuſcos) *ancillas, quo uſque adultæ ſint, nudas miniſtrare*. Hoc procacius inventum a Lydis indubie fuit, priſco ævo uſque ad infamiam mollibus: qui ex Mæonia in Etruriam commigrantes, aliqua priſtinæ mollitiei veſtigia reliquerunt, & ſemina Tuſcorum animis, cum quibus in unum corpus coaluerant, infuderunt. Vide, quæ dicta ſunt a me libr. 1. cap. 4. hoc opere. Et Lydas quidem mulieres male audiſſe, καὶ τῆς μαλακίας incuſatas plerique veterum prodiderunt. Jon in Omphale:

Α'λλ' αἱ λυδαὶ ψάλτριαι παλαιθετῶν
Υ'μνων ἀοιδὶ τὸν ξένον κοσμήσατε.
At vos Lydiæ pſaltriæ vetuſtorum
Hymnorum cantatrices ornate hoſpitem.

Hoc quoque laſcivum exemplum ſequuti Romani ſunt, ut appareret, eos & virtutem & vitia Etruſcorum avide percepiſſe. Aurel. Macrob. libr. 2. Saturnal. cap. 1. *Quia ſub illorum ſupercilio non defuit, qui pſaltriam intromitti peteret, ut puella ex induſtria ſupra naturam mollior, canora dulcedine, & ſaltationis lubrico exerceret illecebris philoſophantes*. Vetus Scholiaſtes Juvenalis ad Satyr. 11. v. 162. *Speras forſitan, quod incipient ſaltare delicatæ, ac pulchræ puellæ Syriæ, quoniam de Syris & Afris Gadis condita eſt: nunc, inquit, expectas apud pantomimas, aut Lyriſtrias de Gadibus, quod laſciviant*. Ex quibus meridiana luce clarius eſt, has notas non eſſe unius ſcriptoris, ſed a variis viris doctis marginibus ſuperadditas; atque adeo id verum eſt, ut interdum inania, aliquando ridicula, ſed & puerilia, ac nonnunquam etiam contraria, ſibique pugnantia notare licet; ſed hæc alibi. Neque vero caret nota, quod Gaditanas puellas idem Scholiaſtes Syrias vocet, cum de Hiſpanis certum ſit loqui Satyricum, quarum ævo illo mollitia ignobilis erat; nam Gades inſula eſt prope Bæticam, dirimens Africam ab Europa 120. millibus paſſuum, nobilitata Herculis columnis. Hanc certe puellarum Gaditanarum enervem ſpurcitiem notant Poëtæ. Juvenal. loco jam proxime ſupra laudato:

Forſitan expectas, ut Gaditana canoro

Inci-

Incipiat prurire choro, plausuque probatæ
Ad terram tremulo descendāt clune puellæ &c.
Irritamentum Veneris languentis, & acres
Divitis urticæ,

M. Martialis frequentissime meminit, & pæne passim. Aliquot adscribam loca, quo facilius libido Romanorum usque ad infamem luxuriem provecta videatur. Libr. 3. Epigr. 63.

Cantica qui Nili, qui Gaditana susurrat,
Et movet in varios brachia vulsa modos.

Et libr. 5. Epigr. 79.

Nec de Gadibus improbis puellæ
Vibrabunt sine fine prurientes
Lascivos agili tremore lumbos.

Et libr. 6. Epigr. 71.

Edere lascivos ad Bætica crumata gestus,
Et Gaditanis ludere docta modis.

Et demum Idem libr. 14. Epigr. 203. cujus lemma est puella Gaditana:

Tam tremulum crissat, tam blandum prurit.

Sed & Lydias puellas, ad hos usus receptas video tempore Domitiani, sive ex Lydia ipsa Asiatica Romam devectæ fuerint, sive ex Etruria accitas sic appellaverint, ut sæpe solent Poëtæ, ad originem alludentes. Stat. libr. 1. Silv. ult.

Hic agnoscitur omne quod theatris,
Aut forma placet, aut probatur arte:
Hoc plaudunt grege Lydiæ tumentes:
Illic cymbala, tinnulæque Gades:
Illinc agmina confremunt Syrorum:
Hinc plebs scenica.

FINIS LIBRI TERTII, ET TOM. I.

Perusiæ in Ædibus Angel. m. Fr. Francischini Sc.

Quum Dempsterus noster extremam huic operi manum imponere nequiverit, multaque in id menda irrepserint, quorum nonnulla notavimus, multa correximus, quædam etiam in ultimis libris non sine causa absque correctione reliquimus; quæ omnia identidem egimus, dum liber ederetur; factum est, ut minor fuerit animi attentio ad typographorum errata; quapropter quæ exciderunt, sic corrigito. Nomina vero Auctorum in eorum Catalogo emendata reperies.

Pag. 11. vers. 25. πανηγύριν. 35. 1. octoginta. 34. Auletis. 36. 21. Nobiliore. 40. 24. levi. 41. 22. ὑφορβείων. 45. 43. *vilitatem*. 56. in Not. *ranæ*. 71. 19. ὤμους. 75. 14. Νόμιος. 85. 11. νομίμοις. 100. 23. *Sacellum*. 108. 25. τὰς Καπιτωλίας. 26. προάγεται. 110. 8. Ἀρχαιολογίας. 120. 12. Peribœa. 126. 1. *Bel dicitur*. 127. 23. *Action*. 136. 8. Merovæos. 138. 13. LEVIA 139. 8. Martial. 141. 2. *Bœotia*. 145. 38. *Sulfureis*. 152. 23. ξίφους. 153. 11. *Sithonio*. 154. 21. νήσους. 156. 1. ἐς ἀπὸ τρόπου ἐλθεμῶν. 177. 9. Rutuli (*sic semper*) 178. 15. *sordidus*. 179. 20. στρατηγός. 190. 39. Deidamia. 193. 13. Pompejus. 198. 10. jaciens. 205. 35. εἶγε γένη. 223. 5. MÆCENATE. 227. 36. alienigena. 231. 23. scriptam fuisse. 245. 5. *Opimio*. 252. 2. ὀξὺν. 255. 5. solennis. 17. *a carendo*. 261. 21. puerulis. 265. 1. *aheneas*. 272. 25. *delecti*. 273. 36. respondet. 277. 16. dictæque erant. 282. 39. ἐμπειροπολέμους. 40. κατεσκεύασεν. 283. 2. θρησκείαν. 286. 22. ὑφηγημένους. 287. 20. διηνεκῆ. 288. 7. ὕμνιν 289. 17. νέκυες. 294. 36. Lusitanus. 296. 19. *Thyesten*. 304. 13. Πέπλοι. 305. 6. *Equitum*. 38. *togamque*. 310. in Not. repræsentat. 314. 15. *digitus*. 316. 26. *pronubo*. 317. 18. *utensilium*. 323. 24. TRIA. 328. 33. ἐς μίμημα. 335. 6. ὀπίσω. 7. παρὰ τὸ ὄρος. 336. 36. Ὄπισθεν τούτων. 352. 10. Tlepolemo. 353. 23. Ἑλληνιχοῖς. 357. 35. Jone. 360. 18. ποικίλη. 362. 14. usæ. 369. 24. νυκτός. 31. 32. *Matres Grajæ*, *Lampada jactant*. 373. 6. Cronosolone. 14. *super*. 383. 11. AURELIO. 388. 34. *excitus*. 389. 19. ἐλλετρεύουσι. 390. 12. manuum. 401. 28. *serica* 403. 5. *instituto*. 409. 26. Βαθύλλῳ. 412. 23. *Ludi*. 415. 31. *ter*. 416. 23. δρομεὺς. 421. 5. ἀποδύντες. 423. 8. κρέκειν. 427. 11. Reges. 437. 12. *Cum*. 447. 7. Claudius. 448. 41. Pacis. 450. 4. acinaces. 16. *semis*.